

Politechnika Wroclawska

Wydział Architektury

Wroclawskie założenia zieleni w latach 2000-2010

Część 1

autor

mgr inż. arch. kraj. Szymon Rozalski

promotor

dr hab. inż. arch. Alina Drapella-Hermansdorfer, prof. PWr

Wrocław 2021

Tytuł rozprawy doktorskiej:
„Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010”

Autor:
mgr inż. arch. kraj. Szymon Rozalski

Promotor:
dr hab. inż. arch. Alina Drapella-Hermansdorfer, prof. PWR

Recenzenci:
dr hab. inż. arch. Sabina Kuc, prof. PK
dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, prof. UPWr

W tym miejscu pragnę podziękować Dyrekcji Zarządu Zieleni Miejskiej za aprobatę dla prowadzonych badań oraz udzielone wsparcie, jak również wszystkim pracownikom tut. jednostki za przekazane informacje, źródła oraz wspólną wymianę myśli.

W 2021 roku rozprawa doktorska uzyskała wyróżnienie przyznane przez Radę Dyscypliny Naukowej Architektura i Urbanistyka Politechniki Wrocławskiej

Politechnika Wrocławska
Wydział Architektury
Katedra Architektury Użyteczności Publicznej, Podstaw Projektowania
i Kształtowania Środowiska

Wrocław 2021

Streszczenie

Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010

Praca doktorska podejmuje zagadnienie założeń zieleni we Wrocławiu w latach 2000-2010 analizowanych poprzez pryzmat potrzeb oraz zrealizowanych prac inwestycyjno-remontowych. Badania obejmowały okres dekady od momentu rozpoczęcia działalności Zarządu Zieleni Miejskiej (w skrócie ZZM), specjalistycznej jednostki, która ze względu na specyfikę oraz skalę postawionych przed nią zadań została wydzielona ze struktur Wydziału Ochrony i Kształtowania Środowiska Urzędu Miejskiego. Praca doktorska obejmuje zagadnienia ochrony, gospodarowania i planowania założeń zieleni miejskiej w kontekście Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z 2000 r., ratyfikowanej przez Polskę w 2004 r.

Autor przyjął wstępną hipotezę, że działania z tego okresu miały charakter głównie konserwatorsko-interwencyjny. W celu jej weryfikacji przeprowadził szczegółową inwentaryzację 77 reprezentatywnych prac wykonanych przez ZZM oraz inne podmioty, bazując w swoich studiach na analizach terenowych, bibliograficznych, ikonograficznych, przede wszystkim jednak sięgając do materiałów źródłowych zgromadzonych w samym Zarządzie. Ponadto, szukając płaszczyzn porównawczych dla ustalenia charakterystyki badanego okresu, wykroczył poza okres badawczy zarówno do lat 90., gdzie dokonał przeglądu 22 prac, jak również do lat 2011-2018, w których zidentyfikował 130 prac o znacznie zmienionym profilu.

W wyniku badań powstało obszerne studium porównawcze oraz katalog prac w założeniach zieleni zawierający dane parametryczne, rzadko spotykane w pracach naukowych, gdyż oparte na informacjach zebranych bezpośrednio w ZZM, dotychczas nigdzie niepublikowanych, pozyskanych w drodze indywidualnych wywiadów oraz kwerendy materiałów archiwalnych, rozproszonych lub obecnie już nieistniejących. Zazwyczaj dostęp do tego typu dokumentacji posiadają wyłącznie pracownicy jednostek administracyjnych. Rozprawa ilustruje, jak szerokie jest spektrum działań ZZM: od pielęgnacji roślin do rekultywacji wielkoobszarowych terenów zdegradowanych.

Autor dokonał oceny skuteczności planowania, usystematyzował i uporządkował strukturę zarządców terenów zieleni we Wrocławiu, zidentyfikował bariery w poszczególnych etapach cyklu życia projektu, przedstawił propozycje rozwiązań i dobrych praktyk oraz opracował kalendarium prac, które może stanowić zaczątek dla stworzenia kroniki dokonań w tym obszarze. Badania oparte na rzeczywistych kosztach zrealizowanych prac prowadzą do szeregu praktycznych zaleceń, możliwych do wdrożenia zarówno w ZZM, jak i w analogicznych jednostkach na terenie innych miast.

Praca ma charakter źródłowy, dokumentacyjny i historyczny. Uzupełnia lukę wiedzy na temat współczesnych założeń zieleni miejskiej Wrocławia. Intencją autora była dokumentacja szczegółowych informacji, aby rozprawa stanowiła źródło danych dla jak najszerszej grupy zainteresowanych. Pomimo, iż praca i zawarte w niej wnioski zostały skoncentrowane na Wrocławiu, to mogą być wykorzystane dla przemyśleń również w innych ośrodkach. Poszczególne problemy zostały przedstawione przez autora zarówno z perspektywy urzędnika, jak i mieszkańca, co pozwoliło na transparentną prezentację informacji, działań i kulisów funkcjonowania ZZM.

Słowa kluczowe: wrocławskie założenia zieleni, Europejska Konwencja Krajobrazowa, ochrona zabytkowych założeń zieleni, gospodarowanie zielenią miejską, planowanie założeń zieleni.

Abstract

Wrocław green areas in the years 2000-2010

The PhD thesis deals with the issue of green areas in Wrocław in the years 2000-2010 analyzed in terms of the needs and completed investment and renovation works. The research covered a decade from the commencement of the activity of the Municipal Greenery Board (Polish acronym: ZZM), a specialized institution which, due to the specificity and scale of its tasks, was separated from the structures of the Department of Environmental Protection and Development of the Municipal Office. The PhD dissertation covers the issues of protection, management and planning of urban green areas in the context of the European Landscape Convention of 2000, ratified by Poland in 2004.

The author adopted a preliminary hypothesis that the activities of that period were mainly conservation and intervention works. In order to verify it, he conducted a detailed inventory of 77 representative works carried out by ZZM and other entities, basing his studies on field, bibliographic and iconographic analyzes, but most of all using source materials collected by the Board itself. Moreover, when looking for comparative planes to determine the characteristics of the analyzed period, he went beyond the research period, both to the 1990s, where he reviewed 22 papers, and to 2011-2018, where he identified 130 papers with a significantly changed profile.

As a result of the research, what came into existence was an extensive comparative study and a catalogue of works on green areas containing the parametric data that is rarely found in other scientific works, since it is based on information collected directly in ZZM, previously unpublished anywhere, obtained through individual interviews and querying archival materials that are now dispersed or already nonexistent. Usually, it is only employees of administrative institutions that have access to this type of documentation. The dissertation illustrates the broad spectrum of ZZM activities, starting from plant care to the reclamation of large-scale degraded areas.

The author assessed the effectiveness of planning, systematized and organized the structure of managers of green areas in Wrocław, identified barriers at various stages of the project life cycle, presented proposals for solutions and good practices, and also prepared a calendar of works that may be a starting point for a chronicle of achievements in this area. The research based on the actual costs of the completed works lead to a number of practical recommendations that can be implemented both in ZZM and in similar institutions in other cities.

The thesis is of source, documentary and historical nature. It fills the knowledge gap about contemporary urban green areas in Wrocław. The author's intention was to document detailed information so that the dissertation would constitute a source of data for the widest possible group of interested parties. Although the study itself and the conclusions contained in it were focused on Wrocław, they can also be used for reflection in other centres. The individual problems were presented by the author both from the perspective of an official and a resident, which allowed for a transparent presentation of information, activities and the backstage of the functioning of ZZM.

Key words: Wrocław green areas, European Landscape Convention, protection of historic green areas, urban green areas management, green areas planning

Spis treści

Rozdział 1 - Wprowadzenie	9
1.1. Przyczyny podjęcia tematu	11
1.2. Przedmiot i zakres badań	12
1.3. Teza i cel pracy	14
1.4. Metoda badań	15
1.5. Stan badań.....	20
1.6. Układ pracy.....	28
1.7. Słownik terminów.....	29
Rozdział 2 - Ogólne tendencje w kształtowaniu założeń zieleni miejskiej w latach 2000-2010	31
2.1. Przegląd nurtów i kierunków kształtowania założeń zieleni w Europie i na świecie	31
2.2. Realizacje na gruncie polskim.....	50
2.3. Wrocław na tle współczesnych tendencji	53
2.3.1 Podsumowanie klasyfikacji i analizy stylowej	56
Rozdział 3 - Wrocławskie założenia zieleni i prace w latach 2000-2010	59
3.1. Zasoby (założenia zieleni miejskiej) oraz struktura terenów zieleni	59
3.2. Procesy (prace w założeniach)	61
3.2.1. Zarys działań w latach 1990-1999	62
3.2.2. Rok 2000 – Przełom – utworzenie Zarządu Zieleni Miejskiej	66
3.2.3. Rok 2001 – Początek prac projektowych w Parku Tysiąclecia-Milenijnym	70
3.2.4. Rok 2002 – Rekonstrukcja Ogrodów Biskupich i zabytkowych skwerów	71
3.2.5. Rok 2003 – Kreowanie „miejsz z klasą” – rewaloryzacja części Parku Południowego	73
3.2.6. Rok 2004 – Inicjowanie programów rewitalizacji - rewaloryzacja skweru na placu św. Macieja.....	74
3.2.7. Rok 2005 – Adaptacja Wyspy Słodowej na potrzeby młodzieży	76
3.2.8. Rok 2006 – Powrót do idei parków sportu - Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej.....	78
3.2.9. Rok 2007 – Odtwarzanie ogrodowych kontekstów - rekonstrukcja barokowych ogrodów Ossolineum i dawnego ogrodu Spätgenów	79
3.2.10. Rok 2008 – Nowoczesny pasaż spacerowy - przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej.....	81
3.2.11. Rok 2009 – Powrót do idei parków rozrywki – rewaloryzacja Pergoli oraz budowa Fontanny Multimedialnej przy Hali Stulecia	84
3.2.12. Rok 2010 - Powrót do tradycji miejsca - Ogród Staromiejski – połączenie Tivoli z wrocławskim etablissements.....	86
3.2.13. Podsumowanie kalendarium 10 lat i wnioski.....	88
Rozdział 4 - Analizy ilościowe i jakościowe prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010	95
4.1. Wartość historyczna i kulturowa założeń zieleni	95
4.2. Powierzchnie prac w założeniach.....	102
4.3. Lata realizacji prac w założeniach.....	103
4.4. Koszty prac i finansowanie inwestycji	104
4.5. Lokalizacja i układ przestrzenny zrealizowanych prac	107
4.6. Przekształcenia funkcjonalne wybranych założeń zieleni w latach 2000-2010	110
4.7. Wtórne ingerencje, modyfikacje oraz likwidacje założeń zieleni	112
4.8. Struktura własności terenu	115
4.9. Założenia zieleni zrealizowane od podstaw	117
4.10. Niezrealizowane projekty.....	120
4.11. SWOT - Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla prac zrealizowanych w założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010	122
4.12. Podsumowanie – statystyka, analizy ilościowe i jakościowe	124
Rozdział 5 – Ochrona zabytkowych założeń zieleni.....	127

5.1. Zagadnienia konserwacji zabytkowych założeń zieleni	127
5.1.1. Dziedzictwo lat 1945-2000 (1999)	127
5.1.2. Deklaracje a rzeczywistość	135
5.1.3. Finansowanie	142
5.1.4. Stan własności	146
5.1.5. Czas przygotowania i realizacji inwestycji	152
5.2. Poszukiwania dobrych praktyk	157
5.2.1. Możliwości dofinansowania	157
5.2.2. Alternatywne źródła utrzymania	161
5.2.3. Wrocławska szkoła ochrony zabytkowych założeń zieleni	164
5.3. Podsumowanie	166
Rozdział 6 – Gospodarowanie zielenią miejską	168
6.1. Trudności w utrzymaniu jakości wrocławskich założeń zieleni	169
6.1.1. Wielość podmiotów i rozproszenie odpowiedzialności	169
6.1.2. Gospodarowanie wodą i inne usługi ekosystemów	172
6.1.3. Chłonność terenów zieleni	176
6.1.4. Bezpieczeństwo i zapobieganie aktom wandalizmu	179
6.1.5. Straty i zdarzenia losowe	182
6.1.6. Koszty intensywnej pielęgnacji założeń zieleni	185
6.2. Propozycje rozwiązań i dobrych praktyk	189
6.2.1. Strefowanie i limitowanie chłonności	189
6.2.2. Hierarchizacja obiektów	193
6.2.3. Zasady udostępniania założeń zieleni	195
6.2.4. Utrzymanie tradycji parków leśnych	199
6.2.5. Zintegrowane zarządzanie	201
6.2.6. Studium przypadku: Zarządzanie na poziomie osiedla Nadodrze	204
6.3. Podsumowanie	208
Rozdział 7 – Planowanie założeń zieleni	211
7.1. Planowanie systemu zieleni miejskiej	214
7.2. Planowanie a rzeczywistość	221
7.3. Wyzwania i bariery - nierównomierny układ przestrzenny i dostępność terenów zieleni	225
7.4. Studium przypadku - Etapowanie Parku Tysiąclecia-Milenijnego	238
7.5. Studium przypadku - Zintegrowane planowanie Osi Grunwaldzkiej	243
7.6. Podsumowanie	247
Rozdział 8 – Zarys działań w latach 2011-2018	248
8.1. Partycypacja społeczna i aktywizacja mieszkańców na rzecz zieleni	248
8.2. Zmiany organizacyjno-formalne	252
8.3. Najnowsze realizacje w założeniach zieleni	257
8.4. Ambicje i budowanie tożsamości krajobrazowej miasta	266
8.5. Zmiany struktury terenów zieleni we Wrocławiu w latach 2001-2018	269
8.6. Podsumowanie	272
Rozdział 9 – Podsumowanie pracy i wnioski końcowe	274
9.1. Zmiany w podejściu do kształtowania zieleni 1990-2018	275
9.2. Charakterystyka założeń zieleni w latach 2000-2010	279
9.3. Wnioski i postulaty	281
9.4. Kierunki dalszych badań	283
Bibliografia – literatura polska i zagraniczna	285
Bibliografia – dokumenty miejskie	296
Bibliografia – dokumenty europejskie i krajowe	298
Bibliografia – materiały prasowe	299
Spis rycin	301
Spis tabel	308

Część 2

1. Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010.
2. Suplement Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018 i później.

Słownik akronimów:

BRW – Biuro Rozwoju Wrocławia

EKK – Europejska Konwencja Krajobrazowa

ESK – Europejska Stolica Kultury 2016

MCS – Młodzieżowe Centrum Sportu

MPWiK - Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji we Wrocławiu

MPZP – Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

PW – Politechnika Wrocławska

RMW – Rada Miejska Wrocławia

RZGW – Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej we Wrocławiu

Strategia – Strategia Rozwoju Wrocławia

SUiKZP – Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Wrocławia

SZPK – Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy

UMW – Urząd Miejski Wrocławia

UMWD – Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

UWr – Uniwersytet Wrocławski

WBO – Wrocławski Budżet Obywatelski

WCRS – Wrocławskie Centrum Rozwoju Społecznego, dawniej CIRS - Centrum Informacji i Rozwoju Społecznego

Założenia polityki... – Założenia polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia

ZCK – Zarząd Cmentarzy Komunalnych

ZDiUM – Zarząd Dróg i Utrzymania Miasta

ZGKiKM – Zarządu Geodezji, Kartografii i Katastru Miejskiego we Wrocławiu

ZZK – Zarząd Zasobów Komunalnych

ZZM – Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu

Ryc. 1. Ostrów Tumski we Wrocławiu.

Źródło: www.visitwroclaw.eu/miejsce/ostrow-tumski, dostęp: 10.2020.

Rozdział 1 - Wprowadzenie

Z dniem pierwszego stycznia 2000 roku rozpoczął swą działalność Zarząd Zieleni Miejskiej, którego skład osobowy oraz zakres zadań został wydzielony z Wydziału Ochrony i Kształtowania Środowiska funkcjonującego wcześniej przy Urzędzie Miejskim Wrocławia¹. Nowa jednostka została powołana ze względu na rosnące zapotrzebowanie na prace związane z utrzymaniem oraz rozwojem terenów zieleni, które w okresie wcześniejszym z reguły znajdowały się na końcu listy zadań inwestycyjnych. Sytuacja była poniekąd zrozumiała ze względu na rozmiary zniszczeń, jakich dokonała wojna w tkance zabudowy, co z jednej strony łączyło się z koniecznością odbudowy znacznych fragmentów miasta, z drugiej zaś z nieustającą presją na rozwój nowych osiedli oferujących lepszy standard infrastruktury. Niemniej pod koniec lat 90. Stare Miasto zyskało swą współczesną postać dzięki nowym rozwiązaniom przestrzeni publicznych, zwłaszcza Rynku Głównego, Park Szczytnicki zaś zaczął przyciągać rzesze mieszkańców i turystów pięknem zmodernizowanego Ogrodu Japońskiego. Tym samym ustanowione zostały nowe standardy jakości oraz oczekiwań społecznych, które w *Strategii Wrocław 2000 plus* z 1998 roku ujęto w kategoriach „miejsc z klasą”, łącząc jednocześnie misję miasta z miejscem spotkania różnych tradycji².

Wyrazem zwrotu w polityce miasta stało się w tym samym 2000 roku ogłoszenie ogólnopolskiego konkursu na pierwszy powojenny park miejski we Wrocławiu. Położony nad rzeką Ślężą w pobliżu wielotysięcznego osiedla-blokowiska miał upamiętnić 1000-letnią historię miasta. W formie skończonej istniała już wówczas lewobrzeżna część leśna, posadzona w latach 90. w ramach działań kompensacyjnych z tytułu przekroczenia emisji gazów cieplarnianych przez Brekę – miasto partnerskie Wrocławia. Koncepcja wybrana do realizacji obejmowała część prawobrzeżną i zakładała powstanie szeregu elementów infrastruktury rekreacyjnej, jakiej dotąd pozbawieni byli mieszkańcy³. Powyższy projekt, z powodu niedostatecznej ilości funduszy oraz innych przeszkód w zintegrowanym zarządzaniu krajobrazem, zaczął być realizowany małymi krokami dopiero od jesieni 2013 roku i to jako Park Tysiąclecia, czyli zgodnie z wersją przyjętą w konkursie. Zgodnie z intencjami Bogdana Zdrojewskiego – ówczesnego Prezydenta Miasta – miał stać się realizacją przełomową, nakreślającą nową drogę rozwoju terenów zieleni miejskiej we Wrocławiu. Długi okres zawieszenia prac spowodował jednak taki paradoks, jak powstanie nowej rzeczywistości medialnej niezgodnej z nazwą „Park Milenijny” obowiązującą w oficjalnych dokumentach miejskich⁴.

Nie jest to jedyny skutek braku systemowego ewidencjonowania prac prowadzonych przez Zarząd Zieleni Miejskiej (dalej ZZM). Po latach część dokumentacji przestaje być archiwizowana, co dotyczy zwłaszcza opracowań, które nie wyszły poza fazę koncepcji. Powstaje więc sytuacja, w której łatwiej można ustalić zmiany podejścia do kształtowania Parku Szczytnickiego w XIX wieku niż ustalić podobne meandry decyzyjne odnośnie obiektów powstających współcześnie. Te problemy, z którymi borykają się pracownicy ZZM w codziennej praktyce, zainspirowały autora do próby udokumentowania prac z pierwszej dekady pracy tej jednostki, kiedy jeszcze większość dokumentacji nie występowała w wersji elektronicznej i do której już obecnie trudno jest dotrzeć. Celem rozprawy było stworzenie pewnego zespołu materiałów wyjściowych dla przyszłych opracowań badawczych w tym zakresie. Pragnę tu podziękować za wsparcie w moich poszukiwaniach, jakiego udzielała mi

¹ Podziału dokonano na mocy uchwały nr XV/488/99 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 9 grudnia 1999 r.

² Inspiracją dla autorów Strategii były słowa zawarte w homilii, jaką wygłosił papież Jan Paweł II otwierając Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny we Wrocławiu w dniu 1 czerwca 1997 r.

³ Koncepcja zagospodarowania *Parku Tysiąclecia we Wrocławiu* (zwanego wcześniej w planach Parkiem nad Ślężą lub Nowodworskim z uwagi na sąsiedztwo osiedla Nowy Dwór) – została opracowana przez zespół w składzie: A. Drapella-Hermansdorfer, P. Ogielski, T. Lorenz i R. Majewicz oraz studenci Wydziału Architektury PWn otrzymała I nagrodę w ogólnopolskim konkursie SARP.

⁴ Już po rozstrzygnięciu konkursu - zgodnie z uchwałą nr XXV/842/00 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19.10.2000 r. w sprawie nadania nazwy nowo tworzonemu terenowi zieleni miejskiej w rejonie Nowego Dworu we Wrocławiu – została przyjęta nazwa Parku Milenijnego. Uchwała nie utraciła mocy do czasu ukończenia niniejszej rozprawy.

Dyrekcja ZZM, poczynając od dyrektora Mieczysława Popławskiego, za którego zezwoleniem podjąłem temat niniejszej pracy, poprzez wiele lat zrozumienia oraz zachęty ze strony dyrektora Krzysztofa Działy, po zaufanie i powierzenie samodzielnej funkcji kierowniczej przez dyrektora Jacka Móla. Chciałbym też podkreślić, że od 2017 r. wrocławski system informacji przestrzennej (SIP)⁵ jest na bieżąco uzupełniany w zakresie zasobów ZZM przez zespół pracowników jednostki⁶. Niemniej wciąż nierozwiązany pozostaje problem kart dokumentacyjnych poszczególnych obiektów, zwłaszcza z okresu objętego zakresem opracowania. Brak takiej bazy danych powoduje, że mieszkańcy często nie są w stanie ocenić rozmiaru prac prowadzonych równoległe w lokalizacjach rozproszonych na terenie miasta. Prezentowane dalej badania dowodzą licznych prac konserwatorskich i interwencyjnych w założeniach krajobrazowych, które w dużej mierze są kreacją przedstawicieli poprzednich pokoleń, a współcześnie przechodzą swoisty lifting, co znajduje uzasadnienie jako nadrabianie zaległości.

Praca niniejsza prezentuje szereg realizacji we wrocławskich założeniach zieleni miejskiej z lat 2000-2010. Zawiera zarówno spektakularne przykłady rewaloryzacji założeń i dobrych praktyk, ale zarazem sygnalizuje słabe strony i kwestie problematyczne współczesnych rozwiązań. Omawia zjawiska, tendencje i nurty w kształtowaniu zieleni, ale również kierunki zmian i standardy. Nie aspiruje do roli diagnozy, ale dostarcza danych na temat przesłanek i okoliczności dotyczących podejmowanych decyzji inwestycyjnych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w prezentowanym okresie intensywność prac wykonywanych w założeniach zieleni we Wrocławiu diametralnie wzrosła w stosunku do okresów minionych. Współcześnie przechodzą one metamorfozę pod kątem funkcjonalności, nowych rozwiązań i „miejsc z klasą”. Stają się sceną dialogu, nowych dyscyplin sportowych, a nawet pokazów mody, tłem dla kultury, edukacji, sztuki i aktywności społecznej.

Z drugiej strony rosnąca powierzchnia terenów zabudowywanych wymaga zapewnienia odpowiedniej proporcji publicznych terenów zieleni. Braki związane z bazą wypoczynku, sportu i rekreacji ujawniły projekty zgłaszane w ostatnich latach do Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego (WBO)⁷. W tym kontekście, zgodnie z postulatami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, niezbędne jest wprowadzenie zasadniczych zmian w zakresie ochrony, gospodarowania i planowania krajobrazu, a także zapewnienia mieszkańcom udziału w tym procesie. Punktem wyjścia dla strategii rozwoju zielonej infrastruktury Wrocławia należy uczynić właściwe rozpoznanie i zbadanie posiadanych zasobów, w tym ocenę dotychczas zrealizowanych prac. Poza aspektem dokumentacyjnym rozprawa ta ma więc na celu ogólne usystematyzowanie wiedzy o współczesnych założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu, przesłankach podejmowanych działań, wyzwaniach, a także dalszej perspektywie ich rozwoju i towarzyszących temu zagrożeniach.

⁵ System Informacji Przestrzennej (SIP) - tworzony od 2008 r. przez BRW, to kluczowe narzędzie dostępu do informacji o mieście pod kątem cyfrowych danych o przestrzeni, obiektach i relacjach między nimi. Zadaniem SIP jest gromadzenie, analiza i dystrybucja informacji. System na bieżąco uzupełniany i aktualizowany, jest z jednej strony podstawą planowania wszelkich działań związanych z administrowaniem miastem, z drugiej zaś dostarcza kompletnych i wielowymiarowych danych o przestrzeni (źródło: <http://geoport.al.wroclaw.pl/sip/>, dostęp: 15.03.2018). Informacje o inwestycjach miejskich, również tych prowadzonych w terenach zieleni, wprowadzane są do systemu jako część zasobów Systemu Monitoringu Inwestycji Miejskich (SMP), który powstał w celu nadzorowania i koordynacji zadań Gminy Wrocław wpisanych w Wieloletni Plan Inwestycyjny (<http://geoport.al.wroclaw.pl/mapy/inwestycje/>, dostęp: 15.03.2018).

⁶ W związku z wprowadzeniem w życie Zarządzenia Prezydenta Wrocławia nr 5081/16 z dnia 11.08.2016 r. w sprawie ochrony drzew, jednostki organizacyjne tj. ZZM, zostały zobligowane do dokumentowania i przekazywania danych cyfrowych, zawierających informacje na temat roślin (drzewa, krzewy), w tym nasadzenia, wycinki, przesadzenia i in. Dane w postaci elektronicznych inwentaryzacji dendrologicznych dostarczane są przez wykonawców zewnętrznych (projektanci, firmy wykonawcze) lub bezpośrednio przez pracowników jednostki. Proces odbywa w koordynacji z BRW, które przedmiotowe dane zatwierdza i digitalizuje poprzez wprowadzanie do SIP. Dane zawierają: bazy zasobów, terenów pod nasadzenia, plany nasadzeń i in.

⁷ Budżet obywatelski (inaczej: budżet partycypacyjny) - to proces, który umożliwia mieszkańcom dyskusję i bezpośredni wpływ na decyzje o przeznaczeniu części budżetu publicznego na przedsięwzięcia zgłoszone przez obywateli. WBO jest projektem nastawionym przede wszystkim na aktywizację mieszkańców. UMW dając mieszkańcom możliwość decydowania o ważnych dla nich inwestycjach, bazuje na przekonaniu, że dzięki temu narzędziu wzmocni postawy obywatelskie i poczucie współodpowiedzialności za miasto. Pilotażowy projekt WBO uruchomiono w 2013 r., a jego późniejsze edycje były ulepszone w kolejnych latach.

1.1. Przyczyny podjęcia tematu

Sformułowanie tematu rozprawy doktorskiej poprzedzały badania procesów inwestycyjno-remontowych dla założeń zieleni miejskiej zrealizowanych we Wrocławiu w latach 2000-2010. Podejmowane próby zdiagnozowania problemu wskazywały na niemal całkowitą **dominację działań o charakterze konserwatorsko-interwencyjnym**. Pomimo rozwoju miasta w zakresie komunikacji, infrastruktury technicznej i kulturalnej, w dalszym ciągu nie powstawały nowe założenia zieleni. Realizowane intensywnie prace rewaloryzacyjne skupiały się najczęściej w niewielkich zespołach obiektów zabytkowych położonych w centralnej części Wrocławia i tam też odtwarzały „miejsca z klasą” jako pewne całości krajobrazowe. Na pozostałym obszarze miasta sytuacja nie wyglądała już tak korzystnie ze względu na nierównomierne rozmieszczenie terenów zieleni i bazowanie na kapitale zgromadzonym do lat 80., kiedy jeszcze obowiązywały normatywy projektowania zielenią (Drapella-Hermansdorfer 2013).

Ten kierunek łączył się z problemem **utrzymania jakości i zakładanego standardu** wyremontowanych założeń zieleni. Wiele obiektów w stosunkowo krótkim czasie zostało mocno wyeksploatowanych. Ze względu na niewystarczające środki na pielęgnację znaczna część z nich niszczała lub popadła w zaniedbanie. Dało się też zauważyć brak **zintegrowanego, zrównoważonego projektowania** obiektów zieleni, a zwłaszcza niedostateczne **korzystanie z usług ekosystemów** i zielonej infrastruktury. Taki stan rzeczy pośrednio jest również efektem braku całościowej **strategii rozwoju** terenów zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 i obecnie. Kontrargumentem na tą „bolączkę” ze strony przedstawicieli miasta jest najczęściej stwierdzenie, że realizowane działania w obszarze zieleni są jak najbardziej spójne i logiczne. Analiza tych prawidłowości jest jednym z problemów badawczych podjętych w niniejszej rozprawie.

Drugą przesłankę stanowiła poważna **luka w literaturze fachowej**, ponieważ w momencie podjęcia tematu (2008) ilość publikacji na temat zieleni Wrocławia była nad wyraz skromna. Ponadto większość prac ograniczała się do opisów założeń historycznych lub jedynie prezentacji założeń istniejących, z reguły unikając szerszej analizy nowych inwestycji czy procesów remontowo-interwencyjnych na terenach zieleni. Mimo, iż w ostatnich latach zainteresowanie tematem w środowisku naukowym i medialnym rośnie, nadal brak kompleksowych opracowań wykraczających poza hasłowe ujęcie, jakie prezentuje skądinąd trudny do przecenienia *Leksykon Zieleni Wrocławia* (2013). Nie porównuje się chociażby aspektów finansowych, zakresów rzeczowych, jednostkowych, a więc cech wymiernych, które mogą zbudować pewną wiedzę o projektach. W istniejących opracowaniach brakuje informacji o **charakterze praktycznym, odnośnie gospodarowania krajobrazem** jak kwestie zarządzania i bieżącego utrzymania, proporcji prac inwestycyjnych, remontowych i konserwacyjnych. Luka ta pozostaje szczególnie dotkliwa w literaturze polskojęzycznej.

Nie bez znaczenia były też **osobiste zainteresowania** oraz **doświadczenia** zawodowe autora, które pozostają w stałym związku z tematem inwestycji w terenach zieleni miejskiej przez cały okres praktykowania zawodu architekta krajobrazu i jednocześnie kierownika projektu służb inwestycyjno-remontowych w Urzędzie Miejskim Wrocławia. Począwszy od udziału w konkursach uczelnianych, następnie projekcie Ogrodu Chińskiego we Wrocławiu oraz koncepcji zagospodarowania Parku Szczytnickiego, prowadzonych przez pracowników Zakładu Kształtowania Środowiska na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej, poprzez pracę od 2008 r. w Dziale Inwestycji i Remontów Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu (obecnie Dziale Projektów Inwestycyjno-Remontowych), po współpracę z Zespołem opiniująco-doradczym ds. zieleni miejskiej przy Prezydencie Wrocławia – założenia zieleni miejskiej pozostają elementem osiowym w pracy zawodowej, naukowej i projektowej, jak i ważnym kontekstem prywatnych zainteresowań autora⁸.

⁸ Autor rozprawy jest kierownikiem projektu w Zarządzie Zieleni Miejskiej we Wrocławiu. Odpowiadał za realizację kilkudziesięciu zadań inwestycyjno-remontowych w miejskich założeniach zieleni, w tym za nadzór projektów unijnych rewitalizacji, inwestycje w obszarze UNESCO, złożone zadania infrastrukturalne związane z zakładaniem parków, jak również aplikowane w ramach Ministerialnych i Regionalnych Programów Operacyjnych Województwa Dolnośląskiego.

Współpraca w tak różnych zespołach i środowiskach w pełni potwierdziła wstępne przypuszczenia odnośnie dominującego kierunku działań ZSM w analizowanym okresie. Badania te służyły nieocenioną pomocą w pracy urzędowej, natomiast doświadczenia praktyczne pozwoliły autorowi spojrzeć w sposób bardziej kompleksowy na problematykę poruszaną w niniejszej pracy.

Na tle podjętych rozważań odnośnie wrocławskich założeń zieleni z lat 2000-2010 zarysowują się następujące **braki w wiedzy**:

- brak uporządkowanej i przejrzystej dokumentacji prac prowadzonych w zieleni wrocławskiej, zwłaszcza w pierwszej dekadzie lat 2000, kiedy zaobserwować można zwiększenie intensywności prowadzonych działań. Obecnie mamy do czynienia ze słabą systematyzacją wiedzy na ten temat. Wiele prac zasługuje na popularyzację i poświęcenie im większej uwagi. Pomocna w tym względzie będzie dokumentacja w postaci katalogu założeń wraz z bazą danych parametrycznych;
- brak zintegrowanego zarządzania krajobrazem oraz zintegrowanego projektowania terenów zieleni, który wynika z braku spójnej strategii miasta w tym zakresie oraz szeregu trudnych do przewidzenia przez ZSM działań o charakterze interwencyjnym, jak usuwanie skutków kataklizmów pogodowych czy realizacja zadań wynikających z WBO, już po okresie objętym bezpośrednio badaniami. Skutkiem tego jest brak zrównoważenia pod względem kosztów budowy, jak i kosztów eksploatacji co można uznać poniekąd za skutek dążenia do efektów formalnych;
- brak w przedmiotowym okresie badawczym metod i narzędzi umożliwiających kontaktowanie się z mieszkańcami oraz społecznościami lokalnymi, w celu prawidłowego rozpoznania ich potrzeb.

1.2. Przedmiot i zakres badań

Przedmiotem badań są wrocławskie założenia zieleni zrealizowane przez ZSM w latach 2000-2010, analizowane poprzez pryzmat zasobów (tereny zieleni miejskiej i inne, wykonane na rzecz innych podmiotów, z przeznaczeniem do użytku publicznego) oraz procesów (prace inwestycyjne, remontowe, interwencje oraz działania o charakterze doraźnym wykonane w tych założeniach). Tłem dla przedmiotowych analiz są współczesne tendencje i nurty w kształtowaniu zieleni miejskiej, wzrost intensywności działań prowadzonych w zakresie zieleni miejskiej po utworzeniu Zarządu Zieleni Miejskiej przy UM Wrocławia, jak również szeroko rozumiany rozwój infrastruktury w mieście. Praca dotyczy założeń zrealizowanych w granicach administracyjnych Wrocławia, czyli obszaru o powierzchni 292,9 km², ale dla celów porównawczych przeprowadzona została analiza w stosunku do wybranych przykładów polskich i zagranicznych miast o zbliżonej powierzchni, topografii oraz liczbie mieszkańców. W szerszym ujęciu zatem obszar badań dotyczy środowiska zurbanizowanego, więc typowego dla większości mieszkańców współczesnej Europy.

Ramy czasowe przyjęte w doborze badanych założeń zieleni miejskiej zostały a priori ograniczone do lat 2000-2010. Rok 2000, jak wspomniano łączy się z kilkoma ważnymi wydarzeniami:

- utworzenie we Wrocławiu Zarządu Zieleni Miejskiej, jako specjalistycznej jednostki organizacyjnej, odpowiedzialnej za utrzymanie, zarządzanie i planowane prac na terenach zieleni miejskiej;
- zorganizowanie ogólnopolskiego konkursu na Park Tysiąclecia we Wrocławiu, oficjalnie nazwany Parkiem Milenijnym upamiętniającym 1000-letnią historię miasta, tym samym przełomowa decyzja Rady Miejskiej o rozpoczęciu budowy pierwszego po wojnie nowego parku (Chudzyński 2001, Drapella-Hermansdorfer 2003a, 2013, Bernacki 2009);
- ogłoszenie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (Florencja, 20 październik 2000 r.);
- utworzenie kierunku studiów Architektura Krajobrazu na Akademii Rolniczej, ob. Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu.

Rok 2010 – symbolicznie podsumowujący dekadę – wnosi nowe spojrzenie i możliwości modernizacji założeń zieleni z wykorzystaniem funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. W Europie łączy się z ustanowieniem nagrody „Zielonej Stolicy Europy” oraz podjęciem przygotowań do unijnej strategii na rzecz europejskiej zielonej infrastruktury. W odniesieniu do Wrocławia i ZSM kończy on

pierwszą dekadę doświadczeń i prac dokumentowanych głównie na papierze, do których trudno dotrzeć nawet z pozycji pracownika administracji miejskiej. Pełna dekada działalności ZZM wymagała potraktowania okresu od stycznia 2000 r. do stycznia 2009 r., niemniej jednak z uwagi, że ZZM został powołany Uchwałą Rady Miejskiej w grudniu 1999 r., a początek działalności przypada na styczeń 2000 r., gdzie pierwsze miesiące związane były z organizacją prac jednostki, dlatego też badania wydłużono o cały rok 2010 z uwagi na finalizację ważnych prac w założeniach zieleni.

Pojęcie założeń zieleni miejskiej, mimo pozornie prostego i popularnego odbioru w języku potocznym, posiada jednak pewien margines nieściśłości, szczególnie jeśli chodzi o odróżnienie go od pojęcia zieleni przyulicznej, cmentarnej, towarzyszącej albo placu miejskiego z dużym udziałem zieleni z jednej strony, z drugiej zaś od „dzikich” terenów zieleni (lasy miejskie, parki krajobrazowe). W niniejszej pracy za **warunki konieczne dla zaklasyfikowania** przykładu jako założenia zieleni miejskiej przyjęto:

- ogólną dostępność terenu zieleni⁹;
- szerokie spektrum powierzchni – od prac w kameralnych założeniach poniżej 0,1 ha (najmniejszy powierzchniowo obiekt ma powierzchnię poniżej 0,01 ha), do rozległych zabytkowych parków i parków leśnych powyżej 10,0 ha¹⁰;
- lokalizację założeń zieleni na działkach będących własnością Gminy Wrocław (w kilku przypadkach w celach porównawczych oraz dla ukazania charakteru zrealizowanych działań, udokumentowane zostały też przykłady prac w założeniach zieleni na działkach stanowiących własności innych podmiotów, jednakże zrealizowanych przez jednostki miejskie lub zrealizowanych przez podmioty zewnętrzne);
- założenia zrealizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej¹¹;
- ze względu na specyfikę **obszarów chronionych** na mocy ustawy o ochronie przyrody (Obszary Natura 2000, parki krajobrazowe, użytki ekologiczne, pomniki przyrody) również i one zostały wyłączone ze szczegółowego zakresu analiz, podobnie jak tereny niepubliczne i niestanowiące własności Gminy (ogródki działkowe, ogrody przydomowe i prywatne, tereny Skarbu Państwa, in., chociaż w celach porównawczych również i takie prace zasygnalizowano m.in. prace w obszarze Parku Szczytnickiego, który jest położony w granicach Zespołu przyrodniczo-krajobrazowego objętego ochroną prawną)¹²;
- z badań wyłączono ponadto **założenia zieleni przyulicznej** będące w zarządzie ZDiUM, a przekazane w utrzymanie ZZM oraz rozmaite formy zieleni komponowanej w obrębie **pasa**

⁹ Z badań wyłączono tereny wodonośne na Świątnikach z uwagi na brak dostępu do obszaru chronionego przez MPWiK i funkcje strategiczne, podobnie jak rejon wrocławskiego lotniska oraz poligony wojskowe, ogrody firm i instytucji o ograniczonym dostępie tylko dla pracowników i klientów. Włączono natomiast obiekty o bezpłatnym, ale ograniczonym czasowo dostępie, jak zamykane nocą parki i ogrody publiczne (np. Ogród Staromiejski) oraz obiekty ogólnodostępne o odpłatnym dostępie (np. Ogród Japoński).

¹⁰ W niniejszej rozprawie przyjęto klasyfikację stosowaną w ZZM, rozróżniającą typy obiektów takich, jak parki i zieleńce, w odróżnieniu od zieleni przyulicznej. W literaturze przedmiotu spotyka się ograniczenie wskazujące, iż teren uznawany za park, to założenie o powierzchni minimum 2,0 ha (Haladyn 2003, Roczniki statystyczne, Szopińska 2015). Ze względu na stosunkowo dużą ilość założeń poniżej 1,0 ha - w pracy uwzględniono dodatkowo przykłady ogrodów o mniejszej powierzchni (0,01 ha) jako stanowiące element szerszego, rozproszonego systemu zieleni, jak kompleks ogrodów katedralnych, wirydarze przyklasztorne i in.

¹¹ W badaniach nie brano pod uwagę prac w założeniach zieleni zrealizowanych przez inne jednostki miejskie np. podwórek i wnętrz międzyblokowych zagospodarowanych przez Zarząd Zasobów Komunalnych, parków sportowych podlegających Młodzieżowemu Centrum Sportu, prac realizowanych przez Zarząd Inwestycji Miejskich, Wrocławskie Inwestycje sp. z o.o., pasów zieleni przyulicznej w administracji Zarządu Dróg i Utrzymania Miasta (przekazanych w utrzymanie ZZM), terenów cmentarzy w Zarządzie Cmentarzy Komunalnych, terenu wyścigów konnych należących do WTWK Partynice, terenów zieleni należących do Aquaparku Wrocław oraz innych spółek miejskich, terenów pól irygacyjnych przejętych przez MPWiK, instytucji akademickich (np. Arboretum w Pawłowicach), czy prywatnych deweloperów, chociaż w celach porównawczych przykłady takich prac zasygnalizowano.

¹² Obszary chronione Natura 2000 tj. Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy, zostały wyłączone z badań ze względu na lokalizację na działkach niebędących własnością miasta (główny udział własności to Skarb Państwa), natomiast zostały pokazane w kontekście działań towarzyszących.

drogowego (tj. zieleni na rondach), chociaż w celach porównawczych przykłady takich prac zasygnalizowano w części tekstowej rozprawy;

- zakres badań **ogólnie traktował problematykę lasów miejskich** Wrocławia, z uwagi na ich stan własności (duży udział własności Skarbu Państwa, Państwowych Gospodarstw Leśnych), strukturę organizacyjną oraz ograniczoną dostępność do nowych nasadzeń (tereny upraw leśnych rosną powoli, zwartym szykiem na terenach ogrodzonych, co sprawia, że dostępność do nich w okresie wzrostu drzew i wykorzystanie pod kątem rekreacyjno-sportowym, spotykanym w parkach śródmiejskich, będzie mocno ograniczona). Ponadto na terenie lasów miejskich nie rejestrowano prac inwestycyjnych i remontowych, charakterystycznych dla pozostałych założeń zorganizowanej zieleni Wrocławia. Niemniej jednak poszczególne założenia o takim charakterze (zalesienia, parki i uprawy leśne), które były w pracy dyskutowane, zaprezentowano dla potrzeb porównawczych oraz ukazania zachodzących procesów i trendów;
- z badań wyłączono **place miejskie** stanowiące zasadniczo komunikacyjne węzły drogowe lub przesiadkowe (m.in. pl. Powstańców Wielkopolskich), uwzględniono natomiast place miejskie z dużym udziałem zieleni komponowanej, które podlegały pracom w zakresie zieleni (Oś Grunwaldzka, pl. św. Macieja, pl. Strzelecki i in.);
- w dysertacji nie uwzględniano **zadań rutynowych** w terenach zieleni (coroczna, bieżąca pielęgnacja i konserwacja: zieleni, oświetlenia, fontann, małej architektury, przeglądy placów zabaw, dostawy materiału roślinnego itp.), zadań uzupełniających, dodatkowych, pomocniczych i okazjonalnych - czyli zadań, które nie miały wpływu strategicznego na charakter całościowego obrazu prac w założeniach zieleni w dekadzie 2000-2010;
- z badań wyłączono przekształcenia nieczynnych składowisk odpadów we Wrocławiu (Wzgórze Maślickie, Gajowe i in.), chociaż wspomniano o nich w kontekście możliwości ich zagospodarowania.

Ponadto przytoczone zostały przykłady założeń zieleni z innych krajów w celach porównania, jakie procesy i relacje zachodzą za granicą oraz które nurty i inspiracje są powielane lub udoskonalane.

Za pole badań obrano Europę z racji jej znaczącej roli w kształtowaniu nowych trendów, przy czym – ze względu na zbliżone uwarunkowania klimatyczne – wiele przykładów pochodzi z krajów Grupy Wyszehradzkiej (Czech, Polski, Słowacji i Węgier) oraz naszych zachodnich sąsiadów. Wydaje się, że przykłady dobrych praktyk wypracowane na tamtym gruncie, zaczynają znajdować odbicie również w aktywności naszych władz miejskich. Bez względu na to, czy polskie samorządy doprowadzą do wytworzenia oryginalnych wzorców lokalnych, czy trendy i rozwiązania zostaną zaadoptowane bezpośrednio z innych krajów europejskich, znajomość obecnej sytuacji wydaje się niezbędną. W pracy zasygnalizowano również przykłady pochodzące ze Stanów Zjednoczonych, które mimo, że odległe od obszaru badań, prezentowały najnowsze wówczas trendy wdrażane bezpośrednio w praktyce.

1.3. Teza i cel pracy

Informacje na temat współczesnych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu, ich analizy oraz przeprowadzone badania statystyczne, miały na celu dostarczenie dowodów na potwierdzenie tezy, iż:

W latach 2000-2010 dominującym kierunkiem rozwoju wrocławskich założeń zieleni były działania o charakterze konserwatorsko-interwencyjnym. Polityka rozwoju miasta skupiała się na infrastrukturze mieszkalnej, usługowej i komunikacyjnej, pomijając kwestie nowych elementów systemu zieleni, który bazował głównie na sieci terenów rolno-leśnych, często popadających w degradację w oczekiwaniu na nowe funkcje. Nieliczne próby tworzenia nowych obiektów spotykały się z problemem barier formalno-prawnych lub organizacyjnych, natomiast realizowane prace

konserwacyjne często łączyły się ze zbyt wysokimi kosztami utrzymania oraz nadmiernej eksploatacji, co w efekcie doprowadziło do ich niszczenia i zaniedbania w stosunkowo szybkim czasie.

Jednocześnie w niewielkim stopniu dostrzegane były korzyści płynące ze zintegrowanego projektowania obiektów, a zwłaszcza wykorzystania usług ekosystemów. Nie wdrażano również spójnej wizji rozwoju zieleni z wykorzystaniem sieci elementów zielonej infrastruktury.

Priorytet zadań konserwatorskich można w sposób logiczny uzasadnić chęcią podniesienia jakości w obiektach objętych opieką ZZM zanim zostaną podjęte kroki w kierunku zagospodarowania nowych terenów. Niemniej przykład *Parku Milenijnego-Tysiąclecia dowodzi, że badany okres cechował również:

- brak struktur, metod oraz narzędzi umożliwiających koordynację dużych przedsięwzięć inwestycyjnych, do jakich należą współczesne założenia krajobrazowe;
- brak wypracowanych kryteriów oceny w kategoriach zrównoważonego projektowania obiektów (zarówno pod kątem kosztów budowy, jak i kosztów eksploatacji);
- brak wizji rozwoju zielonej infrastruktury, a także niedostateczne korzystanie z usług ekosystemów.

W tym kontekście celem pracy jest zebranie, skatalogowanie i usystematyzowanie wiedzy o wrocławskich założeniach zieleni miejskiej w latach 2000-2010, przez co potwierdzona zostanie główna teza pracy. Do celów towarzyszących zaliczyć można:

- wskazanie dobrych praktyk oraz metod kształtowania systemu zieleni miejskiej do rozważenia w przyszłości przy uwzględnieniu określonych ograniczeń;
- stworzenie bazy danych prac zrealizowanych w założeniach zieleni jako podstawy do dalszych działań ułatwiających zarządzanie krajobrazem;
- zebranie i uporządkowanie informacji praktycznych z zakresu racjonalnego rozwoju i gospodarowania (zarządzania) założeniami zieleni miejskiej;
- zweryfikowanie stanu realizacji założeń planistycznych;
- podsumowanie dorobku pierwszej dekady prac ZZM we Wrocławiu i tym samym popularyzacja „zielonego” dorobku miasta, jako inspiracja do następnych działań.

1.4. Metoda badań

Przyjęto metodę badania źródeł pisanych oraz dokumentacji projektowej (metoda *desk research*) w połączeniu z metodą obserwacyjną uzupełnioną doświadczeniami z praktyki zawodowo-urzędowej, badaniami terenowymi oraz wywiadami z osobami odpowiedzialnymi za kształtowanie założeń zieleni miejskiej. W analizie danych przyjęto metodę statystyczną dla danych obiektywnych i porównawczą dla danych subiektywnych. Ocenie posłużyła metoda SWOT (mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia).

W pierwszej kolejności (w latach 2008-2009) zostały wykonane badania pilotażowe źródeł bibliograficznych w szczególności publikacji przekrojowych, opisujących większą liczbę założeń zieleni miejskiej (Chudzyński, Wieczorek 2009), monografii dla poszczególnych założeń (Chudzyński, Łanowiecki 2005), czasopism naukowych i branżowych jak *Architektura Krajobrazu* (Chudzyński 2011, Liszewski, Lipska 2010, Lis, Walter 2010), *Architectus* (Drapella-Hermansdorfer, Masztalski, Świerkosz, Wojtyszyn 1997, Kononowicz, Ożóg 2000, Brzezowski 2003), *Zieleń Miejska* (Chybalska 2010, 2011), *Zielona Planeta* (Dymalska 2001a, 2001b, Szopińska, Mikoda 2002, Kaszewska 2002, Haładyn 2003, Wojtyszyn 2003, 2004, Chybalska 2005), *Przegląd Komunalny* (Chybalska 2007), *Architektura-Murator* (Rasmus-Zgorzelska 2010, Stiasny 2010), oraz materiałów prasowych i internetowych (w szczególności w zakresie ówczesnych inwestycji na terenach zieleni we Wrocławiu). Na ich podstawie powstała wyjściowa baza danych o wrocławskich założeniach zieleni oraz obraz dotychczasowego charakteru zrealizowanych prac, która z kolei pozwoliła na sprecyzowanie przedmiotu i zakresu badań.

W tym samym okresie autor rozpoczął pracę w Dziale Inwestycji i Remontów (obecnie Dziale Projektów Inwestycyjno-Remontowych) Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu

(m.in. przygotowanie, nadzór, koordynacja, przeglądy, odbiór prac projektowych i robót inwestycyjnych) oraz pracę naukowo-badawczą w Zakładzie Kształtowania Środowiska Wydziału Architektury PWr, w tym współpracę z pracownikami macierzystej placówki dydaktycznej (A. Drapella-Hermansdorfer, P. Ogielski, Ł. Dworniczak, J. Wiszniowski). Pierwsza z nich dała sposobność praktycznej konfrontacji teorii z praktyką, zamawiania, nadzoru i realizacji prac w założeniach zieleni we Wrocławiu oraz stałego pogłębiania wiedzy i doświadczenia praktycznego, druga pozwoliła zgłębić zasady wdrażania idei zrównoważonego rozwoju w środowisku miejskim oraz naukowego i metodycznego podejścia do procesów inwestycyjnych oraz problemów badawczych.

Równolegle (w latach 2009-2010) dzięki pracy zawodowej, autor miał sposobność udziału w spotkaniach Zespołu opiniująco-doradczego ds. zieleni miejskiej przy Prezydencie Wrocławia (powołanego *Zarządzeniem Nr 5292/09 Prezydenta Wrocławia*), będącego organem doradczym w sprawach ważnych dla rozwoju, kształtowania, utrzymania terenów zieleni miejskiej. W skład zespołu wchodził przedstawiciel różnych środowisk: naukowcy, projektanci, praktycy, historycy sztuki, a także przedstawiciel władz lokalnych. Zespół w czasie swej aktywności (odbyło się 15 posiedzeń) obradował i podejmował zagadnienia dotyczące ówczesnych problemów założeń zieleni miejskiej, prowadząc dyskusje merytoryczne, interpersonalne, często z udziałem zaproszonych autorytetów i gości, jako organ doradczy Prezydenta Wrocławia. Wśród podjętych tematów m.in. rewaloryzacja Parku Szczytnickiego, parku im. M. Kopernika, Promenady Staromiejskiej, propozycje standardów w zakresie kształtowania zieleni wysokiej, przebudowa Bulwaru im. X. Dunikowskiego, zapisy dot. zieleni w projekcie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego 2010 oraz inne założenia.

Drugi etap badań (w latach 2009-2011) miał charakter wielowątkowy. W kontynuacji badań bibliograficznych i ikonograficznych, poza ciągłym poszerzaniem i uszczegóławianiem bazy danych, rozpoczęto badania empiryczne w terenie - inwentaryzacje, wizytacje na inwestycjach nowych i zrealizowanych, udział w radach budowy, analiza dokumentacji projektowej dla założeń, rozmowy z projektantami, inspektorami, przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego, wykonawcami, osobami zaangażowanymi i odpowiedzialnymi za zrealizowane prace, jak również z głównymi odbiorcami – mieszkańcami Wrocławia. Kolejnym wątkiem było śledzenie bieżących tendencji w kształtowaniu założeń zieleni miejskiej podczas spotkań w pracy zawodowej, delegacji służbowych i konferencji oraz seminariów naukowych.

Studia literaturowe koncentrowały się z jednej strony na analizie publikacji ukazujących punkt widzenia przedstawicieli samorządu (Haladyn, Wiśniewska 2000, Wiśniewska 2005, 2007, 2008, 2009, Sroczyńska 2009, Ossowicz 2009, Koniecka, Rozalski 2010, Rozalski 2011), badaczy konkretnych założeń (Małachowicz M. 2003, Lis 2006, Szopińska, Popów-Nowicka 2009, Gubański, Lis 2009, Tokarczuk, Kowalski 2010, Gubańska 2012, Stojak 2014, Podolska, Walter 2014), artykułów w czasopiśmie, portalach internetowych, prasie, forach tematycznych, z drugiej natomiast – bardziej krytyczną optykę środowiska naukowego (Drapella-Hermansdorfer 2003a, 2007, 2013, Bernacki 2009).

Dwa odrębne wątki poszukiwań bibliograficznych stanowiła też analiza tła historycznego wrocławskich założeń zieleni (Stępniewska-Janowska 1996, 1997, Kononowicz, Ożóg 2000, Brzezowski 2003, Jagiełło-Kończak 2005, Bińkowska 2005, 2006, Jagiełło, Brzezowski 2012, 2014, 2017), problemów rewaloryzacji obiektów (Gospodarczyk, 2003) oraz badania na temat idei zrównoważonego rozwoju i systemów zieleni (Drapella-Hermansdorfer 2003b).

Również działalność naukowo-badawcza prowadzona przez autora pracy na Politechnice Wrocławskiej zaowocowała poszerzeniem wiedzy w temacie rozprawy. Projekty badawcze (Rozalski 2012b, 2013a, 2013d), udział w seminariach, międzynarodowych warsztatach (*Polska Polityka Krajobrazowa. Skala regionu, powiatu, gminy* 2011) dla naukowców i studentów Wydziału Architektury oraz seria publikacji i maszynopisów przygotowana w okresie pracy naukowej

i zawodowej (Rozalski 2009, 2012, 2013) – pozostają w ścisłym związku teoretycznym i praktycznym z zagadnieniami niniejszej dysertacji¹³.

Wystąpienie z odczytem „*Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni 10 lat działalności Zarządu Zieleni Miejskiej*” (wraz z J. Koniecką) w ramach konferencji Dolnośląskie Dni Architektury Krajobrazu Wrocław 2000-2010, zorganizowanej przez Instytut Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu w październiku 2010 roku, stanowiło podsumowanie ówczesnych badań teoretycznych. Konferencja była też podsumowaniem 10 lat funkcjonowania kierunku studiów architektura krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym. Efektem odczytu był przekrojowy artykuł w kwartalniku *Architektura Krajobrazu* (Koniecka, Rozalski 2010).

Etap trzeci (2012-2020) obejmował uzupełnienie materiału fotograficznego (2013-2020) i podporządkowany był przede wszystkim badaniom empirycznym. Zarówno będąc we Wrocławiu, jak i w trakcie wizyt w szeregu miast europejskich (2008: Wiedeń, 2009: Drezno, Praga, 2010: Madryt, Alcala, Toledo, Escorial, Walencja, 2010: Paryż, 2012: Praga, Budapeszt, 2013: Barcelona, Koszyce, 2014: Londyn, Berlin, Amsterdam, Opatija, Pula, Rijeka, Triest, 2015: Rzym, Sewilla, Lizbona, 2016: Lyon, 2018: Stany Zjednoczone - Nowy Jork, Los Angeles, San Diego i in.) oraz polskich (Białystok, Poznań, Warszawa, Zamość, Lublin, Łódź, Sieradz, Kraków, Zakopane i in.), autor wykonywał studia terenowe i zgromadził dokumentację fotograficzną kilkudziesięciu współczesnych założeń parkowych zrealizowanych w okresie objętym badaniami, jak również historycznych - dla zachowania szerokiej perspektywy badawczej. Powyższa dokumentacja posłużyła jako materiał ewidencyjny oraz do zobrazowania opisywanych w tekście tendencji kształtowania współczesnych założeń zieleni w innych miastach europejskich (w tym polskich) oraz amerykańskich. Również wizyty w miastach europejskich z lat wcześniejszych są komplementarne z okresem badawczym, którego dotyczy dysertacja (2007: Mediolan, Piza, Luka, Florencja, Rzym, Wenecja, 2007: Bad Muskau, Cottbus- Branitz, Goerlitz, Zgorzelec, 2008: Wiedeń).

Równoległa praca autora w zawodzie architekta krajobrazu na poziomie administracji samorządowej, począwszy od koordynacji małych projektów dotyczących modernizacji infrastruktury technicznej w wrocławskich parkach, poprzez nadzorowane większe, wielobranżowe i wieloletnie zadania inwestycyjne¹⁴, po zadania współfinansowane ze środków Unii Europejskiej¹⁵ i Ministerstwa¹⁶, ukierunkowana została w decydującym stopniu na doświadczenia i wiedzę praktyczną (ocena dokumentacji, nadzór nad realizacją inwestycji, rady budowy, obiory techniczne prac, kontrola w okresie gwarancyjnym oraz eksploatacyjnym, spotkania robocze z Radami Osiedlowymi, mieszkańcami, projektantami) w zakresie planowania i realizacji miejskich założeń zieleni oraz procesów inwestycyjnych.

Autor opracował również *karty* i szczegółowe *matryce logiczne* projektów, które były podstawą do określenia późniejszych zakresów oraz harmonogramów inwestycji i zostały wdrożone

¹³ Dotyczy projektów badawczych pn. *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych* (Rozalski 2012b) oraz *Karta oceny inwestycji i instrukcje postępowania przy realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych na przykładzie wrocławskich założeń zieleni wykonywanych po 2000 r.* (Rozalski 2013a).

¹⁴ Doświadczenia w nadzorowaniu szeregu projektów inwestycyjnych w założeniach zieleni miejskiej, zarówno w fazie uzgadniania, weryfikacji dokumentacji projektowo-kosztorysowej oraz odbiorów technicznych robót budowlanych (m.in. rewaloryzacja części Parku Szczytnickiego, Skwer Wrocławianek przy ul. Bernardyńskiej, Park Mamuta na osiedlu Oporów, remont Kolumny F. Wilhelma II, zagospodarowanie Wzgórza Gajowickiego, skwer Ptasi Zagajnik, Nowa Cegielnia Stabłowicka, plac sportów miejskich i tor rowerowy na Wzgórzu Andersa, obiekty sportowo-rekreacyjne przy al. J. Kasprowicza 45 i wiele innych). Autor sporządzał również wytyczne w zakresie zieleni do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

¹⁵ W trakcie pracy od 2008 r. autor odpowiadał za cały proces aplikowania, przygotowania i realizacji pierwszych w ZMZ we Wrocławiu projektów unijnych dla modernizacji założeń zieleni (zieleńca przy pl. Strzeleckim, skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej oraz parku im. S. Staszica). Na potrzeby tychże projektów opracowano programy funkcjonalno-użytkowe dla terenów zieleni oraz kompleksowe studia wykonalności, których autor był konsultantem merytorycznym i nadzorującym. W kolejnych latach odpowiadał za projekty unijne: *Rewaloryzacja części Parku Szczytnickiego* (2016-2018), *Rewitalizacja kościółka p.w. św. Jana Nepomucena wraz z zagospodarowaniem przylegającego terenu w Parku Szczytnickim* (2014-2018).

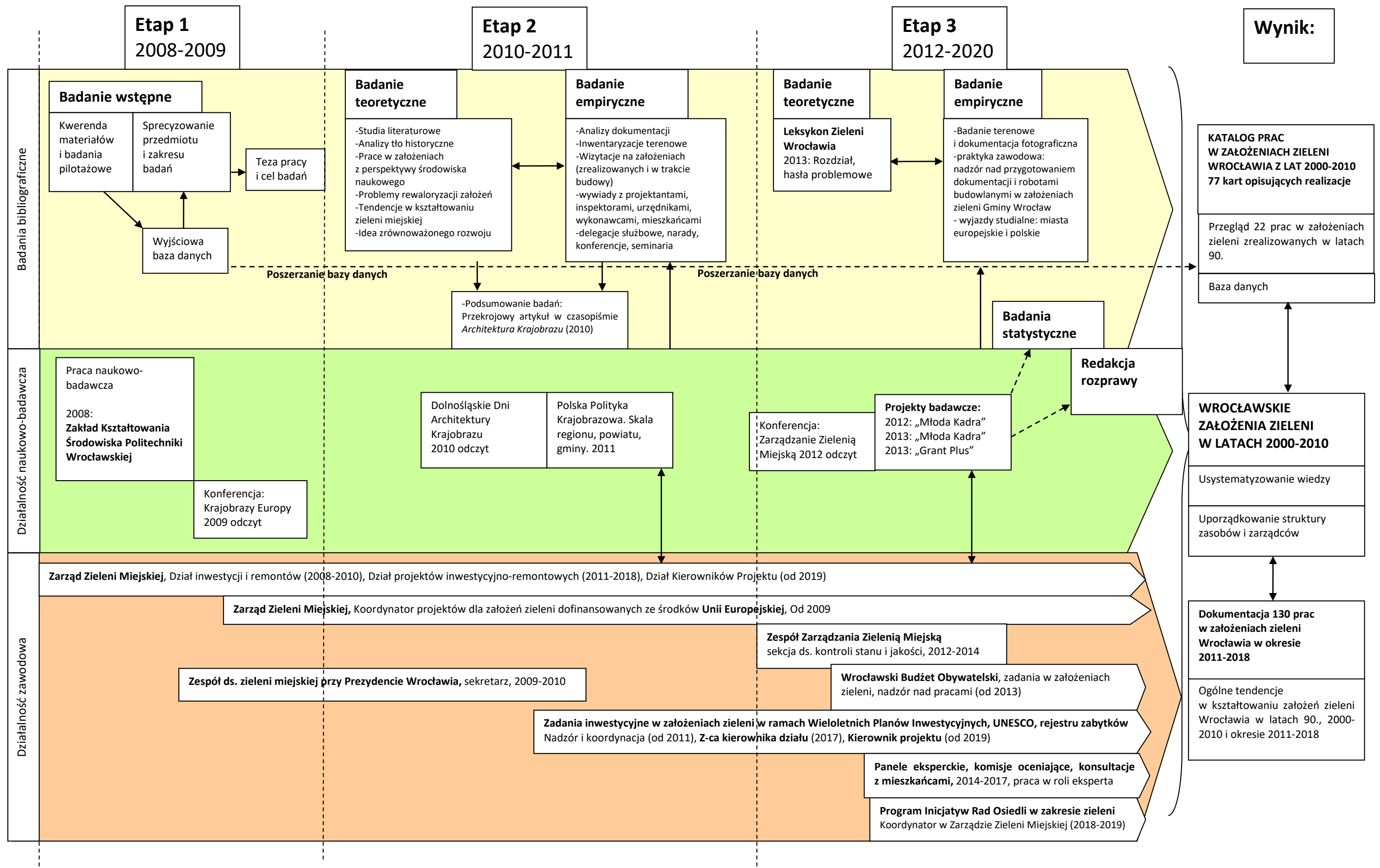
¹⁶ W 2019 r. autor przygotował wnioski aplikacyjne dla realizacji Stref Aktywności na terenach zieleni Wrocławia, które uzyskały dotacje w ramach programu rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej o charakterze wielopokoleniowym OSA realizowanego przez Ministerstwo Sportu i Turystyki.

do *Programu przedsięwzięć rewitalizacyjnych... na lata 2007-2013*¹⁷. Po zakończeniu realizacji robót budowlanych, zlecał i nadzorował opracowania o charakterze badawczym pt. *Raporty z pomiarów docelowej wartości wskaźnika rezultatu projektu* dla każdego z zrealizowanych zadań. Obecnie na stanowisku Kierownika projektu nadzoruje zespół inspektorów odpowiedzialnych za przygotowanie i realizację zadań inwestycyjnych na gminnych terenach zieleni miejskiej.

Praca w Zarządzie Zieleni Miejskiej to również aktywność w *Zespole Zarządzania Zielenią sekcji ds. kontroli stanu i jakości zieleni (2012-2014)*. Celem prac Zespołu było efektywne zarządzanie terenami zielonymi oraz zapewnienie bezpieczeństwa ludzi i mienia w zakresie tych terenów. Autor wystąpił z odczytami wewnętrznymi pt. „*Kreowanie stref rekreacyjno – turystycznych – Bieguny atrakcyjności miasta*” (2013) oraz „*Powołanie stałej grupy roboczej do określania zasad gospodarowania, pielęgnowania i doboru składu gatunkowego drzew ulicznych*” (2013). Brał udział w systematycznych naradach, gdzie podejmowano dyskusyjnie problemy zarządzania terenami zieleni. Z kolei pracując w zespole Zakładu Kształtowania Środowiska autor brał udział w pracach programowo-przestrzennych zagospodarowania Ogrodu Chińskiego we Wrocławiu oraz strategii rozwoju szlaków turystycznych w obszarze Parku Szczytnickiego. Wcześniej, jeszcze w okresie akademickim uczestniczył w licznych konkursach na koncepcje zagospodarowania nowych terenów zieleni: Arboretum Pawłowice Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (2006, III miejsce), kompleksu sportowego Uniwersytetu Przyrodniczego (2006, II miejsce), Parku Błachańca w Zgorzelcu (2008, I miejsce). Wszystkie prace szanowały kontekst miejsca i wdrażały postulaty zrównoważonego rozwoju.

Obserwacja w praktyce problemów przedstawionych w niniejszej pracy daje rzetelne podstawy do diagnozy i w wielu przypadkach wyjaśnia przesłanki podjętych działań i procesów, co w efekcie ułatwia ich zrozumienie. Pozwala też sprawdzić rzeczywistą funkcjonalność i przydatność rozwiązań przyjętych w realizowanych projektach zieleni, co uwidacznia się szczególnie w okresie eksploatacji i użytkowania obiektów (rentowność, odporność na akty wandalizmu, jakość i in.). Wymogi użyteczności uwidaczniają też słabe punkty przyjmowanych rozwiązań. Refleksje na ten temat zawarto we wnioskach końcowych pracy (Rozdział 9). Również praktyka zawodowa, szczególnie doświadczenia na wrocławskim gruncie, w ramach projektów nadzorowanych w Zarządzie Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, skłoniły autora do przeprowadzenia statystycznych badań porównawczych zrealizowanych założeń zieleni miejskiej w kategoriach takich, jak powierzchnia i koszty budowy (Rozdział 4). Dane te stanowią praktyczną wiedzę o kosztach konserwacji, modernizacji i budowy nowych terenów zieleni oraz planowania kolejnych inwestycji we Wrocławiu, jak również w innych miastach w Polsce. Schemat metodologii badań przedstawiono na ryc. 2.

¹⁷ Opracowane przez autora karty i matryce logiczne projektów infrastrukturalnych rewitalizacji terenów zieleni miejskiej we Wrocławiu wdrożono do: „*Programu przedsięwzięć rewitalizacyjnych współfinansowanych ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013*” zatwierdzonego Uchwałą Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/1037/09. Założenia zieleni zostały poddane rewitalizacji w latach 2009-2012.

Ryc. 2. Schemat metodologii badań.
Oprac.: S. Rozalski

W oparciu o dane z badań bibliograficznych, teoretycznych, empirycznych i statystycznych, z uwzględnieniem wpływu doświadczeń projektowych, naukowych i zawodowych, powstała ostateczna wersja rozprawy z bazą danych o pracach w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010¹⁸ (*Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010* przedstawiający **77 realizacji** zawarto w części 2)¹⁹, jak również przegląd najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018 (klasyfikację zawierającą 130 prac zawarto w suplemencie do części 2)²⁰. Przykłady dobrano w taki sposób, aby dawały możliwie pełny wgląd w charakter prac przeprowadzonych w latach 2000-2010.

Przeprowadzone badania dały możliwość wyprowadzenia wyводу na temat charakterystyki współczesnych założeń zieleni miejskiej we Wrocławiu (rozdział 3) oraz statystycznej analizy kryteriów obiektywnych (rozdział 4), uzupełnionych o informacje wynikające z rozmów z inspektorami, projektantami, wykonawcami oraz zarządcami obiektów.

W ten sposób - w nawiązaniu do *Katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010* i *Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018* – opracowano końcową redakcję tekstu pracy doktorskiej, w ramach której zrealizowano ustalony na wstępie cel, jakim jest sprecyzowanie i usystematyzowanie prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 i praktyczne wnioski dla optymalizacji metod kształtowania systemu zieleni miejskiej. Jednym z pierwotnych zamierzeń autora było opracowanie dokładnej bazy danych zawierającej koszty całościowe zrealizowanych prac. Całościowo udało się oszacować budżety jedynie wybranych prac w założeniach. Niestety dokładne podsumowanie kosztów inwestycji było utrudnione ze względu na zacieranie się pierwotnie ustalonych kosztów poszczególnych realizacji, pojawiających się w toku robót dodatkowych, zamiennych i innych, trudnych do oszacowania składowych, nawet na podstawie materiałów archiwalnych. W związku z powyższym ograniczono się do prezentacji ogólnych danych, które ujmowane były w sprawozdaniach budżetowych miejskich jednostek. Potwierdza to fakt, że dostępność do materiałów archiwalnych jest bardzo ograniczona, a czasem ze względu na niszczenie archiwalnej dokumentacji, wręcz niemożliwa.

W ostatniej fazie (2013) autor przeprowadził badania do *Leksykonu Zieleni Wrocławia* (Bińkowska, Szopińska 2013), które zaowocowały autorskim rozdziałem w tej monografii oraz redakcją wybranych haseł w publikacji (Rozalski 2013c). W kolejnych latach autor skoncentrował się na doskonaleniu warsztatu menadżerskiego w pracy zawodowej, gdzie służył jako ekspert merytoryczny w licznych panelach dyskusyjnych oraz komisjach oceniających zadania Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego (edycje 2014, 2015, 2016, 2017) i Programu Inicjatyw Rad Osiedli (2018-2019). Zdobyta wiedza i zaangażowanie zaowocowały udziałem w pilotażowej publikacji pt. *Standardy kształtowania zieleni w Łodzi* (2018) opracowanej przez Stowarzyszenie Architektury Krajobrazu, w której autor uczestniczył jako konsultant merytoryczny.

1.5. Stan badań

Przeprowadzone studia literaturowe pozwoliły zinwentaryzować 38 opracowań na temat historii założeń zieleni zleconych przez jednostki samorządowe we Wrocławiu. Znajdziemy wśród nich

¹⁸ Pojawiający się w tekście przed nazwą założenia zieleni symbol gwiazdki «*» oznacza, iż dane założenie zostało ujęte w *Katalogu prac w założeniach zieleni we Wrocławiu z lat 2000-2010* (Część 2), gdzie znaleźć można krótki opis i dokumentację fotograficzną szerzej obrazującą ich specyfikę.

¹⁹ Na potrzeby rozprawy autor szczegółowo zbadał 77 reprezentatywnych prac w założeniach zieleni we Wrocławiu (w tym: 60 prac zrealizowanych przez Zarząd Zieleni Miejskiej, 11 prac zrealizowanych przez inne jednostki organizacyjne Urzędu Miejskiego Wrocławia (Gminy Wrocław), Województwa Dolnośląskiego, instytucje tj. szkoły wyższe, klasztory, Archidiecezję Wrocławską oraz inne podmioty, jak również 6 prac polegających na zakładaniu parków i upraw leśnych zrealizowanych przez ZZM we Wrocławiu).

²⁰ W suplemencie do Części 2 - *Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018*, przedstawiono 130 reprezentatywnych prac, uporządkowanych pod względem klasyfikacji i programu tematycznego

kwerendy, studia historyczne, studia historyczno-urbanistyczne, ewidencje parków, ogrodów zabytkowych, zespołów pałacowo-parkowych, założeń krajobrazowych czy opracowania studialne. Okres intensywnego opracowania tych kwerend przypada na lata 90. (w latach 1990-1999, zlecono i opracowano 24 kwerendy; lata 2000-2007 to 9 kwerend; 2 kwerendy opracowane przed rokiem 1990, natomiast dla trzech nie zidentyfikowano daty opracowania)²¹.

Bogaty dorobek opracowań historycznych może świadczyć o dużym zapotrzebowaniu na materiały źródłowe, zlecane przez jednostki administracyjne, których celem było późniejsze wykorzystanie tych opracowań przy rewaloryzacji zabytkowych obiektów zieleni. Uświadamiają one, jak często teren zieleni podlegał przekształceniom, z jakiego okresu przetrwało najwięcej elementów zagospodarowania, a także – co należy odtworzyć, uczytelnić bądź zaakcentować w planach ochrony i pielęgnacji w zmienionych warunkach środowiskowych (Zachariasz 2008, s. 154). Świadczy to także o latach zaniedbań w tym zakresie oraz ilości założeń zabytkowych w strukturze urbanistycznej miasta. Opracowania zlecano najczęściej jednostkom naukowym. Wśród badaczy wielokrotnie odnajdziemy nazwiska wybitnych specjalistów i autorytetów w tej dziedzinie tj. I. Bińkowska, G. Grajewski, J. Ilkosz i in.

Studia historyczne zlecane przez UMW miały na celu późniejsze przygotowanie dokumentacji oraz wykonanie prac o charakterze konserwatorskim. Przeprowadzone w rozprawie badania potwierdzają, że w wielu przypadkach zlecenie kwerendy historycznej poprzedzało realizację tego typu zadań. Faktem jest również, że nie wszystkie założenia posiadające dokumentację historyczną doczekały się późniejszej rewaloryzacji. Jeśli pominiemy bieżące doniesienia medialne, to łatwo można ustalić, że szeroki zakres badań dotyczących historycznych założeń zieleni we Wrocławiu nie jest równoważony ilością publikacji opisujących współczesne procesy inwestycyjno-remontowe. Na tle poszukiwań literaturowych wyróżnić można kilka głównych nurtów badań wrocławskich terenów zieleni i publikacji podejmowanych na ich temat. Są to:

- monografie zbiorcze oraz prezentacje dotyczące poszczególnych założeń (historycznych i współczesnych): Ogród Japoński, cmentarze wrocławskie (w tym Park Grabiszyński i inne) oraz publikacje mające charakter prezentacyjny;
- publikacje dotyczące założeń historycznych oraz problemów ich rewaloryzacji (Bińkowska 2006);
- współczesne badania dla poszczególnych założeń.

W okresie 2000-2010 powstało wiele publikacji tematycznych. Część z nich wydano dzięki zasługom działalności Stowarzyszenia Ogrody Dolnośląskie. Miały charakter zarówno **popularyzatorski** (album-przewodnik *Parki i ogrody Wrocławia* z 2009 roku), **monograficzny** (*Ogród Japoński we Wrocławiu*, 2004), jak i prezentujący materiał z **seminariów naukowych** (*Ogrody przyświątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja*, 2003).

Wydawnictwo „**Parki i ogrody Wrocławia**” (Chudzyński, Wieczorek 2009) miało charakter prezentacyjny. Ukazano w nim wybrane, najpiękniejsze i najciekawsze zdaniem autorów, założenia parkowe oraz ogrodowe (ok. 32 założenia). Wszystkie prezentowane obiekty należały do istniejących założeń zabytkowych. Przy wybranych obiektach historycznych zamieszczona wzmiankę o wykonaniu prac po 1945 r. oraz prac najnowszych. Jednak ze względu na prowadzone w czasie redagowania publikacji prace konserwatorskie w wielu złożeniach, tylko część obiektów zostało opatrzonych najnowszą historią. Ponadto zakres albumu nie ukazywał założeń parków osiedlowych (Canaletta,

²¹ W latach 1990-1999 zlecono i opracowano 24 kwerendy, a w okresie 2000-2007 liczba prac badawczych spadła do 9 kwerend, przy czym dla trzech nie zidentyfikowano daty. Należy zaznaczyć, że powyższe dane odnoszą się do opracowań zleconych przez władze samorządowe, a więc dotyczą okresu po ich restytucji w 1990 r. W latach wcześniejszych zarówno inwentaryzacje zabytkowych założeń zieleni, jak i plany ich rewaloryzacji były wykonywane głównie przez Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, w skrócie PP PKZ, powołane do życia w 1950 r. W okresie transformacji ustrojowej znaczna część tych opracowań uległa rozproszeniu. Źródło: mat. arch. ZZM.

Słoneczny, Bajana, Parku Milenijnego-Tysiąclecia) i wielu innych założeń, w których prace podejmowano po 2000 r.²².

Równoległe pojawiały się artykuły w **prezentujące** prace w poszczególnych założeniach zieleni m.in. Park Brochowski (Dymalska 2001b), Park Leśnicki (Dymalska 2001a), Park Tysiąclecia-Milenijny (Chudzyński 2001), Park Wschodni (Szopińska, Mikoda 2002), Park Południowy (Kaszewska 2002), Ogrody Biskupie na Ostrowie Tumskim (Chybalska 2005). Artykuły prezentował dwumiesięcznik „Zielona Planeta” wydawany przez Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, a do publikacji tekstów wielokrotnie zapraszano autorów, będących jednocześnie inspektorami w miejskich jednostkach zarządzających zielenią. Samej **rewaloryzacji wrocławskich ogrodów biskupich** w literaturze sporo uwagi poświęciło wielu badaczy (Małachowicz M. 2003, Chybalska 2005, Liszewski, Lipska 2010, Rasmus-Zgorzelska 2010)²³.

Publikacje **na temat inwestycji w okresie 2000-2010** znaleźć można w szeregu wydawnictw naukowych, branżowych i popularno-naukowych, zarówno lokalnych wrocławskich, jak i ogólnopolskich²⁴. Wśród **prezentowanych** założeń odnajdziemy: poddane rewaloryzacji *Ogrody Biskupie na Ostrowie Tumskim* (Chybalska 2003), *Park Przygody (Leśny Park na Wyspie Opatowskiej)* (Chybalska 2007), *Promenadę we Wrocławiu* (Chybalska 2010), artykuł *Przywrócone miastu* (Liszewski, Lipska 2010) poświęcony ogrodom Ostrowa Tumskiego, cykl artykułów pn. *Samorządowe inwestycje* (Tokarczuk, Kowalski 2010), opisujący rewaloryzację parku im. M. Kopernika, prezentację *Parki przygód – rozrywka w kontakcie z naturą* (Chybalska 2011), przekrojowy artykuł prezentacyjny na temat spektakularnych inwestycji pt. *Wrocławskie założenia zieleni* (Rozalski 2011). Wrocławskie inwestycje w zieleni były również tematem przewodnim specjalnego wydania miesięcznika branżowego *Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary* (Nr 06/189, 2010), gdzie podjęto temat *rekonstrukcji barokowych ogrodów Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu* (Rasmus-Zgorzelska 2010) oraz zaprezentowano projekty i realizacje dla *wysp odrzańskich we Wrocławiu* (Stiasny 2010), w tym prace dotyczące bulwaru Kulczyńskiego, Wyspy Piasek, bulwaru im. P. Włostowica, Wyspy Słodowej i Bielarskiej. W ostatnich latach monografie pokonferencyjne podjęły ponadto temat: Parku Tysiąclecia-Milenijnego (Stojak 2014) i Wzgórza Słowiańskiego (Podolska, Walter 2014).

Informacje o pracach w założeniach zieleni z różną częstotliwością pojawiały się również w tytułach prasowych (Maciejewska 2007, Saraczyńska 2007, Krocza 2009, Kaczmar 2009, Wójcik 2009 i in.) oraz na stronach internetowych (szczególnie prasy lokalnej i UMW). W formie syntetycznej materiał ujmowały Sprawozdania Prezydenta Wrocławia (www.bip.um.wroc.pl).

Drugi, niejako konserwacyjny nurt prac studialnych autora dotyczył przeglądu publikacji o problematyce **rekonstrukcji, rewaloryzacji i pielęgnacji** założeń zabytkowych. Na uwagę zasługuje praca zbiorowa *Ogrody przyświątynne i klasztorne, rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja* (Gospodarczyk 2003), w której badacze opisują m.in. *Historyczne ogrody Ostrowa Tumskiego* (Małachowicz M. 2003), *Zapomniany ogród opacki na Piasku we Wrocławiu* (Czerner 2003,

²² Opis każdego założenia zawierał podstawowe dane na jego temat m.in. lokalizację, powierzchnię, styl parku czy ogrodu, nazwisko projektanta, rys historyczny, szczegółowy opis parku z uwzględnieniem i podkreśleniem jego walorów kompozycyjnych i przyrodniczych, mapy historyczne oraz współczesne z legendą. Za kryterium wyboru prezentowanych obiektów przyjęto ich atrakcyjność oraz dostępność dla mieszkańców i turystów. Niemniej jednak, ze względu na określoną objętość wydawnictwa w przewodniku nie zostały opisane mniej popularne obiekty (m.in. park im. gen. W. Andersa, Skowroni, Popowicki, Świniarski) czy dawne parki dworskie (m.in. w Dąbiu, Bieńkowicach, Żernikach, Praczech Odrzańskich).

²³ Ogrody Biskupie na Ostrowie Tumskim (zwane również Ogrodami Katedralnymi, Ogrodami Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu) - najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych tuż przy nabrzeżu rzeki Odry. Ogrody, które są wyjątkowym zjawiskiem urbanistycznym, od wieków pozostają własnością prywatną. Historycznie pełniły funkcje użytkowe, ale również reprezentacyjne. Były to niewielkie, geometrycznie rozplanowane założenia, usytuowane na ogół na dwóch poziomach opadających w kierunku rzeki, ozdobione małą architekturą. Na granicy poszczególnych działek stawiano mury (Chudzyński, Wieczorek 2009). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

²⁴ W materiałach prezentujących działalność jednostek samorządu terytorialnego, odpowiedzialnych za kształtowanie zieleni miejskiej, jako istotny kierunek działań, obok bieżącego utrzymania i konserwacji terenów, wymienia się utrzymanie i rozbudowę placów zabaw oraz placów rekreacyjno-sportowych, urządzonych na terenach parków i zieleńców Wrocławia. Realizowana jest też budowa małych parków osiedlowych lub rewaloryzacja istniejących obszarów zieleni.

s. 16-19)²⁵. W innych wydawnictwach badaniami historycznymi objęte są głównie osiedla a zieleni pojawia się jako temat towarzyszący, jak w publikacji pt. *Miasto-Ogród Pawłowice we Wrocławiu. Problemy rewaloryzacji* (Kononowicz, Ożóg 2000).

Syntezę zagadnień związanych z zielenią miejską, projektowaną i tworzoną, w najważniejszym historycznie okresie, od końca XVIII - do początku XX w., kiedy to tworzył się kształt współczesnego Wrocławia podjęto w książce *Natura i miasto – publiczna zieleni miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku* (Bińkowska 2006). Autorka zajęła się teoriami i problemami związanymi procesem zakładania obiektów, analizowała relacje pomiędzy architekturą i zielenią, poświęciła też uwagę ludziom - organizatorom i twórcom zieleni oraz jej mecenasom. Analizie poddano również konkretne realizacje. Współcześni autorzy publikują ponadto na temat założeń historycznych, w tym rysów, dziejów konkretnego założenia w danej epoce historycznej np. *Ogrody Barokowe Wrocławia* (Brzezowski 2003).

Kolejny nurt to publikacje dotyczące **zarządzania terenami zieleni, kształtowania i rozwoju, a także współczesnych prac inwestycyjno-remontowych**. Autorami na tym gruncie są często przedstawiciele samorządu i administracji, a zakres publikacji obejmuje: źródła finansowania, przegląd zrealizowanych prac i plany inwestycyjne np. *Zieleni miejska Wrocławia – zarządzanie i kształtowanie* (Haladyn, Wiśniewska 2000, s. 156), *Wrocław – miastem zieleni. Kierunki rozwoju zieleni miejskiej we Wrocławiu* (Wiśniewska 2005), *Zarządzanie zielenią* (Wiśniewska 2008) czy podsumowujące skrótowo minioną dekadę publikacje tj. *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni 10 lat działalności Zarządu Zieleni Miejskiej* (Koniecka, Rozalski 2010) oraz *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni działalności Zarządu Zieleni Miejskiej* (Dziąła, Koniecka-Pasierska, Rozalski 2012). Tutaj także eksponowano realizacje **nowych parków osiedlowych** m.in. park przy ul. Bajana, park przy ul. Canaletta, Park Słoneczny na osiedlu Gaj (*Dolnośląskie Dni Architektury Krajobrazu* 2010, *I Wrocławskie Forum Zieleni* 2014). Wyżej wymienione publikacje najczęściej miały charakter prezentacyjny, informacyjny i statystyczny. Prezentowano m.in. aktualne zasoby zieleni, kompetencje, zakres prac i działalność miejskich służb odpowiedzialnych za zarządzanie zielenią, dane statystyczne, źródła finansowania zieleni, wybrane zrealizowane założenia, wydatkowanie oraz plany inwestycyjne czy programy na rzecz zieleni miejskiej (Rozalski 2013b). Szczególnym opracowaniem nakreślającym współczesne nurty i kierunki w kształtowaniu zieleni w miastach oraz syntezę dotychczasowych realizacji wrocławskich była publikacja *Współczesne kierunki kształtowania krajobrazu miasta* (Drapella-Hermansdorfer 2013). Z kolei potrzebę zintegrowanego zarządzania zasobami krajobrazu Wrocławia oraz koordynacji dużych projektów podjęto w publikacji *Sztuka interwencji czy zarządzanie krajobrazem Wrocławia* (Rozalski 2019a).

Równoległe pojawiały się opracowania pomocnicze, publikacje i prezentacje mówiące o zapisach na temat kształtowania zieleni Wrocławia w **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego**, m.in. *Możliwości rozwoju terenów zieleni w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wrocław* (Haladyn 1997), *zieleni w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego* (Haladyn 2009) oraz w **miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego** - *Zieleni w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego* (Sroczyńska 2009). Powstawały badania w skali całego miasta tj. *Kształtowanie kompozycji urbanistycznej w krajobrazie Wrocławia* (Ossowicz 2009), a także *Gospodarka przestrzenna Wrocławia. Zagadnienia środowiskowe* (Wojtyszyn 2002, 2003, 2004).

Nurt badań dotyczących **strategii zarządzania zasobami zieleni i krajobrazu miejskiego** podejmował w pracach badawczych Zespół Politechniki Wrocławskiej w opracowaniu *Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy. Zasoby, granice, problemy planistyczne* (Drapella-Hermansdorfer, Masztalski, Świerkosz, Wojtyszyn 1997), *Wrocławskie Zielone Wyspy. Projekt zarządzania zasobami środowiska miejskiego* (red. Drapella-Hermansdorfer 2003b), *Park Milenijny we Wrocławiu. Strategia*

²⁵ Praca zbiorowa pod redakcją Gospodarczyk F., 2003, *Ogrody przyświątynne i klasztorne, rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja*, [w:] materiały z seminarium naukowego zorganizowanego przez Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Akademię Rolniczą we Wrocławiu, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław.

Zarządzania Zasobami Krajobrazu (Drapella-Hermansdorfer 2003a). Strategia i wizja zrównoważonego rozwoju dla Przedsiębiorstwa Hala Ludowa w granicach terenów wystawowych oraz przyległej do nich części Parku Szczytnickiego *Innowacyjne strategie użytkowania terenów zieleni. Nowe spojrzenie na tereny wystawowe przy Hali Ludowej – Hali Stulecia we Wrocławiu* (Drapella-Hermansdorfer, Szopińska, Brodzka, Dworniczak 2007) oraz *Ocena wpływu planowanych przedsięwzięć strategicznych na terenach Parku Szczytnickiego w rejonie Hali Ludowej – Hali Stulecia. Propozycje koordynacji i charakteru działań towarzyszących* (Drapella-Hermansdorfer, Ogielski, Szopińska, Brodzka Dworniczak 2007).

Z kolei doświadczenia z realizacji projektów wielkoobszarowych oraz wnioski dla przygotowania strategii działań opisano w *Doświadczeniach rewitalizacji Obszaru Wsparcia – propozycji rozwiązań dla strategii krajobrazowej Wrocławia* (Rozalski 2012a). Równoległe zlecane były opracowania studialne na rzecz jednostek samorządu terytorialnego (*Strategia Rewaloryzacji dla Parku Szczytnickiego, Ogród Chiński*) oraz studia i diagnozy - *Masterplan Nadodrza 2011, 2012, Masterplan Przedmieścia Oławskiego 2013, Masterplan nabrzeży rzeki Oławy 2015*, prace zbiorowe pod kierownictwem Grażyny Arms-Adamczyk (w tym rozdział poświęcony diagnozie zieleni osiedla Nadodrze).

Zagadnienie dotyczące **systemu zieleni miejskiej** w obecnym układzie przestrzennym miasta podjęto m.in. w publikacjach *System przyrodniczy Wrocławia* (Haladyn 2003), *System zieleni Wrocławia w ujęciu współczesnym i historycznym* (Szopińska, dostęp: 2014), *Kształtowanie systemu zieleni Wrocławia. Lata 1945-1989* (Drożdż 2013), *Kształtowanie systemu zieleni Wrocławia. Zieleń w obecnym układzie przestrzennym miasta* (Rozalski 2013c).

Duży dorobek w tej dziedzinie prezentują naukowcy z większości wrocławskich uczelni. Na szczególną uwagę zasługuje dorobek **pracowników naukowych Zakładu Kształtowania Środowiska** Politechniki Wrocławskiej, kierowany od 1996 r. przez A. Drapelę-Hermansdorfer²⁶. Na rzecz wrocławskiego Urzędu Miejskiego zrealizowano wiele opracowań badawczo-projektowych, m.in. koncepcję pokonkursową zagospodarowania *Parku Tysiąclecia* (2002), projekt zarządzania zasobami Wielkiej Wyspy (2003), *Koncepcję programowo-przestrzenną Ogródu Chińskiego i Ocena wpływu planowanych przedsięwzięć strategicznych na terenach Parku Szczytnickiego w rejonie Hali Ludowej – Hali Stulecia* (2007) oraz *Strategię Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego (Etap I: Wstępny program funkcjonalno-przestrzenny zagospodarowania Parku Szczytnickiego i Etap II: Program funkcjonalno-przestrzenny zagospodarowania Parku Szczytnickiego)* (2008).

Pracownicy oraz doktoranci Zakładu prowadzą studia i analizy, w tym prace badawcze bezpośrednio związane z tematyką rozprawy tj. *Standardy urbanistyczne dla zespołów przyrodniczo-krajobrazowych położonych na obszarach miast. Propozycje rozwiązań projektowych w zakresie zrównoważonego rozwoju i proekologicznej polityki przestrzennej na przykładzie Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego we Wrocławiu* (pod kier. A. Drapelli-Hermansdorfer) (2001-2002). W 2012 r. i 2013 r. autor opracował raporty naukowe z realizacji projektów badawczych pn. *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych* oraz *Karta oceny inwestycji i instrukcje postępowania przy realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych na przykładzie wrocławskich założeń zieleni wykonywanych po 2000 roku* (Rozalski 2012a, 2013a, 2013b). Oba projekty podejmowały zagadnienia niniejszej rozprawy, natomiast badania skupiały uwagę m.in. na inwentaryzacji, skatalogowaniu

²⁶ Zakład Kształtowania Środowiska Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, prowadził studia i badania dla Wrocławia (badania w skali miejskiej, studia zrównoważonego rozwoju dla wybranych elementów jak Dolina Odry czy Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy), konferencje związane z tematyką planowania i zagospodarowania krajobrazu (jak *Parki i ogrody tematyczne jako miejsca spotkań między kulturami*), a także projekty (*Park Milenijny*) czy koncepcje zagospodarowania (*Ogród Chiński we Wrocławiu*), których efektem były publikacje tych przedsięwzięć (np. *Wrocławskie Zielone Wyspy. Projekt zarządzania zasobami środowiska miejskiego*, 2003; seria poseminaryjna *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje*, 2004, 2005; publikacja *Reintegracja osiedli z cyklu Krajobrazu XXI wieku*, 2014). Od początku lat 80. XX w. Zakład łączył problematykę krajobrazową z wdrażaniem idei zrównoważonego rozwoju w architekturze i planowaniu przestrzennym. Obecnie rolę ZKŚ przejęła Katedra Architektury Użyteczności Publicznej, Podstaw Projektowania i Kształtowania Środowiska.

i usystematyzowaniu wrocławskich założeń zieleni ze szczególnym uwzględnieniem obiektów, w których prace realizowano w latach 2000-2010. Materiał ograniczono do najnowszych realizacji w założeniach istniejących. Zbadano wskaźniki ilościowe, powierzchniowe i finansowe łącznie dla 24 założeń zieleni, w których prace podjęto w okresie po 2000 r. Zakres obejmował ponadto badanie struktury zasobów i zarządców terenami zieleni oraz weryfikację narzędzi systemowych umożliwiających zintegrowane zarządzanie terenami zieleni miejskiej. Wyżej wymienione projekty były wstępem do dalszych prac podjętych w niniejszej rozprawie.

Zagadnieniami związanymi z historią i konserwacją założeń ogrodowych zajmuje się również **Zakład Konserwacji i Rewaloryzacji Architektury i Zieleni** Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, utworzony w 1992 r. z inicjatywy Edmunda Małachowicza. Badania historii i konserwacji założeń prowadził zespół pod kierownictwem Barbary Stępniewskiej-Jankowskiej (*Sztuka ochrony zielonego zaplecza Europy*, 1997; *Tendencje kształtowania zieleni w wiekach XIX i XX w Europie*, 1996), a po jej przejściu na emeryturę w 2006 r. badania w tej dziedzinie kontynuują M. Jagiełło (*Ogrody Przedmieścia Świdnickiego*, 2012; *Ogród Caspara Wilhelma Scultetusa (Scholza) na Przedmieściu Świdnickim we Wrocławiu i jego powiązania artystyczne*) i Wojciech Brzezowski (*Ogrody Barokowe Wrocławia*, 2003; *Ślęzacy a teoria sztuki ogrodniczej od XVI do XVIII w.*, 2013) oraz inni badacze.

Również na **Uniwersytecie Przyrodniczym** we Wrocławiu, realizowane są badania dla poszczególnych założeń zieleni m.in. w skali osiedlowej *Wrocławskie osiedle-ogród Sępolno - powstanie i rozwój układu zieleni* (Lis 2006), konkretnych parków *Walory krajobrazowe i przyrodnicze Parku Wschodniego we Wrocławiu* (Szopińska, Popów-Nowicka 2009), ale też badania *Oceny efektywności użytkowej parków nadrzecznych na przykładzie Parku Biskupińskiego* (Gubański, Lis 2009), zagadnień *Rekreacji w dolinie rzeki na przykładzie małych dolin rzecznych Wrocławia* (Lis, Walter 2010) czy *Kultury w mieście – omówienie problemu na wybranym fragmencie osiedla mieszkaniowego Gądów Mały we Wrocławiu*, z prezentacją koncepcji zagospodarowania terenu (Gubańska 2012, s. 13-18).

Wrocławscy badacze w swoich pracach podejmują również problematykę **chłonności terenów zieleni** miejskiej. Takie badania prowadzili m.in. E. Szopińska, P. Reda (*Określenie przyrodniczej chłonności terenu – ocena wpływu planowanych przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze*, 2007), czy przeprowadzone przez zespół pracowników Wrocławskiej Rewitalizacji pod kierownictwem merytorycznym G. Szewczyka, pomiary chłonności dla zrewitalizowanych terenów zieleni na osiedlu Nadorze przedstawione w raportach z pomiarów docelowej wartości wskaźnika rezultatu projektu (wartością badaną był wzrost liczby odwiedzających i użytkowników parków po przeprowadzeniu procesu rewitalizacji) (Wrocławska Rewitalizacja Sp. z o.o., 2013).

Z kolei proces **partycypacji społecznej**, zapraszania mieszkańców do udziału w konsultacjach oraz diagnozę obszarów problemowych, w tym terenów zieleni miejskich na przykładzie zdegradowanych osiedli poddanych rewitalizacji, przedstawiono w rozdziale *Konsultacje społeczne w programie rewitalizacji* przeprowadzonym dla Przedmieścia Odrzańskiego we Wrocławiu (Rozalski 2013). W ostatnim czasie podjęto również *Badania inicjatyw społecznych zgłaszanych do Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego 2013-2014* (Dworniczak, Solecka 2015).

Na rynku dostępnych jest szereg **magazynów oraz felietonów**, w których znajdziemy publikacje na temat wrocławskich założeń zieleni, w tym wydawnictwa lokalne tj. *Architektura Krajobrazu – Landscape Architecture* (kwartalnik, wydawany na Uniwersytecie Przyrodniczym od 2000), *Architectus* (pismo Wydziału Architektury PWr), *Zielona Planeta* (wydawana przez Okręg Dolnośląski PKE), czy czasopisma ogólnopolskie np. *Zieleń Miejska*, *Przegląd Komunalny* i inne.

Założenia zieleni miejskiej Wrocławia i ich problematykę dokumentuje ponadto wiele **prac dyplomowych** realizowanych na wrocławskich uczelniach np. *Uciążliwość akustyczna wrocławskich terenów zieleni na przykładzie parku S. Tołpy i Wzgórza Partyzantów* (Łagocka 2014), *Problematyka zarządzania zasobami zieleni miejskiej na podstawie miasta Wrocławia* (Grecka 2010), *Problem parków w strukturze funkcjonalnej przestrzeni miasta na przykładzie Wrocławia* (Bochyńska Ż., praca pod opieką S. Cioka, Zakład Zagospodarowania Przestrzennego).

W ostatnich latach z bardzo dobrym wynikiem zakończono rozprawy doktorskie w Zakładzie Kształtowania Środowiska PWR o zbliżonej tematyce m.in. *Idea Parku Miejskiego po 1982 rok* (Biernacki 2009), *Ochrona i zarządzanie krajobrazem reliktowym w planowaniu przestrzennym na przykładzie miasta Wrocławia* (Brodzka 2013), *Ochrona i gospodarowanie krajobrazem Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego w świetle Europejskiej Konwencji Krajobrazowej* (Dworniczak 2013), *Zielona infrastruktura Wrocławia jako element strategii zrównoważonego rozwoju* (Surma 2014), *Wybrane aspekty rekultywacji terenów podmokłych w kontekście pól irygacyjnych Wrocławia* (Gierko 2018).

Wiedza i świadomość na temat współczesnych założeń zieleni oraz prac inwestycyjno-remontowych na tych obiektach jest upowszechniana na licznych **konferencjach naukowych i branżowych** np. *Parki i ogrody tematyczne jako miejsca spotkań między kulturami* („Ogrody świata” we wrocławskim Parku Szczytnickim – nowa kultura czasu wolnego, 2007), *Krajobrazy Europy. Gospodarka planowa czy generowanie chaosu?* (Wrocław, 2009), *Dolnośląskie Dni Architektury Krajobrazu* (Wrocław, 2010), *Zarządzanie Zielonią Miejską* (Wrocław, 2012), *Masakrycznie. Nadodrze: kultura zmiany* (Wrocław, 2012), *Miasto dla Ludzi* (Wrocław, 2014), kolejne edycje *Dolnośląskiego Festiwalu Nauki* czy Konferencje organizowane przez Zakład Kształtowania Środowiska PWR.

Stan wiedzy uzupełnia również szereg **prezentacji, seminariów i spotkań branżowych**, w których autor brał czynny udział np. *Przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej od Mostu Grunwaldzkiego do Mostu Szczytnickiego* (Jarczewska, Cichocki 2008), *Zadania realizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej* (Popławski, Rozalski 2009), *Strategia rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu* (Drapella-Hermansdorfer 2009), *Koncepcja wstępna rewaloryzacji parku im. M. Kopernika oraz fragmentu Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Świdnickiej do ul. Piotra Skargi we Wrocławiu* (Jarczewska 2009), *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni 10 lat działalności Zarządu Zieleni Miejskiej* (Koniecka, Rozalski 2010), *Rewitalizacja zieleni Przedmieścia Odrzańskiego 2011-2012* (Dziąła, Rozalski 2012).

Przełomowym wydarzeniem dla wrocławskich pozycji naukowych była publikacja **Leksykonu Zieleni Wrocławia** (praca zbiorowa pod red. Bińkowska, Szopińska 2013). Leksykon jest pierwszym całościowym opracowaniem wskazującym na szeroki zakres problematyki kształtowania zieleni miejskiej. Ukazano w nim różnorodność „obiektów” zieleni miasta w ujęciu zarówno historycznym i artystycznym, jak i przyrodniczym, głównie botanicznym. Autorzy podjęli próbę połączenia wyników badań przedstawicieli wielu dziedzin nauki. W tej przekrojowej monografii opisano liczne parki, ogrody, aleje, tereny spacerowe, ale także rozległe lasy i doliny rzeczne, pomniki przyrody czy osobliwości dendrologiczne. W esejach wprowadzających opisano wybrane aspekty zieleni (m.in. przemiany w sztuce ogrodowej, współczesne kierunki kształtowania krajobrazu miasta, kształtowanie systemu zieleni, korytarze ekologiczne). Główną część leksykonu stanowią hasła rzeczowe indywidualnych „obiektów” omawianych w układzie topograficznym. Zastosowano podział za względu na usytuowanie względem rzeki Odry: założenia lewobrzeżne i prawobrzeżne. W osobnej kategorii wydzielono hasła problemowe, przybliżające tematykę związaną z kulturową działalnością człowieka i zagadnienia przyrodnicze (tj. programy na rzecz zieleni, place zabaw, kompleksy i parki sportowe i in.). Kolejną część poświęcono notom biograficznym osób, instytucji i organizacji, a czasem nawet czasopism, które miały i mają swój udział w kształtowaniu zieleni we Wrocławiu. Uzupełnieniem jest słownik wybranych pojęć oraz wybór literatury przedmiotu. Autorami każdej części byli specjaliści w danej dziedzinie. Wielokrotnie zaprezentowane zostały wyniki badań naukowców dotychczas niepublikowane. Leksykon nie wyczerpuje jednak tematu w całości. Wiele terenów zieleni nie posiada jeszcze swoich indywidualnych haseł – nadal czekają na badaczy, którzy zajmą się ich historią, kompozycją i współczesnymi funkcjami. Procesy inwestycyjno-remontowe opisane zostały jedynie ogólnie i oszczędnie (hasłowo). Publikacja stanowi natomiast wspaniałą inspirację do dalszych interdyscyplinarnych badań.

W krytycznym spojrzeniu, zasadnicza większość opisanych w *Leksykonie* założeń dotyczy z reguły, ich genezy, kompozycji, przekształceń historycznych, szaty roślinnej, natomiast realizacjom najnowszym poświęcone są jedynie krótkie wzmianki, które wynikają prawdopodobnie z przyjętej

skrótowej, encyklopedycznej formy opisu haseł, z drugiej zaś z rozproszonych, trudnych dostępnych dla autorów materiałów źródłowych i dotyczą jedynie wybranych, zazwyczaj spektakularnych realizacji, w rozpoznawalnych rejonach miasta. W *Leksykonie* trudno znaleźć opisy wielu założeń, w których prace podjęto już po 2000 r. (brak m.in. skweru przy ul. Przestrzennej, ul. Dawida, pl. Zamenhoffa, zagospodarowania terenu przy ul. gen. I. Połbina). Dla wielu założeń znajdujemy tylko opis historyczny oraz opis pierwotnej kompozycji przestrzennej i przyrodniczej, brakuje natomiast opisu najnowszych prac inwestycyjno-remontowych po 2000 r. Leksykon nie wyczerpuje jeszcze w pełni luki w wiedzy o wrocławskich założeniach zieleni. Brakuje szczegółów dla najnowszych prac, brak opisanie założeń projektowych, przesłanek i okoliczności, zakresów robót. Wiele obiektów posiada jedynie lakoniczną informację mówiącą, że dany skwer po 2000 r. poddany został rewaloryzacji (np. skwer przy ul. Z. Krasińskiego). Brak ujęcia dokładnej struktury zasobów i zarządców terenów.

Obszerną publikacją na temat historii ogrodów Śląska i Wrocławia było dzieło pod redakcją M. Jagiełło i W. Brzezowskiego (*Ogrody na Śląsku Tom I. Od średniowiecza do XVII wieku* 2014 oraz *Tom II. Barok* 2017). Książka wypełnia lukę w przedziale czasowym od średniowiecza do baroku, dzięki oryginalnym analizom źródłowym dokumentów, w tym ikonografii, jak również rejestracji i stratygrafii zachowanych śladów terenowych. Prezentuje zarówno ogrody miejskie, towarzyszące rezydencjom, klasztorom, pałacom i dworom, jak i założenia należące do duchowieństwa oraz zespoły kalwaryjne, ukazując czytelnikom bogactwo dziedzictwa śląskiej sztuki ogrodowej.

W 2008 roku w Zakładzie Kształtowania Środowiska wznowiono prace badawcze dla wrocławskich założeń zieleni w porozumieniu z Zarządem Zieleni Miejskiej we Wrocławiu. Wyniki tych rozważań przedstawiono w niniejszej rozprawie doktorskiej. Pośrednio wykorzystano również inne badania szczegółowe realizowane przez autora. Ważny wkład mieli tu również specjaliści z różnych dyscyplin nauki i praktyki: Ł. Dworniczak, P. Reda, M. Ziemiańska, I. Bińkowska, E. Szopińska, którzy konsultowali wybrane zagadnienia. Bardzo pomocne w badaniach były uwagi i źródła przekazane przez pracowników Zarządu Zieleni Miejskiej, Biura Rozwoju Wrocławia, Zespołu Zarządzania Projektami, Wydziału Partycypacji Społecznej, Wydziału Zarządzania Funduszami oraz przedstawicieli innych, nie wymienionych wyżej jednostek organizacyjnych Urzędu Miejskiego we Wrocławiu. Praktyczne spojrzenie na temat, autor zawdzięcza współpracy z wieloma kierownikami oraz inżynierami robót budowlanych, projektantami, inspektorami środowiskowymi oraz pozostałymi wykonawcami branżowymi prac. Z kolei wiedza w zakresie eksploatacji, problemów powykonawczych w dużej mierze jest wynikiem konsultacji z pracownikami służb odpowiedzialnych za utrzymanie terenów, służb miejskich oraz licznych interwencji na zgłoszenia mieszkańców i użytkowników.

Temat transformacji krajobrazu pod kątem **recyklingu terenów zdegradowanych (poprzemysłowych, pokolejowych)** w założeniach zieleni uzupełniały publikacje specjalistów w wydawnictwach branżowych (Bieske-Matejak 2005, Botwina 2011, Wilczkiewicz 2012), monografiach (Drapella-Hermansdorfer A. 2004), pracach naukowych (Bernacki 2009), jak również liczne dokumenty lokalne (*Lokalny Program Rewitalizacji Wrocławia* 2005, *Program przedsięwzięć rewitalizacyjnych...* 2009).

Literatura tematu wskazuje, że w badanym okresie przeważały krótkie, pojedyncze monografie i doniesienia na temat konkretnych prac oraz spektakularnych osiągnięć. Szerzej temat przedstawiały materiały konferencyjne i prezentacje działań samorządu publikowane w wydawnictwach branżowych. Jednak z powodu ograniczeń objętościowych były to zazwyczaj informacje o charakterze sprawozdawczym. Z jednej strony, doniesienia pozwalały ocenić intencje miasta oraz założenia projektowe, z drugiej publikacje te były trudno dostępne i rozproszone. Dotychczasowe dzieła nie syntezywały natury problemów na temat wrocławskich założeń zieleni. Brakowało sumarycznego, monograficznego przeglądu prac, który pozwoliłby spojrzeć na temat całościowo. Brakowało kompleksowej i uporządkowanej dokumentacji prac najnowszych. Brakowało opracowań wykraczających poza hasłowe i prezentacyjne ujęcie tematu rewitalizacji założeń zieleni i prac inwestycyjno-remontowych. Niniejsza praca podejmuje próbę uzupełnienia tej luki i deficytu wiedzy w zakresie prac z lat 2000-2010.

1.6. Układ pracy

Zasadniczy układ pracy obejmuje:

Rozdział 1. **Wprowadzenie.**

Przedstawia: Przyczyny podjęcia tematu; Przedmiot i zakres badań; Tezę i cel pracy; Metodę badań; Stan badań; Układ pracy i Słownik terminów.

Rozdziały nakreślające realizacje zieleni miejskiej we Wrocławiu na przestrzeni ostatniej dekady oraz na tle współczesnych kierunków kształtowania założeń:

Rozdział 2. **Ogólne tendencje w kształtowaniu założeń zieleni miejskiej w latach 2000-2010** - omawia nurty i kierunki w kształtowaniu terenów zieleni miejskiej w Europie i na świecie po roku 2000, prezentuje realizacje na gruncie polskim, przedstawia Wrocław na tle współczesnych tendencji, porządkuje najważniejsze prace pod względem analizy stylowej.

Rozdział 3. **Wrocławskie założenia zieleni i prace w latach 2000-2010** - opisuje zasoby (założenia zieleni miejskiej) oraz procesy (prace w założeniach) w postaci kalendarium oraz klasyfikacji prac pod względem celu i sposobu użytkowania.

Część główna - Rozdziały merytoryczne - omawiające zagadnienia badawcze:

Rozdział 4. **Analizy ilościowe i jakościowe prac w założeniach zieleni** – pod kątem wartości historycznej, powierzchni, lat realizacji, kosztów, lokalizacji, przekształceń funkcjonalnych, struktury własności oraz pozostałych analiz obszaru badawczego.

Rozdział 5. **Ochrona zabytkowych założeń zieleni** - omawia specyfikę zagadnienia konserwacji historycznej zieleni miejskiej, w tym problemy cząstkowe; prezentuje wrocławskie metody i rozwiązania.

Rozdział 6. **Gospodarowanie zielenią miejską** - przedstawia trudności w utrzymaniu wrocławskich założeń zieleni w zestawieniu z propozycjami rozwiązań i dobrych praktyk.

Rozdział 7. **Planowanie założeń zieleni** - omawia zagadnienie planowania systemów zieleni miejskiej; prezentuje skuteczność planowania; wyzwania i bariery w planowaniu na przykładzie konkretnych studiów przypadku.

Rozdział 8. **Zarys działań w latach 2011-2018** - przybliży prace w założeniach zieleni, które nastąpiły po zakończeniu okresu badawczego. Przedstawiono tło zjawisk społeczno-gospodarczych, czynniki polityczne oraz instrumenty prawne, które towarzyszyły kolejnym realizacjom w założeniach zieleni. Najnowsze prace usystematyzowano pod względem klasyfikacji i programu tematycznego oraz zestawiono z realizacjami lat 2000-2010.

Każdy rozdział dysertacji kończy się wnioskami, które odsyłają czytelnika do następnego rozdziału. Rozdział ostatni zawiera wnioski końcowe, stanowiące podsumowanie.

Posumowanie:

Rozdział 9. **Podsumowanie pracy i wnioski końcowe** - przedstawia zmiany w podejściu do kształtowania zieleni w latach 1999-2018, charakterystykę założeń zieleni miejskiej we Wrocławiu w okresie 2000-2010, perspektywy ich rozwoju i kierunki dalszych badań.

W podsumowaniu przeprowadzono syntezę rozdziałów merytorycznych, sformułowano wnioski naukowe, kierunki dalszych badań oraz ważniejsze przesłanki do zrównoważonego gospodarowania krajobrazem Wrocławia. Wyznaczono zadania w kontekście doświadczeń z lat 2000-2010 i późniejszego okresu 2011-2018. Rozdział jednocześnie stanowi wstęp do dyskusji nad strategią ochrony, gospodarowania i rozwoju terenów zieleni Wrocławia w kontekście wyzwań społecznych, infrastrukturalnych, zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia, spis ilustracji, tabel oraz streszczenie w języku polskim i angielskim.

Uzupełnieniem rozprawy jest część 2, na którą składają się:

1. *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*, zawierający **77 reprezentatywnych przykładów** obrazujących charakter i zakres prac, główne nurty i tendencje typowe dla realizacji założeń zieleni w stolicy Dolnego Śląska w okresie 2000-2010. Odniesienia do kart katalogu oznaczono w tekście pojawiającym się przed nazwą założenia zieleni symbolem gwiazdki « * ».
2. **Suplement: Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018, zawierający 130 prac** z tego okresu, uporządkowanych pod względem klasyfikacji i programu tematycznego.

1.7. Słownik terminów

Architekt krajobrazu – historycznie przedstawiciele różnych profesji. W ogrodach sakralnych, zwłaszcza średniowiecznych i nowożytnych, byli to przedstawiciele duchowieństwa i zakonnicy, projektantami świeckich ogrodów nowożytnych byli głównie architekci, od XVII w. – ogrodnicy, od końca XVIII w. określani mianem ogrodników artystów i ogrodników krajobrazu, na przełomie XIX i XX w. wyodrębniła się nowa dziedzina artystyczna i profesja architekta krajobrazu (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 920). Obecnie zawód architekta krajobrazu ma zdecydowanie szersze znaczenie powiązane z planowaniem, projektowaniem i zarządzaniem środowiskiem, zarówno naturalnym jak i kulturowym. Jak podaje A. Zachariasz, po II Wojnie Światowej zarówno w USA, jak i w Europie „90% prac projektowych związanych jest z terenami miejskimi, publicznymi, rekreacyjnymi, parkami narodowymi oraz zabytkowymi, architekci krajobrazu uczestniczą w planowaniu regionalnym i planowaniu miast, a tylko 10% prac to projekty ogrodów przydomowych i rezydencjonalnych” (Zachariasz 2016, s. 15-16).

Tereny zieleni - 1) Tereny urządzone wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, pełniące funkcje publiczne, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzysząca ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym (definicja wg *Ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.*),

2) Przestrzeń pokryta roślinnością o ściśle określonym sposobie użytkowania i ukształtowania, gdzie elementem charakterystycznym, wyróżniającym teren jest właśnie zieleń (Czarnecki 1961).

Rekonstrukcja ogrodu zabytkowego – kierunek działań rewaloryzacyjnych polegający na odtworzeniu całości ogrodu lub jego części. Działania takie podejmowane są w sytuacji pełnego zniszczenia obiektu, który jako przykład dziedzictwa kulturowego miał walory szczególne (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 207).

Renowacja – zestaw czynności technicznych zmierzających do utrzymania w dobrym stanie estetycznym lub do odnowy biologicznej (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 207).

Rewaloryzacja zabytkowego parku – całokształt działań inwentaryzacyjno-dokumentacyjnych, studialnych, projektowych i realizacyjnych zmierzających do przywrócenia wartości historycznych parkowi z dostosowaniem do aktualnych potrzeb (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 207).

Rewitalizacja - w rozumieniu programów miejskich to „kompleksowy, skoordynowany, wieloletni, prowadzony na określonym obszarze proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, inicjowany przez samorząd terytorialny w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, poprzez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do

jego rozwoju” (*Program przedsięwzięć rewitalizacyjnych 2009*, s. 6, załącznik do Uchwały Nr XXXI/1037/09 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19.02.2009 r.).

System zieleni miejskiej – idea łączenia miejskich terenów zieleni w zintegrowane układy dla zwiększania ich efektywności i odporności na zagrożenia. Ze względu na kształt zależny od układu urbanistycznego miasta określane są systemy: pierścieniowe, pierścieniowo-klinowe, pasmowe i punktowe (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 208).

Założenia zieleni miejskiej - planowane, tworzone, przekształcane i w końcu użytkowane dzieła sztuki ogrodowo-urbanistycznej, komponowane z wykorzystaniem naturalnego materiału przyrodniczego, które wprowadzają nowe wartości artystyczne w układ przestrzenny miasta i odwołują się do określonej teorii kształtowania zieleni (Bińkowska 2006, s. 16).

Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu – jednostka organizacyjna Gminy Wrocław, powołana na mocy Uchwały nr XV/488/99 z dnia 09.12.1999 r. w celu podniesienia jakości zieleni miejskiej, której głównym zadaniem jest zarządzanie zielenią miejską, jak i podnoszenie jej standardów. Pod nadzorem Zarządu znajduje się 34% ogólnej powierzchni terenów zieleni miasta w tym: 45 ogólnodostępnych parków miejskich oraz 1 obiekt o ograniczonym dostępie (Ogród Japoński), jak również 149 zieleńców i skwerów, zieleń przyuliczna oraz tereny leśne (Koniecka, Rozalski, Działa 2012, Popławski 2013 s. 906).

„Zieleń wrocławska”- zieleń Wrocławia to tereny pokryte roślinnością, o funkcjach ekologicznych, ochronnych, rekreacyjnych i estetycznych, biologicznie czynne, identyfikowane niezależnie od tego, jak są użytkowane oraz kto jest ich właścicielem (definicja wg J. Brzuchowskiej *Wykorzystanie GIS do wspomagania realizacji zadań związanych z zasobami przyrodniczymi miasta Wrocławia, Biuro Rozwoju Wrocławia*, 2017).

Rozdział 2 - Ogólne tendencje w kształtowaniu założeń zieleni miejskiej w latach 2000-2010

W rozdziale omówiono ogólne nurty i tendencje w kształtowaniu terenów zieleni miejskiej po roku 2000, jak również rozwiązania i materiały stosowane w realizacjach. Na tle współczesnych nurtów kształtowania założeń w krajach europejskich i na świecie, ukazano tendencje w Polsce i we Wrocławiu.

2.1. Przegląd nurtów i kierunków kształtowania założeń zieleni w Europie i na świecie

Mając na uwadze zrozumienie procesów, które zachodziły w kształtowaniu założeń zieleni miejskiej Wrocławia w latach 2000-2010, za punkt odniesienia przedstawiono szerszy kontekst tendencji, które spotykane były ówczesnie w innych krajach europejskich i na świecie. Problematyką kierunków kształtowania krajobrazu na przestrzeni kolejnych stuleci i dekad zajmowało się wielu znakomitych badaczy, którzy poświęcili temu zagadnieniu olbrzymią część rozmaitych publikacji. Ze względu na ramy czasowe badań (por. 1.2. Przedmiot i zakres badań) przegląd literatury zagadnienia ograniczono do okresu, który nastąpił po 2000 roku, przy czym w poszukiwaniach źródeł sięgano również do wybranych wcześniejszych publikacji.

Na szczeblu europejskim punktem wyjścia do działań integrujących w tym zakresie stają się cele określone w *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej* (Florencja 2000), która jest instrumentem służącym podjęciu działań w zakresie ustanowienia i wdrożenia polityki krajobrazowej ukierunkowanej na:

- 1) „**ochronę krajobrazu**, przez co rozumie się działania na rzecz **zachowania i utrzymywania** ważnych lub charakterystycznych cech krajobrazu tak, aby ukierunkować i harmonizować zmiany, które wynikają z procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych;
- 2) **gospodarowanie krajobrazem**, przez co rozumie się działania z perspektywy **trwałego i zrównoważonego rozwoju**, w celu zapewnienia regularnego podtrzymania krajobrazu tak, aby kierować i harmonizować jego zmiany wynikające z procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych;
- 3) **planowanie krajobrazu**, przez co rozumie się skuteczne **działanie perspektywiczne** mające na celu **powiększenie, odtworzenie lub utworzenie** krajobrazów” (Preambuła Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, 2000).

Ryc. 3. Przykład konserwacji krajobrazu: Park Mużakowski w Bad Muskau.
Fot. S. Rozalski 2007.

Ryc. 4 (a-b). Przykłady konserwacji krajobrazu: Wyspa Muzeów w Berlinie i ogrody we włoskim Collodi.
Fot. S. Rozalski 2014, 2007.

W ramy przedstawionych powyżej działań, wpisują się nurty i kierunki kształtowania założeń zieleni w krajach europejskich, w tym w Polsce. Literatura przedmiotu prezentuje kilka głównych klasyfikacji, które wzajemnie się uzupełniają i przenikają. Ogólnie ujmując w skali urbanistycznej kierunki te można podzielić **pod względem zmian, jakie zachodzą w krajobrazie** (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-27). Klasyfikacja przedstawiona przez Alinę Drapellę-Hermansdorfer w *Leksykonie Zieleni Wrocławia* wyróżnia:

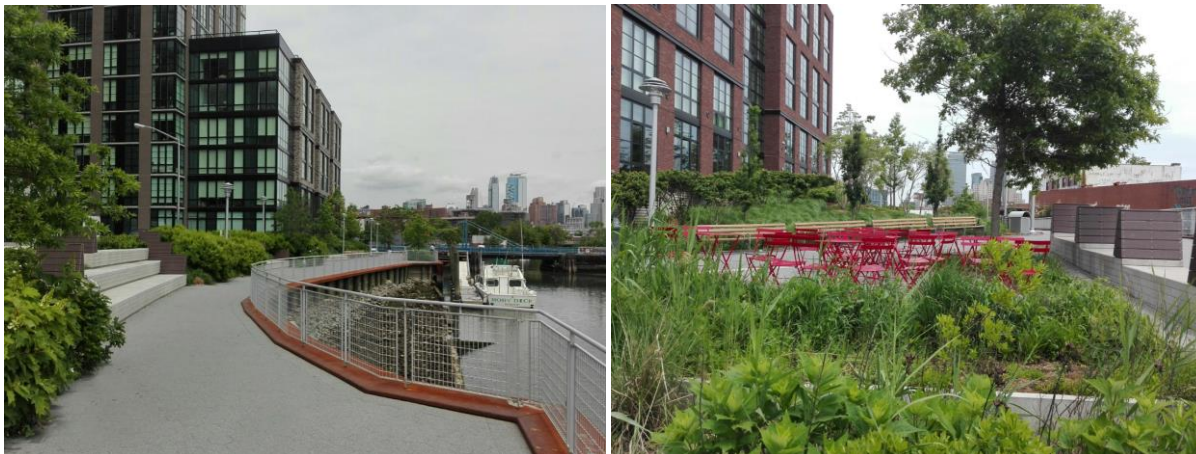
- a) **Nurt konserwacji krajobrazu**²⁷ z następującymi typami działań:
 - kultywacja restrykcyjna;
 - restauracja;
 - restytucja;
 - interpretacja oparta na przesłankach naukowych;
- b) **Nurt kultywacji krajobrazu**²⁸ z następującymi typami działań:
 - kontynuacja;
 - adaptacja;
 - interwencja;

²⁷ Nurt konserwacji ma na celu zachowanie w stanie niezmienionym terenów reprezentatywnych dla *genius loci* i dziejów danej społeczności (Ryc. 4a-b). Mowa tu w szczególności o krajobrazach tj. zabytkowe układy urbanistyczne, zespoły rezydencjonalno-parkowe, ostoje natury i inne. Kształtowanie krajobrazu rodzi czasem potrzebę działań o charakterze restauratorskim i restytucyjnym. Obowiązuje zasada hierarchii: autentyzmu, czyli maksymalnej wierności wobec pierwowzoru, analogii, czy podobieństwa lub też autorskiej interpretacji, która oparta jest na przesłankach naukowych. Do zagranicznych przykładów tego nurtu wymienić można restaurację ogrodów wersalskich (1992-1999), realizację w części miast – „Londons Arcadia” (Londyn, 2002-2009), czy rewaloryzację Parku Mużakowskiego w Bad Muskau (Ryc. 3). Nurt ten wyraźnie widoczny jest w działaniach wrocławskich, szczególnie w założeniach poddanych ochronie konserwatorskiej. Do większych harmonijnie ukształtowanych zespołów zieleni można zaliczyć m.in. Promenadę Staromiejską, Ogrody Tumskie czy Park Południowy (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25).

²⁸ Nurt kultywacji krajobrazu pojawia się w obszarach sukcesywnie rozwijanych w ramach istniejących form użytkowania terenu. Stosuje się tutaj metody tj. kontynuacja czy adaptacja oraz różnego rodzaju interwencje. Potrzeba działań o charakterze interwencyjnym występuje najczęściej w strefach zwartej zabudowy oraz miejscach bytowania społeczności lokalnych. Stąd działania polegające na rewaloryzacji wnętrz podwórzowych, inicjatywy na rzecz parków kieszonkowych. W XXI w. pojawiła się też nowa generacja „inteligentnych parków” o funkcji związanej z oczyszczaniem wód (np. Parque de la Gavia, Madryt, 2009; Sponge Park, Nowy Jork, 2010 - Ryc. 5a-b). Na terenach zieleni rozproszonej pojawiało się interwencyjne wprowadzanie ekomelioracji w postaci „ogrodów deszczowych” w takich miastach, jak Oslo, Malmö, Kopenhaga, Berlin, zwłaszcza nagrodzonych w konkursie na Zieloną Stolicę Europy. Do udanych interwencji krajobrazowych we Wrocławiu zaliczyć można m.in. całościową realizację Osi Grunwaldzkiej czy niektóre aranżacje wnętrz podwórkowych i parków w rejonie osiedla Nadodrże (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-26).

c) **Nurt transformacji krajobrazu**²⁹ z następującymi typami działań:

- restrykturyzacja (recykling krajobrazu) zdegradowanych;
- naturyzacja;
- urbanizacja krajobrazowa - zagospodarowanie, wykreowanie.

Ryc. 5 (a-b). Przykłady kultywacji krajobrazu: Sponge Park nad kanałem Gowanus w Nowym Jorku - nurt projektowania wrażliwego na wodę. Na zdjęciu proces oczyszczania wody za pomocą roślin.
Fot. S. Rozalski 2018.

W nurt konserwacji krajobrazu wpisują się rozmaite działania związane z **ochroną i konserwacją zabytkowych założeń zieleni**. W ramach kierunków konserwacji Edmund Małachowicz wyróżnia podstawowe sposoby działania: **konserwacja właściwa, rekompozycja (reintegracja), restauracja (rewaloryzacja), czy restytucja** (Małachowicz E. 2007, s. 463)³⁰. W praktyce wśród rodzajów prac konserwatorskich i podstawowych działań związanych z realizacjami w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010 spotykamy również terminy takie jak: **rekonstrukcja, zabezpieczenie czy rewitalizacja**³¹. Natomiast, jeśli działania dotyczą celów użytecznych, możemy mówić o: **remontach bieżących** (gdy zakres prac jest ograniczony), **remontach kapitalnych i odbudowach** (zakres rozszerzony), czy też **budowach** (zakres pozakonserwatorski) (Małachowicz E. 2007, s. 93; Tabela 1)³². Jeśli zaś działania odbywają się w krajobrazie kulturowym, kierunki postępowań mogą dotyczyć: **twórczości – nowych form architektury i zieleni** lub też **kształtowania krajobrazu zdegradowanego**

²⁹ Nurt transformacji krajobrazu - związany jest z przedsięwzięciami w wielkiej skali i ma na celu dwa główne działania: zmianę wizerunku obszarów zdegradowanych (restrykturyzację, „recykling krajobrazów”) lub wykreowanie tożsamości nowych terenów (urbanizacja, urbanistyka krajobrazowa). Do reprezentatywnych przykładów restrykturyzacji terenów przemysłowych można zaliczyć adaptację terenów istniejących (Natur-Park Schöneberg Südgelände, Berlin 2000) lub zakładanie nowych założeń zieleni (Thames Barrier Park, Londyn 2000). Restrykturyzacja dotyczy głównie krajobrazów przemysłowych, pomilitarnych lub komunikacyjnych (m.in. Jubilee Park, Londyn 2004; Millennium Park, Chicago, 2004, Ryc. 6b). W nurcie tym mieszczą się też coraz powszechniej spotykane linearne parki rzeczne, powstające w ramach całościowej przebudowy nabrzeży. Jako sztucznie ukształtowane korytarze ekologiczne, łączą różne aspekty ochrony przeciwpowodziowej z fitomelioracją klimatu. Do bardziej znanych przykładów zaliczyć można zagospodarowanie dawnego koryta rzeki Turii (Jardin del Turia, Walencja, od 1982, Ryc. 6a), czy zabudowę tras szybkiego ruchu po obu stronach rzeki Manzanares w Madrycie (Parque Lineal del Manzanares, Madryt, 2008-2011). W Polsce transformacje krajobrazowe dotyczą głównie komunikacji lub spontanicznego rozprzestrzeniania się zabudowy na obrzeżach miast (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 26).

³⁰ W praktyce poszczególne rodzaje wymienionych prac rzadko występują samodzielnie i na ogół zająbiają się wzajemnie, a częściowo nawet pokrywają. W potocznym określeniu rodzaju prac konserwatorskich niektóre z nich, jak odświeżanie czy reintegracja, są używane tylko dodatkowo i wyjaśniają szczegółowo charakter prac, ogólnie określanych jako konserwacja i restauracja (Małachowicz E. 2007, s. 94).

³¹ Termin „rewitalizacja” czasami stosowany jest niezgodnie z definicją pierwotną, która dotyczy sfery gospodarczej i społecznej (por. 1.7.).

³² Ochroną i konserwacją zabytkowych założeń zieleni na przestrzeni dekad zajmowało się wielu wybitnych badawczy, którzy poświęcili temu zagadnieniu liczne publikacje m.in. Ciołek 1978 s. 252, Bogdanowski 1981 s. 182, Majdecki 1978 s. 824-826, 1993 s. 151-155.

na harmonijny lub otwarte na zurbanizowany (Małachowicz E. 2007, s. 415; Tabela 2). Terminologia stosowana przez E. Małachowicza jest tożsama z definicjami prac, które wynikają z obowiązujących przepisów prawa oraz nazewnictwem zadań inwestycyjnych wykorzystywanym przez jednostki organizacyjne urzędu miejskiego tj. ZZM.

Ryc. 6 (a-b). Przykłady transformacji krajobrazu: park w dawnym korycie rzeki Turia w Walencji i Millenium Park założony na dachu parkingów w Chicago.

Fot. S. Rozalski 2010, A. Jantos, 2019.

Tabela 1. Schemat działań konserwatorskich w architekturze.

Oprac. S. Rozalski na podstawie E. Małachowicz 2007, s. 93.

Stopień autentyzmu prac	Zakres prac	Działania	
		konserwatorskie	użytkowe
100%	ograniczony	ochrona bierna zabezpieczenie odślanianie rekompozycja (anastyloza) konserwacja	remont bieżący
substancji zabytkowej	rozszerzony	restauracja przemieszczenie (z restauracją) odbudowa (z restauracją) reintegracja - uzupełnienie (z restauracją) integracja - dokończenie restytucja - przywrócenie	remont kapitalny odbudowa
0%	pozakonserwatorski	kopia - rekonstrukcja - imitacja (kreacja retrospektywna, retrowersja) rozbudowa - dobudowa - przebudowa adaptacja	budowa

Tabela 2. Schemat działań w krajobrazie kulturowym.

Oprac. S. Rozalski na podstawie E. Małachowicz 2007, s. 415.

max	Kierunki działania		Zakres
	rewaloryzacja krajobrazu historycznego		
substancji zabytkowej	konserwacja	ochrona	zapobieganie przemianom, zabezpieczenie
		ekspozycja	odślanianie lub zasłanianie fragmentów, scalanie
		reintegracja	uzupełnianie uszkodzonej kompozycji architektury lub zieleni
		rekompozycja lub restytucja	odtworzenie zniszczonych form krajobrazu komponowanego lub historycznego
		twórczość	nowe formy architektury i zieleni
min	kształtowanie krajobrazu zdegradowanego na harmonijny lub otwarte na zurbanizowany		

W każdy z nurtów wpisują się różne **strategie kształtowania (zagospodarowania) i utrzymania założeń zieleni**. Biorąc pod uwagę wielkość nakładów można wyróżnić dwa przeciwstawne podejścia: **ekstensywne** (tendencja do zmniejszania kosztów realizacji i pielęgnacji, obniżenie zużycia energii, minimalna ingerencja w krajobraz oparta na naturalnej sukcesji biologicznej, różnorodności biologicznej i naturalizacji tj. obszary leśno-łąkowe) (Drapella-Hermansdorfer 2006, Bernacki 2009 s. 187) oraz **intensywne** (wysokie komercyjne, tematyczne założenia zieleni tj. parki rozrywki, ogrody „świata”) (Bernacki 2009 s. 123, Drapella-Hermansdorfer 2013 s. 27). W praktyce spotyka się również **mieszane** strategie utrzymania założeń zieleni tj. zakładane łąki w pasach drogowych, czy parki w których regularnie koszone są tylko wydzielone fragmenty terenu z postawieniem enklaw dla fauny i naturalnej sukcesji (Jakubowski 2013, s. 97). Wybór strategii w dużej mierze zależy jednak od polityki, mody, stylu zarządzania gospodarza danego terenu, dlatego też w klasyfikacji prac w założeniach wrocławskich pominięto ten wątek.

Ryc. 7. Park Wschodni we Wrocławiu – przykład nurtu naturalistycznego. Na zdjęciu widoczne rozlewiska rzeki Oława. Fot. S. Rozalski 2012.

Odnosząc się natomiast do architektonicznej skali kształtowania krajobrazu w ramach tych nurtów dostrzegalne są pewne **konwencje twórcze w kompozycji: naturalistyczna** (swobodna, nieformalna), **formalna** (geometryczna, regularna) oraz **złożona** (mieszana)³³. Konwencje przedstawiano w Tabeli 3.

³³ Nurt naturalistyczny w projektowaniu parków opisuje A. Drapella-Hermansdorfer, która na przykładzie historycznych (Park Wschodni - Ryc. 7; Park Południowy) i nowoprojektowanych parków we Wrocławiu, wskazuje, że ich twórcy w dużej mierze bazowali na wiedzy przyrodniczej w odróżnieniu do podziałów kompozycyjnych, w których za punkt odniesienia przyjmowano estetykę. Pojęcie zrównoważonego parku dotyczy nowej generacji terenów zieleni, w których naturalistyczne doборы roślin łączy się ze świadomym wykorzystaniem usług ekosystemów oraz partycypacją mieszkańców w kultywacji miejskiej przyrody. Wzorce wstępnie wypracowane w ramach współpracy ogrodników miejskich z przyrodnikami, stały się później niepisany standardem postępowania, co potwierdzają analizy drzewostanów oraz sposobów ukształtowania terenu, zwłaszcza powierzchni retencyjnych. W tym ujęciu A. Drapella-Hermansdorfer wskazuje, iż naturalizm typowy dla Wrocławia, miał genezę w historycznych założeniach niemieckich, w których dostrzega się połączenie wiedzy przyrodniczej z talentem kompozycyjnym. Dzisiejszym wyrazem takiego podejścia jest m.in. Park Tysiąclecia, w którym pasy drzew zaprojektowano w nawiązaniu do siedlisk i wody, jak również Park Mamuta zaprojektowany w konwencji naturalistycznej, gdzie wykorzystano istniejące sady owocowe (Drapella-Hermansdorfer 2016, s. 107-120).

Tabela 3. Ważniejsze lokalizacje prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 1992-2012 na tle współczesnych nurtów i konwencji kształtowania krajobrazu.

Legenda: Obszary Natura 2000: 1) Las Pilczycki, 2) Grądy w Dolinie Odry (część), 3) Grądy Odrzańskie (część), 4) Kumaki Dobrej (część), 5) Łęgi nad Bystrzycą (część), 6) Dolina Widawy (część), 7) Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy, 8) Park Południowy, 9) Park Leśnicki, 10) Park Brochowski, 11) Park Złotnicki, 12) Park Linowy na Wyspie Opatowickiej, 13) Park Andersa, 14) Park Staromiejski i część Promenad wzdłuż ul. Włodkowica, 15) Plac św. Macieja, 16) Ogród Japoński, 17) Ogrody Tumskie, 18) Ogród przy Pałacu Królewskim (Pałacu Spätgenów), 19) Ogród przy Muzeum Etnograficznym, 20) rejon Pergoli i fontanny muzycznej przy Hali Stulecia, 21) zagospodarowanie Wyspy Bielarskiej, 22) pasaż na Wyspie Piaskowej, 23) Oś Grunwaldzka, 24) Aleja Dembowskiego, 25) Plac przed Dw. Głównym, 26) Park Słoneczny, 27) aranżacje podwórek w rejonie Dw. Nadorze, 28) zalesienia z Programu FACE (oprac. A. Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 27).

Lp.	Rodzaj konwencji (skala architektury krajobrazu)		Naturalistyczna	Formalna	Złożona
	Rodzaj nurtu (skala planowania krajobrazu)				
1.	N. konserwacji krajobrazu				
Typ działania	Kultywacja restrykcyjna		1-6, 7		
	Restauracja		8-13	14-15	
	Restytucja				
	Interpretacja		16	17-20	
2.	N. kultywacji krajobrazu				
Typ działania	Twórcza kontynuacja		21	22	
	Adaptacja (rurbanizacja)			23-24	
	Interwencja			25	26-27
3.	N. transformacji krajobrazu				
Typ działania	Restrukturyzacja (recykling krajobrazu)				
	Naturyzacja		28		
	Urbanizacja krajobrazowa				

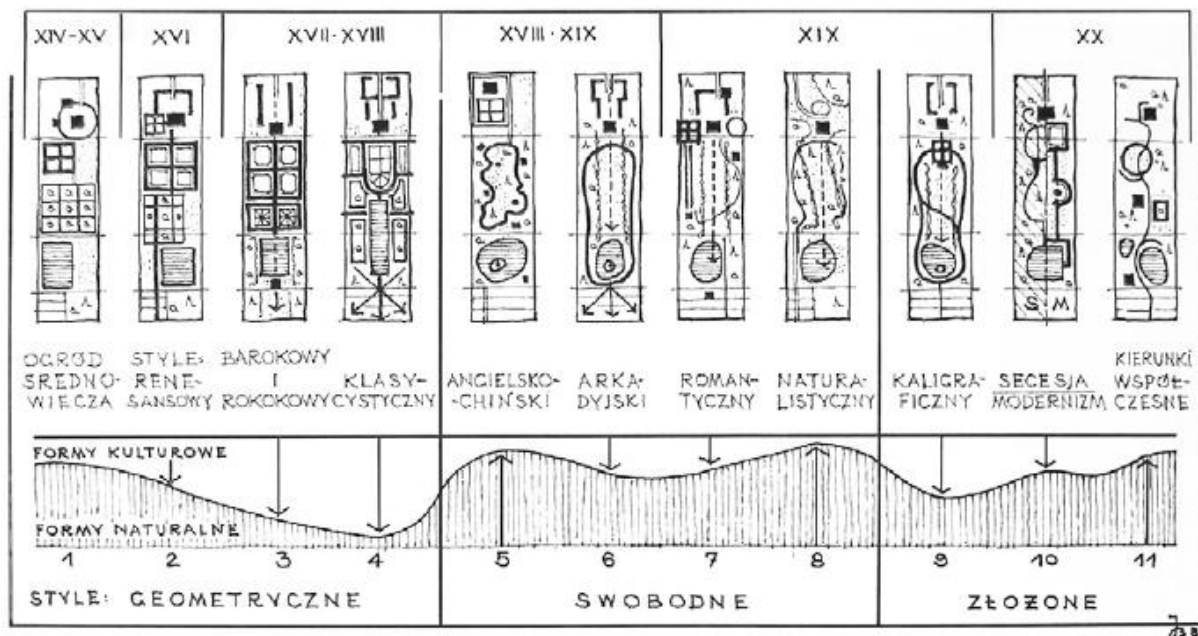
Zamysł ten widoczny jest w sposobie rozplanowania otwartych przestrzeni (wnętrz krajobrazowych, ścieżek, elementów wodnych), rodzaju tworzywa użytego do kształtowania zieleni wysokiej, rzeźby terenu, obiektów kubaturowych oraz w doborze wyróżników krajobrazowych (rzeźba, iluminacja). Podkreślić należy, że kompozycja swobodna wiąże się z szeroko pojętym naśladowaniem natury, podczas gdy kompozycja geometryczna sygnalizuje z reguły podporządkowanie środków wyrazu nadrzędnym celom artystycznym (symbolicznym czy estetycznym)³⁴. Z kolei kompozycja mieszana jest wynikiem przypadkowych, ewolucyjnych nawarstwień lub świadomych wyborów twórczych (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 26). Ważniejsze realizacje zieleni miejskiej Wrocławia z lat 1992-2012 na tle współczesnych nurtów i konwencji kształtowania krajobrazu przedstawiono w tabeli.

W literaturze podział na trzy **główne formy stylistyczne w kompozycji zieleni** pojawia się już wcześniej i obrazował przemiany, które wprowadzano w kolejnych okresach ewolucji sztuki ogrodowej. Zestawienie tendencji opierało się na kompozycjach **swobodnej, geometrycznej i złożonej** (Bogdanowski 2000)³⁵. Janusz Bogdanowski wskazywał na dwubiegunowość podejścia do

³⁴ Koniec XX w. i początek XXI w. to powrót do zainteresowania ekologicznym i inspirowanym naturą wykorzystaniem roślin w krajobrazie. Temat połączenia naukowej i ekologicznej filozofii projektowania, która może zaspokajać potrzeby tworzenia bardziej zrównoważonych krajobrazów, stał się współcześnie przedmiotem wielu badań i publikacji m.in. *The Dynamic Landscape* (Dunnett, Hitchmough 2004), *Roślina jako tworzywo w twórczości współczesnych architektów krajobrazu* (Podhajska 2011), *Natura Modelowana. Elementy naturalistyczne w kompozycji urbanistycznej* (Rostański 2012).

³⁵ Autor rozprawy powołał się tylko na dwa podziały form kompozycyjnych (Bogdanowski 2000, Drapella-Hermansdorfer 2013), mimo faktu, że literatura przedmiotu na przestrzeni lat dostarcza wielu klasyfikacji stylistycznych. Zasadniczą cechą

kompozycji zieleni. Nurt geometryczny, oparty na formach kulturowych, przeciwstawiał nurtowi swobodnemu, bazującemu na formach naturalnych. Stopniowe scalanie się obu tendencji, dało początek kompozycji złożonej. W opinii Bogdanowskiego współczesne kierunki są przejawem najdalej idącej integracji nurtu geometrycznego ze swobodnym (Ryc. 8), jak również polem rozgrywki pomiędzy formami naturalnymi i kulturowymi (Bernacki 2009, s. 180).

Ryc. 8. Zestawienie głównych form stylistycznych występujących w parkach i ogrodach polskich. Źródło: Bogdanowski 1996, s. 39.

Ponadto historię architektury krajobrazu i style występujące w sztuce ogrodowej na przestrzeni kolejnych okresów przekrojowo opisywali wybitni autorzy prac takich, jak: *Ogrody polskie* (Ciołek 1954, 1978) czy *Historia Ogrodów* (Majdecki 1972, 1986, 2007), prezentując przy tym cały szereg ciekawych przykładów³⁶. Jednakże z uwagi na przedmiot badań, literaturę zawężono do czasów współczesnych i Wrocławia, pozostawiając wiele opracowań poza zakresem. Przełomowym wydarzeniem dla wrocławskich pozycji naukowych była publikacja *Leksykonu Zieleni Wrocławia* (Bińkowska, Szopińska 2013), który był pierwszym, całościowym opracowaniem wskazującym na szeroki zakres problematyki kształtowania zieleni miejskiej we Wrocławiu (por. 1.5.).

W przedstawiony przegląd nurtów i kierunków kształtowania założeń wpisuje się elementarz działań architektów krajobrazu. Aleksander Böhm w „Perspektywach zawodowych architektów krajobrazu w Polsce”, sugeruje następujące pola zadań tej dziedziny:

- rekultywacja, renaturyzacja lub rewaloryzacja obszarów zdegradowanych;
- przywracanie ciągłości ważnych powiązań przyrodniczych;
- proekologiczne sposoby kształtowania zabudowy;
- twórcze nawiązywanie do tradycji miejsca i dziedzictwa kulturowego (Böhm 2000).

różnicującą przytoczone podziały było to, że J. Bogdanowski za punkt odniesienia przyjmował estetykę, z kolei A. Drapella-Hermansdorfer do podziałów wprowadza naturalizm, który wskazuje, że ich twórcy w dużej mierze bazowali na wiedzy przyrodniczej. Klasyfikacja taka nie ma większego wpływu na terminologię, ponieważ istota podziałów w obu przypadkach pozostaje taka sama. Refleksji dostarcza opinia G. Ciołka, który twierdził, że specyfikacja sztuki ogrodowej, jej wyjątkowa podatność na równoległe występowanie różnych form stylowych i kompozycyjnych w tym samym czasie, jak również płynność terminologiczna zmuszają do zastrzeżenia przy przyjmowaniu jakiegokolwiek nazewnictwa, iż wiąże się ono z reguły nie z jedną, lecz z dominującą cechą stylową danego okresu. Stąd też można uznać za dopuszczalne zwyczajowe stosowanie przyjętych już nazw (Ciołek 1978, s. 216).

³⁶ Przekrojowo zagadnienia prezentowali również inni znawcy tematu m.in. P. Hobhouse rozwój sztuki ogrodowej traktuje w ujęciu przyrodniczo-roślinnym (*Historia Ogrodów*, 2005), z kolei T. Turner w historii ogrodów bardziej związany jest z urbanistyką kompozycji (*Garden History. Philosophy and Design 2000 BC to 2000 AD*, 2005).

Tabela 4. Przegląd współczesnych nurtów, typów działania i strategii utrzymania w założeniach zieleni na tle celów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej.

Oprac. S. Rozalski na podst. wskazanych źródeł.

Klasyfikacja (cel, typ działania)	Pod względem polityki krajobrazowej	Pod względem zmian, jakie zachodzą w krajobrazie		Kierunki konserwacji zabytkowych założeń zieleni		Strategie kształtowania i utrzymania założeń zieleni		
	Cel działania:	Nurt:	Typ działania:	Rodzaj działań:	Typ działań:			
	Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florencja 2000)	Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-27		Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463		Drapella- Hermansdorfer 2006, 2013 s. 27; Bernacki 2009 s. 187; Jakubowski 2013 s. 87-97; inni badacze		
Kierunek działania	Ochrona krajobrazu	Nurt konserwacji krajobrazu	kultywacja restrykcyjna	Działania konserwatorskie	konserwacja właściwa	ekstensywne	intensywne	mieszane
			restauracja		rekompozycja (reintegracja)			
			restytucja		restauracja (rewaloryzacja)			
			interpretacja oparta na przesłankach naukowych		restytucja			
	Gospodarowanie krajobrazem	Nurt kultywacji krajobrazu	twórcza kontynuacja	Działania użytkowe:	remont, odbudowa			
			adaptacja (rurbanizacja)		budowa, przebudowa			
Planowanie krajobrazu	Nurt transformacji i krajobrazu	restrukturyzacja (recykling krajobrazu), rewaloryzacja obszarów zdegradowanych, rekultywacja (Böhm 2000)	Działania użytkowe:	twórczość - nowe formy architektury i zieleni				
		Naturyzacja, renaturyzacja (Böhm 2000)		kształtowanie krajobrazu zdegradowanego na harmonijny lub otwartego na zurbanizowany				
		urbanizacja krajobrazowa - zagospodarowanie, wykreowanie						

Dalsze poszukiwania współczesnych stylów i klasyfikacji w tak krótkim okresie badawczym (10 lat) wydają się być nieuzasadnione, gdyż mogą stwarzać trudności systematyzacji i budzić płaszczyznę do polemiki. Podobnie, jak pisał Gerard Ciołek „trudno bowiem przy obecnym rozeznaniu i stanie badań stwierdzić, co z tego dorobku dojrzało do pojęcia stylu, co w istocie było częścią znanego czy też trudnego do określenia stylu, a co wreszcie uznać wypadnie tylko za okresową modę. Oceny będą mogły być ostatecznie dokonane dopiero po uzyskaniu właściwej perspektywy czasu” (Ciołek 1978, s. 216). Ponadto, z uwagi na zawężony obszar badań, które sprowadzają się do założeń zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, szczegółowe poszukiwania typologii nurtów i podziałów stylistycznych ograniczono, pozostawiając ten kierunek do dalszych badań przy udziale specjalistów

z zakresu historii architektury i sztuki. Ogólny przegląd celów, nurtów i typów działania przedstawiono w tabeli.

Jak zauważa Alina Drapella-Hermansdorfer, w obrębie tych konwencji zarysowują się odmiany stylowe, charakterystyczne dla danej epoki. Krajobrazy XXI wieku cechuje bowiem wielopostaciowość, wielowarstwowość, fragmentacja, analogie i zapożyczenia oraz przenikanie się różnych typów przestrzeni, co stawia pod znakiem zapytania celowość bardziej szczegółowych klasyfikacji. Po dominacji rozwiązań formalnych od średniowiecza do baroku i naturalistycznych w okresie od oświecenia do secesji, architektura krajobrazu XX i XXI wieku eksperymentuje z mieszaniem konwencji, wprowadzając na przełomie milenijnym nowe technologie oraz naturalizm w wydaniu ekologicznym. Wybór konwencji zależy jednak od wielu czynników, zwłaszcza finansowych. Tłumaczy to odwrót od tematycznych, wysoce komercyjnych założeń zieleni z lat 80-90. ubiegłego wieku (parki rozrywki, ogrody „świata”) w kierunku terenów kształtowanych ekstensywnie, z pozostawieniem sporego marginesu swobody użytkownikom. Otwarte trawiaste polany z enklawami „dzikiej przyrody” towarzyszą zrównoważonym osiedlom (*Greenwich Peninsula Ecology Park*, Londyn 2000; *Ankarparken*, Malmö 2001; *Riemer Park*, Monachium 2005) i eko-dzielnicom (*Parc Henri-Matisse*, Lille 1995). W holenderskiej konurbacji Randstad rozwija się współbieżny niejako kierunek „rurbanizacji” krajobrazu miejskiego, związany z zakładaniem osiedlowych gospodarstw ogrodowo-sadowniczych (EVA Lanxmeer, Culemborg 1999, Erasmusveld, Haga po 2009) oraz rustykalizacją nowych parków (*Máximapark*, Utrecht po 1997). Nie było to wyłącznym skutkiem kryzysu, lecz coraz lepszego rozumienia idei zrównoważonego rozwoju. Pomimo pięknych tradycji, naturalistyczne rozwiązania nie cieszyły się zrozumieniem w polskim społeczeństwie, podobnie jak nie doceniane były dokonania działkowców, dzięki którym na terenach miast powstała większość powojennych terenów zieleni (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 27).

Pozostawiając dysputę na temat stylów, należy zauważyć, że obecnie jest wiele punktów widzenia oraz postaw twórczych. Pod kątem kompozycji możemy przytoczyć klasyfikację przedstawioną przez Agatę Zachariasz, z kolei pod kątem celów i postaw ideowych podziały stosowane przez Alinę Drapellę-Hermansdorfer.

Na potrzeby wzbogacenia wcześniejszego dorobku w zakresie stylistyki, poniżej zasygnalizowano inne znane współcześnie **sposoby kształtowania stylów w sztuce ogrodowej** i wynikające z nich **podziały stylistyczne**. W takim podejściu klasyfikacje stylistyczne możemy podzielić na:

1) klasyfikacje **łącznie nurty i style** (Zachariasz 2006, 2009):

- a) **naturalistyczny** (powiązany m.in. z regionalizmem, wernakularyzmem, kierunkami ekologicznymi);
- b) **modernistyczny** (rozwijający się równoległe z kierunkiem określanym jako sztuka ziemi, sztuka środowiska oraz minimalizmem);
- c) **eklektyczny** (rozwijający się równoległe z postmodernizmem).

Agata Zachariasz poszukiwania stylistyczne w sztuce ogrodowej łączy z wiekiem XX i charakteryzuje jako nieustannie ścierające się ze sobą i przenikające wzajemnie trzy główne style wraz z towarzyszącymi im nurtami i modami. Trzeba dodać, że istnienie jednego nurtu nie wyklucza pojawienia się w nim różnorodnych elementów stylowych realizowanych w formie np. **ogrodów tematycznych** jako serii wpisanej w układ większego założenia. Zatem sytuacji, kiedy w jednym obiekcie mogą pojawić się różne elementy stylistyczne (Zachariasz 2006).

- 2) klasyfikacje o charakterze **ideowo-przestrzennym** (Drapella-Hermansdorfer 2001, 2006):
- a) **postmodernistyczny** (filozoficzno-artystyczny)³⁷;
 - b) **zrównoważony** (konserwatorsko-ekologiczny)³⁸.

Ryc. 9. Plac Grzybowski w Warszawie - przykład nurtu postmodernistycznego w Polsce.
Fot. S. Rozalski 2018.

³⁷ Nurt postmodernistyczny (filozoficzno-artystyczny) - najczęściej śródmiejski, o charakterze prestiżowym, silnie zintegrowany z otaczającą nowoczesną architekturą, cechujący się zgeometryzowaniem sposobem rozplanowania przestrzeni. Znalazł odbicie w rozwiązaniach publicznych architektury krajobrazu realizowanych głównie w dzielnicach centralnych kształtowanych przez zabudowę i komunikację. Założenia takie są obiektami użytecznymi – łączą w sobie funkcje rekreacyjne z komercyjnymi, równocześnie zawierają wątki kulturowe i edukacyjne, a także artystyczne. Do przykładów zagranicznych można zaliczyć założenia francuskie tj. park La Villette, park André Citroën'a (Drapella-Hermansdorfer 2006, s. 3). Wśród przykładów polskich wymienić można m.in. Plac Grzybowski w Warszawie, 2012 (Kimic 2011; Ryc. 9). Wrocławskim przykładem jest m.in. zagospodarowanie pl. Czystego przy D.H. Renoma (2008-2009), placu przed Dworcem Głównym PKP przy ul. Piłsudskiego (2012), czy zmodernizowany fragment ul. Kuźnicznej do pl. Uniwersyteckiego wraz z nasadzeniami zieleni (2010-2012).

³⁸ Nurt zrównoważony (konserwatorsko-ekologiczny), określane również jako nurt proekologiczny, eko-park lub park ekologiczny - położony najczęściej poza obszarem centrum, zwłaszcza na obrzeżach, utrzymany w duchu zrównoważonego rozwoju, w miarę możliwości zintegrowany z systemem zieleni miejskiej, łączący elementy postmodernistyczne z zasadą minimalnej ingerencji w zastane środowisko przyrodnicze i kulturowe (Drapella-Hermansdorfer 2006, s. 3). Najczęściej są to obiekty wieloprzestrzenne związane z terenami zdegradowanymi na skutek prowadzenia i zaprzestania różnej działalności (tereny poprzemysłowe, powojkowe, zdegradowane dzielnice mieszkaniowe) (Drapella-Hermansdorfer 2006). Obok działań pro-ekologicznych, istotne jest zachowanie cech kulturowych regionu i kreowanie nowej jakości krajobrazu. Odbywa się to poprzez adaptację do nowych funkcji istniejących form ukształtowania terenu (hałd, wyrobisk), budowli (fabryk, hal produkcyjnych, magazynów) i pozostałych elementów wykorzystywanych poprzednio w procesach przemysłowych. Tak zrewitalizowane obszary zostają następnie udostępnione publicznie umożliwiając mieszkańcom i turystom rekreację oraz edukację połączoną z obcowaniem z naturą (Kimic 2011, s. 50). Do przykładów zagranicznych można zaliczyć m.in. park Mudchute w londyńskim Docklandzie, Natur Park na terenie dawnego dworca Schöneberg Südgelände w Berlinie oraz Eco Park – Greenwich Peninsula Ecology Park w eksperymentalnym osiedlu Millennium Village w Londynie (Drapella-Hermansdorfer 2006, s. 3; Ryc. 10).

Alina Drapella-Hermansdorfer zawęża poszukiwania do Europy, gdzie zauważa, że kształtowanie krajobrazu można klasyfikować ze względu na interpretację i podejście postaw twórczych. Dostrzega, że w architekturze krajobrazu końca XX wieku łączyły się lub wyodrębniały dwa źródła inspiracji: postmodernizm i zrównoważony rozwój (Drapella-Hermansdorfer 2001, s. 4). W świetle powyższych rozważań współczesne parki europejskie reprezentowały jeden z dwóch przedstawionych nurtów. Ich znamiona możemy dostrzec w większości realizacji dzisiejszych terenów zieleni, zwłaszcza publicznych parków. Należy dodać, że trendom głównym stale towarzyszą odrębne wątki, które wynikają z cech danego miejsca, różnorodnych potrzeb i oczekiwań użytkowników, pomysłowości projektantów, wprowadzania odniesień do innych dziedzin czy wykorzystania nowoczesnych technologii i materiałów (Kimic 2011, s. 75).

Ryc. 10. Eco Park Millennium Village w Londynie - przykład nurtu zrównoważonego.
Fot. S. Rozalski 2014.

Jak wykazały prace podejmowane przez innych naukowców, z dualistyczną koncepcją występowania nurtów stylistycznych mamy do czynienia w dalszym ciągu i jest to raczej przenikanie się obu ideologii (Bernacki 2009, s. 181). Podobne wnioski przynoszą kolejne publikacje³⁹. Opisane dwa wiodące nurty (postmodernistyczny i ekologiczny) zaznaczają się wyraźnie w kształtowaniu współczesnych obiektów architektury krajobrazu. Ich udział jest bardzo różny. Czasem ciężko jednoznacznie wskazać nurt dominujący. Bywa, że granice między nimi się zacierają, wzajemnie przenikają w jednym obiekcie (Kimic 2011).

Przegląd literatury wskazuje, że niektórzy autorzy opisując pochodzenie danego założenia powołują się na podziały **pod względem kryterium lokalizacji miejsc zdegradowanych** poddanych transformacji⁴⁰. W takim ujęciu trendem spotykanym w miastach Europy Zachodniej, ale również w Polsce, jest kształtowanie założeń zieleni na zdegradowanych, opuszczonych i wyłączonych z pierwotnej funkcji terenach takich, jak obszary: **poprzemysłowe, pokolejowe, powojkowe, poportowe, tereny dawnych kopalni, składowisk odpadów, wyłączone z pierwotnej funkcji lotniska oraz miejsca trudno dostępne** (nad tunelami autostrad, na dachach i ścianach budynków, itp.).

³⁹ Prezentowany sposób klasyfikacji wiodących nurtów odnajdujemy w publikacjach wielu badaczy m.in. Drapella-Hermansdorfer 2001, 2006, Wolski 2006, Bernacki 2009, Komorowska 2009, Kimic 2011, Pluta 2014, którzy poświęcają zagadnieniom coraz to bardziej szczegółowe rozważania, dokumentując je licznymi przykładami.

⁴⁰ Działania takie wpisują się w przedstawiony nurt transformacji krajobrazu, a po części można doszukiwać się również cech nurtu kultywacji krajobrazu jeśli chodzi o interwencję lub adaptację terenu (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 26).

Jeśli chodzi o tereny **poprzemysłowe**, modelowym przykładem takich działań jest aglomeracja Paryża, gdzie od końca lat 70. XX w. trwa proces rewitalizacji przyrody miejskiej głównie na bazie terenów poidustrialnych, które oferują obecnie atrakcyjne dla mieszkańców parki, ogrody i promenady. Wyróżnić można: Park La Villette, Park Andre Citroen, Park de Bercy, Ogrody Hal Paryskich, Promenade Plantee, Bastille-Bois de Vincennes i inne (Ryc. 11a). Dodatkowym atutem tych terenów jest często historyczna zabudowa przemysłowa przeznaczona do adaptacji i oferująca nową jakość w strukturze przestrzennej powstałych parków (Bieske-Matejak 2005). Założenia zieleni na terenach poidustrialnych znajdziemy również w innych miastach. Godnym uwagi **poprzemysłowym** przykładem zagranicznym jest Cultuurpark Westergasfabriek (2003) w Amsterdamie (Ryc. 11b). Zaprojektowano tam kulturowo-wypoczynkowy zespół parkowy, utworzony na terenie dawnej Miejskiej Zachodniej Gazowni z XIX w. Zespół ten stanowi ważne miejsce dla rozwoju zrównoważonego środowiska miejskiego. Zdegradowane zbiorniki gazowe przekształcono w stawy rekreacyjne i naturalnie oczyszczające deszczówkę. Zaprojektowano brodziki dla dzieci, przestrzeń dla miejskiej plaży, lodowisko i łąki kwietne. Przykład ukazuje, jak ponownie wykorzystać potencjał terenów poprzemysłowych do osiągnięcia nowej i ekologicznej funkcji w mieście (Wojtyszyn 2013, s. 20).

Ryc. 11 (a-b). Park de Bercy w Paryżu i Cultuurpark Westergasfabriek w Amsterdamie – założenia zieleni na terenach poprzemysłowych.
Fot. S. Rozalski 2010, 2014.

Potencjał odnaleziono w nieużytkowanych **terenach kolejowych**. Zmianym przykładem transformacji krajobrazu poprzez recykling może być Natur Park Schöneberg Südgelände w Berlinie (1996-2000). Projekt zakładał uporządkowanie terenu dawnego dworca towarowego oraz pozostawienie możliwie dużej liczby artefaktów świadczących o dawnej funkcji transportowej. Podczas projektowania ścieżek pieszych wykorzystano dawne torowiska, natomiast wieża ciśnień, nieczynna nastawnia zwrotnicowa czy stara lokomotywa stanowią obecnie największe atrakcje parku. Kompozycja roślinna została w znacznym stopniu oparta na naturalnej sukcesji i zbiorowiskach gatunków, które samoczynnie wkraczają na teren dawnego dworca. Projektantom udało się stosunkowo niewielkim kosztem stworzyć nieszablonową przestrzeń wypoczynkową w sercu Berlina (Drapella-Hermansdorfer, Ogielski 2004 s. 90, Botwina 2011; Ryc. 12a)⁴¹. Spektakularnym przykładem jest amerykański High Line Park (2009 – Etap I), urządzonego na dawnym torowisku nowojorskiej kolejki

⁴¹ Natur Park Schöneberg Südgelände w Berlinie (pow. 18 ha) – zrealizowany na terenie dawnego dworca. Po dziesiątkach lat naturalnej sukcesji opuszczone tereny nabrały nowej, ekologicznej wartości. Ideę projektu oddaje jego nazwa „park natury”. Dla zachowania charakteru użytku ekologicznego w wielu fragmentach zbudowano drewniane pomosty, ścieżki poprowadzone po dawnych torowiskach. Dydaktyczne funkcje wspomagają rozmaite tablice umieszczone w dawnych pomieszczeniach dworcowych, oznakowania obiektów przyrody oraz bogaty program realizowany na potrzeby szkół, fotografów oraz miłośników przyrody. Infrastrukturę kolejową pozostawiono w niezmięnionej postaci, unikając tym samym kosztów rozbiórki (Drapella-Hermansdorfer, Ogielski 2004 s. 90, Drapella-Hermansdorfer 2006, Bernacki 2009 s. 3-4).

w środku miasta⁴². Architekci krajobrazu zachowali fragmenty dawnych torowisk, na których osadzono poruszające się po szynach ławki do leżenia. Betonowe chodniki wcinają się w pola z zielenią o różnorodnym charakterze – od preferujących wilgoć, przez kępy suchych traw i rośliny łąkowe, aż po typowo miejskie rabaty bylin. Spacerowicze mogą obserwować innych albo, jak w amfiteatrze, oglądać życie uliczne 10 m poniżej (Schäfer 2010; Ryc. 12b).

Ryc. 12 (a-b). Schöneberg Südgelände w Berlinie i High Line Park w Nowym Jorku - założenia zieleni na terenach kolejowych.

Fot. S. Rozalski 2014, 2018.

Dawne **koszary wojskowe** przekształcane są w wielofunkcyjne parki. Ciekawym przykładem może być Parc Blandan (2014) we francuskim Lyon. Park został utworzony w samym sercu miasta, na terenie starych koszarów wojskowych Sergent Blandan z 1830 r. Nowo otwarta przestrzeń publiczna liczy 20 ha. Na tej niezauważanej przez lata części miasta, wdrożono wiele niestandardowych rozwiązań. Jednym z nich jest potężny na 1000 m² drewniany plac zabaw, zaprojektowany w oparciu o koncepcję podejmowania ryzyka (Ryc. 13a-b)⁴³. Innym przykładem jest Volkspark w Poczdamie, który jest najmłodszym parkiem w mieście. Powstał w 2001 r. w ramach wystawy ogrodniczej BUGA na terenach wykorzystywanych wcześniej przez wojsko⁴⁴. Na powierzchni 65 ha, stworzono urozmaicony krajobraz poprzez wzniesienia, wgłębniaki, mosty, zbiorniki wodne, różne formy roślinności (Latkowska 2013). Kolejnym przykładem może być park Łąby w Magdeburgu.

⁴² High Line Park (Nowy Jork) – urządzony na dawnym torowisku linii kolejowej z 1934 r. W 1980 r. linia została zamknięta i z czasem porośla dziką roślinnością. Założenie jest wynikiem konkursu rozpisanego przez miasto na projekt parku na estakadzie. Przedsięwzięcia w centrum miasta opracowano we współpracy z holenderskim botanikiem Pietem Oudolfem. Pierwszy z trzech odcinków oddano do użytku w 2009 r. Obecnie High Line Park uchodzi za wybitne, nowatorskie założenie krajobrazowe, ale też przykład skutecznych inicjatyw oddolnych (Schäfer 2010, s. 35-36).

⁴³ Parc Blandan (Lyon) – plac zabaw w postaci potężnego urządzenia (50 m długości i 7 m wysokości) zbudowano z drewnianej ściany, przełamanej w kilku miejscach płaszczyzną i wyposażonej w punkty do wspinaczki: uchwyty, liny i siatki. Pomysł oparto na wcześniejszych doświadczeniach z innych placów francuskich zabaw tj. Belleville w Paryżu (2008) i Lormont (2014). Konstrukcja placu jest złożona w taki sposób, że użytkownicy nie wiedzą, gdzie dokładnie ukryte zostały korytarze, które prowadzą do wnętrza w ścianie oraz przejść wewnątrz konstrukcji. Możliwość wyboru dróg o różnym stopniu trudności, stanowi dla dzieci wyzwanie i jednocześnie zabawę. Celem placu zabaw jest rozwój, nauka i stawianie sobie wyzwań (źródło: <http://landezine.com/index.php/2017/05/office-profile-base/>, dostęp: 2016).

⁴⁴ BUGA - niem. Bundesgartenschau - niemiecki festiwal ogrodniczy obejmujący także tematy związane z architekturą krajobrazu. Odbyna się w różnych miejscach kraju w cyklu dwuletnim. Główną jego ideą jest tworzenie na wydzielonym obszarze miasta nowoczesnych ogrodów pokazowych, ale jest także częścią planu rozwoju obszarów miejskich regionu, w którym się odbywa (źródło: <http://www.zielona-sceneria.pl/aktualnoci/6-relacja-z-qbugag>, data dostępu: 2019).

Ryc. 13 (a-b). Parc Blandan w Lyon - założenie zieleni z placem zabaw na terenach powojkowych.
Fot. <https://landezine-award.com/base/>, dostęp: 11.2020, S. Rozalski 2016.

W Londynie wypracowano strategię transformacji niszczących terenów **poportowych** i **dawnych stoczni**. Powstały założenia zieleni tj. Mudchute Park and Farm czy Jubilee Park w biznesowym kompleksie Canary Wharf (Ryc. 14a). Hasło „docklands” stało się znakiem nadziei, że te opuszczone tereny mogą okazać się przysłowiową „ziemią obiecaną” współczesnej urbanistyki (Drapella-Hermansdorfer 2006, 2011). Niemieckim przykładem może być park IGA 2004 w Rostoku. Nowatorską metodę wprowadzenia zieleni komponowanej na zdewastowane tereny poportowe zastosowano w *Brooklyn Bridge Park* w Nowym Jorku (Ryc. 14b). Tutaj utrudnieniem była dodatkowo lokalizacja obiektu na wodzie. W poszukiwaniu ekonomicznych rozwiązań zdecydowano na zastosowanie platform usytuowanych na starych konstrukcjach portu. Efektem prac było zagospodarowanie nabrzeży rzeki East River na Brooklynie (Wilczkiewicz 2012, s. 231-232)⁴⁵.

Ryc. 14 (a-b). Jubilee Park w Londynie i Brooklyn Bridge Park w Nowym Jorku – założenia zieleni na terenach po dawnych portach.
Fot. S. Rozalski 2014, 2018.

Na świecie nie są nowością **przekształcenia składowisk odpadów** w obszary użytkowe o funkcji rekreacyjnej, sportowej czy edukacyjnej. Nowe technologie i konieczność sięgania po obszary zdegradowane, pozwala zagospodarować coraz bardziej wymagające tereny. Do największych tego typu projektów na świecie należy rekultywacja zamkniętego w 2002 r. składowiska śmieci Fresh Kills na wyspie Staten Island w Nowym Jorku (por. 7.3. geneza Central Parku w Nowym

⁴⁵ Brooklyn Bridge Park (Nowy Jork) – jest adaptacją terenu po dawnych dokach wyładunkowych. Autorem projektu była firma Michael Van Valkenburgh Associates. W wyniku realizacji założenia, nieużytkowane i niedostępne tereny przekształcono w przestrzeń wypełnioną zielenią, plażami i miejscami zabaw dla dzieci. Park prowadzi odwiedzających nad lustro wody. Pierwszą część udostępniono zwiedzającym w 2010 r. Prace rozpoczęto od uporządkowania terenu pod Manhattan Bridge tzw. DUMBO. Zdecydowano zachować drewniane pale podtrzymujące portowe pomosty. Odpowiednio wzmocnione, potraktowano jako konstrukcję nośną dla przyszłego parku. Na takiej platformie nałożono warstwy ziemi. W wyniku prac powstał typowy przykład terenu uformowanego w sztuczny sposób (Wilczkiewicz 2012, s. 230-332; Ryc.14b).

Jorku; Ryc. 15a-b)⁴⁶. Z kolei w Wielkiej Brytanii powstaje Thurrock Thameside Nature Park (Mucking, Wielka Brytania). Położony na terenie, na którym przez 50 lat zwożone były śmieci z Londynu. Dziś jest to naturalistyczny park krajobrazowy, obejmujący łąki, lasy, stawy i trzcinowiska. Stał się siedliskiem rzadkich gatunków ptaków, płazów i bezkręgowców. Obecnie zagospodarowana powierzchnia parku to 49 ha, ale sukcesywnie ma być zwiększana do 342 ha (Czerniawska 2014). Przykładem na gruncie polskim jest utworzenie pola golfowego „Zawarcie” na terenie dawnego wysypiska śmieci w Gorzowie Wielkopolskim. Zajmuje ono powierzchnię 30 ha i znajduje się w lewobrzeżnej części miasta, w pradolinie rzeki Warty (Więćławska 2015). W przeszłości znajdziemy też inne ciekawe przykłady. W Warszawie „śmieciową” przeszłość ma za sobą np. Górka Szczęśliwicka czy malowniczy park Moczydło (Czerniawska 2014). We Wrocławiu będą nimi przytoczone w dalszej części pracy przykłady takie, jak: Wzgórze Gajowe, Wzgórze Andersa, Wzgórze Maślickie czy uprawy leśne w rejonie ul. Koziej.

Ryc. 15 (a-b). Fresh Kills Park i Central Park w Nowym Jorku – przykłady przekształcenia dawnych wysypisk śmieci w założenia zieleni.

Fot. S. Rozalski 2018.

Ponadto, ze względu na brak wolnych przestrzeni w mieście, założenia zieleni zakłada się na terenach takich jak **dawne kopalnie i huty**. Przykładem zagranicznym może być park Nordstern w Gelsenkirchen i Duisburg-Nord w Duisburgu (oba w Zagłębiu Ruhry), a polskim geopark Kadzielnia w Kielcach oraz Zakrzówek w Krakowie, zakładane w wyrobiskach dawnych kamieniołomów.

Ciekawą realizacją, w skali mniejszej niż powyższe przykłady, jest **renaturyzacja rzeki** w mieście Qian’an w Chinach. Projekt grupy Turenscape, polegający na stworzeniu liniowego parku (greenaway) na terenie zdegradowanym i silnie zanieczyszczonym odpadami powstał w 2010 r. Rozciąga się wzdłuż rzeki Sanlihe, która poddana oczyszczeniu spełnia funkcję korytarza ekologicznego, dzięki czemu stała się siedliskiem dla ryb i żółwi (Więćławska 2015). Przykładem **adaptacji infrastruktury przemysłowej i rekultywacji silnie zanieczyszczonego środowiska** jest również Gowanus Canal Sponge Park na Brooklynie w Nowym Jorku (2010). Dzięki współpracy lokalnych organizacji społecznych, agencji rządowych i wybranych urzędów, projektanci z DLANDstudio zainicjowali i zaprojektowali nowy rodzaj otwartej przestrzeni publicznej. Idea założenia zieleni polegała na spowolnieniu, absorpcji i oczyszczaniu wody deszczowej, która spływa

⁴⁶ Park Fresh Kills na wyspie Staten Island (Nowy Jork; Ryc.15a) – zakłada stworzenie podmiejskiego terenu rekreacyjnego na obszarze składowiska odpadów (150 mln ton śmieci). Autorem koncepcji był James Corner z pracowni Field Operations. Projekt obejmuje ogromny obszar (ok. 1000 ha) i znajduje się w fazie realizacji. Docelowo park będzie trzy razy większy od Central Parku. Odbывается tutaj rekonstrukcja środowiska naturalnego dla zwierząt i roślin. Wizja zakłada pozostawienie ogromnej otwartej przestrzeni, imitującej dziki krajobraz prairii, bagniste tereny w Tennessee, brzożowe zagajniki oraz lasy sosnowe. Odwiedzający będą mogli skorzystać z bogatej oferty parku: boisk sportowych, jazdy konnej, kolarstwa górskiego, kajakarstwa, a także ścieżek edukacyjnych i wydarzeń kulturalnych (Czerniawska 2014). Przedsięwzięcie zaplanowano na 30 lat, a elastyczny program pozwala dostosowywać prace do zmiennych warunków (Schäfer 2010, s. 36-37).

z powierzchni zanieczyszczonych terenów zabudowy poindustrialnej do kanału Gowanus⁴⁷. Okolica ciekła została poddana rewitalizacji poprzez aktywizację prywatnego nabrzeża. Zastosowano innowacyjne rozwiązanie polegające na wykorzystaniu wody powierzchniowej w celach użytkowych dla roślin, dzięki czemu odciążony został system kanalizacyjny. Pilotażowy etap parku zakończono w 2016 r. Szacuje się, że obiekt przejmuje ponad 7,5 mln litrów wody rocznie. Zakłada się, że dzięki takim rozwiązaniom z czasem jakość wody w całym kanale ulegnie polepszeniu (źródło: https://www.architectmagazine.com/project-gallery/gowanus-canal-sponge-park-masterplan_o, dostęp: 11.2019).

W badanym okresie odchodzono od tradycyjnej formuły lokowania terenów zieleni, tylko na poziomie gruntu, gdyż obejmuje ona również **zielone dachy**, fasady oraz innego typu konstrukcje umożliwiające rozwijanie roślinności. Jednym z współczesnych przykładów był Ogród Atlantycki na dachu paryskiego dworca kolejowego Montparnasse (Ryc. 16a)⁴⁸. Z późniejszych realizacji można wymienić m.in. Jubilee Park w Londynie założony nad linią metra i Millenium Park w Chicago założony częściowo na dachach parkingów (Drapella-Hermansdorfer 2012a, s. 53).

Ryc. 16 (a-b). Ogród Atlantycki na dachu dworca Montparnasse w Paryżu i Park Museumplein przed Muzeum van Gogha w Amsterdamie - założenia zieleni nad obiektami komunikacyjnymi.
Fot. S. Rozalski 2010, 2014.

Pojawiają się realizacje na terenach **po dawnych lotniskach**. W 2010 r. mieszkańcom Berlina został udostępniony teren nieczynnego od 2008 r. portu lotniczego w centrum miasta (Ryc. 17). Obecnie służy jako park pod nazwą Tempelhofer Feld i z biegiem lat zyska coraz bardziej na znaczeniu. Pierwotnie władze miasta chciały przeznaczyć obszar pod prywatyzację i komercjalizację, ale krótko po tym jak kilka tysięcy aktywistów urządziło demonstrację, teren udostępniono społeczeństwu. W pierwszy weekend po otwarciu miejsce odwiedziło 235 tys. osób (Komorowska 2013b).

⁴⁷ Sponge Park (Nowy Jork) - historycznie kanał Gowanus na Brooklinie był ważnym szlakiem transportowym, wzdłuż którego zlokalizowane były fabryki gazu, młyny, garbarnie i zakłady chemiczne. W wyniku wieloletnich zrzutów ścieków, zanieczyszczeń przemysłowych i odpływu wody deszczowej z okolicy, kanał stał się jednym z najbardziej zanieczyszczonych zbiorników wodnych w Stanach Zjednoczonych. Realizacja projektu przyczyniła się do poprawy lokalnego środowiska. Park został wyróżniony nagrodą przez Amerykańskie Towarzystwo Architektów Krajobrazu w 2010 r. (źródło: https://www.architectmagazine.com/project-gallery/gowanus-canal-sponge-park-masterplan_o, dostęp: 11.2019).

⁴⁸ Ogród Atlantycki na dachu paryskiego dworca kolejowego Montparnasse (pow. 3,42 ha, F. Brun, M. Pen, 1992-1994), z uwagi na lokalizację i skalę założenia, był wydarzeniem przełomowym. Projekt zainspirowano marynistyczną tematyką z symbolicznymi klifami, łodziami, tarasami słonecznymi i roślinnością wydmową (Zachariasz 2007, s. 209).

Ryc. 17. Tempelhofer Feld w Berlinie – założenie zieleni na terenach po dawnych lotniskach.
Fot. S. Rozalski 2014.

Dla założeń pozyskiwane są również inne tereny **postindustrialne**. Utrzymywane wcześniej jako rezerwa pod zabudowę tereny, opanowane przez procesy naturalnej sukcesji zaczęły być dostrzegane jako potencjał i „zielone pola” (*greenfields*), gdzie dopuszcza się występowanie dzikiej przyrody. Pojawiają się rozwiązania semantyczne i materiałowe, jakich nikt wcześniej nie brał pod uwagę. Szczególna pozycja przypada **nabrzeżom**, zajmowanym niegdyś przez przemysł stoczniowy, składy i magazyny, które oddzielały zabudowę mieszkaniową od rzeki. Teraz zostają przekształcane na tereny publiczne otwierając miasto ku wodzie, jak w przypadku rozległego parku linearnego wzdłuż rzeki Manzanares na zabudowanych trasach szybkiego ruchu w Madrycie (Drapella-Hermansdorfer 2012a, s. 56).

Przedstawione powyżej systematyki zwracają uwagę na dominujące cele, kierunki i typy podejmowanych działań. Natomiast w **sensie tematycznym** można wyróżnić dodatkowe podziały uwzględniające wątki inspirujące i budujące program prac w prezentowanych założeniach.

Agata Zachariasz zauważa, że tworzone współcześnie parki są różne stylistycznie i trudno mieszczą się w ramach klasyfikacji. Można jednak wyodrębnić trzy podstawowe wątki inspirujące i budujące program parków publicznych i terenów zieleni miejskiej, co nie wyklucza że wszystkie cechy mogą pojawić się w jednym obiekcie (Zachariasz 2006, s. 80). Zaliczono do nich wątki:

- **semantyczne**, czyli aspekty znaczeniowe obiektu tj. tożsamość kulturowa;
- **naukę, technikę i innowację** jako współtworzące założenia;
- **ekologiczne**, jako motyw i temat zasadniczy (Zachariasz 2009, s. 1-10).

Powyższy podział można uzupełnić dodatkowo o parki o charakterze **sportowym** niezmiennie powszechne w miejskich realizacjach terenów zieleni (Rozalski 2013b, s. 753) i jakże charakterystyczne dla historii Wrocławia⁴⁹, jak również działania czysto **dekoracyjne i upiększające**⁵⁰.

⁴⁹ Kryterium tematyczne parków sportowych uwzględniono również z uwagi na fakt, iż Wrocław posiada bogatą historię w komponowaniu tego typu założeń. Specyfika ta była charakterystyczna szczególnie dla lat międzywojennych, kiedy to powstały cztery kąpieliska i dwa stadiony, nie licząc wielkiego zespołu obiektów w dawnym Parku Sportowym Zalesie (obecny rejon Stadionu Olimpijskiego). Były to obiekty sportowe ściśle zintegrowane z zielenią. Poza basenami i ich zapleczem, znajdowały się tu plaże trawiaste, boiska oraz spore rezerwy terenu. Wszystkie obiekty powstały na zamówienie ówczesnego wydziału urzędu miasta, którym kierował R. Konwiarz (fragmentu wywiadu z J. Ilkoszem, źródło: *Biuletyn Rady Osiedla Oporów* Nr 111, 01/2018). Tego typu założenia można uznać za ewenement w skali Polski i charakterystyczne dziedzictwo Wrocławia. W dzisiejszych czasach historyczne obiekty zieleni o charakterze parków sportowych w wyniku podziałów organizacyjnych i zmian struktury własnościowej w dużej mierze podlegają różnym jednostkom organizacyjnym Gminy Wrocław, przede wszystkim Młodzieżowemu Centrum Sportu, które zarządza obiektami m.in. Stadionu Olimpijskiego, Pół Marsowych, Stadionu „Oławka”, Morskiego Oka i in. Z uwagi na obecny, czysto sportowy charakter obiektów, ograniczoną dostępność, szczegółowe opisy prac w tych założeniach wymagają dalszych badań, jednak ze względów statystycznych zostały ujęte w wykazie terenów zieleni. Ponadto z zagadnieniem tym wiąże się również kwestia różnego standardu utrzymania obiektów opisana w dalszej części pracy (źródło: <http://bip.mcs.wroc.pl/>, dostęp: 2020).

⁵⁰ Przyjęto, że oferta szeroko rozumianej rekreacji i wypoczynku jest dostępna w każdym z rodzajów założeń zieleni, dlatego też nie wyodrębniano niezależnie tego wątku. Natomiast z racji tego, iż obecnie powszechna jest tendencja budowy parkowych obiektów wielofunkcyjnych, w których funkcje sportowe łączą się z rekreacją czynną i bierną, w klasyfikacji tematycznej wrocławskich założeń zieleni, funkcje sportowe zgrupowano wspólnie z rekreacją i wypoczynkiem.

W ten sposób we współczesnych założeniach zieleni pojawiają się parki i ogrody tematyczne. Agata Zachariasz zauważa, że nurt ten powrócił wraz z postmodernizmem, gdy nastąpiło **odrodzenie warstwy semantycznej** i przypisanie jej nadrzędnej roli w kreacji. Wyrazem tego są również różnego rodzaju parki pamięci. Takie ogrody niosą w sobie wymiar metafizyczny, symboliczny, pełne są aluzji i znaczeń⁵¹. Fragmentacja ta rozbija geometrię założenia i przyczynia się do różnorodności kreowanej przestrzeni. Popularne są ogrody tematyczne, przy różnego typu muzeach, nawiązujące treścią do ich tematyki, zaskakujące pomysłami i odkrywczymi ideami. Ciekawe aranżacje wokół muzeów powodują wzrost zainteresowania oraz przyciągają nowych odbiorców (Zachariasz 2009). Dobrze ilustrują to m.in. ogród przy *Musée du Quai Branly* w Paryżu (Ryc. 18a-b), *Ogród Wygnańców i Emigrantów przy Jewish Museum* w Berlinie (Studio Libeskind, 1997-2001) czy *Garden of Australia Dreams w National Museum of Australia* w Canberze (Zachariasz 2007, s. 213)⁵². Przykładami na gruncie rodzimym będą m.in. Ogrody Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Park Ocalałych w Łodzi czy zrewaloryzowany park przy domu Fryderyka Chopina w Żelazowej Woli, przedstawione w dalszej części pracy. Wśród przykładów wrocławskich m.in. Pomnik Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim oraz Park Tysiąclecia.

Ryc. 18 (a-b). Musée du Quai Branly w Paryżu – przykład założenia zieleni towarzyszącego muzeum kultur pozaeuropejskich. Fot. S. Rozalski 2010.

Wątek **nauki i doświadczeń** spotkamy w ogrodzie przy duńskim Danfoss Universe w Nordborg (2005). Pomysłodawcą budowy był Jørgen Mads Clausen, syn założyciela firmy Danfoss działającej od 1933 r. i wyspecjalizowanej w wytwarzaniu komponentów do chłodnictwa, klimatyzacji i ogrzewania. Celem urządzenia parku w różnego rodzaju urządzenia było zainteresowanie odbiorców nauką, poprzez pokazanie im, jak ona działa. Park jest odpowiedzią na potrzeby poznawcze. Założony na obszarze 5,5 ha, w dwa lata po otwarciu odwiedziło ponad 330 tys. osób. Goście mają możliwość skorzystania z dwustu różnych atrakcji uczących poprzez zabawę (Drozdek 2010). Polskim przykładem ogrodu nauki są urządzenia w ogrodach Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, jak również inne mniejsze realizacje w innych polskich miastach powstałe w późniejszym okresie.

W wielu współczesnych parkach dostrzega się tzw. **program środowiskowy** (nurt pro-ekologiczny). Polega on na tworzeniu i popularyzacji rozwiązań przyjaznych ekologii tj. retencjonowaniu i uzdatnianiu wody, czy też utrzymywaniu zbiorowisk roślinności synantropijnej,

⁵¹ Dobrze ilustrują to założenia paryskie, w których charakterystyczne jest występowanie ogrodów tematycznych w dużym parku. Przykładem mogą być: Park André Citroën (z ogrodami Motion Garden i Serial Garden), Park La Villette (z ogrodem energii, bambusowym, mgły), Park Bercy (z ogrodem pamięci założonym na terenie dawnych składów win, zawierające warzywnik, rozarium, labirynt, sad i winnice) (Zachariasz 2009).

⁵² Ogród przy Musée du Quai Branly w Paryżu (2006; Ryc. 18a-b) – w sąsiedztwie wieży Eiffla, przy nabrzeżu Sekwany. Malowniczo ukształtowany, z oczkami wodnymi, bujnymi trawami przypomina naturalny las. Wprowadzono tutaj 30 różnych gatunków roślin i ok. 200 drzew. Pierwotnie najbardziej rozpoznawalnym znakiem była zewnętrzna zielona ściana o pow. 800 m², pokryta 15 tys. roślin, 150 gat. ze wszystkich stron świata (proj. botanik Patrick Blanc) (Zachariasz 2007 s. 214, 2009 s. 8-9).

które do niedawna były niszczone, jeśli powstawały w sposób spontaniczny. Współczesny park, obok tradycyjnych funkcji, staje się miejscem prezentacji różnorodnych technologii ekologicznych i promocji zdrowego stylu życia (Wolski 2006).

Reasumując, przedstawiony przegląd nurtów i kierunków kształtowania założeń zieleni w Europie i na świecie, wskazuje jak szeroki jest wachlarz działań i strategii postępowania. Współcześni projektanci umiejętnie sięgają po style oraz konwencje twórcze zainicjowane w przeszłości, syntezują ich cechy, czego wyraz dają w swoich realizacjach.

Trudno jest o jednorodną klasyfikację, gdyż ta może opierać się o zmiany, jakie zachodzą w krajobrazie, sposoby kształtowania stylów w sztuce ogrodowej, strategii utrzymania czy względy tematyczno-znaczeniowe. Klasyfikacje przedstawione w literaturze opierają się bardziej na próbach określenia specyfiki obecnie tworzonych parków, niż przedstawieniu kryteriów służących ich porównaniu między sobą w ujęciu statystycznym lub topograficznym (Bernacki 2009).

Wyraźnie zaznaczają się wpływy ideowo-przestrzenne i dwa wiodące nurty: postmodernistyczny i zrównoważony, które wzajemnie się przenikają i uzupełniają (Drapella-Hermansdorfer 2006, Bernacki 2009). Oczywisty staje się fakt, iż wyznacznikiem naszych czasów jest współistnienie – wzajemne przenikanie się idei, a nawet uzupełnienie się wyznaczników wiodących nurtów w jednym obiekcie. Kombinacje te nie wykluczają się nawzajem, a wręcz przeciwnie – determinują tworzenie coraz to nowych rozwiązań wpływając na różnorodność kształtowanych form przestrzennych (Kimic 2011, s. 84). Zgodnie ze współczesnymi tendencjami, teren parkowy staje się syntezą funkcji parkowej, rekreacyjnej i sportowej (Stojak 2014).

Przyczyną tej różnorodności stylistycznej w kompozycjach jest z pewnością: stworzenie czytelnej tożsamości założeń zieleni, odkrywanie symboliki miejsca, podkreślenie walorów istniejących (przestrzennych, zastanej roślinności), jak również szukanie odmiennych percepcji krajobrazu dzięki zmianom topografii, ram przestrzennych, otwieranie terenów zieleni na rzekę, kontynuowanie ciągłości przyrodniczych układów linearnych czy powiększanie terenów biologicznie czynnych.

Tendencje w kształtowaniu założeń na świecie ukazują, że sięga się po coraz trudniejsze projekty, umiejscowione na terenach po dawnym przemyśle, wyrobiskach i składowiskach odpadów. Z kolei prestiżowe tereny w centrach stają się wielofunkcyjne i użytkowe.

Na tle przeprowadzonych wyżej rozważań nadrzędną rolę integrującą można przypisać *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej* (Florencja 2000), która do celów zrównoważonego rozwoju zalicza: 1) ochronę, 2) gospodarowanie i 3) planowanie krajobrazu. Działania te stają się osią przewodnią dla współczesnych kierunków kształtowania krajobrazu miasta (Drapella-Hermansdorfer s. 25). Z kolei w ramy tych działań wpisują się poszczególne nurty i konwencje. W wymiarze urbanistycznym kierunki te można podzielić pod względem zmian, jakie zachodzą w krajobrazie na: nurt konserwacji, kultywacji i transformacji krajobrazu (Tabela 4).

Alina Drapella-Hermansdorfer wskazuje, że obok wysoce przeinwestowanych parków o charakterze prestiżowym, coraz liczniej pojawia się typ eko-parku, który znacznie bardziej przystaje do warunków polskich. Łączy się on bowiem z tendencją do zmniejszania kosztów realizacji i pielęgnacji parków poprzez: ograniczanie zabiegów ogrodniczych (naturyzacja parku), prostotę i elastyczność programu zagospodarowania, włączanie mieszkańców w proces organizacji wypoczynku, korzystanie z dotacji Unii Europejskiej (Drapella-Hermansdorfer 2006). W zrównoważonym parku, naturalistyczne doборы roślin łączy się ze świadomym wykorzystaniem usług ekosystemów oraz partycypacją mieszkańców w kultywacji miejskiej przyrody (Drapella-Hermansdorfer 2016. s. 107-120).

Wraz z pojęciem **zielonej infrastruktury** (lata 2008-2009) wspomniane podziały tracą poniekąd sens, ponieważ kierunek współczesny łączy się w kształtowaniem krajobrazów wielofunkcyjnych. Podkreślają one przede wszystkim cele przyrodnicze związane z adaptacją do zmian klimatu, ale łączą się z ujęciem społecznym, edukacyjnym oraz gospodarczym. Kiedy dawniej utrzymywano rozróżnienie powyższych funkcji, dziś następuje ich scalenie. Zielona infrastruktura syntezuje poszczególne klasyfikacje, a pojęcie usług ekosystemowych wprowadzane jest pod kątem zysków.

2.2. Realizacje na gruncie polskim

Na tle ogólnych nurtów i kierunków kształtowania założeń zieleni, przeprowadzono przegląd realizacji na gruncie polskim w latach 2000-2010. Przedstawione tutaj tendencje, pomimo różnego stopnia wdrożenia, były charakterystyczne dla większości polskich miast o specyfice zbliżonej do Wrocławia. Przegląd realizacji w odniesieniu do współczesnych tendencji przedstawiono poniżej.

Już na pierwszy rzut oka widać, że dominującym trendem był **nurt konserwacji** i towarzyszące mu zadania realizowane w istniejących założeniach zieleni. Istniejące, historyczne parki i ogrody były dostosowywane do potrzeb użytkowników, a ich program użytkowy uzupełniany o nowe funkcje (tj. place zabaw, boiska sportowe, strefy dla seniorów). W odpowiedzi na priorytetowe potrzeby prace dotyczyły zazwyczaj remontu i rozbudowy infrastruktury technicznej parków, uzupełnianej w nowe wyposażenie. Pod hasłem **rewaloryzacji** lub **rewitalizacji** stopniowo realizowano przedsięwzięcia o charakterze konserwatorskim w poszczególnych miastach. Uzasadnione to było względami ochrony i koniecznością nadrabiania zaległości minionych dekad. W okresie 2000-2010 wśród prac zrealizowanych w większych polskich miastach wymienić można modernizację parku im. S. Żeromskiego na Żoliborzu w Warszawie (2003-2005), rewitalizację parku im. ks. Józefa Jasińskiego w Poznaniu (2005-2008), rewaloryzację ogrodów i dziedzińca wstępnego w zespole pałacowo-parkowym w Białymstoku (2008-2011), rewitalizację parku miejskiego w Zakopanem (2010-2013), rewitalizację Ogrodu Krasińskich w Warszawie (2000, 2011-2012) i wiele innych prac konserwatorskich w pozostałych miastach (Ryc. 19a-b). Wybrane istniejące założenia zieleni poddawano **reorganizacji**. Przykładem może być Park Dębnicki w Krakowie (2000-2006), który sąsiaduje z bulwarem wiślanym i zajmuje teren po dawnym parku przypałacowym⁵³. Realizacja była wynikiem m.in. partycypacji społecznej (1998-2002, dwie z czterech części). W Krakowie zrealizowano też pierwszy odcinek naturalizowanego parku linearnego wzdłuż Młynówki Królewskiej i Park Lili Wenedy (Bernacki 2009 s. 188, Sikora 2011).

Ryc. 19 (a-b). Rewaloryzacja ogrodów Branickich w Białymstoku i rewitalizacja parku miejskiego im. Marszałka J. Piłsudskiego w Zakopanem.
Fot. S. Rozalski 2020, 2017.

W dalszej kolejności sięgano po wątki inspirujące i budujące **program tematyczny** terenów zieleni. Kryterium tematyczne widoczne było w realizacji parków i ogrodów, gdzie warstwie **semantycznej** przypisywano nadrzędną rolę w kreowaniu przestrzeni. Przykładem były różnego

⁵³ Park Dębnicki w Krakowie (2000-2006) – powstał jako powiększenie historycznego parku podworskiego. Założenie powiązane widokowo z Wawelem i klasztorem Norbertanek (*Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017-2030*, 2017). Zaprojektowany w nurcie tradycjonalistycznym z uwagi na względy konserwatorskie. Kompozycja to nawiązanie do historii miejsca (kaligraficzny układ ścieżek, trawników, rozarium, ogrodzenia). Założenie zostało wpisane w system zieleni miejskiej i jest kreowane w systemie parków rzecznych (Bernacki 2009).

rodzaju parki pamięci, manifestujące tożsamość kulturową tj. Park Ocalałych w Łodzi (2005-2009; Ryc. 20)⁵⁴. Nadrabiane zaległości widać w miejscach, które umacniają tożsamość kulturową Polaków, są jednocześnie licznie odwiedzane przez turystów. Ogrody takie niosą w sobie wymiar metafizyczny, symboliczny, są pełne aluzji i znaczeń.

Ryc. 20. Park Ocalałych w Łodzi – przykład założenia zieleni opartego na wątku semantycznym.
Fot. S. Rozalski 2015.

Kolejnym motywem kierującym współczesne polskie parki tematyczne jest **nauka i technika**, która potrafiła współtworzyć założenia. Jedną z bardziej spektakularnych realizacji, znaną również poza granicami naszego kraju, były Ogrody Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (2000-2002; Ryc. 21)⁵⁵. Oryginalność założenia polega na wprowadzeniu zieleni na dach i ściany budynku biblioteki (1/3 powierzchni założenia znajduje się na dachu). Kolejnym przykładem jest Ogród Doświadczeń im. Stanisława Lema na terenie Parku Lotników Polskich w Krakowie (2007-2008)⁵⁶. Idea parku wg koncepcji Hugona Kukelhausa polegała na rozwoju dzieci poprzez doświadczenia

⁵⁴ Park Ocalałych w Łodzi (2005-2009; Ryc. 20) - założony na terenie miejskiego przedsiębiorstwa ogrodniczego, sąsiadujący z granicą dawnego getta – miał upamiętniać łódzkich Żydów ocalałych od zagłady. Pełen symboli zarówno w formie, jak i nazewnictwie: Drzewa Pamięci (530 szt.), Kopiec Pamięci, Pomnik Polaków ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej zaprojektowany na rzucie Gwiazdy Dawida (Piątek 2010, s. 54-55).

⁵⁵ Ogrody Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (2000-2002; Ryc. 21) - zieleni wprowadzono na dach i ściany budynku (1/3 powierzchni założenia znajduje się na dachu). Formalne i kolorystyczne zróżnicowanie ogrodów znalazło odbicie w nazwach: ogród złoty, srebrny, niebieski, karminowy, zielony. Połączenie między górną a dolną częścią założenia zaprojektowano w formie stoku, który stwarza przenikanie się ogrodów i budynku. Poszczególne ogrody połączono wąskimi, krętymi ścieżkami, pergolami i kładkami. Szczególną atrakcją stanowi stalowy pomost z którego podziwiać można Wisłę wraz z jej przeciwległym brzegiem (Bernacki 2009, Aneks 1, s. 44).

⁵⁶ Ogród Doświadczeń im. S. Lema w Krakowie (2007-2008) – założenie rozciąga się na pow. 6,0 ha w części utworzonego w latach 60-tych Parku Lotników Polskich (60 ha) w krakowskich Czyżynach (Malkowski 2010; *Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017-2030*, 2017 s. 127).

i zmysły (w platformach edukacyjnych zastosowano różnorodne posadzki, na których znajdują się urządzenia umożliwiające zrozumienie praw fizyki). Architekci skupili się na wydobyciu urody materiału, z którego wykonano nawierzchnie: od kamienia, drewna, powłok bitumicznych, po żwir czy bambus.

Ryc. 21. Ogrody na dachu Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie – przykład założenia zieleni towarzyszącego obiektom nauki.

Fot. S. Rozalski 2018.

W wątku nauki pojawiła się również moda na **parki sensoryczne** i zarazem założenia **edukacyjne**. W Owińskach powstał park orientacji przestrzennej (2007-2012), zaprojektowany w celu osvajania z przestrzenią miejską osób z niepełnosprawnościami (Badziak 2012)⁵⁷. Park, w którym odtworzono klimat ogrodu barokowego, powstał przy terenie Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych. Co ciekawe, jest jedynym na taką skalę parkiem w Europie. Z kolei w Rydułtowach w centrum miasta otwarto park sensoryczny (2011-2013), który składa się z pięciu ogrodów oddziałujących na podstawowe zmysły człowieka (Górny 2013)⁵⁸. Oba założenia opierają się na odkrywaniu zmysłów w środowisku przyrodniczym i otoczeniu zieleni.

Zauważyć można, że w okresie 2000-2010, w kryterium tematycznym, **wątek ekologiczny** w polskich realizacjach, nie był tak modny i powszechny, jak miało to miejsce za granicą (por. 2.1). W Polsce nadal dominowały działania upiększające (tzw. estetyzacja plastyczna). Brak wykorzystania wód opadowych do pielęgnacji zieleni świadczył o opóźnieniu względem światowej awangardy. Nakłady na ciekawe wizualnie, ale kosztowne w utrzymaniu aranżacje przestrzeni publicznej nie były więc kompensowane przez „usługi ekosystemów”⁵⁹.

⁵⁷ Park orientacji przestrzennej w Owińskach (2007-2012) – o pow. 3 ha, był pierwszym w Europie tego typu parkiem, w którym osoby niewidome mogą lepiej poznawać otaczający świat. Koszt: 6 mln zł, w tym 3 mln zł z dofinansowania unijnego EFRR (Badziak 2012).

⁵⁸ Park sensoryczny w Rydułtowach (2011-2013) – o pow. 1 ha, złożony z pięciu ogrodów, które działają na pięć zmysłów ludzkich, zaprojektowano w nowoczesnym stylu w centrum miasta. Koszt: 4,2 mln zł, w tym dofinansowanie unijne 3,5 mln zł (Górny 2013).

⁵⁹ Usługi ekosystemów - z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta, ekosystemy miejskie oferują szereg usług i korzyści, które można obecnie wycenić, np. żywność, woda, drewno, regulacja klimatu, ochrona przed naturalnymi zagrożeniami, kontrola erozji gleby, rekreacja, turystyka i edukacja. Nieograniczone korzystanie z tych wartości generuje koszty, więc wymaga poszukiwania odpowiedniej formy trwałego gospodarowania nimi (Kronenberg 2012, Jakubowski 2013).

Z kolei w najmniejszym stopniu widoczne były realizacje **nowych zamierzeń**, o których można było usłyszeć dzięki doniesieniom prasowym i medialnym. Przykładem może być park publiczny nad Balatonem w Warszawie (2010)⁶⁰, który było inicjatywą i dziełem Rady Dzielnicy Praga Południe⁶¹.

W odniesieniu do krajów Europy zachodniej w Polsce większe transformacje krajobrazowe dotyczyły głównie komunikacji lub spontanicznego rozprzestrzeniania się zabudowy na obrzeżach miast. Zazwyczaj nie tworzących nowych publicznych terenów zieleni, kierując doraźnymi celami rynku. Jak zauważa A. Drapella-Hermansdorfer, widać to wyraźnie we Wrocławiu, gdzie zamknięta deweloperska zabudowa stopniowo wypełnia wszystkie przestrzenie otwarte, a sprzedaż gruntów komunalnych niemal wyłącznie na cele inwestycyjne prowadzi do zanikania placów (np. Dominikański, pl. Grunwaldzki, pl. J. Bema). Z drugiej strony, tak znaczna transformacja krajobrazu jak budowa Autostradowej Obwodnicy Wrocławia, nie pociągała za sobą działań kompensacyjnych w sferze społecznej i przyrodniczej (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 26).

2.3. Wrocław na tle współczesnych tendencji

Podczas, gdy w Berlinie wdrażano adaptację zdegradowanych terenów zieleni (Natur-Park Schöneberg Südgelände, Berlin 2000), w Londynie zakładano nowe założenia w poddanych rewitalizacji dokach Tamizy (Thames Barrier Park, Londyn 2000), a w Lyonie powstawały wielofunkcyjne tereny parkowo-sportowe (Parc de Gerland, 2000), we Wrocławiu ogłaszany był dopiero konkurs na pierwszy powojenny park miejski (*Park Tysiąclecia-Milenijny), w którym zasadnicze prace budowlane wystartowały dopiero w kolejnej dekadzie⁶². Na pierwszy rzut oka, odczuwalne było duże opóźnienie w stosunku do realizacji światowej awangardy, jednak aby zaobserwować zasadnicze kierunki, podobieństwa i różnice w kształtowaniu założeń wrocławskich, pracom tym warto przyjrzeć się nieco bliżej. **Analiza współczesnych realizacji zieleni miejskiej Wrocławia na tle istniejących nurtów i konwencji kształtowania krajobrazu dowodzi niemal całkowitej dominacji działań o charakterze konserwatorsko-interwencyjnym.** Charakterystyczna dla Wrocławia, jest ilość zrewitalizowanych historycznych założeń zieleni. W taki sposób powstały założenia historyzujące, w części wprowadzające współczesne formy i funkcje. Jednak, jak zauważa M. Stojak, nie można ich jednak uznać za współczesne (Stojak 2014, s. 256).

Mieszkańcom i turystom udostępniano kolejne zaniedbane wcześniej tereny zieleni. Przykładem tego była prowadzona konsekwentnie rewitalizacja nabrzeży w korytarzu Odry w dawnej dzielnicy Śródmieście poprzez zagospodarowanie archipelagu wysp odrzańskich (*Słodowej, *Piaskowej, *Bielarskiej, a w ostatnich latach również Daliowej) oraz bulwarów (S. Kulczyńskiego i P. Włostowica, a w ostatnich latach również X. Dunikowskiego, ks. A. Zienkiewicza, nad rzeką Oławą), które tworzą elegancką, mieszczańską promenadę wokół zabytkowych zabudowań najstarszej części miasta⁶³. Wyspy śródmiejskie zostały połączone ze sobą i z miastem dwiema nowymi kładkami: Słodowej i Piaskowej (Stiasny 2010). Równolegle i w dalszej kolejności sięgano po prace w założeniach zabytkowych i osiedlowych poza pierścieniem Starego Miasta i Śródmieścia, zazwyczaj rozproszonych na mapie Wrocławia.

Jeśli sprowadzimy działania do poziomu zarządzania terenami zieleni można powiedzieć, że Wrocław w latach 2000-2010 przede wszystkim rewaloryzował i remontował założenia zieleni miejskiej, z czasem dostarczając mieszkańcom dobrze uformowanej i atrakcyjnej przestrzeni

⁶⁰ Park nad Balatonem w Warszawie (2010) – przedsięwzięcie o pow. 7 ha urządzono zgodnie z zasadami sztuki partycypacji społecznej (Pawłowska 2012). Proces kreowania parku od początku był traktowany jako działanie na rzecz mieszkańców, zgodnie z ich potrzebami, pomysłami i opiniami. Zbudowano plaże i przystań nad jeziorem, pomosty dla wędkarzy, sieć ścieżek spacerowych z mostkami, boisko do piłki plażowej, ogrody zabaw dla dzieci, kaskadę wodną i kawiarnię z tarasem. Zachowano i uporządkowano stary sad, który rósł w tym miejscu długo przed założeniem parku. Wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów.

⁶¹ Rady dzielnic w Warszawie posiadały dużo szersze uprawnienia, niż rady w innych, mniejszych miastach, m.in. własny budżet, który umożliwia samodzielne prowadzenie procesów inwestycyjnych (Pawłowska 2012).

⁶² Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

⁶³ Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

publicznej (...) stwarzającej wielorakie okazje do spotkań, spacerów, z dużym naciskiem na walory krajobrazowe. Wśród rodzajów podejmowanych działań prym wiodły m.in. rewaloryzacje zieleni zabytkowej, rewitalizacje wysp odrzańskich, zalesienia, zagospodarowania oraz liczne remonty i przebudowy. Niezależnie cały czas podnoszone były standardy terenów już istniejących, poprzez zwiększanie wyposażenia w urządzenia rekreacyjne i zakres infrastruktury (Koniecka, Rozalski 2010, s. 49). Z kolei modernizowane tereny zieleni osiedlowej w odniesieniu do lat ubiegłych były coraz lepiej wyposażone pod kątem dzieci, młodzieży i seniorów m.in. *park osiedlowy przy ul. Jerzego Bajana (2005-2006), *skwer przy Placu Strzeleckim (2010-2011), *skwer przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej (2011-2012), *Park im. S. Staszica (2011-2012)⁶⁴. Stawały się w większym stopniu rekreacyjne niż reprezentacyjne, co stanowiło odpowiedź na ówczesne potrzeby mieszkańców (Adamczyk-Arns, Bąkowski, Dudek, Górka, Ruman, Szewczyk 2011). Przekształcanie istniejących założeń zieleni w osiedlach w głównej mierze miało spełniać oczekiwania i zapotrzebowanie społeczne w zakresie wypoczynku i spędzania czasu wolnego (Adamczyk-Arns, Bąkowski, Dudek, Górka, Ruman, Szewczyk 2012). Takim spektakularnym na skalę miasta przykładem była przebudowa terenu zieleni *Wyspy Słodowej (2005-2006). Z kolei wśród większych, kompleksowych transformacji wskazać można *przebudowę terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej. Uzasadnieniem powyższych tez jest materiał przedstawiony przez autora w dalszej części pracy.

W odniesieniu do obszarów inwestycyjnych podejmowanych przez jednostki organizacyjne Gminy Wrocław główne działania w założeniach zieleni w okresie 2000-2010 obejmowały⁶⁵:

- rewaloryzacje, rekonstrukcje, rewitalizacje założeń zabytkowych (tj. *Ogrody Tumskie przy ul. Katedralnej, Ogród Staromiejski, odcinek Promenady Staromiejskiej, zabytkowe wirydarze, dziedzińce i in.);
- fragmentaryczne prace rewaloryzacyjne, konserwacyjne i remontowe oraz zwiększenie wyposażenia w dużych wrocławskich parkach (tj. *Park Szczytnicki, Park Południowy);
- przebudowy zabytkowych, osiedlowych założeń zieleni z zachowaniem wytycznych konserwatorskich i dostosowaniem do współczesnych potrzeb (tj. *Park im. S. Staszica);
- rewaloryzacje i aranżacje ogrodów historycznych przy muzeach, uczelniach, klasztorach, nawiązujące treścią do ich tematyki, historii założenia, stylu obiektu, co w konsekwencji powodowało wzrost zainteresowania i przyciąganie nowych odbiorców (*rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy d. Pałacu Królewskim (d. Pałacu Spätgenów), dziedziniec przy Ossolineum);
- rewaloryzacje i adaptacje ogrodów historycznych podporządkowane nowej funkcji programowej, najczęściej tematycznej (tj. *rewaloryzacja wirydarza Wydziału Filologicznego, *Ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame przy ul. św. Marcina 12);
- remonty terenów zieleni przy obiektach kultury, służby zdrowia, oświaty, rekreacyjno-sportowych, prestiżowych obiektach handlowych, osiedlach mieszkaniowych (tj. *założenie przy Wrocławskim Parku Wodnym, *dziedziniec przychodni przy Placu św. Macieja 8);
- modernizacje istniejących założeń zieleni oraz infrastruktury rekreacyjno-sportowej (tj. remonty placów zabaw, boisk, konserwacja małej architektury);
- modernizacje, rozbudowa, uzupełnienie istniejącej infrastruktury technicznej w założeniach (tj. remonty mostków, instalacja oświetlenia, przyłącza mediów);
- drobne, doraźne działania interwencyjne i korygujące w celu zabezpieczenia założeń, (tj. odwodnienie terenu *parku osiedlowego przy ul. Bajana; murki oporowe *zieleni Osi Grunwaldzkiej);
- budowa nowych parków osiedlowych, która najczęściej była wynikiem interwencji na sytuację problematyczną (przywrócenie ładu na terenach po-budowlanych tj. *park osiedlowy przy ul. Jerzego Bajana, Park Słoneczny na Gaju; estetyzację przestrzeni po

⁶⁴ Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010.*

⁶⁵ Przykłady oraz szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010.*

- zaniedbanych ogródkach działkowych tj. tereny przyległe w Parku Wronim lub jako działania interwencyjne po powodzi w 1997 r. tj. park osiedlowy przy ul. Canaletta);
- prace projektowe i przygotowawcze nowych parków osiedlowych (*Park Tysiąclecia-Milenijny);
 - większe przebudowy przestrzeni miejskich i towarzyszące im założenia zieleni (*przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej w poszczególnych odcinkach, 2005-2009);
 - rozbudowa założeń związana z tożsamością miasta, miejsca, znaczeniem semantycznym (*Pomnik Wspólnej Pamięci, *wnętrze parkowe wokół pomnika Fryderyka Chopina w Parku południowym, *Park Tysiąclecia-Milenijny);
 - założenia zieleni stanowiące tło, upiększające i dekorujące otoczenie: pomników⁶⁶, instalacji artystycznych, sąsiedztwo infrastruktury drogowej (*„Europejski Krzyż Pokoju” Edyty Stein, otoczenie zielenią instalacji przestrzennej pt. „Pociąg do nieba”, „Brama” Kurta Fleckensteina);
 - prace w założeniach zieleni o charakterze komemoratywnym wykonywane dla uczczenia stosunków dyplomatycznych (tj. założenie sadu wiśniowego w Parku Szczytnickim);
 - prace w założeniach zieleni stanowiące tło dla wydarzeń kulturalnych (pokazy mody na *Promenadzie Staromiejskiej, wystawa rzeźb na terenach zieleni *Osi Grunwaldzkiej, instalacje multimedialne w *Ogrodzie Staromiejskim);
 - budowa parków leśnych, zalesienia i uprawy leśne (tj. *budowa leśnego parku Janówek, in.);
 - ogrody tymczasowe⁶⁷ (np. Jarmark Świętojański na wrocławskim rynku).

W dalszej części pracy autor na potrzeby **klasyfikacji prac w założeniach zieleni Wrocławia** przyjmuje dwa podziały. Pierwszy ukazuje nurty związane ze zmianami, jakie zachodzą w krajobrazie (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-27), ponieważ wynikają one wprost z **celów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej** (Florencja 2000) i od 2000 roku są realizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, jako zadania statutowe tej jednostki (pochodną tych działań jest ochrona i gospodarowanie założeniami istniejącymi oraz planowanie nowych terenów na potrzeby mieszkańców). Drugi podział bazuje na działaniach związanych z krajobrazem kulturowym, w tym z ochroną i konserwacją zabytkowych założeń zieleni oraz realizacją celów użytecznych (Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463, wcześniej inni badacze), ponieważ tych procesów w latach 2000-2010 było we Wrocławiu zdecydowanie najwięcej oraz z faktu zastosowania terminologii tożsamej z definicjami prac, które wynikają z obowiązujących przepisów prawa oraz nazewnictwa zadań inwestycyjnych realizowanych przez ZZM⁶⁸. Przyjęto, że dla klasyfikacji prac w założeniach wrocławskich najistotniejsze są cele i typy podejmowanych działań⁶⁹. Natomiast w sensie tematycznym klasyfikacje

⁶⁶ Okres po 1989 r. w wymiarze symbolicznym wiąże się ze zjawiskiem lokalizowania pomników o wymowie patriotycznej, czego wyraz spotkać możemy w wielu wrocławskich założeniach zieleni tj. pomnik Rotmistrza Pileckiego czy króla B. Chrobrego na Promenadzie Staromiejskiej.

⁶⁷ Ogrody tymczasowe są odrębnym wątkiem, nie objętym przedmiotem badań niniejszej pracy. Zakładane zazwyczaj jako zielone interwencje towarzyszące eventom i imprezom okolicznościowym. Założenia takie, zazwyczaj w miniaturowej skali, są krótkotrwałe, traktowane jako ogrody-wydarzenia czy tymczasowe interwencje architektoniczne. Przykłady wrocławskie to m.in. Jarmark Świętojański w rynku, zieleń towarzysząca festiwalom tj. Nowe Horyzonty na Placu Solnym czy targom ogrodniczym przy Hali Stulecia.

⁶⁸ Nazwy zadań inwestycyjnych oparte są na terminologii, która wynika z szeregu źródeł takich, jak: obowiązujące przepisy prawa (Ustawy *Prawo budowlane*, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*), nazwy zadań określone przez Urząd Miasta w programach inwestycyjnych (WPI, WPF) i dokumentach samorządowych, nazwy zadań określone przez jednostki organizacyjne w tytułach zlecanej dokumentacji projektowej (wynikające z nazw historycznych założeń, nazw projektów zgłaszanych oddolnie przez mieszkańców tj. WBO, inicjatywy Rad Osiedla, nazwy konkursów), czy też zamiennego stosowania kombinacji wcześniej wymienionych źródeł. Wybrane nazwy zadań były wynikiem wielokrotnej modyfikacji nazwy podstawowej, na którą wpłynęły i zdeterminowały ww. czynniki. W praktyce większość nazw zadań była używana w celu zgodności z obowiązującymi przepisami prawa lub dla wyjaśnienia dominującego charakteru prac, pod którym ząbebiały się lub wzajemnie pokrywały różne czynności. Pomimo szerokiej terminologii, nazwy zadań inwestycyjnych można przyporządkować do głównych nurtów występujących w kształtowaniu założeń zieleni Wrocławia.

⁶⁹ W praktyce zaprezentowany podział ma charakter płynny i porządkujący. W przyporządkowaniu prac do konkretnego nurtu czy typu działań, można doszukiwać się dalej idących wniosków, które pozwalają klasyfikować założenie do kilku

uzupełniono o dodatkowe podziały uwzględniające wątki inspirujące i budujące program prezentowanych założeń. Klasyfikację wybranych, najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 przedstawiono w postaci tabelarycznej na końcu rozdziału (Tabela 5)⁷⁰.

2.3.1 Podsumowanie klasyfikacji i analizy stylowej

Rewizja stylowa prac we wrocławskich założeniach zieleni z lat 2000-2010 pozwala wytypować dwa główne kierunki koncentracji działań. W **pierwszej kolejności sięgano po zadania konserwatorskie**, co można uzasadniać priorytetem ochrony dziedzictwa i podniesieniem jakości obiektów objętych opieką ZZM, zanim zostaną podjęte kroki w kierunku zagospodarowania nowych terenów. Królowały tutaj działania konserwatorskie takie jak: restauracja, rewaloryzacja czy rekonstrukcja. W wymiarze przestrzennym, rozmieszczenie obiektów, w których podejmowano prace, roztaczało kręgi rozpoczynając od biegunów atrakcyjności takich jak Stare Miasto, Śródmieście, Hala Stulecia, przechodząc poprzez wyspy i bulwary odrzańskie, po zabytkowe i osiedlowe parki rozproszone poza centrum.

Na drugi obszar działań wysuwała się **kultywacja założeń istniejących**, która z jednej strony przyjęła kierunek twórczej kontynuacji dzieł poprzedników, a z drugiej uzasadniona była potrzebą (koniecznością) licznych interwencji w krajobrazie, nie tylko na terenach będących w utrzymaniu ZZM, ale również innych jednostek miejskich, terenów kościelnych, sportowych czy akademickich⁷¹. Wymienić tutaj można różnego rodzaju działania użyteczne takie jak: remonty, przebudowy czy adaptacje wykonanych wcześniej założeń.

Najmniej widoczne były prace związane z **transformacją krajobrazu** pod kątem kształtowania nowych parków czy restrukturyzacji terenów zdegradowanych. Chociaż przywołać można przykłady wielkopowierzchniowych założeń w charakterze leśnym, zakładane w duchu naturyzacji oraz punktowe interwencje po zdegradowanych terenach budowlanych przekształcane w parki osiedlowe.

Z kolei w **wymiarze tematycznym** najbardziej widoczne były inwestycje w szeroko rozumiany sport, wypoczynek i rekreację, co stanowiło odpowiedź na ówczesne potrzeby mieszkańców w zakresie spędzania czasu wolnego. Temu miały służyć modernizacje i przekształcania istniejących założeń zieleni w osiedlach. Na drugim planie zarejestrowano działania czysto dekoracyjne i upiększające (estetyzacja plastyczna), stawiające w większym stopniu na wartości reprezentacyjne dla wyglądu osiedli, obiektów, pomników czy instalacji artystycznych, niż znaczenie funkcjonalne. Aranżacje zieleni przy muzeach, uczelniach, galeriach handlowych w konsekwencji miały powodować wzrost estetyki, zainteresowania i przyciąganie nowych odbiorców. W trzeciej kolejności widoczne było odrodzenie warstwy semantycznej, manifestującej historię miejsca, patriotyzm oraz wartości religijne. Takie działania w założeniach zieleni miały na celu umacnianie tożsamości kulturowej Polaków, a jednocześnie prowokowanie większej ilości odwiedzin przez turystów. W najmniejszym stopniu obserwowano program dotyczący ekologii, nauki i techniki, co zarejestrowano jedynie w kilku przypadkach, gdyż wątek ten nie był jeszcze tak modny i powszechny, jak miało to miejsce za granicą.

typów działań jednocześnie, dlatego też autor za podstawę klasyfikacji przyjął, nie jedyny, lecz dominujący cel, jaki przyświecał podejmowanym przedsięwzięciom. Czasem ciężko jednoznacznie wskazać nurt dominujący, gdyż granice między nimi zacierają się lub wzajemnie przenikają w jednym obiekcie.

⁷⁰ Prace przedstawione w Tabeli 5 zawierają nazwy wszystkich 95 zadań i procesów w terenach zieleni Wrocławia, do których autorowi udało się dotrzeć, zgodnie z przyjętymi warunkami klasyfikacji. W Części 2 - *Katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*, autor zaprezentował dane na temat 77 zbadanych, reprezentatywnych prac, dla których informacje zebrał w postaci szczegółowej. Niestety podjęte prace studyjne wykazały, że dokumentacja dla wielu zinwentaryzowanych prac nie została zarchiwizowana lub została usunięta i dostęp do niej w trakcie badań okazał się już niemożliwy. Pomimo to, autor postanowił wykazać i wyliczyć zrealizowane prace, nawet jeśli ich opis ograniczał się wyłącznie do zaprezentowania nazw i procesów ogólnych. Prace w Tabeli 5 i *Katalogu* pokrywają się, natomiast różnica ilościowa prezentowanych zadań, wynika z poziomu szczegółowości dostępnych danych.

⁷¹ Udokumentowane badania pozwoliły na odnotowanie, że prace realizowane przez ZZM często dotyczyły interwencji w tereny zarządzane przez inne podmioty.

Tabela 5. Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010.

Objaśnienie: płaszczyzną odniesienia klasyfikacji były cele Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (2000), zmiany jakie zachodzą w krajobrazie (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 27), kierunki działań w krajobrazie kulturowym (Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463) oraz wątki budujące program współczesnych realizacji. Źródło: oprac. S. Rozalski.

Legenda: 1) Zagospodarowanie dziedzińca przychodni przy pl. św. Macieja 8, 2) Zagospodarowanie dziedzińca budynku A1 Politechniki Wrocławskiej, 3) Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7, 4) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9, 5) Zagospodarowanie skweru Obrońców Solidarności wokół pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980, 6) Rekultywacja terenów przylegających do Wzgórza Kilimandżaro, 7) Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15, 8) Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1, 9) Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J. B. Courtenay, 10) Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie nieistniejące), 11) Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja, 12) Rekonstrukcja ogrodu ul. Katedralnej 13, 13) Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta na park osiedlowy, 14) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11, 15) Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej, 16) Remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza, 17) Zagospodarowanie Wyspy Słodowej, 18) Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura, 19) Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana, 20) Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej, 21) Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie narożnika ulic Pl. Grunwaldzki i ul. Norwida, 22) Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej (Etap I), 23) Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej, 24) Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim, 25) Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej, 26) Przebudowa parku im. S. Staszica, 27) Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame, 28) Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego - najważniejsze prace zrealizowane w latach 1995-2016, 29) Ogród i dziedziniec Ewangelickiej Wyższej Szkoły Teologicznej przy ul. św. Jadwigi 12, 30) Ogród przy ul. Katedralnej 4, 31) Zagospodarowanie terenu zieleni wraz pomnikiem Europejski Krzyż Pokoju Edyty Stein przy ul. Prusa i ul. Wyszyńskiego, 32) Zagospodarowanie skweru z kolumną Matki Boskiej Królowej Świata przy ul. H. Sienkiewicza, 33) Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury oraz pasa zieleni przed elewacją frontową budynku przy ul. Bernardyńskiej 5, 34) Remont i zagospodarowanie skweru przy ul. Piłsudskiego - ul. Świdnickiej, 35) Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej, 36) Rewaloryzacja zabytkowego wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej, 37) Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przy, 38) Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera, 39) Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 40) Rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy dawnym Pałacu Królewskim przy ul. K. Wielkiego 35, 41) Rewitalizacja zieleńca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, 42) Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy ul. Jana Ewangelisty Purkyniego, 43) Zagospodarowanie dziedzińca pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja przy ul. Szewskiej, 44) Rewaloryzacja i zagospodarowanie wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, 45) Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (Etap I), 46) Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski), 47) Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego przy ul. Purkyniego, 48) Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja, 49) Zagospodarowanie pl. Czystego przy D.H. Renoma, 50) Zagospodarowanie skweru „Na Odwachu” z pomnikiem króla B. Chrobrego przy ul. Świdnickiej i Podwale, 51) Zagospodarowanie zieleńią wokół instalacji przestrzennej pt. Pociąg do nieba przy pl. Strzegomskim, 52) Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego, 53) Zagospodarowanie terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe, 54) Zagospodarowanie terenu wnętrza międzyblokowego pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową na osiedlu Gaj Północ na park osiedlowy (Park Słoneczny), 55) Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B, 56) Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej, 57) Zabezpieczenie i zagospodarowanie części Wzgórza Andersa, 58) Budowa placów zabaw wraz z remontem najbliższego otoczenia w parku gen. W. Andersa, 59) Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasińskiego (Podwale), 60) Remont skweru przy ul. Przestrzennej, 61) Remont skweru przy ul. Dawida, 62) Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem nowego wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina, 63) Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” przy pl. L. Zamenhofa, 64) Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym, 65) Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych-Partynice, 66) Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego, 67) Park Tysiąclecia-Milenijny - prace realizowane etapami, 68) Remont części pl. Wiślanego poprzez zagospodarowanie zbiornika przeciwpożarowego na wglębniek rekreacyjny, 69) Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim, 70) Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina, 71) Budowa placu rekreacyjnego i zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim, 72) Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej-Chociebuskiej, 73) Rewaloryzacja zabytkowego założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej, 74) Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej, 75) Budowa parku osiedlowego przy ul. Jerzego Bajana na osiedlu Gądów Mały, 76) Rewaloryzacja zabytkowego parku przy ul. Dworskiej 8, 77) Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Żernickiej i ul. Objazdowej, 78) Budowa Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim, 79) Budowa terenu zieleni przy Szkole nr 42 ul. Wałbrzyskiej, 80) Zagospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45, 81) Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach, 82) Zagospodarowanie skweru przy ul. Sulmierzyckiej, 83) Budowa leśnego parku Janówek, 84) Uprawy leśne przy ul. Koziej, ul. Potokowej i al. Śliwowej, 85) Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej, 86) Uprawy leśne ul. Kosmonautów, 87) Uprawy leśne ul. Międzyrzecka, 88) Uprawy leśne Ćwiczebna, 89) Uprawy leśne Kłokoczyce, 90) Uprawy leśne Wojnow, 91) Uprawy leśne w rejonie Opatowice (lata 2011-2019), 92) Uprawy leśne przy ul. Granicznej (lata 90.), 93) Uprawy leśne w Świniarach (lata 2011-2019), 94) zieleń przyuliczna przy ul. Dembowskiego, 95) *zielen przy ul. Spółdzielczej.

	<i>Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florencja 2000)</i>	Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-27	Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463	Przykłady						
Klasyfikacja (cel, typ działania):	Pod względem polityki krajobrazowej	Pod względem zmian, jakie zachodzą w krajobrazie		Kierunki działań w krajobrazie kulturowym		Program tematyczny: wątek inspirujący i budujący				
	Cel działania:	Nurt:	Typ działania:	Rodzaj działań:	Typ działań:	semantyczny	nauka, technika, innowacja	ekologia	sport, rekreacja, wypoczynek	upiększający
Kierunek działania:	Ochrona krajobrazu	Nurt konserwacji krajobrazu	kultywacja restrykcyjna	Działania konserwatorskie	konserwacja właściwa				24,25,26,	28,
			restauracja		restauracja (rewaloryzacja), zabezpieczenie	62,	81,		1,8,11,29,35,36,37, 39,45,46,47,52,59, 60,61,66,73,	3,30,38,44,48
			restytucja		rekompozycja (reintegracja)					
			interpretacja oparta na przesłankach naukowych		restytucja					
			rekonstrukcja			27,76,			4,7,12,14,33,43, 40,	
	Gospodarowanie krajobrazem	Nurt kultywacji krajobrazu	twórcza kontynuacja	Działania konserwatorskie	remont, odbudowa, budowa, przebudowa, adaptacja	5,15,23,31, 32,50,78,			17,68,	51,
			adaptacja (rurbanizacja)						56,	94,95
			interwencja				63,		6,9,10,16,22,42,53, 55,57,58,65,69,70, 71,72,74,77,79,80, 82,	2, 18,19,20, 21, 34,41,49, 64,
	Planowanie krajobrazu	Nurt transformacji krajobrazu	urbanizacja krajobrazowa - zagospodarowanie, wykreowanie	Działania użyteczne:	twórczość - nowe formy architektury i zieleni					
			naturyzacja			67,		83,84,85, 86,87,88, 89,90,91, 92,93,		
			restrukturyzacja (recykling) krajobrazów zdegradowanych						13,54,75,	

Rozdział 3 - Wrocławskie założenia zieleni i prace w latach 2000-2010

Jak ujęto w *Leksykonie Zieleni Wrocławia* (Bińkowska, Szopińska 2013), punktem wyjścia dla rozwiązań przestrzennych prowadzących do wzajemnego powiązania poszczególnych jednostek zieleni, zarówno istniejących, jak i nowo projektowanych, w całościowy system zieleni miejskiej, należy uczynić właściwe rozpoznanie zachowanych historycznych układów zieleni, z których część uległa zatarciu lub dewastacji. Ważne jest utrzymanie ciągłości w tworzeniu terenów zieleni, które wykorzystują potencjał istniejącego krajobrazu i jednocześnie są wzbogacane o różne dzieła sztuki ogrodowej (Rozalski 2013c, s. 71).

Zgodnie z założeniami *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*, która powinna być wdrażana przez Polskę, jako kraj członkowski Unii Europejskiej, każda ze stron wspólnoty, w celu podniesienia wiedzy o jej krajobrazach, powinna podjąć działania na rzecz:

- 1) zidentyfikowania własnych krajobrazów na terytorium całego kraju (a więc również lokalnie na terenach gminnych);
- 2) przeanalizowania ich charakterystyki oraz przekształcających je sił i presji;
- 3) odnotowania zmian;
- 4) dokonania oceny tak zidentyfikowanych krajobrazów, z uwzględnieniem szczególnych wartości przypisanych im przez strony i ludność, których to dotyczy (Europejska Konwencja Krajobrazowej 2000).

Na domiar tego, kreowanie zrównoważonego rozwoju miast oraz poprawa jakości życia ich mieszkańców są celami strategicznymi polityki rozwoju polskich miast. Wpisują się w to działania szczegółowe takie jak rewitalizacja zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich (*Krajowa Polityka Miejska* 2015, s. 12).

W myśl powyższych założeń, pierwszym krokiem w kierunku charakterystyki działań w założeniach zieleni miejskiej Wrocławia, powinna być ich identyfikacja, a zatem właściwe rozpoznanie zasobów i dotychczasowych prac.

3.1. Zasoby (założenia zieleni miejskiej) oraz struktura terenów zieleni

Dyskurs na temat wrocławskich założeń zieleni należy rozpocząć od przedstawienia podłoża, na którym wykonywane były prace, a zatem od zasobów zieleni. Zasoby te można podzielić m.in. w zależności od: powierzchni, formy zieleni i zarządców (administratorów). Bilans terenów zieleni jest zasobem dynamicznym, który wymaga ciągłej aktualizacji, gdyż wskaźnik ten stanowi zmienną powodowaną sytuacją struktury własnościowej obszarów miejskich (procesy tj. sprzedaż, nabywanie, zmiana klasyfikacji gruntów). Z drugiej strony, na przestrzeni lat, poszczególne zasoby miejskie zmieniały zarządcę w wyniku np. reorganizacji struktury samorządowej, przekazywanie nieruchomości pomiędzy różnymi jednostkami organizacyjnymi. Stąd też wyraźna jest potrzeba ciągłej aktualizacji tego bilansu (*Plan Zarządzania Krajobrazem* 2014, s. 49).

Przeprowadzone analizy zasobów w przyjętym okresie badawczym dostarczyły wielu trudności stojących na drodze do obiektywnego porównywania danych statystycznych na ich temat. Były to:

- **trudności z dostępem do przejrzystych i dokładnych danych** o strukturze terenów zieleni. Powodem był brak jednolitego źródła danych i systematycznego publikowania informacji o strukturze zieleni w mieście. Taki stan rzeczy stanowił problem na etapie identyfikacji zieleni dla potrzeb planowania czy wyliczeń statystycznych;
- **trudności z jednoznaczną klasyfikacją danych o strukturze terenów zieleni (i jej zmianach) ze względu na różnorodny sposób prezentacji danych i stosowaną terminologię** w odniesieniu do powierzchni terenów zieleni w publikowanych materiałach specjalistycznych. Wyniki wyliczeń

statystycznych różniły się w zależności od przyjętej metody, czy też zakresu form użytkowania terenów zakwalifikowanych do zieleni miejskiej.

Pomimo dostępu do podstawowych informacji zawartych w SUIKZP, BIP i publikacjach samorządowych, trudności w analizie danych o bilansie zieleni, dostarczał fakt, że:

- **brak jest cyklicznych źródeł ukazujących bilans terenów zieleni** (nie wszystkie formy zieleni posiadają odzwierciedlenie w danych prezentowanych przez GUS);
- **brak jest jednoznacznej i pełnej klasyfikacji danych o strukturze terenów zieleni** ze względu na różnorodne sposoby prezentacji danych i stosowaną terminologię;
- **zasoby (nieruchomości) przechodzą w zarządzie pomiędzy różnymi jednostkami, a stan struktury własnościowej obszarów miejskich zmienia się** (sprzedaż, nabywanie, zmiana klasyfikacji gruntów). Stąd ciągłe wprowadzenie zmiennej i wyraźna potrzeba aktualizacji bilansu terenów zieleni;
- **niewiele jest źródeł pisanych, które podejmują temat bilansu terenów zieleni**, a jeśli już to robią, to różna jest precyzja publikowanych danych (tj. szacunkowe wyliczenia procentowe, zamiast jednostek powierzchni ha/m²);
- **dane pozornie są dostępne, ale sposób ich prezentacji nie jest jednoznaczny**. Na przestrzeni lat i na potrzeby poszczególnych prezentacji danych, zmianie poddawano metodę wyliczeń statystycznych, co uniemożliwia szybką analizę i wyciąganie wniosków popartych liczbami⁷².

Niemniej jednak, na potrzeby rozprawy dokonano rewizji dostępnych źródeł, na podstawie których, za punkt odniesienia przyjęto informacje zawarte w SUIKZP 2010, dane uzyskane z Zarządu Geodezji, Kartografii i Katastru Miejskiego we Wrocławiu, jak również pozostałych jednostek miejskich, państwowych oraz organizacji społecznych. Na tej płaszczyźnie, stwierdzono, że w okresie badań, Wrocław liczący powierzchnię terenu blisko **29 300 ha**, posiadał ok. **16 500 ha terenów zieleni i otwartych** (Tabela 6). W tej liczbie zdecydowanie pod względem zajmowanej powierzchni wyróżniały się **grunty rolne**, których było ok. **12 000 ha**⁷³. Natomiast **tereny zieleni miejskiej** (tereny zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej, tereny zieleni przyulicznej, tereny leśne, tereny zieleni cmentarnej i in.) zajmowały ok. **4 500 ha** (Koniecka, Rozalski 2010, s. 43)⁷⁴. Zmiany w strukturze zieleni na przestrzeni kolejnych lat przedstawiono w dalszej części pracy (por. 8.5.).

Równie istotną kwestią jest **rozbudowana struktura właścicieli i zarządców** poszczególnych terenów zieleni. Zasoby znajdują się pod władaniem wielu administratorów, a ich wielkość i funkcja ulegają ciągłym przemianom (Koniecka, Rozalski 2010, s. 43). Zjawisko rozbudowanej struktury zarządzania terenami dotyczyło, tak samo podziału na różne podmioty, jak i samego rozproszenia zarządców wewnątrz głównego administratora, jakim jest Urząd Miejski. Przedstawiony stan rzeczy skutkowało **rozproszeniem struktury zarządców**, a co za tym idzie **rozproszeniem procesu decyzyjnego i poczucia odpowiedzialności** za tereny.

⁷² GUS pod pojęciem „powierzchnia terenów zielonych” rozumie: parki spacerowo-wypoczynkowe, zieleńce, zieleń uliczną oraz tereny zieleni osiedlowej. Nie wyodrębnia natomiast form zieleni tj. parki i obiekty sportowe ściśle zintegrowane z zielenią czy terenów rolnych, stanowiących rezerwuary pod przyszłe założenia zieleni.

⁷³ ZGKiKM pod pojęciem „grunty rolne” rozumie: 1) użytki rolne: grunty orne, sady, łąki trwałe, pastwiska trwałe, grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami, grunty pod rowami, grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, 2) nieużytki (mat. arch. ZZM, na podstawie danych ZGKiKM).

⁷⁴ Dla porównania, w 2001 r. zasoby zieleni kształtowały się następująco: tereny zagospodarowane zielenią wysoką (lasy, parki, zieleńce, zieleń osiedlowa, zieleń przyuliczna) i średnią (ogrody działkowe) zajmowały ok. 4 715 ha, co stanowi około 16,1% powierzchni miasta. Powierzchnia terenów zieleni miejskiej tj. parków i zieleńców, wynosiła 904,2 ha, zieleni osiedlowej – 369,1 ha, a zieleni przyulicznej - 469,4 ha. Do powierzchni zieleni parkowej zaliczone zostały także nowe nasadzenia pod parki leśne, zrealizowane w latach 1993-1996 obejmujące łącznie powierzchnię 119,3 ha (Park Kosmonautów - 72,8 ha, Park Nowodworski - 46,5 ha), natomiast do powierzchni leśnej – nowe zalesienia z ostatnich lat. Udział wymienionych rodzajów zieleni w ogólnej powierzchni miasta wyniósł zaledwie 4,4%, natomiast wskaźnik lesistości 7,1%. W 2001 r. w strukturze przestrzennej miasta udział terenów rolnych wyniósł 42,8%, osiedlowych – 29,6%, a komunikacyjnych 9,7%. Określano wówczas, że teoretycznie część powierzchni terenów rolnych może stanowić rezerwę dla ukształtowania podstawowego systemu powiązań przyrodniczych (Haladyn 2003, s. 16).

Tabela 6. Struktura terenów zieleni we Wrocławiu w 2010 r.

Źródło: Konięcka, Rozalski 2010, s. 43.

Lp.	Rodzaje terenów	Pow. (ha)	Zarządzający
1.	Tereny zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej	1 350	
	Parki	559	Zarząd Zieleni Miejskiej
	Zieleńce, w tym: skwery, bulwary, zieleń niezagospodarowana	196	Zarząd Zieleni Miejskiej
	Ogrody dydaktyczne	41	Miejski Ogród Zoologiczny, Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego Ogród Roślin Leczniczych AM
	Zieleń obiektów sportowych	242	Młodzieżowe Centrum Sportu, Wrocławski Tor Wyścigów Konnych, inni zarządcy np. Stadion Olimpijski AWF
	Zieleń osiedlowa	312	Zarząd Zasobu Komunalnego, Spółdzielnie Mieszkaniowe, Wspólnoty Mieszkaniowe
2.	Tereny zieleni przyulicznej wraz z rowami przydrożnymi	566	Zarząd Dróg i Utrzymania Miasta – utrzymywane przez Zarząd Zieleni Miejskiej
3.	Tereny leśne	2 359	
	Lasy komunalne	849	Zarząd Zieleni Miejskiej
	Tereny związane z gospodarką leśną	173	Zarząd Zieleni Miejskiej
	Lasy pozostałe	1337	Lasy Państwowe, prywatni właściciele
4.	Tereny zieleni cmentarnej	149	
		98,5	Zarząd Cmentarzy Komunalnych
		27	Parafie
		10,5	Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich
		13	Gmina Miejska Wrocław
	RAZEM pkt. 1,2,3,4 (bez terenów rolnych)	4 424	
5.	Tereny rolne:	11 952	
	- Ogrody działkowe	1 428	Polski Związek Działkowców
	- Grunty orne	4 500	Zarząd Zieleni Miejskiej
	- Łąki	1,5	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej
	- Pastwiska	6	Gmina Miejska Wrocław, Skarb Państwa, prywatni właściciele, inni
- Sady	022,5		
6.	Tereny międzywałów	156	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej
	RAZEM pkt. 1,2,3,4,5,6:	16 532	

3.2. Procesy (prace w założeniach)

Przechodząc teraz do samych procesów, w latach 2000-2010, a więc od początku działalności ZZM, zrealizowano kilkadziesiąt prac w założeniach (przedsięwzięcia inwestycyjne, remontowe, interwencje oraz działania o charakterze doraźnym wykonane w tych założeniach). Sygnalizując wstępnie rodzaje podejmowanych działań można wymienić m.in. rewaloryzację zieleni zabytkowej, rewitalizację wysp i nabrzeży odrzańskich, zalesienia, zagospodarowania oraz liczne remonty i przebudowy terenów zieleni osiedlowej. W dalszej kolejności, w porządku chronologicznym zaprezentowane zostaną najważniejsze z nich. Taki sposób prezentacji danych jest komplementarny z częstotliwością sprawozdań miejskich jednostek organizacyjnych, znajdujących następnie odzwierciedlenie w sprawozdaniu Prezydenta podsumowującym całoroczną działalność Urzędu Miasta, co zapewnia dokładność prezentowanych danych.

Charakterystyka prac zrealizowanych w latach 2000-2010 (zasoby i procesy)

Ze względu na stosunkowo krótki przedział badawczy (10 lat), przyjęto założenie, że **przeгляд i charakterystyka** zrealizowanych prac, zostanie przedstawiona z **częstotliwością coroczną**, opartą na porządku **chronologicznym**⁷⁵. Z uwagi na fakt, że część prac w założeniach to procesy wieloletnie, za punkt odniesienia postanowiono przyporządkować moment faktycznego oddania tych obiektów do użytkowania (rok kalendarzowy), gdyż to właśnie ten moment umożliwia pełne korzystanie z terenu i jest istotny z punktu widzenia odbiorców – mieszkańców i turystów. Skoncentrowano się na najważniejszych kwestiach, istotnych i spektakularnych przedsięwzięciach, tak aby zaprezentować charakter, tendencje i różnorodność wykonywanych prac. Dane inwentaryzowano na podstawie: dokumentacji projektowej, fotograficznej, kartograficznej, analizie ortofotomapy serwisu miejskiego, ikonografii zasobów internetowych, a także wizytacjach terenowych⁷⁶. Informacje weryfikowano: w jednostkach odpowiedzialnych za zarządzanie terenami zieleni miejskiej, wywiady z przedstawicielami urzędu, inspektorami, projektantami, wykonawcami robót, przedstawicielami rad osiedli oraz w odniesieniu do miejskich programów inwestycyjnych.

W **układzie danych** przyjęto opis charakterystyki prac (procesów inwestycyjno-remontowych) zrealizowanych w założeniach zieleni (zasobach) w określonych ramach czasowych (2000-2010) w podziale na poszczególne lata. Tak logicznie uporządkowany materiał stanowi zbiór ważnych dla Wrocławia działań w całej dekadzie i każdym z badanych lat osobno. Opracowanie będzie podstawą dla późniejszego przeprowadzenia analiz porównawczych i wyciągnięcia wniosków badawczych. Systematyczne i chronologiczne ujęcie procesów jest również szansą na dokładną retrospekcję działań oraz dokumentację przesłanek i okoliczności (jako węższa retrospekcja czasowa).

Struktura oparta jest na przedsięwzięciach wykonanych w kolejnych latach. Wymienione zadania zrealizowane zostały w założeniach zieleni (w szczególności gminnych, ale też terenach będących w zarządzie właścicieli prywatnych, kościołów, klasztorów, uczelni wyższych i innych instytucji). W opisie nie uwzględniano zadań rutynowych na terenach zieleni (coroczna, bieżąca pielęgnacja i konserwacja: zieleni, oświetlenia, fontann, przeglądy placów zabaw itp.), zadań uzupełniających, dodatkowych i pomocniczych – czyli zadań, które nie miały wpływu strategicznego na charakter całościowego obrazu prac w założeniach zieleni w minionej dekadzie.

3.2.1. Zarys działań w latach 1990-1999

Lata 90. to utrzymanie i rewaloryzacja istniejących zasobów urządzonej zieleni miejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych obiektów zieleni wpisanych do rejestru zabytków. Stopniowo prowadzono rewaloryzację fragmentów większych parków np. *Park Leśnicki (dokumentacja 1997-2001, prace rewaloryzacyjne od 1995 r.), gdzie zakładano odtworzenie krajobrazowej kompozycji założenia z początku XIX w. wg planu Lenne. Prace dotyczyły m.in. regulacji systemu wodnego, robót w drzewostanie, oczyszczenia polan parkowych, wytyczenia alejek oraz sukcesywnie nowych nasadzeń. Powstał też nowy plac zabaw, uwzględniający kontekst historycznego otoczenia (Chudzyński, Wieczorek 2009 s. 171, Bińkowska, Szopińska 2013 s. 488-489; ryc. 22a).

Kolejnym zrewaloryzowanym założeniem był *Park Brochowski (dokumentacja 1996-1999). Rewaloryzacja przeprowadzana była etapowo w latach 1994-1997 oraz 1998-2001. Przed przystąpieniem do prac odzyskano i włączono do parku tereny historycznie z nim związane. Zlikwidowano zagrażające środowisku zakłady sąsiadujące z parkiem. Odbudowano system wodny, staw, rowy i przebudowano mostki. W miejscu nieistniejącego pałacu powstał mur oporowy z tarasem widokowym. Wyremontowano alejki, odbudowano fontannę parkową na osi dawnego pałacu. Nowym elementem stał się założony w nawiązaniu do nowożytności- labirynt grabowy

⁷⁵ Zastosowana dokładność jest komplementarna z częstotliwością sprawozdań miejskich jednostek organizacyjnych, znajdujących odzwierciedlenie w sprawozdaniu Prezydenta Wrocławia, które podsumowuje całoroczną działalność UMW.

⁷⁶ System Informacji Przestrzennej oparty o dane Systemów Informacji Geograficznej (GIS).

(założony z 13 tys. sadzonek) z głazem poświęconym Longinowi Majdeckiemu (Chudzyński, Wieczorek 2009 s. 114-115, Bińkowska, Szopińska 2013 s. 476; ryc. 22b).

Ryc. 22 (a-b). Park Leśnicki i Park Brochowski we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2013, 2012.

W *Parku Wschodnim, w latach 1996-1998 powstała strefa wejściowa, z utwardzonym parkingiem dla samochodów od strony ul. Krakowskiej, nasadzeniami drzew wzdłuż głównej drogi, uporządkowaniem terenu w sąsiedztwie oraz kosmetycznymi pracami dla małej architektury. Ponadto od 1991 r. przeprowadzono prace porządkowe polegające na usuwaniu samosiewów, odsłonięciu zarośniętych osi widokowych, pielęgnacji drzew, czyszczeniu rowów, renowacji alejek oraz rewaloryzacji szaty roślinnej (Chudzyński, Wieczorek 2009 s. 104, Bińkowska, Szopińska 2013 s. 526; ryc. 23a).

Ryc. 23 (a-b). Park Wschodni i Park Złotnicki we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2019, mat. arch. ZZM.

Ciekawym założeniem była rewaloryzacja *Parku Złotnickiego i powiększenie go o tereny zabawowe oraz sportowe. W latach 1991-1995 uprzątnięto liczne wysypiska śmieci, odbudowano rowy melioracyjne, stawy oraz wyremontowano alejki parkowe. Tereny klasyfikowane wówczas rolniczo (ale nieużytkowane - łąki i zdegradowane pola) przekształcono w polany rekreacyjne. W miejscu dawnego wysypiska wybudowano górkę motokrosową, posadzono ok. 200 drzew i kilka tysięcy krzewów. Wykonano plac zabaw dla dzieci, małą siłownię oraz tor dla osób jeżdżących na tyżworolkach, nad którym znajduje się mały mostek (Chybalska 1998 s. 76, Bińkowska, Szopińska 2013 s. 533; ryc. 23b).

W innym z założeń *Parku Popowickim, zmodernizowano układ komunikacji pieszej oraz rozwinięto nowe funkcje rekreacyjne. Na obszernej polanie zrealizowano nowy plac zabaw (1999) (źródło: mat. arch. ZZM), z kolei w *Parku Strachowickim, zlokalizowanym w zachodniej części Wrocławia, w latach 1995-1998 przeprowadzono częściowe prace rewaloryzacyjne polegające na odbudowie mostka i przepustów regulujących przepływ wody z Ługowiny do stawów. Starano się też

częściowo odtworzyć historyczny przebieg dróg. Obecnie układ ścieżek parkowych płynnie zmienia bieg, jest prowadzony łagodnymi łukami, zgodnie z charakterem parku krajobrazowego i potrzebami komunikacji mieszkańców osiedla (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 180).

Szczególną uwagę należy poświęcić pracom w obszarze *Parku Szczytnickiego (źródło: mat. arch. ZZM). Z wagi na wielkość parku (ok. 100 ha), prace rewaloryzacyjne prowadzono etapami w poszczególnych sektorach. W 1995 r. przeprowadzono *rewaloryzację „róžanki” leżącej w sektorze VII. W tym samym roku *odbudowano Pomnik Fryderyka von Schillera w sektorze V (1995). Replikę popiersia wykonał wrocławski rzeźbiarz greckiego pochodzenia Christos Mandzios, a na cokole umieszczono wykuty w wielu językach fragment „Ody do radości” (Wszyscy ludzie będą braćmi - Alle Menschen werden Brüder). Spektakularnym założeniem była *Renowacja Ogrodu Japońskiego w sektorze II (1996-1997), będącego pierwotnie jednym z ogrodów tematycznych Wystawy Ogrodniczej z 1913 r. W 1995 r. pod kierunkiem Ikui Nishikawy z Tokio opracowano projekt renowacji założenia, który następnie zrealizowano w latach 1996-1997. Pracami realizowanymi we współpracy wrocławskich i japońskich architektów krajobrazu kierował Yoshiki Takamura. Zaznaczyć należy, iż w tym celu wsparcie finansowe prac pozyskano od rządu Japonii. Niestety wielka powódź w lipcu 1997 r. spowodowała, tak duże zniszczenia, że Ogród Japoński trzeba było poddać kolejnej renowacji zakończonej w 1999 r. (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 297-298; ryc. 24a). Powódź w 1997 r. nie oszczędziła cennego Parku Szczytnickiego. Stagnująca przez dwa tygodnie woda doprowadziła do wyrócenia ponad 200 drzew. Stąd konieczne były zabiegi ratunkowe w drzewostanie tj. projekt *Rewaloryzacji szaty roślinnej Parku po powodzi (1998, realizacja rozpoczęta jesienią 1998). Z tego samego powodu, prac wymagały również inne współczesne założenia w parku m.in. *Rewaloryzacja i zagospodarowanie ozdobnego wgłębniaka w sektorze VII (1996, renowacja 1997; ryc. 24b). W 1997 r. przeprowadzono także *Rewitalizację współczesnego ogrodu położonego przy ul. A. Mickiewicza, znajdującego się administracyjnie w otulinie parku.

Ryc. 24 (a-b). Ogród Japoński i ozdobny wgłębniak w sektorze VII Parku Szczytnickiego we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2012, 2020.

W latach 90. XX wieku na terenie Parku Szczytnickiego wprowadzono też nową funkcję – place zabaw dla dzieci (z początkiem XX w. przy ul. A. Mickiewicza założono tzw. łąkę zabaw, z tym że była usytuowana na obrzeżu parku, jako niezależny jego fragment). Pojawiły się *place zabaw w centrum północnej części parku w sektorze VI ok. 140 m² (1997) i *w południowej części dawnego Szkolnego Ogrodu Botanicznego (zieleniec „wgłębniak” przy ul. Dembowskiego). Ze względu na ochronę zabytkowej kompozycji parku były to obiekty niewielkie, przeznaczone dla dzieci młodszych. Z kolei duży zespół placów zabaw (w sumie 3 place zabaw, o łącznej pow. 380 m²) z przeznaczeniem dla dzieci starszych i młodzieży zlokalizowano po przeciwległej stronie ul. Różyckiego, w sektorze VIII, na trasie prowadzącej w kierunku kąpieliska Morskie Oko (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 86).

W 1995 r. przeprowadzono rewaloryzację zieleni *skweru na placu T. Kościuszki⁷⁷. Zakres obejmował m.in. renowację trawników, zachowano starodrzew, posadzono ozdobne drzewa i kwitnące krzewy. Odrębną grupą w kompozycji stanowiły żywopłoty formowane z roślin zimozielonych. W latach 90. zostały wykonane też zabiegi ratownicze starego buka pospolitego odm. 'pendula'. Ciekawostką jest montaż pierwszego we Wrocławiu systemu automatycznego nawadniania. W wyniku prowadzonych prac uporządkowano też miejsca parkingowe po zewnętrznej stronie skwerów i nasadzono lipy szerokolistne w szpalerach. Zmodernizowano nawierzchnie ciągów komunikacyjnych nawiązując do stylistyki XIX-w. (Chudzyński, Wieczorek 2009 s. 21-22, Bińkowska, Szopińska 2013, s. 542; ryc. 25a).

Ryc. 25 (a-b). Skwer na placu im. T. Kościuszki i bulwar im. P. Włostowica we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2019, 2013

W historycznym centrum Wrocławia, po powodzi tysiąclecia w lipcu 1997 r. remontowi poddane zostały wybrane założenia zieleni zlokalizowane w sąsiedztwie Odry, w tym: Bulwar im. Kardynała S. Wyszyńskiego na Wyspie Piaskowej (cz. płn. wsch.) (1997) oraz oddany do użytku w 1998 r. Bulwar spacerowo-wypoczynkowy im. Piotra Włostowica na Wyspie Piaskowej (cz. pld. wsch.) (1998) (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 196; ryc. 25b). W zakresie wysp odrzańskich zagospodarowaniu poddano teren Wyspy Bielarskiej (1997-1998). Celem była budowa ogólnomiejskiego zespołu placów zabaw dla dzieci w różnym wieku. Wyspa otrzymała potoczną nazwę „Wyspy Skarbów”, a ze względu na lokalizację placów zabaw na wyspie w otoczeniu wody, jej charakter związano z tematyką wodną i żeglarską (Jarczewska, Zamorska, Kubica-Hawrylak, Lipska 1998 s.100-102, Bińkowska, Szopińska 2013 s. 185; ryc. 26b).

Ryc. 26 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny w części leśnej i plac zabaw w tematyce żeglarskiej na Wyspie Bielarskiej we Wrocławiu.
Fot. M. Szafran 2015, S. Rozalski 2012

⁷⁷ Pl. im. T. Kościuszki wg koncepcji propagowanej przez ówczesnego Prezydenta Wrocławia B. Zdrojewskiego – miał stanowić założenie zieleni zlokalizowane na osi urbanistycznej rynek - ul. Świdnicka, jako reprezentacyjne wejście do centrum miasta od strony południowej.

W ramach wielkoobszarowych terenów zieleni, w pierwszej połowie lat 90. na terenach porolnych posadzono największy obecnie *kompleks upraw leśnych przy ul. Kosmonautów (powierzchnia upraw to ok. 75 ha). Razem z przyległymi kompleksami lasów starszych, zajmował powierzchnię ponad 100 ha. Uprawy wg I i II strefy atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej posadzono we współpracy z holenderską fundacją FACE współfinansującą działania związane z ograniczeniem emisji CO₂. W ramach tej samej kooperacji założono także *Kompleks upraw leśnych po lewobrzeżnej stronie rz. Ślęzy przy ul. Granicznej (1998). Kompleks o powierzchni ok. 44 ha, stanowi część leśną realizowanego obecnie *Parku Tysiąclecia-Milenijnego (źródło: mat. arch. ZZM; ryc. 26a) (*Znaczenie lasów dla jakości życia w mieście na przykładzie lasów miejskich Wrocławia 2012*).

W 1996 r. Rada Miejska, przyjęła do realizacji projekt wrocławskich terenów rekreacyjnych, w tym tzw. trasę południową łączącą Wrocław z pasem parków i terenów zieleni na Grabiszynie i Partynicach. W tym samym roku w konkursie na zagospodarowanie *Wzgórza Andersa i jego otoczenia wygrał projekt zakładający utworzenie wielofunkcyjnego parku rozrywki w ciągu tzw. Zielonego Klina (1996). Z projektu o bogatym programie funkcjonalnym, zrealizowano jedynie projekt umocnienia i obsadzenia roślinnością skarp wzgórza przy ul. Ślężnej i ul. Kamiennej (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 535). Z kolei po powodzi w 1997 r. m.in. ze względu na duże zniszczenia szaty roślinnej, w latach 1999-2000 opracowana została dokumentacja projektowa dla *Zagospodarowania terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe. W ramach rewaloryzacji osiedla i szaty roślinnej zrealizowano jedynie plac rekreacyjny wewnątrz zabudowy przy ul. Chorzowskiej na powierzchni ok. 0,6 ha (źródło: mat. arch. ZZM).

Okres 1990-2000 to przede wszystkim dalsze niwelowanie opóźnień i nadrabianie zaległości powstałych w wyniku kilkudziesięciu lat „uskoku cywilizacyjnego” w stosunku do rozwiniętych krajów Europy Zachodniej. Na domiar wyżej opisanych przedsięwzięć, zrealizowano również wiele innych, pomniejszych zadań w terenach zieleni, wnętrzach międzyblokowych, jak również zadań rutynowych polegających na bieżącej konserwacji urządzeń i utrzymaniu ich infrastruktury.

3.2.2. Rok 2000 – Przełom – utworzenie Zarządu Zieleni Miejskiej

Rok 2000 był dla Wrocławia momentem przełomowym. Poprzedziło go utworzenie w drodze kolejnych uchwał (1997-1999) Rady Miejskiej Wrocławia - **Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego (SZPK)**, do którego posłużyło wykonane wcześniej z inicjatywy władz miasta, planistyczne opracowanie „Studium granic Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego” (1995)⁷⁸. Nie bez znaczenia był fakt przyjęcia przez Wrocław w 1998 r. **Zasad polityki ekologicznej**⁷⁹. W Europie w 2000 r. podjęta została **Europejska Konwencja Krajobrazowa** (Florencja, 20 październik 2000 r.)⁸⁰. Pod koniec lat 90. rozpoczęły się w Polsce przygotowania do wprowadzenia sieci **Natura**

⁷⁸ Silnym wsparciem przy tworzeniu Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego (SZPK) była Ustawa o ochronie przyrody z 2004r., dzięki której możliwe było objęcie kompleksową ochroną jednego z cenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym obszarów miasta, do którego zaliczono: Park Szczytnicki z Ogrodem Japońskim, Zespół Hali Stulecia i Stadionu Olimpijskiego, kąpielisko Morskie Oko i Miejski Ogród Zoologiczny oraz modernistyczne osiedla-ogrody z promenadami nadodrzańskimi. Za podstawę tworzonego etapami, w drodze kolejnych uchwał RMW, SZPK, posłużyło wykonane wcześniej z inicjatywy władz miasta planistyczne opracowanie „Studium granic Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego” (1995). W dalszej kolejności z uwagi na obligatoryjny wymóg Ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, cała uwaga i znaczne środki finansowe miasta zostały skupione na opracowywanych dla SZPK miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (Wojtyszyn 2003 s. 108-109, Drapella-Hermansdorfer, Masztalski, Wojtyszyn z zespołem 1995). Obszar podlegający ochronie określony został uchwałą Nr XV/483/99 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 9 grudnia 1999 r. Wcześniej podwaliny dla ochrony, w odniesieniu do tego obszaru, dały przyjęte przez miasto Zasady polityki ekologicznej Wrocławia, wprowadzone uchwałą Nr LII/813/98 z dnia 5 czerwca 1998 r. RMW (źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Szczytnicki_Zesp%C3%B3%C5%82_Przyrodniczo-Krajobrazowy, dostęp: 2018). „Wielka Wyspa” z całym zapleczem terenów i obiektów oraz dużą ilością zieleni towarzyszącej jest miejscem unikatowym w skali Polski, Europy, może nawet Świata (*Strategia Wrocławia w zakresie rekreacji 2002*).

⁷⁹ Uchwała NR LII/813/98 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 05.06.1998 r. w sprawie przyjęcia zasad polityki ekologicznej.

⁸⁰ Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florencja, 20.10.2000 r.) podpisana w 2004 r., weszła w życie w Polsce w 2005 r. Dokument stanowi deklarację zarządzania krajobrazem dla dobra mieszkańców i świata.

2000⁸¹. W roku 1999 przeprowadzono także ogólnopolski konkurs na Centrum Edukacji Ekologicznej, którego inicjatorem był L. Chudzyński, ówczesny dyrektor Wydziału Ochrony i Kształtowania Środowiska w Urzędzie Miejskim Wrocławia.

Opisane powyżej okoliczności, jak również rosnąca intensywność prac w założeniach zieleni spowodowały, że w dniu 01.01.2000 r. w celu zapewnienia utrzymania, rewitalizacji oraz rozwoju terenów zieleni, utworzono w Urzędzie Miejskim Wrocławia wyspecjalizowaną jednostkę organizacyjną o nazwie **Zarząd Zieleni Miejskiej**⁸². Jej głównym zadaniem jest zarówno zarządzanie zielenią miejską, jak i podnoszenie jej standardów. W 2010 r. pod nadzorem Zarządu znajdowało się 39% ogólnej powierzchni terenów zieleni miasta w tym: 45 ogólnodostępnych parków miejskich⁸³, jeden obiekt o ograniczonym dostępie - Ogród Japoński, jak również 147 zieleńców i skwerów, zieleń przyuliczna oraz tereny leśne⁸⁴. Ogólny bilans powierzchni terenów zieleni przedstawia Tabela 7 (Koniecka, Rozalski, Działa 2012, Popławski 2013 s. 907). Zarząd realizował zadania przydzielone w ramach Wieloletnich Programów Inwestycyjnych (np. Program Rewitalizacji Zieleni Miejskiej, Program Nowych Zalesień, Rewaloryzacji Promenad Staromiejskich), programów własnych (np. Program Zieleni Rozproszonej, Program Poprawy Estetyki i Zagospodarowania Rekreacyjnego Miasta), jak również obowiązki wynikające z działalności statutowej (Rozalski 2013b, s. 784)⁸⁵.

Tabela 7. Tereny utrzymywane przez Zarząd Zieleni Miejskiej w 2012 r.

Źródło: Koniecka, Rozalski, Działa 2012, s. 67.

Lp.	Rodzaj zieleni	Powierzchnia [ha]	Udział [%]
I.	Tereny zieleni miejskiej	2 459	35,3
1.	Parki – 45 obiektów	558	8,0
2.	Zieleńce – 149 obiektów	118	1,7
3.	Zieleń przyuliczna	577	8,2
4.	Parki leśne i tereny związane z gospodarką leśną - 11 obiektów	68	0,9
5.	Lasy komunalne – 23 obiekty	1 059	15,2
6.	Zieleń tymczasowa oraz zieleń nieurządzona	79	1,1
II.	Tereny pozostałe	4 500	64,6
1.	Tereny rolne	4 500	64,6
	Razem:	6 959	100%

Na uwagę zasługuje również fakt, że w tym samym czasie na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu został utworzony kierunek studiów magisterskich pod nazwą **Architektura Krajobrazu**,

⁸¹ Polska zobowiązała się do wyznaczenia na swoim terytorium sieci Natura 2000 w Traktacie Ateńskim z 16.04.2003 r., stanowiącym podstawę prawną przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Przepisy unijne stanowiące podstawę dla tworzenia sieci Natura 2000 zostały wprowadzone do polskiego prawa wraz z wejściem w życie Ustawy z dnia 16.04.2004 r. o ochronie przyrody. Przygotowania do wprowadzenia sieci Natura 2000 w Polsce rozpoczęły się już pod koniec lat 90. Sporządzono wówczas wstępne analizy zasobów siedlisk i gatunków wymagających ochrony w sieci. Prowadzone były także negocjacje na temat uzupełnienia przepisów unijnych o siedliska i gatunki wymagające ochrony w Polsce, a nieobecne w krajach starej UE, i w konsekwencji nie objęte ochroną ówczesnego prawa unijnego (źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Natura_2000, dostęp: 2018).

⁸² Zarząd Zieleni Miejskiej - jednostka budżetowa Gminy Wrocław utworzona na mocy Uchwały RMW nr XV/488/99 z dnia 09.12.1999 r. W kolejnych latach uchwałami nr: XX/537/04 z dn. 19.02.2004 r., LIII/3194/06 z dn. 26.06.2006 r. oraz późniejszymi wprowadzano zmiany aktów prawnych.

⁸³ Parki miejskie we Wrocławiu pod zarządem ZZM są ogólnodostępne, nieodpłatne (za wyjątkiem Ogrodu Japońskiego), natomiast wybrane obiekty są zamykane w porze nocnej: *park im. M. Kopernika (od 2008).

⁸⁴ Pod zarządem jednostki znalazły się także: od połowy 2004 - fosa miejska i in. powierzchniowe cieki w zakresie melioracji komunalnych (ok. 520 km), od połowy 2008 – ok. 4,5 tys. ha komunalnych nieruchomości rolnych (Popławski 2013, s. 907).

⁸⁵ W praktyce na przestrzeni lat, nazwy programów realizowanych przez władze lokalne Wrocławia w ramach Wieloletnich Programów Inwestycyjnych (WPI) były modyfikowane w zależności od potrzeb, uwarunkowań czy polityki społeczno-gospodarczej miasta. Jednakże charakter podejmowanych zadań był spójny i komplementarny z politykami, założeniami oraz programami miejskimi.

który rozpoczął kształcenie kolejnych pokoleń specjalistów w tej branży zawodowej (Niedźwiecka-Filipiak, Drabiński 2010)⁸⁶.

W obszarze założeń zieleni rok 2000, który otwierał pierwszą dekadę nowego wieku, również był rokiem przełomowym. Rozstrzygnięto ogólnopolski konkurs na ***Park Tysiąclecia-Milenijny we Wrocławiu** upamiętniający **1000-letnią historię miasta Wrocław**. Tym samym podjęto przełomową decyzję Rady Miejskiej o rozpoczęciu budowy nowego parku w stolicy Dolnego Śląska⁸⁷. W praktyce pierwsza dekada XX wieku w Parku Tysiąclecia-Milenijnym to de facto prace projektowe i przygotowawcze, dające podwaliny przyszłego parku, dla którego zasadnicze roboty budowlane rozpoczęto dopiero w drugiej dekadzie (większe roboty budowlane realizowane są etapami od ok. 2013 r. i trwają nieustannie do dnia dzisiejszego).

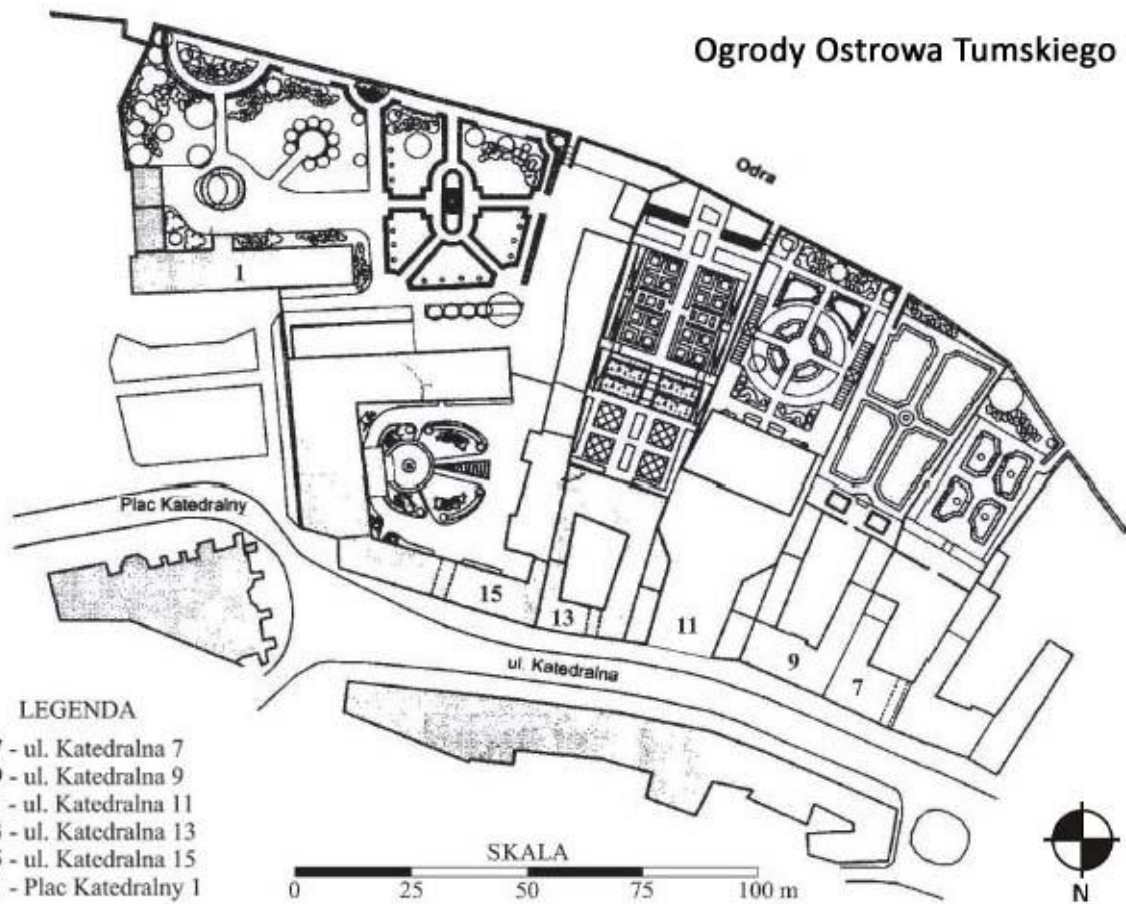
Charakterystyczne były rewaloryzacje i rekonstrukcje zabytkowych terenów zieleni w skali kameralnej, a wśród nich: wirydarze (*Muzeum Architektury, d. klasztor Bernardynów; Ryc. 70), przykościelne ogrody zabytkowe (*Katedralna 9 - Ryc. 29, *Katedralna 7), dziedzińce przy: zabytkowych placach (projekt *pl. św. Macieja 8), Wyższej Szkole Teologicznej (projekt *ul. św. Jadwigi 12) oraz projekty rewaloryzacji terenów zieleni przy zabytkowych osiedlach (*Księża Małe, zrealizowano jedynie plac zabaw). Przeprowadzono częściowe prace rewaloryzacyjne większych założeń zabytkowej zieleni komponowanej (w *Parku Leśnickim, w części *Parku Brochowskiego). Godny uwagi jest fakt, że rekonstrukcja ogrodów przy ul. Katedralnej⁸⁸ rozpoczęła cały proces rewaloryzacji ogrodów Ostrowa Tumskiego („Ogrodów Tumskich”), które w efekcie zaowocowały przywróceniem zwartego kompleksu niewielkich założeń barokowych na Odrę (w latach 2000-2005 realizacja kolejnych pięciu założeń; Ryc. 27-28)⁸⁹.

⁸⁶ Obecnie wielu absolwentów kierunku studiów architektura krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu, to specjaliści we wrocławskim Zarządzie Zieleni Miejskiej, wydziałach i jednostkach organizacyjnych UMW, jak również w innych podobnych placówkach na terenie całego kraju.

⁸⁷ Park Tysiąclecia we Wrocławiu (Park Milenijny) - w badanym okresie był jedynym wielkoobszarowym parkiem, który powstawał etapami, jako zupełnie nowe założenie. Jego projekt był wynikiem ogólnopolskiego konkursu SARP (2000). Przewidywał utworzenie parku na obrzeżach osiedla Nowy Dwór (jednego z największych osiedli Wrocławia z okresu tzw. wielkiej płyty). Park miał łączyć kompozycyjnie i funkcjonalnie osiedle mieszkaniowe z pół-naturalnym lasem (44 ha) posadzoną przez Holendrów. Leśna część parku zrealizowana w ramach tzw. nasadzeń klimatycznych przez partnerskie miasto Wrocławia – Bredę, obwarowana jest pewnymi obostrzeniami - tj. zakazem wycinki drzew przez 100 lat (dozwolona jedynie gospodarka leśna) (Stojak 2014, s. 258).

⁸⁸ W ogrodach katedralnych zachowały się nieliczne elementy historycznych układów, dlatego formułę rekonstrukcji można było zastosować jedynie w odniesieniu do dwóch założeń zieleni: *ogrodu przy ul. Katedralnej 9 i 11. Natomiast pozostałe ogrody zaadoptowano w nawiązaniu do stylu obiektów, którym towarzyszą. Przykładem może być ogród w *dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 dopasowany do klasycystycznego charakteru portyku budynku. Rekonstrukcja wówczas nie została przeprowadzona na podstawie dokumentów istniejących, ale poprzez domniemaną analogię (metoda nazywana również „rekonstrukcją spekulatywną” lub metodą *period design*, czyli tzw. projektowanie w stylu epoki) (Liszewski, Lipska 2010). Szczegółowy opis poszczególnych ogrodów: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

⁸⁹ Początki sztuki ogrodowej wiążą się z klasztorami średniowiecza (...) być może dlatego jednym z głównych zadań z lat 90. i 2000. w temacie ogrodów (...) była rekonstrukcja zniszczonych, rewaloryzacja zaniedbanych i konserwacja zachowanych, zabytkowych zespołów sztuki ogrodowej (Małachowicz E. 2003, s. 7). Niewykluczone, że właśnie w tym powrocie do źródeł sztuki ogrodowej i potrzebie przywrócenia ich świetności, jest analogia, która tłumaczy dlaczego w pierwszej kolejności prace wrocławskie poświęcono przede wszystkim zabytkowym założeniom zieleni.

Ryc. 27. Położenie ogrodów biskupich na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu.
Oprac. S. Rozalski na podstawie rys. M. Chybalska, źródło: Liszewski, Lipska 2010, s. 29.

Ryc. 28. Ogrody Biskupie na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu.
Fot. Gazeta Wrocławska, dostęp: 2010.

Ryc. 29. Ogród przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2012.

Z drugiej strony porządkowano skwery mające na względzie poprawę funkcjonalności i walorów dekoracyjnych w centrum miasta (*skwer ul. J. Piłsudskiego - ul. Świdnickiej, obecnie teren zieleni przy teatrze muzycznym Capitol) oraz zagospodarowano niewielkie skwery osiedlowe (*ul. Sulmierzycka)⁹⁰. W ramach „Programu zieleni rozproszonej” zrealizowano zagospodarowanie zielenią terenów przy uczelniach wyższych (*Dziedziniec Główny Budynku A1 Politechniki Wrocławskiej). Wykonano także punktowe prace zabezpieczające w ramach większych założeń tj. umocnienie i obsadzenie roślinnością skarp *Wzgórza Andersa.

3.2.3. Rok 2001 – Początek prac projektowych w Parku Tysiąclecia-Milenijnym

Kontynuowana jest pełna rewaloryzacja założeń ogrodowych w skali kameralnej, stanowiących uzupełnienie zabytkowej architektury (*wirydarz "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej). Na terenie zabytkowego *Parku Szczytnickiego przeprowadzona została rewaloryzacja ścieżek w sektorze VII wraz z doposażeniem w małą architekturę. Z kolei w obszarze Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego, rekultywacji poddano d. ogródki działkowe wraz z usunięciem dzikich wysypisk śmieci w rejonie *terenów przyległych do Wzgórza Kilimandżaro⁹¹. Do decyzji tych przyczyniło się z pewnością wcześniejsze utworzenie SZPK. Ruszają pierwsze prace projektowe w *Parku Tysiąclecia-Milenijnym, a także prace przygotowawcze w zakresie podstawowej infrastruktury technicznej, polegające na odbudowie nawierzchni drogi technologicznej i placu postojowego⁹². Do bardziej spektakularnych realizacji należy

⁹⁰ Skwer przy ul. Sulmierzyckiej był jednym z pierwszych na ówczesne czasy założeń zieleni, gdzie nawierzchnię ścieżek wykonano w technologii TerraWay, przepuszczalnej dla wody, która w późniejszych latach stała się standardem w innych realizacjach (źródło: mat. arch. ZZM).

⁹¹ Rekultywacja terenów przyległych do Wzgórza Kilimandżaro w Parku Wronim (2001-2002) – potrzeba podjęcia działań zrodziła się w wyniku zniszczeń ogródków działkowych po powodzi w 1997 r. (źródło: mat. arch. ZZM).

⁹² Park Tysiąclecia-Milenijny – pierwszy powojenny park wrocławski, zaprojektowany na gruncie semantycznym, który miał upamiętnić 1000-letnią historię miasta. Symbolizm widoczny jest w nazewnictwie i formie tj. projektowany pierwotnie

zagospodarowanie wnętrza międzyblokowego o powierzchni 5,70 ha na park osiedlowy tzw. *„Park Słoneczny” zlokalizowany pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową na osiedlu Gaj Północ (Ryc. 30)⁹³.

Z kolei w ramach „Programu zieleni rozproszonej” zagospodarowane zielenią zostały niewielkie tereny w otoczeniu pomników upamiętniających historyczne wydarzenia, wśród nich *skwer Obrońców Solidarności wokół pomnika „Solidarności” przy ul. Norwida. W ramach innych, niewielkich zadań na przeprowadzono *remont terenu zieleni i budowę placu zabaw przy ul. Żernickiej- Objazdowej.

Ryc. 30. Park Słoneczny na osiedlu Gaj we Wrocławiu.
Fot. P. Winiarski 2013.

3.2.4. Rok 2002 – Rekonstrukcja Ogrodów Biskupich i zabytkowych skwerów

Rok 2002 to dalsza rewaloryzacja kompleksu zabytkowych ogrodów barokowych na Ostrowie Tumskim (*ogród ul. Katedralna 15, *ogród przy Papieskim Wydziale Teologicznym plac Katedralny 1). W ich sąsiedztwie przeprowadzono dodatkowo rewaloryzację nieistniejącego dziś terenu zieleni ze wzgórzem widokowym za d. budynkiem ZOZ-u (*ul. Katedralna 5-8, obecnie nowy budynek Biblioteki Alumnatu). Kontynuowano rewaloryzację zabytkowych wirydarzy w centrum miasta (*wirydarz „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej). Kolejne sektory Parku Szczytnickiego doczekały się modernizacji ścieżek i nowej małej architektury (*Park Szczytnicki, sektor VI). Przeprowadzono gruntowne remonty infrastruktury technicznej oraz poprawę nawierzchni małych, zabytkowych skwerów w południowej częściach miasta (*skwer przy

zespół 10 pasów leśnych, ułożonych w kształcie orła w locie – odpowiadał 10 wiekom Wrocławia (Stojak 2014, s. 255). Już po rozstrzygnięciu konkursu - zgodnie z uchwałą nr XXV/842/00 RMW z dnia 19.10.2000 r. w sprawie nadania nazwy nowo tworzonemu terenowi zieleni miejskiej w rejonie Nowego Dworu we Wrocławiu – została przyjęta nazwa Parku Milenijnego. Celem było upamiętnienie czasu rozpoczęcia inwestycji przypadającej na obchody jubileuszu miasta (Chudzyński 2001, s. 34). Uchwała nie utraciła mocy do czasu ukończenia niniejszej rozprawy, stąd w świetle lokalnych aktów prawnych właściwą nazwą założenia jest nadal Park Milenijny. Nazwę Park Tysiąclecia zaczęto stosować w ramach opracowań projektowych zleczanych już po samym konkursie.

⁹³ Jedną z przyczyn zakładania nowych parków osiedlowych we Wrocławiu w badanym okresie, była konieczność przywrócenia ładu terenów zdegradowanych podczas wcześniejszej budowy osiedli mieszkaniowych. Przykłady to: *Park Słoneczny na osiedlu Gaj (2001-2002), *park osiedlowy przy ul. Bajana (2005-2006) (źródło: *Wrocław się zazieleni*, dostęp: 2009). Nazwa „Park Słoneczny” (2001-2002), jest nazwą potoczną, stosowaną przez zarządcę terenu UMW. Po 2014 r. w ramach budżetów obywatelskich na osiedlu Ołtaszyn przy ul. Ułańskiej zrealizowano park o podobnej nazwie.

ul. Przestrzennej, *skwer przy ul. Dawida), co dowodzi, że prace swoim zasięgiem wychodzą poza obszar ścisłego centrum. Pojawiają się nowe inicjatywy mające na celu rewitalizację przyrodniczo-rekreacyjną terenów zieleni na osiedlach o dużej gęstości zaludnienia (*zagospodarowanie Parku Leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina na osiedlu Kozanów). Względy estetyczne, sprzyjają przekształcaniu obiektów technicznych w centrum miasta na funkcje rekreacyjne (*remont części Placu Wiślanego poprzez zagospodarowanie zbiornika przeciwpożarowego na wglębnik rekreacyjny).

Ryc. 31 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu.
Fot. M. Liszewski 2010, J. Koniecka 2010.

Ryc. 32. Skwer przy ul. Z. Kasińskiego we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2013.

Powstają nowe place zabaw w istniejących już parkach (*budowa placu zabaw w parku gen. W. Andersa; *zagospodarowanie polany w Parku Popowickim; *zagospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45), co sprzyja jednocześnie poprawie wyposażenia terenu w elementy małej architektury oraz modernizacji ciągów komunikacyjnych w ich najbliższym otoczeniu. Zagospodarowanie zielenią oraz doposażenie w urządzenia rekreacyjno-zabawowe otrzymują kolejne obiekty akademickie w założeniach ogólnodostępnych dla mieszkańców (*zagospodarowania zielenią terenu rekreacyjnego przy Ośrodku AZS ul. J. B. Courtenay). Do bardziej spektakularnych realizacji

należy rewaloryzacja wielofunkcyjnego terenu zieleni po drugiej stronie fosy miejskiej (*remont skweru przy ul. Z. Krasińskiego - ul. Podwale; Ryc. 32). W projekcie nawiązano do zasad i elementów kompozycji terenów zieleni charakterystycznych dla XIX w. Stworzono podział funkcjonalny dla różnych grup wiekowych i użytkowników. Zastosowano nowe technologie nawierzchni przepuszczalnych dla wody typu TerraWay. W Parku Wschodnim prowadzono dalsze prace w strefie wejściowej od strony ul. Krakowskiej (2002).

3.2.5. Rok 2003 – Kreowanie „miejsz z klasą” – rewaloryzacja części Parku Południowego

Obserwowane było dążenie władz miasta do przywrócenia historycznej postaci wielu parków. Rewaloryzacji poddane zostały kolejne założenia wpisane do rejestru zabytków (*skwer na placu św. Macieja) oraz zabytkowe wirydarze (*wirydarz „B” w Klasztorze Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przy pl. Biskupa Nankiera 16)⁹⁴. Odnowiony *skwer na placu św. Macieja jest miejscem znanym każdemu mieszkańcowi osiedla Nadodrze, gdyż stanowi niejako jego „serce”. W wyniku prac w założeniu o pow. 1 ha przeprowadzono rewaloryzację historycznego układu zieleni. Zasypano zbiornik przeciwpożarowy, odbudowano fontannę i system alejek wraz z oświetleniem. Dodatkowo zrewaloryzowano szatę roślinną. Cały zieleniec ogrodzony został stylizowanym stalowym ogrodzeniem. Wprowadzono monitoring wizyjny (Wiśniewska 2008), który w ówczesnym czasie był rozwiązaniem wielce nowatorskim w odniesieniu do standardu, w jaki wyposażano miejskie tereny zieleni. W akompaniamencie historycznej architektury, zakładane były współczesne ogrody inspirowanego barokiem (*dziedziniec wewnętrzny Zakładu Narodowego im. Ossolińskich). W *Parku Szczytnickim remontowi poddano część *alei Dąbskiej od strony ul. Mickiewicza z budową miejsc postojowych dla osób niepełnosprawnych.

W ramach „Programu zagospodarowania wnętrz międzyblokowych” w różnych dzielnicach miasta budowane są niewielkie place rekreacyjne, a tereny zagospodarowane są zielenią i urządzeniami małej architektury (*Plac Kaliski, *teren przy ul. Nowodworskiej- Chociebuskiej)⁹⁵.

Ryc. 33 (a-b). Otoczenie i umiejscowienia pomnika F. Chopina w Parku Południowym we Wrocławiu inspirowane Parkiem Łazienki Królewskie w Warszawie (zdjęcie po prawej).
Fot. mat. arch. ZM 2004, S. Rozalski 2018.

⁹⁴ *Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja (2003-2004) - jedna z pierwszych realizacji w zakresie założeń zieleni na osiedlu Nadodrze. W 2004 r. rozpoczął się szeroko zakrojony proces rewitalizacji osiedla (*Klimaty Nadodrza...*, 2014). Skwer poddano zmodyfikowanej rekonstrukcji pierwotnego założenia w oparciu o najstarsze zachowane plany archiwalne. Odtworzono m.in. alejki, szpalerowe nasadzenia, zrekonstruowano centralną fontannę (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 66). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

⁹⁵ „Program zagospodarowania wnętrz międzyblokowych” utworzony z inicjatywy ówczesnego Prezydenta Wrocławia B. Zdrojewskiego, przyjęty przez Radę Miejską w 1994 r. Opracowanie programu wynikało z konieczności przeciwdziałania pogłębiającym się zaniedbanom w stanie zagospodarowana podwórka w mieście, przede wszystkim w organizacji miejsc wypoczynku oraz zabawy dzieci i młodzieży. Program nie ograniczył się tylko do działań inwestycyjnych, lecz podjął także próby zmiany myślenia o znaczeniu właściwych warunków wypoczyniania w miejscu zamieszkania (Ferenz 1999 s. 5, Chybalska 1998, 1999, 2003). W ciągu pierwszych pięciu lat tereny we Wrocławiu wyposażono w 300 urządzeń: drewnianych domków, drabinek, piaskownic, ławek, stoły do ping-ponga, koszy do gry (mat. arch. ZM).

Na szczególną uwagę zasługuje rewaloryzacja części wieloprzestrzennego zabytkowego *Parku Południowego, gdzie oprócz remontu infrastruktury komunikacyjnej (ścieżki, alejki, placyki), aranżacji zieleni głównych wejść parkowych, remontu mostków, budowy oświetlenia i tarasu parkowego, stworzono *nowe wnętrza parkowe wokół pomnika Fryderyka Chopina⁹⁶. Ideą było stworzenie w parku plenerowego salonu muzycznego na wzór warszawskich Łazienek, a tym samym realizacja postulowanego w dokumentach miejskich kolejnego „miejsca z klasą” (Ryc. 33 a-b, 34)⁹⁷.

Ryc. 34. Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2013.

3.2.6. Rok 2004 – Inicjowanie programów rewitalizacji - rewaloryzacja skweru na placu św. Macieja

Przywrócone świetności zostają kolejne ogrody biskupie na Ostrowie Tumskim (*rekonstrukcja ogrodu warzywno-ozdobnego w stylu barokowym przy ul. Katedralnej 13; Ryc. 31 a-b). Podejmowane są działania polegające na odtworzeniu d. parkowych założeń dworskich

⁹⁶ *Rewaloryzacja części Parku Południowego z zagospodarowaniem nowego wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina (2000-2005). Prace polegały na rekonstrukcji obiektów architektonicznych, remoncie stawu i mostka, odtworzeniu systemu dróg i placów oraz dawnego układu kompozycyjnego głównych wejść do parku. Działaniami objęto też odbudowę szaty roślinnej poprzez uzupełnienie nasadzeń oraz wprowadzenie malowniczych gatunków soliterów na obrzeżach polan (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 122). Zmodernizowano oświetlenie i przebudowano polanę rekreacyjno-sportową. Wymieniono część małej architektury (Wiśniewska 2008). Zagospodarowano wnętrza parkowe wokół pomnika F. Chopina - upamiętniającego koncert kompozytora we Wrocławiu w 1830 r. Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

⁹⁷ Tworzenie tzw. miejsc z klasą, stanowiących bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej, polegało na kreowaniu miejsc, które wywołują silny nacisk na otoczenie i całe miasto, stanowiąc wzór i inspirację. Za bieguny uważano: Rynek, Ostrów Tumski, kompleks Hali Ludowej i Parku Szczytnickiego oraz Park Południowy. Kolejnymi miały być ul. Świdnicka i plac przed Dworcem Głównym PKP. Zakładano, że bieguny zostaną połączone ciągami terenów o wysokiej jakości, w tym ulicami tj. Powstańców Śląskich, Marszałka J. Piłsudskiego, Kuźniczą, Nankiera, Szczytnicką, M. Curie-Skłodowskiej i pl. Grunwaldzkim, a także promenadami nad Fosą Miejską, ul. Podwałe i bulwarami nad Odrą w obszarze śródmiejskim. W ramach tego procesu obserwowano dążenie władz miasta do przywrócenia historycznej postaci wielu parków (*Strategia-Wrocław 2000 Plus, Założenia polityki społeczno-gospodarczej na lata 2000-2005*).

znajdujących się w obecnych granicach miasta (*zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Żernickiej tzw. Park Ługowina), a także rewitalizację historycznych placów w centrum miasta poparte dodatkowo względami estetyki i funkcjonalności (*rewitalizacja zieleni na Placu Biskupa Nankiera). W wyniku rewitalizacji oddany do użytkowania został *skwer na placu św. Macieja, który był pierwszym zrewitalizowany założeniem zieleni osiedla Nadodrza, zlokalizowanym w jego przestrzennym „sercu” (Ryc. 35)⁹⁸. Przedsięwzięcie to rozpoczęło szeroko zakrojony proces rewitalizacji całego osiedla, który w sposób ciągły trwa do dziś. Rewitalizacja założeń zieleni, przyczyniła się do „odczarowania” wizerunku osiedla, które obecnie cieszy się sympatią i zainteresowaniem. Prace w infrastrukturze, jak również twórcze pomysły ludzi, pomogły w staraniach o uzyskanie przez Wrocław tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016 (*Klimaty Nadodrza...*, 2014).

Ryc. 35. Skwer na placu św. Macieja we Wrocławiu
Fot. S. Rozalski 2013.

Nową inicjatywą było zagospodarowanie terenu przy ul. Canaletta, stanowiącego pozostałość po zlikwidowanych ogródkach działkowych na mały park osiedlowy w rejonie Biskupina (*park osiedlowy przy ul. Canaletta)⁹⁹. Założenie polegało na stworzeniu wygodnego, funkcjonalnego, terenu parkowego dla mieszkańców z placami rekreacyjnymi, połączeniem z trasą prowadzoną na wałach przeciwpowodziowych, a jednocześnie osłona izolacyjna od strony sąsiadującego zakładu przemysłowego (Ryc. 36).

⁹⁸ Kolejnym strategicznym przedsięwzięciem na osiedlu była przebudowa pl. Powstańców Wielkopolskich (2008) na multimodalny węzeł komunikacyjny i stację przesiadkową. W następnych latach prowadzono wieloletni, kompleksowy, skoordynowany proces rewitalizacji całego osiedla w aspekcie przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, inicjowany przez władze lokalne w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, poprzez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do jego rozwoju (*Program przedsięwzięć rewitalizacyjnych* 2009, s. 6). W dokumentach lokalnych proces ten określano nazwą Rewitalizacja Nadodrza (*Klimaty Nadodrza...*, 2014).

⁹⁹ Park osiedlowy przy ul. Canaletta (2004) - powstał na terenie d. ogródków działkowych, które po powodzi w lipcu 1997 r. zostały zniszczone i zdewastowane. W altankach zasiedliło się wówczas wielu bezdomnych, a miejsce wieczorami stało się niebezpieczne m.in. wybuchały pożary, miały miejsce libacje (źródło: mat. arch. ZZM).

W ramach „Programu zagospodarowania wnętrz międzyblokowych” w kolejnych lokalizacjach budowane były niewielkie place rekreacyjne wraz z terenami zieleni (*teren zieleni przy ul. Elbląskiej). Na terenach jednostek oświaty zagospodarowaniu poddano kolejne lokalizacje (*budowa terenu zieleni przy Szkole nr 42 przy ul. Wałbrzyskiej). Natomiast remontem i rozbudową obejmowano wybrane zieleńce, których stan wskazywał na nadmierne wyeksploatowanie (*remont terenu zieleni z placem zabaw przy ul. Ignacego Łukasiewicza). W 2004 r. zrodziła się również koncepcja budowy we Wrocławiu *Dolnośląskiego Parku Przygody*, która rozwijała się następnie w kolejnych latach (*Sprawozdanie Prezydenta Wrocławia z realizacji zadań w 2004 r.*).

Ryc. 36. Park osiedlowy ul. Canaletta we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2012.

3.2.7. Rok 2005 – Adaptacja Wyspy Słodowej na potrzeby młodzieży

To czas wielu spektakularnych i zasługujących na uznanie realizacji w założeniach zieleni, czego dowodzą nagrody w konkursach publicznych i uznanie przez samych mieszkańców (*Wyspa Słodowa). Końca dobiega proces rewaloryzacji ostatnich nadodrzańskich ogrodów biskupich na Ostrowie Tumskim (*rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy obecnym Pałacu Biskupim przy ul. Katedralnej 11). Trwają dalsze prace przygotowawcze w *Parku Tysiąclecia-Milenijnym polegające na budowie drogi technologicznej w części leśnej parku oraz zagospodarowaniu terenu polany plenerowo-sportowej w części od strony ul. Jaksonowickiej. Z kolei w *Parku Szczytnickim odświeżeniem potraktowane zostało wnętrze terenu zieleni w obszarze Pergoli przy Hali Stulecia. Przeprowadzono remont oświetlenia parkowego, małej architektury (schody, pochylnie dla niepełnosprawnych, ławki, kosze, spoczniki) oraz prace pielęgnacyjno-sanitarne w drzewostanie. Ponadto remontowi poddana została również nawierzchnia nieistniejącego dziś placu z kasztanowcami w zachodnim skrzydle restauracji Hali Stulecia.

W ramach „Programu zagospodarowania wnętrz międzyblokowych” zrealizowano pierwszy etap prac związanych z *zagospodarowaniem terenu zieleni wnętrza przy Ośrodku Opiekuńczo-

Adaptacyjnym przy ul. Ciepłej 15. Dzięki czemu stworzono zaplecze rekreacyjno-wypoczynkowe dla Ośrodka. Rozpoczynają się prace koncepcyjne przy nowych założeniach o charakterze rekreacyjno-sportowym m.in. rozpoczęto budowę *Leśnego Parku Przygody na Wyspie Opatowickiej (Ryc. 38)¹⁰⁰. W 2005 r. opracowano program funkcjonalno-przestrzenny, koncepcję zagospodarowania parku oraz nadrzecznych torów przeszkód.

Dużo uwagi nadal koncentrowano w centrum miasta. Godne prezentacji było *zagospodarowanie terenu Wyspy Słodowej, jako zielonej przestrzeni dla młodzieży i turystów, z szerokimi otwarciami widokowymi na zabytkową zabudowę śródmieścia¹⁰¹. W ramach inwestycji zagospodarowano teren wyspy wraz z zejściami do wody oraz tarasami widokowymi (Ryc. 37). Na innej z wysp odrzańskich – Wyspie Piaskowej *zagospodarowano skwer wokół pomnika kard. Bolesława Kominka. W ramach prac m.in. postawiono pomnik kardynała, zmodyfikowano nawierzchnie placu, obsadzono niską zielenią oraz zainstalowano iluminację. Wcześniej w 1997 r. bulwar przy okazji remontu Mostów Młyńskich został poddany generalnemu remontowi i uporządkowaniu na funkcje spacerowo-widokowe. Rozpoczęła się przebudowa terenów zieleni, jednego z największych węzłów komunikacyjnych w mieście – Osi Grunwaldzkiej. W 2005 r. rozpoczęto przebudowę odcinka zieleni *ul. Norwida do ul. L. Pasteura. Wymieniono m.in. istniejący drzewostan, przebudowano infrastrukturę komunikacyjną ciągu pieszo-rowerowego, postawiono nowe murki oporowe, iluminację i in.

Ryc. 37. Wyspa Słodowa we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2009.

¹⁰⁰ Park Przygody na Wyspie Opatowickiej (2005-2007) - prace polegały na przekształceniu istniejącego założenia pod kątem nowego programu (Chybalska 2007, 2011). Parki przygód są formami zorganizowanych terenów zieleni, które pojawiły się w Polsce na początku XXI w. Poprzez obiekty tego typu władze miasta dążyły do zwiększenia i uatrakcyjnienia oferty wypoczynkowej dla mieszkańców (Wiśniewska 2008). Park był pierwszym tego rodzaju założeniem we Wrocławiu. ZZM w konsultacji ze specjalistami z Francji przeprowadził prace pielęgnacyjne w drzewostanie, a na podstawie ekspertyzy stanu zdrowotności i statyki drzew, zorganizowano montaż nadrzecznych torów przeszkód. Dodatkową atrakcją był plac zabaw, a całość uzupełniały tablice edukacji ekologicznej. W wyniku prac stworzono szereg platform do bezpiecznego poruszania się po drzewach, a nowy program połączył funkcje: sportu, edukacji i bliskim kontaktem z naturą. Adaptacja była nawiązaniem do parków sportowych, adresowanych do konkretnej grupy użytkowników, odmiennym od popularnych wówczas rewaloryzacji założeń historycznych i kreacji „miejsz z klasą”. W pewnym sensie był to powrót do tradycji miejsca z zachowaniem charakteru dzikości, bliskiej założeniom w duchu naturalistycznym. W 2019 r. obiekt zakończył działalność. Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

¹⁰¹ *Zagospodarowanie Wyspy Słodowej (2005-2006) – o charakterze parkowo-rekreacyjnym, w ramach programu *Rewitalizacji Wysp Odrzańskich*. Przebudowano system alejek i placów wraz z oświetleniem, wyznaczając miejsce na imprezy masowe. Wyremontowano zniszczony mur oporowy, umocniono skarpy brzegowe i wzbogacono szatę roślinną. Uzupełnieniem były zaprojektowane zgodnie z warunkami planu miejscowego, punkty widokowe i zejścia do wody oraz ławki wykonane wg indywidualnego projektu (Wiśniewska 2008, Koniecka, Rozalski 2010, Reda 2013). W roku 2009 w plebiscycie na „7 cudów Wrocławia” – Wyspa Słodowa została wybrana do grona 7 spośród 66 nominacji, co niewątpliwie świadczyło o sympatii, jaką mieszkańcy darzyli to miejsce (Rozalski 2011). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Rozpoczęła się budowa nowego wielofunkcyjnego parku osiedlowego z funkcją rekreacyjno-ekologiczną dla mieszkańców nowopowstających i sąsiednich osiedli mieszkaniowych o intensywnej zabudowie wielorodzinnej (*park osiedlowy przy ul. J. Bajana na osiedlu Gądów).

W tle realizowane były również mniejsze, czysto dekoracyjne prace w śródmiejskich założeniach zieleni tj. *aranżacja zieleni na skwerze przy ul. H. Sienkiewicza, podporządkowana kolumnie z figurą Matki Boskiej Królowej Świata, towarzysząca pracom remontowym samej ulicy.

3.2.8. Rok 2006 – Powrót do idei parków sportu - Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej

Konsekwentnie realizowany jest kolejny etap przebudowy zieleni *Osi Grunwaldzkiej - odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (Etap I – część zachodnia Osi) w zakresie ciągów pieszo-rowerowych, małej architektury, fontann, elementów dekoracyjnych tj. „szachownica”, iluminacji i nowych nasadzeń zieleni. Zamontowano również system deszczowania trawników.

W ramach „Programu Rewitalizacji Nabrzeży Odry”, po 60-ciu latach, rozpoczęto odbudowę *przystani w Zatoce Gondoli przy Bulwarze im. X. Dunikowskiego, z przeznaczeniem na funkcję rekreacji rzecznej. Wybudowano przystań, pomosty, odmulono zbiornik wodny z namulów. W tym samym roku oświetlenie parkowe wzdłuż nabrzeży Odry zyskała ul. św. Józefa (*teren zieleni w rejonie d. ZOZ-u).

W Parku Szczytnickim realizowano prace zabezpieczające (*zabezpieczenie nasadzeń bluszczu przy al. Dąbskiej) oraz modernizacyjne w Ogrodzie Japońskim (*modernizacja ciek wodnego w Ogrodzie Japońskim). Przeprowadzone zostały ekspertyzy techniczne stanu konstrukcji Pergoli i basenu Fontanny, które w przyszłości staną się sceną multimedialnych pokazów. W centrum miasta rewitalizacji poddane zostały zieleńce w strefach reprezentacyjnych zabytkowych obiektów (*rewitalizacja zieleńca przed gmachem Wydziału Filologicznego).

Ryc. 38. Park Przygody Wyspa Opatowicka we Wrocławiu. Na zdjęciu widoczne nadrzewne tory przeszkód.
Fot. S. Rozalski 2007.

*Park Tysiąclecia-Milenijny w 2006 r. wzbogacono o nasadzenia nowych drzew i krzewów biocenotycznych, zabezpieczono polanę rekreacyjną przed wjazdem samochodów, skorygowano linię ściany lasu i dróg wewnętrznych. Kontynuowano działania upiększające przy obiektach służby zdrowia (*zagospodarowanie terenu zieleni przy Dolnośląskim Centrum Pediatrycznym im. J. Korczaka). Ponadto trwały prace związane z budową *Parku Przygody na Wyspie Opatowickiej. Przeprowadzono prace porządkowe i pielęgnację drzewostanu. Wykonano projekt zagospodarowania terenu oraz ekspertyzę techniczną dotyczącą wpływu budowy Parku Przygody na przejście wód podziemnych.

W ramach „Programu Ścieżek Kulturowych Czterech Świątyń” wykonano projekt zagospodarowania terenu *Promenady Staromiejskiej na odc. od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II, dokumentację techniczną remontu oświetlenia Promenady oraz zabiegi pielęgnacyjno-sanitarne drzew wzdłuż fosy miejskiej. Zakończono budowę *parku osiedlowego przy ul. Jerzego Bajana.

W ramach programu „Poprawy estetyki i zagospodarowania rekreacyjnego Miasta” wykonano prace związane z zagospodarowaniem terenu zieleni wraz z budową fundamentu pod pomnik Bolesława Chrobrego oraz instalacji plastycznej Kurta Fleckensteina przy ul. Karkonoskiej. Ponadto wykonywano coroczne prace rutynowe i interwencyjne m.in. remont i budowę placów zabaw, naprawę drewnianych mostków w Parku Brochowskim, budowę oświetlenia parkowego, doposażenie małej architektury oraz prace konserwatorsko-remontowe pomników i rzeźb. Na Bulwarze Zwierzyckiego wyremontowano nawierzchnię alei i odtworzono trawniki (2006).

3.2.9. Rok 2007 – Odtwarzanie ogrodowych kontekstów - rekonstrukcja barokowych ogrodów Ossolineum i dawnego ogrodu Spätgenów

Ryc. 39. Ogród w stylu barokowym przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35 we Wrocławiu po rekonstrukcji.
Fot. źródło: www.visitwroclaw.eu, dostęp: 2020.

Rozpoczął się kolejny etap przebudowy założenia zieleni *Osi Grunwaldzkiej - na odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (część północna). Ideą było stworzenie nowego pasażu spacerowo-rowerowego z pasem zieleni, dzięki czemu oś akademicka zyskała nowy wizerunek – ocieplenie, komfort i wygodę komunikacji oraz poprawiono bezpieczeństwo. Wrażenie robiła ilość

nasadzonych drzew 97 szt. (platany – 34 szt., dęby – 20 szt., brzozy, świdośliwy oraz głogi), jak również wykorzystanie niepopularnej jeszcze stali corten jako okładziny siedzisk wzdłuż deptaka.

Na szczególną uwagę zasługuje pełna rewaloryzacja i rekonstrukcja założeń ogrodowych o kameralnej skali, stanowiących uzupełnienie zabytkowej architektury, w tym: *rekonstrukcja ogrodów w stylu barokowym przy d. pałacu królewskim (d. pałacu Spätgenów) przy ul. Kazimierza Wielkiego 35 (Ryc. 39) oraz *zagospodarowanie dziedzińca pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja (dawny zespół klasztorny Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą; Ryc. 40)¹⁰². W czasach powojennych, kiedy klasztor pełnił funkcję gimnazjum, w miejscu dzisiejszego ogrodu funkcjonowało boisko sportowe (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 62).

Pod modernizację trafiają kolejne place w centrum miasta (*modernizacja placu przy kościele św. Marii Magdaleny ul. Wita Stwosza). Jednak udział zieleni po remoncie jest niewielki. Wiek, korozja i inne zniszczenia mechaniczne małej architektury, prowadzą do konieczności podjęcia prac naprawczych na obiektach objętych działaniami w poprzednich latach tj. *remont historycznego ogrodzenia terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45.

W ramach realizacji I etapu *Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia* rozpoczęto budowę nowego kompleksu leśnego o docelowej pow. 153 ha w północno-zachodniej części Wrocławia *leśnego parku Janówek (zalesiono 36 ha gruntów porolnych)¹⁰³. Innym, podobnym w charakterze założeniem w tym roku były *uprawy leśne przy ul. Koziej (zalesiono 1,1 ha). Ponadto eksploatacja nowych obiektów zieleni odkryła konieczność dodatkowych prac tj. projekt odwodnienia terenu *parku osiedlowego przy ul. Bajana, renowację murków oporowych na terenach *zieleni Osi Grunwaldzkiej. Pojawiają się też propozycje nowych przedsięwzięć tj. projekt zagospodarowania parku leśnego przy ul. Maślickiej. Zakończono i oddano do użytku *przystań w Zatoce Gondoli oraz opracowano projekt oświetlenia parkowego na terenie Wyspy Piaskowej. Powstała koncepcja programowo-przestrzenna fontanny multimedialnej w obrębie Pergoli oraz dokumentacja dla przygotowania koncepcji Parku Chińskiego na terenie Parku Szczytnickiego¹⁰⁴.

W *leśnym Parku Przygody na Wyspie Opatowickiej wykonano instalację nadrzewnych torów przeszkód, urządzono zaplecze i ustawiono tablice informacyjne. Park został oddany do użytkowania w czerwcu 2007 r. W pierwszym sezonie obiekt odwiedziło 17 300 osób.

Z kolei na terenie Parku Grabiszyńskiego wykonano I etap budowy *Pomnika Wspólnej Pamięci wraz z zagospodarowaniem terenu i wykonaniem oświetlenia parkowego¹⁰⁵. Pomnik poświęcony jest pamięci mieszkańców Wrocławia, których groby zostały zlikwidowane w okresie powojennym.

¹⁰² Kompozycje geometrycznych założeń kontrastują z wizerunkiem współczesnego miasta, jednak dawniej ich układy były inspirowane pałacami, przy których je komponowano. Rekonstrukcja zabytkowych założeń we Wrocławiu przywróciła brakujące ogniwo pomiędzy zabytkową architekturą miasta, a współczesnym jego krajobrazem (Rasmus-Zgorzelska 2010). Celem nadrzędnym było odzyskanie ich wartości historycznej, ale z uwzględnieniem aktualnej funkcji.

¹⁰³ *Leśny park Janówek – realizację założenia zieleni rozpoczęto w 2007 r. od zalesienia 36 ha gruntów rolnych (w tym: 16,16 ha zalesień i 19,77 ha łąk śródleśnych). Następne etapy realizacji parku były uzależnione od możliwości uzyskania gruntów rolnych z Agencji Nieruchomości Rolnych (Wiśniewska 2008). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

¹⁰⁴ Koncepcja programowo-przestrzenna Ogrodu Chińskiego we Wrocławiu, opracowana we współpracy ze specjalistami z Chin. Zespół w składzie: A. Drapella-Hermansdorfer, Fan Junfang, P. Ogielski, M. Brodzka, E. Podhajska, Ł. Dworniczak, S. Rozalski, B. Teichert, D. Skarżyński, Z. Ćwik, Wrocław 2008.

¹⁰⁵ *Pomnik Wspólnej Pamięci (2007-2008) - powstał w miejscu d. krematorium wyburzonego w czasach powojennych. Rzeźba wykonana jest z bloków kamiennych mających formę muru cmentarnego długości 65 m. Poszczególne elementy pozyskane w dolnośląskich kamieniołomach były starannie dobierane i montowane pod nadzorem artysty-projektanta. Cztery części monumentu odpowiadały nekropoliom katolickim, protestanckim, komunalnym i żydowskim. Pośrodku pomnika umieszczono „powaloną” płytę z listą zlikwidowanych cmentarzy (Chudzyński Wieczorek 2009, wywiady z inspektorami ZM, mat. arch. ZM).

Ryc. 40. Ogród przy Ossolineum we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2007.

3.2.10. Rok 2008 – Nowoczesny pasaż spacerowy - przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej

Największy ze względu na poziom finansowania prac w założeniach zieleni rok budżetowy poprzedniej dekady (por. 5.1.3.). Zakończono *zagospodarowanie północnego fragmentu terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - na odcinku od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej oraz w części południowej, zagospodarowanie narożnika u zbiegu ul. Norwida i Osi Grunwaldzkiej¹⁰⁶. W tym rejonie wykonano ponadto nasadzenia krzewów żywopłotowych w pasie zieleni przyulicznej na odcinku od ul. Norwida do ul. Pasteura. Zmodernizowany, zielony deptak Osi Grunwaldzkiej stał się łącznikiem o wysokiej jakości funkcjonalno-estetycznej pomiędzy rewaloryzowanym rejonem Starego Miasta, Ostrowa Tumskiego i wysp odrzańskich, a kompleksem Hali Stulecia z Parkiem Szczytnickim, jak również pasażem spacerowym największego wrocławskiego centrum akademickiego (Ryc. 41). Zakończono budowę *Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim wraz z zagospodarowaniem najbliższego otoczenia. Uroczyste odsłonięcie miało miejsce 30.10.2008 r.

¹⁰⁶ *Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (2008-2009) – założenie zieleni polegało na stworzeniu nowoczesnego pasażu spacerowego i rowerowego z pasem zieleni wzdłuż Osi Grunwaldzkiej. Przestrzeni akademickiej nadano nowy, ciepły wizerunek, komfort i wygodę komunikacji oraz poprawę bezpieczeństwa. Wykonano m.in. nowe nawierzchnie, oświetlenie, iluminacje, fontannę, nawodnienie, ozdobne formy przestrzenne („gabiony” i „ołówki” na cześć nazw sąsiadujących domów akademickich), siedziska, nasadzenia drzew (platan i dęby) i krzewów ozdobnych. Koszt ok. 7 mln zł (Koniecka, Rozalski 2010). W 2010 r. pasaż pieszy stał się plenerową wystawą sztuki współczesnej, gdzie na chodnikach usytuowano wystawę abstrakcyjnych rzeźb (Rozalski 2011). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Flagowym przedsięwzięciem było rozpoczęcie *rewaloryzacji Promenad Staromiejskich¹⁰⁷. Prace realizowano etapami, rozpoczynając od *odc. przy pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (2008-2009; Ryc. 42). Opracowano również projekt ozdobnego ogrodzenia *parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek. W ramach programu „Rewitalizacji Wysp Odrzańskich” przystąpiono do pierwszego etapu *remontu terenu zieleni Wyspy Piaskowej, w zakresie m.in. odwodnienia terenu, remontu głównej alejki i wjazdu od ul. św. Jadwigi. Wykonano oświetlenie typu parkowego oraz doposażono teren w ławki i kosze na śmieci. Opracowano niezrealizowany do dziś projekt zagospodarowania terenu rekreacyjno-wypoczynkowego przy ul. Sasankowej na osiedlu Pawłowice.

Kolejne małe skwery w centrum miasta poddano odświeżeniu w związku z remontami architektury w najbliższym otoczeniu (*zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja) lub na potrzeby nowej aranżacji i upamiętnienia postaci historycznych (*zagospodarowanie skweru u zbiegu ul. B. Prusa i S. Wyszyńskiego dla „Europejskiego Krzyża Pokoju” poświęconego św. Teresie Benedykcie od Krzyża). W Parku Szczytnickim zrealizowano szereg robót. Rozpoczęto nadzorowany pod okiem konserwatora zabytków, gruntowny *remont konstrukcji Pergoli przy Hali Stulecia wraz z zabezpieczeniem roślinności porastającej jej konstrukcję¹⁰⁸. W sektorze VIII parku rozpoczęto *remont wszystkich ścieżek wraz z elementami małej architektury i budową nowego oświetlenia. Równoległe trwały prace konserwacyjne w innych sektorach (*konserwacja zbiornika wodnego przy I. M. Kopernika i A. Mickiewicza w sektorze II; *remont zbiornika wodnego w Miejskim Ogrodzie Zoologicznym wraz z odbudową ujęcia brzegowego z rzeki Odry dla potrzeb Parku). Jedną z nowych inicjatyw podjętych w zabytkowej tkance parku było założenie z okazji 50-tej rocznicy stosunków dyplomatycznych między Polską a Japonią *sadu wiśniowego w sektorze V. Jednak najbardziej spektakularnym i oczekiwanym medialnie przedsięwzięciem było rozpoczęcie budowy *fontanny multimedialnej w obszarze ograniczonym Pergolą. Inwestycja polegała na remoncie i przebudowie istniejącej niecki, na fontannę interaktywną (na dnie niecki zamontowano m.in. 800 punktów świetlnych i 300 dysz wodnych, które wyrzucają wodę na wysokość 40 m).

W innych parkach doposażeniu poddawano infrastrukturę techniczną (*w Parku im. S. Staszica wykonano oświetlenie i przyłącze energetyczne; *w Parku Tysiąclecia-Milenijnym zrealizowano boisko do piłki przy ul. Jaksonowickiej; *na terenach zieleni Osi Grunwaldzkiej odc. od M. Grunwaldzkiego do Ronda Reagana przyłącze i instalacje nawadniające) oraz realizowano prace porządkowe (uporządkowanie działki przy *Parku Tysiąclecia-Milenijnym) (Sprawozdanie Prezydenta za 2008 r.). Ponadto zwiększano ilość urządzeń w istniejących placach zabaw i siłowniach (siłownia w Parku Grabiszyńskim, place zabaw w Parku M. Dąbrowskiej na os. Karłowice, parku przy ul. Ziemiaczanej na os. Bieńkowice). Przy ul. Kazimierskiej wyremontowano część ścieżek spacerowych przy zbiorniku wodnym, a teren urozmaicono rabatami.

¹⁰⁷ Założenia takie, jak *Promenady Staromiejskie są interesujące, ponieważ wyznaczają etapy rozwoju przestrzennego miasta. Eksponują miejsca kontaktu struktur i układów urbanistycznych. Założenia zieleni zrealizowane w miejscach po dawnych fortyfikacjach, zagospodarowane w rozmaity sposób tworzą bulwary, planty oraz inne zielone skwery spełniające rolę w zależności od nadanej im treści i formy (Sutkowska 2006).

¹⁰⁸ Remont Pergoli przy Hali Stulecia (2008-2011) obejmował: zabezpieczenie pnączy porastających konstrukcję, wymianę elementów betonowych, drewnianego rusztu, naprawę belek, słupów i cokołów oraz ochronę antykorozyjną betonu. Pergolę wybudowaną w 1913 r. wg projektu H. Poelziga, charakteryzując następujące parametry: wysokość - 4,6 m, długość - 1500 m, ilość słupów - 566 szt., rozstaw - 5,4 m. Prace uzgadniało i nadzorowało biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu.

Ryc. 41. Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej we Wrocławiu.
Fot. M. Kulczycki 2008.

Ryc. 42. Promenada Staromiejska na odc. od pl. im. Jana Pawła II do ul. Krupniczej we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2012.

3.2.11. Rok 2009 – Powrót do idei parków rozrywki – rewaloryzacja Pergoli oraz budowa Fontanny Multimedialnej przy Hali Stulecia

Rok 2009 był pod kilkoma względami rokiem szczególnym. Przede wszystkim wyraźnie odczuwalne były konsekwencje światowego kryzysu finansowego. Mimo trudności, w mieście zrealizowanych zostało wiele ważnych przedsięwzięć. Z jednej strony rozpoczęły się wielkie inwestycje związane z przebudową układu komunikacyjnego w związku z przygotowaniem do UEFA EURO 2012, z drugiej nadal trwały prace w nadrabianiu zaległości w wielu założeniach zieleni. Pojawiły się ponadto nowe szanse wykorzystania środków finansowych z Unii Europejskiej w zakresie inwestycji w założeniach zieleni.

W 2009 r. zakończono wiele prac rozpoczętych w latach poprzednich. W *Parku Szczytnickim zakończono prace remontowe nawierzchni w sektorze VIII oraz *konserwacyjne zbiornika wodnego w sektorze II. Nastąpiło uroczyste otwarcie *fontanny multimedialnej w obszarze Pergoli, połączone z obchodami 20. rocznicy wolnych wyborów w Polsce¹⁰⁹. Zadbano o kolejne remonty w poszczególnych sektorach i obiektach parku m.in. *remont drewnianego mostka w Ogrodzie Japońskim w sektorze II. Ze względu na rozpoczęcie budowy Regionalnego Centrum Turystyki Biznesowej przy Hali Stulecia ograniczony został *remont konstrukcji Pergoli. Na przestrzeni 10 lat widać pewną logikę działań władz lokalnych ogniskowaną na kompleksie Hali Stulecia i Parku Szczytnickiego. We wnętrzu Pergoli począwszy od modernizacji małej architektury, poprzez remont konstrukcji pergoli, po budowę fontanny multimedialnej, widoczne było dążenie władz miasta do celu określonego w Strategii-Wrocław 2000 Plus, który wzmacniał rolę kompleksu Hali Stulecia w ramach tzw. miejsc z klasą stanowiących bieguny wysokiej jakości użytkowo-kompozycyjnej. W wyniku tych działań fontanna multimedialna stała się poniekąd nową sceną spektakli dla widowni ograniczonej kolumnadą zabytkowej Pergoli (Ryc. 43 a-b). W nowej odsłonie wnętrza Pergoli można dopatrywać się również nawiązania do parków rozrywki. Inspiracją dla przebudowy wrocławskiej fontanny przy Hali Stulecia był kompleks fontann u podnóża wzgórza Montjuïc w Barcelonie zrealizowany w 1929 r. na potrzeby światowej wystawy EXPO również osadzony w historycznym kontekście (Ryc. 44 a-b)¹¹⁰. Zakończono prace związane z *remontem terenu zieleni Wyspy Piaskowej oraz *zagospodarowaniem terenu Promenady Staromiejskiej na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej¹¹¹. W *parku im. M. Kopernika przy ul. Teatralnej wybudowano ozdobne ogrodzenie z piaskowca (z elementami kutymi – przęsła i bramy).

Przy okazji rozbudowy obiektów handlowych, nowy charakter zyskały tereny zieleni w ich otoczeniu (zagospodarowanie Placu Czystego przy Domu Handlowym Renoma), jak również zakładano nowe założenia zieleni o funkcji reprezentacyjnej, towarzyszące budowie publicznych

¹⁰⁹ Projekt pn. „Przebudowa niecki wodnej położonej przy Hali Stulecia we Wrocławiu na fontannę multimedialną” dofinansowano ze środków unijnych w ramach RPO WD 2007-2013 (koszt: ok. 16 mln zł, w tym dofinansowanie ok. 8 mln zł). Przedmiotem prac zagospodarowanie zabytkowej niecki wodnej, poprzez zlokalizowanie w niej nowoczesnej fontanny multimedialnej. Urządzenie wyposażono w szereg różnego rodzaju atrakcji wodnych tj. gejzery, dysze oraz ekran wodny prezentujący obrazy. Do oświetlenia fontanny zastosowano pełne spektrum barwne w postaci LED (źródło: <http://bip.um.wroc.pl/artypkyl/339/19871/przebudowa-niecki-wodnej-polozonej-przy-hali-stulecia-we-wroclawiu-na-fontanne-multimedialna>, dostęp: 2015).

¹¹⁰ Kompleks fontann *Fuente Magica* w Barcelonie zlokalizowany u podnóża wzgórza Montjuïc, został zbudowany w 1929 r. podczas odbywającej się światowej wystawy EXPO. Współcześnie fontanny są miejscem spektakli artystycznych i widowisk typu woda - światło - dźwięk (źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Font_m%C3%A0gica, dostęp: 02.2020). Inspiracje i rozwiązania tego typu osadzone w kontekście historycznym możemy spotkać również w innych miastach Europy. Przykładem może być Krizikova fontanna w Pradze.

¹¹¹ *Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich na odc. pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (2008-2009) - fragment pierścienia zieleni otaczającego Stare Miasto po wewnętrznej stronie fosy. Prace obejmowały przebudowę alejek pieszo-rowerowych, budowę ogrodzeń od strony posesji przy ul. Włodkowica, oświetlenie, nawodnienie, plac zabaw, wyposażenie w elementy małej architektury oraz nasadzenia zieleni. Przy okazji remontowi poddany został zbiornik „B” fosy miejskiej. Koszt ok. 7,2 mln zł (Koniecka, Rozalski 2010, Rozalski 2011). Rewaloryzację kolejnych odcinków Promenady przedstawiono w dalszej części pracy. Nazwa *Promenada Staromiejska* została przyjęta w latach 90. uchwałą nr LXXI/454/93 RMW z 09.10.1993 r.

obiektów rekreacyjno-sportowych (*zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym „Aquaparku”)¹¹².

Wielkoobszarowe założenia zieleni pojawiały się jedynie w postaci upraw leśnych (*uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej o pow. 2,5 ha, które razem z Lasem Kuźnickim (pow. 9,5 ha), tworzą pas izolacyjny pomiędzy sortownią śmieci komunalnych ALBA (feter), AOW (hałas), a osiedlem mieszkaniowym Kuźniki. Drugim założeniem o charakterze leśnym były *uprawy leśne Świniary (w latach 2009-2012 sadzonkami leśnymi obsadzono ok. 10 ha. Wówczas do zalesienia pozostawało jeszcze ok. 22 ha).

Ponadto eksploatacja nowych inwestycji uwiaryściła konieczność prac dodatkowych tj. doposażenie fontanny przy *Osi Grunwaldzkiej - od str. ul. Piastowskiej o dodatkowe zabezpieczenia oraz wykonanie ochronnych gabionów w jej otoczeniu, czy przy *Osi Grunwaldzkiej - na odcinku od ul. Wybrzeże Wyspiańskiego wzdłuż budynków przy pl. Grunwaldzkim 5-15 - wykonanie nasadzeń materiału roślinnego, przyłączy wodociągowych oraz systemu nawodnienia. Prace dodatkowe potrzebne były również dla nowego *parku osiedlowego przy ul. Bajana, w zakresie wykonania przyłącza kanalizacji deszczowej celem odwodnienia części terenu parku (realizacja w 2006 r.). Ponadto mniejsze techniczne prace w zakresie renowacji alejek przeprowadzono w Parku Klecińskim oraz na terenie zieleńca przy ul. Lotniczej.

Rozpoczęto przygotowania do metamorfozy osiedla Nadodrze, w wyniku których wnioski o dofinansowanie ze środków unijnych złożono dla aż 16 projektów rewitalizacyjnych, w tym 3 dla założeń zieleni (*zieleńca przy Pl. Strzeleckim, *skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej oraz *Parku im. S. Staszica). Ideą było wyprowadzenie rejonu Przedmieścia Odrzańskiego ze stanu kryzysowego poprzez projekty infrastrukturalne, społeczne i gospodarcze realizowane w ramach procesu kompleksowej rewitalizacji. Przebudowie poddana została też Hala Stulecia, gdzie utworzono Regionalne Centrum Turystyki Biznesowej. Niestety, zabudowany został wówczas „plac z kasztanowcami” w zachodnim skrzydle kompleksu, dla którego wcześniej wyremontowano nawierzchnię i zabezpieczono grupę kasztanowców.

Możliwości współfinansowania inwestycji na terenach zieleni miejskiej otworzyły nowe szanse dla miasta. Złożono wnioski o refundację zrealizowanych wcześniej projektów tj. *zagospodarowanie terenu Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II wraz z budową kładki pieszo-rowerowej w rejonie pl. Orłąt Lwowskich w ramach Ścieżki Kulturowej Czterech Świątyń. Miasto zaaplikowało również o dofinansowanie zadań tj. *rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie WTWK-Partynice oraz *rewitalizacja bulwaru im. X. Dunikowskiego.

Ryc. 43 (a-b). Fontanna Multimedialna przy Hali Stulecia we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2009, A. Sitko 2014.

¹¹² *Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym (2009) jest przykładem działań czysto ulepszcających i dekoracyjnych, które są powszechnym zabiegiem towarzyszącym obiektom architektonicznym i układom komunikacji. Aranżacja zieleni poprzez nowoczesne rozwiązania nasadzeń, podkreśliła minimalistyczną formę budynku pierwszego wrocławskiego „Aquaparku” (Surma 2011, s. 64). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Ryc. 44 (a-b). Fontanna u podnóża Wzgórza Montjuïc w Barcelonie, która stała się inspiracją dla fontanny we Wrocławiu. Fot. S. Rozalski 2009.

3.2.12. Rok 2010 - Powrót do tradycji miejsca - Ogród Staromiejski – połączenie Tivoli z wrocławskimi etablissements

Trwała realizacja przedsięwzięć i projektów zainicjowanych w poprzednich latach. Dalsza rewaloryzacja historycznego centrum Wrocławia, w tym jedna z najbardziej spektakularnych, całościowych i kompleksowych realizacji pn. *zagospodarowanie Parku im. M. Kopernika (Ogrodu Staromiejskiego) przy Teatrze Lalek. Założenie polegało na odtworzeniu historycznego XIX-w. układu kompozycyjnego parku (Ryc. 45 a-b). W ramach prac powstał m.in. nowy układ komunikacji, oświetlenie, nagłośnienie, monitoring, plac zabaw, woliera dla ptaków egzotycznych oraz klasyczna francuskiej karuzeli. Odtworzono fontannę z piaskowca (Rozalski 2011)¹¹³. Posadzono nowe drzewa i krzewy, a także założono trawniki. Park im. M. Kopernika po rewaloryzacji przyjął rolę założenia o charakterze z jednej strony eleganckiego, staromiejskiego ogrodu, będącego zapleczem rekreacyjnym Rynku, Promenady Staromiejskiej oraz Teatru Lalek, co było nawiązaniem do założeń w stylu wrocławskiego établissements, zgodnego z historyczną funkcją obiektu (Jagiello-Kończak 2011 s.620, Jagiello 2013 s.433)¹¹⁴. Z drugiej strony, zgodnie z duchem czasu powierzono mu rolę współczesnego kameralnego ogrodu rozrywki, zabaw, tła dla przedstawień teatralnych i bajek, w czym można upatrywać nawiązania do zagranicznych parków rozrywki w stylu Tivoli (Kopenhaga), Prater (Wiedeń) czy Vauxhall Gardens (Londyn)¹¹⁵. Zarówno rewaloryzacja Pergoli przy Hali Stulecia, jak i Ogrodu Staromiejskiego, miały na celu zachowanie wartości historycznej tych obiektów oraz uszanowanie tradycji miejsca, natomiast nowy program obu założeń dostosowany został do potrzeb czasów współczesnych, stąd wypełniały one w różnym stopniu potrzebę parków rozrywki.

Rok 2010 można by nazwać „rokiem dotacji na inwestycje w zakresie zieleni miejskiej”. Dla wielu z nich bowiem zarządcom udało się pozyskać szerokie dofinansowania. W ramach

¹¹³ Zagospodarowanie Parku im. M. Kopernika (zwany również Ogrodem Staromiejskim, Parkiem Staromiejskim, Parkiem przy Teatrze Lalek) – realizowany w latach 2009-2010. Na podstawie źródeł historycznych odtworzono fontannę z piaskowca zwieńczoną rzeźbą przedstawiającą „Chłopca z łabędziem”. W 2009 r. wybudowano ozdobne ogrodzenie parku w stylu neobarokowym. W przestrzeń parku umiejętnie wkomponowano plac zabaw z bezpieczną nawierzchnią ułożoną we wzór szachownicy, wymodelowaną w postaci niewielkich pagórków. Cały teren przystosowano dla potrzeb wydarzeń kulturalnych (pokazy, koncerty, strefa Wi-Fi) oraz plenerowych przedstawień organizowanych przez Teatr Lalek. Niestety, część rozwiązań nie jest obecnie w pełni wykorzystywana. Łączny koszt prac w parku o pow. blisko 2,0 ha, sięgał ok. 10 mln zł (Rozalski 2011). W świetle lokalnych aktów prawnych właściwą nazwą założenia jest Park im. M. Kopernika (uchwała nr LXXI/454/93 RMW z 9.10.1993 r.).

¹¹⁴ Établissements to parkowy kompleks restauracyjno-rozrywkowy (Jagiello 2013, s. 433).

¹¹⁵ W programie rewaloryzacji *Ogrodu Staromiejskiego* odczuwalne było nawiązanie do idei ogrodów rozrywki w stylu Tivoli (Kopenhaga), Prater (Wiedeń) czy Londyn (Vauxhall Gardens). Można powiedzieć, że ze względu na XIX-w. kontekst historyczny parku zastosowane rozwiązania inspirowano właśnie tymi założeniami, a w szczególności XIX-w. ogrodami i parkiem Tivoli. Jednym z głównych pomysłodawców takiej koncepcji był ówczesny Dyrektor artystyczny Teatru Lalek - Roberto Skolimowski. Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Regionalnego Programu Operacyjnego rozpoczęto *rozbudowę i modernizację ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych - Partynice, jak również *rewaloryzację i zagospodarowanie terenu wewnętrznego wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego. Pierwszy obiekt zyskał bezpieczne drogi i ścieżki pieszo-konne dla użytkowników, ze szczególnym przystosowaniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami. W drugim, zielony dziedziniec Uniwersytetu przekształcono w miejsce dostępne i atrakcyjne dla turystów odwiedzających Wrocław. Dziedziniec znajduje się w centrum miasta i doskonale się wpisuje w szlak turystyczny obejmujący zabytkowe obiekty dziedzictwa kulturowego.

Dzięki dofinansowaniom wdrażane były pojedyncze projekty zieleni, związane z edukacją ekologiczną tj. *ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame przy ul. św. Marcina 12. Ogród przy Domu Zakonnym zyskał nową aranżację z kompozycją, która nawiązuje do geometrycznych ogrodów nowożytnych, ale funkcją dostosowaną do celów wystawienniczo-muzealnych, a także zapewniających gościom wypoczynek w ogrodzie.

Nowe funkcje nadawano parkom zabytkowym. Sztandarowym przykładem jest *rewaloryzacja parku w ramach „Rozbudowy Ośrodka Szkolno-Wychowawczego Dzieci Nieślyszących przy ul. Dworskiej 8”. Przeprowadzono tam całościową modernizację dawnego parku dworskiego nawiązującą do historycznego stylu krajobrazowego, ale z uwzględnieniem współczesnych funkcji.

Coraz więcej uwagi i inwestycji kierowanych było ku pieszym i rowerzystom. Budowa ścieżek rowerowych przestaje być już fanaberią, a naturalnym elementem miejskiego budżetu (rowerzystów przybywa z roku na rok), modernizowane są dedykowane tej funkcji tematycznej tereny rekreacyjne (*„Miasteczko ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. Ludwika Zamenhofa), dostępne dla każdego¹¹⁶. Estetyczny i zadbane wygląd zyskują kolejne małe tereny zieleni na Ostrowie Tumskim, jak choćby zagospodarowany w okresie remontu i przebudowy Orphantrophaeum *ogród przy ul. Katedralnej 4. Kosmetycznym i estetycznym aranżacjom poddawane są instalacje plenerowe w założeniach istniejących (*zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej)¹¹⁷. Przy okazji lekkiej relokacji rzeźby „żywy pomnik” autorstwa Jerzego Beresia, zagospodarowano plac wokół pomnika m.in. poprzez akcenty w nawierzchniach oraz rytm nasadzenia grupy młodych drzew. Dzięki zalesieniom gruntów porolnych, zakładane są nowe parki leśne *uprawy leśne Opatowice (w latach 2010-2014 sadzonkami leśnymi obsadzono ok. 40 ha. Wówczas do zalesienia pozostało ok. 30 ha).

W ramach kompleksowej rewitalizacji unikatowego osiedla Nadodrże rozpoczęła się realizacja pierwszych zielonych projektów infrastrukturalnych dotowanych z UE, w tym: *przebudowa zieleńca na Placu Strzeleckim oraz pierwsze przetargi na rewitalizację wnętrz podwórzowych, w tym: wnętrza w obrębie ulic Jagiellończyka, Niemcewicza, Słowiańska, Trzebnicka oraz wnętrza w obrębie ulic Słowiańska, Roosevelta, Jedności Narodowej. Ta wielka „metamorfoza” osiedla miała przynieść nowe życie, ale zachować klimat i charakter zabytkowej XIX-wiecznej dzielnicy miasta.

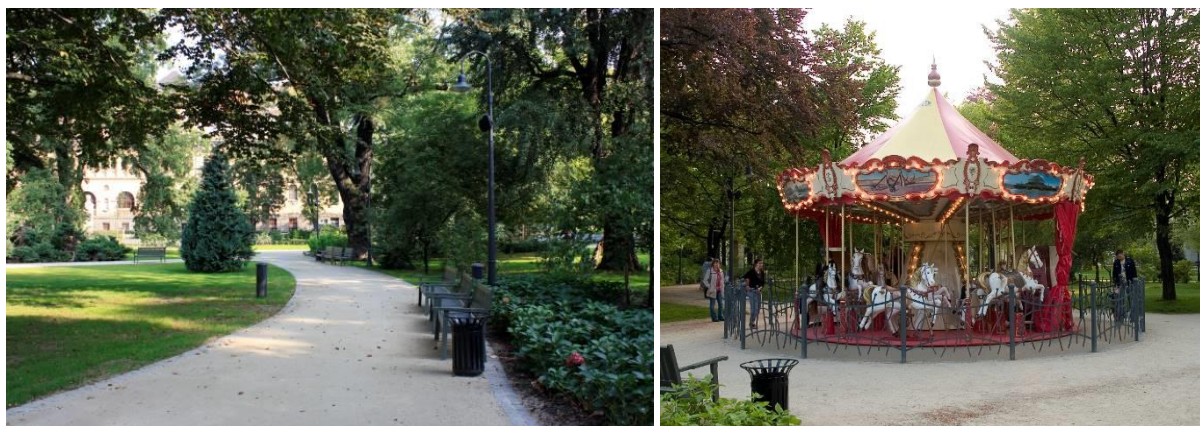
W Parku Szczytnickim zrealizowano kolejne prace interwencyjne (*instalacja monitoringu wizyjnego terenu Pergoli wraz z jej najbliższym otoczeniem i fontanną multimedialną) i naprawcze (*remont zabytkowego ogrodzenia przy ul. Rózyckiego). Ponadto zakończono kolejny etap remontu konstrukcji Pergoli, w tym nowe zadaszenie konstrukcji pokryte blachą.

Przygotowano dokumentacje projektowe dla niezrealizowanych do dziś założeń tj. aranżacji terenu zieleni przy Moście Szczytnickim od strony ul. Kochanowskiego, a niektóre tematy doczekały się realizacji dopiero w ostatnim czasie tj. Skwer Skaczącej Gwiazdy położony pomiędzy ulicami: Na Szańcach, Prusa i Świętokrzyską. Zagospodarowaniu poddano teren zieleni w otoczeniu instalacji przestrzennej pt. „Pociąg do nieba” na pl. Strzegomskim. W trybie „zaprojektuj i wybuduj”

¹¹⁶ Miasteczka ruchu drogowego, takie jak realizacja na terenie zieleni przy pl. L. Zamenhofa (2010-2011) pojawiały się analogicznie również w innych krajach europejskich, jako rowerowe place zabaw. Przykładem może być plac Trafiklegepladsen w Kopenhadze. Oprócz znaków drogowych, linii ulicznych, można spotkać w nim nawet prawdziwą sygnalizację świetlną. To istotny element edukacji, który w bezpieczny sposób pozwala wczuwać się w prawdziwych uczestników ruchu drogowego (Gawłowska 2013).

¹¹⁷ Szczegółowy opis w *Katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

procedowano dokumentację projektowo-kosztorysową dla kolejnych założeń zieleni realizowanych przy pomocy środków Unii Europejskiej (*skwer Pomorska i Kaszubska, *Park im. S. Staszica).

Ryc. 45 (a-b). Park im. M. Kopernika po rewaloryzacji.
Fot. J. Koniecka 2013, 2019.

3.2.13. Podsumowanie kalendarium 10 lat i wnioski

Punktem wyjścia dla całościowej charakterystyki wrocławskich założeń zieleni w latach 2000-2010 uczyniono rozpoznanie istniejących zasobów (założeń zieleni) i zrealizowanych w nich procesów (prac). Za tło przyjęto występujące zjawiska i uwarunkowania. Przegląd działań przedstawiono w formie kalendarium (Tabela 9). Diagnoza stanu istniejącego stworzyła bowiem podstawy merytoryczne do określania, w jakim kierunku zmierzało kształtowanie założeń zieleni miejskiej we Wrocławiu.

W odniesieniu do realizacji celów **dokumentów lokalnych**, co pokrywa się jednocześnie z **układem przestrzennym miasta**, na przestrzeni lat 2000-2010 widać konsekwencję oraz pewną logikę działań władz samorządowych ogniskowaną na kreowaniu tzw. **miejsc z klasą**, stanowiących **bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej**¹¹⁸. Prace w założeniach zieleni realizowano w rejonach takich jak: Rynek, Ostrów Tumski, kompleks Hali Stulecia i Parku Szczytnickiego, które połączono zagospodarowanym pasażem Osi Grunwaldzkiej. Niezależnym biegunem był Park Południowy aspirujący do miana warszawskich Łazienek. Wysoką rangę przypisywano również rewitalizacji osiedli. W ramach tych procesów obserwowane było dążenie władz lokalnych do **przywrócenia historycznej postaci wielu parków**. Wiele zadań do realizacji typowano w myśl zasady dobrego sąsiedztwa i kontekstu miejsca. W ten sposób realizowane były założenia przy obiektach Ossolineum, czy dawnego Pałacu Spätgenów. Z krytycznego punktu widzenia, nie wszystkie założenia udało się zrealizować w tamtych latach. Przykładowo, zabrakło ciągłości w rewaloryzacji Promenad Staromiejskich, a plac przed Dworcem Głównym PKP doczekał się przebudowy dopiero przy okazji Euro 2012. Na pl. Społecznym większe prace w zieleni ominęły Park J. Słowackiego, podobnie jak bulwary w centrum miasta, które przebudowano już po 2010 r. (por. 8.3.). Również założenia zieleni w łącznikach przestrzennych pomiędzy Ostrowem Tumskim, a Placem Grunwaldzkim tj. skwer Adolfa M. Bocheńskiego przy ul. Szczytnickiej (2019), doczekały się prac w ostatnich latach. Przyczyny tych zjawisk opisano w kolejnych rozdziałach. Równoległym kierunkiem było dopełnianie prac w założeniach zieleni w ramach **interwencji**, które wychodziły **poza obszar Starego Miasta** i Wielkiej Wypsy, coraz bardziej na zewnątrz w kierunku osiedli (m.in. rewitalizacja Nadodrza).

W ujęciu **ewolucji prac w założeniach** pod kątem **celów społecznych**, pomimo iż motywem przewodnim nieustannie była rewaloryzacja założeń historycznych, to dostrzec można było pewne tendencje, które odnajdywano w programie i charakterze prac. Po pierwsze działania

¹¹⁸ Mowa tutaj o programach, politykach i strategiach wdrażanych przez UMW takich jak *Strategia-Wrocław 2000 Plus*, *Założenia polityki społeczno-gospodarczej na lata 2000-2005*, *SUiKZP*, *Lokalny Program Rewitalizacji*, *Gminny program opieki nad zabytkami* oraz inne dokumenty lokalne.

konserwatorskie wybranych założeń stawały się elementem kreowania większych „miejsz z klasą” (*Park Południowy), a następnie składnikiem inicjowania lokalnych programów rewitalizacji osiedli (*skwer pl. św. Macieja). Po drugie, w odpowiedzi na potrzeby społeczne, założenia ewoluowały od parków osiedlowych (*Park Tysiąclecia-Milenijny, *Park Bajana), przez adaptację założeń na potrzeby młodzieży (*Wyspa Słodowa), sportu połączonego z naturalizmem (*Leśny Park Przygody), po powrót do idei parków rozrywki (*Pergola z Fontanną Multimedialną przy Hali Stulecia) ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci, a zarazem tradycji miejsca (*Ogród Staromiejski przy Teatrze Lalek). Po trzecie, odczuwalne było wprowadzanie nowoczesnych, odważnych rozwiązań dla zieleni w trakcie przebudowy większych fragmentów miasta (*pasaż zieleni Osi Grunwaldzkiej).

Najmniej widoczne było koncentrowanie uwagi na zadaniach w **odniesieniu przyrodniczym** (zielono-niebieska infrastruktura, korytarze ekologiczne, parki kieszonkowe itp.), chociaż cele te realizowano w postaci zalesień i upraw leśnych.

Już na pierwszy rzut oka widać, że **dominującym** kierunkiem rozwoju wrocławskich założeń zieleni w latach 2000-2010 były **działania o charakterze konserwatorsko-interwencyjnym**. Równolegle powszechne były **modernizacje** istniejących założeń w zakresie infrastruktury, wyposażenia, oferty rekreacyjnej, jak również różnego rodzaju działania **upiększające** pod kątem estetyki. Widoczna była rozbudowa założeń związanych z **tożsamością miasta i znaczeniem semantycznym**. Godna odnotowania jest budowa kilku **nowych parków osiedlowych**, która najczęściej była wynikiem interwencji na lokalną sytuację problematyczną. Działania w dużych osiedlach (tj. Gądów, Gaj) doczekały się prac dopiero po latach. Przyczyną z początku były zaległości powojenne, ustrój i gospodarka centralnie sterowana, a następne polityka rozwoju miasta, skoncentrowana w pierwszej kolejności na infrastrukturze mieszkalnej, usługowej i komunikacyjnej. Kwestie nowych elementów systemu zieleni pomijano, stąd bazował on głównie na sieci istniejących terenów rolno-leśnych, często popadających w degradację w oczekiwaniu na nowe funkcje.

Na uznanie zasługuje całościowe i równoprawne potraktowanie zieleni podczas przebudowy większych fragmentów miasta (tj. *Oś Grunwaldzka), konsekwencja (*Ogrody Tumskie, założenia zieleni osiedla Nadodrże), czy przestrzenna koncentracja działań (Stare Miasto, wyspy i nabrzeża odrzańskie, Śródmieście, kompleks Hali Stulecia, osiedla Nadodrże).

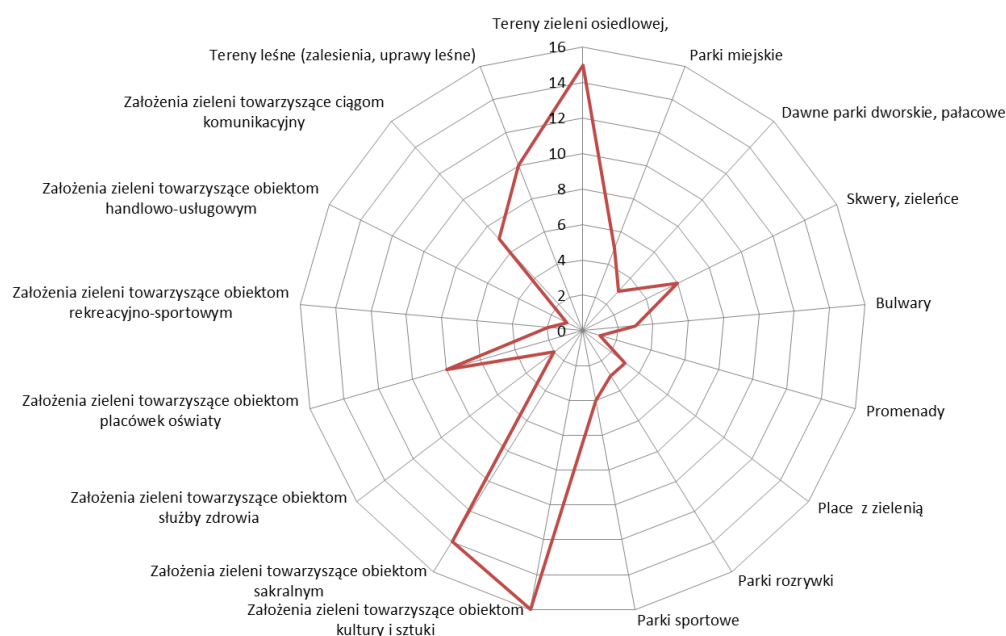
Nieliczne były transformacje większych obszarów poprzez zalesienia, które stanowiłyby trzon przyszłego systemu zieleni. Takich szans można było upatrywać w terenach porolnych i nieużytkach, które zdecydowanie wyróżniały się pod względem zajmowanej powierzchni i teoretycznie mogłyby stanowić rezerwę dla nowych terenów zieleni. Stopniowe zalesianie terenów porolnych w postaci parków i upraw leśnych, pomimo iż ogólnie zwiększały wskaźniki liczbowe, to w skali dostępnych rezerw rolniczych, stanowiły niewielki udział procentowy.

Jednak dopiero szczegółowe spojrzenie na realizacje we wrocławskich założeniach zieleni w latach 2000-2010 ujawnia, co się kryło pod kierunkiem konserwacji, kultywacji i transformacji krajobrazu (por. 2.3.1.). Klasyfikacja ilościowa najważniejszych prac w odniesieniu do **sposobu użytkowania** ukazała różnorodność wątki pod względem form i sposobów użytkowania tych terenów (Tabela 8)¹¹⁹. Można stwierdzić, że ilość prac w założeniach zieleni była odwrotnie proporcjonalna do powierzchni, na której te prace zrealizowano. Przykładowo największy udział miały kameralne, kompleksowe realizacje, w stosunku do nielicznych, za to wielkopowierzchniowych założeń leśnych (por. 4.2.). W rzeczywistości dysproporcje przedstawione na wykresie (Ryc. 46) nie były aż tak duże,

¹¹⁹ Przyjęto, że dla klasyfikacji prac w założeniach zieleni Wrocławia pod kątem sposobu użytkowania (Tabela 8) najistotniejszy jest dominujący program użytkowy. W praktyce zaprezentowany podział ma charakter płynny i porządkujący. W przyporządkowaniu prac do konkretnego sposobu użytkowania, można doszukiwać się dalej idących wniosków, które pozwalają klasyfikować założenie do kilku sposobów użytkowania jednocześnie, dlatego też autor za podstawę klasyfikacji przyjął, nie jedyny, lecz dominujący program użytkowy, jaki reprezentują przedstawione przedsięwzięcia. Czasem ciężko jednoznacznie wskazać program dominujący, gdyż granice między nimi zacierają się lub jedno założenie zieleni spełnia kilka funkcji jednocześnie. Ze względu na różnorodność danych prezentowanych w poszczególnych tabelach autor zastosował odmienne style zapisu i numeracji prac. Każda tabela została zaopatrzona w indywidualną legendę, która ułatwia śledzenie zawartości danych. Poszczególne numeracje zastosowane w tabelach odnoszą się do istoty merytorycznej prezentowanej klasyfikacji, nie należy jednak porównywać tych samych identyfikatorów prac pomiędzy różnymi tabelami.

ponieważ lasy, mimo mniejszej ilości realizacji, przewyższyły pod względem powierzchni pozostałe założenia. Odnotowano również, że powierzchnia zalesień w publikowanych danych była jednoznaczna, natomiast ciężko było określić faktyczną powierzchnię objętą pracami w dużych zabytkowych założeniach (np. Park Południowy). Udało się to zrobić przede wszystkim dla kameralnych założeń oraz parków osiedlowych. Trudności w ocenie powierzchni poddanej pracom dostarczały głównie duże historyczne parki rewaloryzowane etapami.

Godnym uwagi jest fakt, że **10 lat starannych prac**, skoncentrowanych na Starym Mieście i jego okolicach, pozwoliło w znacznym stopniu podnieść jakość estetyczną tej części miasta, co później w dużej mierze, przyczyniło się do powołania wrocławskiego **parku kulturowego „Stare Miasto”** (2014)¹²⁰. Istotne z punktu widzenia kolejnych działań było również podniesienie do rangi form ochrony przyrody **Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego** (1995 granice, 1997-1999 uchwała o utworzeniu, por. 3.2.2.). W kolejnych latach pozwoliło to mocniej koncentrować uwagę i finansowanie na samym Parku Szczytnickim oraz otoczeniu Hali Stulecia. Co więcej rosnąca ranga obszaru, towarzyszące mu studia historyczne i badania naukowe m.in. dla kompleksu Hali Stulecia, jak również wieloletnie działania samorządu lokalnego, przyczyniły się do uznania zespołu Hali Stulecia i jej parkowego otoczenia za **Pomnik Historii** (2005), a następane umieszczeniu obiektu na liście Światowego Dziedzictwa **UNESCO** (2006). Wartym zasygnalizowania jest również fakt, że prace w infrastrukturze przestrzeni publicznych, jak również twórcze pomysły ludzi, pomogły w staraniach o uzyskanie przez Wrocław tytułu **Europejskiej Stolicy Kultury 2016**.

Ryc. 46. Ilość prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 w odniesieniu do sposobu użytkowania.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

¹²⁰ Park Kulturowy „Stare Miasto” we Wrocławiu, będący obszarem najcenniejszego dziedzictwa kulturowego i wspólnego dobra podlegającego ochronie, obejmuje teren ścisłego centrum miasta w granicach Fosy Miejskiej oraz dodatkowo Ostrowa Tumskiego, wysp odrzańskich, parku J. Słowackiego i pl. Kościuszki. Park został powołany uchwałą RMW z 2015 r. i obejmuje obszar ok. 210 ha. Regulacja miała na celu uporządkowanie przestrzeni w ścisłym centrum miasta (źródło: <https://www.wroclaw.pl/park-kulturowy-wroclaw>, dostęp: 2020).

		Sposób użytkowania																	
Lp.	Forma zieleni miejskiej	Tereny rekreacyjne i wypoczynkowe								Tereny zieleni towarzyszącej							Tereny leśne (miejskie zalesienia, uprawy leśne)	Suma	
		Skwery, zieleńce, tereny zieleni osiedlowej	Parki miejskie	Dawne parki dworskie i pałacowe	Bulwary	Promenady	Place z zielenią	Parki rozrywki	Parki sportowe	Obiektom kultury i sztuki (w tym pomniki wraz z aranżacją zieleni)	Obiektom sakralnym	Obiektom służby zdrowia	Obiektom placówek oświaty	Obiektom rekreacyjno-sportowym	Obiektom handlowo-usługowym	Ciągom komunikacyjnym			
1.	Parki	41, 51, 62, 63, 64, 65, 86,	20, 21, 46, 56,	22, 37,				9, 23, 96	28	66			24, 27,						21
2.	Skwery, zieleńce	10, 11, 12, 13, 44, 45, 38, 39, 48, 50, 53, 54,							40	35, 72, 73, 76, 68,	74,	36	33, 47, 61, 69, 71,	49, 70,	34	31, 32a, 32b, 32c, 32d,			35
3.	Bulwary				29, 30,					67, 75,									4
4.	Promenady					8													2
5.	Ogrody									2	1a, 1b, 1c, 1d, 15, 16, 17, 18, 25,								10
6.	Zielone dziedzińce, wirydarze									3, 4, 6, 14,	5a, 5b, 5c,	6	26						9
7.	Zalesienia, uprawy leśne																	80, 81, 82, 90, 91, 92, 93, 94, 95	10
8.	Place z zielenią						7												3
9.	Zieleń przyuliczna															87, 88,			2
10.	**Pozostałe obszary:	42, 57,			19				55, 58,	78, 79,									7
	Suma:	22	5	2	3	1	3	3	4	16	14	2	8	2	1	7	10	103	

Tabela 8. Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej z lat 2000-2010 w odniesieniu do celu i sposobu użytkowania.

Oprac. S. Rozalski. Klasyfikacja sposobów użytkowania na podst. Szopińska 2014, s. 10.

Objaśnienia: *Szczegółowy opis znalazł się w *Katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej z lat 2000-2010*. **Pozostałe obszary, które nie mieściły się w przyjętych wyżej kategoriach form zieleni tj. Zatoka Gondoli itp.

Legenda: 1a) *Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9; 1b) *Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11; 1c) *Rekonstrukcja ogrodu ul. Katedralnej 13; 1d) *Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15; 2) *Rekonstrukcja ogrodu przy dawnym Pałacu Królewskim przy ul. K. Wielkiego 35; 3) *Zagospodarowanie dziedzińca zewnętrznego przy Ossolineum przy ul. Szewskiej; 4) *Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury przy ul. Bernardyńskiej 5; 5a) *Rewaloryzacja wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej, 5b) *Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej, 5c) *Rewaloryzacja wirydarza „C” w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 6) *Zagospodarowanie dziedzińca przychodni przy pl. św. Macieja 8; 7) *Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej; 9) *Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski); 10) *Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasińskiego; 11) *Remont skweru przy ul. Przestrzennej; 12) *Remont skweru przy ul. Dawida; 13) *Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja; 14) *Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Ossolineum; 15) *Ogród i dziedziniec Ewangelickiej Wyższej Szkoły Teologicznej przy ul. św. Jadwigi 12; 16) *Ogród przy ul. Katedralnej 4; 17) *Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1; 18) *Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7; 19) *Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego przy ul. Purkyniego wraz z pl. Polskim; 20) *Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego - najważniejsze prace zrealizowane w latach 1995-2016; 21) *Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego; 22) *Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego; 23) *Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina; 24) *Rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8; 25) *Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame; 26) *Rewitalizacja wirydarza Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego; 27) *Rewaloryzacja części zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach ; 28) *Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej; 29) *Zagospodarowanie Wyspy Słodowej; 30) *Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej (Etap I); 31) *Remont terenu zieleni przy pl. Wiślanego; 32a) *Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura; 32b) *Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana; 32c) Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej; 32d) *Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie narożnika przy ul. Norwida wraz z nasadzeniem platanów przy biurowcu Grunwaldzki Center; 33) *Rewitalizacja zieleńca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego; 34) *Zagospodarowanie pl. Czystego przy D.H. Renoma; 35) *Remont i zagospodarowanie skweru przy ul. Świdnickiej; 36) *Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie nieistniejące); 37) *Rewaloryzacja zabytkowego założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej; 38) *Remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza; 39) *Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej; 40) *Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. L. Zamenhofa, 41) *Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina; 42) Zabezpieczenie i zagospodarowanie części Wzgórza Andersa; 44) *Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim, 45) *Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej ; 46) *Przebudowa parku im. S. Staszica; 47) Budowa terenu zieleni przy Szkole nr 42 ul. Wałbrzyskiej; 48) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej i ul. Chociebuskiej; 49) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J. B. Courtenay ; 50) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim; 51) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45; 53) *Zagospodarowanie terenów przylegających do osiedla Księża Małe, 54) *Zagospodarowanie skweru przy ul. Sulmierzycy; 55) *Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych-Partynice; 56) *Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim; 57) *Budowa placów zabaw wraz z remontem najbliższego otoczenia w parku im. gen. W. Andersa; 58) *Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy ul. Purkyniego; 61) *Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B; 62) *Rekultywacja terenów przylegających do Wzgórza Kilimandżaro; 63) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta na park osiedlowy; 64) *Zagospodarowanie terenu wnętrza międzyblokowego na osiedlu Gaj na park osiedlowy (Park Słoneczny); 65) *Budowa parku osiedlowego przy ul. J. Bajana na osiedlu Gądów Mały; 66) *Budowa Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyskim; 67) *Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej ; 68) *Założenie sadu wiśniowego w Parku Szczytnickim; 69) Zagospodarowanie zieleńca dziedzińca budynku A1 Politechniki Wrocławskiej; 70) *Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym; 71) zieleń przy budynkach Uniwersytetu Przyrodniczego; 72) Zagospodarowanie skweru Obrońców Solidarności wokół Pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980; 73) *Zagospodarowanie terenu zieleni wraz pomnikiem Europejski Krzyż Pokoju Edyty Stein przy ul. Prusa; 74) *Zagospodarowanie skweru z kolumną Matki Boskiej Królowie Świata przy ul. H. Sienkiewicza, 75) *Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej; 76) *Zagospodarowanie skweru „Na Odwachu” z pomnikiem króla B. Chrobrego przy ul. Świdnickiej; 78) *Zagospodarowanie zieleńca wokół instalacji przestrzennej pt. Pociąg do nieba przy pl. Strzegomskim; 79) *Zagospodarowanie zieleni dla instalacji plastycznej autorstwa K. Fleckensteina „Brama” przy ul. Karkonoskiej; 80) *Budowa leśnego parku Janówek; 81) *Uprawy leśne przy ul. Koziej, ul. Potokowej i al. Śliwowej; 82) *Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej; 86) *Park Tysiąclecia-Milenijny - prace realizowane etapami; 87) *zieleń przyuliczna przy ul. Dembowskiego; 88) *zieleń przy ul. Spółdzielczej; 90) Uprawy leśne ul. Kosmonautów; 91) Uprawy leśne ul. Międzyrzecka; 92) Uprawy leśne ul. Opatowicka; 93) Uprawy leśne Ćwiczebna; 94) Uprawy leśne Kłokoczyce; 95) Uprawy leśne Wojnów; 96) *Przebudowa niecki wodnej położonej przy Hali Stulecia na fontannę multimedialną.

Tabela 9. Kalendarium najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej Wrocławia z lat 1990-2010 na tle zjawisk i uwarunkowań.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Wrocławskie założenia zieleni 1990-2018 - zasoby i wykonywane w nich procesy	Kontekst i tło wydarzeń	
	Uwarunkowania i czynniki - polityczno-prawne - ekonomiczne - społeczne - technologiczne	Zjawiska - współczesne trendy, nurty i tendencje - wzrost intensywności prac - rozwój infrastruktury miasta
1990	<ul style="list-style-type: none"> Utrzymanie i rewaloryzacja istniejących zasobów Stopniowa rewaloryzacja fragmentów większych parków Wielkoobszarowe zalesienia we współpracy z Fundacją FACE Niwelowanie opóźnień i nadrabianie zaległości powstałych w wyniku kilkudziesięciu lat „uskoku cywilizacyjnego” w stosunku do krajów Europy Zachodniej 	<ul style="list-style-type: none"> Fundacja FACE i program nasadzeń (od 1992) Studium granic SZPK (1995) Konkurs na „Zielony Klin”- Wzgórze Andersa (1996) Powódź Tysiąclecia (1997) Polityka Ekologiczna Wrocławia (1998) Ogólnopolski konkurs na Centrum Edukacji Ekolog. (1999) Politechnika Wrocławska Zakład Kształtowania Środowiska – pierwszy rok studium podyplomowego architektury krajobrazu, prace naukowo-badawcze
2000	<ul style="list-style-type: none"> Rewaloryzacja i rekonstrukcja założeń zieleni Zagospodarowania, remonty istniejących terenów zieleni Początek rewaloryzacji *Ogrodów Tumskich (Katedralnych) Prace w założeniach zieleni o kameralnej skali (ogrody, wirydarze, dziedzińce), częściowe prace większych założeń 	<ul style="list-style-type: none"> Strategia Wrocław 2000 plus 1000-lecie Miasta Formowanie Zarządu Zieleni Miejskiej (2000) Konkurs na Park Milenijny Utworzenie Szczytnickiego Zespołu Przym.-Krajobrazowego Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florencja 2000) „Program zieleni rozproszonej” w UMW Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu – rusza kierunek studiów Architektura Krajobrazu
2001	<ul style="list-style-type: none"> Początek prac projektowych w Parku Tysiąclecia-Milenijnym W ramach rekultywacji krajobrazu po powodzi z 1997 r. oraz po budowach osiedli powstają parki osiedlowe (Park Słoneczny na Gaju) Rewaloryzacja zabytkowych założeń zieleni, zagospodarowane założeń towarzyszących obiektom placówek oświaty Prace w założeniach zieleni kameralnej skali i wybranych większych terenach 	<ul style="list-style-type: none"> Trwa usuwanie skutków powodzi z 1997 r. „Program zieleni rozproszonej” w UMW Estetyzacja miasta
2002	<ul style="list-style-type: none"> Kontynuacja rekonstrukcji Ogrodów Katedralnych i kompleksowe rewaloryzacje zabytkowych skwerów Rewaloryzacja, rewitalizacja i zagospodarowane założeń towarzyszących obiektom sakralnym, rekreacyjno-sportowym Doposażenie i realizacja nowych placówek zabaw, systematyczne doposażenie istniejących założeń w małą architekturę Prace w założeniach małej skali i wybranych większych terenach 	<ul style="list-style-type: none"> Inicjatywy na terenach zieleni w gęsto zaludnionych osiedlach, rewitalizacja przyrodniczo-rekreacyjna (Kozanów, Park Leśny przy ul. gen. I. Piłsneckiego) Estetyzacja miasta Eksperymentowanie z nowymi technologiami tj. nawierzchnie TerraWay Strategia Wrocławia w zakresie rekreacji (2002)
2003	<ul style="list-style-type: none"> Rewaloryzacja części Parku Południowego Zagospodarowania i remonty w wyniku których powstają parki osiedlowe Rewaloryzacje, również wybranych założeń podworskich, Prace w założeniach małej skali (wirydarze, dziedzińce) i wybranych większych 	<ul style="list-style-type: none"> Kreowanie „miejsz z klasą” stanowiących bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej „Program zagospodarowania wnętrza międzyblokowych” Estetyzacja miasta
2004	<ul style="list-style-type: none"> Rewaloryzacja skweru na placu św. Macieja inicjuje proces rewitalizacji zieleni osiedla Nadodrże Parki osiedlowe w miejsce likwidowanych ogrodów działkowych (park przy ul. Canaletta) Remonty wyeksploatowanych założeń Rewaloryzacje, rekonstrukcje, zagospodarowania i remonty założeń zieleni Realizacja placówek zabaw w istniejących parkach Prace w założeniach małej skali i wybranych większych 	<ul style="list-style-type: none"> Inicjowanie Lokalnych Programów Rewitalizacji (2005-2006, 2007-2013 z późn. aktualizacjami) Estetyzacja miasta i rozwój w zakresie rekreacji „Program zagospodarowania wnętrza międzyblokowych” Idea stworzenia „Parku Przygody” na Wyspie Opatowickiej Polska w Unii Europejskiej (01.05.2004) i zmiany w polskim prawie, w tym ratyfikacja Europejskiej Konwencji Krajobrazowej w 2004 r.
2005	<ul style="list-style-type: none"> Adaptacja Wyspy Słodowej na potrzeby młodzieży Parki osiedlowe o funkcji rekreacyjno-ekologicznej (park przy ul. Bajana) Rewaloryzacja, remonty założeń m.in. przy Hali Stulecia Początek przebudowy terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej (2005-2009) Początek prac koncepcyjnych Leśnego Parku Przygody na Wyspie Opatowickiej Zakończenie rewaloryzacji Ogrodów Tumskich Prace przygotowawcze w Parku Milenijnym (powstaje droga technologiczna i polana rekreacyjna) Prace w założeniach małej skali i wybranych większych 	<ul style="list-style-type: none"> Prace skoncentrowane w centrum miasta oraz na wyspach odrzańskich Prace w obszarze UNESCO Przebudowa układu drogowego Placu Grunwaldzkiego Estetyka, rekreacja, wielofunkcyjność założeń zieleni Dostosowania rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami
2006	<ul style="list-style-type: none"> Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej Trwa przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej Rewitalizacja, remonty, modernizacje założeń zieleni, prace m.in. w Parku Szczytnickim, 	<ul style="list-style-type: none"> Prace skoncentrowane w centrum miasta oraz na wyspach odrzańskich Przebudowa układu drogowego Placu Grunwaldzkiego Pojawiają się możliwości dofinansowania prac w założeniach zieleni

<ul style="list-style-type: none"> • Zieleni towarzysząca obiektom rekreacyjno-sportowym m.in. Zatoka Gondoli • Prace przygotowawcze w Parku Milenijnym-Tysiąclecia • Projekt rewaloryzacji Promenady Staromiejskiej na odc. od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II • Prace w wybranych założeniach w większej skali 	<ul style="list-style-type: none"> • z środków Unii Europejskiej (programy: RPO, ZPORR) • „Program Ścieżka Kulturowa Czterech Świątyń” w UMW • „Powiatowy Program Zwiększania Lesistości”
2007	
<ul style="list-style-type: none"> • Rekonstrukcja barokowych ogrodów Ossolineum i dawnego ogrodu Pałacu Królewskiego (Pałacu Spätgenów) • Kontynuacja przebudowy założeń zieleni Osi Grunwaldzkiej • Rewaloryzacja, rekonstrukcja kameralnych założeń zieleni, • Modernizacje i remonty istniejących terenów zieleni • Rusza budowa leśnego parku Janówek, uprawy leśne przy ul. Koziej • Budowa Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim • Prace w wybranych założeniach w małej skali, parki leśne 	<ul style="list-style-type: none"> • Przebudowa węzła komunikacyjnego Osi Grunwaldzkiej • Dofinansowania prac w założeniach zieleni z środków Unii Europejskiej (programy: RPO, ZPORR) • Prace koncentrowane w centrum miasta • Koncepcja Fontanny Multimedialnej i Ogrodu Chińskiego w Parku Szczytnickim • „Powiatowy Program Zwiększania Lesistości”
2008	
<ul style="list-style-type: none"> • Nowoczesny pasaż spacerowy wzdłuż terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej • Zakończono realizację Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim • Rusza rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II • Prace w sektorach Parku Szczytnickiego, w tym: remont Pergoli, prac w sektorze VIII, założenie sadu wiśniowego, rozpoczęcie budowy Fontanny Multimedialnej przy Hali Stulecia • Remont części Wyspy Piaskowej • Prace w wybranych małych skwerach w centrum miasta 	<ul style="list-style-type: none"> • Program „Rewitalizacji Wysp Odrzańskich” w UMW • Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich • Koncepcja „Europejskiego Krzyża Pokoju” w sąsiedztwie Parku Tołpy • Programy rozwoju infrastruktury rekreacyjnej (plac zabaw, siłownia, doposażenie urządzeń) i technicznej • W Europie zainicjowano nagrodę „Zielonej Stolicy Europy” (2008)
2009	
<ul style="list-style-type: none"> • Powrót do idei parków rozrywki – rewaloryzacja Pergoli oraz budowa Fontanny Multimedialnej przy Hali Stulecia • Reprezentacyjne założenia zieleni towarzyszące obiektom sportowym (zieleni przy Aquaparku), handlowym (pl. Czysty przy D.H. Renoma), • Prace w kolejnych sektorach Parku Szczytnickiego • Budowa ogrodzenia parku im. M. Kopernika (Ogrodu Staromiejskiego) • Wielkoobszarowe założenia upraw leśnych: Świniały, ul. Szczecińska 	<ul style="list-style-type: none"> • Odczuwalne konsekwencje światowego kryzysu finansowego • Przygotowania do EURO 2012 • Budowa Regionalnego Centrum Turystyki Biznesowej przy Hali Stulecia • Aplikacja do programów unijnych pakietu projektów w ramach rewitalizacji osiedla Nadodrza, w tym założenia zieleni • Dofinansowania prac w założeniach z środków unijnych (programy: RPO) • Program „Szare na zielone” (od 2009)
2010	
<ul style="list-style-type: none"> • Powrót do tradycji miejsca - rewaloryzacja Ogrodu Staromiejskiego - połączenie Tivoli z wrocławskim etablissements • Rewaloryzacja założeń historycznych (Park im M. Kopernika, Katedralna 4) • Założenia zieleni towarzyszące obiektom kultury i sztuki (rewaloryzacja wirydarza Wydziału Filologicznego), obiektom sakralnym (Ogród edukacji przy ul. Marcina 12), placówki oświaty (rewaloryzacja parku ul. Dworskiej 8) • Założenia zieleni o charakterze parków sportowych (rozbudowa ścieżek WTWK Partynice, remont miasteczka ruchu drogowego przy pl. L. Zamenhofa) • Prace projektowe i budowlane w zakresie rewitalizacji założeń zieleni osiedla Nadodrza (zieleniec pl. Strzelecki, ul. Pomorska-Kaszubska, park im. Staszica) 	<ul style="list-style-type: none"> • Wysoki poziom dotacji unijnych dla inwestycji w zakresie zieleni miejskiej (programy: RPO) • Odczuwalny wzrost znaczenia infrastruktury rowerowej • Rewitalizacji założeń zieleni i podwórek osiedla Nadodrza • W Sztokholmie ustalono Nagrodę Zielonej Stolicy Europy (2010)
2011-2018	
<ul style="list-style-type: none"> • Kontynuacja rewaloryzacji zabytkowych założeń (Promenada Staromiejska odc. przy Narodowym Forum Muzyki, odc. przy ul. P. Skargi i plac z pomnikiem M. Kopernika, pl. Westerplatte, Skwer Skaczącej Gwiazdy i in.), • Rewitalizacja nabrzeży i bulwarów nad Odrą: bulwar X. Dunikowskiego, L.M. Kaczyńskich, S. Wyspiańskiego (Politechnika Wrocławska), ks. A. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina, Joliot-Curie • Rewitalizacje kolejnych założeń zieleni w osiedlach poza centrum miasta (Wzgórze Pafawag, park przy al. J. Kasprowicza 45, in.) • Powstają nowe parki osiedlowe: Park Jedności, Park Mamuta, park przy ul. Ułańskiej, Park Migdałowy (Cukrowy) • Porządkowanie terenów zaniedbanych i zdegradowanych (założenie zieleni przed Wzgórzem Gajowym) • Udostępnianie założeń zagospodarowanych w charakterze naturalistycznym, ekologicznym (Nowa Cegielnia Stabłowicka przy ul. Głównej) • Parki kieszonkowe (Ptasi Zagajnik, zieleniec ul. Reja, in.) • Nowa oferta sportowo-rekreacyjna założeń zieleni zgodna z potrzebami czasu (parkour, pumtrack, buldering, psie wybiegi) • Remonty infrastruktury parkowej i zabytkowych obiektów architektury ogrodowej (Kolumna F. Wilhelma II, Kościółek Nepomucena) • Zielone ściany (ul. Świdnicka, Capitol, pawilony Nowy Targ, Hotel Hilton) • Ulice typu woonerf, uspakajanie ruchu w centrum miasta (ul. św. Antoniego) • Zalesienia i uprawy leśne, • Kolejne inwestycje w założeniach zieleni realizowane w ramach programów miejskich 	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego (2012-2016) • Programy koncentrowane na osiedlach, założeniach zieleni, mieszkańcach: Wrocławski Budżet Obywatelski (od 2013), Zielone WBO (2017), Programy Inicjatyw Rad Osiedli • Masterplany dla osiedli: Nadodrza (2011), Przedmieście Oławskie (2013), nabrzeży rzeki Oławy (2015) i parków: Grabiszyński (2017). Plan Zarządzania terenem UNESCO Hala Stulecia (2014) • Aplikacja i organizacja imprez: UEFA EURO (2012), ESK (2016), ŚDM (2016), The World Games (2017) • Wzrost znaczenia partycypacji społecznej – powołanie Biura ds. Partycypacji Społecznej UMW (2015) • Program „Zielone tętnice Wrocławia” - konkurs na pierwszy etap zieleni przy ul. Legnickiej (2015) • Konkurs SARP na koncepcję dla Wzgórza Andersa (2016) • Aplikacja Wrocławia do „Zielonej Stolicy Europy” 2019 (2017) i 2020 (2018) • Powołanie w UMW Departamentu Zrównoważonego Rozwoju (2017) i Ogrodnika Miejskiego (2017-2017), dzielnicowych Ogrodników Miejskich oraz Miejskiego Architekta Krajobrazu w ZZM (od 2018) • Projekt „Horizon 2020” - parki kieszonkowe i zielona ulica (Osiedle Ołbin) • Aktualizacja SUiKZP (2018) -> hasłem przewodnim zostaje „Polityka zieleni i środowiska bez granic” • Stały wzrost działań i polityki proekologicznej miasta: wypożyczalnie samochodów elektrycznych (2017), Wrocławski Program Antysmogowy (2017)

Rozdział 4 - Analizy ilościowe i jakościowe prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010

4.1. Wartość historyczna i kulturowa założeń zieleni

„Wrocław jest miastem o niezwykle bogatej, ponad 1000-letniej historii, w którą wpisały się różne narodowości, religie i tradycje, a która znajduje wyraziste odbicie w architekturze, urbanistyce, zabytkach ruchomych, założeniach zieleni i wszystkich innych elementach historycznego dziedzictwa. Zabytkowe parki, ogrody, aleje i inne formy komponowanej zieleni na terenie Wrocławia nadają miastu szczególny charakter i są niezwykle cennym elementem układów urbanistycznych. Zdecydowana większość założeń zieleni zabytkowej stanowi własność Gminy Wrocław, zwłaszcza wielkoprzestrzenne parki, skwery miejskie, aleje wzdłuż ciągów komunikacyjnych czy promenady. Część zabytków komponowanej zieleni znajduje się w rękach właścicieli prywatnych, kościołów, klasztorów i innych instytucji. Są to najczęściej wirydarze klasztorne, dziedziczne, ogrody. Niezależnie od formy własności, od wielu lat prowadzona jest systematyczna rewaloryzacja i bieżąca pielęgnacja tych obiektów: uzupełnienie nasadzeń, wymiana lub remont ciągów pieszych, wymiana elementów małej architektury” (*Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010-2013*, s. 12, 33).

W 2010 roku, symbolicznie podsumowującym okres objęty badaniami, **rejestr zabytków nieruchomości** dla miasta Wrocławia liczył łącznie: 694 pozycje (obiekty i zespoły). W tej liczbie znalazło się: 11 parków i cmentarzy (wg stanu rejestru na kwiecień 2010 r.). Z kolei *Gminna Ewidencja Zabytków Wrocławia* liczyła w sumie 123 założenia zieleni, w tym: parki, aleje, skwery, bulwary, ogrody (wg stanu na kwiecień 2010 r.)¹²¹. Klasyfikację terenów zieleni ze względu na wartość historyczną i kulturową przedstawiono w Tabeli 10 (Szopińska 2014, s. 10).

Tabela 10. Klasyfikacja terenów zieleni ze względu na wartość historyczną i kulturową.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie Szopińska 2014, s. 10 oraz „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020).

Wartość historyczna i kulturowa
1. Tereny pokryte przez zielen - o wysokich wartościach historycznych, objęte ochroną prawną
1.1. zabytek wpisany do rejestru zabytków
1.2. uznany za pomnik historii
1.3. park kulturowy
1.4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego
1.5. wpisany na listę UNESCO
2. Tereny pokryte przez zielen - o wysokich wartościach historycznych, nie objęte ochroną prawną
2.1. udokumentowanych wartościach w materiałach specjalistycznych publikowanych lub niepublikowanych
2.2. inne (np. ujęte w gminnej ewidencji zabytków)
3. Tereny pokryte przez zielen - o niskich / utraconych wartościach historycznych
4. Tereny pokryte przez zielen - o niezbadanych wartościach historycznych

Inwentaryzacja zasobów oraz procesów w badanym okresie wyszczególniła łącznie **58 prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni** (w tym: 40 prac w założeniach figurujących w rejestrze, 18 prac w ewidencji; Tabela 11). Większość z nich stanowiły założenia przedwojenne – aż 52 przypadki, a zatem 89% wszystkich zinwentaryzowanych w badaniach realizacji w założeniach zieleni, z czego w samym **Zespole historycznego centrum Wrocławia** mieściło się **29 realizacji**

¹²¹ Gminna ewidencja zabytków - wykaz wszystkich nieruchomości obiektów, wpisanych oraz niewpisanych do rejestru zabytków. Zawiera zabytkowe obiekty architektury, budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze zlokalizowane w granicach administracyjnych Wrocławia. Sprawy związane z jej prowadzeniem reguluje Ustawa o ochronie zabytków z 2003 r. (*Gminny programy opieki nad zabytkami na lata 2010–2013*, s. 17).

w założeniach zabytkowych poddanych rewaloryzacji, co odpowiadało blisko **50% wszystkich** zabytkowych założeń zieleni w obszarze badawczym¹²². Ponadto **12 założeń** zabytkowych, w których zrealizowano prace, znajdowało się w granicach **Zespołu urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp: Piaskowej, Bielarskiej, Słodowej i Tamki** (rejestr zabytków nr 678/213, 12.05.1967 r.). Prace w **zabytkowych założeniach** zieleni **dominowały** zatem wśród wszystkich zinwentaryzowanych procesów (Tabela 12).

Tabela 11. Ochrona założeń zieleni. Bilans prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.

Objaśnienia: *inne założenia zieleni, które nie mieściły się w przyjętych wyżej kategoriach tj. zieleni WTWK Partynice, Zatoka Gondoli przy Muzeum Narodowym, plac z zielenią przy kościele św. Marii Magdaleny. Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Obszary	Rejestr	Ewidencja	RAZEM
1.	parki	9	4	13
2.	skwery, zieleńce	7	13	20
3.	bulwary nadrzeczne	3	-	3
4.	dziedzińce i wirydarze	10	-	10
5.	ogrody	9	-	9
6.	*inne	2	1	3
	RAZEM	40	18	58

Tabela 12. Prace w obszarach wysokiej wartości historycznej zrealizowane w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Obszary o wysokich wartościach historycznych	Ilość prac w założeniach zieleni w okresie 2000-2010
1.	Pomnik historii „Wrocław – zespół historycznego centrum” (1994)	29
2.	Zespół urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp: Piaskowej, Bielarskiej, Słodowej i Tamki (1967)	12
3.	Pomnik historii „Wrocław Hala Stulecia” (2005), Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO Hala Stulecia we Wrocławiu (2006)	7 (+2 działania lat 90.)
4.	Park Kulturowy „Stare Miasto” we Wrocławiu (2015)	30

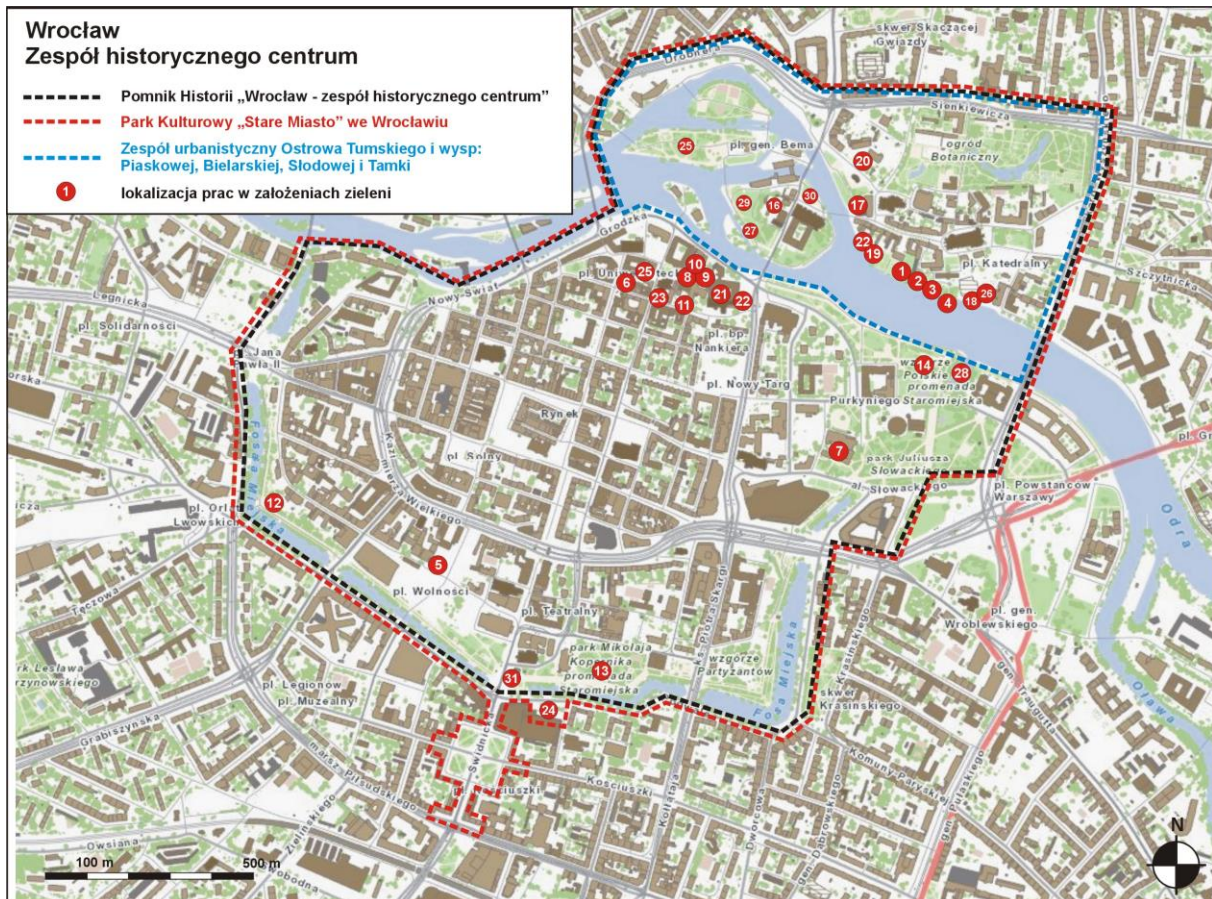
Prezentowany wykaz prac w zabytkowych założeniach zieleni dowodzi, iż większe i rozpoznawalne parki (Park Szczytnicki, Południowy, Leśnicki i in.) – uznane za wartościowe i wymagające ochrony - wpisane są do rejestru i w zasadzie stanowią główne tworzywo systemu zieleni miejskiej Wrocławia. Pozostałe obiekty wpisane są do ewidencji¹²³.

Wrocław jest miastem bogatym w historyczne założenia zieleni, które stanowią jego dziedzictwo i wymagają ochrony, wobec czego większość przedwojennych realizacji znajduje się w wykazie zabytków. Są to głównie historyczne parki, skwery, wirydarze, dziedzińce, ale również założenia objęte wpisem indywidualnym i obszarem wpisanym do rejestru zabytków (tj. obszar pl. św. Macieja). **Prace konserwatorskie w zabytkowych, historycznych założeniach zieleni stanowiły dominującą grupę w odniesieniu do wszystkich prac w zieleni zrealizowanych w latach 2000-2010 we Wrocławiu. Charakterystyczne było to, że wśród badanych obiektów, większość małych zabytkowych założeń zieleni zrewaloryzowano całościowo. Natomiast prace w większych założeniach odbywały się etapami w kolejnych latach.** Druga prawidłowość to fakt, że **większość**

¹²² Pomnik historii „Wrocław - zespół historycznego centrum” - granica zespołu zabytkowego obejmuje historyczne centrum miasta: Stare i Nowe Miasto oraz wyspy odrzańskie i przebiega Mostem Uniwersyteckim, ulicami: Drobnera, przez pl. Bema, Sienkiewicza, Wyszyńskiego, Most Pokoju, al. J. Słowackiego, Z. Krasińskiego, Traugutta, Podwale, południowym brzegiem Dolnej Odry do Mostu Uniwersyteckiego (Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 08.09.1994 r.)

¹²³ Wpis do ewidencji zabytków nie gwarantuje pełnej ochrony konserwatorskiej, nie nadaje również obiektom statusu zabytków, ponieważ taką rolę pełni rejestr zabytków. Rozwiązaniem dla brakujących form ochrony konserwatorskiej jest strefowanie stosowane w dokumentach planistycznych (tj. mpzp). Przykładem może być plac św. Macieja ujęty numerem A/1576/102/Wm. Zarówno obiekty architektoniczne, założenia urbanistyczne, kompozycyjne czy widokowe znajdujące się w tej strefie, objęte są pełną ochroną konserwatorską (Masterplan dla Przedmieścia Odrzańskiego 2011, s. 28).

prac zrealizowanych w latach 2000-2010 znajdowała się w centrum miasta – rejonie chętnie odwiedzanym przez turystów i mieszkańców, co miało ogromne znaczenie dla jego wizerunku (*Masterplan dla Przedmieścia Odrzańskiego 2012, 2013, Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010-2013*). Prace w tym obszarze realizowano w pierwszej kolejności, a koncentracja działań pokrywa się z granicami: Starego Miasta, pomnika historii „Wrocław – zespół historycznego centrum”, *Zespołu urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp (...)*, jak również granicami obecnego parku kulturowego „Wrocław - Stare Miasto” (Ryc. 47).

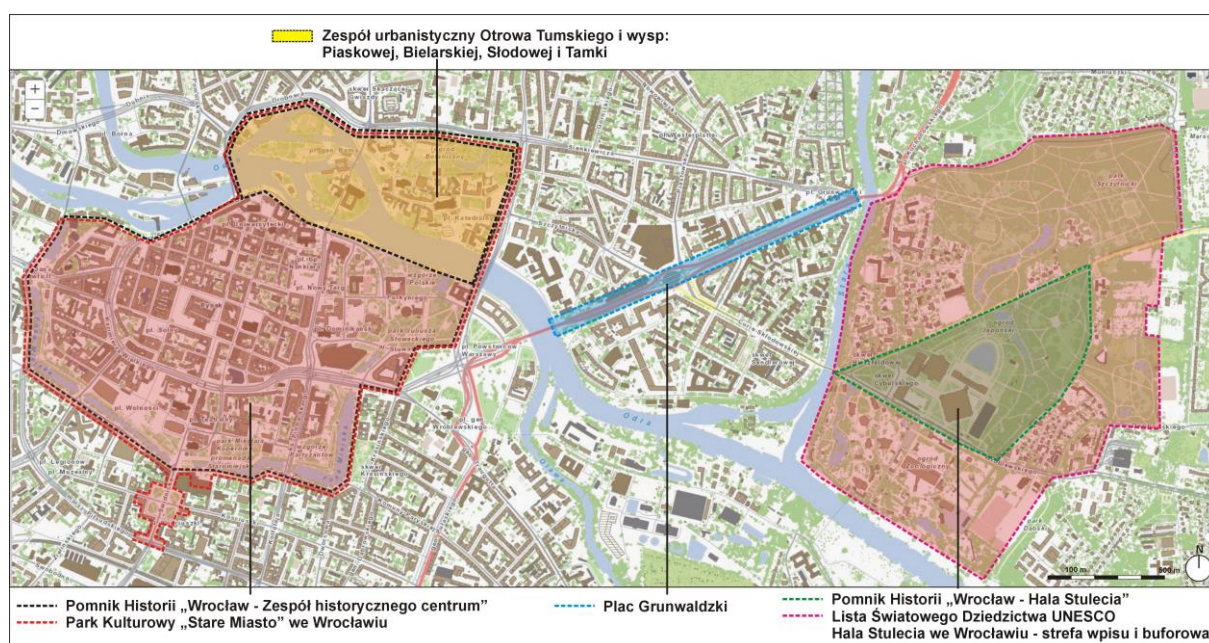

Ryc. 47. Najważniejsze prace w założeniach zieleni zrealizowane w okresie 2000-2010 w granicach Pomnika Historii „Wrocław – Zespół historycznego centrum” (1994) oraz granicach Parku Kulturowego „Stare Miasto” we Wrocławiu (2015). Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 2020). Oprac. S. Rozalski.

Legenda: 1) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9; 2) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11; 3) Rekonstrukcja ogrodu ul. Katedralnej 13; 4) Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15; 5) Rekonstrukcja ogrodu przy dawnym Pałacu Królewskim przy ul. K. Wielkiego 35; 6) Zagospodarowanie dziedzińca zewnętrznego przy Ossolineum przy ul. Szewskiej; 7) Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury przy ul. Bernardyńskiej 5; 8) Rewaloryzacja wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 9) Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 10) Rewaloryzacja wirydarza „C” w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 11) Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera; 12) Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej; 13) Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski); 14) Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego przy ul. Purkyniego wraz z pl. Polskim; 15) Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Ossolineum; 16) Ogród i dziedzińiec Ewangelickiej Wyższej Szkoły Teologicznej przy ul. św. Jadwigi 12; 17) Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 4; 18) Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1; 19) Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7; 20) Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame; 21) Rewaloryzacja wirydarza Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego; 22) Rewitalizacja zielenia przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego; 23) Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja; 24) Zagospodarowanie pl. Czystego przy D.H. Renoma; 25) Zagospodarowanie Wyspy Słodowej; 26) Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie nieistniejące); 27) Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej (Etap I); 28) Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy ul. Purkyniego; 29) Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej; 30) Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. B. Kominka na Wyspie Piaskowej; 31) Zagospodarowanie skweru „Na Odwachu” z pomnikiem króla B. Chrobrego przy ul. Świdnickiej.

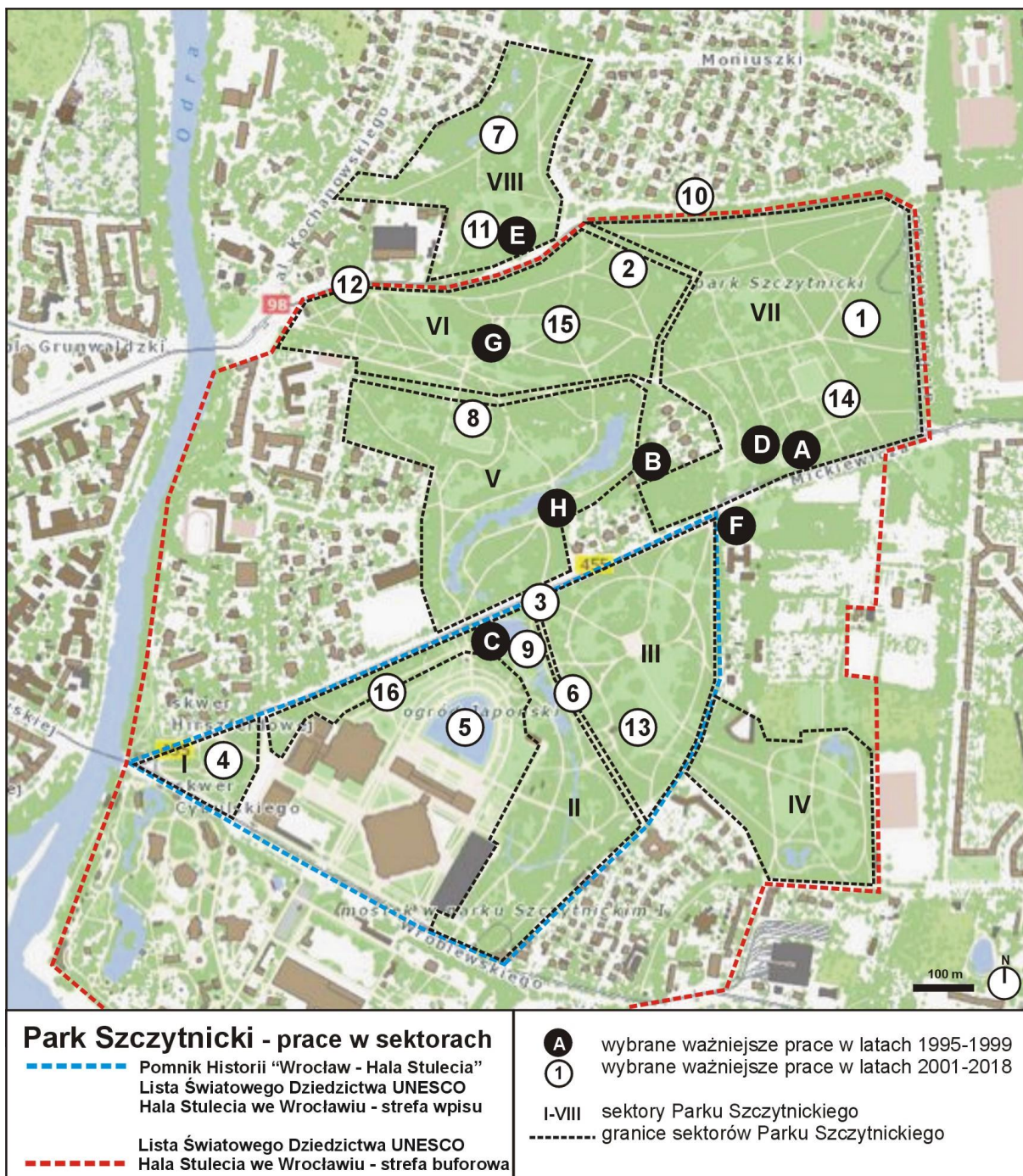
Dobrymi przykładami były rewaloryzacje w parkach: Południowym, Szczytnickim (Ryc. 49, Tabela 13), Brochowskim, Parku im. M. Kopernika (Ogrodzie Staromiejskim), Staszica, a także Promenada Staromiejska na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej. Na szczególną uwagę zasługuje **pełna rewaloryzacja i rekonstrukcja założeń ogrodowych o kameralnej skali**, stanowiących uzupełnienie zabytkowej architektury tj. wirydarz w Muzeum Architektury (dawny klasztor Bernardynów; ryc. 70), ogrody d. Pałacu Królewskiego (Pałacu Spätgenów) przy ul. K. Wielkiego 35, ogrody biskupie na Ostrowie Tumskim, dziedziniec Ossolineum (dawny zespół klasztorny Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą) i wirydarz w klasztorze Sióstr Urszulanek przy pl. Nankiera (*Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010–2013*).

Zdecydowanie **najwięcej prac** zrealizowano w rejonach **wartościowych historycznie i kulturowo**, „miejscach z klasą” stanowiących **bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej** (*Strategia-Wrocław 2000 Plus, Założenia polityki społeczno-gospodarczej na lata 2000-2005*). W dalszej perspektywie prace w tych rejonach **przyczyniły się do ich umocnienia** pod względem **wprowadzenia kolejnych form ochrony prawnej (Pomnik Historii, Park Kulturowy)** oraz docenienia wyjątkowej uniwersalnej wartości poprzez wpis obszaru na listę światowego dziedzictwa **UNESCO** (Ryc. 48). Zestawienie ważniejszych prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010 podsumowano w Tabeli 14.

Ryc. 48. Najważniejsze obszary prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010 we Wrocławiu.

Objaśnienie: Obszary pokrywają się z rejonami o wysokiej wartości historycznej, kulturowej, tzw. miejscami z klasą, jak również Placem Grunwaldzkim, który jest największym wrocławskim centrum akademickim. Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

Ryc. 49. Najważniejsze prace w sektorach Parku Szczytnickiego w latach 1995-2018.

Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020)

Oprac. S. Rozalski.

Tabela 13. Chronologia najważniejszych prac w *Parku Szczytnickim w latach 1995-2018.

Źródło: Oprac. S. Rozalski.

Oznaczenie na mapie	Rok	Prace w Parku Szczytnickim	Sektor
Wybrane ważniejsze prace w Parku Szczytnickim w latach 1999-1999			
A	1995	Rewaloryzacja „rózanki” w sektorze VII	VII
B	1995	Odbudowa Pomnika Fryderyka von Schillera w sektorze V	V
C	1996-1997 1999	Rewaloryzacja Ogrodu Japońskiego w sektorze II (1996-1997); Ponowna renowacja Ogrodu Japońskiego po powodzi w lipcu 1997 (1999)	II
D	1996-1997	Rewaloryzacja i zagospodarowanie ozdobnego „wgłębnika” w sektorze VII zniszczonego po powodzi w lipcu 1997	VII
E	1996-1997	nowy zespół placów zabaw przy al. Różyckiego w sektorze VIII	VIII
F	1997	Rewitalizacja współczesnego ogrodu położonego przy ul. Mickiewicza (założenie znajduje się poza granicami sektorów Parku, poza granicą Pomnika Historii, a w granicach strefy buforowej UNESCO)	-
G	1997	Budowa placu zabaw w centrum płn. części parku w sektorze VI	VI
H	1998	Rewaloryzacja szaty roślinnej Parku po powodzi w 1997	-
Wybrane ważniejsze prace w Parku Szczytnickim w latach 2001-2018			
1	2001	Remont ścieżek w sektorze VII	VII
2	2002	Remont ścieżek w sektorze VI	VI
3	2003	Remont fragmentu al. Dąbskiej z budową miejsc postojowych dla osób z niepełnosprawnościami	II
4	b.d.	Renowacja alejek parkowych w sektorze I (b. d.); Rekonstrukcja Pomnika Diany w sektorze I (2015-2016)	I
5	2005, 2008-2009, 2008-2011, 2010, 2011	Remont oświetlenia parkowego wokół Pergoli przy Hali Stulecia (2005); Remonty małej architektury w otoczeniu Pergoli (2005); Remont konstrukcji Pergoli wraz z zabezpieczeniem roślinności porastającej Pergolę (2008-2011); Budowa fontanny multimedialnej - Projekt pn. „Przebudowa niecki wodnej położonej przy Hali Stulecia we Wrocławiu na fontannę multimedialną” (2008-2009); Budowa monitoringu wizyjnego Pergoli i najbliższego otoczenia (2010); Remont nawierzchni, pełna renowacja trawników, dosadzenie kosodrzewiny w obrębie Pergoli i fontanny multimedialnej (2011);	II
6	2006, 2008-2009, 2011	Zabezpieczenie nasadzeń bluszczu przy Alei Dąbskiej (2006); Konserwacja zbiornika wodnego pomiędzy ulicami: Kopernika i Mickiewicza w sektorze II (2008-2009); remont mostka położonego w sektorze II parku przy Ogrodzie Japońskim (2011); remont mostka na „Czarnej wodzie” przy ul. Czackiego (2011);	II
7	2008-2009	Remont alejek wraz budową oświetlenia i elementów małej architektury w sektorze VIII; przyłącze dla oświetlenia parkowego;	VIII II
8	2008	Założenie Sadu Wiśniowego w sektorze V	V
9	2006, 2008, 2009, 2011, 2015-2016	Remonty mostków dotyczące regulacji stosunków wodnych, remonty cieków i zbiorników; modernizacja cieku wodnego w Ogrodzie Japońskim (2006); remont drewnianego mostka w Ogrodzie Japońskim (2009); remont zadaszeń pawilonów i altan, konserwacja małej architektury w Ogrodzie Japońskim (2011); remont drewnianej przystani w Ogrodzie Japońskim (2011); remont mostka łukowego Taiko Bashi (2015-2016) oraz architektury ogrodowej (altany, herbaciarnia, drewnianych bram, ogrodzenia, tarasów i in. elementów małej architektury) w Ogrodzie Japońskim (2015-2016);	II
10	2010	Remont zabytkowego ogrodzenia przy ul. Różyckiego	-
11	2011	Przebudowa placu zabaw w sektorze VII parku przy ul. Chopina	VII
12	2013	Remont zabytkowego szaletu miejskiego przy al. Różyckiego	VI
13	2014, 2015-2016, 2017-2018	Remont dachu Kościółka w Parku Szczytnickim (2014); Remont ścian wieży Kościółka (2015-2016), kompleksowa rewitalizacja pozostałej części Kościółka wraz z zagospodarowaniem najbliższego otoczenia (2017-2018)	III
14	2014	Remont pawilonu ogrodowego (gloriety) w sektorze VII wraz z dojściem	VII
15	2015-2016	Remont Kolumny Fryderyka II w sektorze VII	VII
16	2011, 2017-2018	Budowa przyłącza energetycznego dla oświetlenia części Parku pomiędzy ulicami: Mickiewicza, Kopernika i Wystawową oraz zasilania Ogrodu Japońskiego (2011); Zagospodarowanie części Parku Szczytnickiego (Etap I) (w obszarze pomiędzy Pergolą, Ogrodem Japońskim, ul. Mickiewicza a Pawilonem Czterech Kopuł wraz z fragmentem ścieżek przy Ogrodzie Japońskim (2017-2018);	II

Tabela 14. Wykaz ważniejszych prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010.
Źródło: Oprac. S. Rozalski na podst. klasyfikacji terenów zieleni ze względu na wartość historyczną i kulturową (oprac. Szopińska 2014, s. 10). Objaśnienia: *prace w pozostałych obszarach, które nie mieściły się w przyjętych kategoriach form zieleni tj. Zatoka Gondoli przy Muzeum Narodowym itp. **Wybrane założenia zieleni były objęte kilkoma formami ochrony jednocześnie, co znalazło odzwierciedlenie w ich klasyfikacji.

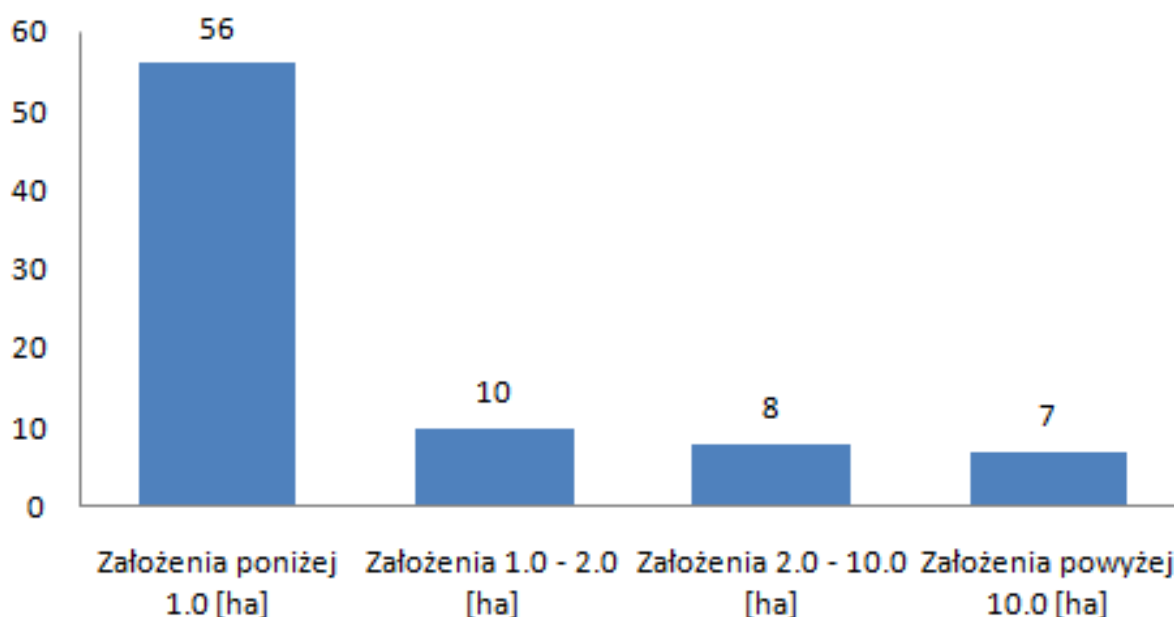
Lp.	Forma zieleni miejskiej	Wysoka wartość historyczna i kulturowa, objęta ochroną prawną:					Wysoka wartość historyczna i kulturowa, nie objęta ochroną prawną	
		Zabytek wpisany do rejestru zabytków	Uznany za Pomnik Historii	Park Kulturowy	Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (stan na dzień 20.02.2020)	Lista światowego Dziedzictwa UNESCO wraz ze strefą buforową	Ujęte w gminnej ewidencja zabytków	O udokumentowanych wartościach w materiałach specjalistycznych publikowanych lub niepublikowanych
1.	Parki	3,4,16,17,26,30,31,33,35,45	3, 30, 31,45, 4 (częściowo)	3, 30, 31, 45,	3, 17, 30, 31, 59, 65, 71, 4 (częściowo)	4 (częściowo)	57, 59, 65	70,
2.	Skwery, zieleńce	11, 14, 15, 28, 29, 32, 46, 66,	11, 14, 28, 29, 46, 66,	11, 14, 28, 29, 46, 66,	11, 15, 28, 29, 32, 46, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 61, 66,		49,50,52, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 63,	50, 51, 54,
3.	Bulwary	1, 2	1, 2,32	1, 2, 32	1, 2			
4.	Ogrody	20, 21, 22, 23, 24, 25, 34, 36, 38, 40, 51,	20, 21, 22, 23, 24, 25, 34, 36,38, 40,51,	20, 21, 22, 23,24,25, 34,36,38, 40,51	20, 21, 22, 23, 24, 25, 34, 36, 38, 40,			
5.	Zielone dziedzińce, wirydarze	6,7,8,9, 10, 12, 13, 27, 37,	6, 7, 8, 9, 10,12,37,	6, 7, 8, 9, 10,12,37,	6, 7, 8, 9, 10, 12, 37,			
6.	*Pozostałe obszary	18,19,	18,19,	18, 19,	64,		64,	
	**Suma	42	34	35	42	1	16	4

Legenda: 1) Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej; 2) remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej (Etap I); 3) zagospodarowanie Wyspy Słodowej; 4) rewaloryzacja Parku Szczytnickiego - najważniejsze prace z lat 1995-2016; 5) Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Ossolineum; 6) Zagospodarowanie dziedzińca zewnętrznego Ossolineum; 7) Zagospodarowanie dziedzińca zewnętrznego Ossolineum; 8) Rewaloryzacja wirydarza "A" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 9) Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 10) Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej; 11) Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera; 12) Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury przy ul. Bernardyńskiej 5; 13) Zagospodarowanie dziedzińca budynku przychodni przy pl. św. Macieja 8; 14) Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja; 15) Zagospodarowanie terenów przylegających do osiedla Księża Małe; 16) Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego; 17) Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego; 18) Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego wraz z pl. Polskim przy ul. Purkyniego; 19) Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy ul. Purkyniego; 20) Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7; 21) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9; 22) Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11; 23) Rekonstrukcja ogrodu ul. Katedralnej 13; 24) Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15; 25) Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1; 26) Reaktywacja terenów przylegających do Wzgórza Kilimandżaro; 27) Zagospodarowanie zielenią dziedzińca budynku A1 Politechniki Wrocławskiej; 28) Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie nieistniejące); 29) Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja; 30) Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (Etap I); 31) Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski); 32) Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. B. Kominka na Wyspie Piaskowej; 33) Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina; 34) Rekonstrukcja ogrodu Muzeum Miejskiego przy ul. K. Wielkiego 35; 35) Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach; 36) Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame przy ul. Marcina 12; 37) Rewaloryzacja wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego 38) Ogród i dziedzińiec Ewangelickiej Wyższej Szkoły Teologicznej przy ul. św. Jadwigi 12; 40) Ogród przy ul. Katedralnej 4; 45) Budowa Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim; 46) Zagospodarowanie skweru „Na Odwachu” z pomnikiem króla B. Chrobrego przy ul. Świdnickiej; 49) Remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza; 50) Remont skweru przy ul. Przestrzennej; 51) Remont skweru przy ul. Dawida; 52) zagospodarowanie skweru przy ul. Świdnickiej; 53) Remont terenu zieleni pl. Wiślanego; 54) Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J. B. Courtenay; 55) Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim; 56) Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej; 57) Przebudowa parku im. S. Staszica; 58) gospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45; 59) Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim; 60) Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Żernickiej; 61) Zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim; 62) Budowa placów zabaw w parku gen. W. Andersa; 63) Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasińskiego; 64) Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie WTWK Partynice; 65) Rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8; 66) Rewitalizacja zieleńca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego; 70) Rewaloryzacja założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej; 71) Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta na park osiedlowy.

4.2. Powierzchnie prac w założeniach

Przeprowadzone badania wykazały różnorodne powierzchnie założeń objętych pracami (Ryc. 50-51). **Bardzo dużą grupę** tworzyły **kameralne założenia** towarzyszące zabytkowej zabudowie (wirydarze, dziedzińce, ogrody katedralne, ogrody przypałacowe – **19 założeń** rewaloryzowanych w okresie 2000-2010). **Dominującą grupę** stanowiły prace w założeniach o przedziale powierzchniowym: poniżej **1,0 ha** – prace w **56 założeniach** (w tym: poniżej 0,5 ha - 49 obiektów, z czego na założeniach o powierzchni do 0,1 ha -19 obiektów). Kolejna grupa to prace w założeniach w przedziale **1,0-2,0 ha** - **10 obiektów**, dalej w przedziale **2,0-10,0 ha** - **8 obiektów** (w tym: 5 obiektów powyżej 5,0 ha) i prace na założeniach największych powierzchniowo - powyżej **10,0 ha** - **7 obiektów** (w tym prace obejmujące 4 duże parki: Szczytnicki, Tysiąclecia-Milenijny, Południowy i Leśnicki oraz 3 uprawy leśne: Janówek, Świniary i Opatowice)¹²⁴.

W dużych powierzchniowo założeniach zieleni (Park Szczytnicki, Południowy, Tysiąclecia-Milenijny) prace realizowano **nie całościowo**, a **etapami** w kolejnych latach (np. prace w sektorach Parku Szczytnickiego, części Wyspy Piaskowej, etapy Osi Grunwaldzkiej) (Por. Tabela 13, 45, 46). Z drugiej strony wyliczyć można **wiele obiektów zrealizowanych kompleksowo** w pełnych granicach założenia, szczególnie założenia w zwartej zabudowie miejskiej (*plac Strzelecki, *plac św. Macieja), wewnątrz zabudowy (dziedzińce, wirydarze), parki osiedlowe (*park Bajana, *park Canaletta, *Park słoneczny na Gaju), małe zieleńce przyuliczne (*przy ul. Chociebuskiej), czy założenia zieleni towarzyszące układom urbanistycznym (Stare Miasta, Nadodrze) i komunikacyjnym (*tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej). Specyficzną grupę stanowiły założenia na wyspach odrzańskich (*Wyspa Słodowa, *Piaskowa, *Opatowicka).

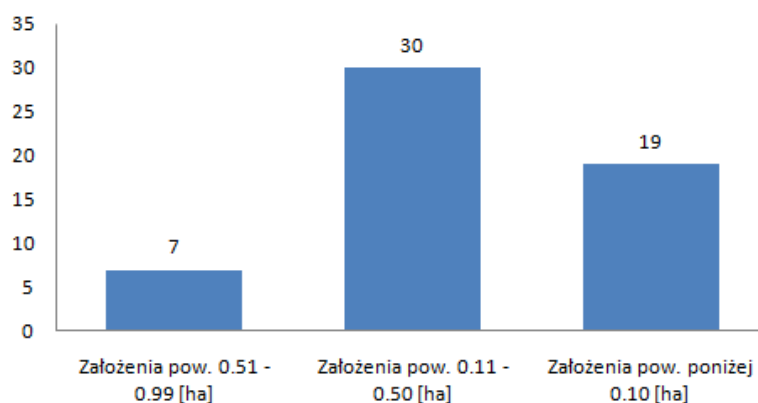
Ryc. 50. Ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010 w odniesieniu do ich powierzchni.

Legenda: Wszystkich badanych założeń: 81 obiektów, w tym: 1) założenia o powierzchni poniżej 1,0 ha – prace w 56 obiektach (69,13% wszystkich prac), 2) w przedziale 1,0-2,0 ha- prace w 10 obiektach (12,34%), 3) w przedziale 2,0-10,0 ha - prace w 8 obiektach (9,87%), 4) powyżej 10,0 ha – prace w 7 obiektach (8,64%). Źródło: oprac.: S. Rozalski.

¹²⁴ W praktyce w wielu przypadkach całkowita powierzchnia danego założenia nie przekładała się na pełny zakres jej zagospodarowania (np. Park Południowy, Park Leśnicki). Często prace dotyczyły jedynie wybranych zakresów np. układu komunikacyjnego, oświetlenia, placów rekreacyjnych lub nasadzeń zieleni.

Wielkoobszarowe założenia zieleni pojawiały się przede wszystkim **w postaci upraw leśnych**. Wielkość powierzchni upraw ze względu na specyfikę funkcji drzewostanu leśnego nie przekładała się jednak na intensywność zainwestowania i wyposażenia powierzchni (*uprawy leśne przy ul. Koziej – pow. 15 ha, *park leśny Janówek – pow. 16,18 ha)¹²⁵. Z kolei wielkopowierzchniowe parki zakładane od podstaw (*Park Tysiąclecia-Milenijny) napotykały na liczne bariery formalne-prawne, organizacyjne i finansowe, które odsunęły zasadnicze prace budowlane dopiero na kolejne lata.

Pozytywnym zjawiskiem była **intensyfikacja prac w założeniach w ramach jednego rejonu**, zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie względem siebie, co pozwalało uzyskać wrażenie, iż mimo małych powierzchniowo terenów, prace podnosiły jakość i estetykę dla większej przestrzeni (tj. prace na wyspach odrzańskich: Piaskowa, Słodowa, Bielarska i dodatkowo bulwary na Wyspie Piaskowej od str. Ostrowa Tumskiego: P. Włostowica, S. Wyszynskiego).

Ryc. 51. Ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia o powierzchni poniżej 1,0 ha w latach 2000-2010.

Legenda: 1) założenia o powierzchni w przedziale **0,51-0,99** ha – prace w 7 obiektach, 2) w przedziale **0,11-0,50** ha – prace w 30 obiektach, 3) **do 0,10** ha – prace w 19 obiektach. Źródło: oprac.: S. Rozalski.

4.3. Lata realizacji prac w założeniach

Podmioty zarządzające nieruchomościami w imieniu Gminy Wrocław, w tym jednostki organizacyjne, takie jak ZZM, realizują zadania według *Wieloletnich Planów Inwestycyjnych (WPI)*, zadań jednorocznych oraz programów wynikających ze statutu jednostki. Sprawozdania z wykonania budżetu prezentowane są w sprawozdaniach rocznych, które znajdują odzwierciedlenie w Sprawozdaniu Prezydenta. Na podstawie tych źródeł, jak również materiałów archiwalnych, oszacowano czas trwania poszczególnych inwestycji.

Największa intensywność rozpoczętych inwestycji w badanym przedziale czasowym przypadła na lata: 2000 (12 procesów), 2002 (14 procesów) oraz 2010 (11 procesów). Wynikało to z gotowości realizacyjnej zadań pod kątem zatwierdzonej dokumentacji projektowo-kosztorysowej, zapewnionego finansowania, decyzji oraz rozstrzygniętych postępowań przetargowych. **Najmniejsza** ilość zainicjowanych prac miała miejsce w latach: 2006 (5 procesów), 2009 (5 procesów), 2011 (4 procesy). Należy jednak zauważyć, że mała ilość nowych procesów, nie oznaczała deficytu prowadzonych prac, ponieważ w latach tych równolegle realizowane lub kończone były roboty rozpoczęte wcześniej. **Większość** zinwentaryzowanych prac w założeniach zieleni stanowiła **zadania wieloletnie, zazwyczaj 2-3 letnie** (tj. *zagospodarowanie Wyspy Słodowej, *park przy ul. J. Bajana, *rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej, *przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej).

¹²⁵ ZZM w latach 2000-2010 założył ok. 60 ha upraw leśnych, w tym lokalizacje: Janówek (16,18 ha bez łąk śródleśnych), ul. Kozia (15 ha), ul. Szczecińska (2,5 ha), ul. Śliwowa-Potokowa (2,53 ha), ul. Kosmonautów (4,36 ha), ul. Międzyrzecka (2,30 ha), ul. Opatowicka (0,54 ha), Ćwiczebna (6,04 ha), Kłokoczyce (2,69 ha), Wojnow (7,40 ha). W latach 90. zalesienia obejmowały ok. 167 ha upraw leśnych, w tym lokalizacje: teren przy ul. Kosmonautów (75,17 ha), teren zalesień w rejonie Nowego Dworu (47,60 ha), teren w rejonie Osobowic (13,70 ha), teren w rejonie Rędzina (24,72 ha), teren w rejonie Stabłowic (0,68 ha), teren w rejonie Maślic (5,97 ha). Z kolei w latach 2011-2019 zalesienia obejmowały ok. 116 ha upraw leśnych, w tym lokalizacje: Opatowice (70 ha), Świniary (37,50 ha) i Osobowice (8,50 ha) (mat. arch. ZZM).

Stosunkowo **szybko i całościowo** zrealizowane zostały **inwestycje na małych powierzchniach** lub **zamkniętych terenach** zieleni (tj. wirydarze, ogrody katedralne, małe skwery miejskie) oraz **prace fragmentaryczne** (tj. poszczególne sektory *Parku Szczytnickiego), wymagające niezwłocznej interwencji prace zabezpieczające (tj. *tereny przylegające do Wzgórza Kilimandżaro w Parku Wronim, *umocnienie Wzgórza Andersa, remonty mostków, ścieżek) lub okazjonalne (tj. aranżacje i estetyzacje przestrzeni wokół wznoszonych pomników).

W wybranych założeniach prace realizowane są **nieustannie od kilkunastu lat**. Dotyczy to przede wszystkim wielkopowierzchniowych parków (tj. Park Szczytnicki, Park Leśnicki) i terenów zakładanych od postaw (tj. Park Tysiąclecia-Milenijny). Osobną grupą były uprawy leśne (tj. *park leśny Janówek, *uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej), wykonywane przede wszystkim na terenach porolnych. Tutaj powolne tempo wzrostu drzewostanu, mniejszy stopień nasycenia infrastrukturą sportowo-rekreacyjną, wymagały dłuższej perspektywy planowania tego typu założeń w czasie.

4.4. Koszty prac i finansowanie inwestycji

Zdecydowana większość prac zinwentaryzowanych w założeniach zieleni z lat 2000-2010, z racji tytułu prawnego do terenu, finansowana była z budżetu Gminy Wrocław (ok. 60 zadań inwestycyjnych zrealizowanych na terenach gminnych; 13 zadań na terenach kościelnych: kurii, klasztorów, zgromadzeń; 8 zadań na terenach jednostek oświaty, służby zdrowia).

Ze względu na sytuację, iż potrzeby finansowania prac, były zazwyczaj większe aniżeli możliwości budżetowe Gminy, jednostki takie, jak ZZM przez wiele lat ubiegały się o dodatkowe środki z funduszy celowych przeznaczonych na ochronę środowiska. W poszczególnych latach korzystano głównie z dotacji Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (GFOŚiGW), z którego dofinansowane były remonty i inwestycje zieleni. Przedmiotowy fundusz działał do 2009 r. (Dziąła, Koniecka-Pasierska, Rozalski 2012). W późniejszych latach możliwości dotacji finansowych dla założeń zieleni szukano w ramach funduszy Unii Europejskiej. Przykładowo w latach 2010-2020 ZZM zrealizował 5 projektów współfinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (zieleniec pl. Strzelecki, skwer Pomorska-Kasubska, park im. S. Staszica, rewitalizacja kościółka pw. św. J. Nepomucena w Parku Szczytnickim, Park Szczytnicki). Z kolei jedno zadanie zostało refinansowane już po zakończeniu realizacji (Promenada Staromiejska odc. pl. Jana Pawła II do ul. Krupnicza). W innych jednostkach gminnych finansowanie unijne zadań w założeniach zieleni rozpoczęło się nawet wcześniej – w 2007 r. przeprowadzono rekonstrukcję ogrodu w stylu barokowym przy d. Pałacu Królewskim przy ul. Kazimierza Wielkiego 35 (przy obecnym budynku Muzeum Miejskiego) w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ok. 75% kwoty całkowitych wydatków kwalifikowanych). Z dofinansowań unijnych RPO korzystały także inne jednostki: WTWK Partynice (rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych Partynice), Uniwersytet Przyrodniczy (rewaloryzacja części parku w dawnej wsi Pawłowice), Uniwersytet Wrocławski (rewaloryzacja i zagospodarowanie terenu wewnętrznego wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego). Z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej: Urząd Marszałkowski (waloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8), Siostry Szkolne de Notre Dame (ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej przy klasztorze ul. św. Marcina 12). W Tabeli 16 przedstawiono koszty wybranych zadań z lat 2000-2010.

Badania wykazały, że **dla wielu procesów brak jest danych dotyczących kosztów** całości wykonanych prac. Dla części prac dane dotyczą jedynie wybranych elementów zagospodarowania (remontu ścieżek, mostków)¹²⁶. Ten stan rzeczy wynikał z kilku powodów. Po pierwsze, brakowało

¹²⁶ Największe „wagowo” koszty prac w założeniach zieleni stanowią zazwyczaj: branża drogowa (prace ziemne, korytowanie, wywóz, utylizacja ziemi, gruzu, złomu; budowa układu komunikacji, nawierzchnie ścieżek, alejek, placów), infrastruktura sportowo-rekreacyjna (place zabaw, siłownie, boiska), branża elektryczna (przyłącza, sieci, oświetlenie, iluminacja), branża wod.-kan. (przyłącza, sieci, fontanny, toalety publiczne, systemy nawodnienia, poidła), wyposażenie w małą architekturę (ławki, kosze, pergole, trejaże) oraz nasadzenia zieleni (drzewa, krzewy, byliny, rośliny cebulowe, trawy ozdobne, pnącza, trawniki itd.).

systematycznego i kompleksowego dokumentowania prac oraz kosztów poniesionych w wybranych założeniach, do których dotarcie obecnie stało się niemożliwe (m.in. brak materiałów źródłowych). Po drugie, prezentacja danych finansowych w sprawozdaniach rocznych jednostek budżetowych, nie zawsze była jednoznaczna. Czasem prezentowano koszty całościowe zrealizowanych programów inwestycyjnych, bez wyszczególnienia kosztów konkretnych zadań lub zakresów, które zrealizowano. Innym razem prezentowano ogólnie koszty całych zadań, bez wyszczególnienia konkretnych zakresów prac. Brak danych finansowych dla wielu realizacji, wynikał m.in. z braku materiałów źródłowych (ograniczony okres obowiązkowej archiwizacji danych, brak cyfrowych baz danych w ówczesnym okresie), trudności w dostępie do dokumentów finansowych dla konkretnych prac z okresu 2000-2010, niejednoznacznej prezentacji danych finansowych w dokumentach.

Największym ze względu na poziom finansowania prac i udział wydatków na zieleni we Wrocławiu (ZZM) był **rok budżetowy 2008**¹²⁷. Wynikało to z jednej strony z finalizacji i rozliczenia wielu kosztownych inwestycji z poprzednich lat (tj. *Promenada Staromiejska Etap I, *przebudowa zieleni Osi Grunwaldzkiej). Drugim powodem było wykorzystanie dotacji GFOŚiGW, które ZZM otrzymywał wówczas na remonty i inwestycje terenów zieleni. Z kolei w odniesieniu do **szacunkowych kosztów zagospodarowania** założeń zieleni we Wrocławiu na przestrzeni lat 2000-2010 wynosiły średnio **1,69 mln zł/ha**, co stanowi **169 zł/m²** (Tabela 15)¹²⁸.

Tabela 15. Szacunkowe koszty zagospodarowania 1 ha/m² założenia zieleni we Wrocławiu z lat 2000-2012.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Nazwa założenia zieleni / zrealizowane prace	Rok	Pow. założenia / prac (ha)	Koszt (mln zł)	Szacunkowy koszt inwestycji w przeliczeniu na powierzchnię (mln zł/ ha) (zł/ m ²)
1.	Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja	2003-2004	0,98	1,0	1,02
2.	Rewitalizacja Wyspy Słodowej	2005-2006	1,92	2,7	1,40
3.	Budowa parku osiedlowego przy ul. J. Bajana	2005-2006	2,00	1,5	0,75
4.	Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika	2010	1,47	6,0	4,08
5.	Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim	2010-2011	1,20	1,84	1,53
6.	Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej	2010-2012	1,26	2,21	1,75
7.	Przebudowa parku im. S. Staszica	2010-2012	4,40	5,76	1,30
Średni koszt					1,69 mln/ha 169 zł/m²

W trakcie badań nie udało się dotrzeć do **kosztów zakładania wielkoobszarowych upraw leśnych** w ówczesnym okresie. Niemniej jednak analiza kosztów ponoszonych na kolejne konserwatorskie rewaloryzacje oraz bogate w wyposażenie założenia rekreacyjno-wypoczynkowe, pozwala stwierdzić, że największe wagowo koszty prac w założeniach, wynikały nie z samych nasadzeń zieleni, a wysokich kosztów prac ogólnobudowlanych (drogowych, elektrycznych, sanitarnych), jak również cen rynkowych samego wyposażenia założeń zieleni. Ten stan rzeczy generował wysokie koszty inwestycji, które znajdują odbicie głównie w infrastrukturze, nie zaś powierzchni samej zieleni. W 2015 r. koszt zalesienia **1 ha** terenu w mieście szacowano na poziomie ok. **27 000 zł**¹²⁹.

¹²⁷ Wysoki budżet ZZM w 2008 r. (ok. 47 mln zł), nie dotyczył jedynie kosztów inwestycji, a całości wydatków poniesionych w ramach statutowej działalności jednostki, w tym m.in. kosztów bieżącego utrzymania i konserwacji wszystkich obiektów administrowanych przez ZZM, poniesione nakłady inwestycyjne oraz inne zadania statutowe (źródło: BIP, mat. arch. ZZM).

¹²⁸ Dla celów porównawczych do wyliczeń przyjęto prace w założeniach o podobnym charakterze i standardzie wyposażenia. Z kalkulacji wyłączono założenia zieleni o charakterze leśnym (uprawy leśne). Koszty (w mln zł) przeliczono na powierzchnię terenu (ha, m²).

¹²⁹ Dotyczy kosztu brutto założenia 1 ha lasu z wyłączeniem kosztów przygotowania terenu (tj. koszty usuwania wysypisk, porządkowania terenu, prac melioracyjnych, wykonania sieci rowów, zastawek, ogrodzenia upraw) oraz zlecenia dokumentacji (operat leśny). Przyjmuje się, że teren zalesiony liczy powyżej 300 szt. drzew/ha w wieku dorosłym (po uzupełnieniach) oraz 60 szt. drzew/ha podczas młodych nasadzeń. Koszt utrzymania 1 ha lasu w 2020 r. szacowano na poziomie 4 400 zł (brutto) (źródło: BIP, mat. arch. ZZM).

Tabela 16. Koszty wybranych zadań inwersyjnych w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.

Oprac. S. Rozalski.

Lp.	Prace zrealizowane w założeniach zieleni	koszt brutto [tys. PLN]
1.	Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego	130
2.	Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego	103
3.	Zagospodarowanie terenów przylegających do osiedla Księża Małe	600
4.	Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina	205
5.	Rewaloryzacja skweru na pl. św. Macieja	1 000
6.	Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina	2 500
7.	Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera	202
8.	Rewaloryzacja założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej	138
9.	Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta na park osiedlowy	332
10.	Remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza	235
11.	Zagospodarowanie terenu Wyspy Słodowej	2 700
12.	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura	800
13.	Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. B. Kominka na Wyspie Piaskowej	1 255
14.	Budowa parku osiedlowego przy ul. J. Bajana	1 500
15.	Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B	400
16.	Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej	1 500
17.	Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy ul. Purkyniego	250
18.	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej	7 000
19.	Zagospodarowanie dziedzińca zewnętrznego przy Ossolineum przy ul. Szewskiej	1 000
20.	Rekonstrukcja ogrodu przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35	4 000
21.	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej	7 200
22.	Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej we Wrocławiu (Etap I)	1 500
23.	Rewaloryzacja parku im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski)	6 000
24.	Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. L. Zamenhofa	500
25.	Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej	54
26.	Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim	1 845
27.	Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie WTKW Partynice	4 675
28.	Rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8	1 660
29.	Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame przy ul. św. Marcina 12	412
30.	Rewaloryzacja wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego	2 600
31.	Prace w Parku Szczytnickim - remont Pergoli przy Hali Stulecia	7 500
32.	Rewaloryzacja ogrodów Ostrowa Tumskiego (łączy koszt)	1 200
33.	Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej	2 212
34.	Przebudowa parku im. S. Staszica	5 700
35.	Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego przy ul. Purkyniego wraz z pl. Polskim	2 200
36.	Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach	2 265

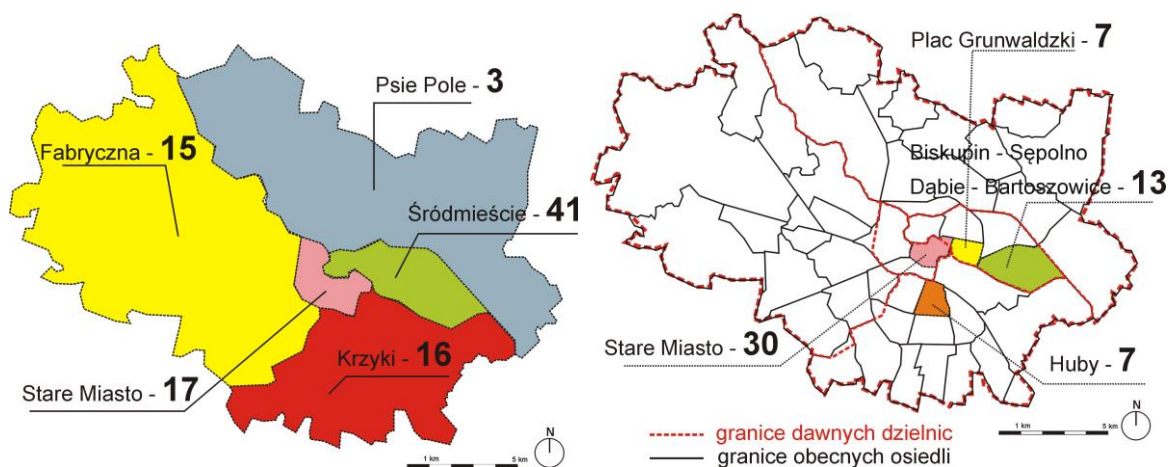
4.5. Lokalizacja i układ przestrzenny zrealizowanych prac

W odniesieniu do rozmieszczenia przestrzennego prac zrealizowanych w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010, możemy wyróżnić podziały uwzględniające: dawne dzielnice administracyjne, obecne osiedla, jednostki urbanistyczne ustalone w SUIKZP (2018)¹³⁰. Biorąc pod uwagę dawny podział administracyjny Wrocławia na pięć dzielnic, **zdecydowana większość** zinwentaryzowanych prac, zrealizowana została w dzielnicy **Śródmieście** (41 procesów, w tym 13 procesów w samym **Parku Szczytnickim**). Kolejne pod względem ilości działań w założeniach zieleni dzielnice to: **Stare Miasto** (17 procesów), Krzyki (16 procesów), Fabryczna (15 procesów) i Psie Pole (3 procesy)(Tabela 17, Ryc. 52a).

Tabela 17. Ilość realizacji w założeniach zieleni w latach 2000-2010 w odniesieniu do dawnych dzielnic Wrocławia.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Dzielnica miasta	Ilość prac	Powierzchnia dzielnicy
1.	Śródmieście	41	16 km ²
2.	Stare Miasto	17	7 km ²
3.	Krzyki	16	54 km ²
4.	Fabryczna	15	119 km ²
5.	Psie Pole	3	98 km ²

Przy zestawieniu ilości zrealizowanych prac z powierzchniami zajmowanymi przez poszczególne dawne dzielnice: Stare Miasto - 7 km², Śródmieście - 16 km², Krzyki - 54 km², Psie Pole - 98 km², Fabryczna - 119 km², **największy ilościowo udział** przypada na drugą, najmniejszą, co do wielkości dzielnicę miasta – **Śródmieście** (41 procesów), z kolei drugi największy udział na dzielnicę najmniejszą – **Stare Miasto** (17 procesów). **Najmniej** procesów zinwentaryzowano w dzielnicy **Psie Pole**.

Ryc. 52 (a-b). Lokalizacja prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010 w odniesieniu do dawnych 5 dzielnic (1950) i obecnych 48 osiedli (2016) Wrocławia. Na prawej rycinie osiedla Wrocławia (wykaz obowiązujący od 2016 r.) z największą ilością prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010.

Źródło: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020).
Oprac. S. Rozalski.

¹³⁰ W 1950 r. w wyniku reformy administracyjnej Wrocław podzielono na 5 dzielnic, stanowiących jednostki administracji publicznej: Stare Miasto, Psie Pole, Fabryczna, Śródmieście i Krzyki. Ten stan rzeczy trwał do zmian ustrojowych kraju na początku lat 90. W 1991 r. zlikwidowano dawne urzędy dzielnicowe. Obecnie dzielnice nie posiadają własnej osobowości prawnej, stanowią jednak kryterium organizacji wielu urzędów i instytucji. Dzielnicę zastąpiono 48 osiedlami. Rejony, których granice i nazwy są zbliżone z dawnymi dzielnicami, występują wciąż w praktyce działania różnego rodzaju władz i administracji (jako podziały terytorialne kompetencji sądów, prokuratur, urzędów skarbowych itp.). Należy jednak zwrócić uwagę, iż osiedla Wrocławia nie są tożsame z obrębami geodezyjnymi, choć te ostatnie pod względem nazw i granic są do osiedli bardzo podobne. Obręby są elementem czysto geodezyjnego podziału miasta i są używane w zasadzie wyłącznie dla specyficznych potrzeb ewidencji nieruchomości (źródło: <http://geoportal.wroclaw.pl/mapy/osiedla/>, dostęp: 2020).

Z kolei w odniesieniu do obecnych **48 osiedli** (1991, 2016) rozmieszczenie i ilość zrealizowanych prac przedstawiano w tabeli 18 i na ryc. 52b

Tabela 18. Wykaz osiedli Wrocławia (obowiązujący od 2016 r.) w zestawieniu z ilością prac zrealizowanych w założeniach zieleni w latach 2000-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Nazwa Osiedla	Ilość	Nazwa Osiedla	Ilość	Nazwa Osiedla	Ilość
1. Bieńkowice	0	17. Księżę	3	33. Polanowice - Poświętne - Ligota	1
2. Biskupin - Sępolno - Dąbie – Bartoszowice	13	18. Kuźniki	2	34. Powstańców Śląskich	0
3. Borek	1	19. Leśnica	1	35. Pracze Odrzańskie	1
4. Brochów	1	20. Lipa Piotrowska	0	36. Przedmieście Oławskie	1
5. Gaj	1	21. Maślice	1	37. Przedmieście Świdnickie	1
6. Gajowice	0	22. Muchobór Mały	0	38. Psie Pole - Zawidawie	0
7. Grabiszyn - Grabiszynek	0	23. Muchobór Wielki	1	39. Sołtysowice	0
8. Gądów - Popowice Płd.	1	24. Nadodrze	3	40. Stare Miasto	30
9. Huby	7	25. Nowy Dwór	1	41. Strachocin - Swojczyce - Wojnów	0
10. Jagodno	0	26. Oporów	0	42. Szczepin	0
11. Jerzmanowo - Jarnołów - Strachowice - Osiniec	0	27. Osobowice-Rędzin	0	43. Tarnogaj	0
12. Karłowice - Różanka	1	28. Ołbin	1	44. Widawa	0
13. Klecina	1	29. Ołtaszyn	0	45. Wojszyce	0
14. Kleczków	0	30. Pawłowice	1	46. Zacisze - Zalesie - Szczytniki	2
15. Kowale	0	31. Pilczyce - Kozanów - Popowice Płn.	3	47. Świniary	1
16. Krzyki - Partynice	1	32. Plac Grunwaldzki	7	48. Żerniki	3
				Suma końcowa	91

Bezdiskusyjnie pod względem ilości i rozmieszczenia zrealizowanych prac wyróżnia się **Stare Miasto (30 procesów)**. W granice osiedla wliczone zostały wszystkie prace w Ogrodach Tumskich, wyspach odrzańskich, wirydarzach i innych założeniach. Prace mimo, że liczne pod względem ilościowym, w wielu przypadkach dotyczyły niewielkiej powierzchni. Kolejne ilościowo osiedla to: **Biskupin - Sępolno - Dąbie - Bartoszowice** (13 procesów – przede wszystkim ze względu na prace w sektorach Parku Szczytnickiego), Huby (7 procesów – niewielkie skwery miejskie, prace w rejonie Wzgórza i Parku gen. W. Andersa, i in.), Plac Grunwaldzki (7 procesów – zadania w ramach zieleni Osi Grunwaldzkiej, w rejonie kampusu Politechniki Wrocławskiej, i in.). Dalej Żerniki i Nadodrze (po 3 procesy) i pozostałe osiedla po 1-2 procesach. **W 19 osiedlach nie odnotowano żadnych prac** w założeniach w okresie 2000-2010, z wyłączeniem rutynowych zadań tj. konserwacja, bieżąca pielęgnacja czy losowe interwencje. Powyższe zestawienie uwidacznia rozkład działań (koncentracja, braki, dysproporcje).

Po 2010 r. kierunek przestrzenny działań zaczyna się zmieniać. Po Starym Mieście, wyspach odrzańskich, Śródmieściu, Hali Stulecia optyka samorządu zostaje zwrócona w kierunku osiedli na zewnątrz od centrum miasta. Służą temu narzędzia partycypacji takie, jak Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO), Fundusze Osiedlowe czy programy w ramach mikro grantów.

Natomiast ze względu na samą powierzchnię zrealizowanych prac w stosunku do dawnych dzielnic (1950) i obecnych osiedli (2016), prace w **największych powierzchniowo** założeniach zieleni (>10 ha) zrealizowano jedynie w dawnej dzielnicy Fabryczna (2 założenia), co odpowiadało dwóm uprawom leśnym (Janówek, Kozia). W przedziale prac o pow. 5-10 ha, były to kolejno dwie uprawy leśne w dawnej dzielnicy Psie Pole i po jednym parku osiedlowym w dzielnicach Krzyki i Fabryczna.

Tabela 19. Wykaz największych pod względem powierzchni prac w założeniach w odniesieniu do dawnych dzielnic i współczesnych osiedli Wrocławia.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Założenie zieleni / zrealizowane prace	Pow. założenia	Pow. prac	Dzielnica (1950)	Osiedle (2016)
1.	Budowa leśnego parku Janówek	36,00	16,18	Fabryczna	Pracze Odrzańskie
2.	Uprawy leśne przy ul. Koziej	b. d.	15,00	Fabryczna	Maślice
3.	Uprawy leśne Wojnow	b. d.	7,40	Psie Pole	Strachocin - Swojczyce - Wojnow
4.	Uprawy leśne przy ul. Ćwiczebnej	b. d.	6,04	Psie Pole	Osobowice-Rędzin
5.	Park Słoneczny na osiedlu Gaj	5,70	5,70	Krzyki	Gaj
6.	Zagospodarowanie terenu zieleni przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina	5,15	5,15	Fabryczna	Piłczyce-Kozanów-Popowice ptn.

W relacji największych powierzchniowo prac w założeniach przypadających na osiedle, największy obszar obejmowały uprawy leśne podjęte w osiedlach: Pracze Odrzańskie (uprawy leśne Janówek ok. 16,18 ha), Maślice (uprawy leśne ul. Kozia ok. 15 ha). Jeśli chodzi o prace w komponowanej zieleni parkowej – osiedla: Gaj oraz Pilczyce-Kozanów-Popowice ptn. (Tabeli 19).

Statystyczne badania w rozmieszczeniu przestrzennym prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, zawężono do dawnych dzielnic i współczesnego podziału miasta na osiedla. **Nie weryfikowano** rozmieszczenia prac w stosunku do 101 jednostek urbanistycznych wprowadzanych przez SUIKZP (2018) z uwagi na planistyczny charakter tego dokumentu, wprowadzenie jednostek już po zakończeniu okresu badawczego, ale przede wszystkim ze względu na wyższą rangę podziałów osiedlowych w rozumieniu ewidencyjno-wyborczym (Ryc. 53)¹³¹. W praktyce to głos osiedli - jednostek pomocniczych miasta, jest miarą zadowolenia lokalnej opinii publicznej ze zrealizowanych prac.

Ryc. 53. Podział Wrocławia na 101 jednostek urbanistycznych wg SUIKZP (2018).

Źródło: prezentacja BRW pt. *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego 2018*, s. 30.

¹³¹ W 2018 r. w ramach wprowadzenia SUIKZP Wrocławia miasto zostało podzielone na 5 dzielnic urbanistycznych (Śródmieście, Północ, Południe, Wschód, Zachód), które mają swoją charakterystykę, cechy indywidualne i wspólne. Jednak kluczowy był podział na 101 jednostek urbanistycznych, które stanowią podstawowy element struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta. Podział ten ma wpływać na zachowanie równowagi pomiędzy potrzebami ogólnomiejskimi, a wynikającymi z kontekstu lokalnego. Łatwość dostarczenia informacji zapewnia internetowy dostęp do elektronicznej, przestrzennej bazy danych oraz indywidualne karty jednostek. Zbiór danych zawartych dla każdej jednostki stanowi kompendium uwarunkowań i wyzwań dla ich rozwoju oraz odnosi się do poszczególnych ogólnomiejskich polityk przestrzennych (źródło: <https://zaplanuj.wroclaw.pl/nowe-studium-doskonalenie-miasta#jakczytacstudium>, dostęp: 2019).

Największa ilościowo **intensywność** prac zrealizowanych w latach 2000-2010 **koncentrowała się** w dawnej dzielnicy Śródmieście. Z kolei spośród osiedli **dominującym było Stare Miasto**, które administracyjnie pokrywa się również z częścią d. dzielnicy Śródmieście. Relacja ta dowodzi, iż **w pierwszej kolejności uwagę skupiano na centrum miasta** (Stare Miasto, Śródmieście, wyspy odrzańskie). **Najmniej** pod względem ilościowym prac zrealizowano w założeniach w dzielnicy Psie Pole, co też mogło budzić wątpliwości dotyczące niedoborów założeń zieleni w tamtejszym obszarze. Wśród wielu osiedli Wrocławia, pojawiły się też takie, na których w badanym okresie **nie zidentyfikowano żadnych większych prac** w założeniach zieleni (nie uwzględniając bieżącej pielęgnacji, konserwacji i losowych interwencji). Największą **koncentrację** zrealizowanych prac stwierdzono w obszarze Starego Miasta i Ostrowa Tumskiego. Wymienić tu można: liczne kameralne ogrody, dziedzińce, wirydarze, Ogrody Tumskie oraz prace na wyspach odrzańskich. Prace w założeniach w tych rejonach zlokalizowane były w bliskiej odległości od siebie i zrealizowane w niedalekim odstępie czasowym. Miało to jednocześnie wpływ na zjawisko aktywizacji kapitału w sąsiedztwie. Wzrost wartości i estetyki jednych obiektów działał na zasadzie biegunów oddziaływujących na otoczenie i sprawiał, że remontowane były kolejne elementy przestrzeni.

Po okresie 2000-2010, sytuacja zaczynała się zmieniać, kiedy od 2013 r. odczuwalny był stopniowy wzrost demokratyzacji i partycypacji społecznej. W wyniku działań oddolnych tj. Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO), do realizacji typowane były zadania rozmieszczone w coraz większym stopniu na osiedlach zlokalizowanych poza centrum miasta. Ponadto programy miejskie tj. *Program Inicjatyw Rad Osiedli*, *Fundusz Osiedlowy* skierowane były docelowo na finansowanie zadań w konkretnych osiedlach. Rady Osiedla zgłaszały swoje zadania po przeprowadzeniu lokalnej diagnozy potrzeb i priorytetyzacji zadań w stosunku do przyznanego budżetu.

4.6. Przekształcenia funkcjonalne wybranych założeń zieleni w latach 2000-2010

Zgromadzone informacje pozwoliły na stwierdzenie, że w wyniku prac w założeniach zieleni, wiele obiektów podporządkowanych zyskało nowej funkcji. Wybrane obiekty, po przeprowadzeniu kompleksowej rewaloryzacji zostały adaptowane na cele: **kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne**. Przykłady przedstawiono w tabeli. Przyczyna tego zjawiska związana jest również z programem tematycznym budującym współczesne założenia zieleni.

Działania w wielu przypadkach związane były z aktywizacją funkcji turystycznych, wymaganych w ramach projektów dofinansowanych z Unii Europejskiej (programy operacyjne tj. turystyka aktywna, turystyka kulturowa). Dokumentacja działań programowo-przestrzennych pozwoliła zauważyć wyraźne ukierunkowanie programu części obiektów na rozwój funkcji turystycznych, co jest rynkową odpowiedzią na popyt w zakresie turystyki w ogóle, a także jej szczególne odmiany tj. turystyka kulturowa. Obiekty zabytkowe w wielu przypadkach budzą zainteresowanie zarządców i inwestorów, którzy upatrują w tych założeniach znacznego **kapitału komercyjnego**. Z drugiej strony, przekształcanie i adaptacja założeń do nowych funkcji rysuje się jako ważny czynnik zmierzający do przeciwdziałania ich destrukcji, co pozwala na pomnażanie wartości (zasobów) miejsca i ochronę dobra wspólnego, jakim jest tożsamość kulturowa (Cieślak 2014, s. 125).

Istotnym czynnikiem zmian w założeniach zieleni były nowe możliwości finansowania prac m.in. dotacje. Warunkiem dofinansowania było zazwyczaj osiągnięcie założonych, mierzalnych produktów i rezultatów w wyniku realizacji projektu. Zidentyfikowane w latach 2000-2010 projekty unijne realizowane w założeniach zieleni Wrocławia miały na celu przystosowanie tych obiektów do pełnienia konkretnej funkcji:

- **rozwój turystyki aktywnej i rekreacji** (*tereny zieleni WTWK Partynice; *rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej etap I na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej);
- **promocja potencjału turystycznego i kulturowego** Dolnego Śląska oraz miejsce na szlaku turystycznym (*wirydarz w gmachu Wydziału Filologicznego);

- **przystosowanie do celów edukacji ekologicznej** społeczeństwa (*zespół parkowy w Pawłowicach), **cele kulturowe** (*„Ścieżka Kulturowa Czterech Świątyń” w ramach I etapu rewaloryzacji Promenady Staromiejskiej)¹³².

Innym kryterium dotacji dla projektów był rozwój infrastruktury przestrzeni publicznej służącej ogółowi mieszkańców:

- **remonty, modernizacje i przebudowy terenów zieleni osiedla Nadodrze we Wrocławiu** (*zieleniec przy pl. Strzeleckim, *skwer Pomorska-Kaszubska, *Park im. S. Staszica).

Z kolei projekty finansowane z WFOŚiGW miały na celu przygotowanie do pełnienia funkcji:

- **noclegowej dla turystów „klasztornych”, wystawienniczo-muzealniczej, edukacyjno-dydaktycznej o charakterze ekologicznym**, zapewniającej gościom Domu Zakonnego wypoczynek w ogrodzie (*ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame);
- **edukacyjnej** (*rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 9 - prace w zieleni i budowa ścieżki edukacyjnej z tablicami informacyjnymi).

W wielu przypadkach założenia poddawane transformacjom funkcjonalnym znajdowały się w złym stanie technicznym i borykały się z problemami finansowymi na prace naprawcze, przy jednoczesnym szukaniu należącego dla siebie miejsca we współczesnej rzeczywistości. Nowe możliwości finansowe, a także moda na „rewitalizację” przyczyniła się do większego zainteresowania tymi obiektami ze strony ich zarządców, którzy upatrywali w nich czynnika atrakcyjności (**potencjał komercyjny**) tj. Ogród Muzeum Miejskiego przy ul. Kazimierza Wielkiego (biletowane wejście), Siostry Szkolne Notre Dame (baza noclegowa), tereny zieleni WTWK Partynice (widowiska sportowe), zwłaszcza w warunkach aktywizacji funkcji turystycznych. Tym bardziej, że dawne założenia pałacowe i zabytkowe wyjątkowo dobrze odnajdują się w specyfice aktywizacji funkcji wypoczynkowych, turystycznych czy mieszkalnych. Posiadają nie tylko cenny pierwiastek prestiżu, potrzebny w rozwoju funkcji rekreacyjnych, ale wzorzec kulturowy, który niesie za sobą choćby literatura epoki romantyzmu (Cieślak 2014).

Przeprowadzone badania dowodzą **transformacji przestrzenno-użytkowych** wybranych założeń zieleni, w tym założeń zabytkowych (Tabela 20). Zmiany zagospodarowania podporządkowane były bieżącym potrzebom jak aktywizacja funkcji turystycznych (wzrost znaczenia aktywności turystycznej, turystyka kulturowa) i pojawiającymi się z tego tytułu nowymi możliwościami finansowania prac. Adaptacja i modernizacja obiektów w wielu przypadkach pozwoliła na zachowanie ciągłości użytkowania oraz poprawę stanu technicznego. Z kolei wprowadzenie nowych funkcji do założenia było zgodne z współczesnym zapotrzebowaniem i potrzebą jego rozwoju (programy turystyka i rozwój). Niektóre obiekty zabytkowe poddawane były rewaloryzacji z zachowaniem historycznego układu kompozycji, ale z wprowadzeniem nowych funkcji (*Park im. S. Staszica, *Park Staromiejski). W przekształcaniach funkcjonalnych zarządcy obiektów upatrywali ponadto korzyści finansowych (biletowane korzystanie z muzeum, baza noclegowa, sieć gastronomiczna), zatem były to cele komercyjne.

¹³² Wskaźniki produktu i rezultatu projektu to konkretne, mierzalne efekty, jakie przyniesie realizacja projektu. Wg nomenklatury stosowanej w projektach unijnych służą monitorowaniu najważniejszych efektów zrealizowanego projektu. Beneficjent jest zobowiązany osiągnąć, a następnie przez okres trwałości utrzymać określone we wniosku o dofinansowanie wartości wskaźników. Wskaźniki produktu odnoszą się do bezpośrednich efektów realizacji danego projektu. Przykładowo dla projektów w obszarze terenów zieleni produktem może być np. powierzchnia zagospodarowania [ha], liczba wspartych form ochrony przyrody [szt.], liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]. „Wskaźniki rezultatu charakteryzują natomiast wpływ zrealizowanego projektu na otoczenie, uzyskany bezpośrednio po zakończeniu jego realizacji. Dla terenów zieleni może być to np. wzrost liczby odwiedzających i użytkowników mierzony w założonym okresie (źródło: <https://funduszeunijneodkuchni.blogspot.com/2014/02/wskazniki-realizacji-projektu.html>, dostęp: 2019, mat. arch. ZSM).

Tabela 20. Modyfikacja funkcji wiodących wybranych założeń zieleni w wyniku przeprowadzonych prac w okresie 2000-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Nazwa założenia/ zrealizowane prace	Pierwotna funkcja (przed 2000)	Modyfikacja funkcji (okres 2000-2010)
1.	Zagospodarowanie wnętrza międzyblokowego na osiedlu Gaj (Park Słoneczny)	pozostałości po budowach i ogródkach działkowych	park osiedlowy, wypoczynek, rekreacja
2.	Ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame	użytkowa, rekreacyjna, brak pełnej dostępności	ogród edukacyjny, dydaktyczny, wystawienniczy, kontemplacyjny, funkcja turystyczna
3.	Park przy ul. Dworskiej 8	rekreacyjna	edukacyjna, rekreacyjna,
4.	Wirydarz Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego przy pl. bpa Nankiera 15	wew. teren zieleni, wymagający oczyszczenia po robotach remontowych	turystyczna, szersze udostępnienie miejsca, szlak zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego
5.	Teren zieleni przy al. J. Kasprowicza 45	tereny zieleni, brak placów rekreacyjnych	rekreacyjno-wypoczynkowa, miejsce festynów, imprez osiedlowych
6.	Wyspa Opatowicka	d. rekreacyjny teren zieleni z estradą (lata 20. i 30. XX); niszczący w latach powojennych, cz. zalesiony	nadrzewny park przygody, funkcje sportowe, rekreacyjne, wypoczynkowe
7.	Tereny zieleni w rejonie Wzgórza Kilimandżaro przy ul. F. Chopina	tereny zdegradowane po powodzi w 1997 r., w tym likwidacja ogródków działkowych	tereny zielone, polany parkowe
8.	Park osiedlowy przy ul. Canaletta	pozostałość po zdegradowanych w czasie powodzi w 1997 r., a następnie zlikwidowanych ogródkach działkowych	nowy park osiedlowy, funkcja rekreacyjna, izolacyjna, komunikacyjna, in.
9.	Park osiedlowy przy ul. J. Bajana	tereny pobudowlane (nowe osiedla mieszkaniowe)	nowy park osiedlowy, funkcja rekreacyjna, ekologiczna
10.	Wgłębnik rekreacyjny na pl. Wiślanym	zbiornik basenu p. pożarowego z lat 60.	rekreacyjna, teren zieleni
11.	Ogród w dziedzińcu Ossolineum	teren dziedzina z funkcją parkingową, zanieczyszczony materiałami budowlanymi	turystyczna, rekreacyjna, estetyczna
12.	Rewaloryzacja wirydarza "C"	b.d.	przystosowanie do celów rekreacyjnych dla szkolnictwa
13.	Park Tysiąclecia-Milenijny	grunty rolne	nowy park o charakterze leśnym
14.	Wzgórze Polskie z pl. Polskim	zaniedbany teren zieleni, brak pełnej dostępności	uporządkowanie, f. rekreacyjna, wypoczynkowa, turystyczna
15.	Park przypałacowy w Pawłowicach	rekreacyjna, wypoczynkowa	edukacyjna, turystyczna, rekreacyjna

Dla większości założeń prace **nie zmieniły ich funkcji pierwotnej**. Nadal wiodące pozostały względy: rekreacyjne, estetyczne i sanitarne zieleni. Ingerencje funkcjonalne, w wielu przypadkach były nieznaczne, za to w niektórych funkcja została zmieniona całkowicie, jak chociażby przekształcenie na parki terenów po budowach osiedli (Park Słoneczny, Park przy ul. Bajana), po powodzi (Park przy ul. Canaletta), zmiana funkcji użytkowej (dziedziniec Ossolineum, wgłębnik przy pl. Wiślanym), czy przeznaczenia gruntu (Park Tysiąclecia-Milenijny).

4.7. Wtórne ingerencje, modyfikacje oraz likwidacje założeń zieleni

Przeprowadzone badania uwidocznily, że wybrane założenia, w których prace przeprowadzono w okresie 2000-2010, w kolejnych latach poddane zostały **wtórnej ingerencji, przekształceniu** lub **całkowitemu usunięciu** (Tabela 21). W efekcie tereny takie **wymagały ponownych prac remontowych, zmieniały pierwotny charakter, a nawet przestawały istnieć**. Zjawisko to wynikało z różnych okoliczności. W kilku przypadkach związane było z **inicjatywą budowlaną** w najbliższym sąsiedztwie. Przykładem mogła być przebudowa Teatru Muzycznego Capitol w 2013 r., w wyniku której ponownie zaprojektowano i zagospodarowano *skwer przy ul. Świdnickiej (Ryc. 54 a-b), czy też remont budynków przy pl. biskupa Nankiera oraz Kaplicy Hochberga w 2013 r., który spowodował ingerencję w nawierzchnie i zielen, co skutkowało koniecznością odtworzenia fragmentu *założenia zieleni przed klasztorem sióstr Urszulanek. Powszechne są uszkodzenia terenów zieleni związane z remontami infrastruktury technicznej, sieci mediów czy tymczasową lokalizacją zaplecza i dróg technologicznych obsługi robót budowlanych.

W innych sytuacjach w wyniku **zmiany sposobu zagospodarowania** terenu, założenia zieleni całkowicie zniknęły. Przykładem mógł być plac z kasztanowcami przy Hali Stulecia, zabudowany w trakcie realizacji RCTB przy Hali Stulecia w 2009 r. Kasztanowce zostały wówczas przesadzone do sektora V Parku Szczytnickiego (Ryc. 56a-b). Zagrożenia trwałości rodziły też prace inwestycyjne przeprowadzane na **gruntach nie będących własnością miasta**. Przykładem była całkowita likwidacja *terenu zieleni za dawnym ośrodkiem ZOZ-u przy pl. Katedralnym. Teren zagospodarowany w 2002 r. został zlikwidowany i „zrównany z ziemią” w 2014 r. w związku z budową alumnatu - nowej biblioteki Archidiecezji Wrocławskiej. W wyniku tej sytuacji utracony został wartościowy teren zieleni z punktem widokowym na Odrę. Zdemontowano również m.in. stylizowane oświetlenie przy ul. św. Józefa (Ryc. 55 a-b). Wybrane przykłady opisanego zjawiska przedstawiono w Tabeli 21.

Tabela 21. Wykaz prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, które w późniejszym okresie zlikwidowano lub poddano modyfikacjom funkcjonalno-przestrzennym.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Nazwa założenia/ zrealizowane prace	Rok	Skrótowy zakres prac	Rok modyfikacji	Obecny stan / funkcja
1	Skwer przy ul. Świdnickiej w sąsiedztwie Teatru Muzycznego Capitol	ok. 2000	uporządkowanie skweru, wymiana nawierzchni, małej architektury, odmłodzenie zieleni	2013	ponowny projekt zieleni i ścieżek realizowany ze względu na przebudowę Teatru Muzycznego Capitol
2	Teren zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 za d. ZOZ-em na Ostrowie Tumskim	2002	zagospodarowanie terenu, ścieżki, mała architektura, stylizowane oświetlenie przy ul. św. Józefa i in.	2014	teren zlikwidowany ze względu na budowę nowej biblioteki Archidiecezji Wrocławskiej
3	Tereny zieleni przed klasztorem Sióstr Urszulanek przy pl. Nankiera	2003	uporządkowanie placu, renowacja nawierzchni, ogrodzeń, wprowadzenie większej ilości zieleni	ok. 2011-2013	Prace remontowe budynków w sąsiedztwie (remont dachów, Kaplicy Hochberga-2013 r.) - częściowo zniszczona nawierzchnia placu
4	Plac z kasztanowcami przy Hali Stulecia	2005/ 2006	remont nawierzchni placu z kasztanowcami	2009	w trakcie budowy Regionalnego Centrum Turystyki Biznesowej (RCTB) zabudowano nawierzchnię placu, kasztanowce przesadzono do sektora V Parku Szczytnickiego

Powyższe rozważania na temat wtórnych ingerencji dowodzą, że miejskie założenia zieleni bywają zasobem dynamicznym i nietrwałym pod względem sposobu użytkowania. Modyfikację funkcjonalno-przestrzenną może powodować zarówno zmiana sposobu zagospodarowania, jak i sytuacja własnościowa (procesy sprzedaży, nabywania, przekwalifikowania gruntów). Z drugiej strony, na przestrzeni lat, poszczególne zasoby miejskie zmieniały zarządcę w wyniku np. reorganizacji struktury samorządowej czy przekazywania nieruchomości pomiędzy różnymi jednostkami organizacyjnymi. Wśród najczęściej spotykanych przyczyn wtórnej ingerencji wymienić można było:

- dynamiczne procesy urbanizacyjne (rozbudowa infrastruktury miasta, awarie sieci, inwestycje deweloperskie i in.);
- zadania o charakterze strategicznym (m.in. modernizacja węzła wodnego rz. Odry, rozbudowa centrum RCTB Hali Stulecia, przebudowa Teatru Muzycznego CAPITOL i in.);
- priorytet renowacji zabytkowej architektury przed założeniami zieleni (m.in. remont kaplicy Hochberga i związana z nim obsługa budowy);
- przekształcenia własnościowe (tereny kościoła, uczelni, właścicieli prywatnych i in.).

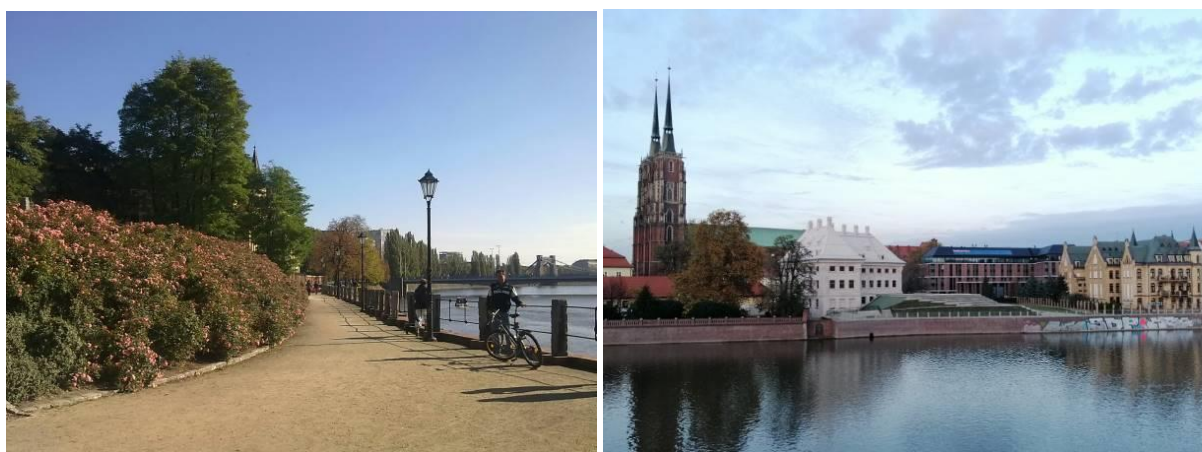
Potrzeba racjonalnego gospodarowania środkami publicznymi, rodzi pytanie o kwestie koordynacji zadań na terenach gminnych oraz gospodarowanie zarządzanym majątkiem publicznym. Mimo, iż dynamika i konieczność zmian w mieście wydają się być nieuniknione, to wątpliwym okazało się inwestowanie przez Gminę w grunty przy braku prawa własności, gdyż rodziło to ryzyko ich utraty lub trwałych przekształceń. O ile przy inwestycjach gminnych, wiedza na temat wtórnego

zagospodarowania materiałów była ogólnodostępna, o tyle dla inwestycji prywatnych – tej informacji już brakowało. Niejasność budziła również kwestia publicznego udostępniania wybranych obiektów (m.in. *Ogrody Tumskie), które w zapowiedziach miały być ogólnodostępne, a w praktyce otwarte pozostały jedynie dla nielicznych. Powyższe wskazuje też, że braki zintegrowanego zarządzania mogą prowadzić do groźnych skutków, których przykładem bywają opisane „wtórne ingerencje” w odnowionych założeniach zieleni, które mogły skutkować powtórny wydatkowaniem środków publicznych lub nawet bezpowrotną utratą tych terenów.

Osobnym wyzwaniem dla miasta było zagospodarowanie tzw. **terenów na styku** działek należących do różnych podmiotów (wewnętrznych jednostek UMW, ale również właścicieli prywatnych). Troska o estetykę najbliższego otoczenia, w niektórych przypadkach prowadziła do powiększania zakresu zagospodarowania o tereny sąsiadujące. Kwestie takie rozwiązywano na zasadzie porozumień z właścicielami prywatnymi, partycypacji lub współfinansowania. Niekiedy trudno przewidzieć czy właściciel prywatny podejmie prace na swojej działce, a jeżeli tak, to w jakim czasie i zakresie. Obserwacje i przeprowadzone badania potwierdziły jak istotna jest potrzeba koordynacji zadań w mieście. Problemy **zintegrowanego zarządzania** oraz **projektowania** przedstawiono szerzej w kolejnych rozdziałach pracy (por. Rozdział 6).

Ryc. 54 (a-b). Skwer przed Teatrem Muzycznym Capitol przy ul. Świdnickiej. Na zdjęciach założenie zieleni po remoncie w 2000 r. oraz w 2013 r. po odtworzeniu terenu zieleni zdegradowanego przez prace budowlane.
Fot. mat. arch. ZM 2000, S. Rozalski 2013.

Ryc. 55 (a-b). Teren zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 we Wrocławiu po zagospodarowaniu w 2010 r. (nasyp umocniony krzewami róż) oraz po budowie biblioteki archidiecezjalnej w 2020 r. (nasyp umocniony trawnikami).
Fot. mat. arch. ZM 2010, S. Rozalski 2020.

Ryc. 56 (a-b). Kasztanowce przy Hali Stulecia w 2007 r. oraz po przesadzeniu do sektora V Parku Szczytnickiego.
Fot. S. Rozalski 2007, 2019.

4.8. Struktura własności terenu

Na podstawie danych dostępnych w *Systemie Informacji Przestrzennej Wrocławia*, przeprowadzono analizę prac zrealizowanych w założeniach zieleni pod względem kategorii własności gruntów (Tabela 22)¹³³. W ramach struktury przedstawiono tereny należące do poszczególnych podmiotów tj. Gminy Wrocław, Skarbu Państwa, osób prywatnych (z jednoczesnym wyszczególnieniem rozporządzania tymi terenami – użytkowanie wieczyste, trwałe zarząd itp.).

Zdecydowanie najwięcej pod względem ilości prac w założeniach zrealizowano na gruntach gminnych (grunty czysto gminne, w zarządzie i użytkowaniu, z wieczystym użytkowaniem) – ponad 68% wszystkich prac w założeniach. Znamienne grupą były również grunty będące własnością innych osób prawnych (kurii, klasztorów, uczelni wyższych) - ponad 26%. W następnej kolejności grunty Skarbu Państwa – ok. 5% (Ryc. 57).

Dzięki prawnej możliwości dysponowania terenami, Gmina Wrocław miała ułatwione możliwości realizacyjne dla większości założeń. Z drugiej strony, w wielu przypadkach prawna granica nieruchomości definiowała zakres opracowania (*Masterplan dla Przedmieścia Odrzańskiego*, s. 30), pomimo faktu, iż wizualnie i przestrzennie granice założeń wykaczały poza bariery formalne.

Tabela 22. Kategorie własności gruntów dla badanych założeń zieleni.

Źródło: oprac. S. Rozalski. Stan na dzień: 31.01.2015.

Lp.	Kategoria własności gruntów:	ilość obiektów	Udział [%]
1.	Własność Gminy	9	11,25
2.	Własność Gminy w zarządzie, użytkowaniu	44	55,00
3.	Własność Gminy z wieczystym użytkowaniem	2	2,50
4.	Własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem	2	2,50
5.	Własność Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu	2	2,50
6.	własność innych osób prawnych	21	25,00
7.	kilka form własności: własność osób fizycznych, własność Gminy, własność Gminy w zarządzie, użytkowaniu, własność innych osób prawnych (dot. Parku Tysiąclecia-Milenijnego)	1	1,25
	Suma:	81	100%

¹³³ Informacje o działkach i własności terenu określono na podstawie *System Informacji Przestrzennej Wrocławia* <http://geoportal.wroclaw.pl/www/mapa-wlasnosci.shtm> (dostęp wg stanu danych na dzień: 24.10.2014).

Ryc. 57. Struktura własności gruntów dla badanych założeń zieleni w okresie 2000-2010. Oprac. S. Rozalski. Stan danych na dzień: 31.01.2015.

Ciekawy przypadek stanowiły działki znajdujące się w granicach Parku Tysiąclecia-Milenijnego. Na podstawie danych SIP można wymienić kategorie własności gruntów: gminne (czysto gminne oraz w zarządzie i użytkowaniu), własność osób fizycznych, a także własność innych osób prawnych (Ryc. 58). Tego typu sytuacje stwarzały bariery formalno-prawne dla realizacji ciągłości zagospodarowania. Niejasna struktura gruntów skutkowałą koniecznością wdrażania procedury przejęcia, wykupu lub wymiany działek, co w praktyce generowało wzrost kosztów i czasu realizacji.

Lista kategorii własności prezentowanych na mapie.

- - Współwłasność Skarbu Państwa i innych osób prawnych
- - Własność Gminy
- - Własność Gminy w zarządzie, użytkowaniu
- - Współwłasność Gminy i Skarbu Państwa
- - Współwłasność Gminy, Skarbu Państwa i osób fizycznych
- - Współwłasność Gminy i osób fizycznych
- - Współwłasność Gminy, osób fizycznych i innych osób prawnych
- - Współwłasność Gminy i innych osób prawnych
- - Własność Gminy z wieczystym użytkowaniem.
- - Własność Skarbu Państwa (w tym m.in. Agencja Nieruchomości Rolnych, Agencja Mienia Wojskowego, Wojskowa Agencja Mieszkaniowa).
- - Współwłasność Skarbu Państwa i osób fizycznych
- - Współwłasność Skarbu Państwa, osób fizycznych i innych osób prawnych
- - Współwłasność Skarbu Państwa i innych osób prawnych
- - Własność Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu (w tym m.in. PGL Lasy Państwowe)
- - Własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem.
- - Własność osób fizycznych.
- - Współwłasność osób fizycznych i innych osób prawnych.
- - Własność innych osób prawnych.
- - Pozostałe

Ryc. 58. Mozaika własności gruntów na terenie Parku Tysiąclecia-Milenijnego.

Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2014).

Struktura własności gruntów, na których realizowano prace w założeniach zieleni jest urozmaicona. Bardzo duży zasób własności gminnej z jednej strony otwiera drogę do ich odnowy, poprawy jakości przestrzeni, współpracy z sektorem społecznym czy też ewentualnego otwarcia inwestycyjnego części gruntów, z drugiej strony formalnie grunty pod terenami zieleni w większości znajdują się w utrzymaniu publicznym, co oznacza że mieszkańcy nie mają obowiązku troszczyć się o ich stan, zatem wszelki ciężar formalno-prawny i ekonomiczny ich utrzymania spoczywał na barkach zarządcy.

Odnotowano również, że w spójnym i kompleksowym zagospodarowaniu terenów zieleni, trudności dostarczały skomplikowane i niejasne sprawy własnościowe tj. umowy dzierżaw czy wydzielenia wewnętrzne w ramach założeń zieleni (garaże, obiekty gospodarcze, kioski, trafostacje i in. obiekty nie będące własnością gminy). Jednocześnie dostrzegana była prawidłowość, że w momencie, gdy obszar pozostaje w gestii kilku podmiotów prawnych o różnym profilu działalności, a poszczególne budynki i przestrzenie pełniły zróżnicowane funkcje, to mogło to skutkować ich odmienną wartością estetyczną.

Zidentyfikowano następujące zagrożenia:

1. Zadbany i utrzymany teren zieleni będący własnością Gminy Wrocław, otaczały działki podmiotów zewnętrznych, które nie dbały o walory estetyczne (kontrasty w jakości wizualnej terenów sąsiadujących).
2. Na wydzielonych działkach wewnątrz większego założenia zieleni, w przeszłości wprowadzano funkcje użytkowe, będące z reguły obiektami o niskiej wartości estetycznej, znajdujące się w złym stanie technicznym lub aktualnie nieistniejące - a pozostawiające po sobie skomplikowane struktury własności. Z drugiej strony również pozytywne przykłady tego typu uwarunkowań (restauracja Agawa w Parku Południowym, która podnosi wartość funkcjonalną założenia).
3. Duże rozproszenie działek osób fizycznych w granicach założeń zieleni może blokować szerokie, spójne i kompleksowe działania inwestycyjne (Park Tysiąclecia-Milenijny).
4. Tereny zieleni ograniczone były gruntami będącymi własnością Skarbu Państwa (drogi wyższych klas, infrastruktura kolejowa, tereny rolne, wody, itp.), o różnym poziomie estetyki przestrzennej.

4.9. Założenia zieleni zrealizowane od podstaw

W latach 2000-2010 we Wrocławiu odnotowano **nieliczne inicjatywy** w postaci założeń **zieleni tworzonych od podstaw**. Budowa nowych parków osiedlowych była najczęściej wynikiem interwencji na sytuację problematyczną: przywrócenie ładu na terenach po-budowlanych (*park osiedlowy przy ul. Jerzego Bajana, *Park Słoneczny na Gaju), estetyzację przestrzeni po zaniedbanych ogródkach działkowych (*tereny w rejonie Wzgórza Kilimandżaro przylegające do Parku Wroniego przy ul. Chopina) lub jako działania interwencyjne po powodzi w 1997 r. (*park osiedlowy przy ul. Canaletta)¹³⁴. Założenia zieleni zrealizowane od podstaw przedstawiono w Tabeli 23 i Ryc. 59. Szczegółowy opis zawiera *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Najważniejszym przedsięwzięciem było rozpoczęcie prac projektowych i przygotowawczych w ***Parku Tysiąclecia-Milenijnym**. W okresie 2000-2010 przeprowadzono szereg działań, które stanowiły podwaliny dla późniejszych prac, w tym: przeprowadzono konkurs na koncepcję, przebudowano istniejącą drogę wraz z placem postojowym na cele technologiczne, wykonano prace w rejonie polany sportowej, nasadzenia części drzew i krzewów, a także przystąpiono do sporządzenia mpzp. Zasadnicze prace budowlane rozpoczęto dopiero w kolejnej dekadzie przy okazji organizacji imprez *Europejskiej Stolicy Kultury 2016* oraz *The World Games 2017* i trwają one nieustannie do dnia dzisiejszego (por. 7.4.).

¹³⁴ Do lat 80. XX w. obowiązywały normatywy urbanistyczne oraz wskaźniki projektowe w wyniku których pozostawiano rezerwy terenowe pod planowane parki osiedlowe (Bińkowska, Szopińska 2013 s. 28, Drożdż 2013 s. 66-68). Wybrane z założeń zrealizowano dopiero po 2000 r. (m.in. park przy ul. J. Bajana na osiedlu Gądów).

Tabela 23. Nowe założenia zieleni we Wrocławiu zrealizowane przez ZZM w latach w 2000-2010 z wyłączeniem upraw leśnych.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Nazwa założenia zieleni / zrealizowane prace	Osiedle	Rok	Pow. założenia / prac (ha)	Koszt (mln PLN)	Geneza/ przyczyna
Zadania zrealizowane:						
1.	Park osiedlowy pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową („Park Słoneczny”)	Gaj	2001-2002	5,70	b.d.	Przywrócenie ładu na terenach po-budowlanych
2.	Park osiedlowy przy ul. J. Bajana	Gądów – Popowice Płd.	2005-2006	2,00	1,5	Przywrócenie ładu na terenach po-budowlanych
3.	Park osiedlowy przy ul. Canaletta	Biskupin – Sępolno - Dąbie - Bartoszowice	2004	3,75	0,33	Interwencja i estetyzacja przestrzeni po powodzi 1997
4.	Tereny w rejonie Wzgórza Kilimandżaro przy ul. F. Chopina	Zacisze - Zalesie - Szczytniki	2001-2002	0,58	b.d.	Estetyzacja przestrzeni po zaniedbanych ogródkach działkowych
	Suma:	-	-	12,03	-	-
Zadania w fazie przygotowawczej i projektowej:						
5.	Park Milenijny-Tysiąclecia - prace projektowe i przygotowawcze	Nowy Dwór, Muchobór Wielki	od 2000	45,0 (wyłącznie zespół rekreacyjno-sportowy)	b.d.	Nowy park osiedlowy, nasadzenia klimatyczno-izolacyjne fundacji FACE.
	Suma:	-	-	45,0	-	-

Ryc. 59. Lokalizacja nowych założeń zieleni we Wrocławiu zrealizowanych przez ZZM w latach w 2000-2010 z wyłączeniem upraw leśnych.

Legenda: 1) Park Słoneczny na Gaju, 2) Park przy ul. Bajana na Gądowie, 3) Park przy ul. Canaletta, 4) tereny przy Parku Wronim przy ul. Chopina, 5) Park Milenijny-Tysiąclecia - faza projektowa i przygotowawcza, Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

W latach 2000-2010 cele środowiskowe realizowano również poprzez **zalesienia (uprawy leśne)**, których ZZM założył ok. **60 ha**. Wśród prac wylczyć można liczne, aczkolwiek niewielkie zalesienia w stosunku do nasadzeń z okresu lat 90. (ok. **167 ha**, w tym same zalesienia w rejonie ul. Kosmonautów objęły wówczas 73 ha, a część leśna Parku Tysiąclecia-Milenijnego posadzona przy

pomocy fundacji FACE objęła 47 ha) oraz zalesień z lat 2011-2019 (ok. **116 ha** upraw leśnych, w tym lokalizacje: Opatowice - 70 ha, Świniary - 37,50 ha i Osobowice - 8,50 ha)¹³⁵. Wykaz przedstawiono w Tabeli 24. Łącznie zalesienia z lata 2000-2010 objęły ok. **0,20%** powierzchni miasta.

Tabela 24. Wykaz upraw leśnych założonych przez ZZM w latach 2000-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie mat. arch. ZZM.

Lp.	Założenie zieleni / zrealizowane prace	Dzielnica (wg 1950)	Osiedle (wg 2016)	Pow. prac (ha)
1.	Budowa leśnego parku Janówek we Wrocławiu	Fabryczna	Pracze Odrzańskie	16,18
2.	Uprawy leśne przy ul. Koziej	Fabryczna	Maślice	15,00
3.	Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej	Fabryczna	Leśnica	2,50
4.	Uprawy leśne przy ul. Śliwowa-Potokowa	Fabryczna	Maślice	2,53
5.	Uprawy leśne przy ul. Kosmonautów	Fabryczna	Żerniki	4,36
6.	Uprawy leśne przy ul. Międzyrzecka	Krzyki	Przedmieście Oławskie	2,30
7.	Uprawy leśne przy ul. Opatowicka	Krzyki	Księżę	0,54
8.	Uprawy leśne przy ul. Ćwiczebna	Psie Pole	Osobowice-Rędzin	6,04
9.	Uprawy leśne Kłokoczyce	Psie Pole	Psie Pole-Zawidawie	2,69
10.	Uprawy leśne Wojnow	Psie Pole	Strachocin - Swojczyce - Wojnow	7,40
Suma:				59,54
Udział % powierzchni zalesień w odniesieniu do powierzchni Wrocławia (29 282 ha)				0,20%
Udział % powierzchni zalesień wraz z łąkami śródleśnymi (park leśny Janówek łącznie z łąkami pow. prac 36,0 ha) w odniesieniu do powierzchni Wrocławia (29 282 ha)				0,27%

Oprócz wymienionych powyżej prac zlecono i opracowano **szereg koncepcji oraz dokumentacji projektowych**, z których część doczekała się realizacji już po zakończeniu okresu badawczego 2000-2010.

W odniesieniu do wszystkich zrealizowanych prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, w **minimalnym stopniu** widoczne były **transformacje krajobrazu** pod kątem kształtowania **nowych parków** czy **restrukturyzacji terenów zdegradowanych** w założeniach zieleni. W tej grupie wymienić można: wielkopowierzchniowe założenia o charakterze leśnym (uprawy leśne), interwencje i estetyzacje na osiedlach w celu przekształcenia terenów zdegradowanych po budowach, powodzi 1997 r., zaniedbanych ogródkach działkowych w parki osiedlowe. Rozpoczęto również prace przygotowawcze i projektowe dla nowych parków osiedlowych (**Park Tysiąclecia-Milenijny*). W poprzedniej dekadzie **niewidoczne były inicjatywy** pod kątem zakładania zieleni w ramach nieużytków przemysłowych, powojennych, pokolejowych itp. Działania w dużych osiedlach (Gądów, Gaj) doczekały się prac dopiero po latach. Przyczyną były z początku zaległości powojenne i gospodarka centralnie sterowana, a następne „martwe” zapisy Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Miasta (Chudzyński 2000, s. 34). W następnych latach polityka rozwoju miasta skoncentrowana była w pierwszej kolejności na infrastrukturze mieszkalnej, usługowej i komunikacyjnej, pomijając kwestie nowych elementów systemu zieleni, który bazował głównie na sieci istniejących terenów rolno-leśnych, często popadających w degradację w oczekiwaniu na nowe funkcje (por. 5.1.1.). Szans można było upatrywać w terenach porolnych i nieużytkach, które zdecydowanie wyróżniały się pod względem zajmowanej powierzchni i teoretycznie mogłyby stanowić rezerwę dla nowych terenów zieleni. Stopniowe zalesianie terenów porolnych w postaci upraw leśnych, pomimo iż ogólnie zwiększały wskaźniki liczbowe, to w skali dostępnych rezerw rolniczych, stanowiły niewielki udział procentowy w powierzchni miasta.

¹³⁵ W latach 90. nierównomierny rozkład przestrzenny nowych lasów przyczyniał się do dużych dysproporcji w zaspokojeniu potrzeb mieszkańców w poszczególnych osiedlach. Parki leśne z lat 90. (tj. Park Kosmonautów, Park Nowodworski) i drobne nasadzenia o charakterze leśnym, tylko w pewnym stopniu realizowały założenia przyjęte dla systemu przyrodniczego zieleni Wrocławia (Haladyn 2003, s. 15).

4.10. Niezrealizowane projekty

Przegląd tytułów prasowych oraz materiałów archiwalnych, pozwolił stwierdzić, że spośród wielu spektakularnych pomysłów zagospodarowania założeń zieleni, część pozostała na etapie koncepcyjnym lub prace zrealizowano fragmentarycznie dopiero w późniejszych latach. Przykładem mógł być projektowany, okazałych rozmiarów park na Pilczycach, który miał powstać w sąsiedztwie Stadionu Wrocław przy ul. Mącznej¹³⁶. Wrocławianie przyjeżdżający w pobliże nowej areny piłkarskiej mieliby możliwość spaceru w parku czy też zrobienia zakupów w planowanej tuż obok galerii handlowej. W trakcie przygotowania do realizacji wystąpiono o wydanie decyzji o warunkach zabudowy oraz przyznanie dotacji w kwocie 2,6 mln zł z Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (GFOŚiGW). Niestety inwestycja w nowe założenie zieleni nie doszła do skutku. Podobnie z resztą jak sama budowa galerii handlowej (Wójcik 2009c). Niewątpliwie lokalizacja tak wielofunkcyjnego kompleksu w zachodniej części miasta byłaby dodatkową atrakcją przyciągającą wszystkie grupy użytkowników. Z kolei zagospodarowanie terenu zieleni wokół stawu przy ul. Maślickiej planowane w latach 2007-2008 udało się rozpocząć dopiero w 2019 r.¹³⁷. W ramach prac zaplanowano ścieżki, plac zabaw, oświetlenie oraz nowe nasadzenia zieleni. Decyzji o realizacji nie doczekał się również Ogród Chiński w Parku Szczytnickim, który stwarzał szansę na przestrzenne uzupełnienie kompozycji parkowej o dodatkowy sektor zieleni¹³⁸. Jak i wiele innych, mniejszych realizacji, które pomimo opracowanej koncepcji lub dokumentacji projektowo-kosztorysowej nie doczekały się uruchomienia. Wymienić można m.in. pierwotny projekt rewaloryzacji skweru „Na Szańcach” (2010)¹³⁹, założenie zieleni przy pl. Legionów (2010)¹⁴⁰, rewitalizację Bulwaru Słonecznego nad Odrą (2010), teren zieleni przy ul. Kochanowskiego w rejonie Parku Szczytnickiego (2010), koncepcję zagospodarowania dawnych Terenów Wystawowych przy Hali Stulecia (autor: ESA E. Sałaban, 2009), zagospodarowanie terenu rekreacyjnego przy ul. Sasankowej w Pawłowicach (projekt, 2009). W Tabeli 25 przedstawiono wybrane, niezrealizowane koncepcje i dokumentacje projektowe założeń zieleni we Wrocławiu z okresu 1996-2010 i później.

¹³⁶ Koncepcja kompleksowego zagospodarowania leśnego terenu powyrobiskowego wraz z przyległym terenem Wrocław-Pilczyce (autor: Biuro Techniczno-Leśne BITEŁ Wrocław, 2002, pow. ok. 20 ha). Na terenie pomiędzy ul. Pilczycką i Lotniczą miały powstać ścieżki zdrowia, rowerowe i przyrodnicze, łąka, las i staw. W 2009 r. koszt inwestycji szacowano na 10 mln zł. Przez kolejne kilkanaście lat projekt pozostał w fazie koncepcyjnej. W 2016 r. w ramach WBO w tej samej lokalizacji do realizacji wybrany został projekt pn. BioPark Doliny Ślęzy i Stawu Pilczyckiego (autor: CreoProject B. Żmuda). W 2018 r. zrealizowano pierwszy etap prac w zakresie: budowy części pomostów, prac w drzewostanie, wyposażenia terenu w małą architekturę (źródło: mat. arch. ZZM).

¹³⁷ Zagospodarowanie terenu zieleni wokół stawu przy ul. Maślickiej (autor: ISBA Grupa Projektowa) pierwotnie planowane do realizacji jako park leśny w latach 2008-2009, finalnie wykonano w 2019 r. Projekt obejmował: oczyszczenie zbiornika, wykonanie alejek, placyków i elementów małej architektury (mat. arch. ZZM).

¹³⁸ Koncepcja programowo-przestrzenna Ogródu Chińskiego we Wrocławiu z 2008 r., autorstwa zespołu specjalistów z Politechniki Wrocławskiej pod kierownictwem A. Drapelli-Hermansdorfer we współpracy z Hunan University of Agriculture, Changsha. Założenie o powierzchni 4,5 ha, zaplanowano u zbiegu ul. Mickiewicza i ul. 9 Maja, miało być funkcjonalnym powiększeniem Parku Szczytnickiego. W centrum zaplanowano pawilony, służące jako sale chińskiej medycyny, orientalną restauracją, herbaciarnię, a także punkt widokowy. W toku prac nawiązano współpracę z Ambasadą Chińską. Koncepcja nie została przeznaczona do realizacji (Maciejewska 2014).

¹³⁹ Koncepcja zagospodarowania Skweru Skaczącej Gwiazdy autorstwa pracowni Major Architekci (2010) nie została zrealizowana. Do prac powrócono w 2019 r., kiedy to na podstawie dokumentacji opracowanej przez Zielony Ogród Tatiana Nowosad wraz z PROMART Wioletta Trytko, zrewitalizowano większą część założenia zieleni. Prace obejmowały m.in. nowy układ komunikacyjny, oświetlenie, place zabaw, piaskownicę, siłownię terenową, przyłącze wodne na potrzeby nawadniania, małą architekturę oraz nowe nasadzenia zieleni (mat. arch. ZZM, Rozalski 2019b).

¹⁴⁰ Zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Legionów – opracowano i zatwierdzono dokumentację projektową (autor: Vertigo M. Jarczevska, 2011). Zadanie zostało wstrzymane w realizacji m.in. ze względu na planowaną na terenie placu lokalizację rzeźby upamiętniającej 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości (mat. arch. ZZM).

Tabela 25. Wybrane niezrealizowane koncepcje i dokumentacje projektowe założeń zieleni we Wrocławiu w latach 1996-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Rok	Zamierzenia planowane do realizacji	Stan zaawansowania prac
1996, 1998-2001	Projekt „Zielonego Klina Południowego” - Wzgórze Andersa wraz z terenami zieleni do ul. Dyrekcyjnej	Koncepcja w wyniku której zrealizowano tylko projekt umocnienia i obsadzenia roślinnością skarp Wzgórza Andersa
1998-1999	Projekt rewaloryzacji Parku Leśnickiego (w tym projekty branżowe: drogi, ścieżki, murki, schody, ukształtowanie terenu, szata roślinna)	Trwa stopniowa realizacja założeń projektowych
2007	Koncepcja programowo-przestrzenna Ogrodu Chińskiego	Prace zatrzymano na etapie koncepcji. Brak zatwierdzenia do dalszych prac.
2009	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Świdnickiej do ul. Piotra Skargi	Opracowano dokumentację projektową z wyłączeniem pozwolenia na budowę. Zamierzenie podzielone na etapy znajduje się na liście zadań do realizacji w ramach WPI w latach 2024-2028.
2009	Projekt zagospodarowania terenu rekreacyjnego przy ul. Sasankowej w Pawłowicach	Opracowano dokumentację projektowo-kosztorysową. Zamierzenie znajduje się na liście zadań w ramach WPI w latach 2024-2026.
2007-2008	Projekt parku leśnego przy ul. Maślickiej	Pierwotnie opracowano dokumentację projektowo-kosztorysową. Realizację robót wznowiono w 2019 r. wg odrębnego opracowania.
2009	Zagospodarowanie części terenu Parku Szczytnickiego na obszarze ograniczonym ulicami: M. Kopernika, Z. Wróblewskiego, A. Mickiewicza oraz Aleją Dąbską we Wrocławiu (sektor II, dawne Tereny Wystawowe)	Prace zatrzymano na etapie opracowania koncepcji. W latach 2017-2018 wg odrębnego opracowania dzięki dofinansowaniu Unii Europejskiej zrealizowano etap I. Prace w pozostałych sektorach Parku Szczytnickiego zgłoszono do WPI w kolejnych latach.
2010	Projekt zieleńca przy pl. Legionów	Opracowana dokumentacja projektowa wraz z uzgodnieniami. Realizacja wstrzymana m.in. ze względu na plany lokalizacji w tym miejscu Pomnika Niepodległości.
2010	Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Kochanowskiego przy Moście Szczytnickim	Opracowano koncepcję. Brak informacji na temat planowanego terminu realizacji.
2011	Projekt „Katyńskie Dęby Pamięci” w Parku Grabiszyńskim	Prace zatrzymano na etapie opracowania koncepcji.
2015	Rewitalizacja Bulwaru Słonecznego nad Odrą	Opracowano koncepcję. Zadanie znajduje się na liście zadań w ramach WPI bez konkretnego terminu realizacji.

W ramach badań przeanalizowano wybrane niezrealizowane projekty z okresu 2000-2010 oraz później. Wyniki dowiodły, że na powyższe materiały przygotowawcze przeznaczono pewne środki finansowe, czas oraz zasoby ludzkie, jednak tylko część z nich zrealizowano w ówczesnym okresie. Pozostałe wstrzymano lub przesunięto do wykonania już po okresie badawczym. Powodem niezrealizowania części z zadań były zbyt wysokie koszty inwestycyjne, brak nadania wystarczającego priorytetu w dokumentach miejskich, ale też złożone realizacyjnie i kosztowne pod względem robót obszary (m.in. zagospodarowanie zbiorników wodnych po dawnych wyrobiskach i gliniankach - park na Maślicach, Park Leśny Pilczyce, planowane nowe zbiorniki wodne - Ogród Chiński). Długi tryb uzgodnień, czasami doprowadzał do utraty przeznaczonego na dany rok budżetowy finansowania lub możliwości aplikacji o dotację z funduszy zewnętrznych. Niewykorzystane środki finansowe z czasem „wracały” do budżetu miasta i były wykorzystywane na inne cele. Priorytet uzyskiwały zadania wymagające niezbędnych prac interwencyjnych. Z kolei duże założenia parkowe (Park Szczytnicki, Promenada Staromiejska), z uwagi na skalę, były trudne do urządzenia w ramach jednej inwestycji, wymagały pokaźnych nakładów finansowych, stąd prace realizowano fragmentarycznie. Brakowało całościowego, długofalowego planowania prac w założeniach. Taki obraz stanu rzeczy wielokrotnie odczytywany był również przez opinię publiczną.

4.11. SWOT - Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla prac zrealizowanych w założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010

Zgromadzone informacje oraz przeprowadzone analizy pozwoliły na zdefiniowanie szans i zagrożeń jakie niesły procesy zrealizowane w założeniach zieleni w okresie 2000-2010, a także stanowiły postawę do opracowania dla nich analizy SWOT¹⁴¹.

Mocne strony:

- Duży potencjał istniejących założeń zieleni miejskiej (historycznych, współczesnych);
- Zachowane historyczne układy kompozycyjne z wysokimi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi;
- Zainteresowanie społeczne pracami w obszarze zieleni (mieszkańcy chętnie korzystają z terenów zieleni, troska o wspólną przestrzeń publiczną);
- Zachowany drzewostan, osobliwości dendrologiczne, starodrzew;
- Różnorodna oferta rekreacyjna, sportowa i turystyczna, skierowana do różnych grup wiekowych. Pojawiają się sportowe założenia tematyczne tj. Park Przygody, Miasteczko Ruchu Drogowego, a także urządzenia poprawiające aktywność i sprawność tj. siłownie terenowe, boiska, place gier;
- Projekty rewitalizacji zabytkowych założeń przygotowane były z autentycznym poszanowaniem pierwowzorów tj. odwzorowania: nawierzchni, materiałów, elementów przestrzennych, właściwego doboru gatunków roślin do nasadzeń. Często z doposażeniem we współczesne, funkcjonalne elementy tj. urządzenia rekreacyjne;
- Duże nasycenie historycznymi założeniami zieleni. Duża ilość parków, ogrodów, bulwarów nadrzecznych i innych założeń urządzonej zieleni;
- Tereny o dużej atrakcyjności często i chętnie odwiedzane przez mieszkańców i turystów;
- Liczne okazy wartościowych drzew w parkach (gatunki egzotyczne, okazy pomnikowe i in.);
- Duża ilość terenów zieleni w administracji gminnej (trwały zarząd). Prowadzenie działań jest ułatwione dzięki prawnej możliwości dysponowania tymi terenami;
- Uformowanie Zarządu Zieleni Miejskiej - wyspecjalizowanej jednostki organizacyjnej.

Szanse:

- Wdrażanie nowych, efektywnych narzędzi zarządzania, np. system GIS, SIP, elektroniczne bazy danych, instrukcje postępowania administracyjnego;
- Rosnące kompetencje kadry administracyjnej (interdyscyplinarne zespoły, specjaliści z zakresu architektury krajobrazu, nadzoru inwestycji, rozliczania projektów unijnych, zamówień publicznych, branżyści i in.);
- Możliwość finansowania inwestycji z funduszy europejskich (środki na: rewitalizacje, tereny zdegradowane, przemysłowe, bioróżnorodność in.);
- Rosnąca partycypacja społeczna (zainteresowanie mieszkańców najbliższym otoczeniem, dbanie o tereny zieleni);
- Wyciągnięte wnioski i dobre praktyki z dotychczas realizowanych projektów;
- Zakładanie parków leśnych i założeń o charakterze „ekologicznym” o niższych kosztach utrzymania i eksploatacji w myśl zasad zrównoważonego rozwoju;
- Pozytywne oddziaływanie założeń zieleni na warunki życia w mieście, wzrost walorów krajobrazowych, ekologicznych i edukacyjnych;

¹⁴¹ Analiza SWOT - jeden z najpowszechniejszych instrumentów analizy sytuacji, dokonywanej w celu uporządkowania informacji o stanie aktualnym (ang. SWOT jest skrótem słów: S- Strengths, W- Weaknesses, O- Opportunities, T- Threats). Metoda pozwala na zbadanie zarówno wewnętrznych mocnych i słabych stron, jak również zewnętrznych szans i zagrożeń. Mocne i słabe strony są przy tym wielkościami względnymi ocenianymi na bazie porównań z innymi obszarami (względnie innymi miastami). Analiza taka nie jest strategią, a jedynie opisem aktualnej sytuacji. W jej toku nie stawia się priorytetów, ani nie formuje konkretnych rozwiązań.

- Potencjał turystyki aktywnej i kulturowej na terenach zieleni, jako miejsc komercyjnych przynoszących zyski i „zarabiających” na swoje utrzymanie (np. biletowanie, dodatkowe atrakcje).

Słabe strony:

- Brak kompleksowego wyposażenia wielu terenów zieleni (różny standard poszczególnych założeń);
- Niewystarczające środki w budżecie gminy na konsekwentne prace inwestycyjno-remontowe kolejnych obiektów na przestrzeni lat;
- Niewystarczająca liczba istniejących terenów zieleni i mało inicjatyw zmierzających do tworzenia nowych (tereny sportowo-rekreacyjne dla poszczególnych grup wiekowych i użytkowników);
- Brak analizy rentowności obiektów oraz dokładnej prognozy kosztów eksploatacji;
- Przekształcania istniejących terenów zieleni (również tych zmodernizowanych) pod nowe inwestycje miejskie lub prace w ich najbliższym otoczeniu, mające negatywny wpływ na założenia (zaplecza budowy, zmiany przeznaczenia gruntów, brak pełnego prawa własności i in.);
- Brak spójnego specjalistycznego nazewnictwa procesów inwestycyjnych. Wiele zadań ma po kilka terminów określających te same realizowane prace np. zadanie inwestycyjne w parku im. S. Staszica określano mianem: rewitalizacja, rewaloryzacja, ale także jako: remont, przebudowa czy modernizacja¹⁴²;
- Brak konsekwencji w nazewnictwie istniejących założeń. Wiele założeń posiada jednocześnie po kilka nazw potocznych (tj. Park im. M. Kopernika, zwany Ogrodem Staromiejskim i Parkiem przy Teatrze Lalek), uchwały zmieniające nazwy np. Park Andersa przed 1993 r. był Parkiem XXX-lecia PRL-u (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 516);
- Brak zapewnienia bezpieczeństwa w wielu założeniach zieleni (brak oświetlenia, monitoringu, innych form zabezpieczenia);
- Brak pełnej regulacji struktury własności w wybranych założeniach zieleni (tj. Park Tysiąclecia-Milenijnny);
- Sprzedaż lub przeznaczenie części potencjalnych terenów zieleni na gruntu inwestycyjne (tj. zmiana klasyfikacji działek na budowlane), w wyniku której część terenów podlega zabudowie;
- Formalnie większość założeń zieleni znajduje się w utrzymaniu publicznym, co oznacza, że mieszkańcy nie mają obowiązku troszczenia się o ich stan i zagospodarowanie;
- Brak archiwizacji danych dotyczących prac w założeniach (tj. bazy danych, kronik, systematycznych publikacji, przeglądów branżowych z prac). Pomimo ustawowego obowiązku archiwizacji dokumentów (sprawozdania budżetowe, umowy, dokumentacje powykonawcze itd.), okres ten wyczerpywał się z upływem lat (zazwyczaj jest to 5-10 lat, dłużej w przypadku projektów unijnych). Po zakończeniu ustawowego okresu dokumenty z reguły przeznaczano do zniszczenia, a wiele opracowań tj. dokumentacja projektowa, uległo „rozproszeniu” lub „zaginięciu”, w konsekwencji czego były trudne do zlokalizowania i wtórnego wykorzystania, choćby poprzez analizę stosowanych rozwiązań;
- Brak systemowej ewaluacji wyników dotychczasowych realizacji (merytoryczna kontrola rezultatów, wyciąganie wniosków, doświadczeń z poprzednich prac, wprowadzanie korekt i zaleceń dla nowych zamierzeń; słaba wymiana wiedzy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego w zakresie prac w założeniach zieleni)¹⁴³;
- Ciągłe mała ilość opracowań branżowych publikowanych przez samorząd, który jest największym beneficjentem środków, prac i pozyskanej dzięki temu wiedzy.

¹⁴² Analiza materiałów publikowanych przez UMW (m.in. Sprawozdania Prezydenta) wykazała stosowanie różnorodnej nomenklatury w nazewnictwie procesów inwestycyjnych. Na potrzeby niniejszego opracowania, autor sformułował wybrane nazwy prac przede wszystkim na podstawie ich charakteru.

¹⁴³ Obecnie platformę wymiany wiedzy zawodowej stanowią konferencje, szkolenia, kursy zawodowe, Internet, media społecznościowe, coraz bardziej dostępne i powszechne w ostatnich latach.

Zagrożenia:

- Opóźnienia w rozstrzyganiu postępowań przetargowych (środki odwoławcze oferentów i in.) lub kilkakrotnie powtarzane postępowania (np. z powodu zbyt wysokich cen rynkowych);
- Długie terminy uzgodnień projektów, kolizje z istniejącą infrastrukturą;
- Ryzyko niedotrzymania terminów umownych przez wykonawców – przedłużające się terminy przygotowania dokumentacji, robót budowlanych, odkrycia archeologiczne;
- Zwiększenie kosztów inwestycji – wynikające np. z wahań cen materiałów budowlanych, usług, innych nieoczekiwanych kosztów, trudnych do przewidzenia na etapie planowania inwestycji;
- Problem zachowania dobrego stanu technicznego obiektów i urządzeń - akty wandalizmu, dewastacje - generujące nieplanowane koszty w budżecie;
- Nadmierna eksploatacja obiektów i urządzeń (rosnąca frekwencja użytkowników, imprezy okolicznościowe, gęsta zabudowa otoczenia) – przyspieszały potrzeby remontów i interwencji naprawczych;
- Ryzyko ponownej degradacji terenów zieleni związane z postępującym stanem kryzysowym okolicznych osiedli;
- Zagrożenie utratą istniejących terenów zieleni poprzez sprzedaż gruntów budowlanych, zabudowę gruntów rolnych, prywatyzację i grodzenie terenów posiadających zieleni istniejącą (prywatne parki firm i hoteli tj. Hotel Campanile, Volvo, i in.);
- Relatywnie duże koszty realizacji nowych parków oraz ich przyszłej pielęgnacji;
- Kontrowersje ze strony mieszkańców, którzy nie zgadzają się na lokalizację nowych terenów zieleni w ich otoczeniu ze względu na większą lub intratną potrzebę innej funkcji;
- Niszczenie, eksploatacja urządzeń, małej architektury, wyposażenia remontowanych terenów zieleni, generuje dodatkowe koszty na utrzymanie i konserwację;
- Mała liczba nowo budowanych terenów zieleni miejskiej w okresie 2000-2010 (oparcie systemu zieleni na założeniach istniejących) przy stale rosnącej powierzchni zabudowy mieszkaniowo-usługowej była zjawiskiem mocno niepokojącym;
- Dynamiczne procesy urbanizacyjne niosące zagrożenia tj. utrata wartościowych okazów drzew, zaburzenia stosunków wodnych;
- Kontrasty w jakości wizualnej i estetycznej terenów sąsiadujących w przypadku różnych podmiotów dysponujących terenami;
- Skomplikowana i niejasna struktura własności: umowy dzierżaw, procedury przejęcia (wykupu) działek prywatnych, wydzielenia wewnętrzne w ramach założeń zieleni (garaże, obiekty gospodarcze, kioski, trafostacje i in. – o złym stanie technicznym i niskiej wartości wizualnej – nie będące własnością gminy).

4.12. Podsumowanie – statystyka, analizy ilościowe i jakościowe

W odniesieniu do postawionych tez, wśród wszystkich zinwentaryzowanych procesów w założeniach zieleni z lat 2000-2010, **dominowały prace w założeniach zabytkowych** (por. 4.1.). Charakterystyczne było to, że wśród badanych obiektów, większość małych, historycznych założeń zieleni zrewaloryzowano całościowo i zlokalizowane były zazwyczaj w centrum miasta. Duże zabytkowe parki remontowano etapami w następnych latach. Kolejną prawidłowość to układ przestrzenny prac, które **w pierwszej kolejności realizowano w centrum miasta. Koncentracja działań pokrywała się z granicami: Starego Miasta, pomnika historii „Wrocław – zespół historycznego centrum”, Zespołu urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp (...), jak również granicami obecnego parku kulturowego „Wrocław - Stare Miasto”**. Zdecydowanie **najwięcej prac zrealizowano w rejonach wartościowych historycznie i kulturowo, „miejscach z klasą”** stanowiących **bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej** (*Strategia-Wrocław 2000 Plus, Założenia polityki... na lata 2000-2005*). W dalszej perspektywie prace w tych rejonach **przyczyniły się do ich umocnienia pod względem wprowadzenia kolejnych form ochrony prawnej (Pomnik Historii, Park**

Kulturowy) oraz docenienia wyjątkowej uniwersalnej wartości poprzez umieszczenie obszaru na liście światowego dziedzictwa **UNESCO** (por. 4.1.).

Pod kątem **powierzchni prac**, zakres był różnorodny: pełny, fragmentaryczny, punktowy. Podobnie jak różna była skala samych założeń: od kameralnych ogrodów i wirydarzy, poprzez skwery i zieleńce, po parki i wielkoobszarowe kompleksy leśne. **Dominującą grupę stanowiły założenia kameralne** poniżej 1,0 ha, najczęściej towarzyszące zabytkowej zabudowie. Tutaj prace były zazwyczaj **całościowe i kompleksowe**. Na dużych powierzchniowo, zabytkowych założeniach zachodziła **konieczność etapowania prac** w kolejnych latach, co było związane z finansowaniem oraz szerokim frontem robót. **Najmniej prac** zrealizowano na założeniach wielkopowierzchniowych zakładanych od podstaw. Liczne bariery formalne-prawne, organizacyjne i finansowe, odsunęły zasadnicze prace budowlane dopiero na kolejne lata (*Park Tysiąclecia-Milenijny). Bilans poprawiały zalesienia i uprawy leśne, jednak pomimo, iż ogólne zwiększały wskaźniki liczbowe, to w skali dostępnych rezerw rolniczych, stanowiły niewielki udział procentowy w powierzchni miasta.

W **wymiarze czasowym** przeważały **zadania wieloletnie** (zazwyczaj 2-3 letnie). Stosunkowo **szybko i całościowo** realizowane były najczęściej inwestycje na małych powierzchniach lub zamkniętych terenach zieleni. **Prace fragmentaryczne**, interwencje wymagające niezwłocznej reakcji czy działania zabezpieczające i okazjonalne – również **charakteryzował krótki okres realizacji**. Z kolei na wybranych obiektach prace realizowane są nieustannie już od kilkunastu lat. Dotyczy to przede wszystkim wielkopowierzchniowych zabytkowych terenów zieleni i terenów zakładanych od postaw. Osobną grupą były parki i uprawy leśne, wykonywane przede wszystkim na terenach porolnych. Tutaj powolne tempo wzrostu drzewostanu, mniejszy stopień nasycenia infrastrukturą sportowo-rekreacyjną, funkcje ekosystemowe, wymagają dłuższej perspektywy planowania tego typu założeń w czasie (por. 4.3.).

W odniesieniu do **kosztów prac i finansowania inwestycji**, zdecydowaną większość prac w założeniach zieleni z racji tytułu prawnego finansowano z budżetu Gminy Wrocław. Ze względu na permanentną sytuację, iż potrzeby prac każdego roku były znacznie większe niż możliwości finansowe miasta, dla wielu założeń ubiegano się o dodatkowe finansowanie z funduszy celowych, a w późniejszych latach z dotacji Unii Europejskiej. **Największym ze względu na poziom finansowania prac w założeniach zieleni był rok budżetowy 2008** (por. 5.1.3.). Z kolei w przeliczeniu **szacunkowych kosztów zagospodarowania założenia zieleni Wrocławia** na przestrzeni lat 2000-2010 średni koszt wynosił **1,69 mln zł/ha** (por. 4.4.).

Pod kątem **rozmieszczenia przestrzennego**, **największa** ilościowo **intensywność** prac zrealizowanych w latach 2000-2010 zlokalizowana była w **dawnej dzielnicy Śródmieście**. Z kolei wśród **osiedli dominującym** było **Stare Miasto**, które administracyjnie również pokrywa się z częścią tej dzielnicy. **Najmniej** pod względem ilościowym prac zrealizowano w założeniach dzielnicy Psie Pole, co też może budzić wątpliwości dotyczące niedoborów założeń zieleni w tamtejszym obszarze. Wśród osiedli Wrocławia, pojawiły się też takie, w których w badanym okresie **nie zidentyfikowano żadnych większych prac** w założeniach zieleni (nie uwzględniając bieżącej pielęgnacji, konserwacji i losowych interwencji). **Największą koncentrację** zrealizowanych prac stwierdzono na obszarze: Starego Miasta, Ostrowa Tumskiego i wysp odrzańskich, a także w rejonie Osi Grunwaldzkiej, Hali Stulecia i Parku Szczytnickiego. Prace w tych rejonach zlokalizowane były w bliskiej odległości od siebie i zrealizowane w niedalekim odstępie czasowym. Miało to jednocześnie wpływ na tzw. zjawisko aktywizacji kapitału w sąsiedztwie, a więc wzrost wartości i estetyki jednych obiektów na zasadzie biegunów oddziaływujących na otoczenie sprawiają, że remontowane były kolejne elementy przestrzeni.

Zarejestrowano również **przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne** wybranych założeń. W wyniku prac wiele z nich **podporządkowano nowej funkcji** lub dotychczasowy program rozszerzono. Wybrane obiekty, po przeprowadzeniu kompleksowej rewaloryzacji zostały adoptowane na cele: **kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne**. Transformacje funkcjonalne wybranych założeń, w tym zabytkowych, wynikały m.in. z możliwości pozyskania dofinansowań na rzecz aktywizacji funkcji turystycznych. Adaptacja i modernizacja obiektów w wielu przypadkach pozwoliła na zachowanie ciągłości użytkowania oraz poprawę stanu technicznego.

Z kolei wprowadzenie nowych funkcji do założeń było zgodne z programem współczesnym (tj. turystyka i rozwój). Niektóre obiekty zabytkowe poddawano rewaloryzacji z zachowaniem historycznego układu kompozycji, ale z wprowadzeniem nowych funkcji (Park im. S. Staszica, Park Staromiejski). W przekształceniach funkcjonalnych, zarządcy wybranych obiektów upatrywali też korzyści finansowe (biletowane wejścia do muzeum, baza noclegowa, sieć gastronomiczna), a więc cele komercyjne (por. 4.6.).

Przeprowadzone badania uwidoczniły, że wybrane założenia, w których przeprowadzono prace, w kolejnych latach poddane zostały **wtórnej ingerencji**, która skutkowała ich modyfikacjami lub nawet całkowitą likwidacją. Zmiany powodowane były m.in. **zmianą sposobu zagospodarowania, sytuacją własnościową** lub **reorganizacją struktury zarządcy**. Zagadnienie to podnosi kwestie wzajemnej koordynacji działań, gospodarowania powierzonym majątkiem oraz ryzyka inwestowania w grunty przy braku prawa własności (por. 4.7.).

Struktura własności gruntów dla założeń zieleni Wrocławia była urozmaicona. Bardzo duży zasób własności gminnej z jednej strony otwierał drogę do ich odnowy, poprawy jakości przestrzeni, współpracy z sektorem społecznym czy też ewentualnego otwarcia inwestycyjnego, z drugiej strony grunty pod terenami zieleni, które w większości znajdowały się w utrzymaniu publicznym, zdejmowały z mieszkańców obowiązek troski o ich stan i zagospodarowanie, tym samym wszelki ciężar formalno-prawny i ekonomiczny ich utrzymania spoczywał na barkach zarządcy. Odnotowano również, że w spójnym i kompleksowym zagospodarowaniu terenów zieleni, trudności dostarczały skomplikowane i niejasne sprawy własnościowe tj. umowy dzierżaw czy wydzielenia wewnętrzne w ramach założeń (por. 4.8.).

W odniesieniu do wszystkich zrealizowanych prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, **najmniej widoczne** były prace pod kątem kształtowania **nowych parków** czy **restrukturyzacji terenów zdegradowanych** w tereny zieleni. W tej grupie wymienić można: wielkopowierzchniowe założenia o charakterze leśnym (uprawy leśne) oraz interwencje i estetyzacje w osiedlach w celu zagospodarowania parków osiedlowych. Rozpoczęto również prace przygotowawcze i projektowe dla parków zakładanych od podstaw (**Park Tysiąclecia-Milenijny*). W poprzedniej dekadzie **niewidoczne były inicjatywy** pod kątem zakładania zieleni w ramach nieużytków **poprzemysłowych, powojkowych, pokolejowych** itp. Szans można było upatrywać również w **terenach porolnych i nieużytkach**, które zdecydowanie wyróżniały się pod względem zajmowanej powierzchni i teoretycznie mogłyby stanowić rezerwę dla nowych terenów zieleni. Stopniowe zalesianie terenów porolnych w postaci upraw leśnych, pomimo iż ogólne zwiększały wskaźniki liczbowe, to w skali dostępnych rezerw rolniczych, stanowiły niewielki udział procentowy w powierzchni miasta (por. 4.9.). Ponadto nieliczne próby tworzenia nowych obiektów spotykały się z problemem **barier formalno-prawnych, organizacyjnych i ekonomicznych**. Przykładem był **Park Tysiąclecia-Milenijny*, gdzie nieuregulowana struktura własności gruntów, skutkowała koniecznością wdrażania procedury przejęcia, wykupu lub wymiany działek, co w praktyce generowało wzrost kosztów i czasu realizacji. Zwieńczeniem przeprowadzonych analiz była ocena sytuacji wrocławskich założeń zieleni z lat 2000-2010 przedstawiona w postaci analizy SWOT, która uporządkowała informacje o stanie ówczesnym.

W dalszej części pracy zostały przedstawione przyczyny oraz problemy rewaloryzacji oraz tworzenia nowych założeń zieleni we Wrocławiu w latach 2000-2010.

Rozdział 5 – Ochrona zabytkowych założeń zieleni

We Wrocławiu po 2000 roku obserwowany był wzrost intensywności działań w zakresie założeń zieleni w stosunku do poprzednich dekad. Zgodnie z postulatami *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej* (2000), pierwszeństwo działań powinno przysługiwać zadaniom związanym z ochroną krajobrazów. Jednak w granicach miasta może być ona rozumiana w różny sposób. W odniesieniu do założeń zieleni, **ochrona** z jednej strony może polegać na **działaniach konserwatorskich wobec terenów zabytkowych**. Z drugiej strony może wiązać się z **zabezpieczeniem przyrodniczych krajobrazów leśnych i porolnych** wzmacniających **system zieleni miejskiej**. W niniejszym rozdziale podjęto próbę wyjaśnienia przyczyn przewagi działań konserwatorskich w okresie 2000-2010. Źródłem sytuacji były zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Znalazło to odzwierciedlenie w działaniach podejmowanych przez ZZM po ukonstytuowaniu tej jednostki w 2000 r., które w pierwszej kolejności skupiały się na niewielkich i najczęściej formalnie kształtowanych terenach zieleni w zespołach zabytkowych, skoncentrowanych w centralnej części Wrocławia. Unikatową pozycję zajmował *Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy* (por. 3.2.2.), gdzie natura i kultura osiągnęły wyjątkowy stan równowagi (Kwaśniewski, Majewicz, Drapella-Hermansdorfer 2003, Reda, Szopińska 2003, Drapella-Hermansdorfer 2013), chroniony poprzez wybrane prace w *Parku Szczytnickim (por. 4.1.). Pewne działania odnotowano także w obszarze nowych **zalesień gminnych**, chociaż w stosunku do lat 90. były to obszary mniejsze. Ochrona tych terenów została wyrażona poprzez uprawy leśne opisane w rozdziale dotyczącym planowania (por. 4.9.). Z kolei wybrane **tereny porolne** przekazane do ZZM, pomimo swojej wartości kulturowej, nie zostały objęte specjalną ochroną, ponieważ nie przewidywały tego ówczesne regulacje lokalne, jak również nie pozwalała na to struktura własnościowa. Prace w tym obszarze ukazano w kontekście zadań towarzyszących (por. 7.3.).

Mniej rozpoznawalne były wielkoprzestrzenne, peryferyjnie położone obszary ochrony przyrody (tj. Natura 2000), które zajmowały 17% ogólnej powierzchni miasta, tworząc stosunkowo duże płaty. Jednak tereny takie w większości nie podlegały miastu (Skarb Państwa) i dostęp do prac w nich był tylko teoretyczny. Podobnie jak dostęp do wielkoobszarowych lasów państwowych, ogródków działkowych i terenów w sąsiedztwie dolin rzecznych. Specyficzną rolę w systemie zieleni pełnią również pola irygacyjne, należące do nielicznych krajobrazów reliktowych w mieście, jednak z uwagi na to, że znajdują się pod zarządem MPWiK, wyłączone z badań niniejszej pracy (por. 1.2.).

W odniesieniu do ochrony zabytkowych założeń zieleni, pierwsza część eksponuje najważniejsze problemy na tle ówczesnych wydarzeń, które generalnie odnosiły się do Wrocławia, ale częściowo także do innych miast Polski. Pomogły temu wyniki przeprowadzonych przez autora projektów badawczych¹⁴⁴. W drugiej części przedstawiono poszukiwania dobrych praktyk, które można zaimplementować w dalszych działaniach.

5.1. Zagadnienia konserwacji zabytkowych założeń zieleni

5.1.1. Dziedzictwo lat 1945-1999

Początki problemów ochrony wrocławskich założeń zieleni sięgają **wczesnych lat powojennych**, kiedy to tereny miasta z mocno **zniszczoną infrastrukturą** zostały oddane nowym gospodarzom. Wraz z zabudową mieszkaniową przejęte zostały również zasoby zieleni. Fakt, że w badanej dekadzie wiele z nich wymagało rekonstrukcji i rewaloryzacji podyktowany był w dużej mierze koniecznością nadrobienia zaległości z lat poprzednich. Ten stan rzeczy był wynikiem

¹⁴⁴ Rozalski 2012b, *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-008/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego); 2013a, *Karta oceny inwestycji i instrukcje postępowania przy realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych na przykładzie wrocławskich założeń zieleni wykonywanych po 2000 roku*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-016/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego), Biblioteka Główna Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.

uwarunkowań minionych dziesięcioleci, a podłoże zmian i zaległości było wielowątkowe. Trudno dziś jednoznacznie ocenić przyczyny, ponieważ wpłynęło na to wiele różnorodnych czynników. Poniżej przytoczono kilka podstawowych zagadnień i genezę tego stanu rzeczy.

Po pierwsze, po wojnie miasto borykało się ze **stałym brakiem środków finansowych i niedoborem materiałów**, które bardziej potrzebne były na odbudowę kraju (m.in. odbudowę stolicy)¹⁴⁵. Potrzeby konserwacji wielu terenów zieleni siłą rzeczy musiały zejść na dalszy plan. W wyniku tego stanu gromadziły się zaległości w utrzymaniu, które w następstwie doprowadziły do degradacji zieleni i wyposażenia wielu parków miejskich Wrocławia (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 84). Przykładem może być *Park Szczytnicki, w którym wiele obiektów sztuki ogrodowej odzyskało swoją świetność dopiero w ostatnich latach poprzez działania takie, jak rekonstrukcja rzeźby Diany (2015), remont Kolumny im. F. Wilhelma II (2016), rewitalizacja drewnianego kościółka św. Jana Nepomucena (2014-2018; Ryc. 60 a-b).

Ryc. 60 (a-b). Kościółek w Parku Szczytnickim przed remontem w 2009 r. i po w 2018 r.
Fot. S. Rozalski 2009, 2018.

Ryc. 61 (a-b). Widok na park im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek w 2009 r. i po budowie ozdobnego ogrodzenia w 2010 r.
Fot. I. Wąs. 2009, S. Rozalski 2010.

Po drugie, **opór przed niemieckim rodowodem tzw. niechciane dziedzictwo**, sprawiały, że w okresie powojennym wiele założeń zieleni (lub ich elementów), a także cmentarzy niemieckich na tzw. ziemiach odzyskanych, ulegało dewastacji i zanikaniu. Migracja narodów po II Wojnie Światowej, uraz i niechęć do spuścizny, jaką zostawił im „oprawca” były równoznaczne z brakiem szacunku do zastanej przestrzeni. Powojenny, negatywny stosunek do okupanta był **podstawą grabienia**

¹⁴⁵ Cegłę transportowano na odbudowę stolicy w ramach obowiązkowych kontyngentów. Płyty nagrobne kradziono i wywożono w różne rejony Polski. Zakłady kamieniarskie korzystały z tego materiału jeszcze przez dziesięciolecia (Knaflewska 2013).

historycznych założeń zieleni. Zaczynano od wykradania elementów metalowych (bram, ogrodzeń), kontynuując na elementach małej architektury (pomniki, rzeźby) (Knaflewska 2013). Przykładowo w *Parku im. Mikołaja Kopernika, rozebrane zostało ogrodzenie oraz całe jego wyposażenie, w wyniku czego zmianie uległ charakter obiektu. Nastąpiła transformacja w funkcjonowaniu ogrodu. Z parku dla elit, stał się teraz obiektem ogólnodostępnym, parkiem publicznym (Kowalski, Tokarczuk 2010; Ryc. 61 a-b).

Kolejnym procesem było zamykanie i **likwidacja cmentarzy** po upływie 50 lat od ostatniego pochówku (Knaflewska 2013). Miasto, w okresie formowania administracji i odbudowy zniszczeń wojennych, nie miało wystarczających sił i zasobów, aby tereny tak duże, jak cmentarze utrzymać w porządku i bezpieczeństwie. Z jednej strony późniejsze przekształcania i rozbiórka tych obiektów podyktowane były „zerwaniem” ciągłości rodzin, które utrzymywały stare cmentarze (poprzedni gospodarze). Z drugiej, problem wynikał z braku możliwości utrzymania tych wielkopowierzchniowych terenów przez ówczesnych gospodarzy i w pewnym sensie decyzje broniły względów ekonomicznych oraz zachowania bezpieczeństwa. Później wiele z takich cmentarzy przekształcano w obiekty parkowe m.in. dzisiejszy Park Skowroni (d. nekropolia przekształcona w 1975 r. na park miejski; ryc. 62b), Park gen. W. Andersa (d. nekropolia zlikwidowana w 1967 r. przeznaczona na park pn. XXX-lecia PRL; ryc. 62a) (Jaworek 2013)¹⁴⁶. Odczuwalny był brak poczucia dziedzictwa i tożsamości lokalnej wśród nowych mieszkańców (w zależności od źródeł szacuje się, że w pierwszych 10 latach tuż po zakończeniu II Wojny Światowej we Wrocławiu wymieniono niemal 100% ludności)¹⁴⁷.

Ryc. 62 (a-b). Park im. gen. W. Andersa i Park Skowroni – założone w miejscach dawnych nekropoli.
Fot. M. Rozalska 2019, S. Rozalski 2019.

Wśród powodów był **brak tradycji i kultury ogrodniczej w kształtowaniu zieleni** wśród osób, które po wojnie przyjechały na tzw. ziemie odzyskane. W wielu przypadkach osoby takie nie miały właściwego przygotowania w kształtowaniu zastanych dzieł sztuki ogrodowej, a ich uwaga koncentrowała się na potrzebie realizacji najważniejszych wówczas priorytetów tj. żywność, zasoby mieszkaniowe, komunikacja czy przemysł. Prymat potrzeb podstawowych polegających na zaspokojeniu potrzeb żywnościowych wypełniało po części miejskie ogrodnictwo i rolnictwo. Z tego również wywodzą się duże obszary ogródków działkowych, lokalizowane nawet blisko centrum miasta, w rejonach wyburzonych i opuszczonych fragmentów Wrocławia. Zapotrzebowanie na zieleń o charakterze użytkowym wyrażane było zakładaniem Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), nie zaś pielęgnacją publicznych parków miejskich. Przyczyn upatrywać można również w fakcie, iż **nie**

¹⁴⁶ Po wojnie w 1967 r. staraniem Ligii Ochrony Przyrody przy ul. Kolejowej utworzono park staromiejski, z kolei w 1975 r. w czynie społecznym na terenie pocmentarnym powstał Park Trzydziestolecia PRL (Drożdż 2013, s. 67).

¹⁴⁷ Los poniemieckich nekropoli opisano m.in. w publikacji pt. *Cmentarze dawnego Wrocławia* (Okólska, Burak 2007). Obok przykładów przytoczonych w tekście, do założeń zieleni powstałych w wyniku adaptacji terenów pocmentarnych wskazać można m.in. Park Grabiszyski, część parku Zachodniego, Park Tarnogajski oraz wiele innych założeń.

wszyscy gospodarze posiadali odpowiednią wiedzę i przygotowanie zawodowe do podejmowania prac w wielkomiejskich założeniach zieleni. Tradycje rolnicze i podworskie przyjezdnych mieszkańców sprawdzały się na polu produkcji żywności, brakowało zaś świadomości dziedzictwa wobec zabytkowej zieleni. Owszem, ludzie starali się dbać o przekazane im tereny, jednak ówczesne zasoby i potrzeby nie pozwalały na koncentrowanie uwagi na dużych publicznych parkach. Zagadnienia konserwatorskie schodziły na dalszy plan w stosunku do **rozwiązań użytkowych** (przykładem może być zacieranie osi widokowych, nasadzenia alejowe drzew obcych gatunków) i czysto społecznych. Kierunek **użytkarny** w założeniach zieleni wielokrotnie prowadził do **doraźności, ograniczenia zakresu projektowego, standaryzacji i normatywności** w działaniu (Ciołek 1978, s. 233, 251).

W wyniku sytuacji ekonomicznej, braku doświadczenia, właściwego przygotowania zawodowego, „niechęci” i braku szacunku dla spuścizny poprzednich gospodarzy, dla wielu historycznych założeń zieleni, **zatarło pierwotny charakter i układ kompozycyjny**. Przykładowo, w *Parku im. Mikołaja Kopernika, w latach 60. XX w. wykonano geometryczny układ ścieżek, wprowadzono typowe elementy wyposażenia parkowego, oświetlenie i ławki. Ponadto przebudowano fontannę na osi dawnego budynku Resursy Kupieckiej (Ryc. 63a, 64a). Zmiany te były wynikiem adaptacji do nowej funkcji. Zatarła kompozycja przestrzenna parku nie podlegała większym zmianom aż do 2010 r. (Kowalski, Tokarczuk 2010; ryc. 63b, 64b). Wielokrotne przebudowy dawnych założeń wprowadzały często zmiany w zakresie układu zieleni, terenu, sieci dróg, tworząc konglomerat form daleki od pierwotnego planu (Ciołek 1978, s. 251). Pierwsze prace miały charakter czysto porządkowy i polegały bardziej na dostosowaniu obiektów do funkcji użytkowych, brakowało zaś świadomości o potrzebie konserwowania zabytkowych terenów zieleni.

Ryc. 63 (a-b). Park im. M. Kopernika w 2009 r. i po rewitalizacji w 2010 r. Na zdjęciach widok w kierunku placu zabaw. Fot. mat. arch. ZZM 2009, 2010.

Ryc. 64 (a-b). Fontanna w parku im. M. Kopernika w 2009 r. i po rewitalizacji w 2012 r. Fot. mat. arch. ZZM 2009, S. Rozalski 2012.

Brak wieloletnich programów remontów i modernizacji terenów zieleni oraz ich wyposażenia, powodował systematyczną degradację i malejącą wartość funkcjonalną tych terenów (Borkowska, Siedlicka 2013, s. 38-39). Ten stan **wieloletnich zaniedbań i zaniechań** prac dla wielu wrocławskich

założeń zieleni potwierdzają publikacje i wywiady. Szczególnie istotne są wypowiedzi projektantów, przed którymi postawiono wyzwanie późniejszej rewaloryzacji założeń zieleni¹⁴⁸. Przykładowe problemy stwierdzono podczas rekonstrukcji *Ogrodów katedralnych na Ostrowie Tumskim. W 2000 r. architekci, którzy przystąpili do prac projektowych, mieli do czynienia z różnymi przypadkami niewłaściwych form wykorzystania zastanego terenu. Wiele ogrodów było nieużytkami, trawnikami, zapuszczonymi sadami czy zaniedbanymi ogrodami użytkowymi (Rasmus-Zgorzelska 2010, s. 42; ryc. 65a-b, 66a-b). Niestety, czas pokazuje, że materia parkowa nie jest trwała. Jej podatność na zmiany, szczególnie widać wobec braku opieki i pielęgnacji (Zachariasz 2008, s. 154). Wieloletnie zaniedbania historycznych założeń zieleni, doprowadzały z czasem do wypadania najwrażliwszych odmian roślin, zniszczenia parterów, rabat i piętra pośredniego, niekontrolowanej sukcesji naturalnej oraz zagęszczenia roślin. Skutki braku konsekwentnych wieloletnich działań w utrzymaniu i pielęgnacji zabytkowych założeń zieleni z poprzednich dekad, dają o sobie znać do dzisiaj. Przykładem może być zapuszczone dawne kąpielisko rz. Oławy na osiedlu Niskie Łąki, Rakowiec we Wrocławiu. Z drugiej strony zdarzało się, że wieloletnie zaniedbania opisywano wręcz jako pewną korzyść. Przykładowo Park Grabiszyński przez lata zaniedbań przekształcił się w zespół zieleni przypominający las, przez co stał się terenem zupełnie odmiennym od typowych założeń parkowych, godnym zachowania w swym zmienionym charakterze (Haladyn 2003, s. 18).

Ryc. 65 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 13 w 2002 r. i w 2010 r.
Fot. mat. arch. ZZM 2002, 2010.

¹⁴⁸ W okresie powojennym problematyką wrocławskich założeń zieleni zajmowało się wielu wybitnych badaczy i projektantów. A. Ptaszycka zatrudniona w Biurze Odbudowy Wrocławia, następnie w Biurze Planu Wrocławia, specjalizowała się w kształtowaniu systemu zieleni. Lansowała koncepcję parku kultury obejmującego połączone tereny wystawowe, Ogród Zoologiczny, Park Szczytnicki i tereny sportowe przy Stadionie Olimpijskim. Autorka i współautorka m.in. monografii *Przestrzeń zielona w miastach* (Ptaszycka 1950), *Wrocław, rozwój urbanistyczny* (Maleczyński, Morelowski, Ptaszycka 1956). E. Cieszyńska założycielka Zakładu Projektowania Założeń Zielonych w Katedrze Urbanistyki PW, w ramach pracy doktorskiej obronionej w 1963 r. opisała pierwsze powojenne koncepcje zagospodarowania parków: Szczytnickiego, Wschodniego, Zachodniego, których była autorką lub współautorką. W swoich pracach łączyła teorię z praktyką i zaangażowaniem na rzecz środowisk zawodowych oraz miasta (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 875, 885). J. Hryniewicz-Sudnik otaczał opieką naukową Park Szczytnicki, był również autorem wielu prac badawczych z zakresu dendroflory Wrocławia (Mularczyk 2013, s. 874). Wśród wybitnych osobistości, które swoimi pracami przysłużyły się założeniom zieleni Wrocławia można wymienić m.in. T. Zipsera, J. Szymańskiego, J. Szablowskiego, jak również wielu pracowników Ogrodu Botanicznego UW.

Ryc. 66 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 11 w trakcie rekonstrukcji w 2002 r. oraz po w 2010 r.
Fot. mat. arch. ZZM 2002, J. Koniecka 2010.

W okresie powojennym w kraju pojawiły się problemy związane z funkcjonowaniem ówczesnego ustroju opartego na **gospodarce centralnie sterowanej**. Systemowe traktowanie dotknęło również założenia zieleni miejskiej – zabytkowej i tej planowanej. Źródłem problemów zieleni miejskiej w okresie powojennym była niejasność określenia „gospodarz miasta”, a także jego kompetencje i zmieniające się koncepcje planistyczne oraz poglądy na temat tkanki miejskiej. W latach 70. wszystkie decyzje przechodziły przez wiele szczebli, na których każdy miał coś do powiedzenia: rady narodowe, wojewódzkie, miejskie i dzielnicowe, wojewodowie, prezydenci, naczelnicy, zarządy, przy czym w praktyce żaden z tych organów nie był samodzielny w ocenie sytuacji i podejmowaniu decyzji oraz nie dysponował narzędziami niezbędnymi do realizacji ustaleń. Rozdzielanie zadań i środków odbywało się odgórnie na wyższych szczeblach, niszcząc w zarodku próby wprowadzenia w życie planów opartych na rzetelnych miejscowych przesłankach. Racje mieszkańców tłumiono „instytucją wspólnoty”. Linia polityczna była ukierunkowana na odbudowę państwa i walkę z analfabetyzmem. Kraj dźwigał się cywilizacyjnie, gospodarczo i społecznie. Do lat 70. nastawianie polegało na kulcie prostoty i minimalizacji potrzeb wyższego rzędu. Kultura robotniczo-chłopska była przeciwieństwem potrzeb estetyki spotykanej w założeniach sztuki ogrodowej. Plany zagospodarowania terenu w wyniku różnych trudności materiałowych, pogłębiającego się kryzysu ekonomicznego i nacisku kierowanego na inne cele – często nie były realizowane w całości, modyfikowano je i odwlekano w czasie, doprowadzając do degradacji początkowej koncepcji i sprowadzając ją tylko do niezbędnego użytkowo minimum (Drożdż 2013, s. 67-68). Królowała budowa modernistycznych osiedli mających zaspokoić potrzeby rekordowej liczby mieszkańców (Gaj – 30 tys., Kozanów – 22 tys., Nowy Dwór – 22 tys.). W odniesieniu do terenów zieleni, obowiązujące wskaźniki urbanistyczne obligowały do pozostawiania w planach miejsc dla parków, niestety brakowało środków na ich realizację (por. 4.9.). Ten problem dotyczył całej Polski. Wiedza o zieleni była postrzegana z punktu widzenia miasta funkcjonalnego, pozostawiano rezerwę na parki osiedlowe i dzielnicowe, jednak ich projekty z reguły nie doczekały się realizacji lub nastąpiło to wiele lat później, często w zmienionej formie (Ryc. 67, 68 a-b).

Ryc. 67. Teren na osiedlu Gądów w 2004 r. przeznaczony pod przyszły park przy ul. J. Bajana.
Fot. mat. arch. ZZM 2004.

Ryc. 68 (a-b). Park przy ul. J. Bajana na osiedlu Gądów. Na zdjęciach widoczny tor rowerowy oraz place rekreacyjne.
Fot. S. Rozalski 2009, 2012.

Lata powojenne to również **braki w sektorze edukacji i studiów**. Pierwsze kierunki kształcenia architektów krajobrazu na polskich uczelniach rozwinęły się dopiero w ostatnich dekadach¹⁴⁹. Wcześniej sprawami doraźnymi w parkach zajmowali się głównie ogrodnicy. Te zaszłości pokutowały jeszcze w pierwszej dekadzie lat 90. Dopiero w 1981 r. zgromadzenie Międzynarodowego Komitetu ds. Ogródów i Miejsc Zabytkowych (ICOMO-IFLA) opracowało tzw. **Kartę Florencką** dotyczącą ochrony zabytkowych ogrodów, która uzupełniła w ten sposób **Kartę Wenecką**, dotyczącą głównie zabytków architektury (Małachowicz E. 2007, s. 464)¹⁵⁰. Dokument ten wniósł zmianę optyki na zabytkowe założenia zieleni. Niestety z uwagi na **stan wojenny** wprowadzony 13 grudnia 1981 r. na terenie całego kraju, nie mieliśmy w Polsce możliwości bezpośredniego wdrażania założeń **Karty**. Ten stan spowodował kolejne dramatyczne opóźnienia.

Realna **transformacja ustrojowa** miasta pojawiła się dopiero **po roku 1989**. Sprzyjało jej powołanie władz samorządowych (1990), które potrzebowały ok. 10 lat żeby „okrzepnąć” po zmianie systemu ustrojowego, aby zacząć wprowadzać własną politykę lokalną¹⁵¹. W tym czasie pojawiły pierwsze aktualizacje aktów prawnych w zakresie budownictwa, ochrony przyrody, zabytków i planowania przestrzennego i in. Były to również pierwsze doświadczenia gospodarzy w zarządzaniu własnym terenem. Niestety brak doświadczeń i wiedzy organizacyjno-prawnej był później również przyczyną wielu trudnych sytuacji ekonomiczno-przestrzennych dotyczących m.in. spekulacji gruntami miejskimi (kupno-sprzedaż ziemi po 1989 r.), czy umów zawieranych tytułem wieczystego użytkowania (por. 5.1.4.). Nastąpiło również **udostępnienie dokumentów archiwalnych**. Po przekazaniu kompetencji w ręce samorządu, pierwsze wizualne i odczuwalne efekty pojawiły się w latach 1994-1995. Gospodarz miasta prace rozpoczął od tworzenia struktur. Dopiero Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym określiła część kompetencji miejskich i udostępniła władzom lokalnym narzędzia do zarządzania w tym obszarze. Był to również okres rozpoznawania stanu potrzeb miasta, który znalazł odbicie w **pierwszym SUIKZP Wrocławia** z 1998 r. W tym samym roku, cele miasta określono w Strategii Rozwoju Wrocławia „Strategia - Wrocław 2000 Plus”, a w 1999 r. podjęto uchwałę o powołaniu **Zarządu Zieleni Miejskiej**, który rozpoczął działalność w styczniu 2000 r.

¹⁴⁹ We Wrocławiu studium podyplomowe architektury krajobrazu na Politechnice Wrocławskiej funkcjonuje od 1990 r., zaś kierunek studiów architektura krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu od 2000 r.

¹⁵⁰ *Karta Florencka* (1981) podaje przede wszystkim definicję ogrodu zabytkowego i uznaje go za zabytek wymagający szczególnej ochrony: *ogród zabytkowy jest to kompozycja architektoniczno-roślinna, która z punktu widzenia historii czy też historii sztuki, przedstawia sobą wartość społeczną*. Ogród zabytkowy nie jest dodatkiem towarzyszącym budynkowi, lecz żywą kompozycją roślinną, ulegającą ciągłym zmianom, działaniu cyklów i sezonów, będąc jednocześnie w stałej równowadze między utrzymaniem swojej kompozycji a powrotami do stanu naturalnego. Z tego powodu ogród zabytkowy wymaga sobie właściwych metod konserwatorskich (Małachowicz E. 2007, s. 464).

¹⁵¹ Ustawa z dnia 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.).

Niewiele **działań ochronnych** zarejestrowano w ramach gminnych gruntów rolnych. Dawne majątki ziemskie jeszcze w czasie PGR zachowywały pierwotny kształt i pomimo, iż nie były pielęgnowane, zgodnie z ówczesnym nurtem krajobrazowej sztuki ogrodowej, to dzięki braku parcelacji, zachowywały cechy krajobrazu kulturowego. Tereny takie jeszcze do lat 2000. ze względu na pokoleniowe przyzwyczajenia, uprawiane były rolniczo przez mieszkańców. Problem ochrony miał podłoże konserwatorskie i planistyczne. Rolniczy krajobraz komponowany nie został doceniony, zarówno na poziomie miejskim, jak i wojewódzkim, przez służby konserwatorskie¹⁵². W konsekwencji, relikty rolnicze nie zostały wpisane do ewidencji zabytków, a co za tym idzie, nie uwzględnione w SUIKZP. Tego typu okoliczności skutkowały późniejszą parcelacją i przekazywaniem tych terenów różnym podmiotom.

Jedną z propozycji rozwiązań przedstawionych przez Artura Kwaśniewskiego może być tworzenie tzw. **parków rolniczych**, jako potencjalna forma zagospodarowania uparkowanego **krajobrazu agrarnego**¹⁵³. We Wrocławiu obszary, których fragmenty pretendują do tego typu założeń, można spotkać na obrzeżach miasta m.in. na osiedlach Opatowice, Jerzmanowo, Świniary, Jarnołtów, Pawłowice¹⁵⁴. **Założenia o charakterze agroekologicznych parków krajobrazowych** pojawiają się także w innych publikacjach (Rutkowska, Buba 2006). Osobnym zagadnieniem są zlokalizowane na terenach porolnych **poła irygacyjne** na Osobowicach, należące do nielicznych krajobrazów reliktowych w mieście¹⁵⁵. Pomimo, iż nie były projektowane z myślą o komponowanym krajobrazie rolniczym, to po 100 latach zysały charakter kulturowy. Jednym z pomysłów może być poddanie ich rekultywacji z przeznaczeniem na rekreację i ochronę (Kwaśniewski 2015). Niestety, obecne zróżnicowanie stanu własności i profilu działalności prowadzonej przez różne podmioty, nie pozwalało na zabezpieczenie tych terenów. Jednym z narzędzi ochrony było wprowadzenie opłat z tytułu wyłączenia z produkcji rolnej, które miało ograniczyć niekontrolowaną zmianę ich zagospodarowania¹⁵⁶. W przeprowadzonych badaniach w zakresie gminnych terenów rolnych, nie odnotowano działań ochronnych w postaci parków rolniczych lub w trakcie badań nie udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych potwierdzających takie zagospodarowanie.

Pierwsza dekada to zdobywanie przez władze lokalne pewnych doświadczeń. Kolejna dekada po 2000 r. to już **wyraz samoświadomości samorządu** i wzrost szacunku dla zieleni, którego efektem była m.in. **aktywność ZZM** (2000) - specjalistycznej jednostki, odpowiedzialnej za ochronę, utrzymanie i rozwój terenów zieleni. Z biegiem czasu zmieniała się świadomość obywatelska, rosło poczucie przynależności Wrocławian do swojego miasta, szczególnie mieszkańców urodzonych w tym mieście. Dziedzictwo stało się ważne i akceptowalne. Obecny okres określany jest mianem „**doskonalenia miasta**” i wyrażany poprzez pojawienie się zjawiska patriotyzmu lokalnego, partycypacji społecznej, powrotu do potrzeby bycia wspólnotą, tęsknota za lokalnymi centrami oraz tzw. slow life (SUIKZP 2018, s. 18).

60 lat systemu komunistycznego w Polsce skutkowało tym, że zwiększał się dystans do krajów, które mogły rozwijać się w spokoju, korzystać ze zdobyczy technologicznych oraz swobodnie działającej nauki i gospodarki. W krajach takich, żywe pozostały **dawne tradycje** związane z rolą

¹⁵² Temat ochrony krajobrazów kulturowych w postaci reliktowych, komponowanych upraw rolniczych podejmowano w różnych pracach naukowych. W 2013 r. obroniona została rozprawa doktorska pn. *Ochrona i zarządzanie krajobrazem reliktowym w planowaniu przestrzennym na przykładzie miasta Wrocławia* (Brodzka 2013).

¹⁵³ Geneza tego nurtu w krajobrazowej sztuce ogrodowej wywodzi się z idei „ornamented farms” pochodzącej z Anglii i Szkocji z przełomu XVIII i XIX w. Założenia gospodarstw ozdobnych łączyły w sobie funkcje estetyczne ogrodu i użytkitarne gospodarstwa rolne.

¹⁵⁴ Przykładem ochrony krajobrazu rolniczego może być strategia *Milano Metropoli Rurale* we Włoszech i tereny w miejscowości Babičino údolí k. Ratibořic w Czechach. Polskim odpowiednikiem może być park krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego w okolicy miejscowości Turew założony w 1992 r. (Kwaśniewski 2015) oraz ferma ozdobna w Bukowcu na Dolnym Śląsku.

¹⁵⁵ W 2009 r. powierzchnia wrocławskich pól irygacyjnych wynosiła ok. 1040 ha (*Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004 -2015*, s. 62). Problematyka została podjęta w badaniach z ostatnich lat. W 2019 r. z sukcesem obroniona została rozprawa doktorska pn. *Wybrane aspekty rekultywacji terenów podmokłych w kontekście pól irygacyjnych Wrocławia* (Gierko 2018).

¹⁵⁶ Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych z dnia 3 lutego 1995 r.

i kształtowaniem założeń zieleni. W powojennej Polsce nie przywiązywano do tego takich wartości. Prym wiodły raczej zasoby mieszkaniowe i wartości społeczne (ludzie).

Brakowało ciągłości kulturowej związanej ze zmianą elit władzy i innych priorytetów kulturowych. Nacisk był kładziony na opisane wcześniej parametry ilościowe i wskaźniki. Brakowało tradycji w architekturze krajobrazu i ogrodnictwie. To był też problem niezrozumienia spuścizny ponemieckiej. Taki stan rzeczy wytworzył **uskok cywilizacyjny** w stosunku do krajów Europy Zachodniej, który po roku 1989, wymagał nadrobienia. Jednak ogrom zaległości nie pozwalał na stopniowe dochodzenie do rozwiniętej Europy. Dzielące różnice należało niwelować skokowo w stosunkowo krótkim okresie **ostatnich 20 lat**. Sprzyjająca temu transformacja ustrojowa, pozwoliła wejść w okres **działań konserwatorskich** mających na celu **ochronę krajobrazu**, gdyż to one potrzebowały interwencji w pierwszej kolejności. W myśl celów określonych w *Strategii Rozwoju Wrocławia*, prace rozpoczęto w tzw. miejscach z klasą, położonych w centrum miasta.

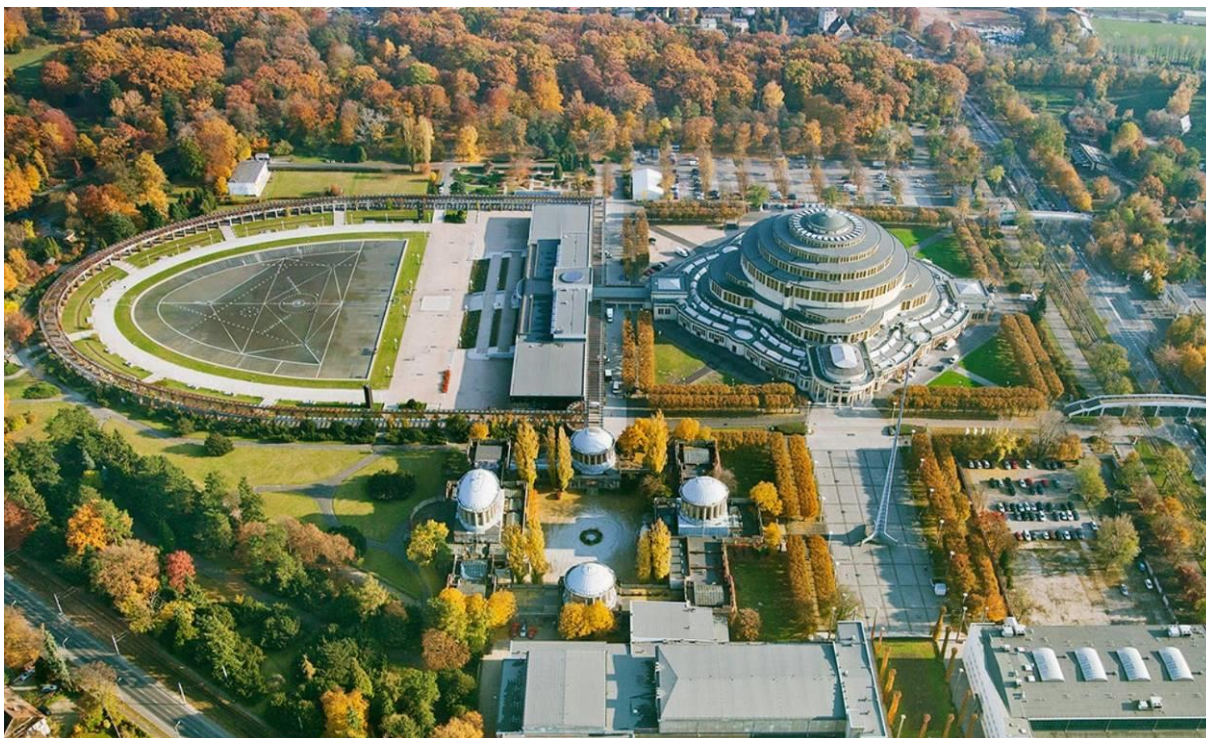
5.1.2. Deklaracje a rzeczywistość

W poprzedniej dekadzie pokutowało przekonanie i stare nawyki w kwestii rangi przestrzeni publicznych, iż tereny zieleni w oczach wielu samorządowców miały niewspółmiernie małe znaczenie w porównaniu z podażą innych usług publicznych (Kępkowicz 2012, s. 62). W badanym okresie, pomimo, że powszechna już była edukacja ekologiczna, niechęć do inwestowania w „nieopłacalną” zieleni charakteryzowała politykę większości współczesnych miast, stając się przyczyną wielu niekorzystnych zjawisk. Odzwierciedlały one zresztą **hierarchię potrzeb** pojedynczych mieszkańców, dla których chęć zaparkowania samochodu w pobliżu miejsca pracy i zamieszkania była ważniejsza od jakości otaczającej ich przestrzeni. **Przy rozdziale środków publicznych zieleni znajdowała się na końcu listy priorytetów**. Taka krótkowzroczność i brak świadomości wzajemnych powiązań nie powinna stanowić wytycznej dla rozwoju przestrzennego miasta (Drapella-Hermansdorfer 2014). Przeciwny obraz terenów zieleni miejskiej prezentują lokalne regulacje formalno-prawne. O randze, z jaką traktowane były założenia zieleni we Wrocławiu świadczy fakt, że pojęcie to występowało w najważniejszych dokumentach strategicznych miasta. Aby skonfrontować to założenie z rzeczywistością, w dalszej części dokonano przeglądu wybranych instrumentów prawnych i przestrzennych obowiązujących w badanym okresie w odniesieniu do terenów zieleni¹⁵⁷.

W omawianym okresie obowiązywały dwie strategie rozwoju Wrocławia. Pierwsza z nich pn. **„Strategia - Wrocław 2000 Plus”** (1998) wśród programów strategicznych postulowała m.in. program „jakość życia”, polegający na podnoszeniu poziomu jakości życia mieszkańców poprzez ekologicznie motywowane działania inwestycyjne m.in. rozszerzenie oferty przestrzennej dla rekreacji, a w szczególności terenów wypoczynku przydomowego, parków i innych form zieleni (...) ¹⁵⁸. W innym z programów pod nazwą **„Wrocławskość”** - na rzecz integracji wrocławian z ich miejscem zamieszkania postulowała m.in. tworzenie poprzez przebudowę, rozbudowę i rewaloryzację tzw. miejsc z klasą, stanowiących bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej. Bieguny na zasadzie różnicy poziomów miały wywołać silny nacisk na otoczenie i całe miasto, stanowiąc wzór i inspirację. Za bieguny traktowano: Rynek, Ostrów Tumski, kompleks Hali Ludowej i **Parku Szczytnickiego** (Ryc. 69) oraz **Park Południowy**. Następnie wzmacniano połączenie tych biegunów ciągami o wysokiej jakości ulic, a także **promenadami nad Fosą Miejską**, ul. Podwale i **bulwarami nad Odrą** w obszarze śródmiejskim.

¹⁵⁷ Wrocław posiada szereg dobrze opracowanych lokalnych dokumentów strategicznych i przestrzennych (np. *Studia uwarunkowań...*, strategie, plany, programy), które regulują ogólne kwestie dotyczące ochrony założeń zieleni i są podstawą działań UMW.

¹⁵⁸ Strategia Rozwoju Wrocławia „Strategia - Wrocław 2000 Plus” (Uchwała Nr LII/765/98 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 4 czerwca 1998 r. z późn. zm.) – to dokument o charakterze operacyjnym i horyzoncie czasowym pierwszej dekady XXI w. Pierwsza *Strategia* obejmowała perspektywę 20 lat, druga okres 10-letni. Strategie formułowały pewne idee, które następnie znajdowały odzwierciedlenia w układzie przestrzennym w SUIKZP.

Ryc. 69. Kompleks obiektów Hali Stulecia wraz z Parkiem Szczytnickim jako jeden z biegunów atrakcyjności Wrocławia.
Fot. źródło: www.visitwroclaw.eu, dostęp: 2020.

Druga Strategia Rozwoju Wrocławia „**Wrocław w perspektywie 2020 plus**” (2006), będąca aktualizacją Strategii z 1998 r., dostosowaną do nowej sytuacji, której fundamentalnym elementem była akcesja Polski do UE¹⁵⁹. W zakresie założeń zieleni kwestie zasadniczo pozostawały takie same. Podkreślano, że atrakcyjne miasto musi dysponować bogatą ofertą spędzania czasu wolnego, zaspokajającą różne gusty przy różnych okazjach m.in. należy pamiętać o ogrodach, parkach, skwerach, enklawach zieleni, odizolowanych od ruchu ciągach spacerowych w centrum - bezpiecznych i stale sprzątanym. W 2018 r. przyjęto Strategię „**Wrocław w perspektywie 2030 plus**”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010-2013 (2010) w odniesieniu do założeń zieleni podkreślał ich wartość historyczną, w tym m. in. zespoły parkowe, ogrodowe, sportowe, popałacowe i podworskie, parki, cmentarze, aleje¹⁶⁰. Poszczególne założenia chronione były poprzez różne formy działania: rejestr, ewidencja, uznanie zabytku nieruchomego za pomnik historii, wpis pomnika historii na „Listę Światowego Dziedzictwa” UNESCO, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, innych opracowaniach, decyzjach planistycznych i lokalizacyjnych. Wszystkie przedsięwzięcia – trwające i planowane – realizowane były z uwzględnieniem podstawowych zasad rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni. Przykładami są: *Park Południowy, *Park Szczytnicki, *Park Staromiejski, *Park im. S. Staszica czy *Promenada Staromiejska.

¹⁵⁹ Strategia Rozwoju Wrocławia „*Wrocław w perspektywie 2020 plus*” (Uchwała Nr LIV/3250/06 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 6 lipca 2006 r.) w stosunku do Strategii z 1998 r. zmieniała formę - nie deklarowała priorytetów i nie wyznaczała zadań do wykonania, a opisywała pożądane zmiany cywilizacyjne poprzez wskazanie kierunków, w których Wrocław powinien się zmieniać.

¹⁶⁰ *Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010-2013* (Uchwała nr L/1468/10 z dnia 20.05.2010 r.) - dokument regulujący sprawowanie opieki konserwatorskiej przez Prezydenta Wrocławia (reprezentowanego przez Miejskiego Konserwatora Zabytków) nad zabytkami miasta. Jego okres obowiązywania zakończył się w 2013 r. i został zastąpiony „Gminnym programem opieki nad zabytkami Wrocławia na lata 2017–2020” (Uchwała nr XLI/914/17 z dnia 22.06.2017 r.).

Ryc. 70. Wirydarz w Muzeum Architektury.
Fot. www.visitwroclaw.eu, dostęp: 2020.

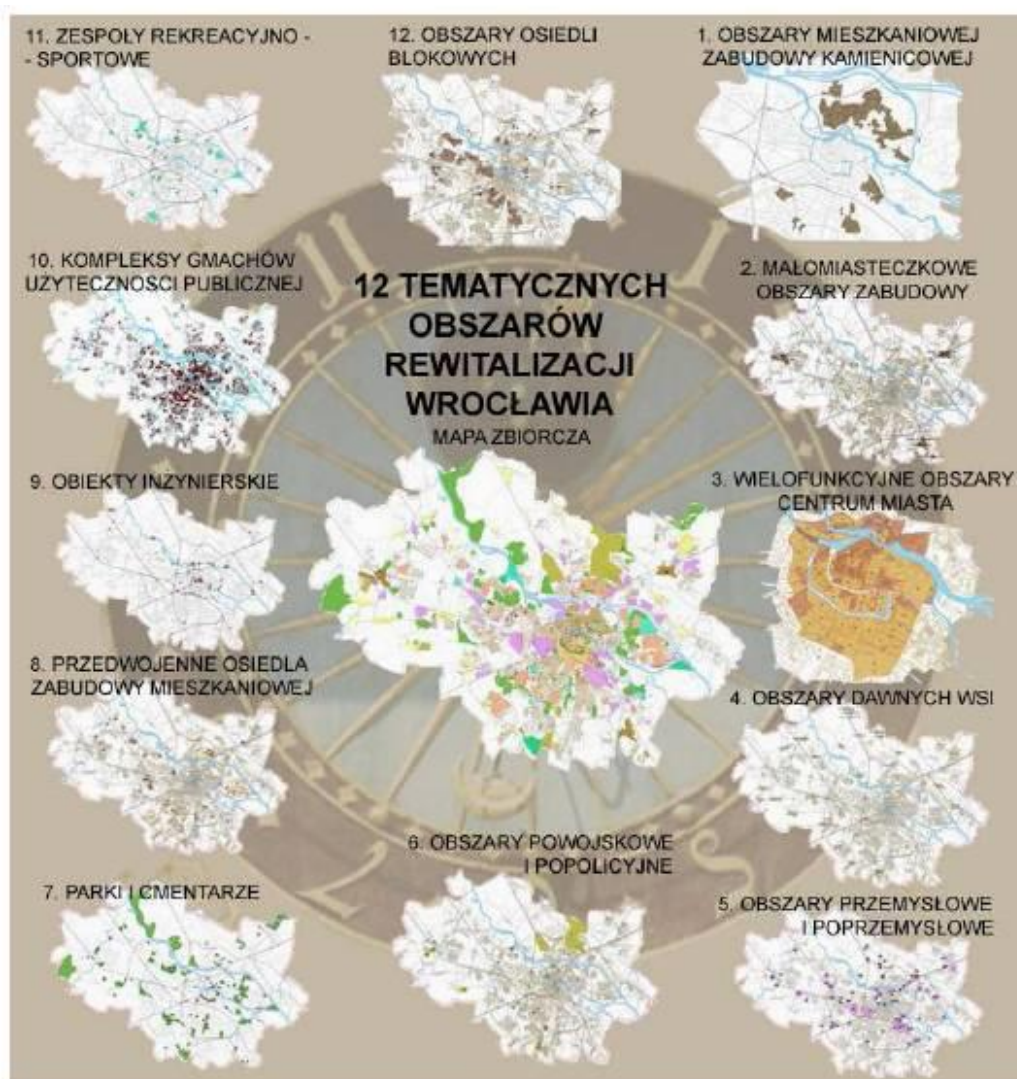
W *Lokalnym Programie Rewitalizacji Wrocławia* (2005) na lata 2005-2006 i 2007-2013 wyodrębniono 12 kategorii tzw. obszarów tematycznych wymagających rewitalizacji (Ryc. 72)¹⁶¹. W kategorii 5 znalazły się „parki i cmentarze”. Jako uzasadnienie wyboru argumentowano, przywrócenie świetności założenia zieleni z okresu przedwojennego, odzyskanie dawnej funkcji i dostosowanie do potrzeb współczesnych. Wśród efektów zakładano:

- podwyższenie jakości zagospodarowania założenia zieleni,
- wykreowanie promenad i skwerów zielonych o wyjątkowo wysokiej jakości w obszarze śródmiejskim;
- doposażenie zespołów zielonych w obiekty rekreacyjne i sportowe;
- podwyższenie poziomu bezpieczeństwa na terenach zielonych.

Ryc. 71 (a-b). Zieleniec przy pl. Strzeleckim w 2009 r. i po rewitalizacji w 2012 r.
Fot. S. Rozalski 2009, 2012.

¹⁶¹ *Lokalny Program Rewitalizacji* na lata 2005-2006 i 2007-2013 Wrocławia (Uchwała XLIV/2969/05 z dnia 08.12.2005 r. z późn. zm.), nakreślał długofalowy, kompleksowy proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych. Celem był rozwój wyznaczonych obszarów poprzez wyprowadzenie ich ze stanu kryzysowego (degradacji) i poprawę jakości życia mieszkańców. To podstawowy i fundamentalny dokument strategiczny miasta, integrujący wszystkie podejmowane działania rewitalizacyjne. Dokument objął swoim zasięgiem 22% powierzchni miasta (ok. 6500 ha). Określono w nim generalne cele, zasady i reguły jakimi powinno się kierować podejmując działania rewitalizacyjne. W 2016 r. przyjęto *Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2016-2018* (Uchwała Nr XXIII/496/16 z dnia 21.04.2016 z późn. zm.).

Ryc. 72. Dwanaście tematycznych obszarów rewitalizacji Wrocławia, określonych w *Lokalnym Programie Rewitalizacji na lata 2005-2006 i 2007-2013*, w tym parki i cmentarze.

Źródło: *Program przedsięwzięć rewitalizacyjnych współfinansowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013*, Załącznik nr 2 do Uchwały Nr XXXI/1037/09 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19.02.2009 r.

W załączonych do *Lokalnego Programu Rewitalizacji* mapach i tabelach, dla kategorii „**parki i cmentarze**” znalazło się łącznie 84 założenia zieleni: parki, skwery, lasy, cmentarze, górki, tory wyścigowe, place, zieleńce, bulwary, kąpieliska i in. **Zdecydowana większość założeń zieleni przewidzianych do rewitalizacji dotyczyła obiektów historycznych.** Wśród projektów przewidzianych do realizacji przez miasto, pod nr 174 (**ostatnim w kolejności**) wskazano - „Rewitalizację terenów zielonych (parki i cmentarze)” (Tabela 26). Celem było zagospodarowanie, nadanie nowych funkcji i renowacja. W opisie wymieniono konkretne założenia zieleni, bez podania terminu ich realizacji oraz wartości finansowej. Można zauważyć, że w dokumencie zabrakło zapisów dotyczących: rewitalizacji obiektów poprzemysłowych i powojaskowych pod kątem założeń zieleni, czy zakładania nowych założeń zieleni w ich obszarze. Mowa dotyczyła jedynie istniejących terenów zieleni.

Tabela 26. Projekt pn. „Rewitalizacja terenów zielonych (parki i cmentarze)” przewidziany do realizacji przez Miasto Wrocław w *Lokalnym Programie Rewitalizacji na lata 2005-2006 i 2007-2013*.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie Załącznika Nr 2 do Uchwały XLIV/2969/05 z dnia 08.12.2005 r.

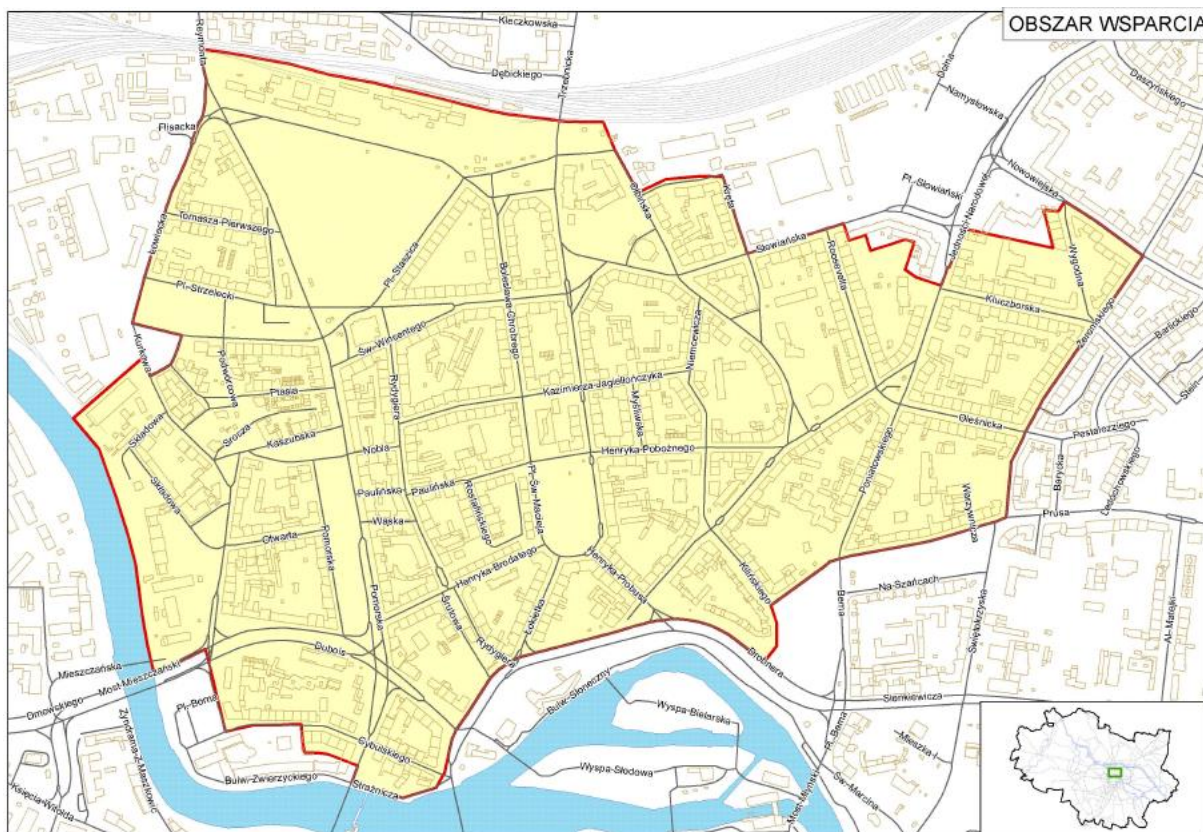
Lp.	Tytuł projektu	Cel projektu	Opis projektu	Uzasadnienie dla realizacji	Termin realizacji	Wartość projektu w tys. zł		
						2005	2006	po 2006
174	Rewitalizacja terenów zielonych (parki i cmentarze)	Zagospodarowanie, nadanie nowych funkcji i renowacja terenów należących do grupy "Parki i cmentarze"	Projekt obejmuje następujące obszary: Skwer Na Szańcach, Zielen pl. Św. Macieja, Zieleniec na Placu Westerplatte, Zieleniec - Rondo - Powstańców Śl., Park ul. Kolejowa, Zieleniec ul. Inowrocławska, Skwer przy ul. Rubczaka, Las Rędziński, Las Osobowicki - Park Leśny, Skwer Łużycka - Osobowicka, Park M. Dąbrowskiej, Park J. Kasprzycza, Park Sołtysowicki, Park Staszica, Park Nowowiejski, Bulwar Słoneczny, Wyspa Słodowa, Wyspa Bielarska, Bulwar Dunikowskiego, Park Słowackiego, Skwer Z. Krasieńskiego, Promenada Staromiejska (Wzgórze Partyzantów, Park Kopernika, Plac Wolności, Włodkowica), Wzgórze Kilimandżaro, Park Szczytnicki, Park Biskupiński, Wyspa Opatowicka, Park na Niskich Łąkach, Las Rakowiecki, Park Wschodni, Park Ludowy, Park Brochowski, Park Bieńkowski, Wzgórze Andersa, Park Andersa, Park Skowroni, Skwer - ul. Wróbla, Park Południowy, Park Kleciński, Park Grabiszynski, Park Grabiszyniek, Las Oporowski, Park Ługowinski, Park Strachowicki, Park Tysiąclecia, Park Leśnicki, Park Złotnicki, Park Stabłowicki, Park Pracki, Park Małlice, Park Pilczyce, Park Zachodni, Park Popowicki.	Tereny zielone wymagają renowacji oraz dodatkowych prac rozszerzających funkcje rekreacyjne.				

Ryc. 73 (a-b). Skwer przy ul. Pomorskiej w 2009 r. i po rewitalizacji w 2012 r.
Fot. S. Rozalski 2009, 2012.

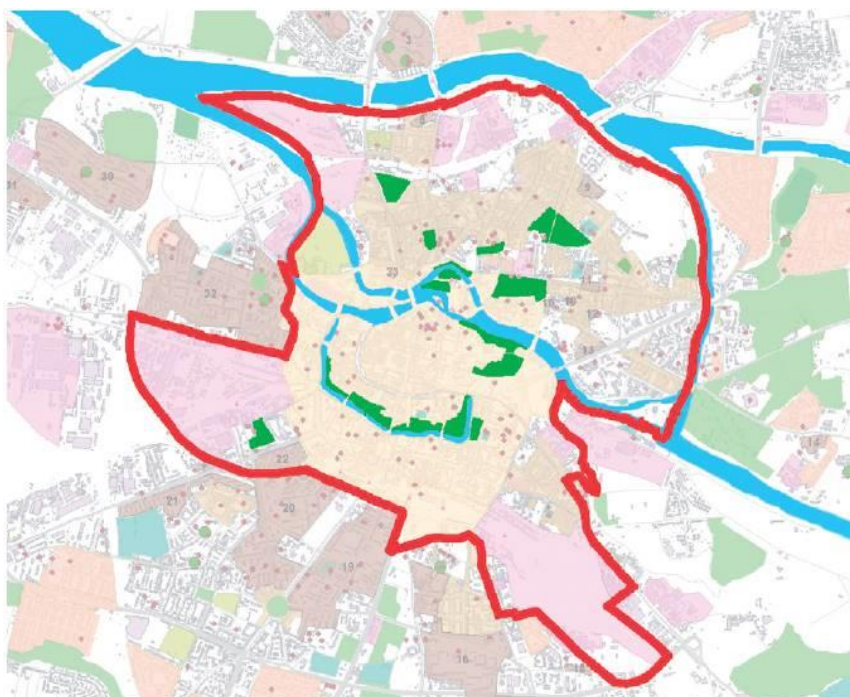
W 2006 r. powstał węższy dokument o charakterze techniczno-wykonawczym nazwany „**Strategią wdrażania procesu rewitalizacji**”. Wyznaczał on tzw. Obszar Priorytetowy, na którym należało w pierwszej kolejności skoncentrować działania rewitalizacyjne. Obejmował zasięgiem 5% powierzchni miasta (ok. 1446 ha), w tym m.in. obszary Starego Miasta, kwartały XIX-wiecznej zabudowy kamienic, **tereny zielone i parki**, XIX-wieczne obszary rozwojowe, tereny przemysłowe, powojenne i inne (Ryc. 75)¹⁶². Następnie w 2009 r. w związku z możliwością dofinansowania rewitalizacji ze środków Unii Europejskiej, powstał trzeci, jeszcze bardziej szczegółowy dokument pn. **Program dla Obszaru Wsparcia** (Uchwała RM Nr XXXI/1037/09 z późn. zm.). Wyznaczono fragment miasta, na którym podjęte zostaną kompleksowe działania rewitalizacyjne współfinansowane ze środków unijnych w okresie do roku 2013. „Obszar Wsparcia” obejmował ok. 110 ha i był zamieszkały przez ok. 35 tys. mieszkańców (Ryc. 74). Na liście projektów proponowanych do rewitalizacji znalazły się m.in. parki, skwery i zieleńce (w tym poddane rewitalizacji: *zieleniec przy Pl. Strzeleckim - ryc.71a-b, *skwer przy ul. Pomorskiej-Kaszubskiej - ryc. 73a-b, *Park im. S. Staszica).

¹⁶² W ramach *Strategii wdrażania procesu rewitalizacji* (2006) w zakresie zieleni wykonano analizę SWOT, określono cele rewitalizacji tj. scalanie ciągów zieleni, uzupełnienie istniejącego systemu zieleni przy uwzględnieniu aspektów ekologicznych. Pod hasłem „reprezentacyjne tereny zieleni”, określono główne obszary interwencji, kierunki działań tj. zagospodarowywanie wnętrza kwartałów i terenów zieleni Promenady Staromiejskiej, Wzgórza Partyzantów, rewitalizacji pasa zieleni wokół Starego Miasta (częściowo zrealizowano), renaturyzacji fosi miejskiej.

Ryc. 74. Granice Programu dla Obszaru Wsparcia w latach 2010-2012.

Źródło: Załącznik 1 do Uchwały Nr XXXI/1037/09 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19 lutego 2009 r.

Ryc. 75. Tereny zieleni typowane do rewitalizacji.

Źródło: Strategia wdrażania procesu rewitalizacji 2006, s. 17.

Program Ochrony Środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004-2015 (2004) w obszarze zieleni miejskiej postulował jako cel długoterminowy stworzenie spójnego systemu obszarów zieleni miejskiej, natomiast jako krótkoterminowy poprawę wizerunku miasta poprzez zwiększenie obszarów zieleni, rewaloryzację i rewitalizację istniejących obszarów zieleni. Wśród zadań wymieniono m.in.

rewaloryzację Promenad Staromiejskich, Parku Szczytnickiego, rewitalizację wysp i nabrzeży odrzańskich, realizację Pomnika Wspólnej Pamięci w Parku Grabiszyńskim (*Raport z wykonania aktualizacji Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004-2015 za okres lat 2008-2009, 2011 s. 8, 85, 113, 131*)¹⁶³.

Prace w założeniach zieleni znalazły odzwierciedlenie również w **Założeniach polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia**, które dla miasta mają charakter strategiczny i są swoistym preludem dla uchwalenia budżetu i typowania działań¹⁶⁴. Przykładowo dokument z 2010 r. potwierdzał, że w latach badanego przedziału czasowego, **prace związane z założeniami zieleni umieszczone były w ostatnim z szeregu** - trzecim priorytecie - zadań typowanych do realizacji (Priorytet III, tzw. *Budowa kapitału społecznego, poprawa jakości życia mieszkańców*)¹⁶⁵. Ponadto weryfikacja dokumentu na przestrzeni lat 1999-2010 uwidoczniała zjawisko wielokrotnego przenoszenia w czasie wybranych, niezrealizowanych zadań w budżecie. Dobrym tego przykładem był **Park Szczytnicki*, dla którego w 2009 r. perspektywę czasową prac określano w przedziale 2009-2015, ale już w 2010 r. kolejne etapy przeniesiono na okres 2009-2018. Kolejna obserwacja, to duża ilość projektów badawczych i planistycznych (tj. prace w obszarze Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego, *Wzgórza Andersa*) podejmowanych w pierwszych latach dekady. Taka kategoria później zaczęła zanikać, być może z uwagi na przeniesienie tych zadań do zakresu komórek organizacyjnych UMW np. BRW. Podobnie mniejszą uwagę przypisano urządzaniu kolejnych placów zabaw w ramach rekreacji w osiedlach, co w konsekwencji zmniejszyło ilość realizacji w tym zakresie w porównaniu do lat ubiegłych. Wynikało to po części z przeniesienia tego typu zadań w do statutowych planów jednostek tj. ZZM, ZZK. W ostatnich latach na nowo obserwowany był wzrost intensywności budowy placów zabaw w związku z inicjatywami mieszkańców ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego.

¹⁶³ Program Ochrony Środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004-2015 (Uchwała Nr XXIX/2220/04 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 18.11.2004 roku z późn. zm.) – zaktualizowany w 2009 r. przez „Aktualizację Programu Ochrony Środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004-2015” (Uchwała Nr XLI/1276/09 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19.11.2009 r.) - zmieniony programami w kolejnych latach. Podstawą opracowania było *Prawo ochrony środowiska* (tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.), które nakłada na organy wykonawcze województwa, powiatu i gminy obowiązek opracowania *POŚ*. Przedstawia aktualny stan środowiska, określa hierarchię niezbędnych działań, które zmierzają do poprawy jego stanu, umożliwia koordynację decyzji administracyjnych podejmowanych przez różne podmioty i instytucje, dzięki temu możliwe jest ubieganie się o pozyskiwanie środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na realizację własnych przedsięwzięć. Na zasady i kierunki lokalnej polityki ochrony środowiska ma wpływ szereg czynników począwszy od specyfiki danego obszaru tj. warunków naturalnych, stanu środowiska, układu demograficznego, perspektywy rozwoju społeczno – gospodarczego regionu i kraju oraz czynniki zewnętrzne (Aktualizacja „Program ochrony środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004- 2015”, 2009).

¹⁶⁴ *Założenia polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia na rok 2000, ..., 2010 (...)* (zatwierdzone Uchwałami Rady Miejskiej Wrocławia na poszczególne lata) to polityka rozwoju, poprzez którą miasto nakreśla plan-wizję działania, co stanowi podstawę budżetowania zadań w danym roku budżetowym i kolejnych latach (spojrzenie perspektywiczne). *Założenia* związane są z *Wieloletnim Planem Inwestycyjnym (WPI)*, a ten ze *Strategią Rozwoju Wrocławia*. Dokument przedstawia ogólnie działalność oraz politykę finansową Gminy Wrocław planowaną na konkretny rok budżetowy. Podzielony jest na trzy części: cele i priorytety, katalog konkretnych przedsięwzięć, kierunki polityki finansowej. Nie zawiera działań o charakterze rutynowym. Założenia to forma realizacji *Strategii rozwoju Wrocławia* w krótszym, rocznym horyzoncie czasowym.

¹⁶⁵ Najważniejszymi priorytetami na 2010 r. były wówczas: organizacja EURO 2012, rozwijanie Wrocławskiego Centrum Badań, z drugiej strony projekty infrastrukturalne, w tym komunikacyjne, służące rozwojowi miasta. Priorytet III, w którym znalazła się zieleni, obok ochrony i kształtowania środowiska, skupiał wysiłki związane z opieką zdrowotną i socjalną, edukacją, bezpieczeństwem publicznym, organizacjami pozarządowymi czy rewitalizacją miasta. Wśród planowanych zadań w obszarze zieleni mogliśmy odnaleźć: rewitalizację wysp i nabrzeży odrzańskich, program "Zwiększenia lesistości m. Wrocławia", rewaloryzację Promenad Staromiejskich, Parku Szczytnickiego, skweru przy ul. Na Szańcach i pl. Bema, Parku im. S. Staszica, zieleńca przy ul. Pomorskiej oraz przy pl. Strzeleckim, zieleń wokół zbiornika przy ul. Mącznej i wokół zbiornika przy ul. Maślickiej. Założenia ulokowano w Priorytecie III z III, obszarze 9 z 10, zadania w kolejności powyżej numerów 176 na 210 wszystkich zadań do realizacji na 2010 r. Patrząc z perspektywy czasu, niektóre zadania udało się zrealizować dopiero w ostatnich latach, jak choćby: zagospodarowania zieleni wokół zbiorników wodnych ul. Maślickiej, fragment Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Podwale do ul. Piotra Skargi. Na pierwszy rzut oka widać, że w ówczesnym okresie założenia zieleni stanowiły dla miasta „dalszy” priorytet, co biorąc pod uwagę potrzeby (niedobory, zaległości infrastrukturalne i społeczne), jak również warunki ekonomiczne miasta, może być częściowo uzasadnione.

Wrocław posiada szereg dokumentów, które podnoszą kwestie związane z założeniami zieleni. Dokumenty uchwalone przez Radę Miejską są powiązane ze sobą na wielu płaszczyznach. Instrumenty regulują szeroko rozumiane działania związane z zielenią, a zadania wpisują się w programy inwestycyjne miasta. Natomiast analiza powyższych opracowań wykazała, że **trudności wynikały nie tyle z braku uwzględnienia założeń zieleni miejskiej w zapisach miejskich dokumentów planistycznych i strategicznych**, ponieważ aspekty dotyczące zieleni pojawiały się w większości opracowań (strategie, SUIKZP, programy, polityki itp.), **co z braku nadania tym pracom odpowiedniego priorytetu działania**. W *Lokalnym Programie Rewitalizacji* oraz *Założeniach polityki...* prace w terenach zieleni lokowano na końcu listy tematów do działania. Z jednej strony pewnym powodem była presja wyborców wywierana na samorządy, których kierunki i cele działań nastawiano przede wszystkim na zaspokojenie najbardziej palących potrzeb społeczno-gospodarczych i zapewnienie szybko widocznych wyników działania dla poprawy warunków życia. Z drugiej strony **budżet miasta** przeznaczony na finansowanie zadań w założeniach zieleni cały czas był **zbyt niski** w stosunku do potrzeb. Kolejnym problemem był **niedobór specjalistycznych branżowych opracowań**, mówiących o założeniach zieleni, ich ochronie, utrzymaniu, planowaniu, a także **brak jasnej, całościowej strategii rozwoju terenów zieleni**. Prace konserwacyjne istniejących założeń zieleni, w większości udało się osiągnąć w bliższej lub dalszej perspektywie czasowej. Natomiast w małym stopniu, jak na okres dekady, udało się zrealizować postulat o zwiększeniu ilości parków osiedlowych (do 2010 r. zaledwie 3 nowe obiekty pod zarządem ZZM, por. 4.9.). **Powyższe rozważania ukazują pewną sprzeczność pomiędzy deklaracjami w planach, a faktycznymi nakładami na realizację w założeniach zieleni**. Ambitne cele określone w dokumentach strategicznych, często nie znajdowały odzwierciedlenia w priorytetyzacji zadań oraz ich późniejszym finansowaniu.

Zmiana optyki samorządu wobec znaczenia zieleni dla rozwoju miasta i jego mieszkańców następowała stopniowo i widoczna była dopiero w kolejnej dekadzie, kiedy to „Zielony Wrocław” stał się **najważniejszym celem polityki miejskiej**, a **zieleń i przyroda pełnoprawnym lub nawet dominującym elementem struktury przestrzennej miasta** (*Założenia polityki...* 2018; SUIKZP 2018; *Strategia Wrocław 2030*, 2018)¹⁶⁶. Aspekty odnoszące się do planowania założeń zieleni w dokumentach lokalnych (SUIKZP, MPZP, WPI i in.) opisano w kolejnych rozdziałach.

5.1.3. Finansowanie

Kluczowy problem stanowił ciągły **brak skutecznych źródeł finansowania** inwestycji w założeniach zieleni (Bernacki 2009). Budżety polskich miast nie przewidują większych wydatków na zieleń miejską. Wrocław, podobnie jak wiele innych ośrodków na całym świecie, cierpiał z powodu niewystarczających środków finansowych przeznaczanych na ten cel. Dobrze obrazowała ten problem jedna z wypowiedzi na łamach prasy, podczas której wskazano, że samo utrzymanie przez jeden rok „44 wrocławskich parków miejskich, kosztuje miasto około 10 mln złotych” (dane na rok 2009) (fragment wywiadu z ówczesnym Dyrektorem Zarządu Zieleni Miejskiej na łamach serwisu Polska Lokalna.pl, 2009). Jak niewielka w stosunku do potrzeb, jest wysokość nakładów na zieleń miejską, dowodzi zestawienie przedstawione w Tabeli 27.

W niniejszym rozdziale, przez utrzymanie terenów zieleni należy rozumieć łączne koszty bieżącej konserwacji, działania inwestycyjno-remontowe, jak również pozostałe działania związane z obszarami zieleni miejskiej. W zakresie konserwacji mieściły się wszelkiego rodzaju zabiegi pielęgnacyjne i ogrodnicze. Zaś pod pojęciem działań inwestycyjno-remontowych rozumieć należy rewaloryzację, rewitalizację oraz zagospodarowanie terenów zieleni w infrastrukturę rekreacyjno-sportową. W odniesieniu do prac Zarządu Zieleni Miejskiej, który finansowany jest z budżetu Gminy

¹⁶⁶ Wrocław posiada szereg dokumentów lokalnych (tj. SUIKZP, strategie, polityki, programy) wdrażanych przez UMW, które regulują kwestie dotyczące zieleni. Dokumenty te posiadają różną perspektywę czasową. W niniejszym przykładzie wskazano *Założenia polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia*, gdyż publikowane są z częstotliwością coroczną, stanowią podstawę budżetowania zadań oraz posiadają przejrzystą strukturę pod kątem określenia priorytetów.

Wrocław, środki na zielen miejską stanowią średnio **1% jej ogólnego budżetu** (Działa, Konięcka, Rozalski 2012). W badanym okresie, przy zestawieniu wydatków przewidzianych na zielen w budżecie Wrocławia z kosztami prac inwestycyjno-remontowych, najniższe poniesione wydatki w przeliczeniu na jedno założenie zieleni wynosiły ok. 100 tys., najwyższe 7,5 mln zł¹⁶⁷. Widać zatem **olbrzymie dysproporcje i skalę permanentnych niedoborów finansowania** zieleni miejskiej. Przykładowo, według stanowiska Urzędu Miejskiego Wrocławia z 2014 r., „zagospodarowanie Parku Tysiąclecia kosztowałoby od 80 do 100 mln zł” (Kokoszkiwicz 2014b). Rozmiar potrzebnych wydatków, odczuwalny jest w zestawieniu z rocznym budżetem Wrocławia, przeznaczonym na utrzymanie całej zieleni, którego najwyższy poziom w okresie poprzedniej dekady wynosił ok. **47 mln w 2008 r.** i w następnych latach był tylko niższy (Tabela 27)¹⁶⁸. Realizacja *Parku Tysiąclecia-Milenijnym w tak przedstawionej formie, pochłonęłaby budżet przeznaczony na finansowanie blisko dwóch pełnych lat utrzymania całej zieleni miejskiej (w cytowanej wypowiedzi z 2014 r. zakładano, iż szacunkowy koszt wykonania 1 ha parku wynosiłby ok. 2 mln zł).

Tabela 27. Udział wydatków na zielen we Wrocławiu ponoszonych przez ZZM w stosunku do całkowitego budżetu miasta. Objasnienie: Przedstawione koszty na zielen dotyczą jedynie wydatków, w ramach których uwzględniono całkowity zakres działalności statutowej jednostki m.in. koszty bieżącego utrzymania i konserwacji wszystkich zarządzanych obiektów, poniesione nakłady inwestycyjne oraz inne zadania statutowe przydzielone ZZM. Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie BIP, mat. arch. ZZM.

	Lata										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Budżet Miasta (w mln zł)	1559,02	1456,5	1511,68	1732,1	1918,68	2182,75	2467,19	2767,92	3082,2	3282,64	3814,13
Zielen (ZZM) (w mln zł)	17,36	17,43	17,61	18,34	18,16	20,88	23,33	47,23	41,06	30,85	30,33
Udział % wydatków na zielen w budżecie	1,1	1,2	1,2	1,1	0,9	1,0	0,9	1,7	1,3	0,9	0,8

W odniesieniu do finansowania rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni, przykładowe **koszty inwestycji** z podziałem na branże i zakresy przedstawiono na przykładzie *parku im. S. Staszica - jednego z bardziej rozpoznawalnych założeń zieleni na osiedlu Nadodrze (Ryc. 76 a-b)¹⁶⁹. Obiekt o powierzchni 4,5 ha, zrewaloryzowany w latach 2011-2012 stanowił jedno z nielicznych historycznych założeń zieleni, które dzięki dotacjom unijnym zostało zrealizowane całościowo w kompleksowym zakresie (infrastruktura drogowa, elektryczna, wodno-kanalizacyjna, zielen, wyposażenie i mała architektura) . Analizując tabelę 28, warto zwrócić uwagę na procentowy udział kosztów poszczególnych elementów zagospodarowania w stosunku do całości prac. Wysoki udział miały: modelowanie terenu z układem drogowym, wyposażenie oraz nasadzenia zieleni. Najdroższa okazała się fontanna wraz z torem rolkowym i miejscem dla sceny imprez okazjonalnych, która w tym obiekcie była elementem wyjątkowym i główną atrakcją dla mieszkańców (źródło: mat. arch. ZZM).

¹⁶⁷ Na przestrzeni lat 2000-2010, najdroższe inwestycje zrealizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej to: *remont Pergoli przy Hali Stulecia – ok. 7,5 mln zł, *rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej Etap I – odc. pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej - ok. 7,2 mln zł, *przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej – odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej - ok. 7,2 mln zł, *rewaloryzacja parku im. M. Kopernika - ok. 7,5 mln zł (Konięcka, Rozalski 2010 s. 48, mat. arch. ZZM).

¹⁶⁸ W ostatnich latach obserwowana jest pozytywna zmiana podejścia władz Wrocławia w stosunku do budżetu przeznaczanego na utrzymanie zieleni, który kształtował się na poziomie: 50,3 mln zł (2018), 69 mln zł (2019), 55,4 mln zł (2020) (źródło <https://www.wroclaw.pl/budzet-wroclawia/2020/#ile-kosztuje-wroclaw>, dostęp: 03.2020).

¹⁶⁹ Przykład rewaloryzacji *Parku im. S. Staszica (projekt 2009-2010), wybrano z uwagi na wielofunkcyjny charakter i standard wyposażenia. Zakres prac obejmował: przebudowę układu komunikacyjnego, budowę nowej fontanny z torem do jazdy na rolkach i wrotkach wraz z siedziskiem wokół, plac pod scenę, place zabaw dla dzieci, strefę dla osób starszych ze stolikami do gier, piaskownicę z altanką, polanę do gier zespołowych, linarium, urządzenia siłowni terenowej, stół do gry w piłkarzyki, strefę spacerów z psem wraz z psią toaletą, infrastrukturę dla monitoringu wizyjnego, nowe nasadzenia zieleni, wyposażenie w małą architekturę, system nawadniający, ogrodzenie ażurowe całego terenu. Koszt inwestycji ok. 5,8 mln zł (w tym 3,3 mln zł dofinansowania z UE) (mat. arch. ZZM).

Tabela 28. Udział kosztów rewaloryzacji założenia zieleni na przykładzie parku im. S. Staszica.

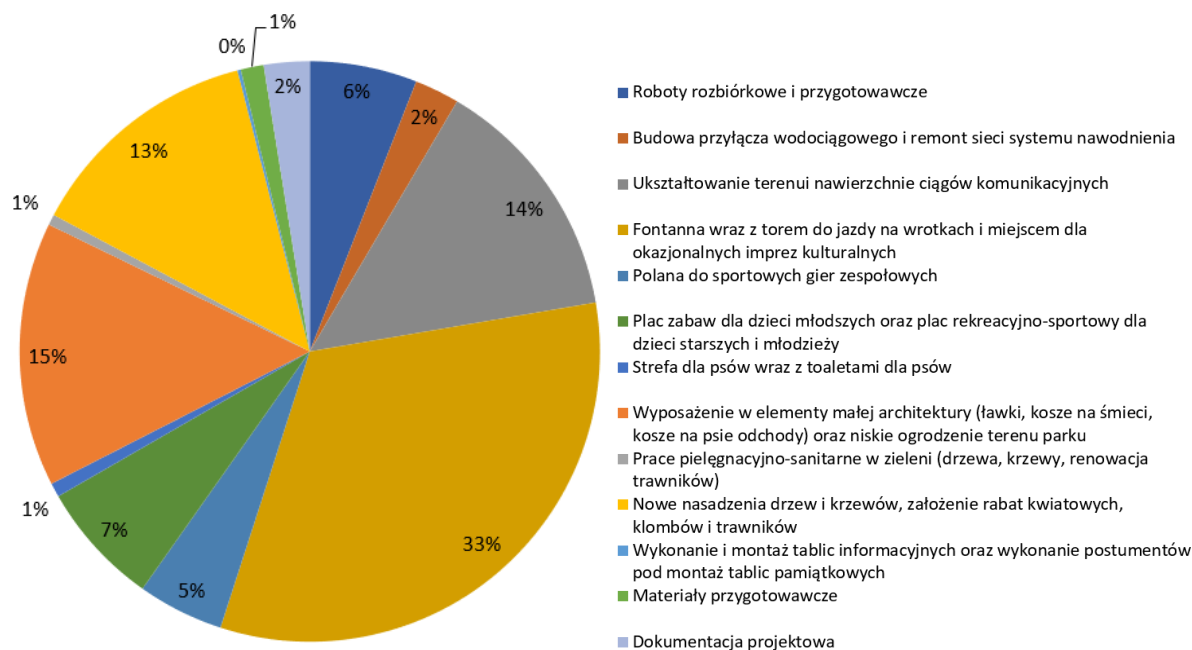
Objaśnienie: koszty dotyczą jedynie prac projektowych i rewaloryzacji. Wykaz nie uwzględnia kosztów pielęgnacji gwarancyjnej zieleni, kosztów konserwacji i bieżącego utrzymania terenów, eksploatacji oświetlenia parkowego, iluminacji, systemu nawodnienia, kontroli i remontów urządzeń na placach zabaw i placach rekreacyjnych, kosztów napraw po okresie gwarancji. Oprac. S. Rozalski na podstawie mat. arch. ZZM.

Lp.	Wyszczególnienie prac - zakres	Wartość brutto [tys. PLN]	Udział procentowy kosztów [%]
Roboty budowlane			
1.	Roboty rozbiórkowe i przygotowawcze	343	6%
2.	Budowa przyłącza wodociągowego i remont sieci systemu nawodnienia	143	2%
3.	Ukształtowanie terenu i nawierzchnie ciągów komunikacyjnych	792	14%
4.	Fontanna wraz z torem do jazdy na wrotkach i miejscem dla okazjonalnych imprez kulturalnych	1 873	33%
5.	Polana do sportowych gier zespołowych	275	5%
6.	Plac zabaw dla dzieci młodszych oraz plac rekreacyjno-sportowy dla dzieci starszych i młodzieży	396	7%
7.	Strefa dla psów wraz z toaletami dla psów	45	1%
8.	Wyposażenie w elementy małej architektury (ławki, kosze na śmieci, kosze na psie odchody) oraz niskie ogrodzenie terenu parku	844	15%
9.	Prace pielęgnacyjno-sanitarne w zieleni (drzewa, krzewy, renowacja trawników)	34	1%
10.	Nowe nasadzenia drzew i krzewów, założenie rabat kwiatowych, klombów i trawników	756	13%
11.	Wykonanie i montaż tablic informacyjnych oraz wykonanie postumentów pod montaż tablic pamiątkowych	11	0%
Wartość całkowita:		5 512	
Dokumentacja projektowa + zaświadczenie o przyjęciu zgłoszenia wykonania robót budowlanych:			
1.	Materiały przygotowawcze: mapa projektowa, inwentaryzacja dendrologiczna, gospodarka drzewostanem, warunki techniczne (woda, energia: fontanna, nawodnienie, punkt poboru do imprez), dokumentacje geotechniczna, koncepcja, wizualizacje, prezentacja.	73	1%
2.	Dokumentacja projektowa: projekt budowlany, projekty wykonawcze, przedmiary robót (branże), kosztorysy robót (branże), specyfikacje techniczne, inne niezbędne opracowania, pozwolenie na budowę/ zaświadczenie o zgłoszeniu robót	146	3%
Wartość całkowita:		219	
Całość inwestycji:		5 731	100%

Ryc. 76 (a-b). Park im. S. Staszica w 2009 r. i po rewaloryzacji w 2013 r.

Fot. S. Rozalski 2009, 2013.

Ryc. 77. Udział kosztów rewaloryzacji założenia zieleni na przykładzie parku im. S. Staszica. Oprac. S. Rozalski na podstawie mat. arch. ZZM.

Warto zauważyć, że *park im. S. Staszica nie był nową realizacją, a historycznym założeniem zieleni poddanych rewaloryzacji. Istniejąca tkanka architektoniczna i przyrodnicza w postaci układu drogowego oraz szaty roślinnej, zostały poddane gruntownej przebudowie oraz zabiegom pielęgnacyjnym. Główny ciężar kosztów pochłonęło w szczególności nowe wyposażenie, nasadzenia zieleni oraz wielofunkcyjna fontanna (Ryc. 78 a-b). Przykład ukazuje poziom nakładów na prace w średniej wielkości założeniu zieleni w centrum miasta, które potraktowano detalicznie, jako miejsce modelowych rozwiązań dla mieszkańców (Ryc. 77). W tym ujęciu średni koszt wykonania 1 ha parku wyniósł ok. 1,3 mln zł. Przy zastrzeżeniu, że prace nie dotyczyły zakładania nowego terenu zieleni, a wykonania tylko części prac w istniejącym założeniu zieleni.

Ryc. 78 (a-b). Park im. S. Staszica w 2009 r. i po rewitalizacji w 2013 r. Fot. S. Rozalski 2009, 2013.

Prawa rynku sprawiają, że we współczesnym świecie podstawą inwestowania są produkty – tworzone, promowane i udostępniane – z myślą o zysku. To tłumaczy niewielkie poparcie dla inwestycji w założenia zieleni, wprawdzie uzasadnionych społecznie, ale kojarzonych z nakładem kosztów bezpośrednich, które nigdy się nie zwrócą. Samorządy rzadko biorą pod uwagę korzyści pośrednie, czyli na przykład zyski ze sprzedaży nieruchomości lub turystyki. A te przecież rosną wraz z sensownymi inwestycjami w infrastrukturę zieleni (Drapella-Hermansdorfer 2012b).

Przedstawiony przykład rewaloryzacji *Parku im. S. Staszica dowodzi, jak wysokie dla miasta są koszty ochrony zabytkowych założeń zieleni, gdyż obiekty takie zazwyczaj obejmowano intensywnym programem prac, który w przypadku całościowej i kompleksowej inwestycji był **bardzo drogi**. Niestety, zaległości prac konserwacyjnych minionych dekad niejednokrotnie były zbyt duże, aby później w krótkim czasie i niskim kosztem przywrócić zabytkowe założenia zieleni do stanu pełnej świetności. Przed miastem postawiono trudne zadanie szukania optymalnych efektów przy ograniczonym budżecie. **Przeciwieństwem podejścia intensywnego są strategie ekstensywne**, których korzyści i związane z tym niższe koszty zostaną przedstawione w kolejnych rozdziałach. Pomimo, że potrzeby terenów zieleni pojawiały się w najważniejszych regulacjach formalno-prawnych miasta, to realizacja wielu z nich nie otrzymywała odpowiedniego finansowania, stąd **figurowały one jedynie, jako „martwe zapisy”** programów, planów i strategii **bez wdrożenia w życie** lub **były odsuwane w czasie na kolejne lata**, jako zadania mniej istotne. Ponadto wahania i wzrost cen rynkowych utrudniały skuteczne planowanie i budżetowanie zadań.

Można powiedzieć, że punktem odniesienia dla cytowanej wyceny realizacji *Parku Tysiąclecia-Milenijnego, były kompleksowe, intensywne przebudowy założeń zieleni w centrum Wrocławia. W kontekście rewaloryzacji *Parku im. S. Staszica, wykonanej z bogatym programem zagospodarowania, dane dotyczące *Parku Tysiąclecia-Milenijnego wydają się być mocno zawyżone. Założenia zieleni o charakterze naturalistycznym, leśnym, ekstensywnym, które przewidziano dla projektowanego parku, nie są tak drogie, jak zwarte, wielobranżowe założenia zieleni w centrum miasta. Z kolei zbiornik wodny w koncepcji planowano jako akwen naturalny oparty na pradolinie rzeki Ślęzy i wykorzystaniu poziomu wód gruntowych. Powyższe dowodzi, że obiektów nie należy porównywać względem siebie w odniesieniu 1:1. Szacunkowe koszty wyceny *Parku Tysiąclecia-Milenijnego prezentowane w wypowiedziach opierano zazwyczaj na kosztorysach intensywnie wyposażonych założeń zieleni, natomiast nie brano pod uwagę ekstensywnego stylu zagospodarowania.

5.1.4. Stan własności

Kwestie formalne związane ze stanem własności terenu i prawem do dysponowania gruntem, z jednej strony mogą otwierać miastu drogę inwestycyjną do prac w założeniach zieleni, z drugiej potrafią dostarczać wielu trudności i przeszkód. Pierwszym problemem jest brak możliwości inwestowania, gdy dochodzi do naruszenia prawa osób trzecich, w szczególności prawa własności. Komplikacji dostarcza również zróżnicowany pod względem własności katastralny podział działek w ramach jednego założenia zieleni. Przykładem był *Park Tysiąclecia-Milenijny w planach przeznaczony pod zagospodarowanie, jako homogeniczna i funkcjonalna całość, w praktyce złożony z gruntów różnych właścicieli (Stojak 2014) (por. 4.8.). Kolejne bariery może stwarzać pozyskanie gruntów pod nowe parki. Pojawia się wówczas konieczność wykupu, przejęcia, zamiany lub dzierżawy oraz związane z tym koszty, czas i procedury formalno-prawne. Ponadto rozproszenie właścicieli, odpowiedzialności za teren i realizowane w nim zadania, to najczęstsze utrudnienia związane z późniejszym utrzymaniem założeń zieleni. Zróżnicowanie form zieleni we Wrocławiu pod względem stanu własności przedstawiono w Tabeli 29.

Klasyfikacja terenów zieleni pod względem stanu własności, pokazuje jak duże jest rozproszenie właścicieli i odpowiedzialności. **Dowodzi to również, że dostęp do prac w wielu założeniach zieleni jest tylko teoretyczny. W praktyce kwestie własnościowe przysparzają szeregu trudności.** Przykładowo **brak jest dostępu do wielkoprzestrzennych terenów Skarbu Państwa** zlokalizowanych w granicach miasta (Ryc. 80). W związku z powyższym władze lokalne **w pierwszej kolejności sięgały po tereny czysto gminne**. Przykładowo **Zarząd Zieleni Miejskiej** pełną moc sprawczą posiadał w kategoriach terenów oznaczonych numerami: 2,3, częściową: 4,7,8,11. Z kolei w pozostałych przypadkach prace w założeniach zieleni musiały być poprzedzone odpowiednimi porozumieniami, które zezwalały na wejście w teren (tj. *Ogrody Tumskie na terenach kościelnych; ryc. 81). Ponadto konserwacja niektórych założeń zieleni przez wiele lat była hamowana z powodu tytułu użytkowania wieczystego przekazanego podmiotom zewnętrznym lub osobom trzecim

(tj. *Wzgórze Polskie, *Wzgórze Partyzantów). Taka wielotorowość, rozproszenie decyzyjności oraz odpowiedzialności za tereny, jak również wzajemny brak komunikacji między podmiotami, skutkowały zróżnicowanym standardem ochrony, utrzymania i planowania założeń zieleni (por. 6.1.1). **Utrudniały również całościową obiektywną ocenę prac gospodarza, gdyż za ogólny wizerunek zieleni miejskiej osądzano zazwyczaj władze lokalne, pomimo iż nie miały one bezpośredniego dostępu do wielu obszarów pokrytych tymi terenami.**

Ryc. 79. Tereny wodonośne Wrocławia na Świątnikach, niedostępne i chronione przez MPWiK ze względów strategicznych.
Fot. źródło: www.radiowroclaw.pl, dostęp: 10.2020.

Ryc. 80. Tereny zieleni wzdłuż dolin rzecznych będące własnością Skarbu Państwa.
Fot. S. Rozalski 2010.

Ryc. 81. Ogród przy Papieskim Wydziale Teologicznym na pl. Katedralnym 1, otwarty dla publiczności w wybranych dniach. Fot. S. Rozalski 2010.

Przykładem problemów w ochronie zabytkowych założeń zieleni oddanych w **użytkowanie wieczyste** może być *Wzgórze Partyzantów* przy ul. P. Skargi¹⁷⁰. Działka, na której zlokalizowane jest Wzgórze, pomimo iż stanowiła własność Gminy Wrocław, to z początkiem lat 90. została oddana w użytkowanie wieczyste prywatnej firmie na 40 lat (Ryc. 82a). Nowi właściciele przebywali poza terenem Dolnego Śląska. Pierwotnie, teren miał wrócić do miasta dopiero w 2030 r. W praktyce do tego czasu Wzgórze było zdane na pomysły prywatnego inwestora. Pierwotnie właściciel snuł ambitne wizje, aby miejsce stało się pałacem ślubów z restauracją. Były też pomysły na klub, winiarnię i galerię. Z tych planów jednak niewiele wyszło. Taki stan rzeczy skutkowało tym, że z czasem teren stał się zaniedbany. Próby zaskarżenia prywatnego właściciela o niegospodarność zakończyły się fiaskiem, ponieważ teren nie był dzierżawiony, a przejęty na własność. W świetle prawa firma traktowana była jako jedyny właściciel. Fiaskiem zakończyły się też ówczesne próby wpisania budynków na Wzgórzach do rejestru zabytków, ze względu na brak środków konserwatora wojewódzkiego na inwentaryzację oraz blokowanie wejścia do obiektu przez właściciela (Skupin 2014).

¹⁷⁰ *Wzgórze Partyzantów* (d. Bastion Sakwowy) przy ul. P. Skargi, stanowi założenie zieleni *Promenady Staromiejskiej* wzdłuż fosy miejskiej. Jest to również fragment powierzchniowo największy i urozmaicony rzeźbą topograficzną teren. System okalających ciągów pieszych prowadzi na szczyt wzniesienia, które pełni rolę ciekawego punktu widokowego. Najważniejszym elementem kompozycyjnym jest usytuowany w obrębie Wzgórz zespół architektoniczny, którego najbardziej spektakularnym elementem jest arkadowa kolumnada – monumentalny obiekt architektury ogrodowej. Był to również jedyny odcinek promenady, na którym ścieżka prowadzona w dół umożliwia bezpośredni kontakt z wodą w fosie (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 11).

Po wielu latach sporów administracyjno-prawnych teren powrócił do Miasta (Ryc. 82b), a od 2018 r. rozpoczęto przygotowania do prac konserwacyjnych¹⁷¹. Podobną historię posiada *Wzgórze Polskie (d. Bastion Ceglarski) zlokalizowane w sąsiedztwie Muzeum Narodowego i Panoramy Racławickiej. W 1996 r. teren objęła w wieczyste użytkowanie francuska firma Ingatech. Na Wzgórzu miał powstać hotel i kilka restauracji. Jednak inwestor w przewidzianym terminie nie zrobił nic i w końcu ogłosił upadłość. Po wieloletnim sporze między miastem, a prywatnym inwestorem, teren udało się odzyskać w 2007 r. W 2011 r. został uporządkowany i zagospodarowany przez ZZM (Ryc. 83a-b).

Ryc. 82 (a-b). Stan własności Wzgórza Partyzantów w 2016 i 2020r. obrazujący przyczyny problemów z zagospodarowaniem odcinka Promenady Staromiejskiej w centrum miasta.

Źródło podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl”, dostęp: 2016. Oprac. S. Rozalski.

Ryc. 83 (a-b). Wzgórze Polskie (dawny Bastion Ceglarski) w 2010 r. i po rewaloryzacji w 2013 r. Fot. mat. arch. ZZM 2010, S. Rozalski 2013.

W latach 2000–2010 współpraca Miasta z podmiotami zewnętrznymi miała różne scenariusze. Z jednej strony przykładem były wzorowo odrestaurowane *Ogrody Biskupie Archidiecezji Wrocławskiej na Ostrowie Tumskim, z drugiej wątpliwości budziło inwestowanie w grunty nie będące własnością miasta, które z czasem zostały zlikwidowane na poczet innych funkcji tj. *teren zieleni Archidiecezji Wrocławskiej za dawnym ośrodkiem ZOZ-u przy pl. Katedralnym (por. 4.7.). Najwięcej trudności przysparzali Miastu prywatni inwestorzy, których plany inwestowania w tereny zieleni kończyły się fiaskiem. Przykładami były Wzgórze Partyzantów i *Wzgórze Polskie, oba w historycznym

¹⁷¹ W 2018 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację w stosunku do wyroku z 2017 r., który nakazywał rozwiązanie umowy wieczystego użytkowania z firmą „Przedsiębiorstwo Konserwacji Zabytków, Produkcji, Handlu i Usług Retropol”. Tym samym Wzgórze Partyzantów powróciło pod zarząd miasta. W 2018 r. Zarząd Inwestycji Miejskich zlecił wykonanie projektu koniecznych prac remontowych. W planach było m.in. odrestaurowanie kolumnady, schodów, tarasów, basenu z fontanną i renowacja dawnego źródła Freytaga. Mówiono również o odbudowie 32-metrowego belwederu z wieżą widokową (Ratajczak 2018).

centrum miasta, pozostawione w stanie ruiny i degradacji przez wiele lat. Czas pokazał, że pewne umowy z podmiotami prywatnymi okazały się błędne, niedopracowane i ukazały różne opóźnienia w obszarze miasta w pierwszej dekadzie transformacji ustroju. Można powiedzieć, że lata 90. i początek lat 2000. były dla samorządu okresem uczenia się, wypracowania własnych praktyk i strategii działania. Doświadczenia współpracy z dużymi podmiotami (tj. Kościół) wykorzystano później w kolejnych, większych realizacjach dotyczących rewitalizacji całych osiedli tj. Nadodrże (por. 3.2.6.), w ramach których rewaloryzowano zabytkowe założenia zieleni. Następnie umiejętności takie pomogły we współpracy z mieszkańcami w ramach partycypacji obywatelskiej WBO.

Stan własności, obok problemów w ochronie dostarczał także **trudności prawno-organizacyjnych** w planowaniu oraz gospodarowaniu założeniami zieleni. W pierwszym przypadku grunty w ramach jednego założenia zieleni mogły stanowić własność różnych podmiotów tj. *Park Tysiąclecia-Milenijny, *Leśny Janówek (por. 7.3., 7.4.). W drugim tereny zieleni, mogły należeć do jednego właściciela, ale wewnątrz były rozproszone pomiędzy wielu zarządców i władających tj. Wzgórze Gajowe na osiedlu Gaj wraz z teren przyległym, czy Park Jedności na Psim Polu (por. 6.1.1.). Przykłady zostaną szerzej omówione w kolejnych rozdziałach.

Tereny zieleni na gruntach niebędących we władaniu miasta, które funkcjonowały przyrodniczo i współtworzyły strukturę ekologiczną miasta, a których zagospodarowanie przez samorząd nie było możliwe ze względu na stan własności stanowią osobny problem (Zaworska-Błaszkiwicz 2012, s. 50)¹⁷². Przykładem mogą być grunty rolne (użytki i nieużytki) Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa, tereny ogródków Polskiego Związku Działkowców i in. (por. 7.3.). W wielu przypadkach tworzenie nowych założeń zieleni utrudnione było już na poziomie planów miejscowych, gdyż lokalizacja form własności tj. ogrody działkowe stanowiła własność prywatną (zazwyczaj w użytkowaniu wieczystym Polskiego Związku Działkowców)¹⁷³. Analogiczny problem stanowiły tereny Skarbu Państwa (ryc. 80). W niniejszej rozprawie przyjęto ograniczenie, iż zakres badań koncentruje się na ogólnodostępnych terenach gminnych. Tym samym z badań wyłączone założenia zieleni niebędące własnością miasta (por. 1.2.).

Odnotowano również, że w spójnym i kompleksowym zagospodarowaniu terenów zieleni, trudności dostarczały **skomplikowane i niejasne sprawy własnościowe** tj. umowy dzierżaw czy wydzielenia wewnętrzne w ramach założeń zieleni (np. garaże, obiekty gospodarcze, kioski, trafostacje i in. obiekty nie będące własnością gminy). Dostrzegana była prawidłowość, że w momencie, gdy obszar pozostawał w gestii kilku podmiotów prawnych o różnym profilu działalności, a poszczególne budynki i przestrzenie pełniły zróżnicowane funkcje, to mogło to skutkować ich odmienną wartością estetyczną.

Stan własności powodował również problem w postępowaniach administracyjnych i konsultacjach społecznych, wywołany skrajnymi poglądami oraz **konfliktem interesów** poszczególnych podmiotów. Przykładem mogli być właściciele sąsiadujących działek, będących zazwyczaj stronami postępowania, którzy protestowali przeciwko zmianom zagospodarowania terenu, pomimo iż modyfikacje w założeniu zieleni nadawały obiektowi nowego znaczenia i atrakcyjności (por. 4.8.)¹⁷⁴.

¹⁷² Założenia zieleni zlokalizowane na gruntach niebędących własnością Gminy Wrocław, zostały wyłączone z badań ze względu na działki, na których są zlokalizowane oraz warunek ogólnodostępności określony przedmiotem i zakresem badań niniejszej pracy, natomiast w wybranych przypadkach zostały pokazane w kontekście działań towarzyszących. Zagadnienie to jest odrębnym problemem badawczym i stanowi kierunek dalszych prac.

¹⁷³ Ogrody działkowe we Wrocławiu, które stanowiły własność Polskiego Związku Działkowców, na przestrzeni lat zajmowały powierzchnię: 1680 ha (Wiśniewska 2008), 1428 ha (Koniecka, Rozalski 2010). W 2015 r. na terenie Wrocławia w granicach administracyjnych zlokalizowanych było 158 Rodzinnych Ogródów Działkowych. Największą powierzchnię 23 ha zajmował ogród przy ul. Chińskiej (Krzyki). Najmniejszą powierzchnię miał ogród przy ul. Gosławickiej 1,9 ha (*Wrocławskie Forum Zieleni i Środowiska*, prezentacja pt. „Rodzinne Ogrody Działkowe we Wrocławiu”, Bąbalewski 2015). W wymienionych ogrodach było ok. 35 tys. pojedynczych działek (Skupin 2015).

¹⁷⁴ Zagadnienie konsultacji społecznych, jako metoda rozwiązania potencjalnego konfliktu interesów, jest odrębnym problemem badawczym, ze względu na ograniczenia przedmiotu i zakresu badań, wyłączonym z niniejszej pracy. Zagadnienie to stanowi kierunek dalszych badań.

Tabela 29. Klasyfikacja terenów zieleni we Wrocławiu ze względu na stan własności.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie mapy własności udostępnionej w ramach „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl, dostęp: 15.03.2020.

Lp.	Stan własności terenów zieleni we Wrocławiu	Przykłady
<i>Tereny zieleni będące własnością pojedynczych podmiotów</i>		
1.	Tereny zieleni będące własnością Skarbu Państwa	tereny kolejowe (PKP), doliny rzeczne (RZGW, DZMiUW), lasy państwowe (PGL), grunty rolne – użytki i nieużytki (KOWR, Agencja Nieruchomości Rolnych), tereny przemysłowe, tereny wojskowe, obszary chronione tj. Natura 2000, parki krajobrazowe np. Dolina Bystrzycy (większość gruntów) i in.
2.	Tereny zieleni będące własnością Gminy	tereny zieleni pod zarządem różnych jednostek tj. ZZM , ZZK, MCS, ZDiUM, ZCK, WTWK, WNK, również grunty rolne - użytki i nieużytki, pola irygacyjne, wybrane obszary chronione tj. Las Rędziański (większość gruntów gminnych) i in.
3.	Tereny zieleni będące własnością Gminy w zarządzie, użytkowaniu	ZZM (zdecydowana większość założeń zieleni), lasy komunalne ZZM, in.
4.	Tereny zieleni będące własnością Gminy z wieczystym użytkowaniem	tereny przekazane w użytkowanie wieczyste prywatnego właściciela, firmy, spółdzielni mieszkaniowej, wspólnoty, Polskiego Związku Działkowców, dzierżawy gruntowe i in. np. Wzgórze Partyzantów (do 2018 w.u., obecnie ZZM), Wzgórze Polskie (do 2007 w.u., obecnie ZZM), Rodzinne Ogrody Działkowe, gminne ogrody działkowe, in.
5.	Tereny zieleni będące własnością innych osób prawnych	ogrody firm, zakładów i instytucji, kościołów, deweloperów, korporacji tj. Ogrody Tumskie, ogrody i wirydarze uczelni, tereny zieleni „Aquaparku”, ZOO Wrocław Sp. z o.o., tereny wodonośne na Świątnikach (MPWiK), park przy hotelu Campanile ul. Borowska
6.	Tereny zieleni będące własnością osób fizycznych	prywatne ogrody, lasy, grunty rolne, Wspólnoty Mieszkaniowe, in.
<i>Tereny zieleni będące współwłasnością różnych podmiotów</i>		
7.	Tereny zieleni będące współwłasnością Gminy i Skarbu Państwa	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością obu podmiotów
8.	Tereny zieleni będące współwłasnością Gminy i innych osób prawnych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością obu podmiotów np. Wspólnoty Mieszkaniowe, in.
9.	Tereny zieleni będące współwłasnością Gminy i osób fizycznych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością obu podmiotów np. tereny w sąsiedztwie zabudowy przy ul. Drzewieckiego 53, Wspólnoty Mieszkaniowe, in.
10.	Tereny zieleni będące współwłasnością Gminy, Skarbu Państwa i osób fizycznych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością wielu właścicieli np. tereny w sąsiedztwie zabudowy przy ul. Szarskiego 19, Wspólnoty Mieszkaniowe, in.
11.	Tereny zieleni będące współwłasnością Gminy, osób fizycznych i innych osób prawnych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością wielu właścicieli np. Gmina wraz z Spółdzielnią Mieszkaniową, Wspólnoty Mieszkaniowe, in.
12.	Tereny zieleni będące współwłasnością osób fizycznych i innych osób prawnych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością obu właścicieli, np. Spółdzielnie Mieszkaniowe, Wspólnoty Mieszkaniowe
13.	Tereny zieleni będące współwłasnością Skarbu Państwa i osób fizycznych	tereny zieleni na działkach będących współwłasnością obu właścicieli np. Wspólnoty Mieszkaniowe, teren w sąsiedztwie zabudowy przy ul. Drzewieckiego 30
<i>Tereny zieleni będące własnością wielu różnych podmiotów (dotyczy terenów zieleni, gdzie w granicach jednego założenia występuje kilku właścicieli terenu)</i>		
14.	Tereny zieleni będące własnością Gminy i Skarbu Państwa	w granicach terenu zieleni grunty różnych właścicieli np. Park Leśny Janówek
15.	Tereny zieleni będące własnością Gminy i osób fizycznych	w granicach terenu zieleni grunty różnych właścicieli np. Park Tysiąclecia-Milenijny, Park Mamuta (do roku 2017)
16.	Tereny zieleni będące własnością Gminy i innych osób prawnych	np. tereny zieleni w otoczeniu Hali Stulecia
17.	Tereny zieleni będące własnością Gminy, osób fizycznych i innych osób prawnych	w granicach terenu zieleni grunty różnych właścicieli np. Gmina wraz z Spółdzielnią Mieszkaniową tj. <i>Skwer Ptasi Zagajnik</i>
18.	Tereny zieleni będące własnością Gminy, osób prawnych, Skarbu Państwa, osób fizycznych i in.	na poziomie systemu zieleni miejskiej np. Zielony Klin Południowy (Wzgórze Andersa, Park im. gen. W. Andersa, Park Skowroni i in.), Bulwar nadrzeczny nad Oławą (Przedmieście Oławskie)
<i>Tereny zieleni będące własnością pojedynczych podmiotów, natomiast podzielone wewnętrznie i przekazane w zarząd wielu różnych komórek organizacyjnych tego podmiotu</i>		
19.	Tereny zieleni będące własnością Gminy w jednoczesnym zarządzie różnych jednostek organizacyjnych Gminy	Gmina Wrocław: np. Wzgórze Gajowe (zielenią Wzgórza i jego przedpola zarządza MCS, pasem drogowym ZDiUM, realizacją zadania WBO - ZZM), Park Jedności (pas drogowy ZDiUM, realizacją zadania WBO - ZZM)
20.	Inne	

5.1.5. Czas przygotowania i realizacji inwestycji

Ochrona i planowanie prac w założeniach zieleni regulowane jest dokumentami, budżetem i polityką miasta. Niemniej w praktyce zadania napotykają na szereg trudności, które rzutują na czas realizacji. Najczęściej są to: brak decyzji odgórnych, brak finansowania, niejasna struktura gruntów, długie terminy uzgodnień projektów, kolizje z istniejącą infrastrukturą, badania archeologiczne i antropologiczne, przeciągające się procedury wyboru wykonawców (np. konieczność kilkakrotnego powtarzania postępowań przetargowych, odwołania oferentów, wysokie ceny rynkowe), zdarzenia losowe¹⁷⁵. Powyższe utrudnienia dotyczyły zarówno rewaloryzacji obiektów historycznych, jak i planowania nowych parków we Wrocławiu.

Analiza działań, wskazuje na to, że na terenie Wrocławia prace rewaloryzacyjne większych założeń zieleni prowadzone są zazwyczaj **etapowo**. Przykładem może być rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej¹⁷⁶. Pierwszy odcinek *od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej zrewaloryzowano w latach 2008-2009 (Ryc. 84a-b, 86a-b), kolejnym etapem była rewaloryzacja *parku im. M. Kopernika. W następnych latach udało się zrealizować kolejne odcinki (Tabela 30; Ryc. 85). Natomiast część fragmentów, tego wyjątkowego założenia zieleni, nadal czeka na realizację, bez przedstawienia konkretnego terminu prac, co w niektórych przypadkach uzasadniały problemy stanu własności. Dla odcinka Promenady od ul. Świdnickiej do ul. P. Skargi – prace zatrzymały się na etapie opracowanej dokumentacji projektowo-kosztorysowej (2009), która straciła ważność uzgodnień i będzie wymagała aktualizacji. Termin wznowienia prac dla tego odcinka nie został określony. Rewaloryzacja fragmentu wzdłuż Wzgórza Partyzantów, jest zależna od zabezpieczenia przez miasto środków finansowych w kolejnych latach. Natomiast w parku J. Słowackiego kompletnej modernizacji poddano jedynie oświetlenie parkowe (2012). Wcześniej wykonano renowację pomnika Ofiar Katynia (2011) oraz zamontowano fragment niskiego ogrodzenia od strony Placu Społecznego (2011). W ostatnich latach rekonstrukcji poddano pomnik J. F. Knorra przy siedzibie Miejskiego Konserwatora Zabytków (2017). Na uznanie zasługują kolejne oddane do użytkowania odcinki Promenady przy Narodowym Forum Muzyki – od ul. Krupniczej do ul. Świdnickiej (2015) oraz bulwar im. X. Dunikowskiego nad Odrą (2013-2016) – oddane w wysokim standardzie wykonania, z komunikacją pieszą i rowerową, chętnie wykorzystywaną przez mieszkańców i turystów.

Ryc. 84 (a-b). Promenada Staromiejska na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej w 2006 r. i po rewaloryzacji w 2009 r. Fot. mat. arch. ZZM 2006, I. Wąs 2009.

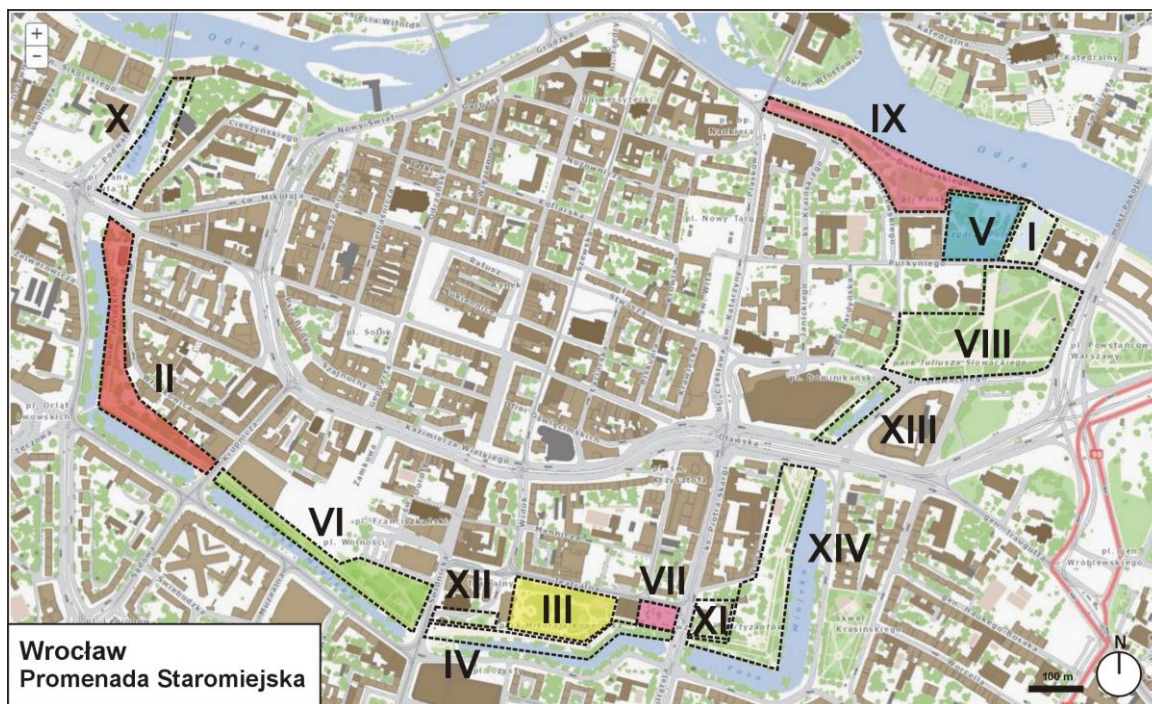
¹⁷⁵ Wśród trudnych do przewidzenia przyczyn realizacji prac w założeniach zieleni należy uwzględnić ratownicze badania archeologiczne. Wykopiska, odkrycia zabytków, grobów, szczątków ludzkich (lokalizacje inwestycji w miejscach dawnych cmentarzy), badania archeologiczno-antropologiczne, powodują konieczność zabezpieczenia miejsc, wydłużenie czasu prac budowlanych, jak również dodatkowe, nieplanowane koszty. Pomimo znajomości stref i stanowisk archeologicznych, skala i rozmiar prac w tym zakresie są trudne do określenia na etapie planowania zadań.

¹⁷⁶ Promenada Staromiejska (od Bulwaru Staromiejskiego i pl. Jana Pawła II do Bulwaru im. X. Dunikowskiego), i towarzyszące jej założenia zieleni tj. park im. M. Kopernika, Wzgórze Partyzantów, Park im. J. Słowackiego, to historyczny układ parkowy otaczający wrocławskie Stare Miasto. Zajmuje powierzchnię ok. 20 ha i ma długość ok. 3,0 km. Jest to pierwszy pierścień w klinowo-pierścieniowym systemie zieleni miejskiej Wrocławia. Składa się z ciągu dwóch alei spacerowych przebiegających wzdłuż fosy miejskiej i brzegu Odry (Chudzyński, Wieczorek, 2009).

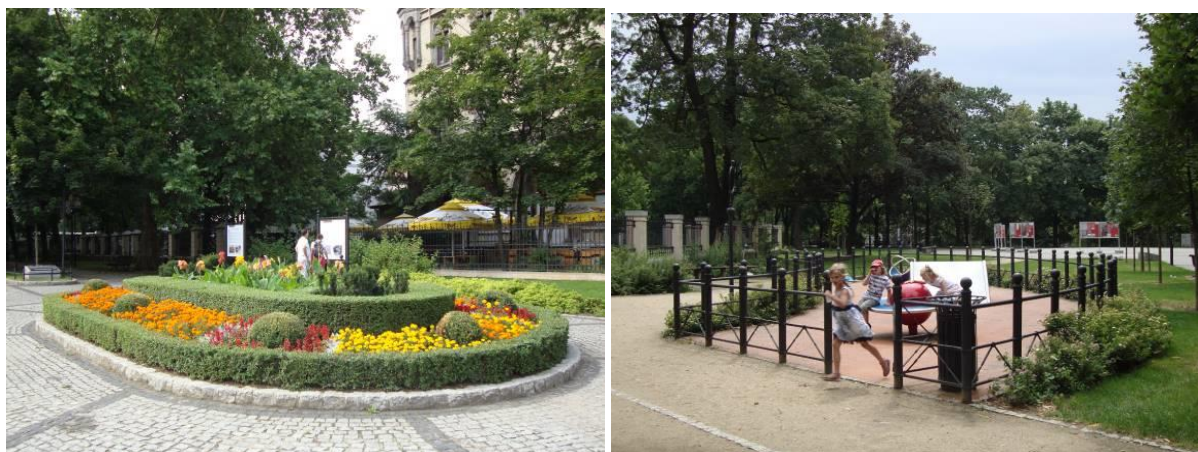
Tabela 30. Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej - prace realizowane w latach 2008-2018 i później.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. mat. arch. ZZM.

Oznaczenie na mapie	Rok	Promenada Staromiejska we Wrocławiu - prace w założeniach zieleni	Stan zaawansowania prac
I	2006-2007	Budowa przystani w Zatoce Gondoli przy Bulwarze Dunikowskiego	Wykonano
II	2008-2009	Promenada na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej	Wykonano
III	2009-2010	Park im. M. Kopernika (Ogród Staromiejski) wraz z budową ogrodzenia	Wykonano
IV	2009	Promenada na odcinku ul. Świdnicka do ul. Piotra Skargi	Prace przygotowawcze: Opracowano dokumentację, brak pozwolenia na budowę, prace zatrzymano
V	2011-2012	Wzgórze Polskie (Bastion Ceglarski) przy ul. Purkiniego wraz z pl. Polskim – prace konserwacyjne, porządkowe, udostępnienie terenu	Wykonano. Rewitalizację Wzgórz zgłoszono do WPI na kolejne lata.
VI	2015	Promenada na odcinku przy Narodowym Forum Muzyki – od ul. Krupniczej do ul. Świdnickiej	Wykonano
VII	2015-2016	Plac z pomnikiem M. Kopernika przy ul. Piotra Skargi	Wykonano
VIII	2011, 2017	Park J. Słowackiego - prace interwencyjne: budowa niskiego ogrodzenia od str. pl. Społecznego (2011), rekonstrukcja pomnika J. F. Knorra wraz z zagospodarowaniem otoczenia (2017), modernizacja oświetlenia (2011),	Wykonano. b.d. na temat kompleksowej rewaloryzacji
IX	2013-2016	Bulwar X. Dunikowskiego, w tym umocnienie nabrzeża w ramach modernizacji Węzła Wodnego (2013), modernizacja całego bulwaru na odc. od mostu Paskowego do mostu Grunwaldzkiego (2015-2016)	Wykonano
X	2015-2018	Bulwar Staromiejski - odc. pl. Jana Pawła II do rz. Odry (inwestycja realizowana przez I2 Development)	Prace projektowe (2014-2018)
XI	od 2018	Wzgórze Partyzantów – prace restauratorskie w obrębie zespołu architektonicznego.	Prace przygotowawcze
XII	Od 2018	Zagospodarowanie placu w sąsiedztwie pomnika Bolesława Chrobrego przy ul. Świdnickiej	Prace przygotowawcze. Zadanie zgłoszono do WPI na kolejne lata.
XIII	b.d.	Odcinek wraz z fosą miejską pomiędzy Galerii Dominikańskiej a Hotelem OVO Hilton	Brak danych.
XIV	b.d.	Odcinek przy Wzgórzu Partyzantów - od ul. P. Skargi do ul. Oławskiej	Zadanie powiązane z odrestaurowaniem Wzgórz Partyzantów. Zgłoszono do WPI na kolejne lata.

Ryc. 85. Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej we Wrocławiu w okresie 2000-2010 – etapy prac.
 Źródło: Oprac. S. Rozalski.

Ryc. 86 (a-b). Promenada Staromiejska na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej po rewaloryzacji w 2012 r.
 Fot. S. Rozalski 2012.

W odniesieniu do poszczególnych fragmentów Promenady Staromiejskiej, przez wiele lat prac rewaloryzacyjnych, nie mogły doczekać się wybrane historyczne założenia zieleni. Przykładem jest *Park im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek. Zgodnie z polityką w zakresie rozwoju zieleni, określoną w ówczesnym SUiKZP Wrocław, rozpoczęto prace przygotowawcze. Celem było przywrócenie na tym fragmencie Promenady Staromiejskiej, świetności założenia ogrodowego, będącego jednocześnie rodzajem salonu miejskiego na wolnym powietrzu. Warto podkreślić, iż proces przygotowania tej inwestycji trwał od końca lat 90. (Tokarczuk, Kowalski 2010). W 2001 r. rewaloryzację parku ujęto w *Założeniach polityki społeczno-gospodarczej* z perspektywą realizacji na lata 2001-2005. Jednak zapisy planów przez następne lata pozostawały „martwe”, a decyzję odsuwano w czasie, ponieważ realizowano ważniejsze priorytety i potrzeby mieszkańców. Przełom nastąpił w roku 2008, kiedy rozpoczęto prace projektowe. Prace budowlane zakończono w 2010 r. Zatem proces rewaloryzacji samego parku trwał niemal 10 lat (Tabela 31). Niewątpliwie dobrą praktyką władz miejskich, było wówczas zweryfikowanie założeń projektowych przebudowy parku w gremium doradczym specjalistów i autorytetów w zakresie kształtowania przestrzeni, kiedy to wprowadzono kilka drobnych, ale istotnych korekt funkcjonalno-przestrzennych.

Tabela 31. Rewaloryzacja *parku im. M. Kopernika (Ogrodu Staromiejskiego) w latach 1999-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie publikacji, wywiadów oraz mat. arch. ZZM.

Rok	Działania	Zidentyfikowany problem
Lata 90. (1999)	Zatwierdzenie koncepcji rewaloryzacji Parku im. M. Kopernika.	„martwe plany”, brak działań inwestycyjnych
2001-2005	Uwzględnienie rewaloryzacji parku w <i>Założeniach polityki społeczno-gospodarczej</i> na latach 2001-2005 (...)	„martwe plany”, brak działań inwestycyjnych
2005-2007	Prace konserwatorskie Teatru Lalek i rewaloryzacja elewacji zabytkowego budynku	Pierwszeństwo prac dla obiektu
2008	Przygotowanie dokumentacji projektowej	Strefy ochronne drzew pomnikowych – konieczna zmiana uchwały Rady Miasta (zasięg rzutu koron drzew i w stref ochrony korzeni)
2009	Weryfikacja koncepcji podczas obrad Zespołu opiniującego - doradczego ds. zieleni miejskiej przy Prezydencie Wrocławia wraz z wizją terenową	Zmiana części rozwiązań funkcjonalno-kompozycyjnych w dokumentacji projektowej
2009-2010	Roboty budowlane: w 2009 r. wybudowano ozdobne ogrodzenie (z piaskowca z elementami kutymi). W 2010 – wielobranżowe roboty budowlane na terenie całego parku (układ drogowy, plac zabaw, architektura ogrodowa, oświetlenie, fontanna, szata roślinna, multimedialne sieci teletechniczne, in.)	Problemy z mapą sytuacyjno-wysokościową, które szybko udało się rozwiązać

Największym i najcenniejszym, ale też stawiającym najwyższe wymagania ochrony konserwatorskiej, założeniem zieleni jest *Park Szczytnicki, dla którego prace rewaloryzacyjne trwają nieustannie na przestrzeni dekad¹⁷⁷. Historię najważniejszych działań zrealizowanych od lat 90. przedstawiono we wcześniejszych rozdziałach (Tabela 13, Ryc. 49,). Zadanie inwestycyjne pn. „Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego” od początku lat 2000. ujmowano w poszczególnych programach miejskich tj. *Wieloletni Plan Inwestycyjny (WPI)*, *Założenia polityki...* oraz innych dokumentach. Prace na terenie parku zazwyczaj były rozdrobnione i dotyczyły wielu obszarów:

- Bieżącej konserwacji i utrzymania zieleni parkowej (pielęgnacja, nowe nasadzenia, gospodarka drzewostanem) oraz zapewnieniu czystości i porządku;
- Kreowania dużych atrakcji przyciągających turystów i biznes (budowa fontanny multimedialnej, modernizacja i rozbudowa restauracji z zapleczem konferencyjnym);
- Rewaloryzacji i remontu pojedynczych, rozpoznawalnych zabytków (kościółek pw. św. Jana Nepomucena, Kolumna F. Wilhelma II, rekonstrukcja pomnika Diany i in.);
- Kulturywacji założeń zieleni cieszących się olbrzymią frekwencją turystyczną (Ogród Japoński, otoczenie Hali Stulecia);
- Remontu obiektów technicznych (szalet przy al. Różyckiego, konstrukcja Pergoli, mostki) (Ryc. 87a-b);
- Remontu infrastruktury parkowej (ścieżki, place, oświetlenie, mała architektura);
- Uczczenia stosunków dyplomatycznych (założenie *Sadu Wiśniowego w sektorze V - z okazji 50 rocznicy współpracy między Polską a Japonią).

¹⁷⁷ Dla ułatwienia topografii przyjęto podział parku na osiem sektorów, nasyconych poszczególnymi założeniami zieleni i elementami sztuki ogrodowej. Zgodnie z nomenklaturą stosowaną w publikacjach branżowych oraz nazewnictwem używanym przez zarządzającego obiektem Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Park Szczytnicki podzielony jest na sektory od I do VIII.

Na przestrzeni lat brakowało kompleksowego podjęcia prac dla całych sektorów, jasnej wizji typowania obszarów priorytetowych (kolejności proponowanych inwestycji) oraz procedowania koncepcji projektowych dla fragmentów dotychczas niezagospodarowanych¹⁷⁸. Obserwacja działań z dystansu, mogła sprawiać wrażenie, iż były one typowane chaotycznie, bardziej interwencyjne, aniżeli racjonalnie planowane. Z drugiej strony, skala powierzchni i nasycenie atrakcjami parku, wymagały okazałych nakładów finansowych, których w priorytetach budżetu miasta zazwyczaj brakowało.

W 2008 r. na zlecenie miasta powstała „Strategia rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu” (Etap I i II)¹⁷⁹. W 2009 r. opracowano dokumentację dotyczącą gospodarki wodnej na terenie całego Parku Szczytnickiego. Na podstawie tych opracowań ogłoszony został przetarg na dokumentację techniczną zagospodarowania części parku w obszarze dawnych terenów wystawowych (sektor II). Cały proces prac projektowych zatrzymał się na poziomie wstępnych koncepcji. Przełom nastąpił dopiero w 2017 r., kiedy to w związku z możliwością pozyskania dotacji unijnych na projekty przyrodnicze, podjęto decyzję do zagospodarowania tej części Parku Szczytnickiego¹⁸⁰.

Ryc. 87 (a-b). Wybrane prace w Parku Szczytnickim - Pergola przy fontannie multimedialnej (2007-2009).
Fot. S. Rozalski 2007, 2009.

Kompleksowe i zintegrowane podejście do prac w Parku Szczytnickim jest szczególnie istotne w kontekście wpisania na listę UNESCO – Hali Stulecia z otoczeniem, gdyż strefa wpisu pokrywa się z sektorami: I (tzw. Skwer Diany), II (Ogród Japoński, tereny wystawowe), III (park angielski), natomiast strefa buforowa – obejmuje praktycznie cały obszar parku do ul. Różyckiego. W planie zarządzania miejscem wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO Hala Stulecia – Wrocław (2014) dla zadań w tym rejonie postulowano poprawę stanu wybranych części Parku Szczytnickiego

¹⁷⁸ Na przestrzeni lat opracowano szereg koncepcji projektowych, w tym: „Koncepcja programowo-przestrzenna Ogrodu Chińskiego”, koncepcja Ogródów Świata w Parku Szczytnickim, odtworzenie Szkolnego Ogrodu Botanicznego, kontynuacja rewaloryzacji d. terenów wystawowych przy Pergoli i in. Większość z wymienionych nie doczekała się realizacji. Wyjątek stanowi zagospodarowanie części dawnych terenów wystawowych przy Pergoli, zrealizowane w latach 2017-2018.

¹⁷⁹ Szerszy opis *Strategii Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego* (2007, 2008) zamieszczono w Rozdziale 6.2.1. *Strategia* ta była dyskutowana w różnych gremiach, jednak dyskusje nie doprowadziły do wypracowania formalno-prawnego zatwierdzenia dokumentu.

¹⁸⁰ *Zagospodarowanie części Parku Szczytnickiego – Etap I* - w obszarze pomiędzy Pergolą, Ogrodem Japońskim, ul. Mickiewicza, a Pawilonem Czterech Kopuł wraz z fragmentem ścieżek przy Ogrodzie Japońskim (2017-2018, pow. 2,5 ha) – zrealizowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego 2014-2020. Projekt o charakterze przyrodniczym, w ramach którego kompleksowo wykonano: modernizację infrastruktury parkowej (alejki, place, schody terenowe, nowe oświetlenie LED, system nawodnienia, mała architektura, nasadzenia zieleni, gospodarka drzewostanu), wyposażenia w elementy przyrodnicze (hotele dla owadów, budki, domki dla ptaków, karmniki i in.), rozwiązania dla osób niepełnosprawnych (rampy, tablica tyflograficzna). Ponadto w sąsiedztwie na otwarte polany przy Muzeum Współczesnym Pawilonem Czterech Kopuł wprowadzono koncepcję „Ogrodu rzeźb”, który jest nawiązaniem do historii tego założenia i dawnych terenów wystawowych Wrocławia. W 2018 r. miejsce wzbogaciły figury z grupy „Rycerze Króla Artura” autorstwa M. Abakanowicz, opatrzone nocną iluminacją (Rozalski 2020)(Ryc. 169, 178b).

oraz organizację nowych, zintegrowanych obiektów na jego obszarze (np. ogrodów tematycznych jak Ogród Chiński).

Przegląd chronologiczny wybranych rewaloryzacji założeń zieleni Wrocławia z lat 2000-2010 wykazał, iż poszczególne prace napotykały kolejno bariery decyzyjne, finansowe, prawne i in. Długi czas przygotowania i realizacji założeń zieleni, niósł ze sobą szereg zagrożeń. Skutkami mogły być konieczność etapowania większych inwestycji w perspektywie wielu lat, co znacznie wydłużało cały proces i groziło wzrostem kosztów. W wybranych przypadkach zbyt długi tryb uzgodnień mógł powodować straty przeznaczanego na dany rok finansowania lub możliwości ubiegania się o dotacje zewnętrzne. Ponadto dokumentacje projektowe dla niezrealizowanych zadań, których pozwolenia utraciły ważność, wymagały aktualizacji, a prace w założeniach zieleni przy braku planów miejscowych lub strategii zagospodarowania mogły skutkować chaotycznymi realizacjami. Osobnym zagadnieniem była kwestia przenoszenia w dalszą perspektywę czasową wybranych zadań w miejskich politykach i planach inwestycyjnych.

5.2. Poszukiwania dobrych praktyk

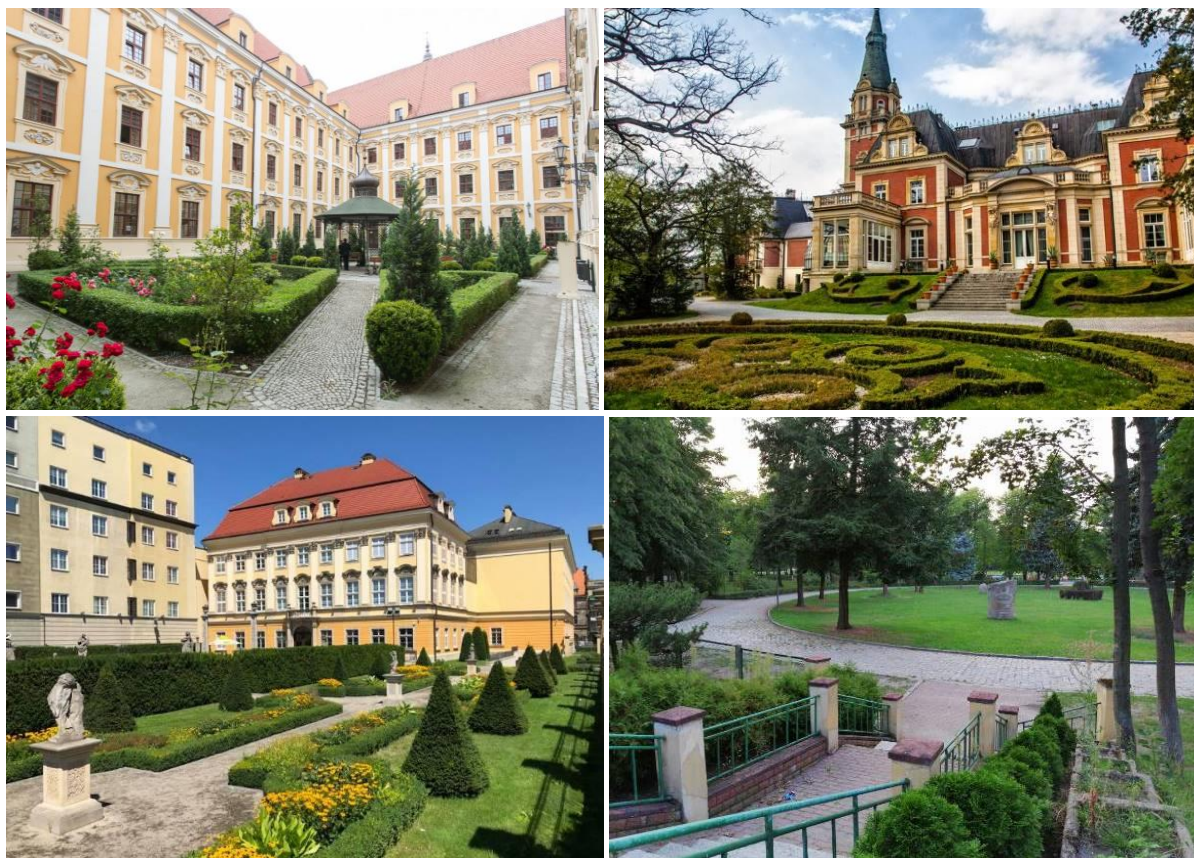
W nawiązaniu do problemów sformułowanych w *Rozdziale 5.1.*, poniżej przedstawiono rozwiązania zastosowane w innych miastach, ale przede wszystkim we Wrocławiu. Stanowią one zbiór dobrych praktyk, a zarazem sygnalizują mocne i słabe strony współczesnych metod. Rozwiązania przedstawiono w postaci poszukiwań, które przy uwzględnieniu warunków lokalnych, mogą być rozważane do zastosowania w przyszłości.

5.2.1. Możliwości dofinansowania

Szansą na częściowe rozwiązanie problemu samorządów w kwestii braku środków finansowych, mogą być dofinansowania prac w założeniach zieleni pozyskane z zewnętrznych funduszy pomocowych. **Fundusze europejskie** (tj. *Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego*) i realizowane z nich programy regionalne (tj. Regionalny Program Operacyjny; Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego), otworzyły szansę na odzyskanie znacznej części wkładu finansowego poniesionego na prace w terenach zieleni. Dlatego też samorzady chętnie po nie sięgały. Warunkiem w tym przypadku było posiadanie własnego wkładu, który później w drodze refinansowania inwestorzy mogli odzyskać.

Przykłady wrocławskie, pokazały że dzięki dofinansowaniom możliwe były realizacje prac w założeniach zieleni. Prace takie nigdy nie stanowiły jednak celu samego w sobie, a były częścią większego kompleksowego przedsięwzięcia (np. rewitalizacji osiedla lub renowacji obiektów kulturalnych), które miało doprowadzić do osiągnięcia określonych celów społeczno-ekonomicznych. Wsparciu inwestycji związanych z zielenią miejską sprzyjały działania z zakresu turystyki, kultury czy rewitalizacji zdegradowanej przestrzeni miejskiej. Do typów projektów objętych wsparciem zaliczono działania w obszarze szeroko rozumianej architektury krajobrazu, w tym realizacje tj. place miejskie, deptaki, parki, szlaki turystyczne, trasy rowerowe czy szlaki piesze. Inwestycje związane z rewitalizacją dofinansowane były zazwyczaj na poziomie 70-85% kosztów kwalifikowalnych (Rodak 2011, s. 17-18). Pamiętać należy, że dofinansowanie zazwyczaj odbywało się na zasadzie refinansowania poniesionych wydatków, co oznacza, że Gmina najpierw, sama musiała zabezpieczyć środki w budżecie, następnie ponieść wydatki na inwestycję (prefinansowanie), a dopiero później refundować poniesione koszty na podstawie faktur (refinansowanie). Zakończone realizacje dowodzą, że było warto. Z tej formy dofinansowania skorzystało wiele samorządów m.in. Zakopane: „Rewitalizacja parku miejskiego i przebudowa placu niepodległości w Zakopanem”(2010-2013), Białystok: „Rewaloryzacja Ogrodów Branickich”(2008-2011), Sieradz: „Odtworzenie naturalnego koryta starorzecza Żegliny wraz z budową ciągów pieszo-rowerowych” (2014) i „Zagospodarowanie i urządzenie przestrzeni Wzgórza Zamkowego i przedpoła Zamku wraz z odtworzeniem fosy”

(2014-2015), Kudowa Zdrój: „Rewaloryzacja zabytkowego Parku Zdrojowego” (2007), Przemysł: „Modernizacja Zamku Kazimierzowskiego wraz z rewitalizacją Parku Miejskiego” (2010-2012) i inne.

Ryc. 88 (a-d). Przykłady założeń zieleni we Wrocławiu, w których prace zrealizowano dzięki dotacjom zewnętrznym: a) wirydarz w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, b) Park w Pawłowicach, c) Ogród przy Muzeum Miejskim we Wrocławiu (dawnym Pałacu Królewskim), d) ścieżki spacerowo-konne na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych-Partynice.

Fot. www.visitwroclaw.eu, <https://blog.tripsoverpoland.pl>, dostęp: 2020, M. Gaworski, S. Rozalski 2016.

Jednak na podstawie niewielkiej liczby terenów zieleni zrealizowanych dzięki dofinansowaniom, można stwierdzić, że polskie miasta nie rozwinęły sprawnego aparatu administracyjnego zdolnego pokierować przekształceniami w większej skali (Bernacki 2009, s. 187). Ilość potrzeb ciągle przekraczała, liczbę aplikowanych projektów. Z kolei formalna strona dokumentacji aplikacyjnej, jeśli nie była starannie przemyślana, mogła prowadzić do odrzucenia wniosków i dyskwalifikacji projektów (Kowalczyk 2010). Zaznaczyć należy, że część realizowanych inwestycji musiała być ujęta w *Lokalnych Programach Rewitalizacji* (co wymagało opracowania odpowiednich dokumentów i zatwierdzeniu ich przez władze lokalne i Radę Miejską). Ponadto, składane projekty zasadniczo dotyczyły rewitalizacji terenów istniejących. Ciężko było spotkać projekty aplikujące o budowę nowych parków miejskich. Zaletą był niewątpliwie zapis o tzw. zachowaniu trwałości projektów, co w praktyce oznaczało, że beneficjenci środków, zobowiązani zostali do ich ochrony poprzez utrzymanie efektów prac i jakości terenów¹⁸¹. Najczęściej był to okres 5 lat po zakończeniu inwestycji. Kolejnym plusem była konieczność promocji inwestycji poprzez różne media i kanały informacyjne (materiały prasowe, broszury informacyjne, Internet), dzięki czemu o pracach dowiedzieli się potencjalni użytkownicy, a jednocześnie realizacja była przykładem dobrej praktyki dla innych ośrodków. Lukę w poprzednim okresie programowania środków unijnych (lata 2007-2013) stanowiły dofinansowania prac

¹⁸¹ Pojęcie „trwałość projektu” - wyznacza czas, w którym nabyte w projekcie środki trwałe należy wykorzystać w niezmienniej formie i wymiarze względem zapisów umowy o dofinansowanie. Standardowo wynosi on 5 lat. Okres trwałości liczony jest od zakończenia projektu (*Podręcznik wnioskodawcy i beneficjenta programów polityki spójności 2014-2020 w zakresie informacji i promocji*, 2016).

w założeniach zieleni realizowanych w ramach obszarów zdegradowanych, przemysłowych i powojkowych.

Studia przypadków wrocławskich (Tabela 32), wskazały że głównym programem wsparcia był - Regionalny Program Operacyjny (*zieleniec Pl. Strzelecki, *skwer Pomorska-Kaszubska, *Park im. S. Staszica, *rewaloryzacja Promenady Staromiejskich – I Etap, *park w Pawłowicach - ryc. 88b, *wirydarz Wydziału Filologicznego - ryc.88a, *ścieżki w Partynicach - ryc.88d) oraz ZPORR (*ogród barokowy przy Muzeum Miejskim - ryc.88c). Natomiast tematem przewodnim, którego element stanowiła zielen, były: rewitalizacja zdegradowanych osiedli, ochrona bioróżnorodności i edukacja ekologiczna, turystyka aktywna i rekreacja oraz turystyka kulturowa. Największym z programów, w ramach którego można było uzyskać dotację na zielen miejską był niewątpliwie Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko - Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym (europejskim i ogólnopolskim). Dotyczył on obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z otoczeniem. Wówczas otoczenie mogło dotyczyć zagospodarowania terenu poprzez inwestycję w zielen. Był to duży program, który przewidywał jedynie kosztowne inwestycje o wartości minimalnej 20 mln zł. Wartość dofinansowania w przypadku państwowych jednostek budżetowych wynosiła nawet 100% (Rodak 2011). Niestety na etapie badań nie zidentyfikowano wykorzystania tego programu w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu.

Tabela 32. Poziom dofinansowania prac w wybranych założeniach zieleni miejskiej Wrocławia w ramach środków unijnych (programy: RPO, ZPORR).

Oprac. S. Rozalski na podstawie mat. arch. ZZM, mat. pras. oraz stron internetowych podmiotów realizujących projekty.

	1	2	3	4	5	6
Nazwa założenia zieleni / Tytuł projektu unijnego	Zieleniec przy pl. Strzeleckim	Skwer przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej	Park im. S. Staszica	Promenada Staromiejska - odc. pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej	Ogród przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35	Wirydarz w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego
Podmiot odpowiedzialny za realizację	Zarząd Zieleni Miejskiej	Zarząd Zieleni Miejskiej	Zarząd Zieleni Miejskiej	Zarząd Zieleni Miejskiej/ Zarząd Dróg i Utrzymania Miasta	Muzeum Miejskie	Uniwersytet Wrocławski
Program przewodni w ramach dotacji	RPO - Rewitalizacja obszarów zdegradowanych	RPO - Rewitalizacja obszarów zdegradowanych	RPO - Rewitalizacja obszarów zdegradowanych	RPO - Turystyka aktywna i rekreacja	ZPORR – wzmacnianie konkurencyjności regionów i rozwój lokalny	RPO - Turystyka kulturowa
Całkowity koszt prac (zł)	1 827 944,38	2 144 120,38	5 839 805,50	10 206 484,04 * koszt łączny: promenada i kładka przez fosę	4 000 000,00	2 687 266,21 * koszt razem z remontem ścian budynku
Wkład własny (budżet: miasta, uczelni, inne) (zł) udział [%]	1 032 105,90 55%	937 819,48 44%	2 516 316,12 44%	5 692 609,04 56%	Bd. Bd.	1 042 928,97 39%
Dofinansowanie unijne (zł) udział [%]	795 838,48 45%	1 206 300,90 56%	3 323 489,38 56%	4 513 875,00 44%	Bd. Bd.	1 644 337,24 61%

Analiza publikacji na temat dofinansowania projektów miejskich ze środków unijnych oraz realizacje z Wrocławia i innych miast potwierdzają, że jeśli chcemy kształtować krajobraz za pomocą inwestycji w zielen miejską, należy zawsze myśleć szerzej i koncentrować się nie na samym przedsięwzięciu, ale celu, jaki chcemy osiągnąć. Może być nim pobudzenie danego obszaru pod kątem turystyki, kultury czy wyjście naprzeciw potrzebom społeczności lokalnej. Takie projekty miały szanse uzyskać dofinansowanie w poprzedniej dekadzie i po części było to bazą wyjściową dla okresu

programowania środków unijnych na lata 2014-2020. Przykłady wrocławskie, pokazały że dzięki dofinansowaniu prac w ramach inwestycji w tereny zieleni, można było odzyskać **nawet ponad 50% środków finansowych brutto**. Kluczem do sukcesu w poprzedniej dekadzie było zabezpieczenie odpowiednich środków w budżecie, staranne przygotowanie dokumentacji aplikacyjnej i takie dopasowanie programu zgłaszanych projektów, aby spełniały warunki ogłaszanych konkursów.

Szansą na dofinansowanie remontów i inwestycji wrocławskich założeń zieleni, było również sięganie po **dotacje celowe z Gminnych i Wojewódzkich Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej** (Tabela 33). Przykładowo prace w założeniach zieleni pn. *rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8 (Ryc.89a)¹⁸² oraz *Ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame we przy ul. św. Marcina 12 (Ryc.89b)¹⁸³, przeprowadzono z znacznym udziałem funduszy WFOŚiGW. Klasztor Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przeprowadził rewaloryzację wewnętrznego wirydarza „C” dzięki dofinansowaniu z Wydział Ochrony i Kształtowania Środowiska UMW. Natomiast Zarząd Zieleni Miejskiej korzystał głównie z dotacji Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. W 2003 r. sięgano również po dotacje Funduszu Powiatowego na usuwanie „dzikich wysypisk” na terenie lasów komunalnych, a w latach 2006-2007 czerpano z dotacji Funduszu Wojewódzkiego, które przeznaczono na umocnienie skarp *Wyspy Słodowej oraz dofinansowanie pierwszego etapu zalesień w ramach rozpoczętej budowy *parku leśnego Janówek (Wiśniewska 2008). Ze względu na fakt, że potrzeby w zakresie prac były znacznie wyższe niż możliwości finansowe Gminy, ZZM przez wiele lat ubiegał się o dodatkowe środki z funduszy celowych przeznaczonych na ochronę środowiska. Niestety Gminny Fundusz działał do 2009 r., w następnych latach ZZM nie był już dofinansowywany tego typu dotacjami (Koniecka, Rozalski 2010, s. 45). Dlatego też szans szukano w sięganiu po dofinansowania w ramach środków unijnych (Ryc. 90).

Ryc. 89 (a-b). Przykłady założeń zieleni we Wrocławiu, w których prace zrealizowano dzięki dotacjom zewnętrznym: a) rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8; b) ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame.
Fot. <http://ikropka.eu/projekt/park-przy-dworskiej-rewaloryzacja/> dostęp: 2020, S. Rozalski 2019.

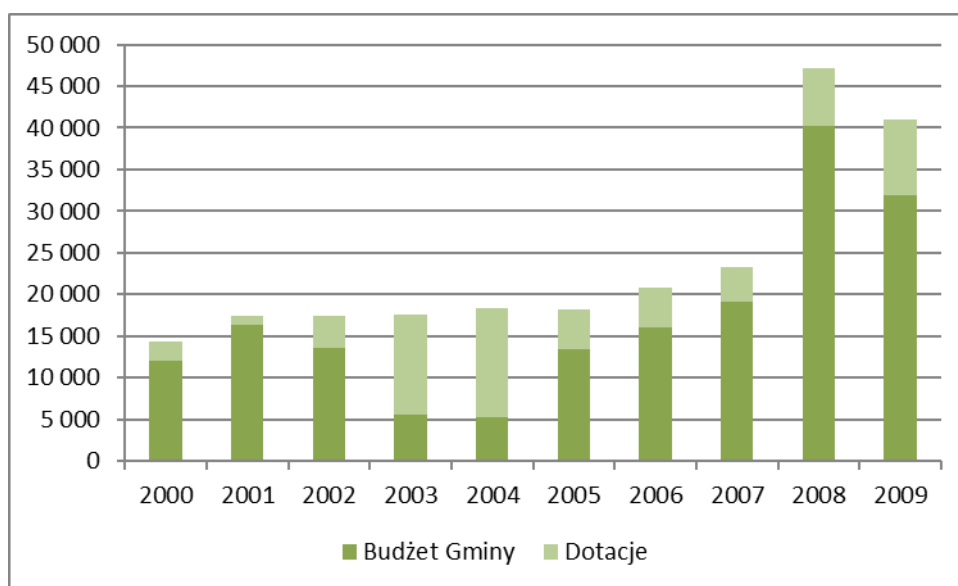
¹⁸² Rewaloryzacja dawnego parku dworskiego wykonana w ramach zadania pn.: „Rozbudowa Ośrodka Szkolno-Wychowawczego Dzieci Nieusłyszących przy ul. Dworskiej 8 we Wrocławiu”. W ramach prac: przeprowadzono całościową modernizację nawiązującą do historycznego parku krajobrazowego, ale z uwzględnieniem współczesnych funkcji. Wykonano m.in. nasadzenia, ukształtowanie terenu tj. nasypy, przygotowano grunt pod trawniki, wyposażenie w małą architekturę (ławki, kosze, tablice edukacyjne), ścieżki, drogi, chodniki, plac (źródło: <http://www.umwd.dolnyslask.pl/inwestycje/rozbudowa-osrodka-szkolno-wychowawczego-dzieci-nieslyszacych/>, dostęp: 04.2020).

¹⁸³ Ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame we przy ul. św. Marcina 12 we Wrocławiu - nowa aranżacja założenia zieleni przy budynku klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame na ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej, w ramach której odrestaurowano zabytkowy ogród przy Domu Zakonnym (źródło: <http://www.ndwroclaw.com/#!realizacja-projektu/c1klu>, dostęp: 04.2020).

Tabela 33. Poziom dofinansowania prac w wybranych założeniach zieleni miejskiej Wrocławia w ramach innych środków (programy: WFOŚiGW).

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. BIP UMWD, BIP UMW, źródeł internetowych <http://www.ndwroclaw.com>.

Nazwa prac w założeniu zieleni	Rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8 (Rozbudowa Ośrodka Szkolno-Wychowawczego Dzieci Nieśłyszących)	Ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame przy ul. św. Marcina 12	Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przy pl. bpa Nankiera 16
Całkowity koszt prac (zł)	1 662 520,34	412 793, 00	b.d.
Wkład własny (budżet: Województwa, Klasztoru, in. instytucji) (zł)	1 399 446,48 Województwo Dolnośląskie	212 793,00 Klasztor Sióstr Szkolnych de Notre Dame	b.d. Klasztor Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej
udział [%]	66%	52%	b.d.
Dofinansowanie (zł): Źródło:	243 735,86 Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu	200 000,00 Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu	b.d. Gmina Wrocław - Wydział Ochrony i Kształtowania Środowiska
udział [%]:	14%	48%	b.d.

Ryc. 90. Udział dotacji na zielenie w ramach wydatków ponoszonych przez ZZM w latach 2000-2009.

Objaśnienie: W wykresie przedstawiono wydatki na zielenie dotyczące jedynie wydatków poniesionych przez ZZM, w ramach których uwzględniono całkowity zakres działalności statutowej jednostki m.in. koszty bieżącego utrzymania i konserwacji wszystkich zarządzanych obiektów, poniesione nakłady inwestycyjne oraz inne zadania statutowe przydzielone ZZM. Źródło: Konięcka, Rozalski 2010, s. 45, BIP, mat. arch. ZZM.

5.2.2. Alternatywne źródła utrzymania

Dobrym przykładem pozyskiwania alternatywnych funduszy na ochronę, utrzymanie i rozwój założeń zieleni był **Ogród Doświadczeń w Krakowie** (realizacja od 2007 r.). Ogród jest założeniem edukacyjno-sensorycznym z interaktywną ekspozycją, w którym odwiedzającym oddano do dyspozycji ok. 60 urządzeń edukacyjnych. Koszty utrzymania parku oraz poszerzania oferty edukacyjnej pokrywane były z budżetu Muzeum Inżynierii Miejskiej (do którego ogród przynależał od 2008 r.). Dodatkowo, część kosztów postanowiono pokryć ze **sprzedaży biletów wstępu** do ogrodu. Ze względu na fakt, że budżet Krakowa był ograniczony, a tereny zieleni mają duże znaczenie dla jakości życia mieszkańców, należało zidentyfikować nowe źródła finansowania. Z uwagi, że przestrzeń

parku jest atrakcyjna dla odwiedzających, byli oni skłonni zapłacić niewielką opłatę za wstęp. Pieniądze pozyskiwane ze sprzedaży biletów przeznaczano na **utrzymanie** parku i **poszerzenie** ekspozycji edukacyjnej. W 2014 r. trwały prace nad budową ogródka geologicznego, ogródka zapachów oraz zielonego labiryntu, w celu ich szybkiego udostępnienia. Ogród Doświadczeń powstał w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL. W ramach podziału zadań na różne podmioty, Krakowski Zarząd Komunalny (później ZIKiT) udostępnił i zagospodarował teren, przygotował zespół pracowników oraz udostępnił ekspozycje. Z kolei stowarzyszenie „Siemacha” poprowadziło rekrutację pracowników i działania promocyjne. Wsparcie zadeklarowała również Gmina Kraków. Inicjatorzy, organizatorzy i przyjaciele parku utworzyli Towarzystwo Przyjaciół Ogródo Doświadczeń, zapewniając tym samym możliwość aktywnego uczestnictwa w tej inicjatywie wszystkim zainteresowanym. W 2012 r. Ogród Doświadczeń odwiedziło 87 000 osób, z czego 67 000 wykupiło bilety (5,5 zł ulgowy, 8 zł normalny) - ze sprzedaży biletów wstępu pozyskano więc ok. 400 tys. zł (Kowalińska 2013, s. 166).

Wrocławskim przykładem przychodów ze sprzedaży biletów wstępu są: **Ogród Japoński** w Parku Szczytnickim (rewaloryzacja 1997, 1998) i ***Leśny Park Przygody** na Wyspie Opatowickiej (realizacja 2005-2007). W 2007 r. Zarząd Zieleni Miejskiej uzyskał 851 tys. zł dochodu, głównie ze sprzedaży biletów do tych dwóch obiektów. Ogród Japoński w 2007 r. w sezonie otwarcia tj. od 1 kwietnia do 31 października odwiedziło 170 000 osób (*Sprawozdanie Prezydenta Wrocławia z realizacji zadań w 2007 r.*, 2008). Bilety do ogrodów nie są jednak stałym i przewidywalnym źródłem dochodu. Mniejsza frekwencja w 2010 r. spowodowana niesprzyjającymi warunkami pogodowymi, wczesną wiosną (długotrwały okres zimowy), a zaraz po tym okresie, falą upałów, sprawiła że w okresie otwarcia Ogród Japoński odwiedziło ok. 164 500 osób (*Sprawozdanie Prezydenta Wrocławia z realizacji zadań w 2010 r.*, 2011). W 2011 r. **Ogród Japoński odwiedziło 194 874 osób**. W wyniku sprzedaży biletów wstępu uzyskano kwotę 440 tys. zł. (*Sprawozdanie Prezydenta Wrocławia z realizacji zadań w 2011 r.*, 2012)¹⁸⁴. Powyższy przykład obrazuje ponadto systematyczny wzrost turystyki kulturowej. Inne biletowane obiekty zieleni we Wrocławiu to: Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ogród barokowy przy Muzeum Miejskim (w ramach biletu wstępu do Muzeum) czy wrocławski Ogród Zoologiczny. Argumentem przemawiającym za **biletowaniem i ogradzaniem wybranych założeń zieleni** najczęściej jest ład i porządek. Przykładem są Ogród Japoński i Ogród Botaniczny, gdzie płaci się za wejście. O ile pomysł pobierania opłat za wejścia na teren wyremontowanych założeń zieleni, może być częściowym źródłem kosztów utrzymania oraz poszerzenia oferty założenia, o tyle doświadczenia na gruncie wrocławskim dowiodły, jak wielkie larum oraz polaryzację ze strony społeczeństwa może wywołać taka propozycja. Przykładem był przedstawiony w 2009 r. przez przedstawicieli samorządu pomysł pobierania opłat za wejścia do parków, **Pergoli i Ogródo Staromiejskiego** (Wójcik 2009b, Knapik 2009). Wobec szerokiej fali krytyki i powszechnego sprzeciwu społeczeństwa, miasto oficjalnie wycofało się z propozycji opłat za wstęp do parków. Opisany przypadek miał miejsce podczas zakończenia prac związanych z rewaloryzacją ***Parku im. M. Kopernika** przy ul. Teatralnej (2010) oraz otwarcia ogrodu dla zwiedzających. Przedstawiony pomysł, nawet gdyby został pozytywnie przegłosowany przez wrocławskich radnych, to i tak kłóciłby się z akcją *Wrocławianie na polanie* Wydziału Zdrowia Urzędu Miejskiego, ponieważ celem kampanii było zachęcanie wrocławian do korzystania z ogólnodostępnych terenów zieleni miejskiej, a szczególnie z parków i skwerów.

Środki finansowe mogą napływać również z organizacji wystaw ogrodnich na terenach zieleni. Niemieckim przykładem jest BUGA (Bundesgartenschau), którą odwiedza średnio 3 mln gości. Znacznie wzrastają wówczas dochody z turystyki, na czym korzystają hotelarze, restauratorzy i przewoźnicy. Zdarza się też, że nowo powstałe miejsca pracy są zachowywane (Komorowska 2013a). Można powiedzieć, że olbrzymi potencjał wystawowy tkwi w ***Parku Szczytnickim** we Wrocławiu.

¹⁸⁴ Pozostałe przychody w zarządzaniu terenami zieleni Wrocławia uzyskiwano m.in. ze sprzedaży drewna opałowego (z wycinki martwych i powalonych podczas wichur drzew), kar umownych, odsetek i opłat z tytułu dzierżawy (plaże miejskie na terenach zieleni, miejskie ogrody działkowe, ogródki gastronomiczne tj. *Wyspa Słodowa i in.). Ponadto ciekawym pomysłem jest symboliczna opłata za korzystanie z klasycznej francuskiej karuzeli w ***Parku im. M. Kopernika** przy Teatrze Lalek.

Pomysły takie, jak romantyczny ślub w drewnianym kościółku św. Jana Nepomucena, chińska herbata w ogrodzie i rabaty w stylu anglosaskim uwzględniono w strategii rewaloryzacji parku (Drapella-Hermansdorfer, Ogielski, Brodzka, Dworniczak 2007) i od lat zapowiadano na łamach prasy (Kaczmar 2009). Planowane ogrodzenie obszaru wpisanego do UNESCO ułatwiłoby sprawdzanie biletów do rejonu parku nasyczonego tak wieloma atrakcjami (Kaczmar 2009). Jednak dyskusje prowadzone w różnych gremiach, nie doprowadziły do wypracowania konkretnych rozwiązań.

Ryc. 91 (a-b). Przykład założenia zieleni z biletowanym wejściem - Ogród Japoński.
Fot. mat. arch. ZZM, źródło: www.visitwroclaw.eu, dostęp: 2020.

Parki i ogrody mogą stanowić element **aktywizacji turystyki**. Wybrane wrocławskie przykłady takie, jak Ogród Japoński (Ryc. 91a-b), *park im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek, fontanna multimedialna w necie wewnątrz Pergoli przy Hali Stulecia dowodzą, że parki mogą stać się istotnym elementem promocji regionalnej tożsamości i elementem aktywizującym rozwój miasta. W Polsce brak jest tak pozytywnego zjawiska, jakie obserwuje się np. w Wielkiej Brytanii, gdzie ogrody stały się formą turystyki kulturowej, miejscem rekreacji i odnowy, a wiele osób utożsamia pobyt w nich z duchową satysfakcją (Zachariasz 2008, s. 158). Na Wyspach Brytyjskich chęć zobaczenia pięknego parku jest wynikiem rosnącej popularności ogrodnictwa. Przeprowadzone badania wykazały, że w ciągu roku 16 mln osób odwiedza **historyczne ogrody** i w większości wypadków **płaci za wstęp**. Moda na odwiedzanie ogrodów, podobnie jak inne formy atrakcji, staje się zorganizowaną i skomercjalizowaną dziedziną turystyki. Wpływ na rosnące zainteresowanie ogrodami w Anglii miały długoletnie działania, m.in. ogromne zróżnicowanie obiektów; ekspansja i rozwój organizacji takich jak: National Trust, Royal Horticultural Society, English Heritage - posiadających ogrody i zarządzających nimi; rozwój przedsiębiorczości turystycznej, wolnej konkurencji, np. otwarte zarówno domy i ogrody; udostępnianie obiektów w określone dni bezpłatnie lub opłaty za zwiedzanie przeznaczone na cele charytatywne; promowanie ogrodów przez wystawy począwszy od National Garden Scheme w 1927 r., Festival of Britain w 1951 r. i inne festiwale np. Garden Festivals w l. 80. XX w. czy Chelsea Flower Show oraz stałe podsyćanie zainteresowania ogrodnictwem (Zachariasz 2008, s. 158)¹⁸⁵. Niemczech w trakcie wystawy BUGA 2005 w Monachium, Riemer Park w ciągu pierwszego sezonu po otwarciu odwiedziło 3 mln turystów, którzy płacili za bilety, co świadczyło o skali tego typu przedsięwzięcia (Drapella-Hermansdorfer 2011). **Powyższe dowodzi, że parki i ogrody z jednej strony mogą być elementem turystyki kulturowej, a przy uwzględnieniu odpowiedniej chłonności terenu, częściowo również rodzajem samofinansujących się przedsięwzięć.**

Zjawisko takie obserwowaliśmy również we Wrocławiu. Chęć sprostania wzrostowi gospodarstwu, rosnącej liczbie turystów, wyrażana była w konsekwentnej rewaloryzacji i remontach założeń zieleni w **centrum miasta**. Tłumaczyło to ideę tworzenia tzw. miejsc z klasą stanowiących bieguny wysokiej jakości użytkowej i kompozycyjnej, które miały podnosić jakość estetyczną, przyciągać turystów oraz deweloperów (por. 3.2.5.). Przykładem turystyki związanej

¹⁸⁵ Chelsea Flower Show - jedno z najważniejszych wydarzeń światowego kalendarza ogrodniczego corocznie odwiedzane przez tysiące zwiedzających (Zachariasz 2008, s. 158).

z założeniami zieleni we Wrocławiu są również zorganizowane wycieczki do Ogrodu Zoologicznego, Ogrodu Japońskiego oraz na pokazy fontanny multimedialnej w Parku Szczytnickim przy Hali Stulecia (por. 3.2.11).

Z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta, szeregu korzyści, dostarczają również tzw. usługi ekosystemowe. Najprostszym przykładem może być pozyskiwanie drewna opałowego z lasów komunalnych. Zagadnienie zostało szczegółowo omówione w dalszej części pracy (por. 6.1.2.).

5.2.3. Wrocławska szkoła ochrony zabytkowych założeń zieleni

Już od lat powojennych zespoły, które pracowały w miejskich pracowniach urbanistycznych nad szczegółowymi planami miejscowymi, postulowały ochronę istniejących terenów zieleni i wspierały działania konserwatora zabytków w celu ochrony wartości biologicznych i kulturowych miasta przed inwestorami i zaborczą polityką przestrzenną¹⁸⁶. W pracach tych pielęgnowano klinowy układ zieleni, rozbudowywany o zieleń osiedlową i ogrody działkowe, które miały wspierać klimatyczną, ekologiczną i rekreacyjną rolę zieleni (Drożdż 2013, s. 68). Niestety historia pokazuje, iż postulaty te odnosiły się jedynie do teorii i zapisów planistycznych, nie popartych działaniami. **Priorytet zadań konserwatorskich** na tle innych działań w założeniach zieleni w okresie ostatnich dekad, można w sposób logiczny uzasadnić chęcią podniesienia jakości w obiektach zabytkowych objętych opieką Zarządu Zieleni Miejskiej, zanim zostały podjęte kroki w kierunku zagospodarowania nowych terenów. Z uwagi, iż od czasu wojny do 2000 roku we Wrocławiu nie powstał żaden nowy park miejski (nie licząc adaptacji dawnych cmentarzy, przekształceń istniejących założeń zieleni i zieleni osiedlowej), **pierwszeństwo i pełne zaangażowanie należało skoncentrować na zabytkowych założeniach zieleni**, gdyż to one stanowiły dziedzictwo historyczne, kulturowe i najbardziej potrzebowały interwencji. Intensyfikacji procesów sprzyjały transformacje ustrojowe i gospodarcze, a także rosnąca samoświadomość gospodarzy miasta. Założenia zieleni odziedziczone od poprzednich gospodarzy, pomimo iż część z nich została objęta ochroną prawną dopiero w późniejszych latach, to w większości traktowane są obecnie jako zabytkowe założenia zieleni. Pomaga temu szerokie spektrum form ochrony (por. 4.1.). Tych obiektów w strukturze Wrocławia jest najwięcej, a zaległości opisane w poprzednich rozdziałach uzasadniają regułę pierwszeństwa prac zabezpieczających i ochrony krajobrazów kulturowych przed zniszczeniem przed podejmowaniem kolejnych działań.

We Wrocławiu najwyższy poziom rewaloryzacji historycznych terenów zieleni zawdzięczamy wieloletniej, wielopoziomowej i skrupulatnej pracy oraz zaangażowaniu specjalistów odpowiedzialnych za zieleń zabytkową w poszczególnych jednostkach i organach¹⁸⁷.

Na **poziomie lokalnych dokumentów** planistycznych i programowych są m.in. SUIKZP, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, *Gminny Program Opieki nad Zabytkami*, *Lokalny Program Rewitalizacji Wrocławia*, *Założenia polityki...* i in. Każde z opracowań respektuje działania konserwatorskie w obszarze historycznych założeń zieleni.

W ujęciu **organów i służb konserwatorskich** zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Wrocławia realizuje Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków. Obowiązki określone w ustawie o ochronie dóbr kultury podlegają Dolnośląskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków. Organem odpowiedzialnym za działania na rzecz miejsc wpisanych na

¹⁸⁶ Terenami zieleni powojennego Wrocławia zajmowały się m.in. H. Ciechanowska, E. Kazmierowska-Cieszyńska, A. Ptaszyccka, A. Guerquin. A wśród projektantów środowiska przyrodniczego prekursorką była Z. Bernkopf, którą zastąpiły M. Szymocha i K. Haladyn (Drożdż 2013, s. 68).

¹⁸⁷ Regulacje prawne w zakresie ochrony zabytkowych założeń zieleni na poziomie krajowym wynikają m.in. z przepisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23.07.2003 r. (Dz. U. 2018, poz. 2067 z późn. zm.) oraz Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22.06.2017 r. (Dz.U. 2017, poz. 1265) w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Listę UNESCO jest lokalny ośrodek przy Narodowym Instytucie Dziedzictwa. Działania mające na celu ochronę, zachowanie i koordynację procesów w zabytkowych założeniach zieleni w Urzędzie Miejskim należą także do zadań odpowiednich pełnomocników m.in. Pełnomocnika ds. UNESCO oraz Pełnomocnika ds. Rewitalizacji. Ustalenia odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków określone w planach miejscowych oraz decyzjach o warunkach zabudowy ustanawiają odpowiednie organy administracji architektoniczno-budowlanej miasta odpowiedzialne za zagospodarowanie przestrzenne tj. Wydział Architektury i Budownictwa. Z kolei wdrażaniem tych postanowień w konkretne projekty i realizacją zajmują się wybrane jednostki organizacyjne tj. Zarząd Zieleni Miejskiej.

Na **poziomie dokumentacji projektowych** oraz **programów konserwacji** zabytkowych założeń zieleni, rozwiązania wprowadzane są z uwzględnieniem kwestii konserwatorskich m.in. opinii, zaleceń, uzgodnień, jak również decyzji w zakresie prowadzenia badań archeologicznych przekazywanych przez ww. organy. Wrocław posiada **bogaty dorobek** w zakresie **opracowań analitycznych** poświęconych zabytkowym założeniom zieleni. Są to różnego rodzaju: kwerendy historyczne, studia historyczno-urbanistyczne, programy konserwatorskie sztuki ogrodowej, studia i analizy szaty roślinnej (wiekowe, gatunkowe, kompozycyjne)¹⁸⁸. W latach 90. znacznie wzrosła liczna opracowań historycznych dla założeń zieleni, co świadczyło o szerokim przygotowaniu źródłowym do późniejszych dokumentacji oraz prac wykonawczych o charakterze konserwatorskim (por. 1.5.).

Na etapie **robót budowlanych** troska o ochronę zabytkowych założeń zieleni wyrażana jest poprzez odpowiednie wymagania w stosunku do osób kierujących pracami, sprawujących nadzór inwestorski, nadzór dendrologiczny, jak również wymagania w stosunku do osób, które będą wykonywały prace o charakterze technicznym w zakresie prac konserwatorskich oraz restauratorskich¹⁸⁹. Podobnie wygląda kwestia ochrony zabytków archeologicznych w ramach założeń zieleni. Tutaj również nałożone są stosowne obostrzenia w stosunku do osób sprawujących **nadzór i ratownicze badania archeologiczne**.

W myśl wrocławskiego *programu opieki nad zabytkami na lata 2010-2013*, wszystkie przedsięwzięcia, realizowano z uwzględnieniem **podstawowych zasad rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni** tj.:

- odtworzenie historycznej kompozycji bez zmiany charakteru stylistycznego założenia zieleni,
- unikanie przeinwestowania i lokalizowania funkcji zmieniającej charakter obiektu,
- uzupełnianie luk powstałych w wyniku wycinek sanitarnych – natychmiast realizowanymi nasadzeniami roślin o odpowiednich parametrach i jakości, tych samych gatunków, co rośliny usunięte,
- stosowanie nawierzchni i elementów małej architektury nawiązujących do stylu historycznego założenia zieleni (*Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010-2013 Wrocławia*, 2010 s. 34).

We Wrocławiu, niezależnie od formy własności, od wielu lat prowadzona jest systematyczna rewaloryzacja i bieżąca pielęgnacja zabytkowych założeń zieleni poprzez: wymianę lub remont ciągów pieszych, konserwacje architektury ogrodowej (mostki, altany, rzeźby), remonty obiektów budowlanych w parkach (tj. kościółek pw. św. J. Nepomucena w Parku Szczytnickim, kolumna F. Wilhelma II), wymianę elementów małej architektury (ławek, koszy na śmieci, oświetlenia) czy uzupełnienie nasadzeń. Świadectwem dobrego przygotowania źródłowego i ochrony założeń zieleni na wszystkich poziomach jest szereg **znakomitych rewaloryzacji** z lat 2000-2010, wśród których

¹⁸⁸ Tematyką opracowań historycznych dla założeń zieleni Wrocławia zajmowało się wielu wybitnych specjalistów m.in. K. Eysymontt, Z. Bandurska, G. Grajewski, J. Ilkosz, I. Bińkowska, M. Mularczyk, E. Szopińska i in. (por. 1.5.).

¹⁸⁹ Osoby takie muszą spełniać wymagania określone w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* m.in. posiadać odpowiednie kwalifikacje oraz doświadczenie zawodowe w pracy przy obiektach i zabytkowych założeniach zieleni.

można przywołać: *Park Południowy (Ryc. 92), *Park Staromiejski im. M. Kopernika¹⁹⁰, *Park im. S. Staszica, *cz. Parku Szczytnickiego, cz. Parku Brochowskiego, cz. *Parku Zachodniego, *Promenadę Staromiejską na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej, *skwer na pl. św. Macieja, *skwer przy ul. Dawida, *skwer przy ul. Przestrzennej, *skwer przy ul. Z. Krasińskiego/Podwale, pełną rewaloryzację i rekonstrukcję ogrodowych założeń zieleni w kameralnej skali, stanowiących uzupełnienie zabytkowej architektury: *wirydarz w Muzeum Architektury, *ogrody przy d. Pałacu Królewskim (d. Pałacu Spätgenów) przy ul. K. Wielkiego 35, *ogrody biskupie na Ostrowie Tumskim, *dziedzińce Ossolineum i *wirydarz w klasztorze Sióstr Urszulanek przy pl. Nankiera, jak również założenia zieleni przyulicznej w postaci alei i szpalerów (Wiśniewska 2005, *Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010-2013 Wrocławia*, Ornatok 2013 s. 801).

5.3. Podsumowanie

Wrocławską politykę w zakresie ochrony i konserwacji założeń zieleni w latach 2000-2010 charakteryzował wzrost intensywności działań w stosunku do planowania nowych terenów zieleni. Dziś trudno jednoznacznie ocenić przyczyny tego stanu rzeczy, ponieważ wpłynęło na to wiele różnorodnych czynników. Niemniej przegląd zagadnień związanych z tematem rozdziału pozwolił sprecyzować powody pierwszeństwa tych prac nad pozostałymi. Przedstawione analizy wykazały, iż przyczyny zaniedbań miały charakter:

- **historyczno-polityczny:** zniszczenia powojenne, „zerwanie ciągłości” tradycji w związku z wymianą mieszkańców ziem, socjalistyczny ustrój polityczny i gospodarka centralnie sterowana, niwelowanie „skoku cywilizacyjnego” w stosunku do krajów rozwiniętych po 1989 r., zdarzenia losowe (tj. powódź 1997) i in.;
- **społeczny:** opór przed niemieckim rodowodem, brak właściwego przygotowania i doświadczenia zawodowego nowych gospodarzy i pracowników gospodarki komunalnej, koncentracja na inwestycjach mieszkaniowych, komunikacyjnych i usługowych i in.;
- **ekonomiczny:** brak środków finansowych i materiałów po wojnie, permanentne niedoinwestowanie prac w zakresie założeń zieleni również po 1989 r.;
- **administracyjno-prawny:** „martwe” zapisy programów, planów i strategii w okresie powojennym, dwukrotna konieczność aktualizacji aktów prawnych w zakresie budownictwa, ochrony przyrody, zabytków i planowania przestrzennego po 1989 r. oraz w związku z akcesją do Unii Europejskiej po 2004 r., niska ranga założeń zieleni miejskiej w polityce miasta, brak specjalistycznych opracowań branżowych i strategii rozwoju terenów zieleni, często nieuregulowany stan własności gruntów, rozproszenie decyzyjności oraz odpowiedzialności, kolizje z istniejącą infrastrukturą, pierwszeństwo działań konserwatorskich i in.

Warto zauważyć, że Wrocław w okresie 30 lat od zmiany ustroju politycznego w 1989 r. przeszedł proces od transformacji, przez nową samoświadomość, po doskonalenie rozwiązań na podstawie pierwszych zdobytych doświadczeń. Towarzyszył temu rozwój edukacji i przygotowania zawodowego w zakresie architektury krajobrazu. Nastąpiła stopniowa zmiana postaw i oczekiwań społecznych odnośnie ładu przestrzeni, dostrzegania wartości dziedzictwa historycznego, zmiana spojrzenia na tereny zieleni. Działaniom na rzecz ochrony zabytkowych założeń zieleni pomagały czynniki takie, jak:

- **aktywizacja turystyki:** promocja regionalnej tożsamości i kreowanie „miejsz z klasą” i in.;
- **rozwój wrocławskiej szkoły konserwacji zieleni;**

¹⁹⁰ *Park Staromiejski im. M. Kopernika (2009-2010) – dawny ogród rezerwy kupieckiej przy ul. Teatralnej we Wrocławiu, otrzymał specjalne wyróżnienie w ramach konkursu *Dolnośląski Laur Konserwatorski 2011*. Nagrodę przyznało Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, za rewaloryzację i częściową rekonstrukcję d. układu kompozycyjnego ogrodu, stanowiącą przykład stylowego ogrodu miejskiego oraz za wskazanie kierunku dla działań rewaloryzacyjnych dawnych plant miejskich (źródło: mat. arch. ZZM).

- **możliwość dofinansowania inwestycji:** Fundusze Europejskie, Gminne i Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz innych źródeł utrzymania, jak opłaty z tytułu dzierżaw, atrakcji i in.

Wzrost intensywności działań o charakterze konserwatorskim w zakresie zieleni, napotykał z czasem na kolejny istotny problem, jakim było **utrzymanie jakości i zakładanego standardu** wyremontowanych założeń zieleni. Obserwacje i zgromadzone materiały dowiodły, że wiele obiektów w stosunkowo krótkim czasie zostało zniszczonych lub mocno wyeksploatowanych. Ze względu na szereg czynników opisanych w dalszej części pracy, część z nich ponownie popadała w zaniechanie. Taki stan rzeczy związany był z barierami natury finansowej, organizacyjnej, formalno-prawnej, ale pośrednio również z brakiem całościowej **strategii rozwoju** terenów zieleni miejskiej we Wrocławiu. Rozważania na temat tych zagadnień zostały podjęte w kolejnych rozdziałach pracy.

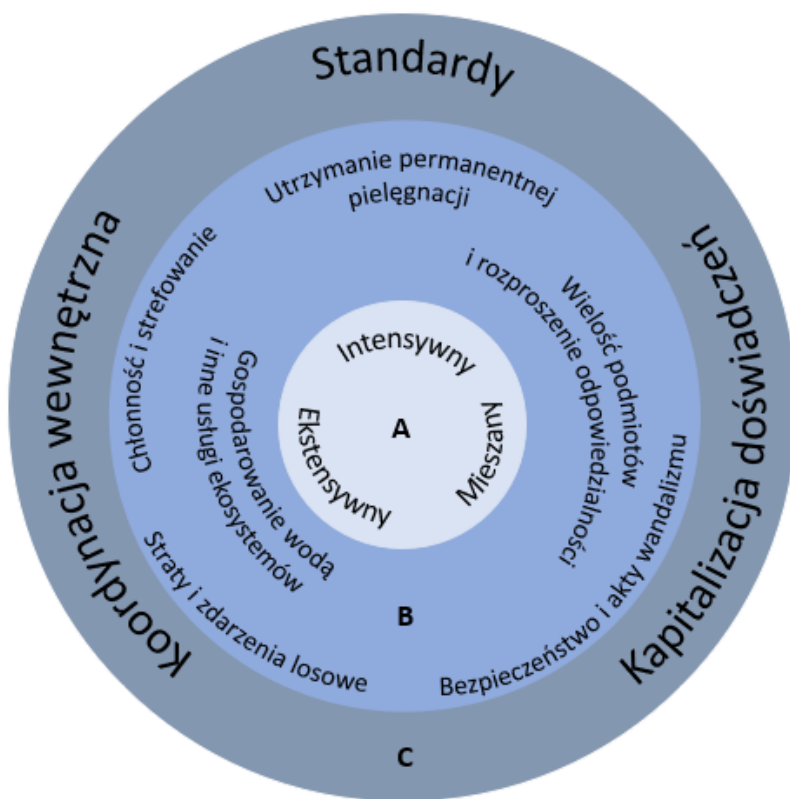

Ryc. 92. Przykłady rewaloryzacji założeń zieleni we Wrocławiu z okresu 2000-2010 - Park Południowy.
Fot. S. Rozalski 2012.

Rozdział 6 – Gospodarowanie zielenią miejską

Intensyfikacja prac w założeniach zieleni Wrocławia w dekadzie 2000-2010, łączyła się z większymi obowiązkami miasta w tym zakresie (Ryc. 93). Gospodarowanie zielenią miejską może być rozumiane w różny sposób. Z jednej strony dotyczy rutynowych zadań, czyli bieżącego utrzymania zieleni, z drugiej zaś wiąże się z całą gamą innych wyzwań¹⁹¹. W gospodarowaniu zielenią wyróżniamy trzy typy: intensywny, ekstensywny i mieszany (por. 2.1). W niniejszym rozdziale pominięto zadania rutynowe, skupiając się na bardziej indywidualnych aspektach.

W tle doniesień promujących osiągnięcia ZZM, stały problemy z jakimi zmagali się pracownicy administracji miejskiej, aby utrzymać wysoką jakość wyremontowanych obiektów. Jednocześnie rosnąca aktywność społeczna powodowała coraz większą penetrację i korzystanie ze śródmiejskich założeń zieleni. Sprzyjała temu polityka miejska nastawiona na kreowanie „miejsz z klasą”. Raporty z badań zrewitalizowanych terenów zieleni dowiodły, że inwestycje w infrastrukturę parkową wpłynęły na zwiększenie liczby jej użytkowników i nadmierną eksploatację¹⁹². Przykładowo *Wyspa Słodowa (2005-2006), uwielbiana przez młodzież i uznawana za miejsce „kultowe”, w kilka lat po przebudowie uległa ponownej dewastacji. Na ten stan rzeczy wpłynęło przekroczenie chłonności obiektu, połączone z brakiem zaplecza sanitarnego oraz regulacji dotyczących użytkowania terenu.

Ryc. 93. Uwarunkowania dotyczące wyboru typu gospodarowania zielenią miejską.

Legenda: A – Typy gospodarowania zielenią miejską, B – Trudności w utrzymaniu jakości założeń zieleni, C - Uwarunkowania wewnętrzne. Oprac. S. Rozalski.

¹⁹¹ Rozumiemy pod tym prace porządkowe (sprzątanie śmieci, grabienie liści), eksploatacyjne (naprawy oświetlenia, fontann, małej architektury) i konserwacyjne (pielęgnacja zieleni, nasadzenia uzupełniające).

¹⁹² Dot. badań przeprowadzonych w 2013 r. na zlecenie ZZM przez Wrocławską Rewitalizację Sp. z o.o. na osiedlu Nadodrże dla zadań *przebudowa zieleńca przy pl. Strzeleckim, *przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej, *przebudowa parku im. S. Staszica. Liczba użytkowników założeń zieleni wzrosła od 10,08% do 51,51% (Szewczyk, Arns-Adamczyk 2013).

Podnoszenie standardu założeń zieleni było proporcjonalne do ponoszonych wydatków. Przy permanentnym niedoborze źródeł finansowania, problem utrzymania terenów stawał się coraz poważniejszy. Skutki powielania tych samych wzorców projektowych ujawniły się dopiero w fazie eksploatacji, ponieważ z reguły wybierano intensywne typy pielęgnacji. Metodami ekstensywnego typu użytkowania nie sprzyjały również postawy społeczne. Przeinwestowanie, wybranych obiektów, w zderzeniu z rzeczywistością okazało się rozwiązaniem nietrafionym, ze względu na wysokie koszty utrzymania oraz brak możliwości limitowania ilości użytkowników. Było to szczególnie dotkliwe w przypadku imprez masowych.

Z okresu 2000-2010 nie posiadamy wiarygodnych danych na temat kosztów, jakie samorzady ponosiły z tytułu bieżących napraw założeń zieleni. Dowiadaliśmy się o nich przede wszystkim z prasy, rzadziej z literatury przedmiotu. Większość użytkowników nie dysponowała wiedzą na temat skali zniszczeń i związanych z tym dodatkowych nakładów pielęgnacyjnych. Przedstawiane dalej problemy dotyczą podobnych mało znanych zagadnień.

6.1. Trudności w utrzymaniu jakości wrocławskich założeń zieleni

6.1.1. Wielość podmiotów i rozproszenie odpowiedzialności

Zgodnie z Ustawą z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska¹⁹³, do dbałości o stan zieleni zobowiązany jest właściciel terenu, na którym się ona znajduje, jednak przepisy w tym zakresie w wielu miejscach są niejasne i niepełne. Z uwagi na stan własności w granicach miasta, za zieleni może odpowiadać gmina¹⁹⁴, Skarb Państwa, spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty, właściciele prywatnych posesji, instytucje dydaktyczne¹⁹⁵, zakłady pracy itp. W niniejszym rozdziale omówiony został problem gospodarowania zielenią przez ZZM. W kontekście prezentowanych problemów wyjaśnienia wymaga pojęcie standardu, pod którym rozumiany jest docelowy stan danego założenia zieleni uzyskiwany dzięki odpowiednio dobranym zabiegom pielęgnacyjnym oraz zainwestowaniu w teren (infrastruktura, wyposażenie, rośliny). Wybór standardu ma przełożenie na koszty ponoszone na etapie zarówno zakładania, jak i utrzymania założenia zieleni.

W wielu przypadkach wielość podmiotów skutkuje brakiem koordynacji zarządzania danym terenem zieleni (Kosmala 2014, s. 5). Oznacza to, że każda jednostka może posługiwać się własnymi standardami, czego wynikiem mogą być różnice w jakości i terminach przeprowadzanych prac. W przypadku ZZM z reguły są to relatywnie najwyższe standardy dedykowane konkretnym lokalizacjom i przeznaczeniom zieleni, podczas gdy pozostałe jednostki miejskie (MCS, ZZK, ZDiUM, ZCK, szkoły i in.), z uwagi na swoje cele statutowe nie przywiązują do tych problemów aż tak dużej wagi¹⁹⁶. W pewnym sensie wynika to z **priorytetowych zadań**, które powierzono tym jednostkom (sport, edukacja, komunikacja).

¹⁹³ Dz.U. nr 129, poz. 902, nr 169, poz. 1199 i nr 170, poz. 1217.

¹⁹⁴ Gmina Miejska Wrocław posiada szereg jednostek organizacyjnych, w tym: 16 jednostek budżetowych, 3 samorządowe zakłady budżetowe, 27 instytucji kultury, ponadto inne: szkoły, placówki oświatowe, zakłady opieki, służby, inspekcje i in. (stan na rok 2016; źródło: www.bip.um.wroc.pl, dostęp: 02.2016). Zieleni w osiedlach mieszkaniowych oraz wewnątrz kwartałów starej zabudowy śródmiejskiej utrzymywana była przez ZZK, wspólnoty oraz spółdzielnie mieszkaniowe i in. Zieleni cmentarna zarządzana była przez ZCK (Wiśniewska 2008, Rozalski 2009). Powyższe uzupełniły gminne spółki tj. Aquapark, MPWiK, Stadion Wrocław i in.

¹⁹⁵ Do obszarów zieleni należały również ogrody dydaktyczne należące do uczelni wyższych (Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Ogród Roślin Leczniczych Akademii Medycznej) lub spółek miejskich (Miejski Ogród Zoologiczny) (Wiśniewska 2008, Rozalski 2009).

¹⁹⁶ W przypadku ZZM wszystkie tereny zieleni, przekazane przez Gminę Wrocław, objęte są konserwacją. Miasto zostało podzielone na rejony, dla których wyznaczono częstotliwość zabiegów pielęgnacyjnych i sposób eksploatacji obiektów małej architektury ogrodowej. Wykonawcy odpowiedzialni za bieżące utrzymanie i konserwacje zieleni wyłaniani są w procedurach zamówień publicznych na okres 2-3 lat, po czym procedura jest powtarzana. W ramach odrębnych zamówień, każdego roku dostarczany jest materiał roślinny do nasadzeń uzupełniających i ukwiecania miasta (Wiśniewska 2008, mat. arch. ZZM).

W latach 2000-2010 rangę terenów zieleni w mieście określały ówczesne *Założenia polityki...*, które pomimo ambitnych celów, nie zapewniały ani wystarczających środków ani narzędzi do ich realizacji. Dopiero pod koniec pierwszej dekady podjęto próby określenia standardów dla zieleni przyulicznej. Chociaż miały na celu pomoc, wsparcie merytoryczne i jakościowe projektantów, administratorów i zarządców terenu, to jednak nie były wiążące dla wszystkich podmiotów i nie uwzględniały problematyki zmian klimatu¹⁹⁷. W tym sensie okazały się mało użyteczne. W późniejszym okresie wdrażano również inne regulacje, dotyczące wybranych aspektów gospodarowania zielenią, aczkolwiek nie zostały one zebrane i udostępniane w postaci czytelnego kompendium wiedzy na stronach urzędu miasta.

Jedną z przyczyn trudności, jakie występowały w latach 2000-2010 był brak koordynatora prac dotyczących zieleni we wszystkich jednostkach Gminy Wrocław. Zazwyczaj zadania tego typu powierzane są ogrodnikom miejskim i podlegającym im zespołom¹⁹⁸. We Wrocławiu rola ta przypadła departamentom oraz wydziałom, które monitorowały prace podległych im komórek. Ówczesny poziom specjalistycznej wiedzy oraz brak mocy sprawczej, jak również brak wymiany doświadczeń pomiędzy różnymi zarządcami terenu nie ułatwiał jednak utrzymania wysokiej jakości w całym obszarze miasta. W większości przypadków brakowało inwentaryzacji zieleni oraz aktualizacji jej stanu. Brakowało również jednolitego wykazu zasobów zieleni oraz ich gospodarzy. Wartości, którymi się posługiwano były tylko przybliżone i zazwyczaj wymagały uaktualnienia (Rozalski 2009). Powyższe rozważania ukazały, że w latach 2000-2010 istniały braki zaplecza i dobrych praktyk współpracy międzysektorowej. Tylko w niektórych przypadkach kwestia standardu zieleni była regulowana (tj. parki, zieleńce, zieleń pasa drogowego ZDiUM przekazana w ZZM).

Przykładem często spotykanych trudności pielęgnacyjnych może być Wzgórze Gajowe przy ul. Bardzkiej, przy jednej z głównych arterii wjazdowych do miasta (Ryc. 94)¹⁹⁹. Przylega do niego osiedle Gaj zamieszkałe przez ok. 40 tys. osób. Do dzisiaj teren Wzgórza nie został zagospodarowany, pomimo licznych planów i projektów (górką saneczkowa, stok zjazdowy i in.). Nie pomogły temu nawet prace w sąsiedztwie związane z remontem dróg krajowych czy budową nowej trasy szybkiego tramwaju²⁰⁰. Teren zieleni od lat zaniedbany, porośnięty roślinnością ruderalną, popada w naturalną sukcesję poza wąskim przedpołem od strony ul. Świeradowskiej²⁰¹. Jest to przykład różnego standardu utrzymania jednego założenia zieleni zarządzanego przez wiele podmiotów. Największy kontrast stanowi zadbane zieleń przyuliczna w stosunku do zaniedbanego terenu Wzgórza. Jedną z przyczyn tej sytuacji jest skomplikowany stan własności oraz fakt, że głównym zarządcą terenu jest MCS, który na ten cel nie posiada odpowiednich środków²⁰². Z informacji uzyskanych od inspektorów

¹⁹⁷ Opracowanie wykonane na zlecenie ZZM prezentowało modelowe rozwiązania w zakresie kształtowania zieleni towarzyszącej miejskim trasom komunikacyjnym. Zieleń ujęto jako równoprawny element pozostałych składowych elementów trasy komunikacyjnej. W efekcie w planach miejscowych uwzględniano zapis odsyłający do tego dokumentu (Szopińska, Zygmunt-Rubaszek 2010).

¹⁹⁸ Stanowiska ogrodników miejskich oraz inspektorów zieleni znane były w ośrodkach miejskich już od XIX w. Takie osoby zatrudniano w ratuszach jako specjalistów od zieleni. Współcześnie sytuacja jest dużo bardziej skomplikowana, ponieważ zieleń miejska, zajmująca powierzchnie przylegające do siebie, leży w rękach różnych osób i gremiów (Greinert 2010). Ustalono dawniej zasady pielęgnacji parków przez ogrodników, w przypadku inwestora państwowego, zastąpiono skomplikowanymi procedurami przetargowymi, w ramach których wyłaniane są firmy zewnętrzne (Zachariasz 2008, s 156).

¹⁹⁹ Wzgórze Gajowe (wraz z przyległymi terenami zieleni pow. ok. 16 ha) to element dawnego traktu spacerowego wytyczonego wzdłuż obwodnicy kolejowej w XIX w. (Hryniewicz 2013, s. 600). W latach 50. i 60. wywożono tam gruz po zniszczeniach wojennych, w latach 70. było to składowisko odpadów komunalnych. W 2005 r. zostało podwyższone przez wywóz ziemi w trakcie budowy „Aquaparku”. Wysokość względna 30 m. (źródło: mat. arch. ZZM).

²⁰⁰ W okresie badawczym przedmiotowa inwestycja znajdowała się poza obszarem uchwalonego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Natomiast akty prawa lokalnego z lat 90. utraciły moc po wejściu w życie Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r.).

²⁰¹ W ramach WBO 2015 r. mieszkańcy zgłosili projekt pn. „Zagospodarowanie terenu przed Zielonym Wzgórzem przy ul. Bardzkiej” (pow. ok. 2,20 ha) dotyczący uporządkowania terenu, budowy ścieżek, małej architektury i wyznaczenia miejsca pod siłownię zewnętrzną. Pierwszy etap projektu zrealizowano w 2016 r. W kolejnych latach MCS wyposażył teren w urządzenia siłowni terenowej dzięki wsparciu programów sportowych pod patronatem inwestorów zewnętrznych (mat. arch. ZZM; ryc. 94 a-b).

²⁰² Według stanu własności w 2015 r., za zieleń pasa drogowego odpowiadał ZDiUM i Wojewoda Dolnośląski. Właściwym Wzgórzem zarządzał MCS, natomiast realizację zadania WBO 2015 powierzono ZZM (mat. arch. ZZM).

Ryc. 95 (a-b). Teren zieleni przed Wzgórzem Gajowym od strony ul.Świeradowskiej w 2016r. oraz po realizacji prac w 2017r. Fot. S. Rozalski 2016, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wzg%C3%B3rze_Gajowe, dostęp: 2020.

Po 2018 r. nastąpiła zmiana wewnętrznej organizacji samorządu. Koordynację zieleni powierzano kolejno ogrodnikowi miejskiemu (2017), następnie ogrodnikom dzielnicowym (2018). Wydzielony został również niezależny departament urzędu miejskiego, odpowiedzialny za zrównoważony rozwój miasta. Zieleń zaczęto ujmować jako istotny, równoprawny element struktury Wrocławia (por. 8.2.).

6.1.2. Gospodarowanie wodą i inne usługi ekosystemów

W omawianym okresie ani społeczeństwo, ani władze miejskie w większości nie były świadome ekonomicznych korzyści, jakie czerpią z terenów zieleni poza produkcją tlenu i redukcją hałasu. Dopiero pojęcie **usług ekosystemowych** wpłynęło na zmianę optyki i pokazało, jak wielorakie korzyści czerpiemy z tych terenów²⁰³. Kluczowe znaczenie dla pielęgnacji założeń zieleni ma nawadnianie, które obecnie w większości przypadków rozwiązuje się poprzez dowóz wody beczkownikami przez firmy utrzymujące. Zarówno koszty transportu oraz poboru wody z miejskiej sieci są zatem wliczane w koszty pielęgnacji, podczas gdy woda deszczowa jest odprowadzana do kanalizacji burzowej. Częściowym rozwiązaniem tego zagadnienia stało się dopuszczenie infrastruktury deszczowej, na co nie pozwalały przepisy w latach 2000-2010. Rodziło to szereg problemów również konserwatorskich w zabytkowych parkach, gdzie kwestie nawadniania były najczęściej pomijane ze szkodą dla drzewostanu. Projekty konserwatorskie z poprzedniej dekady skupiały się na odtwarzaniu szaty roślinnej, ale rzadko dotyczyły systemów nawadniających.

Obecnie brak wody staje się coraz większą barierą w gospodarowaniu terenami zieleni. W wielu krajach Europy, a także w Stanach Zjednoczonych, deszczówkę wykorzystywano jako cenne źródło wody, wykorzystywane w zrównoważonych systemach drenażu. Do znanych europejskich przykładów z tego okresu zaliczyć można osiedla: Augustenborg (Malmö - Szwecja), Küpersbuch (Gelsenkirchen - Niemcy) (Kozłowska 2009). Zadaniem tych systemów jest przede wszystkim zrównoważenie bilansu wodnego w obszarach zurbanizowanych. Nawadnianie terenów zieleni wodą pitną, z uwagi na jej deficyt oraz rosnące ceny u dostawców, staje się coraz bardziej kosztowne. Jednocześnie opady na terenach zurbanizowanych są rzadsze, ale coraz bardziej obfite, co podyktowane jest kierunkiem globalnych zmian klimatu. W tym kontekście zagospodarowanie wód opadowych staje się wręcz koniecznością, która z jednej strony chroni miasto przed podtapianiem

²⁰³ Przez usługi ekosystemowe rozumiemy wymierne, ekonomiczne korzyści, jakie społeczeństwo i gospodarka czerpią ze środowiska, tj. absorpcja dwutlenku węgla i innych gazów oraz pyłów, poprawa mikroklimatu i redukcja efektu miejskiej wyspy ciepła, oszczędność energii zużywanej na chłodzenie oraz ogrzewanie, retencja i oczyszczanie wód deszczowych, redukcja hałasu, poprawa stanu zdrowia mieszkańców oraz możliwość rekreacji bez konieczności wyjeżdżania z miasta (Kowalewska 2012, s. 52). Usługi ekosystemów dzieli się na cztery kategorie: zaopatrujące (żywność, surowce, woda), regulacyjne (ograniczenie efektu cieplarnianego, poprawa jakości wody, ochrona przeciwpowodziowa), siedliskowe (zachowanie puli genowej), kulturowe (rekreacja, tożsamość wizualna, estetyka) (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 76).

powodowanym przez gwałtowne ulewy, a z drugiej zaś umożliwia retencjonowanie wody na okresy suszy.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że na podobne rozwiązania jak w Szwecji i Niemczech, spotykano również na terenie wrocławskich parków i osiedli, gdzie wykorzystywano tradycyjną wiedzę ogrodniczo-leśną. Tradycja wywodzi się jeszcze z połowy XIX w. i możemy ją zaobserwować w Parku Leśnickim (Ryc. 96b), Parku Wschodnim (Ryc. 96a), w osiedlach Zalesie i Grabiszynek oraz w wielu innych miejscach. Na początku XX w. zagadnienie wody w zieleni było bardzo umiejętnie rozwiązywane. W okresie powojennym historyczne formy kształtowania zagłębień terenu, suchych rowów, które stanowiły rodzaj zrównoważonego drenażu nie zostały odczytane w kategoriach retencjonowania wody, jak również nie koncentrowano uwagi na modelowaniu terenu pod tym kątem. Wszystkie te rozwiązania stały się inspiracją dla autorów *Parku Tysiąclecia-Milenijnego, którzy przewidywali wykorzystanie w swoim projekcie starorzecza Ślęzy dla naturalnego retencjonowania wód opadowych (Ryc. 97).

Ryc. 96 (a-b). Przykłady zachowania historycznego systemu wodno-melioracyjnego w Parku Wschodnim i Parku Leśnickim. Fot. S. Rozalski 2012, 2013.

Ryc. 97. Ogrody deszczowe w Parku Tysiąclecia-Milenijnym w dawnym starorzeczu Ślęzy w 2015 r. Fot. A. Drapella-Hermansdorfer 2015.

Ryc. 98. Ogród deszczowy przy ul. Mińskiej we Wrocławiu zrealizowany w 2016 r.
Fot. S. Rozalski 2017.

W badanym okresie wody opadowe były traktowane jak ściek i w związku z tym kierowane obligatoryjnie do kanalizacji burzowej. Problem zmian klimatycznych nasilał się już w latach 2000-2010. Kwestię pozyskiwania wody rozwiązywano poprzez podlewanie z miejskiej sieci wodociągowej, co było cenne, drogie i chronione. Podtrzymywano scentralizowany system wodno-kanalizacyjny, nie doceniano roli małej retencji w ochronie przeciwpowodziowej i kultywacji terenów zieleni, nie wykorzystywano ekotechnologii (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 76).

Brak wykorzystania wody deszczowej i czerpanie z sieci miejskich wodociągów pokazuje, że nadal brak systemowego traktowania wody w mieście. Pomimo, że współczesne przepisy umożliwiają już wykorzystywanie wody deszczowej, to jednak wciąż brakuje doświadczeń projektowych w zakresie tworzenia zielonej infrastruktury. Jednocześnie nierozwiązany problem pozostaje możliwość wykorzystania szeregu zastawek i jazów do nawadniania parków nadrzecznych. Rozwiązania takie nie są stosowane ze względu na brak współpracy pomiędzy miastem, a gospodarzem wód.

Świadome korzystanie z usług ekosystemowych przynosi miastu wiele korzyści. W wymiarze ekonomicznym mogą to być zmniejszone koszty utrzymania zieleni. Przykładowo wykorzystanie wody deszczowej na miejscu opadu, z jednej strony może służyć nawadnianiu roślin, a z drugiej ogranicza jej odpływ do rzek i kanalizacji miejskiej (Ryc. 98). W ten sposób zmniejsza się ryzyko powodzi, a zwłaszcza podtopienia w trakcie ulewnych lub długotrwałych opadów (Drapella-Hermansdorfer 2012a, s. 54). W wymiarze ekologicznym, naturalne właściwości wody deszczowej są dla roślin bardziej korzystne niż woda z miejskiej sieci wodociągowej. W dobie filozofii „zero waste” takie podejście zyskuje coraz większą grupę zwolenników.

W okresie 2000-2010 brakowało również wiedzy na temat ekologicznych metod pielęgnacji zieleni i wykorzystania biomasy (pozyskanej z koszenia, odpadów zielonych) do odtwarzania gleby. Dostępne zasoby takie, jak drewno z wycinki, energia słoneczna i in., nie były wykorzystywane na tyle

efektywnie, by zmniejszyć koszty utrzymania obiektów. Jak dowodzą przykłady z wielu metropolii świata, inwestycje w ekosystemy miejskie przynoszą wymierne efekty i mogą towarzyszyć ambitnym programom rewitalizacji urbanistycznej, poprawiać warunki życia czy też służyć ochronie przeciwpowodziowej i szerszej rozumianej adaptacji do zmian klimatu (Jakubowski 2013).

Pierwsze próby obniżania kosztów utrzymania w kierunku zrównoważonego rozwoju i optymalizacji można dostrzec we Wrocławiu w latach 2000-2010, ponieważ projektowane rozwiązania zorientowane były na trwałość (bezpieczeństwo, wandaloodporność, minimalne wymagania siedliskowe roślin) i wielofunkcyjność (różne grupy odbiorców). W tym okresie rozpoczęto również stosowanie inteligentnych systemów kontroli związanych z automatycznym nawadnianiem (pl. Kościuszki, *Oś Grunwaldzka, *Ogrody Katedralne, inne) oraz regulację czasu oświetlenia zmierzchowego, które zmniejszały koszty zużycia mediów (Ryc. 99 a-b)²⁰⁴. Oszczędności poszukiwano poprzez wtórne wykorzystanie materiałów budowlanych (kostki i płyty granitowe z rozbiórki ulic, czy elementy małej architektury zdemontowane wcześniej). W dalszym ciągu brakowało świadomego korzystania z usług ekosystemowych w terenach zieleni. W tym zakresie Wrocław i większość polskich miast wykazywały opóźnienia względem innych miast europejskich. Pośrednią przyczyną tego stanu rzeczy, były trudności wynikające z wdrożenia pojęcia i wyceny usług ekosystemowych w polityce środowiskowej oraz dokumentach planistycznych. W planowaniu miejscowym wartości przyrodnicze były niedoszacowane i nie uwzględniano dynamiki naturalnych procesów. Nie bez znaczenia był również brak doświadczenia i zaufania do rozwiązań ekologicznych na tle regulacji prawnych. **Brakowało zintegrowanej współpracy** pomiędzy decydentami, planistami, organizacjami pozarządowymi i różnymi sektorami gospodarki w tym zakresie.

Po 2010 r. pojawiły się nowe instrumenty i regulacje prawne pozwalające na materialną wycenę korzyści, jakie oferują ekosystemy miejskie i różnorodność biologiczna. W dokumencie *City and Biodiversity Outlook* (2011), wskazano narzędzia, pozwalające na materialną wycenę korzyści, jakie oferują ekosystemy miejskie i różnorodność biologiczna. Pojęcie usług ekosystemowych oraz parametryzacja zasobności środowiska miejskiego zaczęły stanowić naukową podstawę do odpowiedzialnego trwałego gospodarowania strukturą miejską. Można w tym upatrywać znaczny wpływ Poradnika TEEB, który ukazał się w 2011 r.²⁰⁵. Największe znaczenie w tym zakresie miało jednak podjęcie programu rozwoju zielonej infrastruktury przez Unię Europejską i uruchomienie na ten cel odpowiednich funduszy (Jakubowski 2013, Drapella-Hermansdorfer 2013b, s. 76).

W krajach wysoko rozwiniętych, umacnia się rola **zielonej infrastruktury** w planowaniu przestrzennym oraz jako tworzywa przyrodniczego w projektowaniu urbanistycznym (Jeleński 2013, Kowalewska 2012 s. 52). W Polsce postulat **racjonalnego gospodarowania zasobami** (ziemi, wody, środowiska, energii) podnosiła *Krajowa Polityka Miejska* (2015). Autorzy dokumentu wskazywali, że istnieje ścisła zależność pomiędzy przestrzenią i jakością jej zagospodarowania, jak również jakością

²⁰⁴ W okresie 2000-2010 we Wrocławiu, stosowano podstawowe rozwiązania proekologiczne służące racjonalnemu gospodarowaniu wodą deszczową i zatrzymaniu jej w terenie (studzienki chłonne, nawierzchnie przepuszczalne, ukierunkowanie spływu wody na tereny zieleni), zmniejszeniu zużycia energii elektrycznej (tj. energooszczędne źródła światła LED, czujniki zmierzchu) i wody (systemy automatycznego nawadniania). Przykładem stosowania studzienek chłonnych był **Park im. S. Staszica*. Standard wyposażenia poszczególnych obiektów z roku na rok wzrastał. Jednak w dalszym ciągu nie wdrażano prostych rozwiązań i zaawansowanych technologii pozwalających na oszczędne gospodarowanie zasobami i usługami ekosystemowymi tj. ogrody deszczowe. Proces wymiany źródeł światła na LED był związany z regulacjami wprowadzonymi przez Unię Europejską w celu ochrony środowiska.

²⁰⁵ TEEB - ekonomia ekosystemów i bioróżnorodności jest międzynarodową inicjatywą. Ma na celu zwrócenie uwagi na globalne korzyści ekonomiczne oferowane przez przyrodę. Podkreśla wagę różnorodności biologicznej, której utrata lub degradacja oznacza koszty dla miast. TEEB gromadzi wiedzę ekonomistów, polityków i naukowców oraz praktyczne sposoby jej wykorzystania. Inicjatywą TEEB zarządza Program Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska (UNEP) przy wsparciu Komisji Europejskiej i rządów różnych państw (źródło: *Poradnik TEEB dla miast: usługi ekosystemów w gospodarce miejskiej*, 2011). Dla przykładu, w mieście Lanzhou w Chinach wartość usług ekosystemowych terenów leśnych o powierzchni ok. 3 ha szacowano na 14 mln dolarów rocznie z uwzględnieniem regulacji klimatu - parowania i obniżania temperatury (Kronenberg 2012, Jakubowski 2013, Drapella-Hermansdorfer 2013b, s. 76).

życia i kosztami funkcjonowania miast. Zmiany podejścia w ostatnich latach obserwowane są również we Wrocławiu, czego wyrazem są proekologiczne regulacje wprowadzane przez władze lokalne²⁰⁶.

Obecnie w kontekście adaptacji do zmian klimatu powraca się do systemowego podejścia w kwestii gospodarowania wodą. Przykładów dostarczają tradycje wrocławskie oparte na tworzeniu systemów melioracji do nawadniania parków, jak i widoczne ślady modelowania terenu pod kątem retencjonowania wody deszczowej w miejscu opadu. Aspekty te wymagają uwzględnienia podczas zakładania i pielęgnacji zieleni istniejącej, ponieważ w projektach należy przewidzieć rozdzielanie stref czasowo zalewanych wodą od wyżej położonych ostoi dla zwierząt. Obserwacje przyrodników w ostatnich latach dowiodły, jak ważna jest rola zwierząt w szeroko rozumianej różnorodności biologicznej, które towarzyszą człowiekowi na terenach zurbanizowanych. Aby czerpać korzyści powinniśmy zapewnić minimalne warunki dla rozwoju przyrody zwłaszcza odpowiedniej podaży wody dla roślin oraz zwierząt.

Równie istotnym zagadnieniem jest ochrona jakości gleby, która świadczy istotne usługi ekosystemowe związane między innymi z utrzymaniem wody i dostarczaniem składników odżywczych dla roślin. Niestety problem jakości gleby nie stał się przedmiotem odpowiedniej refleksji naukowej oraz praktycznej i nie przełożył się na działania pielęgnacyjne. Ten aspekt będzie wymagał rozwiązania w najbliższych latach, z uwagi na stałe zwiększanie wydatków na utrzymanie zieleni oraz trudności związane z wchłanianiem wody deszczowej.

Ryc. 99 (a-b). Systemy automatycznego nawodnienia w Parku Szczytnickim w 2018 r. i sterowanie zmierzchowe oświetleniem zieleni parku im. M. Kopernika w 2011 r.

Fot. S. Rozalski 2018, mat. arch. ZSM 2011.

6.1.3. Chłonność terenów zieleni

Założenia zieleni we Wrocławiu, jak i w innych miastach, często stanowią tło wydarzeń kulturalnych i imprez plenerowych (Ryc. 100, 101). Do pozytywnych przykładów zaliczyć można wystawę sztuki współczesnej wzdłuż pasażu *zieleni Osi Grunwaldzkiej (2010) lub pokaz mody na *Promenadzie Staromiejskiej (2011). Podobnie w *Parku Tysiąclecia, systematycznie w ostatnich latach, odbywały się akcje sadzenia drzew z udziałem mieszkańców i władz miasta (akcja pt. „Przyjdź, posadź drzewo”: 2013, 2014, 2015 i kolejne lata). Bardziej dyskusyjne stały się masowe imprezy na *Wyspie Słodowej tj. Majówki, Noc Świętojańska i inne wydarzenia cykliczne organizowane w badanym okresie (Rozalski 2011).

²⁰⁶ Zasady Zrównoważonego Gospodarowania Wodami Opadowymi pochodzącymi z nawierzchni pasów drogowych (2017) zostały wprowadzone Zarządzeniem Prezydenta Wrocławia Nr 6541/17 z dnia 17.03.2017 r. Były pierwszym systemowym działaniem ukierunkowanym na zmianę podejścia do kwestii wód opadowych. Obligują miejskie jednostki do stosowania metod zagospodarowania opadów w miejscu ich powstania. Dotyczy to wszystkich etapów procesu inwestycyjnego od planowania przestrzennego, poprzez projektowanie, realizację inwestycji, po okres eksploatacji.

Ryc. 100. Wystawa sztuki współczesnej na terenie zieleni przy Wzgórzu Polskim w 2017 r. Na zdjęciu instalacja pt. „Ślady istnienia” autorstwa M. Abakanowicz.

Fot. źródło: <https://docplayer.pl/63754316-Oswajanie-przestrzeni-rzeźba-i-dizajn-w-miejskiej-przestrzeni-publicznej-wroclawia.html>

Ryc. 101. Założenia zieleni jako tło dla wydarzeń kulturalnych. Na zdjęciu imprezy na Wyspie Słodowej, które regularnie przyciągają dużą widownię.

Fot. S. Rozalski 2011.

Zagadnienie chłonności założenia zieleni dotyczy zarówno dopuszczalnej ilości użytkowników, jak i sprzętu oraz zaplecza towarzyszącego imprezom okazjonalnym²⁰⁷. Kumulacja obu czynników, przy jednoczesnym braku możliwości kontrolowania napływu ludzi przekłada się na zniszczenia zarówno infrastruktury technicznej jak i warstwy roślinnej, co związane jest z kosztami napraw i remontów. Największym problemem okazała się organizacja imprez masowych, gdzie ilość uczestników przekraczała 1000 osób, przy niedostosowanej infrastrukturze. Najprostszym przykładem mogło być „dzikie” rozjeżdżanie alejek i placów przez sprzęt ciężki (transport scen, kontenerów, mobilnych toalet, zaplecza imprezy), który trwale uszkadzał nawierzchnie założenia zieleni, zwłaszcza po obfitych opadach deszczu²⁰⁸. Brak przystosowania terenów do imprez masowych ujawniał się podczas znacznej frekwencji uczestników.

Ryc. 102 (a-c). Festiwal Dobrego Piwa w Parku Leśnickim w 2013 r.

Fot. P. Kozioł, źródło: www.dolnoslaskie.naszemiast.pl, A. Lachowicz, źródło: www.gazetawroclawska.pl, dostęp: 2020.

²⁰⁷ Pojemność rekreacyjna parku (chłonność, wskaźnik dopuszczalnego zagęszczenia) - dopuszczalna maksymalna liczba osób przebywających równocześnie na określonej powierzchni parku (Szopińska 2014, s. 18).

²⁰⁸ We Wrocławiu w okresie badawczym dla założenia zieleni historycznej, wpisanych do rejestru zabytków, zazwyczaj dopuszczano transport tylko lekki - do 3,5 tony masy wraz z obciążeniem. Wynikało to z projektowanych warstw konstrukcyjnych nawierzchni i możliwości ich uszkodzenia. Drogi technologiczne i awaryjne były projektowane z parametrami powyżej 6,0 ton.

Przykładem był *Wrocławski Festiwal Dobrego Piwa* w *Parku Leśnickim, gdzie w 2013 r. zniszczeniu uległo wiele elementów infrastruktury drogowej, trawników i nasadzeń (Ryc. 102 a-c). Zabytkowy park nie był przygotowany do tak dużej penetracji i chłonności, a intensywne opady deszczu sprawiły, że nawierzchnie mineralne nie zdołały czerpać i odprowadzać nadmiaru wody, co doprowadziło do ich częściowego zniszczenia (źródło: wywiady z inspektorami)²⁰⁹. Ekstremalnym przykładem mogło być udostępnianie zieleni wewnątrz *Pergoli w Parku Szczytnickim na pokazy nowej *Fontanny Multimedialnej (2009). Spektakularnym widowiskiem był pierwszy wieczorny pokaz, połączony z fajerwerkami. Według niektórych szacunków na widowisko przyszło wówczas nawet 30 tys. widzów (Głowicka 2009)²¹⁰. Rodzi się pytanie o badanie chłonności terenu i możliwej pojemności. W przypadku imprez masowych, założenia zieleni ulegają zniszczeniu w dużo większej skali niż podczas normalnej eksploatacji. Przykład dowodził, że intensywnie zagospodarowane tereny zieleni, nie przygotowane infrastrukturalnie, nie mogą być miejscem imprez masowych.

Historyczne założenia zieleni są wystarczające do spacerów i cichych gier, ale w pobliżu powinny być również planowane tereny przeznaczone do aktywnych zabaw i sportów. Pozwala to na zaspokojenie potrzeb publicznych bez naruszania zasad konserwacji założeń zieleni (Zachariasz 2008, s. 152).

Przedstawione sytuacje pokazały, że we Wrocławiu w latach 2000-2010 brakowało doświadczeń oraz odpowiednich przepisów udostępniania założeń zieleni. Zastosowane rozwiązania były bardziej indywidualną interwencją na zastaną sytuację, niż zbiorem przemyślanych decyzji projektowych i pielęgnacyjnych. W ówczesnym czasie Wrocław zbierał pierwsze doświadczenia w udostępnianiu i zarządzaniu założeniami zieleni, które w dobry sposób wykorzystał w kolejnych latach (por. 6.2.1). Powyższe rozważania dowodzą, że gospodarze miasta w celu realizacji potrzeb mieszkańców nieustannie muszą poszukiwać równowagi pomiędzy organizacją imprez masowych, a przebywaniem w atrakcyjnym otoczeniu, które w przypadku parków wymaga specjalnych zasad ochrony. Aspekt chłonności założeń zieleni wymaga zwrócenia uwagi w kontekście dzięki przyrody (fauna i flora). Wynika to z kapitalizacji doświadczeń i wysuwania wniosków z poprzednich lat.

Do przyczyn problemów chłonności terenów zieleni można zaliczyć brak doświadczeń organizatorów wybranych wydarzeń (niedoszacowanie ilości uczestników), trudne do przewidzenia warunki pogodowe, wybór niewłaściwej lokalizacji oraz brak zaplecza. Konflikt powstaje wówczas gdy charakter imprezy nie jest zgodny z chłonnością danego terenu. Problemem było też to, że uwagę koncentrowano na śródmiejskich parkach, zamiast na rozproszonych założeniach dzielnicowych i osiedlowych. Organizacja imprez jest możliwa, przy uwzględnieniu powyższych warunków. W tym zakresie należałoby opracować instrukcje postępowania, jak również wytypować obiekty z określeniem warunków użytkowania oraz chłonności.

6.1.4. Bezpieczeństwo i zapobieganie aktom wandalizmu

Jednym z niedocenianych problemów ZMZ jest kwestia usuwania skutków aktów wandalizmu. Dla przykładu, w *Parku Południowym w przeciągu 5 lat od czasu zakończenia remontu (2003-2004) skradziono 40 ławek. W przeliczeniu generowało to straty na poziomie ok. 60 tys. zł brutto²¹¹. W *parku im. M. Kopernika, w pierwszych latach po odbiorach technicznych (2009-2010) dochodziło do kradzieży elementów miedzianych woliery dla ptaków egzotycznych. Systematycznie ginęły stalowe elementy kutego ogrodzenia, które jest atrakcyjnym łupem dla zbieraczy złomu. Nie pomagały nawet kamery monitorujące. Dopiero wynajęcie stałej ochrony rozwiązało problem.

²⁰⁹ Jednym z rozwiązań zabezpieczających imprezy w parkach jest wprowadzanie przez zarządcę kaucji gwarancyjnej na czas wydarzenia. Kaucja jest zwracana po zakończeniu imprezy lub pobierana na poczet naprawy potencjalnych strat (źródło: mat. arch. ZMZ).

²¹⁰ Wspomniany pokaz nie odbył się bez incydentu, jak informowała prasa, dwie osoby zostały poparzone fajerwerkami zwanymi przez wiatr. Ludzie parkowali wówczas auta nawet na alejkach w Parku Szczytnickim. Blokowano też niektóre ulice. Utrudniony został swobodny dojazd służb ratowniczych, w tym pogotowia, straży pożarnej i policji (Głowicka 2009).

²¹¹ Dane na podstawie średnich cen zakupu i montażu ławki, na 2016 r., obliczonych na potrzeby *WBO 2016* (źródło: BIP).

Ze wszystkich terenów zieleni należących do miasta powszechnie giną nasadzenia różnych roślin, lampy parkowe oraz elementy konstrukcyjne zabawek i urządzeń (źródło: wywiady z inspektorami). Praktyczne doświadczenia ukazują, iż procedura odszkodowawcza jest długotrwała, a jej wynik niepewny. W efekcie czego, kosztami kradzieży, zniszczeń i napraw obciążane jest Miasto, a tym samym wszyscy podatnicy.

Skalę zniszczeń najlepiej obrazuje przykład *Wyspy Słodowej (2005-2006). Założenie zieleni w centrum miasta zrealizowane z myślą o turystach i młodzieży, miało być miejscem spotkań w bliskim sąsiedztwie Odry i Rynku. Kontakt z wodą miały zapewnić punkty widokowe oraz zejścia do wody (Ryc. 103). W środku wyznaczono miejsce na masowe imprezy plenerowe, a na terenie całej wyspy rozlokowano stanowiska zachęcające do spotkań w większym gronie. Zabrakło jednak infrastruktury sanitarnej oraz animatorów w okresach największego zainteresowania (por. 3.2.7.). Miejsce szybko zyskało rozgłos oraz popularność wśród mieszkańców (Rozalski 2011). Zainteresowanie wyspą przerosło oczekiwania administratora i gospodarza miasta. Z czasem jednak zaczęły się tu pojawiać grupy, których zachowania nie były zgodne z obowiązującymi normami. Cyklicznie spożywano alkohol i korzystano z innych używek. Akty wandalizmu, niszczenie mienia publicznego (urządzeń, zieleni, trawników, oświetlenia) i załatwianie potrzeb fizjologicznych doprowadziły do szybkiej degradacji terenu (Ryc. 104 a-b). Zjawiska patologiczne towarzyszyły zwłaszcza imprezom masowym np. majowe Juwenalia przeniesione tutaj z Pól Marsowych i koncerty, przyciągające młodzież z całego miasta (Nogaj 2011).

Po fali krytyki, która przetoczyła się przez media i prasę lokalną miasto rozpoczęło wdrażanie nowej formuły użytkowania Wyspy Słodowej, która została opisana w rozdziale 6.2.3. (Medeksza 2011).

Ryc. 103. Imprezy na Wyspie Słodowej w 2011 r.
Fot. mat. arch. ZM 2011.

Ryc. 104 (a-b). Imprezy na Wyspie Słodowej w 2012 r. – zaśmiecenie i zniszczenia terenu.
Fot. mat. arch. ZZM 2012.

Wielu aktom wandalizmu, które generują dodatkowe koszty, można zapobiec przez właściwe przygotowanie organizacyjne danego terenu (infrastruktura adekwatna do potrzeb i gospodarz-animator). Sprawdza się to nie tylko w popularnych miejscach, ale również poza centrum, gdzie imprezy lokalne zaczęły przygotowywać ludzi do odpowiednich zachowań w wydarzeniach publicznych. W ramach działań konserwatorskich w parkach niedoceniono problemu rekonstrukcji obiektów gastronomicznych. Na terenach zieleni Wrocławia począwszy od XIX do XX w. funkcjonowały punkty gastronomiczne o rozbudowanej funkcji kulturalnej, co sprawiało, że parki nie były tak dewastowane. Obecnie po 30 latach nowego porządku społeczno-gospodarczego powracamy do rozwiązań wypracowanych przed wojną m.in. poprzez tworzenie plaż miejskich, animacje, koncerty jazzowe. Kluczem dla miasta może być zróżnicowana i rozproszona w przestrzeni oferta kulturalna, co poprawi użytkowanie terenu. Lekcje wyciągają zarówno miasto, jak i sami mieszkańcy.

Ryc. 105. Podstawowe formy ochrony założeń zieleni. Patrol straży miejskiej w parku im. S. Staszica.
Fot. S. Rozalski 2008.

6.1.5. Straty i zdarzenia losowe

Kolejny problem organizacyjno-finansowy w zarządzaniu założeniami zieleni, powodowały zdarzenia losowe. Trudne do przewidzenia, dramatyczne w skutkach (gwałtowne burze, wichury, powodzie) potrafią niweczyć plany inwestycyjne i dodatkowo obciążać budżet przeznaczony na zieleń.

Szkody we wrocławskich założeniach zieleni wyrządziła **wielka powódź w 1997 r.**²¹², która miała ogromny zasięg przestrzenny i zniszczyła wiele obiektów w tym samym czasie. Najbardziej poszkodowanym terenem stał się *Park Szczytnicki (Ryc. 106 a-b). Pierwsze uderzenie fali powodziowej spowodowało, że zalane zostało ok. 60 ha parku (z ok. 84 ha z całości)²¹³. Ogród Japoński w 90% swojej powierzchni znalazł się pod wodą. Ocalała jedynie część południowa od strony Pergoli. Przez teren Parku Szczytnickiego woda płynęła bardzo rwącym nurtem, przewracając drzewa, przenosząc o kilka metrów urządzenia zabawowe dla dzieci. Na powierzchni ok. 30 ha woda stagnowała ponad 2 tygodnie, podtapiając prawie całą centralną część na osi północ-południe, w tym tereny najstarsze, z zabytkowym starodrzewem (sektor VI). Z pozostałego zalanego obszaru woda ustąpiła po około 8-10 dniach doprowadzając do wyrócenia ponad 200 drzew (Szymańska 1999, s. 53-55)²¹⁴. Usuwanie skutków odbywało się etapami, poczynając od doraźnego oczyszczenia terenu, aż po uruchamianie kolejnych projektów szczegółowych²¹⁵. Najpoważniejsza okazała się powtórna rewitalizacja Ogródu Japońskiego zakończona w 1999 r. Wcześniej Ogród został zrewaloryzowany w latach 1996-1997 i otwarty przed powodzią w czerwcu 1997 r. (Chudzyński, Wieczorek 2009 s. 84, 104, Wojtoń 2013 s. 297-298).

Ryc. 106 (a-b). Zasięg wody w Parku Szczytnickim podczas powodzi w lipcu 1997 r.

For. źródło: www.polska-org.pl, dostęp: 2020.

W historycznym centrum Wrocławia, po powodzi w lipcu 1997 r. remontowi poddane zostały wybrane założenia zieleni zlokalizowane w sąsiedztwie Odry, w tym: Bulwar im. Kardynała

²¹² Powódź we Wrocławiu w dniach 13-15 lipca 1997 r. - pod wodą znalazło się 26,5% powierzchni miasta. Zalaniu uległo ok. 2850 budynków mieszkalnych. Kolejna powódź miała miejsce 22 maja 2010 r. Poziom Odry osiągnął 6,56 m. Woda zalała m.in. osiedle Kozanów. Podtopione zostały także osiedla Psie Pole i Polanowice, gdzie wylała rz. Widawa (Bińkowska, Szopińska 2013).

²¹³ Pod wpływem fali powodziowej pod wodą znalazły się tereny na północ od ul. Mickiewicza – sektory V, VI, VII i VIII. Woda wdarła się również w część sektora II zalewając Ogród Japoński oraz część terenów między Pergolą, al. Dąbską i ul. M. Kopernika. W niektórych miejscach parku, głębokość stagnującej wody dochodziła do 3 m. Na pozostałym obszarze głębokość oscylowała na poziomie 30-120 cm (Szymańska 1999, s. 53-55).

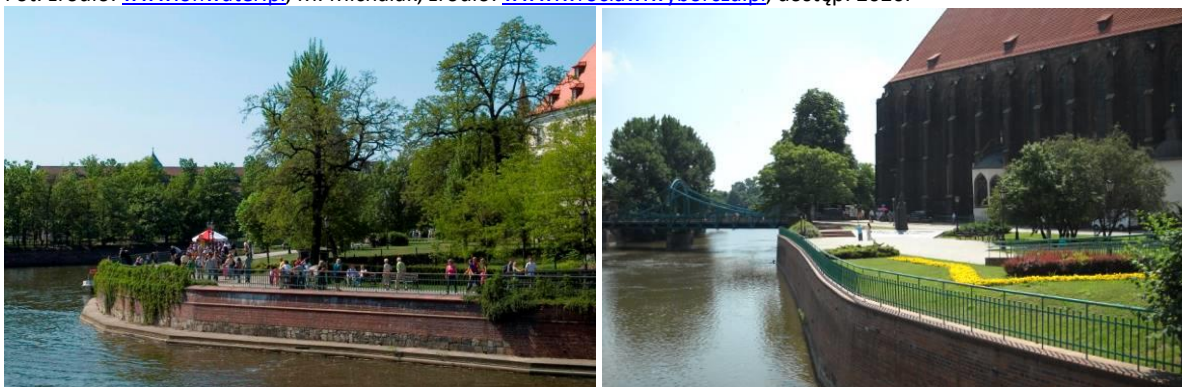
²¹⁴ Na temat wpływu powodzi na zieleń w 1997 r. we Wrocławiu, powstały również inne prace naukowe m.in. Reda 2002, *Rozmieszczenie lasów i parków oraz zmiany w składzie dendroflory po powodzi w 1997 roku w dolinie zalewowej Odry we Wrocławiu*. Praca doktorska, Muzeum Przyrodnicze, UW.

²¹⁵ Zabiegi ratunkowe podjęto dla wielu projektów tj.: rewitalizacja szaty roślinnej Parku Szczytnickiego po powodzi (1998), rewitalizacja i zagospodarowanie ozdobnego wątplinika w sektorze VII (1996, renowacja 1997), rewitalizacja współczesnego ogrodu położonego przy ul. Mickiewicza (1997), znajdującego się administracyjnie w otulinie parku (mat. arch. ZM).

S. Wyszyńskiego na Wyspie Piaskowej (cz. pń.-wsch.) (1997) oraz oddany do użytku w 1998 r. Bulwar spacerowo-wypoczynkowy im. Piotra Włostowica na Wyspie Piaskowej (cz. pńd.-wsch.) (1998) (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 196) (Ryc. 107 a-b, ryc. 108 a-b).

Ryc. 107 (a-b). Ostrów Tumski i Wyspy Odrzańskie w centrum miasta podczas powodzi w 1997 r.
Fot. źródło: www.onwater.pl, M. Michalak, źródło: www.wroclaw.wyborcza.pl, dostęp: 2020.

Ryc. 108 (a-b). Założenia zieleni poddane remontowi w latach 90. na skutek powodzi z 1997 r. Bulwar im. S. Wyszyńskiego oraz im. P. Włostowica na Wyspie Piaskowej.
Fot. S. Rozalski 2009, 2013.

Żywiół wody nie oszczędził również innych założeń zieleni. W Parku Wschodnim całkowicie wyginęły liczne występujące tu wcześniej korkowce amurskie (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 104). Konsekwencje zniszczeń, widoczne były jeszcze długo przez kolejne lata. Zniszczenia pochłonęły również znaczną część ogródków działkowych, które w wyniku porzucenia, przekształcano później na parki. Przykładem może być *park osiedlowy przy ul. Canaletta (2004)²¹⁶, jak również tereny zieleni w rejonie *Wzgórza Kilimandżaro w Parku Wronim, które przeznaczono na polany parkowe (7 ha). W latach 1999-2000, ze względu na duże zniszczenia szaty roślinnej po powodzi 1997 r. opracowano również projekt *zagospodarowania terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe, pod kątem rewaloryzacji terenu Spółdzielni Mieszkaniowej²¹⁷. Jednak jego realizacja nigdy nie doczekała się kompleksowej inwestycji, a jedynie zagospodarowania wnętrza

²¹⁶ *Park osiedlowy przy ul. Canaletta (2004) na osiedlu Bartoszowice - założenie zieleni o pow. 3,75 ha, polegało na stworzeniu układu komunikacyjnego dla mieszkańców korzystających z wałów przeciwpowodziowych Odry oraz placu zabaw dla dzieci i małej siłowni dla młodzieży. Zaprojektowano zieleni izolacyjną od str. zakładu przemysłowego i targowiska. Pozostawiono górkę krajobrazową z funkcją jako magazyn piasku. Wykonano place wypoczynkowe, boisko do piłki nożnej, teren wyposażono w małą architekturę i in. (Ryc. 109a). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

²¹⁷ *Zagospodarowanie terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe - projekt rewaloryzacji osiedla i szaty roślinnej (autor: L'art. Des Jardins. Sztuka Ogrodów. Pracownia Projektowa Sp. z o.o. H. Gołda-Krajewska, T. Nowosad) miał na celu odtworzenie historycznej kompozycji szaty roślinnej przedstawionej na planie z 1930 r., w taki sposób, aby prace podjęte przez Spółdzielnię Mieszkaniową były uzupełnione na terenach przyległych należących do Gminy Wrocław. Celem była kompleksowa rewaloryzacja obejmująca cały teren zabytkowego osiedla. Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

między blokami poprzez wyposażenie w urządzenia zabawowo-rekreacyjne (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 869). Wybrane interwencje na skutek powodzi z 1997 r. przedstawiono w Tabeli 34.

Tabela 34. Wykaz wybranych założeń zieleni Wrocławia, w których prace podjęto w wyniku usuwania konsekwencji wielkiej powodzi w 1997 r.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Lp.	Nazwa założenia zieleni/ zrealizowane prace	Pierwotna funkcja (przed powodzią 1997 r.)	Modyfikacja funkcji (po powodzi 1997r).
1	Park osiedlowy przy ul. Canaletta na osiedlu Biskupi-Sępolno-Dąbie-Bartoszewice	Ogródki działkowe, zdegradowane podczas powodzi 1997 r., a następnie zlikwidowane ze względu na zjawiska patogenne	2004 - Nowy park osiedlowy, funkcja rekreacyjna, izolacyjna, komunikacyjna, in. (Ryc. 109a)
2	Tereny zieleni w rejonie Wzgórza Kilimandżaro w Parku Wronim przy ul. Chopina (Zacisze-Zalesie-Szczytniki)	Ogródki działkowe i tereny zdegradowane po powodzi w 1997 r., następnie likwidacja ogród. działkowych	2001-2002- tereny zieleni, polany parkowe (Ryc. 109b)
3	Park Szczytnicki - rewaloryzacja i zagospodarowanie ozdobnego wgłębnika w sektorze VII	Ozdobny wgłębnik - zniszczony podczas powodzi 1997 r.	1997 – renowacja ozdobnego wgłębnika
4	Park Szczytnicki - rewitalizacja współczesnego ogrodu położonego przy ul. A. Mickiewicza	współczesny ogród- zniszczony podczas powodzi 1997 r.	1997 – renowacja współczesnego ogrodu
5	Park Szczytnicki – Ogród Japoński (rewaloryzacja w latach 1996-1997, otwarcie w czerwcu 1997 r.).	Renowacja Ogrodu Japońskiego (1996-1997, otwarcie w czerwcu 1997 r.)- ogród zniszczony podczas powodzi 1997 r.	1999 – ponowna renowacja Ogrodu Japońskiego.
6	Tereny zieleni przylegające do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe przy ul. Chorzowskiej	tereny zieleni modernistycznego osiedla (1928-1930) mieszkaniowego Księża Małe	1999-2000 –opracowano projekt rewaloryzacji terenu Spółdzielni Mieszkaniowej. Brak kompleksowej realizacji. Zrealizowano wyłącznie plac zabaw.
7	Bulwar im. Kardynała S. Wyszyńskiego na Wyspie Piaskowej (cz. płu. wsch.)	zniszczony podczas powodzi 1997 r.	1997 – remont
8	Bulwar spacerowo-wypoczynkowy im. P. Włostowica na Wyspie Piaskowej (cz. pld. wsch.)	zniszczony podczas powodzi 1997 r.	1998 – remont

Ryc. 109 (a-b). Wybrane założenia zieleni, w których prace podjęto w wyniku usuwania konsekwencji powodzi w 1997 r. - park osiedlowy przy ul. Canaletta, Park Wroni przy Wzgórzu Kilimandżaro. Fot. S. Rozalski 2013, 2019.

Straty, jakie wyrządziły zdarzenia losowe, obejmowały przede wszystkim roślinność drzewiastą, zbiorniki wodne, ale także infrastrukturę parkową (urządzenia zabawowe, lampy i in.). Rozmiar degradacji drzewostanu, najlepiej widać było na przykładzie *Parku Szczytnickiego, gdzie zniszczeniu uległo ok. 11% roślinności drzewiastej parku. Ogólny bilans strat jaki wyrządziła powódź był bardzo duży. Część z tych terenów uległa, tak mocnej degradacji, że wymagały podjęcia natychmiastowych działań interwencyjnych.

Niemniejsze straty powodowane były przez wichury w latach 2005-2007. Skalę zniszczeń ilustrują wydarzenia z maja 2005 r., kiedy podczas porywistych wiatrów przewróciło się 1665 drzew, a 1400 wymagało natychmiastowych prac pielęgnacyjnych. Usuwanie zniszczeń kosztowało budżet gminy Wrocław ok. 300 tys. zł. Natomiast w czasie wichur styczniowych w 2007 r., upadło ok. 2500

drzew, a uszkodzeniu uległo 520 (Ryc.110ab). Na usuwanie skutków wichur wydano wówczas 650 tys. zł (Wiśniewska 2008). W Parku Szczytnickim część drzew została osłabiona wcześniejszą powodzią.

Powyższe rozważania dowodzą, że kataklizmy potrafią dokonywać ogromnych zniszczeń w założeniach zieleni. Ciężko jest przewidzieć taką pozycję finansową w gospodarowaniu zielenią miejską, która jest szczególnie dotkliwa przy permanentnych niedoborach budżetu. Zniszczenia wywołane powodzią z 1997 r. były na tyle poważne w skutkach, że częściowo naprawiano je w kolejnych latach, również po roku 2000.

Ryc. 110 (a-b). Zniszczenia w wyniku wichur w 2007 r. przy ul. H. Sienkiewicza i przy skwerze Ludzi ze Znakem „P”. Fot. S. Rozalski 2007.

6.1.6. Koszty intensywnej pielęgnacji założeń zieleni

Wszystkie tereny zieleni objęte są różnymi typami gospodarowania w zależności od rangi, położenia, skali zainwestowania. Analiza specyfikacji zamówień publicznych na kompleksową konserwację parków i zieleńców na terenie Gminy Wrocław²¹⁸ dowiodła, że **zabytkowe założenia zieleni** tj. *ogród w dziedzińcu Ossolineum (Ryc. 111a) czy *Ogrody katedralne²¹⁹, zlokalizowane w centrum miasta objęto **wyższym standardem utrzymania odnośnie intensywności zabiegów pielęgnacyjnych**²²⁰. Zakres tych prac był nadzorowany i weryfikowany podczas kontroli inspektorów nadzoru terenów zieleni. W Tabeli 35 przedstawiono porównanie ilości zabiegów dla poszczególnych rejonów Wrocławia. Dla zobrazowania różnic wskazano pozycję istotną dla kosztów utrzymania - koszenie trawników (mat. arch. ZZM).

Tabela 35. Wyszczególnienie robót pn. pielęgnacja trawników w poszczególnych dzielnicach Wrocławia.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. ogłoszenia o zamówieniu „Kompleksowa konserwacja parków i zieleńców na terenie Gminy Wrocław”, BIP ZZM, data publikacji: 15.02.2013.

Lp.	Rejon (przykładowe założenie zieleni)	Krotność koszeń w skali roku
1.	Stare Miasto – Ogród przy ul. Katedralnej 15	12
2.	Stare Miasto – dziedziniec przy Ossolineum	10
3.	Śródmieście I – Park Szczytnicki z Ogrodem Japońskim	10
4.	Śródmieście III – tereny zieleni Osie Grunwaldzkiej	10
5.	Fabryczna IV – parki i zieleńce	4
6.	Krzyki II – parki i zieleńce	7
7.	Psie Pole – parki i zieleńce	4

²¹⁸ Wykonawcy zadań realizowanych na terenach zieleni miejskiej Gminy Wrocław wylaniani są w drodze zamówień publicznych zgodnie z przepisami ustawy Prawo Zamówień Publicznych. Zamówienia dotyczą kompleksowej konserwacji i eksploatacji urządzeń na gminnych terenach zieleni (oświetlenie parkowe, iluminacja, nawodnienie, obsługa fontann) lub pielęgnacji całej dzielnicy miasta (konserwacja i bieżące utrzymanie zieleni) (mat. arch. ZZM, 2013).

²¹⁹ Wśród założeń objętych najwyższym standardem można wymienić m.in. *Park Staromiejski,*wirydarz Muzeum Architektury *Park Szczytnicki z Ogrodem Japońskim i in. (dotyczy danych na rok 2013, źródło: mat. arch. ZZM).

²²⁰ Wyróżnia się to poprzez większą ilość koszeń trawników, grabienia liści, pielęgnację kwietników sezonowych, różanek, rabat bylinowych, utrzymanie alejek, placów i in. zabiegi (mat. arch. ZZM, 2013).

Zestawienie ukazuje, jak status zabytkowych założeń zieleni w prestiżowych rejonach miasta, przekłada się na wzrost ilości zabiegów konserwacyjnych i pielęgnacyjnych, w stosunku do regularnych parków i zieleńców w pozostałych osiedlach. Widoczne są wyraźne dysproporcje w krotności koszeń dla zabytkowych założeń zieleni w zestawieniu z pozostałymi terenami. Historyczne i objęte ochroną konserwatorską założenia zieleni posiadają dużo wyższy standard w utrzymaniu. Wpływ na to miały m.in. lokalizacja w odniesieniu do dawnych dzielnic miasta (tj. Stare Miasto, Śródmieście), rejon i sąsiedztwo (tj. Hala Stulecia, rynek, muzea), klasa zabytku (UNESCO, rejestr, ewidencja) i stopień zainwestowania²²¹. Warto wskazać, że **wyższy standard utrzymania**, to wyższe nakłady i wydatki finansowe. To oznacza, że im więcej obiektów objętych najwyższym standardem utrzymania, tym większe wydatki finansowe miasta. A zatem za punkt odniesienia należy przyjąć, że utrzymanie zrewaloryzowanych ogrodów oraz zabytkowych założeń zieleni, było dla miasta zabiegiem kosztownym. Szczególnie, że dominująca większość tych założeń to obiekty ogólnodostępne, niebiletowane, a zatem nie przynoszące zysków. Wyjątek stanowił Ogród Japoński. Na przeciwnym „biegunie” pod kątem wydatków na utrzymanie zieleni – był tzw. **standard leśny**, którym objęte były wrocławskie lasy i uprawy leśne (Tabela 36). Zupełnie inna specyfikacja prac dostosowana do charakteru obiektu i zakresu niezbędnej pielęgnacji.

Ryc. 111 (a-b). Przykład intensywnej pielęgnacji zieleni w Ossolineum w 2007 r. oraz standardu leśnego (naturalistycznego, ekstensywnego) w Parku Tysiąclecia-Milenijnym w 2015 r.

Fot. D. Żelaźniewicz 2007, A. Drapella-Hermansdorfer 2015, źródło: <http://www.millenniumpark.pl/>, dostęp: 2020.

Tabela 36. Wyszczególnienie robót pn. wykaszanie parków leśnych w poszczególnych rejonach Wrocławia.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie ogłoszenia o zamówieniu „Konserwacja lasów komunalnych Gminy Wrocław”, BIP ZZM, data publikacji: 15.02.2013.

Lp.	Rejon	Parki leśne	Łąki śródleśne	Uprawy leśne
		[krotność koszeń w skali roku]		
1.	Psie Pole	4	1	2
2.	Fabryczna	4	1	2
3.	Krzyki	4	1	2

W związku z faktem, że założenia zieleni poddane rewaloryzacji w latach 2000-2010 posiadały dużo wyższy standard zagospodarowania, poddawano je intensywniejszej pielęgnacji, a co za tym idzie koszt utrzymania był wyższy. Przykładem może być pielęgnacja w okresie gwarancyjnym *zieleńca przy pl. Strzeleckim (2010-2011, pow. 1,2 ha). Takie utrzymanie uwzględnia również koszty nasadzeń uzupełniających roślin (w przypadku braku przyjęcia lub kradzieży), a czasem również konserwację urządzeń i wyposażenia (Tabela 37-38). W innych założeniach zieleni należy zabezpieczyć dodatkowo koszty, które generują m.in. rozwiązania wodne i melioracyjne.

²²¹ Zrewaloryzowane w latach 2000-2010 założenia zieleni, posiadały dużo wyższy zakres prac pielęgnacyjnych z uwagi na prestiżową lokalizację oraz wyższy standard wyposażenia w wyniku doinwestowania w stosunku do stanu sprzed rewaloryzacji.

Tabela 37. Koszty pielęgnacji założenia zieleni po zakończeniu prac inwestycyjnych na przykładzie *przebudowy zieleńca przy pl. Strzeleckim.

Objaśnienie: Koszty nie uwzględniają eksploatacji oświetlenia parkowego, iluminacji, systemu nawodnienia, kontroli i remontów urządzeń na placach zabaw i placach rekreacyjnych, kosztów napraw. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. mat. arch. ZZM.

Okres pielęgnacji		Koszt w zł
1.	Pielęgnacja zieleni w I roku gwarancji	52 251,00
2.	Pielęgnacja zieleni w II roku gwarancji	51.788,00
3.	Pielęgnacja zieleni w III roku gwarancji	54.998,00
	Wartość całkowita:	159.037,00

Tabela 38. Wyszczególnienie ilości i kosztów zabiegów pielęgnacyjnych w czasie jednego roku utrzymania zieleni po zakończeniu prac inwestycyjnych w ramach zadania *przebudowa zieleńca przy pl. Strzeleckim.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. mat. arch. ZZM.

Lp.	Wyszczególnienie robót w 2013 r.	Jedn. miary	Ilość jedn.	Krotność w okresie	Wartość ogółem netto [zł]
1.	Pielęgnacja trawników:				
1.1	Koszenie trawników z grabieniem i wywozem biomasy				
	Koszenie trawników	ha	0,63	7	5 953,50
1.2	Renowacja trawników	ar	6	1	6 000,00
2.	Grabienie liści z wywozem biomasy				
2.1	Grabienie liści:				
2.1.1	- jesienne	ha	1,2	1	3 000,00
2.1.2	- wiosenne	ha	1,2	0	0,00
3.	Pielęgnacja kwietników sezonowych	-	-	-	-
4.	Pielęgnacja różanek				
4.1	Pielęgnacja różanek z wywozem biomasy - ryczałt miesięczny	ar	1,99	8	2 117,36
4.2	Nasadzenia uzupełniające z wartością materiału	szt.	10	1	150,00
5.	Pielęgnacja rabat bylinowych i okrywowych				
5.1	Pielęgnacja - ryczałt miesięczny	ar	19,87	8	12 398,88
5.2	Nasadzenia uzupełniające bylin wraz z wartością materiału	szt.	450	1	3 600,00
5.2	Nasadzenia uzupełniające krzewów okrywowych wraz z wartością materiału	szt.	560	1	9 800,00
6.	Utrzymanie i renowacja alejek i placów:				
6.1	<u>O nawierzchni ziemno-żwirowej:</u>				
6.1.2	odchwaszczanie - ryczałt półroczny	ar	15,5	2	775,00
6.1.3	odcinanie brzegów trawnika	mb	830	1	498,00
6.2	<u>O nawierzchni z kostki kamiennej:</u>	-	-	-	-
6.2.1	odchwaszczanie - ryczałt półroczny	ar	8,29	2	696,36
9.	Przesadzenie młodych drzew	szt.	2	1	250,00
10.	Pielęgnacja nowych nasadzeń drzew	szt.	32	1	2 400,00
11.4	<u>Pielęgnacja żywopłotów:</u>				
11.4.1	- cięcie formujące	m2	191	3	315,15
11.4.2	- odchwaszczanie	ar	1,28	3	426,24
	Razem cena kosztorysowa netto				48 380,49
	Cena zadania brutto				52 250,93

Badania autora dowiodły, że utrzymanie wysokiego standardu założeń zieleni poddanych rewaloryzacji było **droższe** w porównaniu z ich wcześniejszą pielęgnacją. Większość rewaloryzowanych założeń zieleni w przyjętym okresie badawczym należała do obiektów zabytkowych o intensywnym typie zagospodarowania i wymagających szczególnej opieki. W tym kontekście **skala wydatków na zieleń w mieście powinna rosnać proporcjonalnie do ilości kolejnych zrewaloryzowanych założeń**. W praktyce, w latach 2000-2010 budżet miasta przeznaczany na zieleń utrzymywał się na stałym poziomie 1% ogólnego budżetu, a nawet spadał (por. 5.1.3.).

Przeprowadzona przez autora prosta **symulacja** kosztów pozwala wyliczyć pożądaną skalę wydatków, które w ciągu 10 lat ZZM musiałby ponosić na intensywną pielęgnację wszystkich zrewaloryzowanych założeń zieleni²²². Przyjmując średnią powierzchnię obiektu zabytkowego rzędu 1 ha i zakres prac pielęgnacyjnych analogiczny do przedstawionego *zieleńca przy Pl. Strzeleckim, dla rocznej pielęgnacji 58 założeń zieleni, o łącznej powierzchni 58 ha, można przyjąć, że koszty stanowiłyby 2,9 mln zł. O tyle w okresie 10 lat należałoby sukcesywnie zwiększać nakłady dla ZZM biorąc pod uwagę tylko obiekty zabytkowe. Natomiast skala **rzeczywistych wydatków** ponoszonych na utrzymanie zieleni w 2011 r., wynikała z jednej strony z ofert przetargowych w zamówieniach publicznych, z drugiej zaś z wymagań, które ZZM dopasowywał do budżetu którym dysponował. Z uwagi, iż nie było możliwości finansowego prowadzenia prac, na takim poziomie, jaki byłby wymagany dla intensywnego utrzymania, zakresy prac musiały być zaniżane. W konsekwencji część założeń zieleni przy braku odpowiedniego utrzymania ulegała dewastacji lub pogorszeniu. Problem ten częściowo był rozwiązywany poprzez kompleksowe zlecenie prac konserwacji i utrzymania dla całych rejonów miasta (podział na dawne dzielnice), poprzez zamówienia publiczne, gdzie czynnik konkurencyjności i szeroki zakres prac pomagał w uzyskiwaniu możliwie niższych stawek i kosztów. Przykładowe koszty utrzymania zieleni przez ZZM przedstawiono w tabeli 39. Na tej podstawie można było określić średnie koszty utrzymania 1 ha i 1 m² terenu zieleni we Wrocławiu z podziałem na: parki i zieleńce, zieleń przyuliczną oraz lasy i zalesienia (Działa, Koniecka-Pasierska, Rozalski 2012).

Tabela 39. Koszt bieżącej konserwacji i utrzymania terenów podlegających pod ZZM w 2011 r.
Źródło: Działa, Koniecka-Pasierska, Rozalski 2012.

Lp.	Obiekty	Powierzchnia ogółem [ha]	Całkowity roczny koszt utrzymania [zł]	Koszt utrzymania 1 ha [zł]	Koszt utrzymania 1 m ² [zł]
1.	Parki i zieleńce	755	9.200.758,75	12.186,44	1,22
2.	Zieleń przyuliczna	577	4.919.711,04	8.526,36	0,85
3.	Lasy i zalesienia	1127	1.611.378,07	1.429,8	0,14
4.	Nasadzenia i ukwiecanie terenów zieleni (parki, zieleńce, zieleń przyuliczna)	-	712.075,55	-	-
5.	Eksploatacja oświetlenia parkowego	-	379.537,16	-	-
6.	Eksploatacja i konserwacja fontann	-	1.612.702,08	-	-

Podsumowując wszystkie omówione wcześniej zagadnienia można dojść do kilku wniosków, która mają odzwierciedlenia w kosztach gospodarowania zielenią miejską. Po pierwsze, zwiększone zainteresowanie społeczne wybranymi obiektami, w których przeprowadzono prace, często prowadziło do przekroczenia ich **chłonności** i zniszczeń wymagających działań naprawczych. Po drugie, najbardziej **intensywnych zabiegów pielęgnacyjnych** wymagały obszary, które oddane zostały do użytkowania po zaawansowanych pracach rewitalizacyjnych. Problem częściowo pojawiał się już na etapie przygotowawczym do inwestycji, kiedy nie przywiązywano tak dużej wagi do jej późniejszego utrzymania. Kosztów tych zazwyczaj nie brano pod uwagę na etapie projektu konserwatorskiego. Po trzecie, nie brano pod uwagę strefowania założeń zieleni pod kątem chłonności i limitowania ilości użytkowników. Pochodną kosztów gospodarowania zielenią miejską było również **bieżące rutynowe utrzymanie** (media), akty **wandalizmu**, konieczność usuwania skutków **zdarzeń losowych**. Obowiązujące regulacje prawne niestety nie pozwalają zapewnić rezerwy finansowej na odpowiednio wysokim poziomie. Te wszystkie czynniki dostarczały trudności w utrzymaniu założeń przez ZZM w kontekście bardzo niskiego budżetu na zieleń w mieście.

²²² W przeprowadzonych w trakcie redakcji pracy badaniach zinwentaryzowano 58 przykładów prac w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010.

Na tle różnych typów gospodarowania zielenią, duża ilość obiektów prowadzonych intensywnie, sprawiała, że zaczynało brakować środków na ich utrzymanie. Duże zainwestowanie, które rodziło duże koszty utrzymania sprawiało, że część obiektów cały czas czekała na finansowanie. Zwiększone nakłady odbywały się kosztem zaniechania działań w pozostałych obiektach, albo powodowały wycofanie części planów inwestycyjnych.

Brak powiązania pomiędzy projektem, inwestycją, a pielęgnacją, powodował, że miasto nie wywiązywało się z planów tworzenia nowych założeń zieleni. Parku nie można postrzegać tylko na etapie wstępnych kosztów.

6.2. Propozycje rozwiązań i dobrych praktyk

Odpowiedzią na wyżej przedstawione problemy są rozwiązania zaliczane do dobrych praktyk. Wskazują one, że w celu utrzymania jakości i zakładanego standardu wyremontowanych założeń zieleni, zazwyczaj stosowane są dwa podejścia: twarde (infrastrukturalne) oraz miękkie (społeczne). W praktyce, zazwyczaj najlepsze efekty osiągnąć można poprzez kombinację tych dwóch, w połączeniu z właściwym podejściem organizacyjnym.

Przez **rozwiązania twarde** rozumiemy różnego rodzaju narzędzia techniczne, w tym ogrodzenia, wygradzenia, monitoring. W odniesieniu do **rozwiązań miękkich** mamy na myśli aktywizację społeczną, ofertę kulturową, które mają na celu zaangażowanie użytkowników założeń zieleni przez animatorów lub lokalnych gospodarzy. W wymiarze **rozwiązań organizacyjnych** stosuje się różnorodne strategie, opłaty za wejścia, typowanie i hierarchizację obiektów pod kątem rozmieszczenia imprez, atrakcji i standardu pielęgnacji zieleni, zapewnienie ochrony i służb prewencyjnych (Ryc. 105).

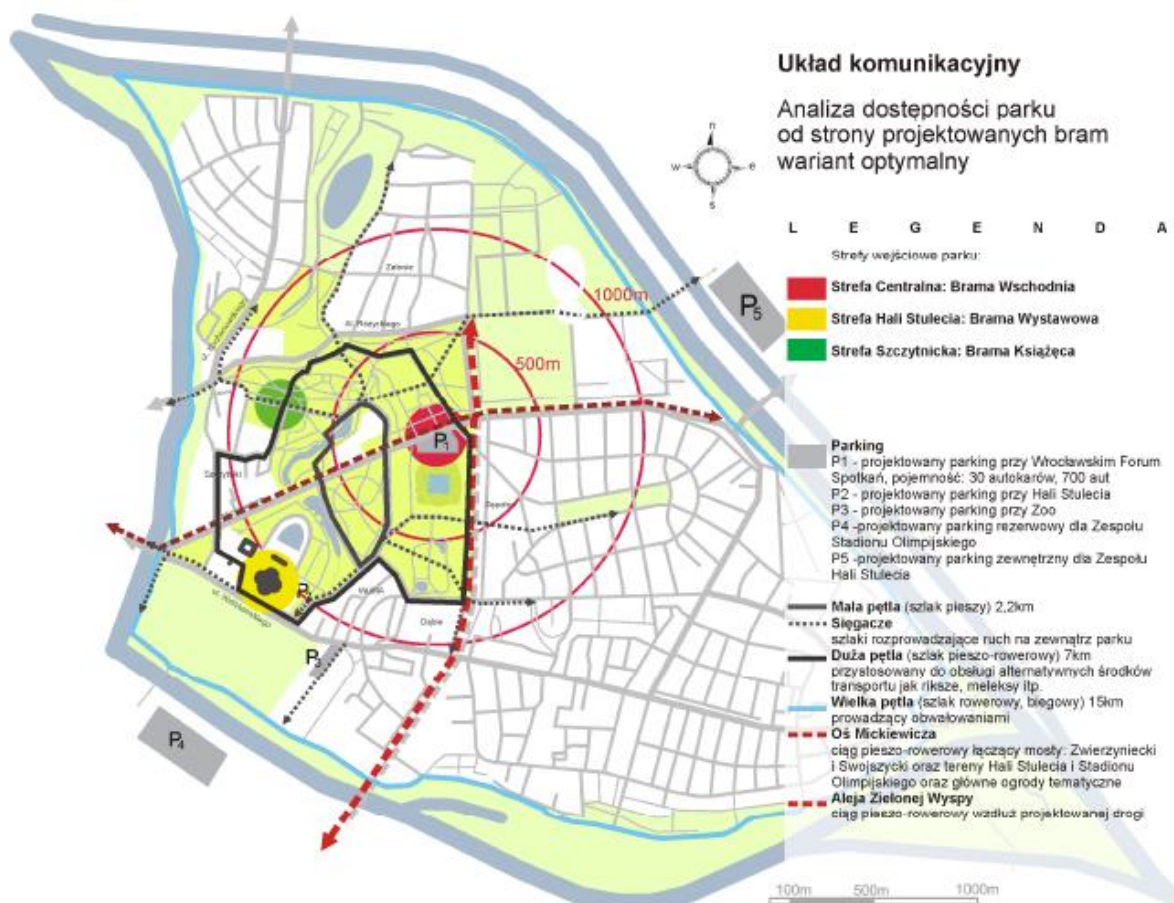
Poszczególne problemy łączą się w pewne pakiety zagadnień, które są ze sobą wzajemnie powiązane i należy je rozwiązywać w ujęciu systemowym. Najlepszym przykładem zastosowania kombinacji rozwiązań była *Wyspa Słodowa poddana nowej formule użytkowania po roku 2010. Dobór rozwiązań zależy od przyjętej polityki.

6.2.1. Strefowanie i limitowanie chłonności

Strefowanie założeń zieleni polega na różnicowaniu ich obszaru pod względem różnych zasad użytkowania, co związane jest również z dyslokacją funkcji. Z kolei limitowanie zmierza do ograniczenia ilości uczestników imprez z uwagi na bezpieczeństwo i możliwości utrzymania szaty roślinnej. Systemowe rozwiązania proponują **strategie**. W okresie 2000-2010 dobrą praktyką było zlecenie przez ZZM opracowania *Strategii Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu* (2008; ryc. 112). Badania wykazały, że ilość osób, jakie mogą przebywać jednocześnie na terenach wystawowych przy Pergoli nie może przekroczyć 4,5 tysiąca. Dodatkowo, ilość ta powinna być regulowana bilansem terenów pod względem funkcjonalnym (im mniej trawników i nawierzchni utwardzonych, tym mniejsza pojemność terenu). Wyniki analiz postulowały ogrodzenie terenu w celu limitowania ilości uczestników imprez oraz zagospodarowanie jako pielęgnowany trawnik (Drapella-Hermansdorfer i in. 2007, Drapella-Hermansdorfer i in. 2008)²²³. Ogrodzenie miało ułatwić sprawdzanie biletów do obszaru nasyconego atrakcjami (fontanna multimedialna, plenerowe koncerty i pokazy filmowe, plaża miejska z leżakami, Ogród Japoński) (Drapella-Hermansdorfer i in.

²²³ W badaniach przeprowadzono szereg analiz: dostępności parku, mediów, przebiegu szlaków komunikacji, stref wejściowych i parkingów strategicznych. Autorzy zaproponowali kilka wariantów różnicowania stref parkowych i dyslokacji funkcji m.in. lokalizacji infrastruktury turystycznej, wypoczynkowej, systemu obsługi komunikacyjnej oraz informacji wizualnej. Wprowadzono propozycję dwóch stref o dominacji funkcji przyrodniczej i kulturowej - zróżnicowanych pod względem prac pielęgnacyjno-konserwatorskich oraz adaptacyjnych (Drapella-Hermansdorfer i in. 2007, 2008).

2007, Drapella-Hermansdorfer 2007), (Sałaban 2009)²²⁴. Rozwiązanie to było dyskutowane w różnych gremiach, jednak dyskusje nie doprowadziły do wypracowania konkretnych rozwiązań.

Ryc. 112. Koncepcja rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu (Drapella-Hermansdorfer, Brodzka, Dworniczak 2008, s. 6).

Godne uwagi było wprowadzenie **limitowania** dostępu do wybranych obiektów, które pomimo, że nie miały oficjalnej strategii, to powrócono do tradycji historycznej lub charakteru ogrodu botanicznego. Narzędziem służącym ograniczaniu dostępności było **wprowadzanie ogrodzeń i wygradzeń** (Ryc. 113 a-b). Przykładem może być *park im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek, w którym powrócono do realizacji historycznego założenia zieleni w układzie sprzed II Wojny Światowej. Prace rozpoczęto od odbudowy zabytkowego ogrodzenia, które wywołało wiele kontrowersji, ale uporządkowano przestrzennie park, dzięki czemu odzyskał on charakter dawnego założenia zieleni sąsiadującego z Promenadą Staromiejską (Wójcik 2009a, 2009d) (Tokarczuk, Kowalski 2010). Rozwiązanie podyktowane było względami bezpieczeństwa i potrzebą stworzenia dla dzieci „najbezpieczniejszego miejsca we Wrocławiu”. Kolejnym powodem było kosztowne wyposażenie parku tj. karuzela stylizowana na XIX w., najnowszy sprzęt audio-wizualny, monitoring, bezprzewodowy Internet i in. łączny koszt prac w parku o pow. blisko 2 ha, sięgał niemal 8,5 mln zł, w tym koszt ogrodzenia 2,5 mln zł (Krocza 2009)²²⁵.

²²⁴ W 2009 r. ZZM zamówił „Opracowanie dokumentacji projektowej wraz z nadzorem autorskim na zagospodarowanie części terenu Parku Szczytnickiego na obszarze ograniczonym ulicami: M. Kopernika, Z. Wróblewskiego, A. Mickiewicza oraz Aleją Dąbską we Wrocławiu”. Prace projektowe zakończyły się na etapie koncepcji projektowej. W 2016 r. powrócono do tematu w związku z możliwością pozyskania funduszy europejskich. Projekt uzyskał dofinansowanie unijne na pierwszy etap kompleksowego zagospodarowania pod nazwą „Zagospodarowanie części terenu Parku Szczytnickiego – Etap I” (wartość ok. 4 mln zł, pow. 2,84 ha) i został zrealizowany w latach 2017-2018.

²²⁵ Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Ryc. 113 (a-b). Ozdobne ogrodzenie parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek w 2009 r. oraz ogrodu przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35.

Fot. mat. arch. ZSM 2009, źródło: www.wikipedia.pl, dostęp: 2020.

Po 2000 r. ogrodzenia wprowadzono także podczas remontu wielu innych założeń zieleni²²⁶. Inną praktyką było zastosowanie niskich wygradzeń w postaci: stylizowanego taśmowania (praktycznie wszystkie remontowane historyczne założenia zieleni tj. *Promenada Staromiejska), stalowych pałąków lub form w indywidualnym kształcie (*zieleniec przy pl. Strzeleckim), krzewów ozdobnych (*ogród barokowy Ossolineum tj. cisy porządkujące ozdobne partery) (Ryc. 114 a-b).

Ryc. 114 (a-b). Ogrodzenia skweru przy pl. św. Macieja oraz zabezpieczenie roślin w postaci niskich wygradzeń skweru przy ul. Kaszubskiej.

Fot. S. Rozalski 2012, 2014.

W odniesieniu do użytkowników, stosowanie ogrodzeń i strefowanie założeń zieleni zapewnia również **poczucie bezpieczeństwa** i wprowadza **kulturę spędzania czasu**. Są to podstawowe warunki akceptacji każdego terenu, a zwłaszcza parku. Sposobem rozwiązania tego zagadnienia jest wygradzanie i zamykanie obiektów na noc. Przykładem było powszechne

²²⁶ Z tym, że najczęściej posiadały one lżejszą, ażurową formę i były niskie. Podczas *rewaloryzacji skweru miejskiego na placu św. Macieja (2003-2004) wprowadzono niskie stylizowane ogrodzenie dla całego terenu. Celem była rekonstrukcja założenia zieleni w stylu z drugiej połowy XIX w. Podobne rozwiązanie zyskał zrewaloryzowany *skwer przy ul. Z. Kasińskiego – ul. Podwale (2002). Nowe ogrodzenie nawiązujące stylowo do barokowych założeń zieleni wprowadzono przy *ogrodzie Muzeum Miejskiego we Wrocławiu przy ul. K. Wielkiego 35 (d. Pałac Królewski, d. Pałac Spätgenów) (2007-2008). Wejście do *parku im. S. Staszica (2010-2012) zabezpiecza czerwona, ażurowa konstrukcja ogrodzenia kontrastująca z zielenią założenia. Ze względów bezpieczeństwa niskim, panelowym ogrodzeniem otoczono wyremontowany *teren zieleni z miasteczkiem ruchu drogowego przy pl. Ludwika Zamenhafa (2010-2011).

wprowadzanie ogrodzenia placów zabaw (względy i normy bezpieczeństwa, wydzielenie stref funkcjonalnych i higienicznych tj. piaskownice, „dog-stopy”).

Podsumowując opisane doświadczenia, można **wymienić kilka stref**, które należałoby wskazywać w warunkach konkursu na projekt parku lub przetargu na utrzymanie terenu zieleni. Pierwszym są duże, otwarte tereny służące sportom, rekreacji, imprezom masowym, które muszą mieć odpowiednie zaplecze sanitarne i gastronomiczne, jak również drogi serwisowe o właściwych parametrach technicznych (ewakuacja, chłonność). Druga grupa to założenia często odwiedzane pod kątem tzw. rekreacji biernej (ruch rozproszony, średnio intensywny), gdzie mogą się pojawić nasadzenia ozdobne i wyposażenie rekreacyjne. Ostatnia grupa to tereny tzw. wyciszone, przeznaczone dla spacerów połączone z enklawami dla dzikiej przyrody²²⁷.

Wrocław posiada dobre przykłady w zakresie strefowania i limitowania chłonności. Jednym z przykładów może być **rozmieszczenie punktów zainteresowań** wzdłuż szerokiej trasy spacerowej umożliwiającej rozładowanie ruchu (wiele różnych punktów dostępnych równocześnie np. Projekt Mosty ESK 2016 we Wrocławiu). Atrakcyjność kulturową założeń zieleni realizowano poprzez pawilony ESK 2016 rozmieszczone w parkach w wielu lokalizacjach miasta (Ryc. 115 a-b). Z kolei przykładem organizacji kameralnych imprez w historycznych założeniach zieleni mogły być „Otwarte Mistrzostwa Wrocławia w Petanque” (tzw. boule) w *Parku Południowym w 2009 r. (Ryc. 116 a-b)

Ryc. 115 (a-b). Przykłady kameralnych imprez w założeniach zieleni - pokaz w ramach ESK w Parku Południowym oraz koncert jazzowy przy Wzgórzu Polskim.
Fot. S. Rozalski 2016, 2018.

Ryc. 116 (a-b). Przykłady kameralnych imprez w założeniach zieleni – otwarte mistrzostwa Wrocławia w petanque w Parku Południowym oraz piknik osiedlowy w parku im. S. Staszica.
Fot. S. Rozalski 2009.

²²⁷ Przykładem sterowania chłonnością terenu oraz pozostawieniem enklaw dla zwierząt może być Park im Bornstedter Feld w Poczdamie (2001).

Zagadnienie najlepiej ilustrują rozwiązania w Ogrodzie Japońskim w Parku Szczytnickim, który dzięki zastosowaniu ogrodzeń i biletowanego wejścia zachował stan równowagi pomiędzy turystyką kulturową a sztuką ogrodową²²⁸. Tego typu obiekty o dużej wartości historycznej, przyrodniczej i artystycznej powinny mieć zaporę regulującą ilość odwiedzających (Ryc. 117).

Ryc. 117. Przykłady limitowania chłonności – kasa biletowa przed wejściem do Ogrodu Japońskiego w maju 2019 r.
Fot. T. Broens 2019.

6.2.2. Hierarchizacja obiektów

Hierarchizacja obiektów może być rozumiana poprzez **typowanie obiektów pod względem imprez**, jak i **pod względem utrzymania standardu pielęgnacji**. Dobrym przykładem kreowania przestrzeni dla dużych wydarzeń mogą być np. Pola Marsowe w zespole dawnego parku sportowego Zalesie, specjalnie zaprojektowane i przygotowane infrastrukturalnie na tego typu eventy (rys. 118)²²⁹. Dowodzą tego również imprezy sportowe na dużą skalę organizowane na boiskach trawiastych. Historyczne parki sportowe, realizowane we Wrocławiu w okresie międzywojennym, były rozwiązaniem, które zapewniało realizację dwóch odmiennych potrzeb. Ich program pozwalał na masowe użytkowanie terenów zieleni, dzięki rozległym plażom trawiastym, boiskom oraz sporym rezerwom terenu (por. 2.1).

Kształtowaniu, różnego rodzaju terenów zieleni, pomaga stosowanie umocowanych **prawnie standardów** w dostosowaniu do potrzeb, preferencji i specyfiki założeń. Inny będzie standard i wymagania dla utrzymania obiektów mocno eksploatowanych (tj. *Wyspa Słodowa podczas koncertów; *zieleń Osi Grunwaldzkiej w trakcie roku akademickiego), a inny dla zamkniętych, kameralnych założeń historycznych (*wirydarz w Muzeum Architektury, *Ogrody Tumskie) (Ryc. 119 a-b). Ogrody zabytkowe powinny znajdować się w grupie o najwyższych wymaganiach, jako obiekty specyficzne, o ograniczonych sposobach użytkowania, wymagające odpowiedniego składu gatunkowego i form roślinności. Standardy uzależnione powinny być też od rangi obiektu – lokalnej, krajowej czy światowej (część *Parku Szczytnickiego wpisana na listę UNESCO, *Promenada Staromiejska w granicach Pomnika Historii), a także jego unikatowości, reprezentatywności oraz

²²⁸ W 2018 r. ZZM wzmocnił regulację wejść poprzez wprowadzenie systemu automatycznego biletowania bramek wejściowych do Ogrodu Japońskiego. Rozwiązanie pozwala na generowanie raportów ilości odwiedzających i rodzaju sprzedanych biletów.

²²⁹ Wrocław posiada tradycje w organizacji imprez masowych, tj. juwenalia, które przez wiele lat lokalizowano na terenie kompleksu Pól Marsowych.

wielkości. Z kolei dla użytkowników ważne jest by miejsca takie były dobrze utrzymane, przyjazne i bezpieczne. Dlatego niezbędny jest stały dozór oraz opieka i zamykanie (Zachariasz 2008, s. 157).

Ryc. 118. Pola Marsowe w zespole w dawnego Parku Sportowego Zalesie (obecny rejon Stadionu Olimpijskiego we Wrocławiu) – przykład założeń zieleni przeznaczonych na imprezy masowe. Fot. S. Rozalski 2018.

Ryc. 119 (a-b). Różnice standardu projektowania i utrzymania obiektów w zależności od natężenia eksploatacji: zieleni Osia Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej oraz kameralny wirydarz w Muzeum Architektury. Fot. M. Kulczycki 2008, S. Rozalski 2014.

Założenia już na etapie projektu powinny być oceniane poprzez pełny **cykl życia obiektu**. Wymaga to uwzględnienia minimum 4 etapów: inwestycji, eksploatacji, pielęgnacji, potencjalnych zdarzeń losowych. Na etapie założeń projektowych należy przewidywać, jakie koszty pielęgnacji będą możliwe do późniejszego udźwignięcia. Jednym z rozwiązań może być przyjęcie kryterium hierarchizacji obiektów poprzez wytypowanie kilku prestiżowych, a pozostałe kształtować **w duchu zrównoważonego rozwoju** lub w **stylu ekstensywnym** (por. 2.1.), gdzie dąży się do zachowania **naturalizmu** popularnego we Wrocławiu pod koniec XIX w. (Drapella-Hermansdorfer 2006).

Doświadczenia wrocławskie pokazały, że obiekty budzące duże zainteresowanie i obłożenie w użytkowaniu, należy **intensywnie wyposażać w infrastrukturę społeczną**, aby uniknąć ich późniejszej dewastacji (*Wyspa Słodowa). Potrzebne jest zachowanie równowagi pomiędzy infrastrukturą twardą i miękką, które może zapewnić mądre inwestowanie środków publicznych. Dobrą praktyką ze względu na dopuszczalną chłonność okazuje również **rozproszenie** atrakcyjnych obiektów w różnych częściach miasta.

6.2.3. Zasady udostępniania założeń zieleni

Gospodarze założeń zieleni stosują zróżnicowane rozwiązania techniczne, organizacyjne i miękkie w udostępnianiu założeń zieleni. Ograniczanie dostępności założeń zieleni może być regulowane przez **zamykanie obiektów na noc**²³⁰. Najbardziej efektywny, zwarty kompleks ogrodów barokowych stanowią ogrody Ostrowa Tumskiego, będące własnością Kościoła, które zostały zamknięte dla zwiedzających, z wyjątkiem ogólnodostępnego *założenia zieleni przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1. Powodem zamykania była potrzeba unikania dewastacji i rozkradania (Rasmus-Zgorzelska 2010, s. 42). Odwrotny scenariusz zrealizowano wobec bulwaru spacerowo-wypoczynkowego im. Piotra Włostowica na Wyspie Piaskowej (1998), który pozostał otwartym deptakiem. Kolejny przykład obiektu zamykanego na noc stanowi *Ogród barokowy przy Ossolineum (2007) (Chudzyński, Wieczorek 2009, s. 62) (Ryc. 120).

Ryc. 120. Zamykany nocą ogród w dziedzińcu Ossolineum w 2007 r.
Fot. S. Rozalski 2007.

Pod względem **organizacyjnym**, pozytywnym przykładem było przeniesienie w 2014 r. Wrocławskiego Festiwalu Dobrego Piwa na tereny przy Stadionie Wrocław przy al. Śląskiej (Ryc. 121 a-b). Wykorzystano infrastrukturę esplanady i parkingi – przeznaczone pod tego typu imprezy masowe. Stadion jest dobrze skomunikowany z pozostałą częścią miasta, powstał na mistrzostwa Europy w piłce nożnej EURO 2012. W założeniach miał przyjąć 42 tys. osób. Jednym ze sposobów

²³⁰ Taka praktyka stosowana była we wrocławskich parkach przed wojną. Chwilę przed zamknięciem pojawiał się dozorca z dzwonkiem, który oznajmiał, że należy opuszczać teren. Niechęć do grodzenia terenów w polskim społeczeństwie zrodziła się w okresie powojennym. Powszechna wówczas zasada: „wszystko-wszystkich”, sprzyjała otwieraniu parków i ogrodów. Często działo się to kosztem niszczenia czy też demontażu ogrodzeń (źródło: seminarium E. Niemczyka z 06.2009 r.).

limitowania wejść do założeń zieleni może być wprowadzanie **płatnego lub bezpłatnego biletowania** dla określonych imprez.

Ryc. 121 (a-b). Wrocławski Festiwal Dobrego Piwa przeniesiony na tereny zieleni przy Stadionie Wrocław przy al. Śląskiej.
Fot. źródło: www.europeanbestdestinations.com, www.wroclaw.pl, dostęp: 2020.

Ryc. 122. Monitoring wizyjny zainstalowany w ramach rewitalizacji parku im. S. Staszica na osiedlu Nadodrze we Wrocławiu.
Fot. S. Rozalski 2013.

W odniesieniu do bieżącej kontroli obiektów, jednym z dodatkowych elementów infrastruktury, który pojawił się w założeniach zieleni po roku 2000 jest **monitoring wizyjny**. Pierwszym obiektem, gdzie zastosowano ten system po remoncie był *skwer na pl. św. Macieja (2003-2004). Kolejnym założeniem zieleni wyposażonym w monitoring był *park im. M. Kopernika (2009-2010). Na osiedlu Nadodrze zrealizowano projekt polegający na budowie 40 kamer monitoringu prewencyjnego: *zielonec przy Pl. Strzeleckim, *skwer przy ul. Pomorskiej-Kaszubskiej,

*park im. S. Staszica (Ryc. 122)²³¹. Jednym z podstawowych zadań projektu była eliminacja potencjalnych zagrożeń, które mogły nastąpić w okresie już po realizacji. Wypełniono tym samym, obligatoryjny dla beneficjentów środków unijnych, warunek utrzymania trwałości zrealizowanych projektów rewitalizacji (Rozalski 2012a, 2014). Doświadczenia pokazały, że w warunkach polskich, monitoring skutecznie zabezpiecza teren przed dewastacją oraz przebywaniem niepowołanych osób w godzinach nocnych, chociażby z uwagi na samą świadomość jego istnienia. Kamery w prestiżowych lokalizacjach i odrestaurowanych obiektach stają się obecnie standardem wyposażenia.

Praktyką stosowaną we Wrocławiu jest obejmowanie wyremontowanych założeń zieleni **nadzorem prewencyjnym służb porządkowych**. Obserwacje pokazują, że oddziaływanie, które wywołuje widok umundurowanych funkcjonariuszy jest jedną z najlepszych form zabezpieczenia obiektów. Dla wybranych wydarzeń na terenach wrocławskich założeń zieleni, angażowana jest straż konna, która jest przyjazna środowisku, skuteczna i budzi respekt wśród użytkowników. Innym rodzajem prewencji, nie spotykanym jeszcze we Wrocławiu, jest **straż osiedlowa**. **Partycypacja społeczna** jest istotnym czynnikiem, który powinien towarzyszyć udostępnianiu założeń zieleni. Z biegiem lat obserwowane są zmiany świadomości obywatelskiej, poczucia przynależności Wrocławian do swojego miasta, jak również poszanowania założeń zieleni, jako dziedzictwa i wspólnego dobra.

Modelowym przykładem założenia zieleni, w którym zastosowano jednocześnie większość z powyższych rozwiązań była reorganizacja *Wyspa Słodowa po 2010 r. (Ryc. 123). Działanie było odpowiedzią na liczne interwencje, akty wandalizmu i zaśmiecanie obiektu zlokalizowanego w historycznej części miasta²³². Przyjęto rozwiązania twarde: wprowadzono kontenery sanitarne z bezpłatnymi toaletami (2010), monitoring wizyjny (2013), bramki wejściowe zamykane na noc²³³ i przerwy techniczne w funkcjonowaniu obiektu²³⁴. Pod względem organizacyjnym: stworzono możliwość odpłatnej dzierżawy ogródków gastronomicznych na platformach i barkach zacumowanych do nabrzeża, zapewniono ochronę, regulaminy użytkowania. Działania miękkie skupione były na aktywności społecznej poprzez organizacje imprez (kino plenerowe, zawody sportowe, koncerty) (źródło: mat. arch. ZZM - prezentacja pt. „Nowa jakość Wyspy Słodowej”, 2013; ryc. 124 a-b)²³⁵. Wzorowano się na zagranicznych założeniach zieleni, w których dzięki nocnemu zamykaniu trawa miała czas na regenerację (Józefiak 2013)²³⁶. W centralnym punkcie zbudowana została specjalna, otwarta scena dla imprez. Stworzono projekt „Aktywne parki”, którego celem było zachęcanie mieszkańców do ćwiczeń i promocja aktywnego stylu życia (źródło: www.wcrs.wroclaw.pl/dzialania/wyspa-na-weekend, dostęp: 2016). Uwzględniono również wymagania dotyczące chłonności zieleni. Od 2015 r. na Wyspie nie można już było organizować

²³¹ Projekt pn. „Budowa monitoringu prewencyjnego jako elementu polityki poprawy bezpieczeństwa na Obszarze Wsparcia” (2010-2012), koszt 4,6 mln zł, kwota dofinansowania: 2,6 mln zł) polegał na rozbudowie monitoringu newralgicznych punktów Wrocławia za pomocą kamer CCTV (źródło: <http://bip.um.wroc.pl/artukul/339/8274/budowa-monitoringu-prewencyjnego-jako-elementu-polityki-poprawy-bezpieczenstwa-na-obszarze-wsparcia>, dostęp: 01.2016).

²³² Wyspy zlokalizowane są w Zespole urbanistycznym Ostrowa Tumskiego i wysp: Piaskowej, Bielarskiej, Słodowej i Tamki, (nr rejestru 678/213 z dnia 12.05.1967) oraz Pomnika Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum” (Zarządzenie Prezydenta RP z 08.09.1994 r. MP nr 50, poz. 425).

²³³ Pod petycją przeciwko koncepcji nocnego zamykania terenu *Wyspy Słodowej i Wyspy Bielarskiej, podpisało się prawie 2000 osób (Hołubowicz 2013). Pomimo iż, pomysł spotkał się z wyraźnym protestem wrocławian, to miasto podtrzymało swoje stanowisko.

²³⁴ W trakcie funkcjonowania przerwy technicznej (godz. 01:00 do 6:00) realizowane miały być: prace z zakresu pielęgnacji zieleni, przeglądy techniczne (m.in. oświetlenie), prace porządkowe i naprawy. Rozwiązanie miało przyczynić się do wypoczynku biologicznego zieleni, w tym regeneracji trawników.

²³⁵ Realizację działań miękkich – tzw. animacji Wyspy Słodowej i Bielarskiej, powierzono specjalnej jednostce organizacyjnej WCRS, która realizuje zadania z zakresu spraw społecznych, edukacji i zdrowia publicznego. Jednym z realizowanych programów mających na celu promocję pozytywnego sposobu korzystania z założenia zieleni był projekt „Wyspa na weekend” (kino plenerowe, otwarta scena, koncerty, spektakle, kabarety, zajęcia taneczne, turnieje sportowe, gry planszowe, biblioteka plenerowa, sporty nieolimpijskie) (źródło: <http://wcrs.wroclaw.pl/dzialania/wyspa-na-weekend>, dostęp: 01.2016).

²³⁶ Rozwiązania organizacyjno-techniczne polegające na ogradzaniu i zamykaniu obiektów na noc spotykane są w licznych założeniach zieleni. Wśród przykładów możemy wyróżnić: Hyde Park w Londynie, Central Park w Nowym Jorku, Park Retiro w Madrycie.

impres, w których liczba uczestników przekracza 1000 osób. Nowy program „reaktywacji” *Wyspy Słodowej w 2013 r. miał kosztować miasto ok. 1 mln zł. Połowa z tej kwoty została przeznaczona na organizację wydarzeń weekendowych, a pozostała część na inwestycje w samej infrastrukturze wyspy. Powyższy przykład pokazuje, jak poprzez reorganizację techniczną (zmiany w infrastrukturze), aktywizację kulturalną (organizację przemyślanych wydarzeń) oraz animację społeczną (na płaszczyźnie działań miękkich), można poprawić bezpieczeństwo użytkowników i zarazem atrakcyjność założenia zieleni. Można stwierdzić, że w ostatnich latach *Wyspa Słodowa, nie jest kojarzona już jako miejsce picia alkoholu, co nie oznacza jednocześnie całkowitego wykluczenia z tej funkcji (ogródki gastronomiczne). Reorganizacja niewątpliwie rozpoczęła przywracanie pozytywnego wizerunku dla tego miejsca. Podniosła standard i jakość utrzymania. Celem długofalowym jest reprezentacyjna, bezpieczna i atrakcyjna przestrzeń dla wszystkich mieszkańców.

Ryc. 123. Wyspa Słodowa po reorganizacji zasad udostępniania po 2010 r. Na zdjęciu widoczne dzierżawy ogródków gastronomicznych.

Fot. mat. arch. ZM 2016.

Ryc. 124 (a-b). Wyspa Słodowa po reorganizacji zasad udostępniania po 2010 r. Na zdjęciach widoczne wybrane rozwiązania miękkie: kino plenerowe i kameralne zawody sportowe.

Fot. źródło: www.gazeta.pl, dostęp: 2020.

6.2.4. Utrzymanie tradycji parków leśnych

Lata 90. przyniosły stopniowe odejście od koncepcji parku jako samofinansującego się przedsięwzięcia i skoncentrowały uwagę na nowej generacji parków, utrzymanych w duchu **zrównoważonego rozwoju**, które w dużym uproszczeniu można określić mianem **proekologicznych** (por. 2.1.). Ten nurt znacznie bardziej przystaje do warunków polskich. Łączy się on bowiem z tendencją do **zmniejszania kosztów realizacji i pielęgnacji** parków poprzez: ograniczanie zabiegów ogrodniczych (naturyzacja parku), prostotę i elastyczność programu zagospodarowania oraz włączanie mieszkańców w proces organizacji wypoczynku (Drapella-Hermansdorfer 2006)²³⁷. W koncepcji **eko-parków** zakłada się minimalne nakłady na założenie zieleni i pielęgnację, co ma zwiększyć ich popularność i przywrócić stan równowagi między terenami zabudowy i zieleni miejskiej. Założenia zieleni na terenach przemysłowych, powojkowych, zdegradowane pod względem społecznym i krajobrazowym (powstałe w Niemczech i Anglii), zazwyczaj stanowiły część szerszego programu rewitalizacji obszarów miejskich (Drapella-Hermansdorfer 2006). Innowacyjne podejście dla **zapewnienia częściowej samowystarczalności założeń zieleni** stosują różne ośrodki miejskie²³⁸.

Ryc. 125. Park Tysiąclecia-Milenijny jako przykład kształtowania parku leśnego.
Fot. A. Drapella-Hermansdorfer 2015.

²³⁷ Przykładem obniżania kosztów utrzymania obiektu do minimum jest Amsterdamse Bos Park w Holandii (700 ha). Głównymi elementami strukturalnymi, tworzącymi przestrzeń parku, są rozległe powierzchnie zadrzewień, których większe płaty tworzą niewielkie lasy, powierzchnie wód otwartych, w tym tor regatowy, oraz powierzchnie łąk. Park ten ma niewielkie dochody pochodzące z wynajmowania koni, rowerów i łodzi, a także ze sprzedaży biletów wstępu do farmy ze zwierzętami. Z parku wyeliminowano rabaty kwiatowe oraz trawniki dywanowe (Wolski 2006). Obiekt ten obrazuje, że projektowanie założeń zieleni o niskich kosztach utrzymania (np. parki naturalizowane) oraz czerpanie środków w ramach udostępniania infrastruktury są szansą zwrotu części kosztów gospodarowania.

²³⁸ Przykładem jest park Batignolles w Paryżu projektowany pod kątem letniej olimpiady w 2012 r. Park powstał w idei zrównoważonego rozwoju. Założeniem funkcjonalnym była całkowita samowystarczalność w zakresie wody i energii, którą realizowano poprzez zastosowanie obiegu wody z uwzględnieniem maksymalnej oszczędności jej zużycia (wykorzystano wodę opadową i wodę z Sekwany). W tym celu wykopano fosę o szer. 5 m, do której spływa drenami woda deszczowa z całego terenu, a jej nadmiar magazynowany jest w podziemnym rezerwarze (1500 m³). Dodatkowo zastosowano wiatrak, dzięki któremu można czerpać wodę do nawadniania fosy i podlewania roślin w okresie suchym (Bredy-Łaciak 2009, s. 60-61).

We Wrocławiu w okresie 2000-2010 można było zaobserwować, że trend zachowania mniejszej ingerencji w założenia zieleni, realizowany był poprzez określanie standardu bieżącego utrzymania i konserwacji obiektów. Poprzez **standard „leśny”**, który był stosowany dla lasów i upraw leśnych, rozumiemy redukcję ilości koszeń trawników i polan, zmniejszenie grabienia liści w okresie jesiennym, prac porządkowych, co naturalnie zmniejsza koszty utrzymania. Przykładem był m.in. **Park Tysiąclecia* w części leśnej oraz rekreacyjno-sportowej (Ryc.125). Zakres prac dla poszczególnych parków (w podziale na rejony i założenia zieleni) określają specyfikacje przetargowe na „Kompleksową konserwację parków i zieleńców na terenie Gminy Wrocław” (mat. arch. ZZM).

Po 2018 r. proekologicznym utrzymaniem objęto również wybrane zabytkowe założenia zieleni tj. **Park Szczytnicki*, **Park Południowy*, *Park Wschodni* (Ryc. 126 a-b). Obok intensywnego podejścia do założeń zieleni, coraz mocniej obserwuje się **kierunek naturalistyczny** w projektowaniu i utrzymaniu (Ryc. 127 a-b). Przejawia się on w **podejściu ekstensywnym** wyrażonym poprzez tendencje do zmniejszania kosztów realizacji i pielęgnacji, obniżenie zużycia energii, minimalna ingerencja w krajobraz oparta na naturalnej sukcesji, różnorodności biologicznej i naturalizacji tj. obszary leśno-łąkowe (Drapella-Hermansdorfer 2006, Bernacki 2009 s. 187) (por. 2.1.). Powyższe podejście może być dobrym sposobem na zmniejszenie kosztów inwestycyjnych i bieżących.

Duży potencjał dla systemu przyrodniczego miasta posiadają tereny zieleni o charakterze naturalnym, które towarzyszą dolinom rzecznych i terenom oddanym we władanie przyrody, wśród których możemy wyróżnić wyrobiska i ogrody ekologiczne (Haladyn 2003, s. 18). We Wrocławiu przykładem może być częściowe zagospodarowanie dawnego wyrobiska gliny przy ul. Góreckiej i Stabłowickiej²³⁹. Kolejne wartościowe tereny powyrobiskowe znajdują się w otoczeniu zbiorników na Maślicach²⁴⁰ i Pilczycach²⁴¹, jak również w otoczeniu zbiornika na Żernikach²⁴². Stosunkowo niewielkim nakładem finansowym, tereny takie można uporządkować, wyposażyć w małą architekturę (system pomostów, kładek) czy w urządzenia rekreacyjne, bez konieczności ponoszenia kosztów na materiał roślinny, który de facto już w terenie występuje. Co więcej, atrakcją samą w sobie jest obecność zbiornika wodnego. Wymierną korzyścią będzie fakt, że utrzymanie takich terenów zieleni jest znacznie tańsze od typowych parków, a wartość ekologiczna – nieporównanie większa (Haladyn 2003, s. 18).

We Wrocławiu **parki leśne** są pewną tradycją kultury naturalistycznej. Pomimo iż, w okresie PRL, nie inwestowano tu wielkich środków finansowych, to stały się formą ochrony dziedzictwa przyrodniczego. Tworzyły kontrast dla parków intensywnie zaprojektowanych, a nawet założeń zabytkowych nie poddawanych inwestycjom. W nich można dopatrzeć się pewnych cech założeń naturalistycznych, które powstają obecnie we Wrocławiu, jak również w krajach zachodnich. Pomimo towarzyszących im zjawisk patologicznych i nieporządku, które wynikały z braku środków finansowych i niewystarczającej opieki, to spełniały one szereg usług ekosystemowych. Godnym uwagi jest fakt, że nie zostały wycięte i zabudowane.

²³⁹ Projekt pn. „Nowa Cegielnia Stabłowicka – sport, rekreacja, wypoczynek – zagospodarowanie terenu przy ul. Góreckiej, Stabłowickiej i Głównej we Wrocławiu - etap I” (2016) został zrealizowany w ramach WBO 2014. Wokół zbiornika wodnego stworzono pętlę pieszo-rowerową z systemem drewnianych pomostów i kładek, zabezpieczono skarpy, uporządkowano teren. Ze względu na ekologiczny charakter terenu, pozostawiono zagajniki drzew i naturalną roślinność pochodzenia antropogenicznego. Wcześniej teren był zaniedbany i służył jako dzikie wysypisko śmieci (ze stawu korzystali jedynie wędkarze). Całość projektu, dla którego uzyskano pozwolenie na budowę obejmowała ok. 7,5 ha (wraz z zbiornikiem wodnym po dawnej cegielni). Koszt pierwszego etapu prac: 460 tys. zł (mat. arch. ZZM).

²⁴⁰ „Zagospodarowanie terenu zieleni wokół stawu przy ul. Maślickiej” w realizacji od 2019 r.

²⁴¹ „Koncepcja kompleksowego zagospodarowania leśnego terenu powyrobiskowego wraz z przyległym terenem Wrocław-Pilczyce”. W ramach WBO w 2016 r. zrealizowano projekt pn. *BioPark Doliny Ślęzy i Stawu Pilczyckiego*.

²⁴² Żernicki Park Sportu i Rekreacji przy ul. Rumiankowej-Kardamonowej-Przybyły realizowany na terenie dawnej kopalni żelaza od 2019 r.

Ryc. 126 (a-b). Naturalistyczny, ekstensywny kierunek utrzymania terenów zieleni obserwowany po 2018 r. Na zdjęciach Park Szczytnicki w rejonie Pergoli i sektorze IV.
Fot. S. Rozalski 2019, 2020.

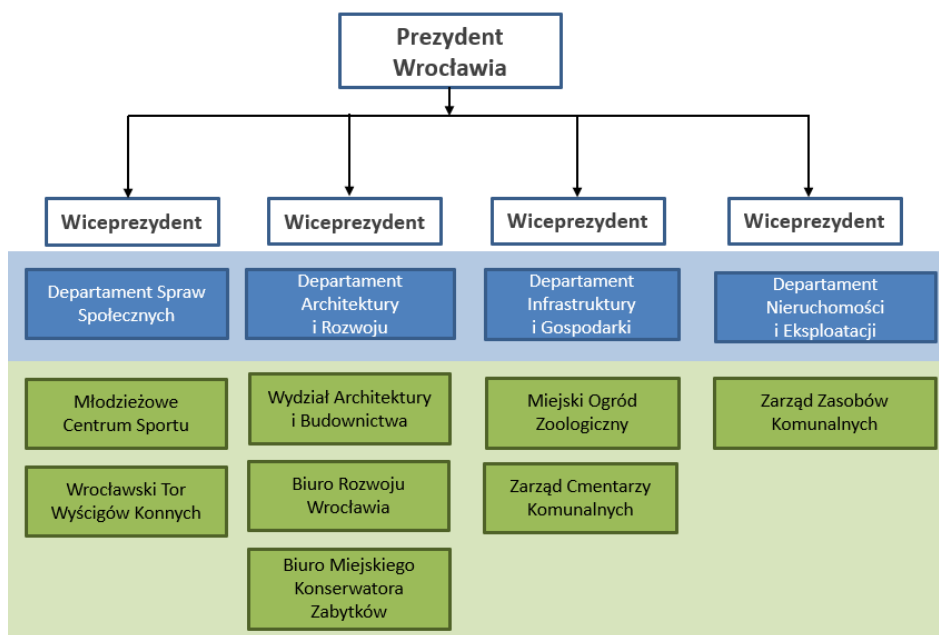
Ryc. 127 (a-b). Wybrane zadania realizowane w stylu naturalistycznym po 2010 r.: zagospodarowanie wokół zbiornika wodnego przy ul. Głównej pn. „Nowa Cegielnia Stabłowicka” oraz BioPark Doliny Ślęży w Lesie Pilczyckim.
Fot. mat. arch. UMW, źródło: www.wroclaw.pl, dostęp: 2020.

6.2.5. Zintegrowane zarządzanie

Zintegrowane zarządzanie można oceniać na wielu poziomach. Pierwszym może być międzysektorowa współpraca środowisk: samorządu (administracji), uczelni (nauki) i biznesu (praktyki). Z drugiej strony zarządzanie różnymi obszarami krajobrazu miasta (architektura, zieleń, woda i in.) wymaga współpracy wielu podmiotów. Wiąże się to z racjonalnym gospodarowaniem surowcami oraz ich transferem pomiędzy zadaniami, co ma optymalizować czas, koszty i materiały.

We Wrocławiu w odniesieniu do zarządzania miastem, osobą odpowiedzialną jest Prezydent, który jest zwierzchnikiem służbowym wszystkich pracowników UMW, w tym kierowników departamentów, wydziałów i jednostek organizacyjnych oraz powiatowych służb, inspekcji i straży²⁴³. Na rys. 128 schematycznie przedstawiono strukturę UMW i rozmieszczenie wybranych komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za różne obszary zieleni miejskiej w okresie 2000-2010. Tego typu podejście było uzasadnione z punktu widzenia celów statutowych realizowanych przez poszczególne podmioty UMW (zieleń terenów parkowych, sportowych, cmentarnych, podwórzowych). Brakowało jednak komórki odpowiedzialnej za wzajemną koordynację oraz komunikację w zarządzaniu różnymi obszarami zieleni.

²⁴³ We Wrocławiu w okresie 2000-2010, w hierarchii struktury zarządzania, Prezydentowi podlegali wiceprezydenci, im poszczególne departamenty, następnie wydziały i konkretne jednostki organizacyjne, w tym podmioty odpowiedzialne za założeniach zieleni miejskiej i kształtowanie krajobrazu miasta (Ryc. 128, źródło: www.bip.um.wroc.pl).

Ryc. 128. Wybrani zarządcy i komórki odpowiedzialne za zieleni w strukturze organizacyjnej UMW w 2010 r. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. BIP, internetowego serwisu UMW.

Koordinacja w zarządzaniu zielenią w mieście odgrywa istotną rolę m.in. w prowadzeniu prac na styku różnych podmiotów. Duże, złożone inwestycje, wymagają często uwzględnienia w projektowaniu zmian, jakie zachodzą mogą w otoczeniu w przyszłości. Przykładowo po 2014 r. podczas projektowania Parku Mamuta na osiedlu Oporów, należało uwzględnić: planowaną modernizację wałów rzeki Ślęzy (DZMiUW), lokalizację podziemnego kolektora ściekowego (MPWiK), naziemnych słupów sieci energetycznej (Tauron), przebudowę układu komunikacyjnego w sąsiedztwie – most łączący Aleję Piastów z ul. Raclawicką (WI). Ponadto założenie wymagało wcześniejszego wypowiedzenia kilkudziesięciu umów dzierżaw ogródków działkowych, które dotychczas funkcjonowały na tym terenie. Każdy z podmiotów zabiegał o swój zakres.

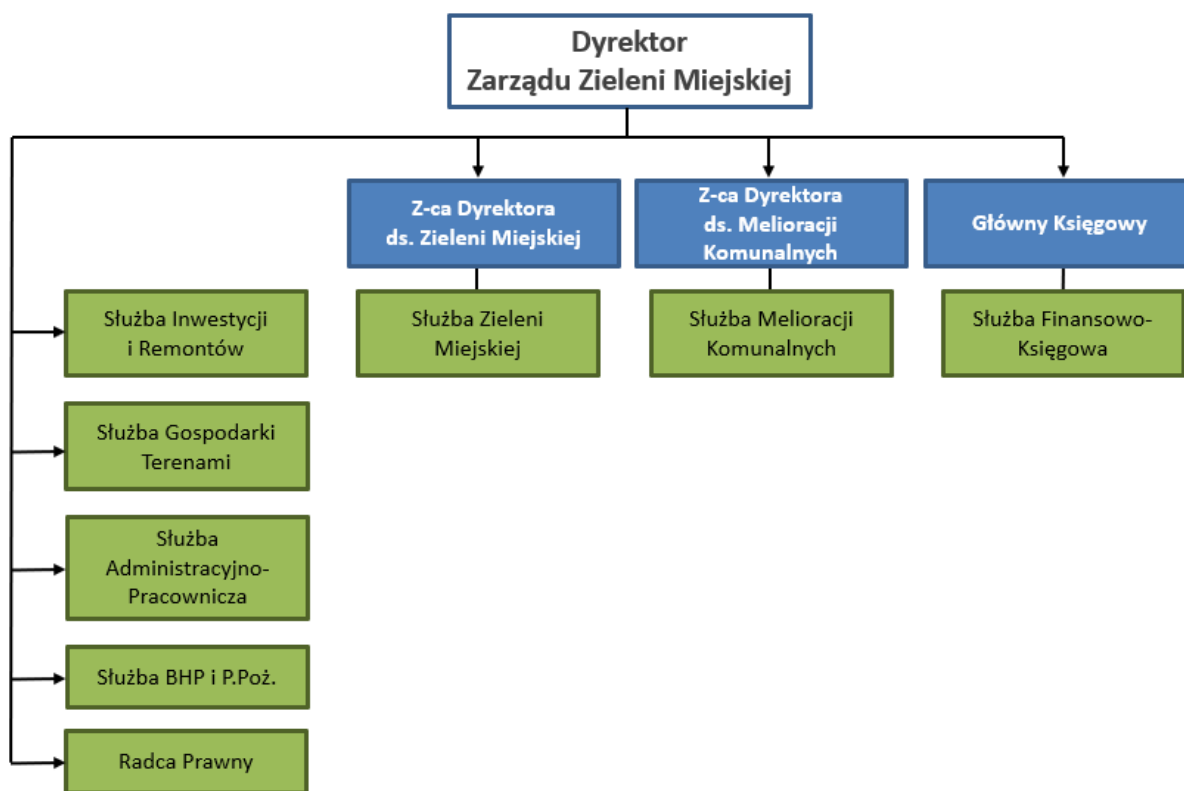
W toku zbierania danych nie udało się zidentyfikować wielu przykładów, które nosiły **znamiona zintegrowanego zarządzania** w obszarze inwestycji w założeniach zieleni. Działania takie podejmowane były zazwyczaj **interwencyjnie** i **jednostkowo** w trakcie prac bieżących. Nie należały do stałej i dobrej praktyki w założeniach zieleni. Decyzje wynikały najczęściej z konieczności szukania oszczędności niż wdrażania zaplanowanych wcześniej analiz. Wśród narzędzi, które służą realizacji zintegrowanego zarządzania można wymienić polityki i strategie (por. Rozdział 7)²⁴⁴.

Na poziomie operacyjnym UMW pożądanym ruchem wydawało się **skupienie** w 2000 r. **zasobów** podobnych, wewnątrz **Zarządu Zieleni Miejskiej**²⁴⁵. Kompetentna kadra, prawidłowo wyznaczone zakresy zadań oraz komplementarne programy działań, wzajemnie uzupełniające się z innymi jednostkami, mogły stanowić klucz do **zintegrowanego zarządzania krajobrazem** przyrodniczym Wrocławia. W ZZM **wydzielono służby** odpowiedzialne za zarządzanie zielenią, prace inwestycyjno-remontowe, lasy komunalne, grunty terenowe i in. (Ryc. 129). Niestety, nie wszystkie zasoby zieleni we Wrocławiu udało się skupić w ramach jednego podmiotu. Powołanie ZZM w 2000 r. świadczyło o samoświadomości gospodarzy miasta i istotnej roli jaką odgrywa zieleni. ZZM pomyślnie

²⁴⁴ W odniesieniu do monitorowania inwestycji realizowanych przez miejskie jednostki organizacyjne UMW, rolę taką pełnił Wydział Inżynierii Miejskiej (WIM), który w ówczesnym czasie odpowiadał m.in. za opracowanie projektów WPI, koordynację zadań związanych z transportem publicznym, komunikacją kolejową, infrastrukturą drogową, wodno-kanalizacyjną, współpracę z BRW w zakresie infrastruktury technicznej i in. (źródło: www.bip.um.wroc.pl/arttykul/223/3218/wydzial-inzynierii-miejskiej, dostęp: 10.2020)

²⁴⁵ W 2000 r. ZZM powierzono w zarządzanie: parki, zieleńce, zieleń przyuliczną, parki leśne, lasy komunalne, zieleń tymczasową, a także nieruchomości rolne Gminy Wrocław. Dotyczyło to w szczególności terenów, dla których przewidywano zagospodarowanie zielenią miejską, lasami komunalnymi i urządzeniami wodno-melioracyjnymi (Rozalski 2009).

zrealizował szereg zadań w założeniach zieleni (por. Rozdział 3). Z czasem ilość obowiązków i coraz bardziej złożone zadania wymagały również dostosowania struktury wewnętrznej oraz odpowiedniego zabezpieczenia środków budżetowych. Zmiany nastąpiły dopiero po 2018 r.

Ryc. 129. Schemat organizacyjny Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu w 2007 r.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst.: *Regulaminu Organizacyjnego Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu*, mat. arch. ZZM.

Wyznacznikiem międzysektorowego podejścia władz Wrocławia do zagadnień związanych z zielenią było powoływanie interdyscyplinarnych zespołów doradczych. Gremia takie są wyrazem fachowego podejścia i myślenia o zieleni miejskiej. Jedną z takich inicjatyw została powołana w 2009 r. **Zespół opiniująco-doradczy ds. zieleni miejskiej** służył Prezydentowi Wrocławia w sprawach rozwoju, kształtowania i utrzymania terenów zieleni miejskiej. W skład gremium weszli przedstawiciele różnych środowisk, wśród nich: naukowcy, projektanci, praktycy, historycy, a także reprezentanci władz lokalnych (Ryc. 130 a-b). Zespół obradował na posiedzeniach zwoływanych na wniosek Prezydenta. Prowadzone dyskusje miały charakter merytoryczny, interpersonalny, z udziałem zaproszonych gości. Jednym z efektów pracy Zespołu było opracowanie doborów drzew, krzewów i roślin zielnych dla Wrocławia (autorstwa ówczesnego Dyrektora Ogrodu Botanicznego prof. T. Nowaka). W zakresie podejmowanych tematów pojawiły się m.in. strategia rewaloryzacji *Parku Szczytnickiego i terenów wystawowych, koncepcja rewaloryzacji *parku im. M. Kopernika, Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Świdnickiej do ul. Piotra Skargi (Koniecka, Rozalski 2010)²⁴⁶.

W latach 2000-2010 Urząd Miejski Wrocławia powoływał stanowiska **pełnomocników** dla kluczowych i złożonych programów miejskich. Wśród obszarów wymienić można rewitalizację miasta, obszar UNESCO i in. Do ich zadań należało m.in. koordynacja wszelkich podejmowanych przez Miasto działań ochronnych i inwestycyjnych na danym obszarze (źródło: www.bip.um.wroc.pl).

²⁴⁶ Wśród tematów diskutowanych przez Zespół opiniująco-doradczy ds. zieleni miejskiej pojawiły się m.in.: zapisy w zakresie zieleni w projekcie SUIKZP 2010, propozycje standardów w zakresie kształtowania zieleni wysokiej, przebudowa Bulwaru X. Dunikowskiego, jak również inne założenia zieleni (Koniecka, Rozalski 2010).

Ryc. 130 (a-b). Zespół opiniująco-doradczy ds. zieleni miejskiej (2009-2010) – wspólnie sadzenie drzew w Parku Szczytnickim z wiceprezydentem Wrocławia A. Grehlem.
Fot. mat. arch. ZZM 2010.

6.2.6. Studium przypadku: Zarządzanie na poziomie osiedla Nadodrze

Zintegrowane zarządzanie zastosowano podczas rewitalizacji osiedla Nadodrze we Wrocławiu (od 2004 r.)²⁴⁷. Władzom miasta w umiejętny sposób udało się połączyć projekty na płaszczyźnie: technicznej, społecznej i ekonomicznej (Tabela 40). Osiedle Nadodrze było rejonem, w którym obserwowano najbardziej postępującą degradację w odniesieniu do tkanki architektonicznej oraz infrastruktury przestrzeni publicznej. Powyższe problemy nie ominęły również założeń zieleni. Pogłębiały się patologie i problemy społeczne mieszkańców. W 2009 r. w związku z możliwością ubiegania się miasta o dofinansowanie rewitalizacji ze środków Unii Europejskiej, rozpoczęto szeroko zakrojone działania mające na celu wyprowadzenie tego obszaru ze stanu zniszczenia (Rozalski 2014)²⁴⁸. Narzędziem realizacji miał być „Program dla Obszaru Wsparcia” wdrażany przez UMW (Rozalski 2014, s. 64; ryc.131)²⁴⁹.

W odniesieniu do założeń zieleni w latach 2009-2012 zrewaloryzowano trzy istniejące obiekty. Wśród nich: *zieleniec przy pl. Strzeleckim, *skwer przy ulicach Pomorskiej i Kaszubskiej oraz największy z nich *Park im. S. Staszica. Działania polegały na gruntownym remoncie infrastruktury oraz zwiększeniu atrakcyjności terenów zieleni, poprawie warunków wypoczynku i rekreacji mieszkańców oraz poprawie stanu środowiska naturalnego. Roboty budowlane w terenie obejmowały m.in.: remonty i przebudowy układów komunikacyjnych, budowę nowych atrakcji, rozbudowy placów zabaw dla dzieci i młodzieży, wyposażenie terenu w nowe ławki, kosze, stojaki na rowery, oświetlenie, a także pielęgnację zieleni istniejącej oraz nowe nasadzenia drzew, krzewów i trawników (Rozalski 2014). Kierunki postępowania w ramach rewitalizacji nakreślono w postaci matrycy wzajemnie uzupełniających się działań. Planowanie prowadzono ze świadomością, że środki niestety

²⁴⁷ Program rewitalizacji dotyczył obszaru o powierzchni ok. 110 ha, zamieszkałego przez ok. 35 tys. mieszkańców, gdzie gęstość zaludnienia wynosiła ok. 31 818 os./km². Budżet działań rewitalizacyjnych w 2014 r. wyniósł: 140,5 mln zł (w tym: 41,7 mln dofinansowania z UE) (*Klimaty Nadodrza. Rewitalizacja wrocławskiego osiedla - Ludzie, miejsca, wydarzenia* 2014 s. 8; Rozalski 2014 s. 60).

²⁴⁸ Problematykę rewitalizacji osiedla Nadodrze we Wrocławiu na przestrzeni lat podjęto w wielu publikacjach (m.in. *Klimaty Nadodrza*) oraz dokumentach lokalnych miasta (m.in. *Lokalny Program Rewitalizacji* na lata 2005-2006 i 2007-2013 Wrocławia; *Masterplan dla Przedmieścia Odrzańskiego* 2011, 2012).

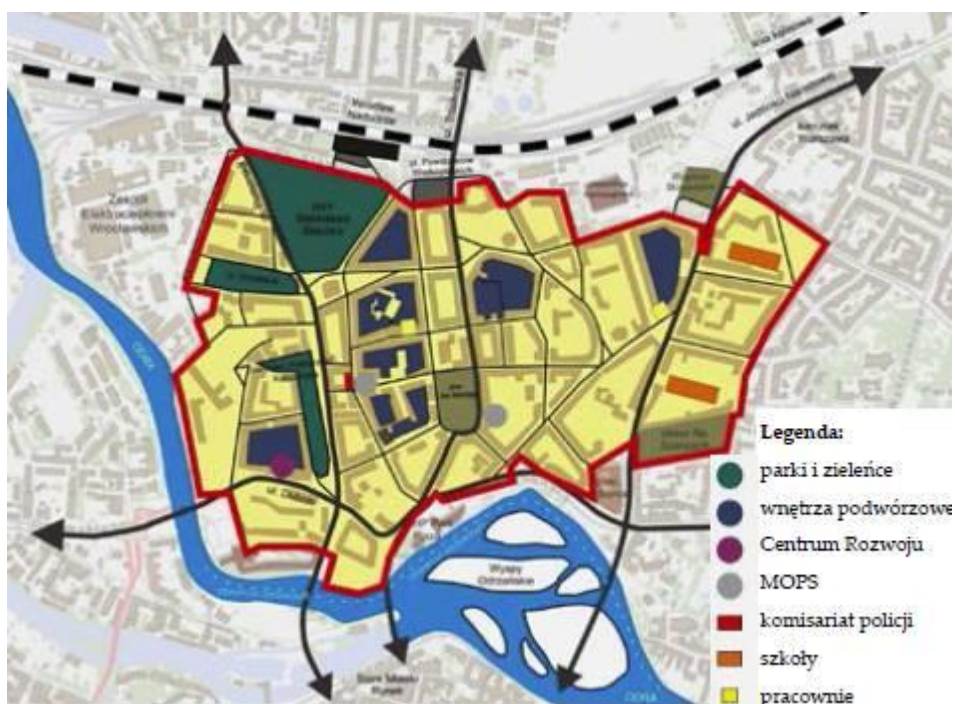
²⁴⁹ Autor niniejszej pracy z ramienia ZZM opracował karty projektów i matryce logiczne dla rewitalizacji założeń zieleni osiedla Nadodrze, w tym: zieleńca przy pl. Strzeleckim, skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej oraz Parku im. S. Staszica. Projekty te stanowiły część zrealizowanego „Programu przedsięwzięć rewitalizacyjnych współfinansowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013”, przyjętego Uchwałą Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/1037/09 z dnia 19.02.2009 r.

są ograniczone, a działania należy koncentrować w taki sposób, aby jak najbardziej zaradzić zjawiskom, które pogłębiały degradację, w myśl zasady - adekwatność działań do posiadanych środków. Ogół prac rewitalizacyjnych w założeniach zieleni osiedla Nadodrże przedstawiono w Tabeli 41 i na Ryc. 132.

Tabela 40. Działania rewitalizacyjne zaplanowane w „Programie dla Obszaru Wsparcia”.

Źródło: Rozalski 2014, s. 64.

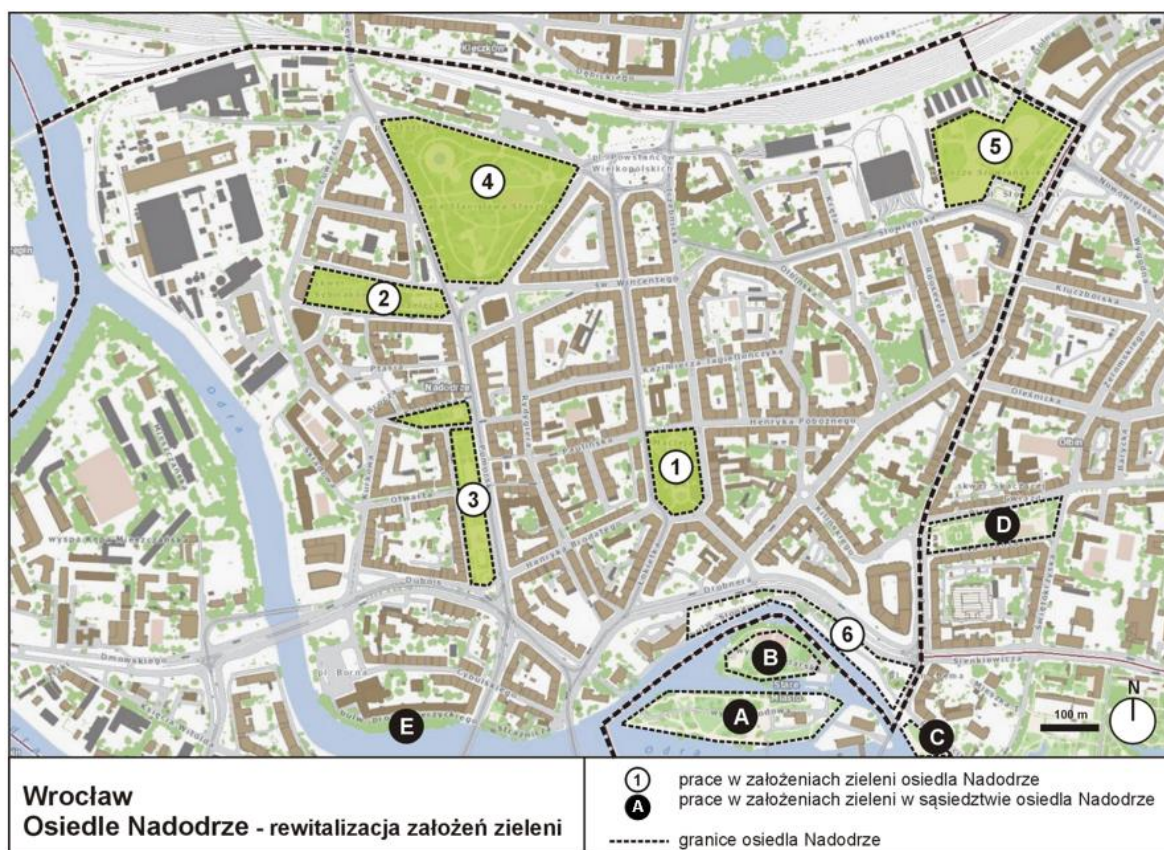
	Degradacja ekonomiczna (ubóstwo)	Degradacja społeczna (wykluczenie społeczne)	Degradacja przestrzeni publicznych
Sytuacja	- Brak wystarczających zasobów	- Brak uczestnictwa w życiu społecznym	- Utrata funkcji przez przestrzenie publiczne
Działania postulowane	- Programy aktywizacji ekonomicznej - Pomoc społeczna	- Usługi społeczne - Ośrodki aktywizacji społecznej - Działania sprzyjające integracji społecznej	- Działania inwestycyjno-remontowe - Zapobieganie postępowi degradacji
Działania planowane w „Programie dla Obszaru Wsparcia”	- Budowa centrum aktywizacji zawodowej - Projekt rewitalizacji dawnych traktów handlowych	- Budowa centrum pomocy społecznej - Projekt „Otwarte drzwi”	- Remont i modernizacja wnętrz podwórzowych - Renowacja parków i skwerów - Remont elewacji i dachów kamienic - Monitoring przestrzeni publicznych

Ryc. 131. Przedsięwzięcia rewitalizacyjne w Obszarze Wsparcia - Przedmieście Odrzańskie uwzględniające założenia zieleni (Rozalski 2014, s. 61).

Tabela 41. Najważniejsze prace w założeniach zieleni osiedla Nadodrze oraz w sąsiedztwie w latach 2003-2010 i później.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Oznaczenie na mapie	Rok	Prace w założeniach zieleni Osiedla Nadodrze
Prace w założeniach zieleni na osiedlu Nadodrze w latach 2005-2019		
1	2003-2004	Rewaloryzacja skweru na placu św. Macieja (prace kompleksowe)
2	2010-2011	Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim (prace kompleksowe)
3	2010-2012	Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej (prace kompleksowe)
4	2010-2012	Przebudowa Parku im. S. Staszica (prace kompleksowe)
5	2013-2015	Rewitalizacja Wzgórza Słowiańskiego: przebudowa placu zabaw (2013), siłownia (2013), wybieg dla psów (2014), remont i zagospodarowanie terenu – Etap I (2015)
6	2010	Koncepcja Bulwaru Słonecznego wzdłuż ul. B. Drobnera (niezrealizowana)
Prace w założeniach zieleni w sąsiedztwie osiedla Nadodrze w latach 2001-2019		
A	2005-2006	Rewitalizacja i zagospodarowanie Wyspy Słodowej
B	2015	Siłownia na Wyspie Bielarskiej
C	2015-2016	Bulwar ks. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina
D	2019	Przebudowa Skweru Skaczącej Gwiazdy – Etap I
E	2019	Bulwar fizyków – naukowy plac zabaw (zwierciadła akustyczne) – Etap I

Ryc. 132. Rewitalizacja założeń zieleni na osiedlu Nadodrze we Wrocławiu w latach 2003-2010 i później.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Na płaszczyźnie organizacyjnej w okresie 2000-2010 we Wrocławiu, mimo braku jednego koordynatora odpowiedzialnego za działania różnych podmiotów w zakresie założeń zieleni, miasto z sukcesem przeprowadziło realizację wielu złożonych i wieloletnich przedsięwzięć. Było to możliwe dzięki wykorzystaniu różnorodnych środków. Jednym z pozytywnych przykładów było powołanie

funkcji tzw. **kierownika projektu**²⁵⁰. Stanowisko takie, umocowane m.in. w Biurze Zarządzania Projektami UMW, ale także innych jednostkach, odpowiadało za strategiczne projekty inwestycyjne miasta (m.in. Rewitalizację, Ścieżkę kulturową Czterech Świątyń, WUWA, rozwój ruchu rowerowego, wdrożenie strategii zarządzania obszarem wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO we Wrocławiu i in.)²⁵¹. Kierownicy projektu odpowiadali za szereg czynności integrujących i koordynujących ważne, ale i złożone z punktu widzenia miasta przedsięwzięcia²⁵².

Przykładowo *kierownik projektu rewitalizacji osiedla Nadodrze* we Wrocławiu był odpowiedzialny za koordynację i przebieg projektów, które miały podnieść jakość życia mieszkańców²⁵³. W ramach procesu, tylko w latach 2009-2012, zrealizowano **16 projektów** infrastrukturalnych. Dotyczyły one m.in. odnowy i zagospodarowania 6 wnętrz podwórzowych, rewaloryzacji 3 założeń zieleni, remontu 2 szkół, remontu i modernizacji komisariatu Policji, budowy monitoringu prewencyjnego, budowy Centrum Rozwoju Zawodowego oraz Nadodrzańskiego Centrum Wsparcia. Do pierwszej fazy realizacji włączono ponadto 37 projektów wspólnot mieszkaniowych dotyczących remontów kamienic (Rozalski 2012a, 2014). Z perspektywy lat, można stwierdzić, że realizacja całego procesu w takiej formie, przyniosła bardzo pozytywne efekty. Większość projektów zrealizowano na styku terenu kilku zarządców. Przykładem mogły być założenia zieleni wyposażone w monitoring wizyjny. Kontrakty sfinalizowano pozytywnie i terminowo. Ciekawostką było to, że rewitalizacja osiedla Nadodrze nie była jednorazowym, wielkim projektem, a pewnego rodzaju układanką wielu małych projektów, które przekładały się na jeden wspólny cel. Jeśli jeden z projektów napotykał problemy, Kierownik projektu szybko wprowadzał działania koordynacyjne, naprawcze lub projekt był zastępowany innym możliwym do realizacji. Pomimo skuteczności działania, funkcja *Kierownika projektu Rewitalizacji*, posiadała również pewne ograniczenia. Pełnił on rolę bardziej jednostki scalającej działania, czuwał nad zgodnością harmonogramu rzeczowo-finansowego, koordynował działania poszczególnych podmiotów, ułatwiał im rozwiązywanie problemów, poruszanie się na poziomie uzgodnień formalnych i przyspieszanie procedur. Jednak sam w sobie nie był komórką decyzyjną, nie posiadał wymiernego wpływu na rozwiązania projektowe i budowlane podejmowane przez te podmioty. Zasadniczo nie uczestniczył także w licznych (w skali całego przedsięwzięcia) procedurach odbiorowych i kontrolnych.

Podsumowując, w latach 2009-2012 na osiedlu Nadodrze zrewitalizowano parki, zieleńce i podwórka. Powierzchnia samej odnowionej zieleni wynosiła łącznie 6,86 ha, co stanowiło blisko 50% ogólnej powierzchni zieleni osiedla. Koszty inwestycji wyniosły ponad 10 mln zł, z czego ponad 5 mln zł

²⁵⁰ Kierownik projektu (ang. Project Manager) odpowiada m.in. za opracowanie harmonogramu prac, uwzględnia momenty rozpoczęcia i zakończenia poszczególnych etapów projektu, koordynuje pracę wszystkich wykonawców oraz odpowiada za realizację prac wg przyjętych kosztorysów. Jest to niezbędny warunek dla harmonijnego funkcjonowania całego procesu inwestycyjnego, ponieważ kierownik projektu reprezentuje inwestora, ma więc szansę dyscyplinować wykonawców (Rozalski 2009).

²⁵¹ Funkcje takie w latach 2000-2010 można było spotkać w różnych jednostkach organizacyjnych UMW, m.in. w Biurze Zarządzania Projektami, Wrocławskich Inwestycjach. W 2019 r. ZZM we Wrocławiu wprowadził stanowisko Kierownika Projektu w celu realizacji złożonych, długofalowych i kompleksowych zadań (mat. arch. ZZM).

²⁵² Warto tutaj wspomnieć o potrzebie powoływania koordynatora lub zespołu koordynującego. Dla dużych zadań wykonywanych przez tzw. partnerów projektowych bądź zaangażowanie wielu niezależnych podmiotów, powinno powoływać się kierownika projektu. Złożoność prac w założeniach miejskich wynika między innymi z mnogości uczestników całego procesu inwestycyjnego: właściciele i zarządcy gruntów, urzędzeń i sieci, rady osiedla, mieszkańcy, podmioty zewnętrzne (deweloperzy, lokalni przedsiębiorcy) oraz inne strony odpowiedzialne za decydowanie o funkcji i charakterze terenów (Rozalski 2009). Po 2000 r. ścieżka uzgodnień została rozbudowana o podmioty takie, jak plastyk miejski, inspektor rowerowy, inspektor pieszy i inne komórki pomocnicze w UMW.

²⁵³ Program intensywnej rewitalizacji osiedla Nadodrze został zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w 2009 r. Osiedle było w tym okresie najślabszym pod względem społecznym, gospodarczym i urbanistycznym fragmentem miasta. Wśród czynników decydujących o takiej reputacji przesądzały m.in.: niski wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej, niski poziom wartości zasobu mieszkaniowego, wysoki poziom przestępczości i wykroczeń (*Klimaty Nadodrza. Rewitalizacja wrocławskiego osiedla - ludzie, miejsca, wydarzenia* 2014, s. 8).

uzyskano dzięki dofinansowaniu UE (mat. arch. ZZM)²⁵⁴. Wymierne efekty rewitalizacji zieleni Nadodrza w liczbach przedstawiono w Tabeli 42.

Tabela 42. Rewitalizacja zieleni osiedla Nadodrza w latach 2010-2012 – zestawienie zrealizowanych prac.
Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. mat. arch. ZZM.

Zakres prac i wyposażenia	Zieleniec przy pl. Strzeleckim (przebudowa i remont)	Skwer przy ul. Pomorska i ul. Kaszubska (przebudowa i remont)	Park im. S. Staszica (przebudowa i remont)	Suma
Powierzchnia rewitalizacji [ha]	1,20	1,26	4,40	6,86
Drzewa [szt.]	32	63	76	171
Krzewy [szt.]	8147	13339	6544	28030
Byliny i trawy ozdobne [szt.]	707	3198	3750	7655
Ławki [szt.]	48	54	88	190
Kosze [szt.]	20	20	48	88
Nowe urządzenia na placach zabaw	7	5	8	20
Nowe lampy parkowe [szt.]	19	-	-	19
Urządzenia siłowni terenowej [szt.]	-	5	6	11
Stoliki do gier	3	3	6	12
Ścieżki rowerowe [mb]	200	-	-	200

6.3. Podsumowanie

Doświadczenia wrocławskie pokazały, że część założeń zieleni, w których prace zrealizowano w latach 2000-2010, dość szybko uległa zniszczeniu. Taki stan rzeczy miał podłoże: finansowe (niewystarczające środki na utrzymanie), organizacyjne (niejasne zasady użytkowania i monitoringu obiektów), techniczne (braki w infrastrukturze) i społeczne (wandalizm, niewłaściwe użytkowanie).

Zainteresowanie społeczeństwa założeniami zieleni było kreowane przez media i publikacje na temat nowych inwestycji. Natomiast brakowało wiedzy i refleksji związanej z późniejszymi kosztami pielęgnacji. Wybranych projektów i oczekiwań nie dopasowano do późniejszych możliwości ich utrzymania. Jednocześnie był to okres nabywania pierwszych doświadczeń dotyczących roli oraz kosztów pielęgnacji. W większości skupiano się na pracach konserwacyjnych i inwestycjach w istniejących założeniach, przy braku świadomości, jakie konsekwencje finansowe one rodzą. Brakowało refleksji poeksploatacyjnej, która po części wynikała z braku wymiany praktycznej wiedzy, jak również zbyt ogólnej publikacji kosztów prac związanych z gospodarowaniem założeniami zieleni. W następstwie powyższych, pracownicy administracji miejskiej oraz projektanci utrwalali intensywne i kosztowne rozwiązania. Z perspektywy lat można powiedzieć, że wybór takich metod gospodarowania, wprowadzał sprzeczność pomiędzy podstawowymi potrzebami użytkowników, a sposobem rewitalizacji miejsca. Większość opisanych problemów uwidoczniła się dopiero w kolejnej dekadzie i wymagała wprowadzenia programów naprawczych. Zmiany postaw i pierwsze próby opracowania standardów pojawiły się w ostatnich latach badanego okresu, ale były zbyt wąskie i nie wiązały wszystkich podmiotów.

Wysoki standard utrzymania zabytkowych i prestiżowych założeń zieleni, jak również systematyczny wzrost wyposażenia kolejnych parków zasługiwał na uznanie. Jednak z czasem gospodarzom ciężko było zachować taki poziom jakości wszystkich obiektów, co budziło

²⁵⁴ W poprzednich latach rewitalizacji poddany został *skwer na Placu św. Macieja (2003-2004), a w okresie późniejszym *Wzgórze Słowińskie (2013-2015). Ponadto rewaloryzacji i zagospodarowaniu poddano ok. 7 ha wewnątrz podwórzowych (Klimaty Nadodrza. Rewitalizacja wrocławskiego osiedla - ludzie, miejsca, wydarzenia 2014) (por. 3.2.6.).

niezadowolenie społeczne. Ponadto, cykliczne zniszczenia i dewastacje nowych obiektów, jak również trudne do przewidzenia zdarzenia losowe wymuszały w konsekwencji nieplanowane i kosztowne zabiegi interwencyjne. Wielotorowość i rozproszenie decyzyjności oraz odpowiedzialności za tereny zieleni utrudniały obiektywną ocenę prac gospodarza. W małym stopniu korzystano z potencjału usług ekosystemowych. Ten stan rzeczy miał podłoże prawne i psychologiczne wyrażone oporem przed nowatorskim spojrzeniem. Nie ułatwiała tego również współpraca międzysektorowa. Z kolei miasto mogło pochwalić się licznymi doświadczeniami na polu wprowadzania praktycznych rozwiązań, mających znaczenie dla udostępniania założeń zieleni (zamykanie na noc, ogrodzenia, regulacja ilości odwiedzin).

Sztuką i znakiem jakości, w obecnych czasach, wydaje się nie tyle jednorazowe przeprowadzenie zabiegów konserwacyjnych w założeniach zieleni, co późniejsze utrzymanie tych obiektów. Jak pokazują przykłady zagraniczne, oszczędności w tym obszarze można szukać w ekstensywnych strategiach utrzymania oraz poprzez czerpanie środków w ramach udostępniania infrastruktury (np. plaże, wyposażenie sportowe i in.). Wrocław wypracował już pewne doświadczenia w tym zakresie czego wyrazem jest „standard leśny”, którym objęte były założenia leśne. Utrzymanie terenów zieleni w duchu zrównoważonego rozwoju jest szansą na minimalizowanie nakładów na pielęgnację.

Wydzielenie ZZM jako specjalistycznej jednostki, która nabywa doświadczenia w obszarze zieleni miejskiej, skutkowało tym, że w następnym okresie część błędów już wyeliminowano. Było to możliwe dzięki wewnętrznej agregacji wiedzy pomiędzy specjalistami, komunikacji oraz wzajemnej koordynacji działań. Podobnie powinni postępować na swoich terenach pozostali zarządcy, którzy określają możliwości do uzyskania standard zieleni. Wymagana jest również komunikacja pomiędzy różnymi podmiotami. Kluczowe wydaje się porozumienie Miasta i Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie pod kątem wykorzystania infrastruktury hydrotechnicznej dla potrzeb nawadniania terenów zieleni i prowadzenia aktywnej gospodarki wodnej.

Działania w zakresie gospodarowania zielenią miejską powinny być nastawione na zbilansowanie i zredukowanie kosztów. Na tle prestiżowych, intensywnych realizacji, które podnoszą wydatki, część terenów zieleni powinna pozwalać na niższe wymagania odnośnie pielęgnacji, nawadniania, pozostawiania enklaw dla przyrody. Warto zadbać o podstawowe uzbrojenie terenów zieleni np. w systemy nawadniania, nawet kosztem wycofania niektórych pomysłów i rozwiązań. Doinwestowanie w tym zakresie obniży koszty utrzymania założeń w przyszłości. Podstawą jest woda i intensywność pielęgnacji związana ze strefowaniem użytkowania. Jeśli uwzględnimy ten aspekt w planowaniu założeń, to znajdzie on odzwierciedlenie w wymiernych wynikach gospodarowania zielenią miejską.

W odpowiedzi na trudności w utrzymaniu jakości wrocławskich założeń zieleni, stworzono wykaz rozwiązań, które można uznać za zbiór dobrych praktyk i zaleceń gospodarowania założeniami zieleni dla Wrocławia (Ryc. 133). Zagadnień nie możemy rozpatrywać w oderwaniu od siebie, ponieważ stanowią związki przyczynowo-skutkowe powiązane ze sobą. Przedstawione zestawienie dowodzi, że wielu rzeczy nie można było uniknąć, gdyż miasto jest dynamicznie rozwijającym się organizmem, w którym reagowanie jest procesem uczenia się na różne nowe zjawiska. Pomimo braku możliwości przewidzenia wszystkich sytuacji, warto dążyć do zebrania zbioru najlepszych praktyk i rozwiązań, jako narzędzi reagowania. Warto zastosować strefowanie i limitowanie chłonności założeń zieleni, hierarchizację oraz typowanie obiektów i jasne zasady udostępniania. Odpowiedzią na problemy finansowe może być wybór ekstensywnych metod utrzymania założeń zieleni.

Doświadczenia wrocławskie z lat 2000-2010 wykazały, że przygotowano szereg dobrych opracowań (strategia rewaloryzacji Parku Szczytnickiego, standardy projektowania zieleni przyulicznej), które pomimo iż, nie znalazły miejsca w praktycznym zastosowaniu, warte są ponownego spojrzenia z perspektywy czasu, przepisów i możliwości wdrożenia. Należałoby zebrać i zweryfikować pod względem kompatybilności wszystkie dokumenty i próby standaryzacji, a następnie udostępnić jako know-how ZZM.

Z perspektywy drugiej dekady ZZM widać, że narzędzia jakim są elektroniczne bazy danych (inwentaryzacje zieleni) są bardzo przydatne, wręcz niezbędne w gospodarowaniu zielenią miejską. Pozytywnym zjawiskiem było również powołanie stanowiska Ogrodników Miejskich w ZZM. Analogiczne rozwiązanie na poziomie ogólnomiejskim mogłoby być odpowiedzią na rozproszenie odpowiedzialności i stanu własności. Stanowisko to jednak wymagałoby zwiększenia kompetencji i wzmocnienia działań osiedlowych. Wybrane aspekty dotyczące utrzymania i gospodarowania łączą się z planowaniem nowych założeń, które zostaną opisane w kolejnym rozdziale.

Trudności w utrzymaniu	Propozycje rozwiązań i dobrych praktyk
Wielość podmiotów (rozproszenie odpowiedzialności, zróżnicowany standard)	A) Koordynacja (ZZM), standardy utrzymania zieleni dla Gminy Wrocław (ZZM) B) Koordynacja (Departament Zrównoważonego Rozwoju, Ogrodnicy Miejscy w ZZM)
Gospodarowanie wodą i inne usługi ekosystemów	A) Systemy oszczędnościowe (automatyczne nawadnianie, zmierzchowe czujniki oświetlenia) A) Wykorzystanie infrastruktury melioracyjnej (częściowe) B) Retencjonowanie wody deszczowej
Chłonność terenów zieleni (zwiększenie zainteresowania, imprezy masowe i inne)	A) Strefowanie obiektów (strategie funkcjonalno-przestrzenne) A) Limitowanie ilości użytkowników (ogrodzenia, biletowanie wejść, in.) B) Typowanie obiektów pod względem chłonności (tj. parki sportowe, imprezy masowe, rekreacyjne, wyciszone z enklawami przyrody) B) Równomierne rozmieszczenie imprez i atrakcji w założeniach w skali miasta (tj. Pawilony ESK 2016, Projekt Mosty ESK) B) Właściwe wyposażenie i przygotowanie obiektów (infrastruktura sanitarna, gastronomiczna, miejsca imprez i in.)
Bezpieczeństwo i akty wandalizmu	A) Rozwiązania techniczne (ogrodzenia, kamery) A) Rozwiązania organizacyjne (ochrona, monitoring, limitowanie wejść, prewencja służb, regulaminy użytkowania) B) Rozwiązania miękkie (animacje społeczne, aktywizacja kulturalna, komunikacja)
Straty i zdarzenia losowe	A) Rezerwa finansowa B) Elektroniczna inwentaryzacje zasobów na potrzeby szacowania strat
Koszty pielęgnacji założeń zieleni	A) Dobór typu pielęgnacji (intensywny, ekstensywny, mieszany) B) Hierarchizacja obiektów pod względem standardu utrzymania B) Cykl życia obiektu zieleni (prace przygotowawcze, projekt, realizacja, eksploatacja, pielęgnacja) uwzględniony w budżetowaniu zadań

Ryc. 133. Trudności i sposoby rozwiązania problemów w gospodarowaniu zielenią miejską - wybrane aspekty.

Legenda: A) rozwiązania wprowadzone w okresie 2000-2010, B) rozwiązania wprowadzone w okresie późniejszym. Źródło: oprac. S. Rozalski.

Rozdział 7 – Planowanie założeń zieleni

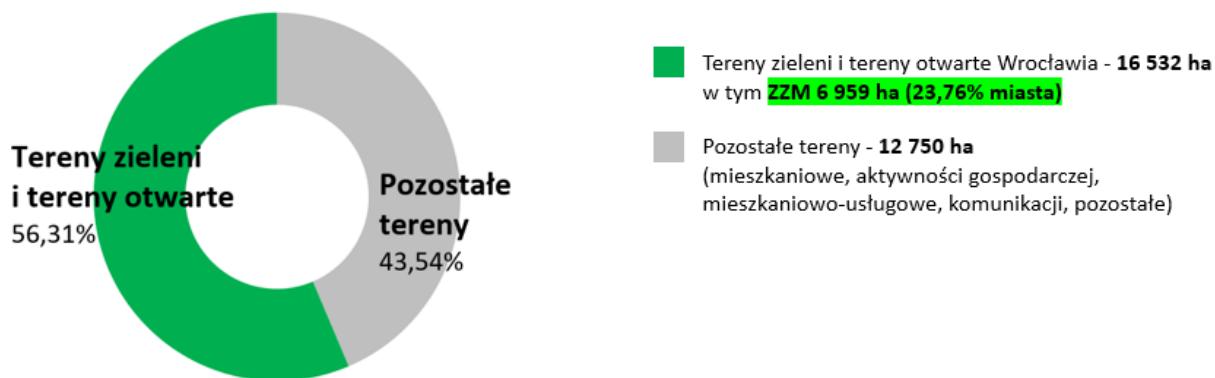
Planowanie założeń zieleni jest elementem szerszego systemu, który obejmuje tereny od parków, przez obszary leśne, grunty rolne, po zielen przyuliczną. ZMZ poza zielenią rekreacyjno-wypoczynkową posiada w swoich zasobach znaczną część terenów rolniczych, jak również lasy komunalne. Z tego punktu widzenia, podstawowy system przyrodniczy miasta znajduje się w administracji UMW reprezentowanego przez ZMZ, współpracujące z nim Lasy Państwowe, a także prywatnych właścicieli. Z punktu widzenia zarządzania miastem, bardzo dobrym posunięciem było skupienie zasobów podobnych wewnątrz jednej specjalistycznej jednostki. Niemniej sama nazwa ZMZ wywołała pewną asymetrię w zakresie operacyjnym prac skoncentrowanych w dominującej części na miejskich parkach i zieleńcach, a mniejszej na zasobach leśnych i gruntach rolnych. Z tego względu ochronie przyrody nie poświęcano tak dużej uwagi, jak intensywnie rewaloryzowanym parkom.

Dokumenty miejskie odnoszą się do systemu zieleni, którego zasoby są własnością wielu podmiotów. Duże oczekiwania postawiono przed ZMZ, któremu powierzono jedynie część zasobów. Jednocześnie sfera planistyczna (BRW), operacyjna (ZMZ, inne jednostki) i kontrolna (Wydział Środowiska) związane z tymi zasobami zostały rozdzielone w strukturze UMW. W praktyce planowanie założeń zieleni zależy od głównych właścicieli, wśród których do największych należą: Skarb Państwa, UMW i pozostali.

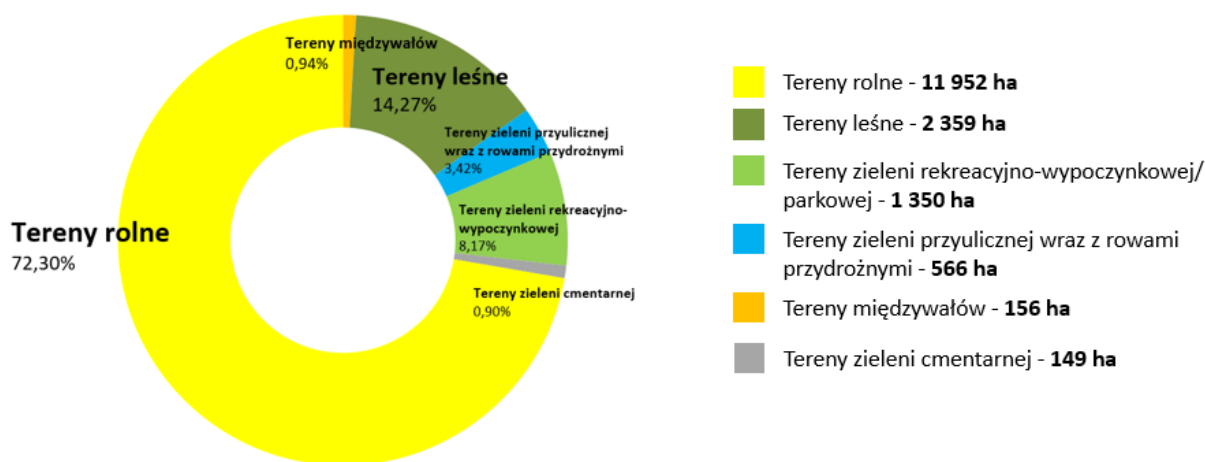
Spośród jednostek UMW najwięcej terenów z systemu zieleni miejskiej znajduje się w zarządzie ZMZ. Parki i zieleńce (ok. 10%) stanowiły mniejszy obszar wszystkich terenów tej jednostki, w stosunku do lasów (ok. 16%) i terenów rolnych (ok. 65%). W zarządzie ZMZ znajduje się ok. **24% powierzchni miasta**, w tym aż: 43% ogółu terenów leśnych, 55% terenów parkowych, 37% terenów rolnych (Ryc. 134-139).

Na poziomie planistycznym ogólne kierunki działań w ramach rozwoju systemu zieleni miejskiej określa SUIKZP. Od początku brakowało jednak spójnej strategii, która stanowiłaby kanwę działań operacyjnych dla głównych właścicieli terenów zieleni. Poszczególne SUIKZP wskazywały wyłącznie ogólne kierunki działań, ale ich istotą nie było, w jaki sposób nakreślone cele można osiągnąć. Polityka dotycząca zieleni i środowiska pojawiła się dopiero SUIKZP 2018. Doświadczenia wykazały, że brakowało również osoby koordynującej realizację celów operacyjnych w zakresie zieleni pomiędzy jednostkami miejskimi, jak również zewnętrznymi podmiotami (Skarb Państwa i osoby prywatne). W koordynacji zadań w skali makro zabrakło również dialogu pomiędzy sferą planistyczną, operacyjną i kontrolną.

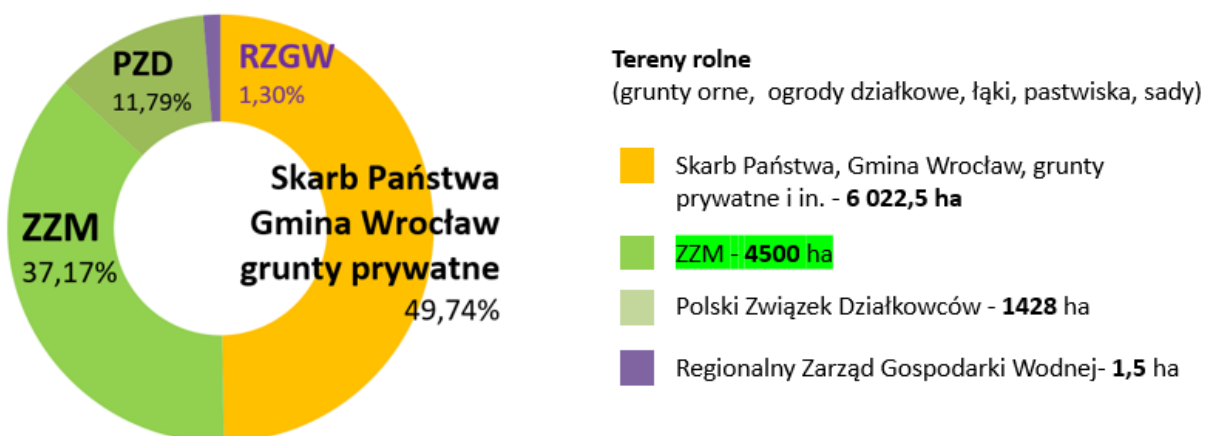
Analiza zagadnienia wykazała szereg problemów stojących na drodze w planowaniu nowych założeń zieleni. Z jednej strony były to trudności w pozyskiwaniu nowych gruntów, przekształcaniu terenów przemysłowych oraz porolnych. Z drugiej, słabości leżały w umiejętnym, zintegrowanym planowaniu i projektowaniu na rzecz zieleni. Na tle tych działań przedstawiono potencjał ukryty w gruntach rolnych, leśnych, przemysłowych oraz korzyści wynikające z wdrażania idei zrównoważonego rozwoju.

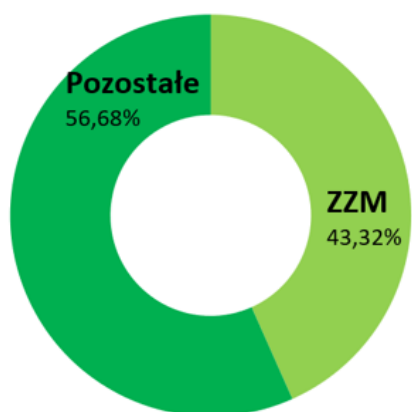
Ryc. 134. Struktura użytkowania terenów w ogólnej powierzchni Wrocławia w 2010 r.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Ryc. 135. Struktura terenów zieleni i terenów otwartych we Wrocławiu w 2010 r.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Ryc. 136. Stan własności terenów rolnych we Wrocławiu w 2010 r.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

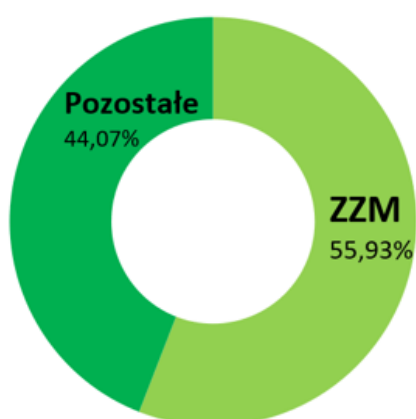
Tereny leśne

(lasy komunalne, państwowe i prywatne, pozostałe)

- **ZYM – 1022 ha**
(lasy komunalne oraz tereny zw. z gospodarką leśną)
- **Pozostałe - 1337 ha**
(lasy państwowe, prywatne)

Ryc. 137. Stan własności terenów leśnych we Wrocławiu w 2010 r.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

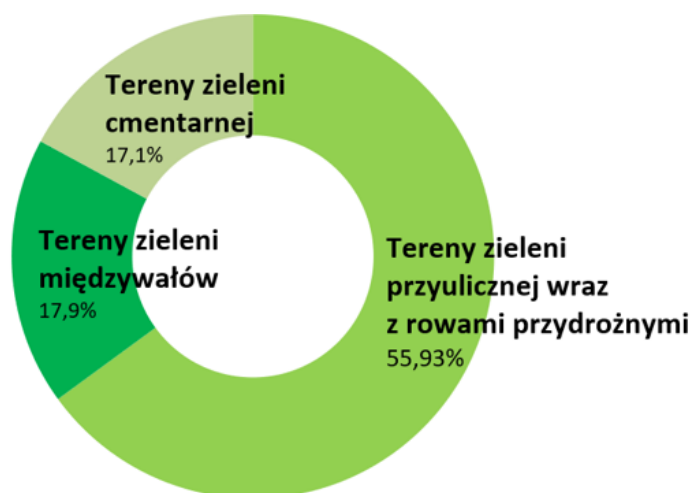

Tereny zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej/ parkowej (parki, zieleńce, skwery, ogrody, zieleń obiektów sportowych, zieleń osiedlowa)

- **ZYM – 755 ha**
- **Pozostałe - 595 ha**
(Skarb Państwa, MCS, ZZK, Spółdzielnie,
Wspólnoty, inne) -

Ryc. 138. Stan własności terenów zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej/ parkowej we Wrocławiu w 2010 r.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Inne składowe systemu zieleni miejskiej we Wrocławiu w 2010 r. - 871 ha

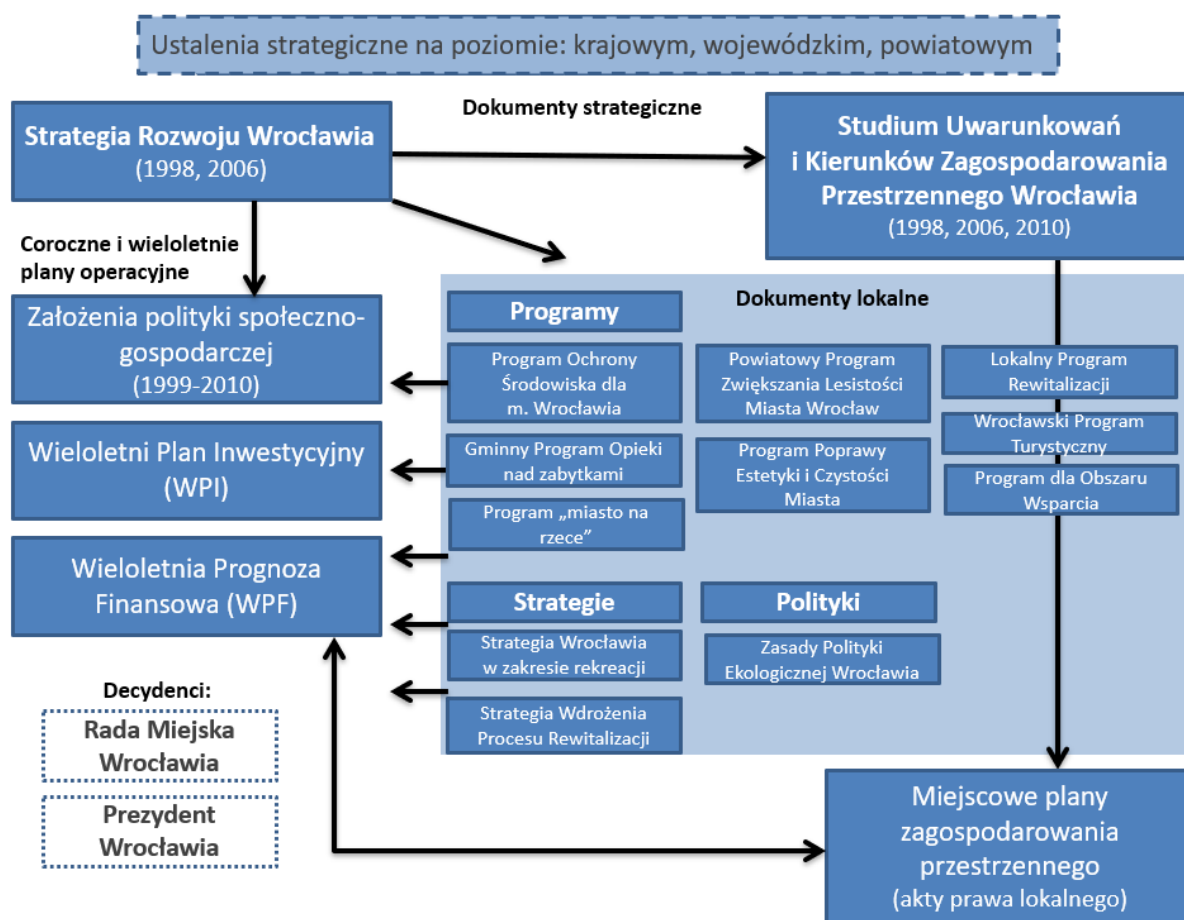
- **ZDIUM w utrzymaniu ZYM - 566 ha**
- **Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej (RZGW),
Dolnośląski Zarząd Melioracji i Urządzeń
Wodnych we Wrocławiu (DZMIUW)**
- **156 ha**
- **Zarząd Cmentarzy Komunalnych (ZCK), Parafie,
Gmina Wrocław, Związek Gmin Wyznaniowych
Żydowskich**
- **149 ha**

Ryc. 139. Inne składowe systemu zieleni miejskiej we Wrocławiu w 2010 r.

Objaśnienie: zieleń przyuliczna i zieleń międzywałów to układy liniowe, których zazwyczaj nie kojarzymy jako istotne składowe zieleni miejskiej. W 2010 r. we Wrocławiu stanowiły ok. 722 ha. Źródło: oprac. S. Rozalski.

7.1. Planowanie systemu zieleni miejskiej

Planowanie zieleni możemy rozpatrywać w różnych skalach (kraju, województwa, miasta). W odniesieniu do miasta, planowanie z jednej strony określa Strategia Rozwoju Wrocławia (1998, 2006), która definiuje zadania i cele, z drugiej zaś w ujęciu planistycznym rozwój przestrzeni miasta wskazuje SUIKZP Wrocławia (1998, 2006, 2010), gdzie bardziej szczegółowym aktem prawa lokalnego jest MPZP. Pochodną tych dwóch dokumentów są programy, strategie i polityki miejskie. Zadania operacyjne wynikające z powyższych dokumentów ujmowane są w *Założeniach polityki społeczno-gospodarczej* i Wieloletnim Planie Inwestycyjnym, a następnie kierowane do specjalistycznych jednostek takich jak ZZM. Za uchwalenie planu działań i budżetu odpowiada Rada Miejska, z kolei organem wykonawczym jest Prezydent Wrocławia. Uwarunkowania zewnętrzne i przesłanki ponadlokalne regulowane są przez akty prawne na poziomie: unijnym, krajowym, wojewódzkim, powiatowym (lesistość, polityka ekologiczna) (Ryc. 140).

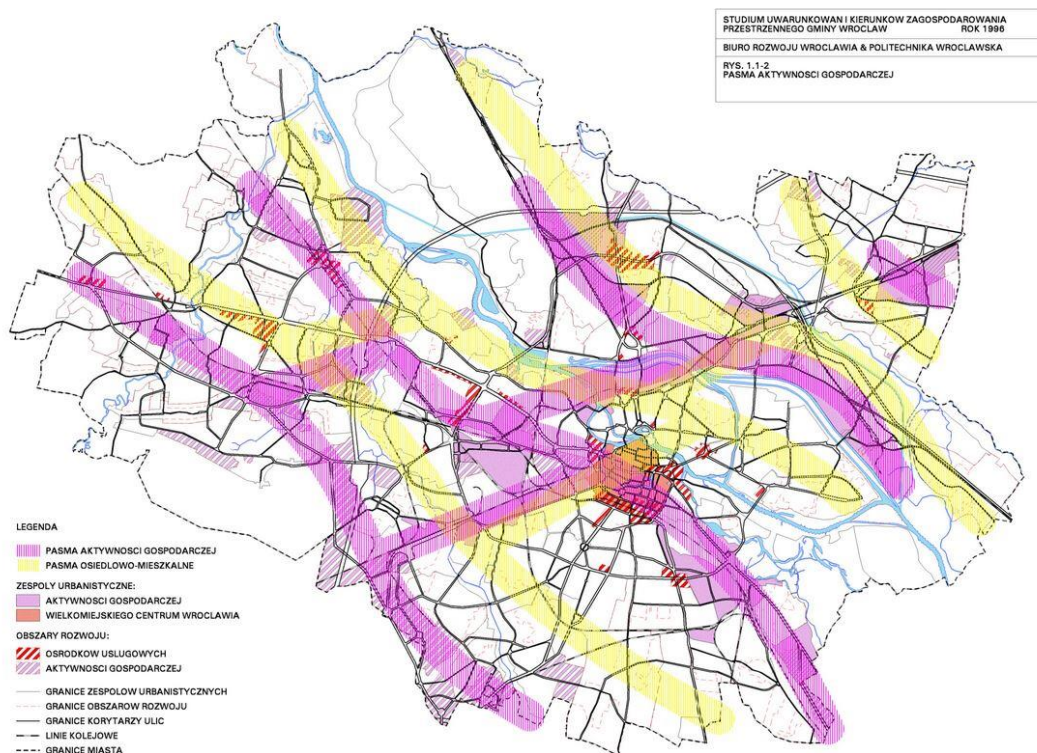
Ryc. 140. Wybrane dokumenty strategiczne, planistyczne i operacyjne poruszające kwestie założeń zieleni miejskiej Wrocławia w okresie 2000-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

W polskiej tradycji planistycznej nie istnieją plany krajobrazowe z jakimi można się spotkać w niektórych krajach zachodnich (Niemcy, Anglia, Holandia). Opracowania takie łączą założenia zieleni z elementami sportu i rekreacji na potrzeby systemowego zarządzania miastem. Przykładem takiego opracowania może być Landschaftsplan dla Berlina²⁵⁵. Na gruncie lokalnym pewne

²⁵⁵ W Niemczech programy i plany krajobrazowe (Landschaftsplanen) sporządza się jako równorzędne względem planów zagospodarowania przestrzennego. Obok bogatej informacji na temat przyrodniczych zasobów terenu zawierają one ramowe wytyczne dotyczące możliwości ich wykorzystania (Drapella-Hermansdorfer 2004 s. 50, Landschaftsprogramm Artenschutzprogramm 2004).

podobieństwa tych rozwiązań możemy znaleźć w SUIKZP, szczególnie w części związanej z ochroną i kształtowaniem środowiska przyrodniczego²⁵⁶. Dokument określa kierunki dotyczące infrastruktury społecznej i sieci zieleni miejskiej stanowiące wytyczne działań w MPZP.

Ryc. 141. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (1998) – Rysunek 1.1-2 Pasma aktywności gospodarczej.

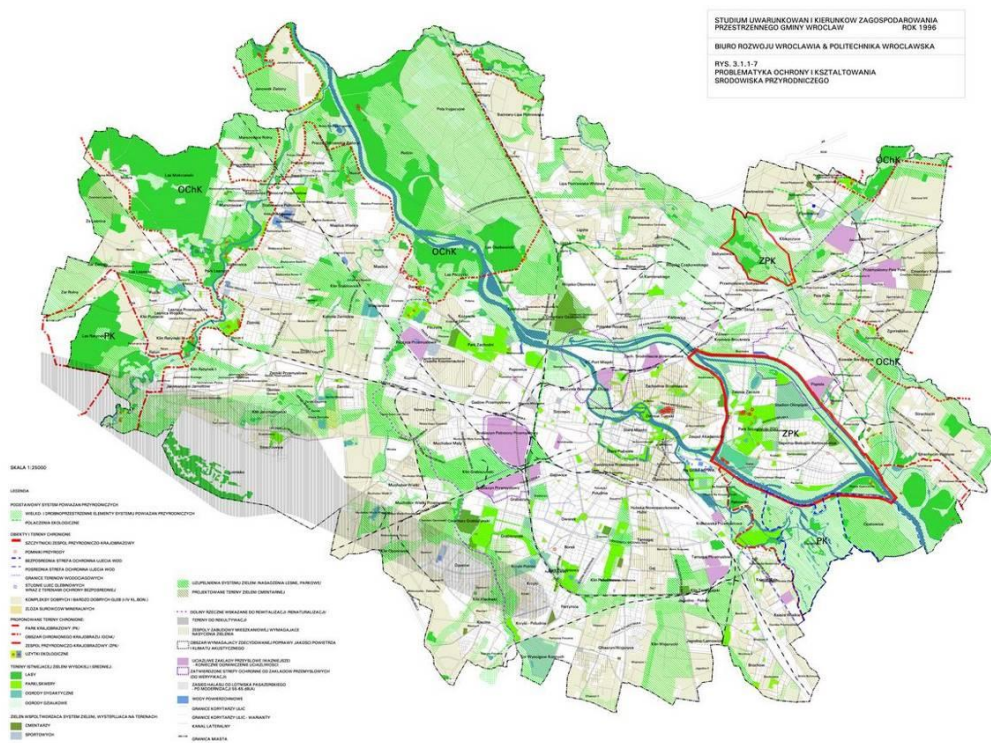
Źródło: SUIKZP 1998.

Początkowo, ani *Strategia*, ani SUIKZP Wrocławia nie miały charakteru wspomagającego dla takiej jednostki jak ZZM, ponieważ problematyka zieleni była rozproszona w różnych działach tematycznych. Pierwsze SUIKZP pochodzi z 1998 r., kiedy to przyjęto koncepcję rozwoju miasta w układzie pasmowym, który określał generalne kierunki kształtowania zieleni w mieście²⁵⁷. Założono wówczas, że Wrocław będzie rozwijał się poprzez pasma aktywności gospodarczej oraz osiedlowo-mieszkalnej równoległe do Odry w kierunku wschód-zachód. Zieleni nie wskazano jako pasma rozwoju. Można domniemywać, że mieściła się pomiędzy dwoma wcześniejszymi pasmami (Ryc. 141. SUIKZP 1998, Rys. 1.1-2). Zakładano, że zieleni będzie rozwijać się na bazie istniejących uwarunkowań topograficznych (rzeki, lasy, parki) w korytarzach ekologicznych wzdłuż sieci rzecznych (Ryc. 142. SUIKZP 1998, Rys. 3.1.1-7). Z zestawienia tych dwóch rysunków wynika, pewien brak spójności w systemowym podejściu do kształtowania terenów zieleni. W 2000 r. część terenów

²⁵⁶ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (SUIKZP) - to podstawowy, strategiczny dokument planistyczny Gminy, który określa uwarunkowania i kierunki jej polityki przestrzennej. Częściami składowymi SUIKZP są plansze graficzne. SUIKZP Wrocławia opracowano kolejno w latach: 1998, 2006, 2010, 2018 (źródło: <https://geoportat.wroclaw.pl/studium/>, dostęp: 26.05.2019). Zapisy SUIKZP mają charakter ogólny, nie odnoszą się do pojedynczych działek czy budynków lecz do większych obszarów – zespołów urbanistycznych, a ustalenia są wiążące przy sporządzaniu MPZP, nie stanowią jednak podstawy prawnej do wydawania decyzji administracyjnych (źródło: <http://bip.um.wroc.pl>, dostęp: 26.05.2019).

²⁵⁷ W ramach kierunków zagospodarowania przestrzennego w obszarze pn. „ochrona i kształtowanie środowiska” przedstawiono system terenów zieleni i otwartych, który tworzą zespoły urbanistyczne zielone, nadrzeczne, rekreacyjne, cmentarne, kulturowe, a także parki, skwery, zieleńce, wody powierzchniowe występujące w pozostałych zespołach urbanistycznych.

zieleni znalazła się w ZZM²⁵⁸. Niemniej ze względu na skalę ogólności i brak koncepcji, opracowanie miało małą przydatność dla praktycznych działań. W sensie urbanistycznym SUIKZP 1998 było pozostałością sterowania odgórnego. Dwa kolejne SUIKZP (2006, 2010) nie wprowadzały większych zmian w tym zakresie.

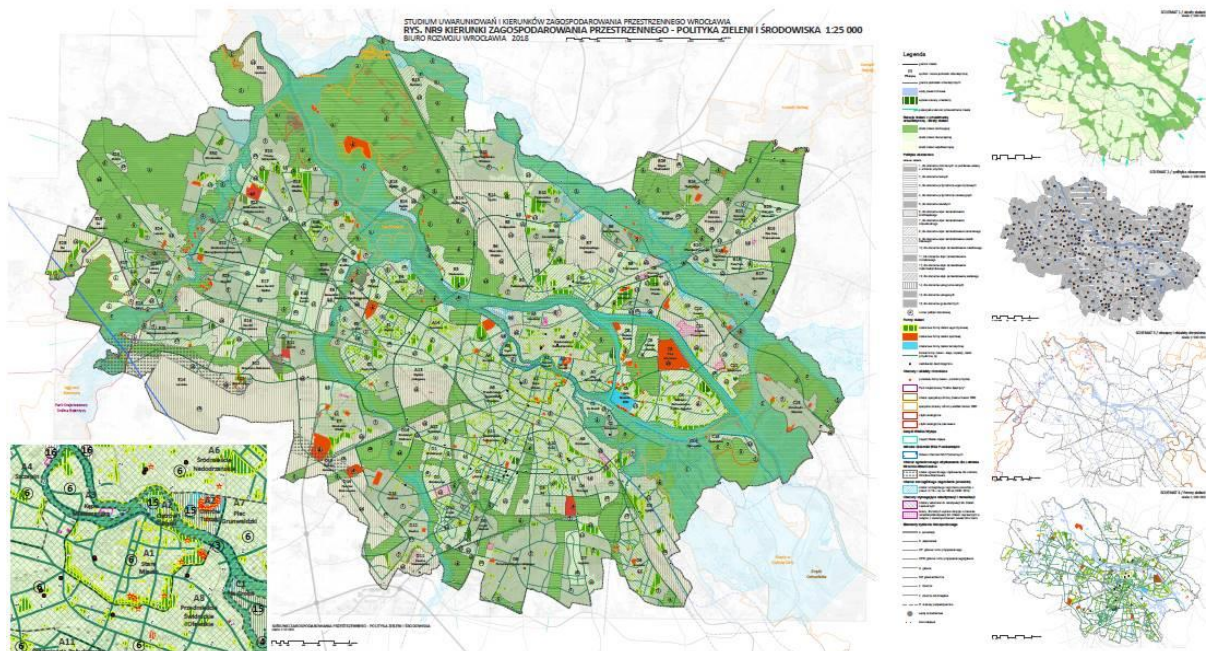
Ryc. 142. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (1998) – Rysunek 3.1.1-7 Problematyka ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego.
Źródło: SUIKZP 1998.

Taki stan rzeczy utrzymywał się do 2018 r., gdy w nowym SUIKZP wprowadzono istotne zmiany. Z jednej strony miasto zostało podzielone na osiedla ujęte jako jednostki urbanistyczne z indywidualnie określonym standardem planistycznym, z drugiej sformułowano polityki zarządzania miastem łącznie z wyodrębnioną „Polityką zieleni i środowiska” (Ryc. 143). Dzięki temu stworzono odmienne podejście do sterowania zielenią w różnych obszarach miasta. Zwrócenie się w kierunku osiedli było zgodne z rozwijającym się ruchem partycypacji społecznej. W nowym SUIKZP utrzymano strukturę pasmową Wrocławia z podziałem na strefy mieszkaniowe i aktywności gospodarczej, które uzupełniono o pasma zieleni (Rys. 144. SUIKZP 2018 – Struktura pasmowa Wrocławia). Oddzielnie pokazano politykę zieleni i podporządkowano jej rysunek z rozbiem szczegółowym na konkretne osiedla. W tym kontekście podejście prezentowane przez SUIKZP z 2018 r. pod kątem założeń zieleni zbliża się do planów krajobrazowych i daje lepsze podstawy do zarządzania zielenią przez jednostki miejskie²⁵⁹. Wrocław poprzez zbliżenie się do urbanistyki operacyjnej stworzył lepsze narzędzia dla ZZM, co pokazuje proces uczenia się struktur samorządowych w sposobie zarządzania miastem (Ryc. 145)²⁶⁰.

²⁵⁸ W SUIKZP 1998 pojawił się Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy, który stał się szczególnym obszarem aktywności ZZM. W sensie planistycznym był to przejaw ambicji miasta na temat wartości tego obszaru i świadomości wymaganej ochrony.

²⁵⁹ W SUIKZP 2018 pojawiły się obszary chronione Natura 2000, natomiast Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego nie zaznaczono jako formy ochrony prawnej, pomimo, że nie została ona uchylona.

²⁶⁰ Inne miasta również szukają indywidualnych sposobów do sterowania zielenią, czego przykładem jest opracowanie ekofizjograficzne dla Warszawy (2006). W opracowaniu sterowanie zabudową określono poprzez procentowy udział terenów biologicznie czynnych. W ten sposób próbuje się stymulować rozwój terenów zieleni w poszczególnych obszarach administracyjnych.

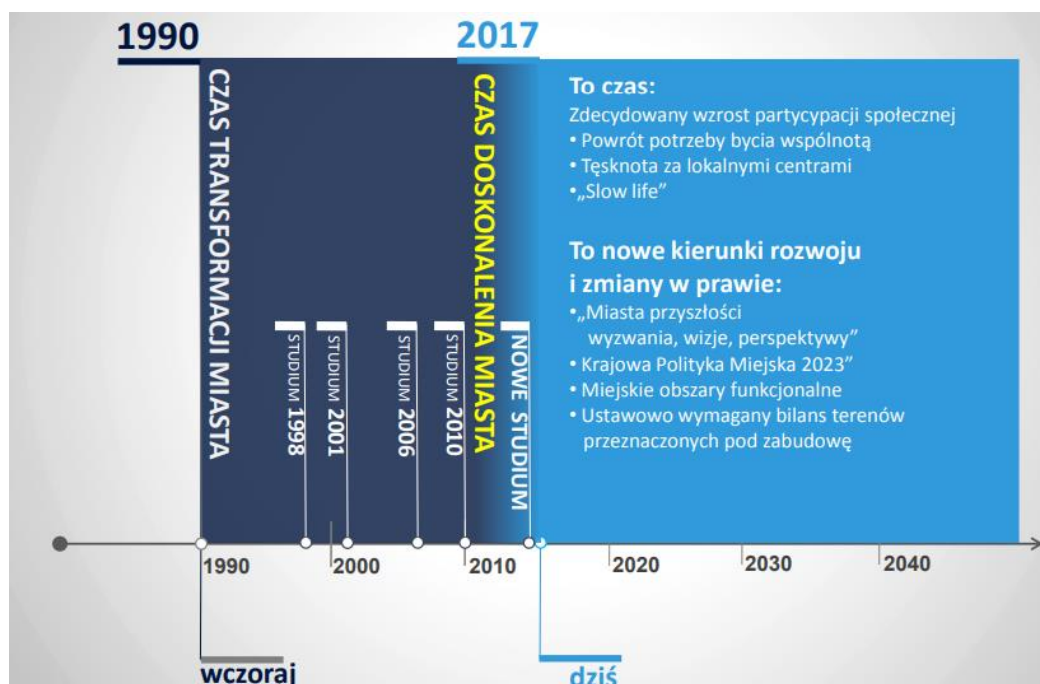
Ryc. 143. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (2018) – Rys. 9. Kierunki zagospodarowania przestrzennego - polityka zieleni i środowiska.

Źródło: SUIKZP 2018.

Ryc. 144. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (2018) – Struktura pasmowa Wrocławia – trzy typy pasm: mieszkaniowe, aktywności gospodarczej i zieleni.

Źródło: SUIKZP 2018.

Ryc. 145. Procesy przestrzenno-społeczne określone w SUIKZP 2018.

Źródło: <https://zaplanuj.wroclaw.pl/w-czwartek-radni-maja-uchwalac-nowe-studium-wroclawia>, dostęp: 26.05.2019.

Zgodnie z obowiązującym systemem planowania i zagospodarowania przestrzennego, zagadnienia określone w SUIKZP znajdują odzwierciedlenie w **MPZP** stanowiącym akt prawa miejscowego²⁶¹. Plany miejscowe w kwestii założeń zieleni definiują: ustalenia odnośnie przeznaczenia terenu łącznie z procentowym udziałem minimalnej ilości terenów biologicznie czynnych²⁶², regulacje założeń zieleni znajdujących się w rejestrze oraz gminnej ewidencji zabytków, ochronę środowiska przyrodniczego (w szczególności Natura 2000) oraz zapisy dotyczące ścieżek rowerowych, bulwarów, zieleni izolacyjnej wynikające z makropowiązania przestrzennych określonych w SUIKZP. Z punktu widzenia zarządzania terenami zieleni MPZP ma charakter otwarty, ale z perspektywy SUIKZP jest narzędziem operacyjnym i może odpowiadać na potrzeby realizacji konkretnych zadań zgodnych z ogólnymi celami miasta.

Do grupy dokumentów operacyjnych związanych z zarządzaniem rozwojem miasta należą: WPI, WPF i *Założenia polityki...* Cele Strategii Rozwoju Wrocławia rozpisane na konkretne zadania i projekty określa **Wieloletni Plan Inwestycyjny**²⁶³. Zawiera listę uporządkowanych według przyjętych kryteriów zadań inwestycyjnych, przewidzianych do realizacji wraz z zakresem rzeczowym i źródłami

²⁶¹ Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (pot. plan miejscowy, MPZP) - akty prawa lokalnego, przyjmowane w formie uchwały Rady Gminy. Określają przeznaczenie, warunki zagospodarowania i zabudowy terenu, a także rozmieszczenie inwestycji celu publicznego. Wyznaczają również tereny pod planowane nasadzenia leśne i tereny zieleni (źródło: <https://geoportal.wroclaw.pl/mpzp/#pytania-mpzp>, dostęp: 26.05.2019).

²⁶² Termin teren biologicznie czynny wprowadzono w roku 2009, w miejsce powierzchni terenu biologicznie czynnego, które obowiązywało w badanym okresie od 2002 r.

²⁶³ Wieloletni Plan Inwestycyjny (WPI) jest narzędziem realizacji zamierzeń dotyczących kierunków strategicznego rozwoju miasta. Obejmuje okres pięciu lat i jest planem kroczącym – to znaczy, że jest aktualizowany co roku, tak aby zawierał taką samą perspektywę czasową planowania inwestycji. Każda kolejna edycja WPI jest aktualizacją planu i jego rozszerzeniem o kolejne lata. Nowa edycja obejmuje kontynuację zamierzeń inwestycyjnych z poprzednich lat, jak również nowe zadania inwestycyjne przewidziane do realizacji w latach planu. Aktualizacji podlegają wartości, terminy i montaż finansowe zadań (*Masterplan Przedmieście Oławskie*, 2013). Podstawą do tworzenia tego dokumentu jest Wieloletnia Prognoza Finansowa (WPF), wynikająca z prognozy dochodów i wydatków oraz możliwych źródeł finansowania inwestycji. Określa ona poziom wydatków, które Miasto może przeznaczyć na finansowanie zadań inwestycyjnych. Zintegrowanie długoterminowego planowania inwestycyjnego z wieloletnią polityką finansową miasta jest gwarancją, że prezentowany dokument został opracowany z zachowaniem zasady uzyskiwania najlepszych efektów z wydatków na określonym poziomie (źródło: <http://geoportal.wroclaw.pl/mapy/inwestycje/>).

finansowania w rozbiu na poszczególne lata (*Strategia 2020 plus*, 2006 s. 7). Podstawowy dokument, w którym jednostkom UMW takim, jak ZZM przydzielane są zadania. WPI zawiera szereg programów, z których wybrane dotyczą założeń zieleni m.in. Program rewitalizacji zieleni miejskiej oraz wysp i nabrzeży odrzańskich, Program zalesień, budowa placów zabaw, zagospodarowanie nowych terenów zieleni. Uszczegółowieniem WPI są coroczne *Założenia polityki...* (*Masterplan Przedmieście Oławskie*, 2013) (por. 5.1.2).

Pochodnymi Strategii i SUIKZP były różnego rodzaju dokumenty lokalne (programy, strategię, polityki), które zaistniały w świadomości społecznej, jednak nie miały większego odzwierciedlenia w działaniach praktycznych. Wskazują jednak pewne dążenia w kształtowaniu systemu zieleni miejskiej. Dowodzi tego m.in. **Strategia Wrocławia w zakresie rekreacji z 2002 r.**, która określała misję, cele strategiczne i obszary działań w zakresie rekreacji. W dokumencie wykazano, że spore zasoby terenów zieleni Wrocławia nie są dostatecznie wykorzystywane w celach wypoczynkowych. Poza ogólnym doposażeniem zieleni w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną postulowano kilka rozwiązań indywidualnych: realizacja *Parku Milenijnego-Tysiąclecia, odtworzenie szkolnego ogrodu botanicznego w Parku Szczytnickim czy barokowego Ogrodu Bajek, z których w okresie 2000-2010 zrealizowany został jedynie ten ostatni. Natomiast *Park Milenijny-Tysiąclecia zatrzymał się na etapie opracowania konkursowego.

Wrocławski Program Turystyczny z 1996 r. uwzględniał zagospodarowanie terenów zieleni w sposób spójny, tak aby mogły służyć jako trasy rekreacyjne o znaczeniu ogólnomiejskim m.in.: „trasa staromiejska” (Promenada Staromiejska, pl. Wolności, Wzgórze Partyzantów, Wzgórze Polskie, Wyspa Piaskowa, Ostrów Tumski, Ogród Botaniczny, Wyspa Słodowa i Bielarska), „trasa południowa” (Wzgórze i park gen. W. Andersa, Park Skowroni, Południowy, „Mała Sobótka”, tereny zieleni na Grabiszynku bądź Partynice). Postulował wyakcentowanie wrocławskich atrakcji turystycznych takich, jak Park Szczytnicki. W latach 2000-2010 wykonano szereg działań w ramach „trasy staromiejskiej”. W ramach „trasy południowej” ZZM przeprowadził rewaloryzację Parku Południowego.

Zagadnienia zostały uzupełnione przez **Program poprawy estetyki i czystości Miasta z 1996 r.**, który w zakresie zieleni odnosił się do przedsięwzięć sprzyjających projektom zagospodarowania przestrzeni publicznych Wrocławia. W tym obszarze przedsięwzięcia związane były z doposażeniem terenów w place zabaw, urządzenia i małą architekturę (remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza).

Niektóre programy miały charakter bardziej haseł medialnych, niż niezależnych programów, które miałyby własną strukturę i odniesienia operacyjne. Do nich należał **Program „Miasto na rzece”**, dotyczący bulwarów odrzańskich i związanej z nimi infrastruktury ciągów spacerowych. Dokument zakładał kreowanie tożsamości przestrzennej Wrocławia jako miasta związanego z Odrą i jej dopływami. Odtworzenie i rozbudowę bulwarów planowano do 2010 r. Postulowano efektywne kształtowanie sylwetki miasta w perspektywie widoku z rzeki i na rzekę, przekształcanie „Wielkiej Wyspy” w obszar ekologicznego rozwoju i centrum rekreacji dla mieszkańców Wrocławia oraz zagospodarowanie wysp odrzańskich, a także odzyskanie dla miasta Kępy Mieszczańskiej (*Strategia Rozwoju Wrocławia 2000 Plus*, 1998 s. 48). Zagadnienie powtarzano również w ramach strategii rekreacji wodnej pn. „miasto na pięciu rzekach” (*Strategia Wrocławia w zakresie rekreacji z 2002 r.*). Wybrane inwestycje podejmowane przez ZZM nawiązywały do określonych postulatów i były związane z zagospodarowaniem terenów przy Odrze (Wyspy Słodowa, Piaskowa i Opatowicka).

Trzy wskazane powyżej programy przestrzennie łączyły się ze sobą i uzupełniały. Dotyczyły najbardziej uczęszczanych i oczywistych inwestycji w założenia zieleni. W ich wyniku ZZM wykonał wiele zadań, natomiast w sensie planistycznym pewną nowością było wydzielenie w 1997 r. Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego (SZPK) o pow. 1131 ha z uwagi na jego niespotykane bogactwo dziedzictwa środowiska kulturowego.

Lokalnym rozwinięciem *Polityki Ekologicznej Państwa* były **Zasady Polityki Ekologicznej Wrocławia z 1998 r.** W zakresie założeń zieleni postulowały m.in.: utrzymanie podstawowego systemu powiązań przyrodniczych jako korytarzy ekologicznych wzdłuż rzek. Ponadto zalecały wzbogacenie tych zasobów, rekonstrukcję obszarów zieleni zwartej, nowe zalesienia, nowe parki w ramach stopniowej

adaptacji gruntów ornych i ogródków działkowych, zwłaszcza w strefach skażonych i inne²⁶⁴. Dokument znalazł odbicie w pierwszym SUIZKP 1998 i powołaniu SZPK. W późniejszym okresie wprowadzono nową formę ochrony przyrody – Natura 2000, co związane było z wejściem do Unii Europejskiej w 2004 r. Pojawienie się tych form, na wielu obszarach należących do ZZM (lasy), poszerzyło zakres obowiązków jednostki. Narzędziem realizacji *Zasad Polityki Ekologicznej* był **Powiatowy program zwiększenia lesistości Miasta Wrocławia** (2006). W programie przedstawiono koncepcję zalesienia, podzieloną na dwa okresy od 2006 r. do 2015 r. oraz od 2015 r. do ok. 2028 r.²⁶⁵. Dokument zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej był zgodny ze SUIKZP i stanowił podstawę do sporządzania planów miejscowych. Docelowo w 2028 r. lesistość miała wynosić 11,6% przy założeniu, że rocznie będzie się zalesiać grunty na powierzchni minimum 50 ha. Lasy komunalne w sposób istotny zwiększyły udział zieleni wysokiej w terenach zarządzanych przez ZZM. W badanym okresie wskaźnik utrzymywał się na średnim poziomie zalesień ok. 6 ha/rok. Większe przyrosty osiągnięto w okresie 2011-2019 średnio ok. 12,8 ha/rok. Osiągane pułapy na poziomie miejskim nie gwarantują realizacji założeń polityki ekologicznej państwa.

W 2004 r. Polska po wejściu do **Unii Europejskiej**, zobowiązana była do ratyfikacji przepisów unijnych do prawa polskiego. Związane to było z nowelizacjami dotychczasowych aktów prawnych i realizacją wspólnych ustaleń. Kluczowym dokumentem regulującym prawnie zagadnienia ochrony, gospodarowania i planowania krajobrazu, a także zapewnienie mieszkańcom udziału w tym procesie, była **Europejska Konwencja Krajobrazowa** (Florencja, 20.10.2000 r.), ratyfikowana przez Polskę 24 czerwca 2004 r. Dokument stanowi deklarację zarządzania krajobrazem dla dobra mieszkańców i świata.

Sieć obszarów objętych ochroną przyrody na terytorium UE włączono do programu **Natura 2000**²⁶⁶. Celem było zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważane są za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Na terenie Gminy Wrocław w 2013 r. znajdowało się 6 obszarów *Natura 2000*. Tylko Las Pilczycki (wpis na listę Natura 2000 – 2006 r.), będący w administracji ZZM, całkowicie mieści się w granicach miasta. Pozostałe pięć (Grądy w Dolinie Odry 2002, Grądy Odrzańskie 2004, Dolina Widawy 2004, Łęgi nad Bystrzycą, Kumaki Dobrej 2007) zlokalizowanych jest tylko częściowo na terenie Gminy (Ryc. 146 a-b). Ogółem powierzchnia obszarów *Natura 2000* we Wrocławiu i w promieniu 10 km od miasta wynosi 2393 ha (*Aplikacja Miasta Wrocław do Zielonej Stolicy Europy 2019 z 2016 r.*; Bińkowska, Szopińska 2013 s. 881-882). Powyższe okoliczności sprawiły, że od 2004 r. ZZM poza utrzymaniem lasów komunalnych i parków leśnych musiał skupić również uwagę na obszarach *Natura 2000*.

Infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej ustanowiono **Dyrektywą INSPIRE** z 2007 r., która wyznacza regulacje prawne i kierunki rozwoju m.in. systemu informacji przestrzennej. Akt prawny określał zespół środków prawnych, organizacyjnych i technicznych zapewniających powszechny dostęp do danych przestrzennych i związanych z nimi usług (Bińkowska, Szopińska 2013, s. 798).

²⁶⁴ *Zasady Polityki Ekologicznej Wrocławia* z 1998 r. są dokumentem strategicznym, który przez określenie celów i priorytetów ekologicznych wskazuje kierunek działań koniecznych dla zapewnienia właściwej ochrony środowisku naturalnemu.

²⁶⁵ *Powiatowy program zwiększenia lesistości Miasta Wrocławia* (2006) to szczegółowe opracowanie regionalne w zakresie zalesień. Nawiązuje do „Krajowego programu zwiększania lesistości”. Jest wyrazem zapotrzebowania na dokumentację planistyczną powiązaną z techniczno-leśnymi uwarunkowaniami. Analiza wskaźnika lesistości w kolejnych latach wykazała pewne rozbieżności pomiędzy źródłami. Jego poziom kształtował się następująco: 7,7% w 2004 r. (POŚ 2004-2015 Załącznik Nr 1, 2004 s. 90), 7,3% w 2007 r. (SUIKZP 2010, s. 233), 7,7% w 2007 r. (Raport z wykonania aktualizacji POŚ na lata 2004-2015, 2011), 7,2% w 2008 r., 7,3% w 2009 i 2010 r. (Raport z wykonania aktualizacji POŚ na lata 2004-2015, 2012), 7,5% w 2011 r. (Raport z wykonania aktualizacji POŚ na lata 2004-2015, 2012). Program zakładał zalesienie 486 ha do roku 2015 i 620 ha w następnych latach do 2028 r. (*Powiatowy program...*, 2006, POŚ 2004-2015, 2004 s. 90).

²⁶⁶ Podstawą programu *Natura 2000* są dwie unijne dyrektywy - ptasia (1979, 2009) i siedliskowa (1992). Cała sieć *Natura 2000* stanowi ok. 18% powierzchni krajów UE. Podstawą tworzenia sieci w prawie polskim była Ustawa z dnia 16.04.2004 r. o ochronie przyrody. Przygotowania rozpoczęto w latach 90. poprzez wstępne analizy zasobów siedlisk i gatunków wymagających ochrony (źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Natura_2000, dostęp: 20.01.2018).

Ryc. 146 (a-b). Obszary Natura 2000: Grądy w Dolinie Odry (Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk) i Grądy Odrzańskie (Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków).
Fot. S. Rozalski 2020.

Planowanie założeń zieleni w okresie 2000-2010 zostało uwzględnione w licznych dokumentach strategicznych, planistycznych, jak również opracowaniach programowych. Stworzone instrumenty regulują niemal wszystkie sfery wpisujące się w działania w zakresie założeń zieleni. Można zatem uznać ten obszar za dobrze rozpracowany pod względem formalno-prawnym. Niemniej jednak w badanym okresie we Wrocławiu brakowało jednolitej **strategii dla zieleni**, która byłaby branżowym narzędziem operacyjnym. W latach 2012-2013 prace przygotowawcze nad dokumentem tego typu rozpoczęto w ZZM, jednak dotyczyły wyłącznie obszaru działania tej jednostki. Pomimo, iż opracowanie nie zostało opublikowane i oficjalnie zatwierdzone do użytkowania, to dokument służył jako materiał pomocniczy w celu realizacji działań statutowych ZZM. **Doświadczenia pokazują, że powinna być opracowana strategia zarządzania systemem zieleni miejskiej, która ma charakter operacyjny.** Dokument taki wymaga określenia spójnej i całościowej wizji rozwoju przy współpracy władz lokalnych z mieszkańcami, inwestorami, właścicielami gruntów, strefą nauki oraz biznesu. W okresie po 2010 r. pewnym rodzajem strategii dla zieleni stała się „polityka zieleni i środowiska” przedstawiona w SUIKZP 2018.

7.2. Planowanie a rzeczywistość

W nawiązaniu do opisanych dokumentów, zweryfikowano ich realizację w ramach *Założeń polityki... Wrocławia* w latach 1999-2010 pod kątem oceny **skuteczności planowania** (Tabela 43). Zestawienie zadań planowanych w zakresie założeń zieleni w stosunku do ich realizacji ukazało, że wraz z biegiem lat, wzrastała **efektywność** działań w danej perspektywie czasowej. W pewnym sensie wynikało to z większej świadomości i doświadczenia władz lokalnych, a także jednostek odpowiedzialnych za zielen, w tym ZZM. Część prac planowanych dla założeń zieleni wymagała kontynuacji w kolejnych latach. Powody poniekąd wynikały z przyczyn opisanych w poprzednich rozdziałach. Z drugiej strony wiele corocznych prac było zadaniami wieloletnimi i cyklicznie powtarzаныmi w *Założeniach polityki... (*Promenada Staromiejska)*²⁶⁷.

²⁶⁷ Zestawienie obejmuje przedsięwzięcia o charakterze strategicznym (wyłączono zadania rutynowe, powtarzalne, o ograniczonym znaczeniu). Ujęto zadania mierzalne, posiadające swoje odzwierciedlenie w budżecie miasta. Z wykazu wyłączono zadania polegające na „wspieraniu” oraz związane z promocją (instrukcja zgłaszania zadań do „Założeń polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia”).

Tabela 43. Skuteczność planowania w odniesieniu do *Założeń polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia* w zakresie założeń zieleni miejskiej w latach 1999-2010.

Objaśnienia: *dla lat 2001-2005 UMW opublikował zbiorcze *Założenia polityki...* Dla roku 2000 brak publikacji *Założenia polityki...* w BIP Wrocław. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. <http://bip.um.wroc.pl/artykuly/364/założenia-polityki-społecznogospodarczej>.

Rok	Zadania w obszarze założeń zieleni planowane do realizacji w <i>Założeniach polityki społeczno-gospodarczej</i> na przestrzeni lat 1999-2010	Stopień realizacji
1999	Kontynuacja programu intensyfikacji działań w zakresie ratowania, odtwarzania i uzupełniania zieleni w obszarach intensywnej zabudowy. Podstawowym celem tego programu było zwiększenie ilości zieleni w mieście, poprawa estetyki miasta, warunków klimatycznych oraz aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz tworzenia nowych obszarów zieleni miejskiej i jej ochrony przed dewastacją W 1999 roku Gmina Wrocław planowała zakończenie eksploatacji składowiska odpadów na Maślicach	bd
2001-2005*	Odtworzenie i rozbudowa (do roku 2010) bulwarów odrzańskich i związanej z nimi infrastruktury ciągów spacerowych	
	Rynek, Ostrów Tumski, kompleks Hali Ludowej i Parku Szczytnickiego oraz Park Południowy – biegunami wysokiej jakości i „miejscami z klasą”	
	Realizacja programu przekształcenia Wielkiej Wyspy w obszar ekologicznego rozwoju i centrum rekreacji dla mieszkańców Wrocławia	
	Odzyskanie i zagospodarowanie dla miasta Kępy Mieszczańskiej	
	Rewaloryzacja Parku im. M. Kopernika - nadanie nowego wizerunku	
	Ostrów Tumski i wyspy: Piaskowa, Młyńska, Miodowa, Bielarska i Daliowa - prace rewitalizacyjne, zmierzające do wzbogacenia i dopełnienia zagospodarowania tego obszaru, w tym budowa nowych kładek pieszych	
	Rejon pl. Grunwaldzkiego - wykreowanie placu oraz akademickiego ośrodka usługowego, centrum wrocławskiej „dzielnicy łańskiejskiej”	
	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej	
	Kreowanie bulwarów, ścian urbanistycznych oraz malowniczych nasadzeń leśnych w makrownętrzu krajobrazowym Odry	
	Prowadzenie nasadzeń zieleni w sposób znacznie zwiększający walory krajobrazowe miasta szczególnie wzdłuż rzek i zespole urbanistycznym Klin Stabłowicki	bd
	Poprawa wyposażenia parków i skwerów miejskich	
	Remonty i modernizacja bulwarów nad Odrą w obrębie centrum miasta	
	Zwiększenie obszarów parków, parków leśnych i innych form zieleni ogólnodostępnej o ok. 390 ha oraz lasów o ok. 500 ha, w tym stworzenie Parku Milenijnego nad rzeką Ślężą	bd
	Rewaloryzacja Parku Południowego	
	Wspieranie finansowe urządzania terenów zielonych	bd
	Poszerzanie i łączenie terenów zieleni w mieście oraz ich integracja z terenami zieleni położonymi na obszarze sąsiednich gmin oraz działania zmierzające do utrzymania i rozwoju systemu lasów ochronnych wokół Wrocławia	bd
	Waloryzacja terenów zieleni i tworzenie nowych, także poza granicami miasta	bd
	Wprowadzanie ograniczeń ruchu kołowego w obrębie terenów zielonych oraz wyznaczanie i budowa tras rowerowych	bd
	Rewaloryzacja zespołów zieleni zabytkowej, w tym - rewaloryzacja Promenad Staromiejskich i bulwarów nad Odrą	
	Odtworzenie Szkolnego Ogrodu Botanicznego w Parku Szczytnickim	
	Prace planistyczne i badawcze związane z zagospodarowaniem terenów zieleni w obrębie miasta, w tym: a) prace badawcze i planistyczne dla obszaru Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego, b) Wzgórza Andersa, c) sporządzenie planów miejscowych dla obszarów wyznaczonych w SUIKZP gminy Wrocław pod „uzupełnienie zieleni wysokiej”	bd
	Rozszerzenie oferty przestrzennej dla rekreacji przydomowej, parków i innych form zieleni, w tym: budowa osiedlowego parku z funkcją sportowo-rekreacyjną na osiedlu Gaj	
	Zwiększenie obszarów parków, parków leśnych, lasów i innych form zieleni ogólnodostępnej, w tym utworzenie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych nad rzeką Ślężą m.in. stworzenie Parku Milenijnego	
Działania w rejonie Wzgórza Andersa		
Rewaloryzacja i wzbogacenie programu istniejących parków i innych zespołów zieleni, w tym Parku Południowego i Promenad Staromiejskich		
Budowa tras rowerowych, które prowadzą z centrum miasta wzdłuż klinów zieleni, do brzeżnych stref zieleni i dalej poza miasto biegnących w taki sposób, że wiążą atrakcyjne punkty docelowe	bd	
Rewaloryzacja parków i zagospodarowanie wysp odrzańskich		

	Rewaloryzacja Parku Południowego i części Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Kołtąta do pl. Dominikańskiego	
2002	Kontynuacja realizacji Parku Tysiąclecia - po wschodniej stronie rzeki Ślęzy, w ramach realizacji zadania strategicznego - Rozwój zasobów przyrodniczych	
	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej	
	Rewaloryzacja Parku Południowego	
	Zalesienie nowych terenów - w zależności od pozyskania terenów na ten cel	bd
	Urządzanie kolejnych placów zabaw w ramach rekreacji na osiedlach	
	Zakończenie budowy osiedlowego parku z funkcją sportowo-rekreacyjną na osiedlu Gaj	
	Rewaloryzacja Parków: Szczytnickiego i Leśnickiego	
2003	Rozpoczęcie budowy Parku Tysiąclecia – po wschodniej stronie rzeki Ślęzy	
	Remont parków Szczytnickiego i Południowego – kontynuacja	
	Rozpoczęcie rewaloryzacji parków: Skowroniego i Wschodniego	
	Remont zieleni przy pl. św. Macieja – kontynuacja	
	Zalesienie nowych terenów (do 50 ha) na Osobowicach-Rędzinie, Opatowicach i Janówku - w zależności od pozyskania ich na ten cel	bd
	Prace badawcze i planistyczne dla obszaru Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego - kontynuacja	bd
	Nasadzenia zieleni wysokiej w makrośrodku krajobrazowym Odry	bd
	Rewitalizacja centrum miasta - na Ostrowie Tumskim, wyspach: Piaskowej, Młyńskiej, Miodowej, Bielarskiej i Daliowej, zmierzające do wzbogacenia i dopełnienia zagospodarowania tego obszaru, w tym budowa jednej kładki pieszej i rozpoczęcie budowy drugiej; rewitalizacja zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego i wysp odrzańskich	
	Współpraca z władającymi gruntami przemysłowymi w celu ich zagospodarowania zgodnie z zasadami ładu przestrzennego i interesem publicznym	bd
	Nabycie gruntów terenów przemysłowych w celu prawidłowego zagospodarowania	bd
2004	Sporządzenie analiz obszarów przeznaczonych na rozwój zieleni miejskiej, urządzenie zieleni i małej architektury oraz prace porządkujące na Wyspie Słodowej i wyspach Piaskowej, Młyńskiej, Miodowej, Bielarskiej i Daliowej	bd
	Nowe zalesienia - w zależności od pozyskiwania terenów - na powierzchni ok. 60 ha, w wyniku planowanych przedsięwzięć powierzchnia lasów w 2004 r. wzrosła o ok. 6,5% w stosunku do 2003 r.	bd
	Rewaloryzacja zieleni i remonty w obszarze Parku Wschodniego	
	Rewaloryzacja zieleni i remonty w obszarze Parku Skowroniego	
	Rewaloryzacja zieleni i remonty w obszarze Parku Szczytnickiego	
	Remontu zieleni przy pl. św. Macieja - kontynuacja	
2005	Rewitalizacja Wyspy Słodowej - urządzenie zieleni i małej architektury – zakończenie	
	Nowe zalesienia - w zależności od pozyskiwania terenów - na powierzchni do 50 ha	bd
	Remont zieleni przy pl. św. Macieja – zakończenie	
	Zagospodarowanie terenu zieleni parkowo – rekreacyjnej przy ul. Canaletta – zakończenie	
	Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich (rejon Muzeum Architektury lub odcinek od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej)	
	Remont zbiornika wodnego przy ul. Maślickiej i zagospodarowanie terenów leśnych wokół zbiornika	
	Rozpoczęcie realizacji budowy parku osiedlowego przy ul. Bajana (Gądów)	
	Rozpoczęcie prac zmierzających do urządzenia „Parku Nadziei”, symbolizującego dzieci uratowane w chorobie nowotworowej	bd
2006	Zagospodarowania terenów zieleni na Wyspie Słodowej - zakończenie	
	Wielofunkcyjny akademicki ośrodek usługowy na Placu Grunwaldzkim oraz wykreowanie nowego ukształtowania i charakteru placu, w tym: przebudowa węzła komunikacyjnego – I etap, urządzenie zieleni – I etap - kontynuacja	
	Waloryzacja zieleni przyulicznej (w tym zieleń osi pl. Grunwaldzkiego) – kontynuacja	
	Remont Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II, w tym remont zbiornika Fosa Miejskiej	
	Zagospodarowanie Wyspy Opatowickiej – budowa Parku Przygody - zakończenie	
	Udrożnienie cieku wodnego w Parku Szczytnickim oraz odbudowa obiektu szaletu przy ul. Różyckiego	
	Kontynuacja rewitalizacji parków osiedlowych, w tym: remont zbiornika wodnego przy ul. Maślickiej i zagospodarowanie terenów leśnych wokół zbiornika	
	Kontynuacja rewitalizacji parków osiedlowych, w tym: zakończenie realizacji budowy parku osiedlowego przy ul. Bajana	
	Rekultywacja składowiska odpadów „Maślice” – kontynuacja	
2007	Powiatowy program zwiększenia lesistości miasta Wrocławia – zalesienie 35 ha na Janówku	

	Waloryzacja zieleni przyulicznej (w tym zieleń osi pl. Grunwaldzkiego od ul. Piastowskiej do ul. Bujwida – strona pñ.) – kontynuacja	
	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II	
	Remont zbiornika Fosi Miejskiej na odcinku od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II – kontynuacja	
	Zagospodarowanie Wyspy Opatowickiej – budowa Parku Przygody – zakończenie	
	Zagospodarowanie zachodniej części Wyspy Piaskowej	
	Budowa fontanny multimedialnej przy Hali Stulecia – kontynuacja	
	Kontynuacja rewitalizacji parków osiedlowych, w tym: remont zbiornika wodnego przy ul. Maślickiej i zagospodarowanie terenów leśnych wokół zbiornika - kontynuacja	
	Rewaloryzacja skweru przy ul. Na Szańcach i pl. Bema	
	Rekultywacja składowiska odpadów „Maślice” – kontynuacja	
2008	Budowa Parku Chińskiego – kontynuacja	
	Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich na odcinku od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II, w tym remont zbiornika Fosi Miejskiej na tym odcinku; projekt kładki przez fosę przy Dworcu Świebodzkim – kontynuacja	
	Zalesienia na Janówku – II etap, realizacja w zależności od pozyskanych gruntów – zakończenie	
	Rewaloryzacja zieleni skweru przy ul. Na Szańcach i pl. Bema – opracowanie projektu i rozpoczęcie	
	Waloryzacja zieleni przyulicznej w rejonie pl. Grunwaldzkiego – Oś Grunwaldzka od ul. Piastowskiej do ul. Bujwida – strona pñ. – zakończenie	
	Zagospodarowanie terenów leśnych wokół zbiornika przy ul. Maślickiej – kontynuacja	
	Zagospodarowanie parku w Pawłowicach – rozpoczęcie	
	Budowa pomnika Wspólnej Pamięci i zagospodarowanie terenu wraz z oświetleniem parkowym – zakończenie	
	Zagospodarowanie zachodniej części Wyspy Piaskowej – rozpoczęcie	
2009	Realizacja „Programu zwiększenia lesistości m. Wrocławia” poprzez zalesienia: ok. 30 ha na terenie pól irygacyjnych, w obrębie Świniary, ok. 20 ha na terenie Opatowic	
	Rewitalizacja wysp i nabrzeży odrzańskich	
	Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich: I etap - od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II	
	Rewaloryzacja Promenad Staromiejskich: II etap - od ul. Podwale do ul. Piotra Skargi	
	Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego 2009-2015 - kolejne etapy	
	Rewaloryzacja zieleni skweru przy ul. Na Szańcach i pl. Bema	
	Rewaloryzacja Parku im. S. Staszica lub Parku im. J. Słowackiego	
	Zagospodarowanie terenu zieleni wokół zbiornika wodnego przy ul. Mącznej	
	Zagospodarowanie terenów zieleni wokół zbiornika przy ul. Maślickiej	
2010	Rewitalizacja wysp i nabrzeży odrzańskich m.in. Bulwar Dunikowskiego	
	Realizacja „Programu zwiększenie lesistości m. Wrocławia” - zalesienie ok. 30 ha	
	Program Rewaloryzacji Promenad Staromiejskich: I etap - od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II	
	Program Rewaloryzacji Promenad Staromiejskich: II etap - od ul. Podwale do ul. Piotra Skargi	
	Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego – kolejne etapy w latach 2009-2018	
	Rewaloryzacja skweru przy ul. Na Szańcach i pl. Bema	
	Remont Parku im. S. Staszica oraz zieleńców przy ul. Pomorskiej oraz przy pl. Strzeleckim	
	Zagospodarowanie terenu zieleni wokół zbiornika wodnego przy ul. Mącznej we Wrocławiu	
	Zagospodarowanie terenów zieleni wokół zbiornika przy ul. Maślickiej	
Stopień realizacji zadania		
	Zadanie zrealizowane – zakończone	
	Brak realizacji zadania	
	Zadanie zrealizowane w całości/częściowo po 2010 r. lub w trakcie realizacji	
bd	Brak danych	

Analiza wykazała, że część zadań opisywano bardzo ogólnie (np. *Rewitalizacja wysp i nabrzeży odrzańskich*), a wyznaczone cele były zbyt ambitne, aby móc osiągnąć je w zakładanej perspektywie czasowej (np. zadanie z lat 2001-2005: zwiększenie obszarów parków, parków leśnych i innych form zieleni ogólnodostępnej o ok. 390 ha oraz lasów o ok. 500 ha, w tym stworzenie Parku Milenijnego nad rzeką Ślężą). Pomimo, iż wybrane zadania nie zostały zakończone w planowanym czasie, to elastyczność miejskich narzędzi operacyjnych (WPI) pozwalała na przenoszenie ich pomiędzy latami w dalszą perspektywę. Wybrane zadania polegały jedynie na opracowaniu dokumentacji projektowej, co świadczyło o dużym zapotrzebowaniu na prace przygotowawcze. Celem tych materiałów było ich późniejsze wykorzystanie w realizacji robót budowlanych. Części zadań nie udało się zrealizować

w perspektywie 2000-2010 lub nie udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych potwierdzających ich wykonanie. Monitoring realizacji przedsięwzięć zawartych w dokumencie *Założenia polityki... Wrocławia* wykonywany był za pomocą sprawozdań miejskich jednostek organizacyjnych, a całościowo w postaci sprawozdania Prezydenta Wrocławia za dany rok budżetowy.

W okresie 2000-2010 problemów w planowaniu dostarczał również **brak uporządkowanej dokumentacji prac prowadzonych w założeniach zieleni wrocławskiej**. Mogły mieć na to wpływ takie zagadnienia jak słaba systematyzacja wiedzy, niewystarczająca popularyzacja założeń oraz brak przejrzystej, ogólnodostępnej bazy danych.

Ówczasie stosowane metody zarządzania zasobami zieleni miejskiej w przypadku wielu miast Polski wskazywały na **niewielkie wykorzystanie metod cyfrowego wspomaganie**. Brak kompleksowych komputerowych baz danych, w znaczny sposób utrudniał i wydłużał czas pracy jednostek zarządzających przestrzenią, w tym zielenią miejską. Istniejące archiwa o ograniczonym dostępie, uniemożliwiały szybkie pozyskiwanie informacji, ograniczały również koordynację i współpracę pomiędzy jednostkami (Szopińska 2014, s. 80). Pomimo inwentaryzacji dendrologicznych w formie analogowej, które zazwyczaj były elementem dokumentacji projektowej lub wniosków na potrzeby wycinki drzew, **brakowało całościowej inwentaryzacji szaty roślinnej**, która pozwalałaby na stały nadzór nad terenami²⁶⁸. W badanym okresie, nie funkcjonowała jeszcze lokalna podstawa prawna, która obligowałaby podmioty do wprowadzania informacji w zakresie terenów zieleni do **cyfrowej bazy danych**, jaką był wrocławski **System Informacji Przestrzennej (SIP)**²⁶⁹. Cyfrowe zasoby w tym obszarze nie były wystarczająco integrowane między poszczególnymi jednostkami. Stąd miasto podjęło działania w kierunku zbudowania własnej cyfrowej platformy danych uwzględniającej zakres zieleni²⁷⁰. Narzędziem, które miało temu służyć był miejski SIP oparty o aplikację klasy GIS.

7.3. Wyzwania i bariery - nierównomierny układ przestrzenny i dostępność terenów zieleni

Rankingi jakości życia w miastach wskazują, jak istotnym czynnikiem jest **dostępność urządzonej** i dobrze utrzymanej zieleni. Postuluje się, aby dopuszczalne wskaźniki dojścia pieszego do najmniejszych parków lub innych publicznych terenów zieleni mieściły się w granicach 300-400 m w linii prostej (postulaty uczestników *I Wrocławskiego Forum Zieleni*, 2014)²⁷¹.

Odnosząc się do rozmieszczenia przestrzennego zieleni z pomocą przychodzą różnego rodzaju parametry i normatywy. O ilości zieleni ogólnodostępnej w mieście mówi tzw. **wskaźnik terenów zieleni**, który normuje powierzchnię terenów zieleni parkowej i skwerowej przypadającej na jednego

²⁶⁸ Wykonywane na potrzeby dokumentacji mapy geodezyjne do celów projektowych, a następnie mapy powykonawcze nie zawierały pełnych inwentaryzacji dendrologicznych, gdyż przepisy geodezyjne, nie nakładały obowiązku ich wnoszenia do zasobu katastru miejskiego. Wyjątkiem były pomniki przyrody – zarejestrowane i publicznie dostępne.

²⁶⁹ *System Informacji Przestrzennej Wrocławia (SIP)*, budowany od 2008 r. przez BRW. W 2013 r. opublikowano pierwsze dane na temat fizjografii miasta: parki, lasy, wzgórze, stawy, jeziora, kąpieliska itp. Następnie w 2015 r. udostępniono mapę przyrodniczą, która zawierała warstwy dotyczące przyrody oraz działalność miasta w tym zakresie: zezwolenia na usunięcie drzew i krzewów, robocze plany nasadzeń, pomniki przyrody, obszary ochrony przyrody m.in. Natura 2000, parki, lasy, ogródki działkowe itp. W 2016 r. zaktualizowano mapę podstawową poprzez dodanie warstwy: obszary lasów, parków i cmentarzy, ścieżki parkowe i cmentarne, obszary ogródków działkowych, tereny sportu i rekreacji (te ostatnie na podstawie danych OpenStreetMap). W SIP odnajdziemy ponadto dane o przeznaczeniu terenów, w tym obszarów zieleni na poziomie SUIKZP oraz MPZP, mapę Gminnej Ewidencji Zabytków, wody powierzchniowe, mapę inwestycji miejskich (SMP) (źródło: <http://geoportal.wroclaw.pl/sip>, dostęp: 15.03.2018, Zarządzenie Prezydenta Wrocławia Nr 4746/08 z 13.11.2008 oraz 2469/20 z 31.01.2020).

²⁷⁰ Od 2016 r. w związku z wprowadzeniem w życie Zarządzenia Prezydenta Wrocławia nr 5081/16 z dnia 11.08.2016 r. w sprawie ochrony drzew i rozwoju terenów zieleni Wrocławia, jednostki miejskie, w tym ZZM, jak również inne wybrane podmioty, zostały zobligowane do dokumentowania i przekazywania cyfrowych danych dotyczących zieleni do SIP. Zarządzenie zaktualizowano w 2019 r. (źródło: BIP, dostęp: 04.2020).

²⁷¹ Problematyka kształtowania systemu zieleni miejskiej oraz jej przestrzennego układu na przestrzeni dekad była przedmiotem badań wielu prac (m.in. Bińkowska 2006, 2013, Drożdż 2013, Rozalski 2013c i in.).

mieszkańca²⁷². We Wrocławiu zmiany wskaźnika na przestrzeni lat 1965 – 2010 przedstawiono w Tabeli 44.

Tabela 44. Zmiany wskaźnika terenów zieleni we Wrocławiu w latach 1965-2010.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. Haladyn 2003 s. 19, SUIKZP 2006, 2010.

Rok	Wskaźnik terenów zieleni (m ² /mieszkańca)	Źródło danych
1965	11,5	Haladyn 2003, s. 19
1992	10,1	Haladyn 2003, s. 19
1995	10,2	Haladyn 2003, s. 19
2000	12,9	Haladyn 2003, s. 19
2001	14,2	Haladyn 2003, s. 19
2003	9,9	SUIKZP 2006
2010	10	SUIKZP 2010

Analiza danych wykazała, że wskaźnik ten miał tendencję malejącą do połowy lat 90. W następnym okresie nastąpił tymczasowy wzrost do poziomu 14,2 m²/mieszkańca w roku 2001, po czym nastąpił spadek do poziomu ok. 10 m²/mieszkańca w 2010 r. W SUIKZP z 2006 r. autorzy informowali, że przy założeniu docelowej wartości 13,5 m² zieleni na mieszkańca, niedobory zieleni parkowej wynoszą ok. 200 ha (SUIKZP 2006). Z kolei w SUIKZP 2010 przy założeniu wskaźnika 15 m²/mieszkańca, zgodnie z normami Unii Europejskiej, niedobory zieleni parkowej wynosiły ok. 300 ha (SUIKZP 2010). W SUIKZP 2018 określono iż, wzrost projektowanych terenów zieleni, w stosunku do SUIKZP 2010 powinien wynosić ok. **1000 ha** (SUIKZP 2018). W przeszłości, tak wysokie **wskaźniki ilości zieleni** parkowej i skwerowej (ponad 14 m²/mieszkańca), były zasługą nasadzeń leśnych. Nie oznaczało to jednak, że proporcja zieleni przypadającej na mieszkańca tak szybko wzrastała. Uprawy leśne wymagały czasu (wzrost sadzonek), miejsca (zgodnie z techniką ogrodniczą sadzono w zwartym szyku) i były niedostępne dla ludzi - tereny ogradzane (Haladyn 2003, s. 19).

Nierównomierny rozkład przestrzenny zieleni, przyczyniał się do dużych dysproporcji w zaspokojeniu potrzeb mieszkańców w poszczególnych osiedlach. Wskaźniki określone w 2003 r., pokazują, że osiedla sąsiadujące z dużymi kompleksami parkowymi charakteryzuje wskaźnik rzędu kilkuset m²/mieszkańca (Szczytniki – 527 m²/mieszkańca, Dąbie – 438 m²/mieszkańca), natomiast obszar śródmiejski pozbawiony jest niemal zupełnie terenów zieleni (rejon ulicy Traugutta – 1,2 m²/mieszkańca) (Haladyn 2003 s. 19, Drożdż 2013 s. 68). W ramach opracowań do SUIKZP 1998, określano jednak, że **nawet osiedla o wyjątkowo korzystnym wskaźniku nie są prawidłowo obsłużone terenami zieleni parkowej**. Przykładem mogą być Złotniki o wskaźniku terenów zieleni 51,4 m²/mieszkańca, gdzie zaledwie 1/3 osiedla znajdowała się w **promieniu 500 m** dogodnego dojścia pieszego²⁷³. Na osiedlu Brochów o wskaźniku terenów zieleni równym 31,9 m²/mieszkańca jedynie 2/5 zabudowy mieszkaniowej znajdowało się w zasięgu dojścia pieszego. Z kolei na osiedlu Zacisze o wskaźniku terenów zieleni 34,4 m²/mieszkańca tylko połowa mieszkańców ma dogodny

²⁷² W literaturze przedmiotu, przedstawiane są różne poziomy wskaźnika określającego minimalną powierzchnię terenów zieleni przypadającą na mieszkańca. Najważniejsze wskaźniki, w zależności od źródeł, wskazują, że powinno być to: 9m²/mieszkańca wg WHO (World Health Organization), 13m²/mieszkańca wg Normatyw Urbanistycznych 1974 (Dąbrowska-Milewska 2010); 15m²/mieszkańca (wg Czarniecki 1961, Maleczyński, Morelowski, Ptaszycka 1956); 21 m²/mieszkańca (wg Czarniecki 1961); 26 m²/mieszkańca wg Norm Europejskich (bez wskazania podstawy prawnej, jedynie w materiałach publikowanych). Z kolei jako wskaźnik minimalnej powierzchni skweru na mieszkańca przyjmuje się 7,5 m²/mieszkańca wg Czarniecki 1961 (Szopińska 2014, Zestawienia tematyczne terenów pokrytych przez zieleń, s. 6).

²⁷³ Promień zasięgu, promień dojścia, promień obsługi - promień wyznaczający obszar miasta wokół obiektu przeznaczonego na cele rekreacji i wypoczynku, teoretycznie wskazujący miejsce zamieszkania potencjalnych użytkowników obiektu. Zróżnicowana długość promienia wskazuje optymalną odległość, którą teoretycznie, może pokonać pieszo potencjalny użytkownik o określonym wieku (Szopińska 2014). Promieniem wartości 500 m – jako optymalną strefę dojścia pieszego do terenów zieleni parkowej określano m.in. w SUIKZP Wrocławia z 2006 r.

promień dościa do terenu zieleni parkowej. Stąd można przyjąć, że **ważniejszy jest faktyczny dostęp do terenów zieleni niż wskaźnik** (Haladyn 2003, s. 19).

W 2003 r. **największe niedobory zieleni** parkowej występowały w zespołach wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej, w których brakowało możliwości zaspokojenia potrzeb w sąsiednich rejonach. Do przykładów należały rejon: pl. św. Mikołaja, pl. Grunwaldzkiego, ul. Traugutta, Starego Miasta, Gajowic, Nowego Dworu, Różanki – Polanka, Powstańców Śląskich. Nieco mniejsze niedobory odnotowano w rejonach: Zakrzów, Zgorzelisko, Muchobór Mały, Kuźniki. Poza optymalną strefą 500 m dościa pieszego do najbliższych terenów zieleni parkowej, znajdowała się także część zespołów mieszkaniowych: Huby, Gaj, Kosmonautów oraz większość zespołów zabudowy jednorodzinnej położonej na obrzeżu miasta, w tym: Oporów, Ołtaszyn, Stabłowice, Strachocin-Wojnow, Pawłowice, Muchobór Wielki. Przeliczono wówczas, że powierzchnia parków potrzebna do uzupełnienia wszystkich niedoborów zieleni w mieście wynosiłaby co najmniej **1200 ha**. Niestety, tereny niezabudowane zawsze stanowiły pole zainteresowania inwestorów, a ogrody działkowe nawet w MPZP trudno było zamienić na tereny parkowe z uwagi na regulacje prawne (Haladyn 2003, s. 19).

Poniekąd nierównomierny rozkład przestrzenny zieleni był konsekwencją niewystarczającej realizacji takiej formy terenu w planach rozwoju miasta. W ostatnich latach najpilniejsze wydaje się planowanie zieleni w miejscach powstawania nowych osiedli mieszkaniowych, jak również nasycanie zielenią istniejących, mocno zurbanizowanych fragmentów miasta.

Nierównomierny układ przestrzenny i problemy w dostępności do założeń zieleni były również konsekwencją **utrąty potencjalnych terenów dla założeń**. W pierwszej dekadzie XXI w. w Polsce rozwój postrzegano przede wszystkim w kategoriach ilościowych. Miarą postępu i sukcesu były metry kwadratowe nowych dróg, powierzchni zabudowy i wzrost oceniany miarą wskaźnika PKB. W badanym okresie panował paradygmat, że tereny zabudowane pełnią rolę wiodącą, a zieleni i tereny otwarte uzupełniająca resztę. W wyniku rozwoju przestrzennego miast w tym kierunku, **poniejszeniu ulegały potencjalne zasoby**, które można byłoby przeznaczyć na zieleni. Dla porównania w krajach rozwiniętych kształtowanie systemu przyrodniczego i krajobrazu miasta traktowane było co najmniej równoważnie (jeśli nie priorytetowo) w stosunku do innych elementów układu przestrzennego. Zmiany priorytetów następowały stopniowo (Freino 2012).

Ten trend był widoczny również we Wrocławiu, gdzie **zabudowie ulegały kolejne działki**²⁷⁴. Przykładem mógł być obszar tzw. klina południowego, gdzie z biegiem lat tereny zastępowano nowymi funkcjami (Aquapark, Hotel Campanile, market Kaufland, parkingi), a rejon dawnego dworca PKS przebudowano na zamknięte i „szczelnie” osadzone na działce kubatury obiektów handlowo-usługowych (*Galeria Wroclavia*)²⁷⁵. Poszczególne działki przy dworcu PKP zostały zabudowane biurami (*Silver Tower, Biurowiec Wrocław 101, Sagittarius*). Podobnie jak duże place miejskie: Grunwaldzki, Bema, Dominikański, Społeczny, Wolności. **Poniejszeniu ulegają place historycznie** scalone z założeniami zieleni (zabudowa zach. części placu Strzeleckiego pod budynki biurowo-usługowe), a duże obszary miasta wypełnia kolejna zabudowa. Przykładami mogą być: fabryka i baza logistyczna Volvo, centrum Południowe, Stadion Miejski, nowe budynki Uniwersytetu Medycznego i Farmacji przy ul. Borowskiej, deweloperskie inwestycje mieszkaniowe – to tylko wybrane z ostatnich lat przykłady zabudowy istniejących terenów. Ze względu na ostre prawa gospodarki rynkowej, sprzedawane są kolejne działki w zwartych kwartałach zabudowy. Przykładem mogą być tereny dawnych ogrodów Zakonu Bonifratrów przy ul. Traugutta we Wrocławiu. Działka została sprzedana deweloperowi, aby podratować budżet i pozyskać środki na odrestaurowanie zniszczonego klasztoru. Wraz z apartamentami o prestiżowej nazwie „*Ogrody Bonifratrów*” (2014-2015), miał powstać park

²⁷⁴ W wielu miejscach mamy do czynienia z postępującym niekorzystnym zjawiskiem fragmentacji terenów pokrytych przez zieleni wysoką, o którym pisze m.in. E. Szopińska, co prowadzi do znacznego ograniczenia korzystnego oddziaływania tych terenów na środowisko miejskie (Szopińska 2014).

²⁷⁵ MPZP dla rejonu objętego przebudową dawnego dworca PKS na wielobranżowy obiekt handlowo-usługowy z funkcją dworca autobusowego zlokalizowanego pod ziemią, przewidywał minimalne przeznaczenie działek pod zieleni. Zapisy mówiły o wprowadzeniu min. procentowego, co wiązało się z wprowadzeniem zieleni jako zielone ściany, nasadzenia pasów trawnika oraz zieleni na dachu.

o pow. 1 ha²⁷⁶. W założeniach, teren w ciągu dnia miał być otwarty dla wszystkich chętnych, a wieczorem dostępny jedynie dla mieszkańców nowej inwestycji (Hołubowicz 2014). Ten fakt budził krytyczne refleksje, ponieważ osiedle Przedmieście Oławskie zamieszkiwane przez 24 tys. osób było jednym z najbardziej deficytowych, niemal zupełnie pozbawionych zieleni rejonów Wrocławia. Jeśli chodzi o ilość zieleni przypadającą na jednego mieszkańca, w rejonie ulicy Traugutta wskaźnik wynosił zaledwie 1,2 m² (Haladyn 2003 s. 19, Drożdż 2013 s. 68; ryc. 147a-b). Atrakcyjne tereny bliżej centrum stopniowo zmieniają się w zabudowane dzielnice miasta (osiedle Promenady Wrocławskie) lub centra biurowców usługowo-handlowych (kompleks biurowy przy ul. Legnickiej). Zamknięta, deweloperska zabudowa stopniowo wypełnia kolejne przestrzenie otwarte, a sprzedaż gruntów komunalnych niemal wyłącznie na cele inwestycyjne prowadzi do zanikania placów. Z kolei tak znaczna transformacja krajobrazu jak budowa Autostradowej Obwodnicy Wrocławia, nie pociągała za sobą działań kompensacyjnych w sferze społecznej i przyrodniczej (Drapella-Hermansdorfer 2013a, s. 26)²⁷⁷.

Ryc. 147 (a-b). Bulwar nad rzeką Oławą na osiedlu Przedmieście Oławskie zagospodarowany po 2010 r. Fot. S. Rozalski 2020, 2015.

Z drugiej strony, tereny parkowe mogą być **ekonomicznie wymierne**, gdyż wielokrotnie decydują o randze miejsca, cenach pobliskich gruntów, podnoszą standard przestrzeni i stanowią czynnik przyciągający turystów (Zachariasz 2008, s. 159) (por. 5.2.2.). Okazuje się, że atrakcyjność ekonomiczna określonej przestrzeni wzrasta wraz z poprawą jakości krajobrazu. Nie bez znaczenia pozostaje tu czynnik sąsiedztwa, który często stanowi jedną z głównych przesłanek wyboru miejsca zamieszkania, pracy czy wypoczynku (*Plan Zarządzania Krajobrazem dla miasta Torunia*, s. 22). Wystarczy wspomnieć same tytuły wrocławskich projektów deweloperskich tj.: Ogrody Grabiszyńskie, Apartamenty Dąbie, Willa Wrocław - Apartamenty przy Parku Wschodnim. Historia założeń zieleni dostarcza przykładów świadczących o ich ekonomicznej wartości. W Nowym Jorku w połowie XIX w. władze podjęły decyzje o przeznaczeniu parceli (ok. 315 ha) zakupionej w centrum Manhattanu na gigantyczny park miejski. Miejsce, które wcześniej funkcjonowało jako nieformalne wysypisko śmieci, teraz miało zostać zagospodarowane na potrzeby rekreacji (Czerniawska 2014). Transakcji towarzyszył sprzeciw ze strony podmiotów, które wyliczyły ile miasto straciło rezygnując z parcelacji gruntu na działki budowlane i ich sprzedaży. Tymczasem dziś nowojorski Central Park (1873 r.) jest jedną z największych atrakcji turystycznych miasta, a podatki wnoszone za wynajem lokali mieszkalnych i biurowych położonych wokół parku z nawiązką wyrównały te straty (Kosmala 2009). We Wrocławiu rekultywacja zamkniętych składowisk odpadów

²⁷⁶ Niedługo po doniesieniach prasowych deweloper wycofał się z poprzedniej nazwy inwestycji zmieniając ją na "Pułaskiego Park". Zmiana nazwy była konsekwencją braku udziału Zakonu Bonifratrów w tej inwestycji.

²⁷⁷ Przykładem zintegrowanego projektowania może śródmiejska obwodnica Madrytu, gdzie część arterii ukryto w tunelach, a grunt z budowy wykorzystano do realizacji nasypów dla terenów rekreacyjnych parku Madryt Rio (Drapella-Hermansdorfer 2012a, s. 56).

na tereny rekreacyjne dotyczyła założeń takich, jak Wzgórze Maślickie, Wzgórze Gajowe, Wzgórze przy ul. Ceglanej na Swojczycach (Ryc. 148 a-b). W ramach rekultywacji, tereny takie mogą zostać odzyskane dla mieszkańców.

Ryc. 148 (a-b). Przykłady rekultywacji składowisk odpadów i terenów zdegradowanych we Wrocławiu: Wzgórze Maślickie (2003-2008), tereny przed Wzgórzem Gajowym przy ul. Świeradowskiej (2016-2017). Fot. mat. arch. Biura Funduszu Spójności UMW, S. Rozalski 2017.

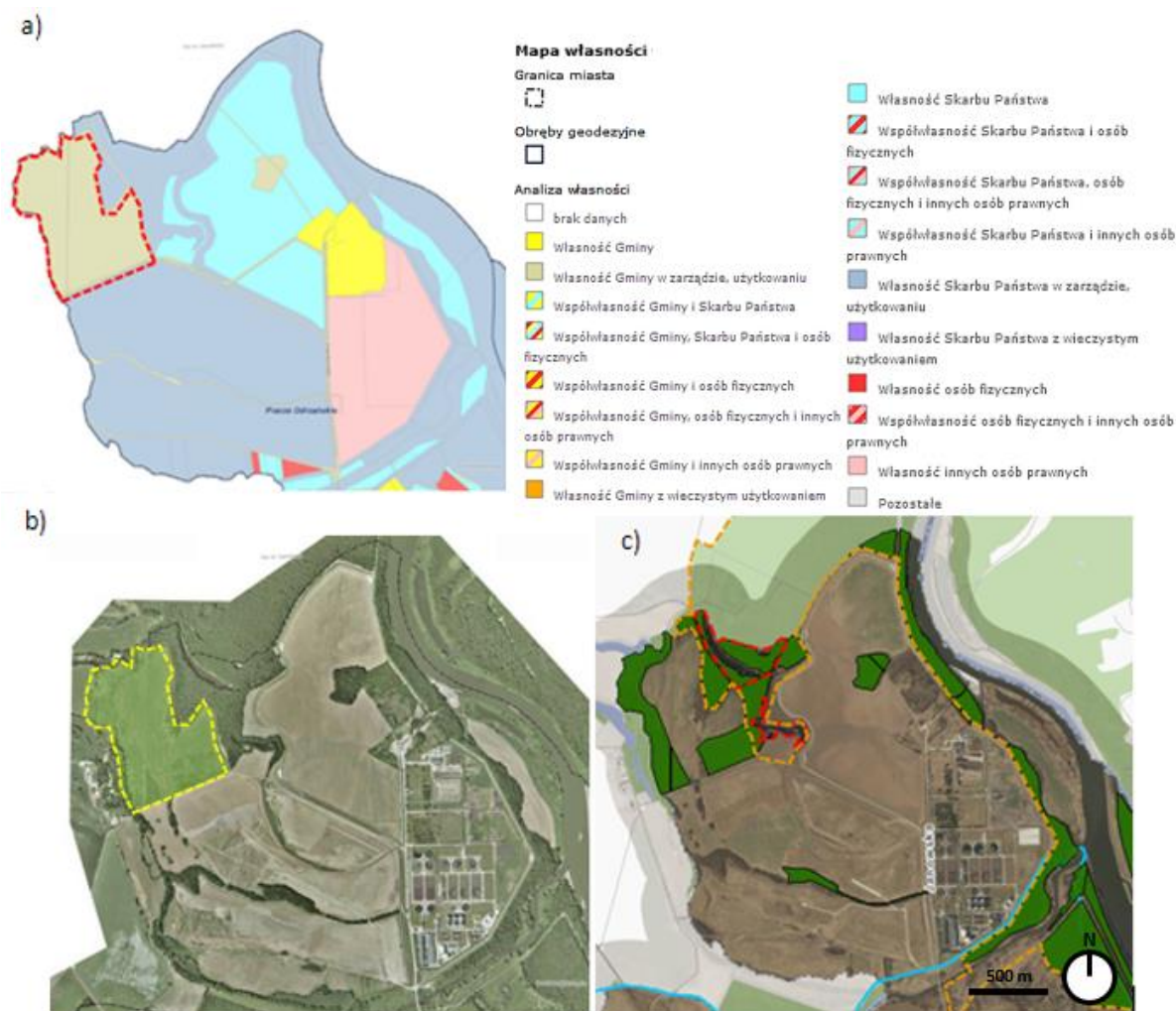
Największy potencjał i rezerwę dla planowania terenów zieleni we Wrocławiu stanowią **grunty rolne** (użytki i nieużytki), które w 2010 r. obejmowały **11 952 ha**, co stanowiło ok. **40% ogólnej powierzchni miasta** i ok. **72% wszystkich terenów zieleni**. W samym ZZM tereny te zajmowały **4,5 tys. ha**²⁷⁸. Pozostałe grunty stanowiły własność Skarbu Państwa, Polskiego Związku Działkowców, RZGW, prywatnych właścicieli i in. (por. 3.1.) (Koniecka, Rozalski 2010, s. 43).

Istotnym problemem zagospodarowania tej formy terenu była **zróżnicowana struktura własności gruntów**, które wymagają odkupienia, przejęcia lub przekształcenia. Brak pełnej własności gruntowej w praktyce skutkuje brakiem zachowania ciągłości i powiązań funkcjonalnych terenu (komunikacja, granice, ogrodzenia). Z drugiej strony, potencjalnym ryzykiem były protesty właścicieli prywatnych działek sąsiadujących z parkiem. Trudności w przejmowaniu gruntów przeznaczonych pod realizację celów publicznych sygnalizowane były w *Założenia polityki... Wrocławia* na lata 2001-2005, jako jedno z podstawowych zagrożeń, które uniemożliwiają lub też opóźniają osiągnięcie zamierzonych przez miasto celów.

Przykładem trudności w pozyskaniu gruntu rolnego na cele zieleni było zakładanie *Parku Leśnego Janówek na osiedlu Pracze Odrzańskie (od 2007 r.)²⁷⁹. Zadanie przewidziano do realizacji w latach 2007-2012 na kwotę ok. 4 mln zł. W latach 2007-2009 udało się zrealizować Etap I - wykonanie prac zalesieniowych na pow. 36 ha w kwocie ok. 800 tys. zł. Kolejne fragmenty prac (etap II 65 ha, etap III 50 ha) napotkały problemy związane ze stanem własności. Trudność wynikała z konieczności wykupu lub przejęcia przez Gminę Wrocław gruntów pod kolejne zalesienia od Agencji Nieruchomości Rolnych (Skarb Państwa). Kompleks upraw leśnych zakładano w ramach I Etapu *Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia* (2006) (Ryc. 149 a-c).

²⁷⁸ W 2009 r. nastąpiło przekazanie dużej ilości użytków rolnych do ZZM. Podstawę stanowiło Zarządzenie Nr 6146/09 Prezydenta Wrocławia z dnia 29.04.2009 r. w sprawie upoważnienia ZZM do przejęcia od Wydziału Mienia Komunalnego i Skarbu Państwa do zarządzania nieruchomości stanowiących własność Gminy Wrocław, sklasyfikowanych jako użytki rolne.

²⁷⁹ *Park Leśny Janówek (od 2007 r.), to tereny porolne, częściowo zagospodarowane pod uprawy leśne oraz łąki śródleśne na powierzchni ok. 36 ha (16 ha lasów). Plany przewidywały dalsze zalesienie ok. 60 ha. Całość planowanych upraw oraz istniejące już lasy miały tworzyć pierścień izolacyjny wokół oczyszczalni ścieków Janówek. Uprawy leśne są terenem ogrodzonym (źródło: mat. arch. ZZM). Szczegółowy opis: *Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*.

Ryc. 149 a-c. Park Leśny Janówek i problem z kontynuacją zalesień z uwagi na brak własności gruntów miasta. Legenda: a) stan własności, b) ortofotomapa, c) mapa przyrodnicza. Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 2016). Oprac. S. Rozalski.

W latach 90. na **poziomie planistycznym** postulowano, aby obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej zostały wyłączone z zabudowy. Taki stan rzeczy miał być zagospodarowaniem przejściowym (SUiKZP 1998). Po roku 2000, ze względu na rozwój cywilizacyjny i ucieczkę mieszkańców Wrocławia na peryferia miasta, obserwowano liczne lokalizacje obiektów mieszkaniowych w bezpośrednim sąsiedztwie gospodarstw rolnych i ogrodniczych, co często stawało się źródłem nieporozumień wynikających z **konfliktu interesów** oraz brakiem zrozumienia dla specyfikacji produkcji rolniczej. Ze względu na Wspólną Politykę Rolną Unii Europejskiej i możliwość uzyskania przez rolników dopłat bezpośrednich do produkcji rolniczej, proces przekształcania **prywatnych terenów rolniczych** w tereny zabudowy miejskiej ulegał pewnemu wyhamowaniu (SUiKZP 2006, s. 213).

Problem zagospodarowania terenów porolnych w kierunku założeń zieleni po części leżał po stronie **regulacji prawnych**²⁸⁰. **Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych** obligowała samorządy

²⁸⁰ Polityka gminy charakteryzuje się dążeniem do podniesienia atrakcyjności jej terenów dla potencjalnych inwestorów. Niemniej w swych działaniach może ona napotkać na istotne ograniczenia. Istnieją bowiem sytuacje, gdzie postępowanie mające na celu dokonanie zmiany przeznaczenia nieruchomości rolnych i leśnych na inne funkcje, napotyka na zawężenie kompetencji gminy w oparciu o przepisy Ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Zgodnie z wymienionym aktem prawnym jednym ze sposobów ochrony tych obszarów jest ograniczanie ich przeznaczenia na cele nierolnicze i nieleśne (Pałubka 2012 s. 189).

do jej stosowania w granicach administracyjnych miast²⁸¹. Wiązało się to z wprowadzeniem opłat za tzw. **odrolnienie**, czyli trwałe wyłączenie gruntów z produkcji rolnej lub leśnej. Wyłączenia dokonywano w drodze decyzji zezwalającej na takie zmiany. Sytuacja była najbardziej dotkliwa w przypadku gruntów o najlepszych klasach bonitacyjnych²⁸². Grunty klas słabszych, jak również grunty pochodzenia mineralnego, mogły uzyskać zwolnienie z opłat w drodze postępowania administracyjnego. Słabością zagadnienia był fakt, że mapy glebowe opracowane w latach 70. nie zostały zaktualizowane pod kątem bonitacji²⁸³. Pomimo wniesienia w zasób Zarządu Geodezji, Kartografii i Katastru Miejskiego we Wrocławiu (ZGKiKM) numerycznej mapy glebowo-rolniczej dla województwa dolnośląskiego, w dalszym ciągu była to tylko cyfrowa postać mapy analogowej sprzed wielu lat. W praktyce każdorazowo wyłączenie gruntu z produkcji rolnej wymagało zbadania jej aktualnej klasy bonitacyjnej przez rzeczoznawcę majątkowego pod kątem cen rynkowych. Wyjątek braku konieczności uzyskania decyzji, stanowiły przypadki, gdy grunty rolne miały być użytkowane na **cele leśne**²⁸⁴.

Jednocześnie nie była postrzegana gwałtowna utrata potencjalnych terenów zieleni, jaką stanowiły grunty orne, które w ramach **transformacji** zanikały lub jedynie w małym stopniu rekompensowane były zakładaniem nowych parków, lasów oraz innych obszarów zieleni miejskiej. Wydaje się, że **słabość ochrony tych terenów przed zabudową leżała w sferze planistycznej i decyzyjnej** ze strony Miasta i Rady Miejskiej. Z perspektywy przestrzennej **zmniejszanie terenów produkcji rolniczej** na rzecz terenów zabudowy miejskiej postulowano w SUIKZP 2006 i 2010²⁸⁵. Docelowo w strukturze miasta nie przewidywano zespołów urbanistycznych rolnych z uwagi na różnorakie uciążliwości i konflikt interesów. Tereny takie miały być zastępowane przeznaczeniem, które wpłynie na poprawę komfortu i jakości życia w mieście, jak np. sport, wypoczynek i parki (SUIKZP 2006 s. 170, 213, SUIKZP 2010 s. 198, 230)²⁸⁶. W wymiarze decyzyjnym taki tok postępowania podyktowany był względem ekonomicznym i dążeniem miasta do przekształcania terenów produkcji rolniczej na potrzeby zabudowy miejskiej. Inwestycje takie wydawały się być zgodne z kierunkiem migracji mieszkańców na obrzeża miast oraz dużo bardziej intratne, w porównaniu z zakładaniem niedochodowych parków publicznych. Jednocześnie w SUIKZP zalecano wzrost powierzchni lasów, który przekładał się bezpośrednio na wzrost **wskaźnika lesistości**, wynoszący **7,3% w 2007 r.** Dążono

²⁸¹ Przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych z dnia 3 lutego 1995 r. (Dz. U. z 2015 r. poz. 909 z późn. zm.) mówią, że opłatom za wyłączenie z produkcji rolnej nie podlegają grunty rolne pochodzenia mineralnego, gorszych klas bonitacyjnych. Z kolei w przypadku wyłączenia podlegającego naliczeniu opłat, wymagana jest należność jednorazowa oraz opłaty roczne w wysokości 10% należności, płatne każdego roku przez okres 10 lat, poczynając od dnia faktycznego wyłączenia z produkcji rolnej. Wartość należności zostaje pomniejszona o wartość gruntu wg cen rynkowych stosowanych w obrocie gruntami na danym obszarze Wrocławia i jest określana w chwili faktycznego wyłączenia tych gruntów z produkcji rolnej.

²⁸² W SUIKZP 2006 zaznaczono, że jednym z zagrożeń dla rozwoju terenów zieleni są ograniczenia wynikające z wysokiej klasy bonitacyjnej gleb w obszarach miasta o słabej dostępności mieszkańców zespołów mieszkaniowych do terenów rekreacyjnych. Trudności w uzyskaniu zgody na zmianę sposobu użytkowania terenów rolnych pojawiały się mimo udokumentowania skażenia gleb wykorzystywanych do produkcji żywności (SUIKZP 2006, s. 207).

²⁸³ Mapy glebowe, którymi posługiwały się komórki UMW przy określaniu typu pochodzenia oraz bonitacji gleb we Wrocławiu wykreślone zostały przez S. Dudzińską w 1977 r. W wybranych przypadkach tereny objęte pracami w okresie kolejnych dziesięcioleci podlegały: pracom ziemnym, zanieczyszczeniu terenu i związanej z tym zmianie właściwości glebowych, braku prowadzenia gospodarki rolnej, co skutkowało potencjalnym pogorszeniem ich klas bonitacyjnych.

²⁸⁴ Szczegółowo przypadki możliwego umorzenia całości lub części należności i opłat rocznych zostały określone w Ustawie o ochronie gruntów rolnych i leśnych z 1995 r. z późn. zm. W SUIKZP 2006 postulowano zadrzewianie w formie zalesień gruntów jako jedynej nie wymagającej wyłączenia gruntów rolnych spod produkcji rolnej formy wykorzystania tych gruntów w granicach miasta (SUIKZP 2006, s. 212).

²⁸⁵ W SUIKZP 1998 dla wszystkich obszarów tzw. rolniczej przestrzeni produkcyjnej, znajdujących się w zespołach urbanistycznych zielonych i rolnych ustalano kierunek wyłączenia z zabudowy. Wyjątek stanowiły obszary zabudowane należące do zespołów rolnych (SUIKZP 1998).

²⁸⁶ W SUIKZP 2006 i 2010 tereny związane z użytkami rolnymi określano jako kłopotliwe sąsiedztwo dla innych typów zamieszkiwania, z uwagi na konflikt interesów m.in. ruch ciężkich pojazdów, wykonywane zabiegi agrotechniczne, składowanie materiałów produkcji rolnej i produktów rolnych, prowadzeniu produkcji zwierzęcej, pogarszające się warunki ich funkcjonowania ze względu na stopniowy rozwój innych rodzajów działalności i in. Było to źródłem wzajemnych uciążliwości, jak również skażenia gleb metalami ciężkimi w wybranych rejonach miasta (SUIKZP 2006 s. 170, 207, 213, SUIKZP 2010 s. 198, 230).

do zwiększenia powierzchni lasów w granicach gminy Wrocław, aby wskaźnik ich udziału osiągnął wartość 10% (SUiKZP 2010, s. 198, 230). Wrocław skutecznie przekształcał grunty rolne na potrzeby **zalesień (upraw leśnych)**, które konsekwentnie realizowano w kolejnych latach i dekadach (por. 4.9.). Finalnie SUiKZP 2010 zakładało następującą przyszłość dla terenów rolnych i leśnych: „Uwzględniając dynamikę rozwoju zagospodarowania w mieście, a także w jego otoczeniu, wszystkie tereny rolne i leśne stopniowo zmieniają swoje przeznaczenie na takie, które wiąże się z funkcjami wielkiego miasta. Nowe zagospodarowanie tych terenów w znacznej części nie będzie się różniło zawartością roślinności i zadrzewień, ale ich sposób użytkowania ulegnie zmianie. Na przykład lasy staną się parkami, a łąki terenami rekreacyjnymi. Nie da się przewidzieć, w jakiej kolejności będą następowały te zmiany, dla wszystkich terenów leśnych trzeba będzie jednak opracować plany miejscowe w celu ustalenia nowego przeznaczenia” (SUiKZP 2010, s. 556) (Ryc. 150).

Ryc. 150. Uprawy leśne przy ul. Koziej realizowane przez ZZM w okresie 2000-2010.
Fot. mat. arch. ZZM.

Osobnym zagadnieniem są zlokalizowane na terenach porolnych wrocławskie **pola irygacyjne** na Osobowicach, należące do nielicznych krajobrazów reliktowych w mieście, wyłączone z niniejszej pracy z uwagi na temat odrębnych badań naukowych (por. 1.2.; ryc. 151a)²⁸⁷. Podobna sytuacja dotyczy wrocławskich **pól wodonośnych** na Świątnikach, usytuowanych na terenach klasyfikacji rolniczej, jednak wyłączonych z badań z uwagi na brak dostępu do obszaru chronionego przez MPWiK i funkcje strategiczne, jakie pełnią dla miasta (Ryc. 79, 151b)²⁸⁸.

Ryc. 151 (a-b). Wrocławskie pola irygacyjne na Osobowicach oraz tereny wodonośne na Świątnikach.
Fot. M. Brodzka 2011, www.radiowroclaw.pl, dostęp: 2020,.

Reasumując, we Wrocławiu w latach 2000-2010 przeszkody w zagospodarowaniu terenów pod potencjalne założenia zieleni z jednej strony wynikały z ich **stanu własności** tj. Skarb Państwa,

²⁸⁷ W 2009 r. powierzchnia wrocławskich pól irygacyjnych wynosiła ok. 1040 ha (Aktualizacja „Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004 -2015”, s. 62). W ostatnich latach problematyka została podjęta w badaniach, w tym w 2019 r. z sukcesem obroniona została rozprawa doktorska pn. *Wybrane aspekty rekultywacji terenów podmokłych w kontekście pól irygacyjnych Wrocławia* (Gierko 2018).

²⁸⁸ W 2009 r. powierzchnia terenów wodonośnych w obrębie Wrocławia i gminy Święta Katarzyna wynosiła 1026 ha (Aktualizacja „Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004 -2015”, s. 62).

prywatne tereny rolnicze (por. 5.1.4.), z drugiej polityka władz miasta, w dużej mierze ukierunkowana była na sprzedaż działek pod kątem mieszkalnictwa i usług. Tendencja taka była odpowiedzią na procesy cywilizacyjne, które powodowały relokację mieszkańców z centrum miasta na peryferia i obrzeża. Była również sposobem niwelacji stałych niedoborów finansowych w budżecie miasta z tytułu zysków ze sprzedaży gruntów. Trudności dostarczały ponadto regulacje formalno-prawne wynikające z ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. „o ochronie gruntów rolnych i leśnych”, które nakładały na Miasto obowiązki finansowe i proceduralne. Pewną szansę dawało zagospodarowanie terenów rolnych na lasy, co Wrocław skutecznie realizował w miarę możliwości prawnych. W 2009 r. nastąpiło przekazanie dużej ilości użytków rolnych do Zarządu Zieleni Miejskiej. Był to kluczowy moment, kiedy można było nimi zarządzać pod kątem szukania lokalizacji dla nowych założeń zieleni. Jednak nie zostały one wówczas odrolnione. Funkcja przypisana im obecnie bardzo często jest niezgodna ze sposobem użytkowania, który w wielu rejonach miasta wykluczany jest zanieczyszczeniem gleb. Przyczyną po części należało szukać w uwarunkowaniach prawnych i materiałach wyjściowych dokumentujących klasę bonitacyjną. Z drugiej strony słabości leżały w lokalnej sferze planistycznej i decyzyjnej. Nie bez znaczenia był również fakt, że tak duży zasób terenów rolnych skierowanych do ZZM w 2009 r., został przekazany bez adekwatnego wsparcia finansowego. Pomimo chęci władz lokalnych w szukaniu lokalizacji dla nowych wielkoskalowych założeń, podstawowe trudności stwarzało pozyskanie gruntów na ten cel. Reasumując, realizacje kolejnych założeń blokowały zróżnicowany stan własności, wielokrotny brak zgody właściciela, permanentny niedobór środków finansowych, długotrwałe procedury.

Poważny opór napotykała we Wrocławiu koncepcja przekwalifikowania **terenów przemysłowych**. Miasta nie podejmowały takich wysiłków dla inwestycji, które nie przynoszą bezpośredniego zysku, rezerwując „tereny niewykorzystywane” dla inwestorów prywatnych. Zachętą do korzystania z tego typu rozwiązania jest dla miast szansa na zastrzyk gotówki do budżetu w momencie, gdy dana lokalizacja okaże się atrakcyjna. Jednak komercjalizacja ostatnich wolnych terenów, powoduje w konsekwencji poważne braki infrastrukturalne i upośledzenie miasta – brak rozwiązania problemów komunikacyjnych, niedostatek przestrzeni publicznych czy niekontrolowaną ekspansję zabudowy. Utracamy cechy pożądanego krajobrazu miejskiego (Bernacki 2009, s. 187).

W **Lokalnym Programie Rewitalizacji** Wrocławia na lata 2005-2006 i 2007-2013 (Uchwała Nr XLIV/2969/05 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 08.12.2005 r.) wyodrębniono 12 kategorii tzw. obszarów tematycznych, wymagających rewitalizacji. Znalazły się wśród nich parki i cmentarze, ale też obszary: przemysłowe i poprzemysłowe oraz powojenne i popolicyjne.

Obszary **przemysłowe** i **poprzemysłowe** pełnią ważną rolę w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta. Należą do nich: bocznice kolejowe, nabrzeża rzek, baseny portowe, obiekty produkcyjne, sieć ulic obsługujących czy węzły przystankowe transportu zbiorowego. Często zły stan techniczny, ekstensywne wykorzystanie terenu oraz zminimalizowana forma architektoniczna burzą estetykę niektórych rejonów miasta. Dzieje się tak, dlatego iż w zespołach aktywności gospodarczej od 1990 r. zachodzą intensywne procesy restrukturyzacji gospodarczej (*Lokalny Program Rewitalizacji Wrocławia... 2005.*). Skutkami tego są:

- opuszczone, nieużytkowane tereny powstałe w wyniku likwidacji przedsiębiorstw,
- rozdrobnienie terenu należącego do jednego przedsiębiorstwa,
- likwidacja dotychczasowego zagospodarowania terenu i wprowadzanie w jego miejsce nowego.

Fakt, że obszary te znajdują się często w sąsiedztwie zespołów pełniących inne funkcje, sprawia, że ich lokalizacja może stawać się uciążliwa. Pogarsza to charakter miejsca i psuje strukturę tkanki miejskiej. Wśród oczekiwanych efektów w zakresie urbanistycznym postulowane było m.in.:

- uformowanie terenów zieleni reprezentacyjnej, dekoracyjnej i rekreacyjnej,
- tworzenie terenów zieleni izolacyjnej pomiędzy zespołami o odmiennych funkcjach.

Z kolei w zakresie architektonicznym zalecano m.in. adaptację obiektów na inne cele tj. usługowe, kulturalne.

W programie wyróżniono także obszary **powojkowe** i **popolicyjne**. Wśród 23 lokalizacji znalazły się: 7 jednostek wojskowych, 9 jednostek straży pożarnej, 2 zakłady karne, Wyższa Szkoła Oficerska, Komenda Wojewódzka Policji oraz obiekty innych instytucji. Określono je mianem tzw. terenów specjalnych, których zagospodarowanie przestrzenne planowane jest według odrębnych przepisów. W strukturze funkcjonalno-przestrzennej Wrocławia w zakresie terenów specjalnych widać, iż największy udział w powierzchni mają tereny wojskowe, a w szczególności poligony Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych w północno-wschodniej części miasta. Wśród oczekiwanych efektów postulowano m.in.:

- planowanie pasów zieleni izolacyjnej oddzielającej te zespoły od sąsiednich zespołów urbanistycznych,
- adaptację terenów na cele o przeznaczeniu innym niż poprzednio.

Tereny poprzemysłowe i powojkowe przedstawiono na miniaturach map w rozdziale 5.1.2.

Pomysł na odzyskanie dla miasta dawnych terenów wojskowych Kępy Mieszczańskiej, podnoszono już w 2001 r. Proces nabrał rozpędu dopiero w ostatnich latach, w związku z kolejnymi inwestycjami mieszkaniowymi w tym rejonie. Deweloperzy zostali zobowiązani do wybudowania przestrzeni wspólnej, szczególnie wzdłuż nabrzeża Odry, gdzie teren obok apartamentowców miał być oddany w postaci zielonych bulwarów, z których będą mogli korzystać wszyscy wrocławianie. Efektem były kolejne inicjatywy zgłaszane do WBO w zakresie zagospodarowania terenów zieleni. **Trudności** przysporzyły kwestie formalne związane ze **stanem własności** terenu, którego zarządcą była Agencja Mienia Wojskowego. Urząd Miejski rozpoczął rozmowy w sprawie wymiany działek potrzebnych dla parku (Nogaj 2019).

Informacje o restrukturyzacji terenów **poprzemysłowych** można było odnaleźć również w innych dokumentach strategicznych. W *Założeniach polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia* na 2005 r. i 2006 r., ujęto „restrukturyzację przestrzenną obszarów poprzemysłowych”, w tym: przebudowę połączenia ul. Jedności Narodowej z ul. Trzebnicka oraz opracowanie planu rewitalizacji budowli poprzemysłowych na obszarze Na Grobli (sporządzenie planu miejscowego). Pojawiła się szansa. Efekty tego drugiego widzimy obecnie, kiedy to w 2015 r. otwarto „**Hydropolis**” - unikalne w skali europejskiej, Centrum Wiedzy o Wodzie (Ryc. 152)²⁸⁹. Mniej widoczne były natomiast zapisy o transformacjach terenów poprzemysłowych pod kątem tworzenia **nowych założeń zieleni**. Przykładowo, w rejonie ul. Jedności Narodowej i ul. Trzebnickiej znajdowały się rozległe obszary po terenach dawnej gazowni miejskiej (Skarb Państwa z użytkowaniem wieczystym). W badanym okresie w dużej mierze niezagospodarowane i poddane naturalnej sukcesji roślin. Podobne rejonu znajdowały się w otoczeniu d. Browaru Piastowskiego w rejonie ul. Rychtańskiej, Browarnej, Jedności Narodowej, tuż przy kanale rz. Odry. Warte zagospodarowania szczególnie ze względu na trwającą w tym rejonie budowę nowego osiedla mieszkalnego tzw. Promenady Wrocławskie²⁹⁰. Osiedle budowane na terenie byłych Zakładów Naprawy Taboru Kolejowego (ZNTK) przy ul. Rychtańskiej, docelowo ma objąć pow. 15 ha i określane jest mianem „nowej dzielnicy” Wrocławia. Pomimo widocznych zmian w infrastrukturze mieszkalnej, jak dotychczas plany dotyczące bulwarów i wewnętrznej zieleni, czekają na realizację.

²⁸⁹ Hydropolis - jest emanacją szacunku dla wody, przykładem rewitalizacji budynków poprzemysłowych. Powstało w zabytkowym XIX w. budynku, który przez ponad 100 lat pełnił funkcję zbiornika wody czystej dla mieszkańców Wrocławia. W wyniku nadania mu nowej funkcji, dziś historyczny budynek stał się multimedialnym centrum wiedzy o wodzie i jej roli w przyrodzie. W 2016 r. Hydropolis zostało wybrane na jeden z 7 Cudów Polski według National Geographic (*Aplikacja Miasta Wrocław do Zielonej Stolicy Europy 2019, 2016*).

²⁹⁰ Osiedle „Promenady Wrocławskie” spełniać będzie funkcje mieszkalne, handlowe, usługowe, biurowe, hotelowe, kulturalne i edukacyjne. Projekt ma obejmować teren w sąsiedztwie rzeki Odry i Kanalu Miejskiego z własnym nabrzeżem w rejonie śródmieścia. Przedsięwzięcie, wpisuje się w tendencje światowej rewitalizacji obszarów poprzemysłowych zlokalizowanych w centrach miast i ich pobliżu. Zamierzeniem inwestora jest także nowoczesne zaaranżowanie nadbrzeża Odry. W planach ujęto realizację deptaka, promenady (stąd nazwa), gdzie będą się mieścić sklepy, restauracje i tereny rekreacyjne, m.in. wewnętrzne parki (artykuł pt. *Promenady Wrocławskie na terenie byłego ZNTK, 2010*, źródło: serwis www.tu.wroclaw.com).

Ryc. 152. Przykład transformacji terenów poprzemysłowych - Centrum Wiedzy o Wodzie Hydropolis we Wrocławiu oddane do użytkowania w 2015 r.
Fot. S. Rozalski 2018.

Założenia zieleni **nie były priorytetem w transformacji wrocławskich terenów poprzemysłowych**. Dominującym kierunkiem zagospodarowania terenów powojennych była zazwyczaj jedynie zmiana funkcji samych budynków (tj. gruntowny remont obiektów pod kątem mieszkalnictwa przy ul. Zwycięskiej na Ołtaszynie). We Wrocławiu w 2004 r., takich obszarów było ok. 140 ha. Podobne budynki znajdowały się przy ul. P. Czajkowskiego, J. Kasprowicza, Pałuckiej i Potokowej. Na ul. gen. I. Połbina w dawnych koszarach radzieckich powstał komisariat, z kolei w obiektach przy ul. Koszarowej odbywały się zajęcia dla studentów (Gąsiorowski 2004). Przykładem transformacji obiektu powojennego była adaptacja dawnego schronu przeciwlotniczego przy pl. Strzegomskim we Wrocławiu na Muzeum Współczesne. Obiekt zyskał nową funkcję w postaci przestrzeni ekspozycji muzealnej. Na uwagę zasługuje *aranżacja terenu zieleni w otoczeniu instalacji przestrzennej pt. „Pociąg do nieba” (2010). Jednak nie było to czysto stricte przekształcenie terenu powojennego, lecz działanie dekoracyjne, upiększające najbliższe sąsiedztwo Muzeum.

W badanym okresie we Wrocławiu, dokumenty lokalne uwzględniały możliwość wykorzystania terenów poprzemysłowych. Jednak rewitalizacja tych obszarów dotyczyła zazwyczaj przekształcania na **funkcje mieszkalne i usługowe samych obiektów kubaturowych**, czy ogólnej rewitalizacji osiedla o dawnej historii przemysłowej (Nadodrze). Planowane działania sprowadzały się do poprawy estetyki wizualnej istniejących terenów, poprawy infrastruktury komunikacyjnej lub ich koniecznej rekultywacji, w przypadku stwierdzenia szkodliwych zanieczyszczeń. Trudno było o przykłady dotyczące przekształcania zdegradowanych terenów poprzemysłowych w nowe założenia zieleni lub adaptację pod nowe funkcje tj. place zabaw. Słabo wypadła również rewitalizacja zieleni dawnych obszarów powojennych. Dostępne na terenie miasta budynki po wojsku były adoptowane pod cele mieszkalnictwa i innych usług. Trudno wyliczyć przypadki, gdzie założenia zieleni lokowano w dawnych koszarach, a otoczenie schronów zyskiwało nową funkcję²⁹¹. Z jednej strony **ograniczenia**

²⁹¹ Popyt na zagospodarowanie terenów pomilitarnych wskazują zgłaszane przez mieszkańców Wrocławia w ostatnich latach liczne projekty w ramach WBO (projekty tj. „Schronimy się w schronie na Ludowej!”, „Wyspa Skarbów na Krzykach - zagospodarowanie terenu zrujnowanego fortu przy ul. Skarbowców na Miejskie Centrum Rekreacji”, „zabezpieczenie i wyeksponowanie schronu mobilizacyjnego przy ul. Kiełczowskiej”), zgłaszane przez pasjonatów, grupy oraz stowarzyszenia w charakterze militarnym (źródło: <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski>, data dostępu: 27.04.2019).

planistyczne i lokalizacyjne wynikały ze **stanu własności** tych obszarów (w dużej mierze Skarb Państwa). Z drugiej, przedsięwzięcia przemysłowe na tle ówczesnych braków w infrastrukturze miasta, wydawały się mniej pilne, a ich bardziej **złożona i kosztowna realizacja**, nie gwarantowały adekwatnych wyników w stosunku do nakładu prac.

W ostatnich latach **kierunek transformacji terenów przemysłowych i zdegradowanych we Wrocławiu staje się coraz bardziej widoczny**. Przykładem może być Park Cukrowy (Park Migdałowy) na osiedlu Klecina realizowany na terenie d. Cukrowni Klecina (Ryc. 153 a-b)²⁹². Podejmowane są również zadania na terenach trudnych, zdegradowanych i wymagających rekultywacji. Wśród przykładów można wymienić: zagospodarowanie d. wysypiska śmieci i materiałów budowlanych – u podnóża Wzgórza Gajowego, d. wyrobiska gliny - Nowa Cegielnia Stabłowicka przy ul. Góreckiej i Głównej, d. kopalni iłów – Żernicki Park Sportu i Rekreacji przy ul. Rumiankowej-Kardamonowej-Przybyły na Żernikach.

Ryc. 153 (a-b). Przykłady transformacji terenów przemysłowych we Wrocławiu po 2010 r.: zagospodarowanie terenu wokół stawu na osiedlu Stabłowice tzw. Nowa Cegielnia na terenie dawnego wyrobiska gliny oraz I etap Parku Migdałowego (Cukrowego) na terenie dawnej cukrowni Klecina.

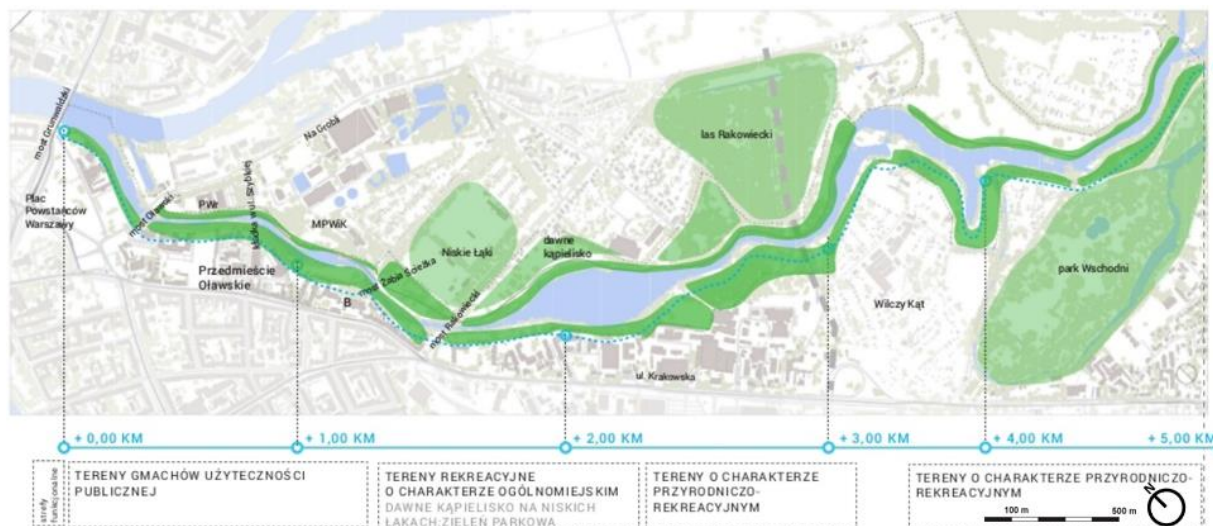
Fot. T. Walków, źródło: www.wroclaw.pl, dostęp: 2020, S. Rozalski 2019.

Tereny przemysłowe sprzyjają również zagospodarowaniu **linearnych form zieleni**, zalecanych wzdłuż ciągów komunikacyjnych, szlaków wodnych i linii kolejowych²⁹³. Takie obiekty często nie wymagają wydzielonych działek, natomiast ich rola w podnoszeniu estetyki krajobrazu jest nie do przecenienia (Haladyn 2003, s. 18). Parki linearne nawiązują do idei tworzenia tzw. greenways, czyli zielonych szlaków (*Plan Zarządzania Krajobrazem*, Landscape Management Plan s. 10, Karmienko, Chrzęszczyk, Szymańska 2014)²⁹⁴. Takie obszary to również różnego rodzaju nieużytkowane linie kolejowe w centrach miast czy poportowe nabrzeża (por. 2.1).

²⁹² *Park Cukrowy (Park Migdałowy)* na osiedlu Klecina (pow. 5,17 ha). Zadanie realizowane w ramach programu PIRO 2018-2019. W 2018 r. opracowana została dokumentacja projektowa dla I etapu (pow. 2,5 ha), w zakresie: układ drogowy, połączenia z sąsiadującymi ulicami (strefy wejściowe), plac zabaw, siłownia terenowa, mała architektura, projekt zieleni. W 2019 r. zrealizowano I etap zagospodarowania. Wcześniej w ramach nasadzeń kompensacyjnych na terenie planowanego parku posadzono kilkadziesiąt nowych drzew wzdłuż przewidzianego w koncepcji układu komunikacyjnego. W planach są kolejne etapy zagospodarowania (źródło: mat. arch. ZZM).

²⁹³ Park linearny (liniowy) – to obszar w krajobrazie miasta, wykorzystujący istniejące ciągi komunikacyjne (drogi, torowiska) i ciągi naturalne (cieki wodne) wraz z ich otoczeniem w celu utworzenia przestrzeni z zielenią komponowaną, pełniącej rolę „łącznika” pomiędzy terenami zieleni o szczególnych walorach krajobrazowych (*Plan Zarządzania Krajobrazem*, LMP Landscape Management Plan, s. 10, źródło: https://www.torun.pl/sites/default/files/pliki/pzk_opisowa_calosc.pdf, dostęp: 28.04.2019).

²⁹⁴ Greenways - to wielofunkcyjne szlaki służące niezmotywowanym użytkownikom, prowadzące wzdłuż naturalnych korytarzy, historycznych tras handlowych, rzek i kolei. Są zarządzane przez miejscowe społeczności w celu pobudzenia zrównoważonego rozwoju i promocji zdrowego stylu życia. Tworzą ramy dla realizacji lokalnych inicjatyw społecznych i projektów związanych z ochroną przyrody i krajobrazu, zachowaniem dziedzictwa kulturowego, turystyką przyjazną dla środowiska i zrównoważonym transportem. Zielone szlaki odpowiadają na potrzeby zarówno mieszkańców, jak i zwiedzających oraz wnoszą pozytywny wkład w ożywianie gospodarki lokalnej (Toruński Plan Zarządzania Krajobrazem, LMP- Landscape Management Plan, s. 10; źródło: Fundacja Partnerstwo Dla Środowiska).

Ryc. 154. Przykłady wrocławskich założeń zieleni charakterze liniowym: tereny wzdłuż nabrzeży rzeki Oławy. Źródło: Masterplan nabrzeży rzeki Oławy Przedmieście Oławskie, 2015, s. 10.

Potencjał liniowych form zagospodarowania zieleni dostrzega wielu przedstawicieli nauki. Tego typu miejsca we Wrocławiu, znane były już w przeszłości, gdzie wzdłuż nasypów kolejowych i rzek, tworzone obszary rekreacyjne. Wystarczą długie aleje połączone ścieżkami, z których ucieszyliby się też rowerzyści, miłośnicy joggingu czy spacerów (Kokoszkiwicz 2014a)²⁹⁵. Flagowym przykładem może być planowana zielona, pieszo-rowerowa obwodnica miasta wzdłuż korytarzy kolejowych tzw. Promenada Krzycka²⁹⁶ oraz koncepcja parków liniowych wzdłuż rzeki Ślęzy²⁹⁷ (Drapella-Hermansdorfer 2014b). W planach jest poprowadzenie linearnego ciągu terenów zieleni wzdłuż terenów pokolejowych na osiedlu Tarnogaj - tzw. *Park Henrykowski*. Jeszcze innym założeniem jest tzw. *park linearny Wrocław-Fabryczna* planowanym na terenie nieczynnej bocznicy kolejowej w rejonie ul. Strzegomskiej i Fabrycznej. Koncepcja wykonana z inicjatywy prywatnego inwestora wykorzystuje dawną infrastrukturę kolejową wraz z wprowadzeniem usług ekosystemowych i ekologicznych (*Powstanie park linearny Wrocław-Fabryczna*, 2018). Za przykład linearnego założenia zieleni można traktować również *przebudowę terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej (2005-2009) (por. 3.2.10). Parki linearne oraz liniowe formy zieleni stanowią potencjał do wykorzystania wzdłuż ciągów komunikacyjnych, szlaków wodnych i linii kolejowych (Ryc. 154).

²⁹⁵ Fragment wywiadu z I. Bińkowską pt.: *Dlaczego Wrocław nie ma cierpliwości do miejskiej zieleni*, Kokoszkiwicz 2014a).

²⁹⁶ *Promenada Krzycka* (określana jako d. Trakt Hugo Richtera) - to łącząca ok. 7,5 km trasa spacerowa, biegnąca wzdłuż nasypu kolejowego towarowej obwodnicy Wrocławia – od ul. Grabieżyńskiej do okolic ul. Gazowej na Tarnogaju. W trakcie redakcji rozprawy doktorskiej, Urząd Miejski Wrocławia powrócił do idei szlaku spacerowego. Prace zostały poprzedzone obszernym studium krajoobrazowym pt. *Rozpoznanie i analiza zasobów krajoobrazu kulturowego Promenady Krzyckiej we Wrocławiu na potrzeby jej rewaloryzacji* (Dworniczak, Kwaśniewski (red.) wraz z zespołem, 2017), w którym omówiono różnorodne walory tego założenia (źródło: <https://www.dworniczak.com/promenada-krzycka-studium-krajoobrazowe/>, dostęp: 28.04.2019).

²⁹⁷ Linearny park rzeki Ślęzy byłby jednym z pięciu parków rzecznych, które mogą powstać na terenach zalewowych Wrocławia, tworząc rdzeń systemu zielonej infrastruktury miasta. Przyjęta forma planu krajoobrazowego nawiązuje do analogicznych opracowań z terenu Niemiec, Holandii i Wielkiej Brytanii. Program zagospodarowania parku i szlaku turystycznego nawiązuje do historii Ślęzy, wzdłuż której rozwinęła się historia Słowian Zachodnich, zwanych Ślęzanami. Znajduje się tu wiele stanowisk archeologicznych z tego okresu, a sam szlak wzdłuż rzeki łączy teren współczesnego Wrocławia z masywem Ślęzy – świętej góry Śląska. Park rzeki Ślęzy byłby osią tożsamości Śląska zlokalizowaną od południa poprzez: zamek Topacz, Partynice, Park Mamuta, Park Milenijny, Nowe Żerniki, po osiedle Kozanów (Drapella-Hermansdorfer 2014b). Przykładem linearnych form zieleni mogą być nabrzeża rzeki Oławy zagospodarowane na odcinku pomiędzy mostami Oławskim i Rakowieckim (2018-2019).

7.4. Studium przypadku - Etapowanie Parku Tysiąclecia-Milenijnego

Wielkoobszarowe założenia zieleni z uwagi na swoją skalę oraz złożoność realizacyjną wymagają dzielenia prac na etapy. Wynika to z szeregu barier i trudności jakie napotykają na swojej drodze. We Wrocławiu sytuację dobrze obrazuje realizacja *Parku Tysiąclecia-Milenijnego. Jego historia sięga lat 70., kiedy zgodnie z koncepcją pasmowego rozwoju aglomeracji wrocławskiej w zachodniej części miasta zbudowano kilka dużych osiedli mieszkaniowych. Jednym z nich było liczące ponad 50 tys. mieszkańców osiedle Nowy Dwór. Obok zaplanowano dzielnicowy Park Nowodworski. Jednak działaniom inwestycyjnym nie towarzyszył rozwój infrastruktury proporcjonalny do potrzeb, a parki dzielnicowe oraz inne tereny rekreacji i wypoczynku przez wiele lat pozostawały martwymi zapisami Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Miasta. W latach 90. po powstaniu Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Ochrony Środowiska w Urzędzie Miejskim rozpoczęto pierwsze prace zalesieniowe związane z pozyskaniem funduszy zagranicznych w ramach Fundacji FACE. Prace zostały przerwane wydarzeniami powodzi z 1997 r. i na nowo aktywowane ogłoszeniem konkursu w 1999 r. W planie było stworzenie hali wielofunkcyjnej, kąpieliska, terenu zalesień i terenów wystawowych, które w 2010 r. miały nadać miastu wizerunek przyszłości w ramach planowanej wystawy EXPO 2010.

Ryc. 155. Wizja zagospodarowania *Parku Tysiąclecia-Milenijnego w 2013 r.

Źródło: Koncepcja zagospodarowania terenu Alei Europejskiej Stolicy Kultury przy ul. Granicznej we Wrocławiu, mat. arch. ZZM, autor: A. Drapella-Hermansdorfer, P. Ogielski, T. Lorenz, R. Majewicz, R. Tarczewski, B. Teichert, autor wizualizacji: M. Hermansdorfer 2013.

Podczas ogłoszenia wyników konkursu w 2000 r. praca konkursowa została przyjęta do realizacji jako jedno z priorytetowych zadań na nadchodzące lata (Chudzyński 2001, s. 34-37). Pierwotnie zakładano, że park powstanie do 2005 r. Jednak, po zakończeniu konkursu udało się zrealizować jedynie pierwsze prace przygotowawcze. Wówczas, na więcej działań **nie wystarczyło funduszy**. Zarząd Zieleni Miejskiej nie otrzymał środków z budżetu Gminy, ani dotacji unijnych. Budowa części rekreacyjno-sportowej parku została wstrzymana. W praktyce skutkiem tego zjawiska było to, że funkcję rekreacyjną przejęła część leśna parku, która nigdy nie była projektowana w takim celu (Stojak 2014). W 2009 r. podczas przystąpienia do sporządzenia MPZP parku, pojawił się **problem z prywatnymi terenami** upraw, które w strukturze działek były wymieszane z terenami gminnymi.

Dokument uchwalony w 2012 r. mógł być pewną podstawą formalno-prawną dla przejmowania terenów przez miasto²⁹⁸. Jednak nie umożliwił on samoistnego wywłaszczenia tych terenów. Rada Miejska mogła natomiast, skierować tzw. zgodę do rozmów, wymiany lub wykupywania gruntów poprzez Prezydenta Miasta. Ze względu na fakt, że park formalnie nie figurował jako cel publiczny, nie było podstawy by tereny zakupić i skonsolidować. Część gruntów udało się nabyć wcześniej po przeprowadzeniu konkursu. Niestety później, w okresie koniunktury, nastąpił duży wzrost cen działek i proces zatrzymano²⁹⁹. W przypadku *Parku Tysiąclecia-Milenijnego, pojawił się jeszcze jeden **problem formalny**, a mianowicie, teren zalesiony od 1993 r., dzięki dofinansowaniom nasadzeń leśnych w ramach fundacji FACE – posiadał pewną klauzulę „nienaruszalności” gwarancyjnej, która formalnie uniemożliwiała zamianę terenu na park. Kontrakt opiewał na 99 lat³⁰⁰. Na przestrzeni lat realizacja parku napotykała na kolejne przeciwności i utrudnienia formalno-prawne, które w porządku chronologicznym przedstawiono w Tabeli 45.

W odniesieniu do powojennych koncepcji rozwoju miasta (plany z lat 70.), realizacja *Parku Milenijnego-Tysiąclecia trwa **już od blisko 50 lat**. Chronologia prac na przestrzeni dekad wykazała problemy barier **formalno-prawnych, organizacyjnych i ekonomicznych**. Pomimo ogłoszenia obiektu parkiem miejskim w 2000 r., fundusze na kolejne etapy przyznawane były doraźnie. W latach 2000-2010 prowadzono jedynie prace projektowe i przygotowawcze. Realizacja koncepcji w pierwszych latach napotykała na trudności z pozyskaniem prywatnych gruntów w granicach parku. Narzędzia planistyczne w postaci MPZP uchwalono dopiero w 2010 r. Z perspektywy lat można stwierdzić, że przedsięwzięcie tak dużego rozmiaru jakim był *Park Milenijny-Tysiąclecia, było dla miasta ambitnym wyzwaniem wymagającym etapowania. Ówczesna wiedza, budżet i doświadczenie nie pozwalały na sprawną realizację takiego zadania. Zasadnicze prace budowlane wystartowały w 2013 r., co było związane z wielkimi wydarzeniami, których gospodarzem był Wrocław (EURO 2012, ESK 2016, TWG 2017). Można powiedzieć, że duże imprezy stały się dźwignią dla kolejnych prac w parku, czego dowodem są wybrane realizacje w części rekreacyjnej (tor do jazdy na wrotkach, reprezentacyjna aleja i miejsce spotkań). Rozbudowie infrastruktury parkowej pomagają działania w ramach partycypacji społecznej (projekty WBO, sadzenie drzew z mieszkańcami) (Ryc. 155, 156, 157 a-b, 158 a-b).

²⁹⁸ Uchwała Nr XXXVI/826/12 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 28 grudnia 2012 r. w sprawie MPZP dla Parku Tysiąclecia oraz dla obszaru w rejonie ul. Domasławskiej we Wrocławiu.

²⁹⁹ Jednym z pomysłów zgłoszonych przez ówczesnego Dyrektora Ogrodu Botanicznego T. Nowaka, w 2009 r. było przekształcenie zadrzewionego terenu parku w arboretum leśne, a pozostałych terenów w park rekreacyjny. Arboretum zostałoby uznane za uprawy leśne wysoce specjalistyczne. Poprzez ten zabieg potencjalnie możliwa byłaby zmiana gospodarki drzewostanem i sadzenie drzew innych gatunkowo, aniżeli dotychczas. Realizację tego pomysłu ułatwiały istniejące warunki (gotowy las, siedlisko, osłona) (Protokół z posiedzenia *Zespołu opiniującego – doradczego ds. zieleni miejskiej* w dn. 16.11.2009 r.).

³⁰⁰ Działalność miasta i prowadzona przez nie polityka finansowa, napotykały na drodze zagrożenia i trudności. Jednym z czynników może być konieczność dostosowywania się do nowych przepisów prawnych. Przykładem może być część leśna *Parku Tysiąclecia-Milenijnego objęta planem urządzenia lasu, który zabrania lokowania tego typu zagospodarowania. Obowiązująca umowa z Fundacją FACE wyklucza formy zagospodarowania rekreacyjno-sportowego np. budowę placów zabaw (źródło: mat. arch. ZZM).

Tabela 45. Chronologia zakładania *Parku Milenijnego-Tysiąclecia od lat 70. do 2018 r. - wybrane i najważniejsze działania.
Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. publikacji, wywiadów oraz mat. arch. ZZM.

Rok	Działania	Stan zaawansowania prac oraz wybrane trudności
Lata 70.	W związku z budową dużych osiedli mieszkaniowych na Nowym Dworze w sąsiedztwie zaplanowano dzielnicowy Park Nowodworski.	Prace przygotowawcze: zapisy Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Miasta
1990-1991	Wydział Rolnictwa, Leśnictwa i Ochrony Środowiska w Urzędzie Miejskim Wrocławia, przygotował plany obszarów działania. Park zlokalizowano na zach. od osiedla Nowy Dwór, między nasypem kolejowym, a planowaną obwodnicą autostradową. Rzeka Ślęza dzieli go na dwie części: między nasypem a Ślężą wielofunkcyjny zespół rekreacyjno-sportowy (45 ha), a na zachód od rzeki leśna część klimatyczno-izolacyjną (47 ha).	Prace przygotowawcze: faza ogólnych planów zalesienia na poziomie administracyjnym
1992-1993	Pozyskano fundusze międzynarodowe z fundacji FACE na realizację cz. zachodniej. W 1993 r. Wojewoda zatwierdził Operat Urządzeniowo-Leśny, podpisana została umowa o dofinansowanie oraz rozpoczęto pierwsze prace zalesieniowe. W dalszych latach prace zostały przerwane ze względu na konieczność odtworzenia terenów zieleni zniszczonych przez powódź z 1997 r.	Prace przygotowawcze: plan zalesienia, operat, dokumenty formalne. Realizacja zalesień przerwana powodzią w 1997 r.
1999	Przygotowanie konkursu na zagospodarowanie wschodniej części parku. Ze względu na przypadające w 2000 r. obchody milenium Wrocławia, nazwę parku wstępnie zmieniono na <i>Park Milenijny</i> (Uchwała Nr XXV/842/00 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19.10.2000 r.).	Prace przygotowawcze: organizacja konkursu
2000	Wznowienie prac zalesieniowych. Uroczyste posadzenie Drzew Milenijnych z udziałem Ministra Ochrony Środowiska, Prezydenta Wrocławia, przedstawicieli władz miejskich oraz Metropolity Wrocławskiego kardynała Henryka Gulbinowicza. Wytypowano kolejne tereny pod zalesienia, w powiązaniu z ciągami przyrodniczymi wzdłuż dolin rzecznych oraz zespołami sportowo-rekreacyjnymi. Przewidywano sukcesywne przejmowanie na ten cel ok. 30 ha rocznie. Konkurs na zagospodarowanie wschodniej części Parku. Wygrana koncepcja konkursowa zespołu: A. Drapella- Hermansdorfer, T. Lorenz, R. Majewicz, P. Ogielski z zespołem.	Prace realizacyjne: zalesienia. Prace przygotowawcze: kolejne plany zalesień, konkurs na koncepcję
2001	Odbudowa nawierzchni drogi technologicznej i placu postojowego na terenie parku. Prace obejmowały przebudowę na pow. 4,4 tys. m ² istniejącej drogi gruntowej i placu postojowego na drogę utwardzoną. W zakresie prac przygotowawczych wykonano „opracowanie pokonkursowe Parku Milenijnego”, w tym szereg opracowań specjalistycznych, mających na celu ocenę możliwości realizacji pracy konkursowej (2001-2002).	Prace przygotowawcze. Problemy finansowe – brak funduszy, trudności z wykupem gruntów
2005	Zagospodarowano teren polany plenerowo-sportowej w części parku od ul. Jaksonowickiej.	Prace przygotowawcze. Problemy finansowe – brak funduszy; trudności z wykupem gruntów.
2006	Wykonano nasadzenia 110 szt. drzew i ok. 6 tys. szt. krzewów biocenotycznych, zabezpieczono polanę rekreacyjną przed wjazdem samochodów, skorygowano linię ściany lasu i dróg wewnętrznych.	Drobne prace towarzyszące. Problemy jw.
2008	Realizacja boiska do piłki przy ul. Jaksonowickiej.	Drobne prace towarzyszące. Problemy jw.
2009	Przystąpiono do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Parku Tysiąclecia oraz dla obszaru w rejonie ulicy Domasławskiej we Wrocławiu (Uchwała Nr XLV/1367/10 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 21.01.2010 r.). W dokumencie nazwa Parku Milenijnego zostaje przywrócona do stanu wyjściowego, poprzedzającego konkurs SARP z 2000 roku.	Prace przygotowawcze. Problemy w strukturze własności i pozyskaniu gruntów; „nienaruszalność” kontraktu FACE.
2010	UKS SOFTBALL Wrocław przejmuje w dzierżawę fragment terenu od ul. Sukielickiej, przewidziany w koncepcji pokonkursowej na sport.	W czasie prac ziemnych pojawił się problem licznych niewypałów. Niemniej udało się wstępnie zagospodarować i ogrodzić jedno boisko.

2012	Uchwalenie planu miejscowego dla Parku Tysiąclecia oraz dla obszaru w rejonie ul. Domasławskiej we Wrocławiu (Uchwała Nr XXXVI/826/12 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 28.12.2012 r.). Pomysł realizacji na terenie parku Alei EURO 2012, w tym poszukiwania miejsca dla posadzenia symbolicznych 2012 drzew.	Prace przygotowawcze: planistyczne. Problemy: opóźnienie org.-tech. w realizacji alei EURO 2012.
2012-2014	Projekt Alei Europejskiej Stolicy Kultury 2016 – The World Games przy ul. Sukielickiej we Wrocławiu, obejmujący swoim zakresem dwa etapy: zrealizowano Etap I - opracowanie koncepcji (<i>Sprawozdania Prezydenta 2014</i>). W listopadzie 2013 r. posadzono 330 szt. dębów (Aleja) i 100 szt. drzew towarzyszących w ramach Alei ESK (północne skrzydło alei). W kwietniu 2014 r. posadzono 42 szt. drzew – głównie dęby i brzozy. W październiku 2014 r. posadzono kolejnych 100 szt. drzew w ramach alei ESK i TWG (południowe skrzydło alei). Opracowano koncepcję zagospodarowania terenu sportowego pod „The World Games 2017” (zespół autorów Parku Tysiąclecia), która obejmowała rozplanowanie toru do wrotkarstwa szybkiego i ulicznego, boiska do hokeja i baletu na wrotkach, boiska do piłki siatkowej plażowej, bulodromu oraz niezbędnych toalet, szatni i miejsca na małą gastronomię.	Prace przygotowawcze: koncepcja Alei ESK. Prace realizacyjne: nasadzenia.
2015	Wykonano Projekt Alei ESK – The World Games przy ul. Sukielickiej. Etap II. Rekultywacja starorzeczka rzeki Ślęzy w rejonie ul. Sukielickiej. Projekt pn. „Pasma Dziesięciu Wieków” w formie nasadzeń leśnych. Zakup materiału roślinnego do wykonania nasadzeń (<i>Sprawozdanie ZZM</i>). Akcje „przyjdź, posadź drzewo” (wiosna, jesień). W listopadzie uroczyste sadzenie 420 szt. drzew w skupinie wraz z piknikiem rodzinnym dla mieszkańców i władz Wrocławia na terenie Alei ESK (<i>Sprawozdanie Prezydenta 2015</i>). Posadzono buki, dęby, świerki, sosny, jarzęby. W ramach WBO 2014 w części leśnej powstała siłownia zewnętrzna (2015). Realizacja „ogrodów deszczowych” w obszarze istniejących i planowanych zadrzewień – formowanie terenu. Urządzanie krajobrazu poprzez rozlokowanie pni drzew pozyskanych z wiatrolomów jako siedziska i hotele dla owadów. Przetarg na opracowanie projektu budowlanego i wykonawczego w ramach przedsięwzięcia pn. „Zagospodarowanie rejonu Parku Tysiąclecia od strony ul. Sukielickiej we Wrocławiu wraz z budową infrastruktury sportowej w ramach World Games 2017”.	Prace przygotowawcze: Projekt fragmentu parku. Prace realizacyjne: nasadzenia, siłownia terenowa.
2016	Wykonano nasadzenia drzew i krzewów w kolejnych „szwadronach” parku. Prace w obszarze strefy wejściowej do parku oraz strefy wypoczynkowej pn. „polana spotkań” w części ptn. (<i>Sprawozdanie ZZM, Sprawozdanie z realizacji przedsięwzięć „Założeń polityki społeczno-gospodarczej na rok budżetowy 2016”</i>). Teren przygotowano pod instalację rzeźb: Wilki i Niedźwiedź (<i>Sprawozdanie Prezydenta 2016</i>). W ramach Światowych Dni Młodzieży - inicjatywa pn. „Miejsce Pojednania”, polegająca na wspólnym sadzeniu róż, ozdabianiu drzew, wykonaniu instalacji kamiennej przez uczestników ŚDM (<i>Sprawozdanie Prezydenta 2016</i>).	Prace realizacyjne: nasadzenia, strefa wejściowa, polana spotkań.
2017	Wykonano nasadzenia drzew i krzewów w rejonie ul. Sukielickiej oraz opracowano dokumentację projektową na utwardzenie nawierzchni alei spacerowej od ul. Sukielickiej do przejścia pod nasypem kolejowym (<i>Sprawozdanie ZZM</i>). Budowa infrastruktury sportowej dla The World Games 2017 (tory do jazdy na wrotkach, ogrodzenie, zagospodarowanie terenu wokół i in.). W ramach WBO wybudowano zestaw do ćwiczeń kalisteniki i street workout oraz fragment nowego oświetlenia – aleja łącząca ul. Graniczną z parkingiem i terenem rekreacyjnym (siłownia terenowa, stacja street workout).	Prace przygotowawcze: dokumentacja dla infrastruktury TWG 2017, kalisteniki, fragm. oświetlenia, fragm. nawierzchni. Prace realizacyjne: nasadzenia, instalacja przestrzenna, infrastruktura TWG 2017, fragm. oświetlenia, kalistenika.
2018	Rozbudowano plac ESK. Posadzono 100 szt. brzoź na 100-lecie Niepodległości. Usytuowano Kamień Pamiątkowy 1000-lecia. Przeprowadzono prace naprawcze mostka.	Prace realizacyjne: działania towarzyszące, naprawa małej architektury, nasadzenia.

Ryc. 156. Prace realizowane w *Parku Tysiąclecia-Milenijnym (plansza pochodzi z edukacyjnej gry terenowej).
 Źródło: <http://millenniumpark.pl/wordpressm/2016/12/08/materialy-archiwalne/>, autor grafiki: Grupa Dopzrodu, 2016.

Planowanie założeń zieleni należy rozpatrywać na różnych poziomach. Od skali planistycznej (SUiKZP) poprzez bardziej szczegółowe rozwiązania (planowanie inwestycji). Przypadek *Parku Milenijnego-Tysiąclecia pokazał, że bardziej złożone zadania realizacyjnie nakładają większe wymagania i oczekiwania w stosunku do zespołu pracowników. Z punktu widzenia prawa budowlanego, park zalicza się do obiektu budowlanego, co poniekąd jest paradoksem. Z czasem infrastruktura parku staje się coraz bardziej złożonym przedsięwzięciem. Wobec rosnącego poziomu złożoności realizowanych projektów, należałoby określić granicę, po której jednostką realizującą nie będzie już ZZM (odpowiedzialny za zarządzanie), tylko jednostka inwestycyjna np. ZIM³⁰¹. Przy tak dużych zadaniach jak *Park Milenijny-Tysiąclecia, które przekraczają kompetencje ZZM, należy się zastanowić, od jakiej powierzchni i od jakiego stopnia komplikacji powinno się powierzać zadania do

³⁰¹ Po 2010 r. złożone i kosztowne zadania inwestycyjne UMW w terenach zieleni przydzielano do Zarządu Inwestycji Miejskich (ZIM). Wśród przykładów można wymienić: Rewitalizację bulwarów X. Dunikowskiego oraz Marii i Lecha Kaczyńskich (2015-2016, koszt ok. 20 mln zł), Zagospodarowanie terenów nabrzeży rzeki Oławy (2018-2019, koszt ok. 15 mln zł). Z kolei złożone zadania, które łączyły aspekty infrastrukturalne, społeczne i konserwatorskie powierzano inwestorom zastępczym takim, jak Wrocławska Rewitalizacja Sp. z o.o. Przykładem prac była rewitalizacja przestrzeni publicznych na osiedlu WUWA (2016-2018, koszt ok. 7 mln zł).

ZZM, a kiedy do innych specjalistycznych jednostek tj. ZIM. ZZM nie powinien być odpowiedzialny za tak złożone inwestycje o charakterze budowlanym, natomiast powinien uczestniczyć w tym procesie, z uwagi na swoją wiedzę i doświadczenie w utrzymaniu. Planowanie nowych inwestycji wymaga współpracy pomiędzy jednostką realizującą, a odpowiedzialną za późniejszą eksploatację. **Zintegrowane planowanie** ma na celu takie przygotowanie projektu, aby zarówno na poziomie realizacji, jak i pielęgnacji, przedsięwzięcia były jak najbardziej racjonalne. Wymaga to dobrego wytypowania podmiotów współpracujących przy wszystkich etapach (cykl życia projektu – por. Ryc. 181).

Ryc. 157 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny – wybrane prace po 2010 r. Na zdjęciach: urządzenie parku w kamienie dolnośląskie oraz stare pnie drzew.

Fot. A. Drapella-Hermansdorfer 2016, 2015.

Ryc. 158 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny – wybrane prace po 2010 r. Na zdjęciach: akcje sadzenia drzew z mieszkańcami w 2015 r. oraz Światowe Dni Młodzieży 2016.

Fot. A. Drapella-Hermansdorfer 2015, 2016.

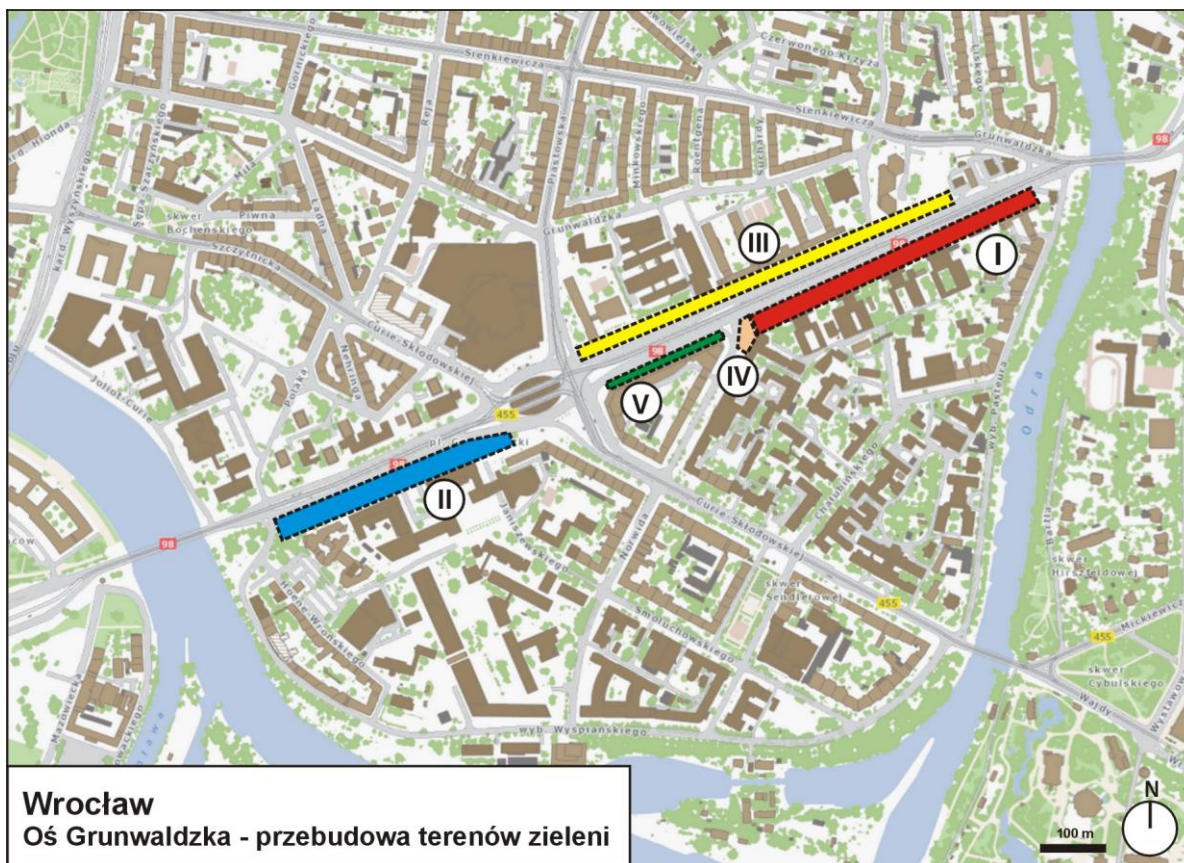
7.5. Studium przypadku - Zintegrowane planowanie Osi Grunwaldzkiej

Złożone zadania inwestycyjne wymagają rozplanowania w czasie i wzajemnej koordynacji różnych branż. We Wrocławiu dobrym przykładem **zintegrowanego projektowania i planowania** mogła być całościowa, kompleksowa *przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej (2005-2009) (por. 3.2.10). Rejon największego wrocławskiego centrum akademickiego z osią komunikacji o długości ok. 1,5 km to łącznik o charakterze zielonej alei pomiędzy terenami Wielkiej Wyspy, a centrum miasta. Przebudowa tej przestrzeni miejskiej, obejmowała zarówno infrastrukturę drogową (całkowita przebudowa węzła komunikacyjnego oraz torowisk), usługową (budowa obiektów handlowo-usługowych: CND Uniwersytetu Przyrodniczego - 2006, Pasaż Grunwaldzki - 2007, biurowiec Grunwaldzki Center – 2007-2009), ale też kompleksową **przebudowę założenia zieleni**, na które składały się trzy odrębne odcinki liniowe oraz mniejsze fragmenty zieleni. Ich rewitalizację rozłożono w latach. Szczegóły przedstawiono w Tabeli 46 oraz na Ryc. 159, 160 a-b, 161 a-b, 162 a-b.

Tabela 46. Chronologia przebudowy założenia zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009.

Źródło: Oprac. S. Rozalski.

Oznaczenie na mapie	Rok	Działania - odcinek	Założenia oraz zakres
I	2005-2007	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - odc. ul. Norwida do ul. L. Pasteura (Etap I – część południowo-wschodnia Osi)	Prace polegały na: przebudowie infrastruktury komunikacyjnej ciągu pieszo-rowerowego, zainstalowaniu iluminacji, zagospodarowaniu małej architektury, wymianie istniejącego drzewostanu, nasadzeniu zieleni wraz z systemem automatycznego nawadniania i in. Szczegółowy zakres obejmował: nowe nawierzchnie TerraWay, żwirowe, z kostki betonowej, z płyt betonowych, kostki granitowej, pochylnie dla osób niepełnosprawnych, remont schodów; iluminacja - podświetlenie murków, schodów oraz grup kamieni naturalnych; mała architektura: murki oporowe u podnóża skarp, ławki- siedziska drewniane na murku oporowym, balustrady, opaski trawnikowe, gabiony z pnączami i kraty ochronne dla drzew; zieleń: nasadzenia drzew, krzewów, założenie trawników, byliny, trawy ozdobne, pnącza. Pow. 0,8 ha
II	IX 2006 -VI 2007	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (Etap I – część południowo-zachodnia Osi)	Prace polegały na: przebudowie ciągów pieszo-rowerowych; podniesieniu atrakcyjności rejonu Mostu Grunwaldzkiego poprzez budowę „Zespołu trzech fontann” (2008); wykreowaniu elementów dekoracyjnych, charakteryzujących miejsce tj. „szachownica” w nawierzchni pomiędzy drzewami w technologii Terra-Way (2007); zainstalowaniu iluminacji; wyposażeniu terenu w małą architekturę; wykonaniu systemu nawodnienia – deszczowanie trawników; nasadzeniu zieleni: drzewa, krzewy, byliny, trawy ozdobne.
III	XI 2007 -XI 2008	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (odc. od Domu Studenckiego „Dwudziestolatka” do Mostu Szczytnickiego) (część północno-wschodnia)	Prace polegały na: stworzeniu nowego pasażu spacerowo-rowerowego z pasem zieleni, dzięki czemu oś akademicka zyskała nowy wizerunek – ocieplenie, komfort i wygodę komunikacji oraz poprawę bezpieczeństwa. W ramach zadania nasadzono: drzewa - 97 szt. (platany - 34 szt., dęby - 20 szt., brzozy, świdośliwy oraz głogi). Wzdłuż deptaka wykorzystano stal corten jako okładzinę siedzisk. Odcinek przebudowano w kompleksowym zakresie (Rozdział 3.2.9). Szczegółowy zakres obejmował: nawierzchnie z płyt betonowych, kostki granitowej oraz w technologii Terra-Way; oświetlenie typu parkowego; iluminację; efektowną fontannę z wielobarwnym podświetleniem strug wody; system nawodnienia; ozdobne formy przestrzenne („gabiony” i „ołówki”); siedziska; kosze na śmieci; nasadzenia dużych drzew (platany i dęby), krzewów i traw ozdobnych; założenie trawników; zabezpieczenia dla drzew.
IV	2008/2009	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie skweru (narożnika) przy ul. Norwida	Prace polegały na: wykonaniu nasadzeń krzewów żywopłotowych w pasie zieleni przyulicznej na odcinku od ul. Norwida do ul. Pasteura. Prace stanowiły uzupełnienie dla wcześniejszych etapów przebudowy zieleni Osi Grunwaldzkiej poprzez zagospodarowanie skweru u zbiegu ul. Norwida i Osi Grunwaldzkiej.
V	2009	Nasadzenie 13 szt. platanów przy biurowcu Grunwaldzki Center	Prace polegały na: uzupełnieniu zieleni w zakresie nasadzenia 13 szt. platanów klonolistnych o pokaźnych rozmiarach wzdłuż biurowca Grunwaldzki Center (2007-2009).

Wrocław
Oś Grunwaldzka - przebudowa terenów zieleni

Ryc. 159. Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009.

Legenda: oznaczenie I-V opisano w Tabeli 46. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl.

Ryc. 160 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: zagospodarowanie skweru przy ul. Norwida (2008-2009) oraz nasadzenie platanów przy biurowcu Grunwaldzki Center (2009).

Fot. S. Rozalski, P. Winiarski.

W okresie 2000-2010 we Wrocławiu było **niewiele przykładów zintegrowanego planowania** inwestycji uwzględniających założenia zieleni. Co prawda, w efekcie prowadzonych zadań pojawiały się drobne, międzysektorowe działania upiększające, to tylko nieliczne przykłady dotyczyły działań

w większej skali (*przebudowa zieleni Osi Grunwaldzkiej)³⁰². Te pierwsze odbywały się zazwyczaj na zasadzie bieżących ustaleń wewnętrznych między jednostkami, z kolei większe, złożone inwestycje wymagały odpowiedniego zaplanowania. Udane, międzysektorowe integrowanie inwestycji (planowanie zadań) z udziałem założeń zieleni można było obserwować po 2010 r. Przykładem były m.in. rewaloryzacja fragmentu Promenady Staromiejskiej wraz z remontem fosi miejskiej (2015), poprzedzająca budowę Narodowego Forum Muzyki (2009-2015), jak również rewaloryzacja skweru przy ul. Westerplatte (2015) połączona z remontem ul. Nowowiejskiej. Powyższe były bardziej przykładem dobrego **skoordynowania** w czasie działań inwestycyjnych, niż **zintegrowanych rozwiązań projektowych i wykonawczych** (wspólne wykorzystanie placów budowy).

Ryc. 161 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura (2005-2007) oraz odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (2006-2007). Fot. P. Winiarski, M. Cichocki

Ryc. 162 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (2006-2007). Fot. M. Kulczyński, S. Rozalski.

W ramach *przebudowy zieleni Osi Grunwaldzkiej zdecydowana większość prac miała charakter typowo budowlany. Przykład wskazuje na to, że jednostki takie jak ZZM, w ramach dużych zadań inwestycyjnych powinny odpowiadać za prace związane z utrzymaniem, ale nie ich realizację. Główny ciężar działań powinien spoczywać na innych jednostkach miejskich powołanych w tym celu. W ramach zintegrowanego planowania, specjaliści z ZZM (zagospodarowanie, pielęgnacja) powinni być delegowani do współpracy w zespołach odpowiedzialnych za projekty związane z zielenią miejską. Planowanie dotyczy często nowych inwestycji, które z czasem stają się coraz bardziej

³⁰² Przy okazji przebudowy układu komunikacyjnego, transformacji poddano towarzyszące mu założenia zieleni. Zakres prac obejmował: modernizację ciągów pieszo-rowerowych, oświetlenia ulicznego, usunięcie budynków gospodarczych, nośników reklamowych i in., co było wyrazem szerszego patrzenia na przestrzeń przez gospodarzy miasta.

złożone, z uwagi na prace drogowe, konstrukcyjne, melioracyjne, teletechniczne. W wyniku tego powstaje bardzo duży zakres branż wykonawczych, które nie mieszczą się w kompetencjach ZZM. *Przebudowa zieleni Osi Grunwaldzkiej jest bardzo dobrym i ciekawym przykładem realizacji. Pomimo jego złożoności, ZZM bardzo dobrze poradził sobie z tematem, korzystając z własnego zespołu specjalistów, jak również posiłkując się zewnętrznymi inspektorami branżowymi. Wraz z rozwojem miasta, złożonych zadań będzie coraz więcej. Przegląd prac pod względem skomplikowania technicznego dowodzi, że inwestycje takie powinny być delegowane do innych jednostek wraz z obsługą odpowiednich specjalistów w zakresie zieleni. Będzie to wyrazem zintegrowanego planowania zadań.

Z planowaniem łączy się również zarządzanie dużymi projektami. Problematykę taką częściowo przedstawiono już wcześniej niemniej przykłady zintegrowanego planowania dotyczą również projektów zarządzania przestrzenią. Przedstawiony w Rozdziale 6 przykład rewitalizacji osiedla Nadodrże ukazał, jak duży zakres prac operacyjnych umiejętnie rozdzielono pomiędzy jednostki, które wzajemnie się uzupełniały.

7.6. Podsumowanie

Rozważania podjęte w niniejszym rozdziale odsłoniły wyzwania, które postawiono przed Wrocławiem w latach 2000-2010. Bariery zidentyfikowano na różnych poziomach i w różnej skali. Na drodze w zakładaniu nowych parków i zieleńców stały następujące przeszkody:

- **trudności w pozyskiwaniu gruntów:** zróżnicowany stan własności, wielokrotny brak zgody właściciela, brak środków finansowych, długotrwałe procedury;
- **braki wykorzystania terenów porolnych i poprzemysłowych:** priorytet działań zorientowany na mieszkalnictwo i usługi, kwestie formalne związane ze stanem własności;
- **słabości zintegrowanego zarządzania, planowania i projektowania:** rozproszenie odpowiedzialności, brak wypracowanej platformy komunikacji i nadrzędnej jednostki koordynującej sprawę wszystkich komórek dedykowanych zieleni, problem działań „na styku”, niewielkie wykorzystanie metod cyfrowego wspomaganie, brak specjalistów w zakresie zieleni w zespołach projektowych, brak racjonalizacji procesu budowlanego.

Na polu wyżej wymienionych trudności i problemów, Urząd Miejski Wrocławia i jego agendy takie, jak ZZM zbierały pewne doświadczenia i wiedzę, którą wykorzystywano w realizacji zadań. Wśród pozytywnych rozwiązań i praktyk można wymienić:

- **skupienie większości elementów systemu zieleni w rękach jednego podmiotu** (Zarząd Zieleni Miejskiej);
- **zintegrowane przebudowy obszarów problemowych w przestrzeni miejskiej** (*przebudowa Osi Grunwaldzkiej);
- **kompleksowość realizacji** (rewitalizacja osiedla Nadodrże).

Analizy przeprowadzone na użytek rozprawy ujawniły też pewne luki w działaniu administracji miejskiej. ZZM wydzielony ze struktury z Wydziału Ochrony i Kształtowania Środowiska UMW, realizował przede wszystkim zadania, których od niego oczekiwano. Nawyki i przyzwyczajenia Rady Miasta sprawiły, że w latach 2000-2010 zadania ZZM związane były przede wszystkim z działaniami zarządczymi w obszarze parków miejskich. Nie dostrzegano tak dużej roli lasów, małej retencji, problematyki przyrodniczej, które ginęły w cieniu intensywnych działań konserwatorskich i bieżącego utrzymania. Do 2010 r., mimo różnych zapowiedzi, nie powstał żaden prawomocny dokument, który stanowiłby kanwę działań dla całego systemu zieleni miejskiej. Zabrakło również koordynatora zadań w skali planistycznej oraz dialogu pomiędzy sferą planistyczną, operacyjną i kontrolną. Jednym z postulatów *I Wrocławskie Forum Zieleni* (2014) było opracowanie i uzgodnienie międzysektorowej polityki krajobrazowej w skali miasta. Dokument na wzór planów krajobrazowych, mógłby być kluczem do racjonalnego planowania, gospodarowania i ochrony systemu zieleni miejskiej.

Rozdział 8 – Zarys działań w latach 2011-2018

Okres po 2010 r. nie stanowi przedmiotu niniejszej pracy, niemniej został ukazany dla przedstawienia wiodących tendencji oraz zrozumienia sposobu funkcjonowania miasta w stosunku do poprzedniej dekady. Lata 2011-2018 to okres wzmożonych przygotowań organizacyjnych do wielkich imprez o wymiarze międzynarodowym, których Wrocław był miastem-gospodarzem (UEFA EURO 2012, Wrocław 2016 Europejska Stolica Kultury, The World Games Wrocław 2017). To czas kontynuacji i finalizacji przedsięwzięć zapoczątkowanych przez władze samorządowe w latach wcześniejszych oraz rozpoczynania nowych zamierzeń i działań. Duże wydarzenia mogły stać się dźwignią dla realizacji nowych założeń zieleni.

Realizacji ambitnego celu podnoszącego Wrocław do rangi *Europejskiej metropolii – miasta nowoczesnych przedsięwzięć*, miały służyć **spektakularne imprezy** pełniące rolę „trampoliny” dla miasta i jego mieszkańców, jako areny wydarzeń w skali międzynarodowej (*Założenia polityki... 2017*). Tło zjawisk społeczno-gospodarczych to z jednej strony początek nowej perspektywy **budżetowej Unii Europejskiej 2014-2020**, co oznacza kolejne fundusze na rozwój i szanse na sfinansowanie przedsięwzięć. Z drugiej, odczuwalne w latach 2009-2015 są skutki **kryzysu finansowego z 2009 r.** związane z niepewną sytuacją gospodarczą na świecie.

Jednocześnie rosło znaczenie partycypacji społecznej oraz opracowań naukowych wspomagających te działania. W **literaturze** tematu, przełomowym wydarzeniem była publikacja *Leksykonu Zieleni Wrocławia* (2013). Obszar badań na temat założeń zieleni Wrocławia uzupełniły prace naukowe w zakresie krajobrazu relikтового miasta (Brodzka 13), zielonej infrastruktury (Surma 2013) oraz pól irygacyjnych (Gierko 2018). Na potrzeby mieszkańców opracowano również publikacje dotyczące działań w obszarach problemowych miasta, gdzie sporo miejsca poświęcono problematyce założeń zieleni (*Klimaty Nadodrza. Rewitalizacja Wrocławskiego Osiedla – Ludzie, Miejsca, Wydarzenia 2014, WUWA Mieszkanie i miejsce pracy 2014*).

8.1. Partycypacja społeczna i aktywizacja mieszkańców na rzecz zieleni

W odpowiedzi na oczekiwania związane z partycypacją społeczną ZSM musiał podjąć zupełnie nowe działania, które wykraczały poza jego dotychczasowe doświadczenia. Do zakresów, które zrealizowano należały akcje społeczne („Przyjdź, posadź drzewo!”, „WROśnij we Wrocław” – Park Młodego Wrocławianina) oraz udział w przygotowaniu materiałów informacyjnych (wystawa „*Mieszkać wśród zieleni - parki i ogrody Wrocławia*”)³⁰³.

W wymiarze społecznym nieustannie wzrastało znaczenie **partycypacji i zaangażowanie mieszkańców** w życie i rozwój miasta. Sprzyjały temu liczne wydarzenia kulturalne, sportowe, edukacyjne przybliżające mieszkańcom tereny zieleni. Wśród inicjatyw można wymienić: udział mieszkańców w tworzeniu terenów zieleni (WBO), społeczne doradztwo w rozwiązywaniu ważnych problemów (Rada Społeczna ds. Ekologii i Zieleni, Grupa Dialogu Społecznego ds. Zieleni Miejskiej) oraz nowe możliwości korzystania z terenów zieleni („Pawilony Kultury ESK” w parkach, animacja Wyspy Słodowej, pikniki w parkach miejskich i in.)³⁰⁴. Tempa nabrały kampanie w mediach społecznościowych (wroclawianienapolanie.pl; wcrs.wroclaw.pl/dzialania/wyspa-na-weekend),

³⁰³ Wystawa plenerowa „Mieszkać wśród zieleni - parki i ogrody Wrocławia” w 2014 r. prezentowała 40 plansz ukazujących tereny zieleni Wrocławia w ujęciu historycznym oraz współczesnym, a także przybliżała funkcje zieleni w mieście oraz roślinność jako tworzywo w kształtowaniu miejskiego krajobrazu. Plansze prezentowano początkowo na wrocławskim lotnisku, następnie na pl. Solnym w centrum miasta.

³⁰⁴ W ramach przygotowań do imprezy ESK 2016 uruchomiono projekt „Pawilony Kultury”, polegający na lokalizacji kontenerów wraz z zapleczem sanitarnym, które przy udziale animatorów działały we wrocławskich parkach. Mieszkańcy organizowali w nich wydarzenia i eventy (koncerty, wystawy, występy, warsztaty). Popularność rozwiązania sprawiła, że ten model aktywizacji przestrzeni zadomowił się i funkcjonuje w dalszym ciągu.

zachęcające do aktywnego spędzania czasu, a także informujące o związanych z nimi wydarzeniach plenerowych, promujących tereny zieleni.

Najważniejszym narzędziem aktywizacji społecznej stał się **Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO)**, który w 2013 r. został wydzielony w budżecie miasta z przeznaczeniem na partycypacyjne kształtowanie przestrzeni miejskiej³⁰⁵. Program angażował społeczności lokalne do udziału w procesie decyzyjnym dotyczącym wydatkowania środków na realizację miejskich inwestycji. Znaczna część projektów, głosami mieszkańców, przeznaczona została na nową infrastrukturę społeczną i techniczną parków, poprawę ich dostępności i atrakcyjności. Z uwagi na dużą popularność, w kolejnych latach udoskonalano zasady programu³⁰⁶.

W edycjach programu z lat 2013-2017 niemal 90 projektów zostało wybranych do realizacji na terenach zieleni administrowanych przez ZZM³⁰⁷. Obserwowano regularną tendencję rosnącą. Zwiększała się również pula finansowa przeznaczana na ten cel przez miasto. Ciekawym zjawiskiem były realizacje nowych parków osiedlowych, jak Park Jedności w dzielnicy Psie Pole (2014-2017), Słoneczny Park na osiedlu Ołtaszyn (2014-2017), Park Mamuta na osiedlu Oporów (od 2014 r.) (Ryc. 163 a-c). Zadania budżetu obywatelskiego miały być oddane do użytku w rok po przyznaniu środków finansowych, ale w praktyce realizacja wielu projektów wymagała dłuższej perspektywy czasowej. Opóźnienia były spowodowane zazwyczaj długą ścieżką uzgodnień dokumentacji, kolizjami z istniejącą infrastrukturą, niejasną strukturą gruntów (procedura przejścia działek) czy konieczność powtarzania postępowań przetargowych.

Analiza pilotażowych edycji WBO (2013 i 2014) wykazała, że najwięcej głosów i największą pulę finansowania wygrywały projekty drogowe, które należą do zadań statutowych gminy. Niemniej, zgłaszane wnioski wykazały, gdzie w mieście są braki. Przykładowo w WBO 2014, 20% projektów związanych było z drogami, co stanowiło aż 28% kosztów przeznaczonych na te inwestycje z całej edycji programu. Wniosków dotyczyły również tematy związane z zielenią i rekreacją. Według urzędu 8% projektów dotyczyło zieleni, natomiast w szerokim ujęciu ich udział mógł sięgać aż 47% (Dworniczak, Solecka 2015).

Wzrost zainteresowania mieszkańców powodował zwiększanie puli środków przeznaczanych na kolejne inicjatywy (od 2 mln zł w 2013 r. do 25 mln zł w 2018 r.). Skala projektów zgłaszanych w ramach założeń zieleni doprowadziła do wyodrębnienia w 2017 r. specjalnego „zielonego WBO”. Sposób wykonywania zadań prowadził do pewnej standaryzacji procedur. Brakowało równowagi pomiędzy dużymi złożonymi realizacjami, a małymi prostymi i powtarzalnymi zadaniami. Wiele pomysłów stanowiło jedynie dopełnienie istniejącej zieleni poprzez wprowadzenie funkcji prospołecznych, jak place zabaw, nie prowadziło jednak do zwiększania bioróżnorodności, czy też powiększenia powierzchni terenów zieleni (poza nielicznymi przykładami parków, zakładanych od podstaw o rozmiarach nieprzekraczających 10 ha). Nowe wyposażenie w postaci placów zabaw, siłowni, street workout pociągały za sobą wzrost kosztów utrzymania i obciążenie miejskiego budżetu. Wybrane lokalizacje projektów były z reguły wyznaczone kosztem istniejącej, urządzonej

³⁰⁵ Budżet obywatelski (budżet partycypacyjny) – historycznie wywodzi się z lat 80. z Brazylii. To proces, który umożliwia mieszkańcom dyskusję i bezpośredni wpływ na decyzje o przeznaczeniu części budżetu publicznego na przedsięwzięcia zgłoszone przez obywateli. Doświadczenia praktyczne pokazały, iż dużo łatwiej jest mobilizować mieszkańców do współdecydowania w przypadku mniejszej wspólnoty lokalnej, jaką jest np. osiedle (*Założenia polityki... na 2018 rok*, s. 6). WBO wzmacnia wśród wrocławian postawy obywatelskie, współodpowiedzialność za miasto, pokazuje mechanizmy funkcjonowania miasta, diagnozuje potrzeby wrocławian.

³⁰⁶ W 2015 r. powołano w UMW Biuro ds. Partycypacji Społecznej, które zajmowało się m.in. konsultacjami społecznymi, WBO i współpracą z organizacjami pozarządowymi. W następnych latach ze względu na rosnące zapotrzebowanie, biuro przekształcono w Wydział Partycypacji Społecznej (źródło: BIP UMW).

³⁰⁷ Dotyczy projektów budżetu obywatelskiego w zakresie założeń zieleni skierowanych do realizacji wyłącznie ZZM. Nie są to wszystkie projekty budżetu obywatelskiego realizowane w ramach WBO, ponieważ wybrane branże robót zostały umieszczone w różnorodnych kategoriach projektowych i skierowane do realizacji różnych jednostek organizacyjnych UMW. Przykładowo w kategorii: „Inne” znalazły się projekty dot. oświetlenia parków; w kategorii „place zabaw” znalazły się projekty placów zabaw w założeniach zieleni; kategoria „sport” to projekty placów sportowo-rekreacyjnych, realizowanych również w założeniach zieleni, jednak przez inne jednostki organizacyjne UMW. Jeszcze inną kategorią były tereny zieleni w podwórzach międzyblokowych i przy szkołach (na podstawie analizy danych zamieszczonych na stronie <https://www.wroclaw.pl/>, dostęp: 03.2018).

zieleni parkowej, gdzie utwardzanie kolejnych nawierzchni tylko częściowo rekompensowano nowymi nasadzeniami drzew.

Ryc. 163 (a-c). Wybrane założenia zieleni zrealizowane w ramach WBO po 2013 r.: Park Mamuta na osiedlu Oporów (od 2014 r.), Park Jedności w dzielnicy Psie Pole (2014-2017), Słoneczny Park na osiedlu Ołtaszyn (2014-2017).
Fot. S. Rozalski 2019, mat. arch. ZZM.

Od 2017 r. specjalna pula środków finansowych została przyznana Radom Osiedli w ramach **Programu Inicjatyw Rad Osiedli „PIRO”**, z czego 26 zadań dotyczących infrastruktury rekreacyjnej i technicznej terenów zieleni zrealizowano w latach 2018-2020. Program uzupełniany jest corocznie na podstawie wpływających do budżetu wniosków osiedlowych.

W ramach **projektów zieleni opartych o partycypację społeczną**, bardzo popularny okazał się Program Horizon 2020 Grow Green³⁰⁸, który składa się z trzech etapów opartych na zaangażowaniu mieszkańców, w tym: zgłaszanie lokalizacji, współdziałanie w projektowaniu mikrozieleni, dziedzictwo – opieka nad powstałą zielenią. Wśród pozostałych projektów można wymienić m.in.: przedogródki na Przedmieściu Oławskim, Nadodrzański Ogród Społeczny.

Spółeczne akcje sadzenia drzew z mieszkańcami realizowane były przez cykliczne inicjatywy UMW. Pierwszym z nich był projekt „WROśnij we Wrocław” – Park Młodego Wrocławianina, który

³⁰⁸ W 2016 r. Wrocław znalazł się w gronie laureatów prestiżowego projektu „Horizon 2020 Grow Green”, który dotyczył łagodzenia skutków ekstremalnych zjawisk pogodowych poprzez wprowadzanie zielonych stref np. parków kieszonkowych. W ramach projektu powstały eksperymentalne rozwiązania w cz. Olbina, polegające na zagospodarowaniu zieleni podwojek oraz ul. Daszyńskiego. Celem było zbudowanie wzorcowego systemu mikrozieleni. Na ten cel miasto otrzymało 12 mln zł. W skład konsorcjum projektowego weszło 23 partnerów z 9 państw. Projekt ma 3 liderów – Manchester, Walencję oraz Wrocław. We Wrocławiu program realizują: gmina, Uniwersytet Przyrodniczy i ARAW (źródło: <https://www.wroclaw.pl/srodowisko/horizon-2020-12-milionow-zlotych-na-zazielenienie-wroclawia>, dostęp: 04.02.2018).

zakładał, że każdy rodzic po urodzeniu lub adoptowaniu dziecka będzie mógł zasadzić w mieście drzewo (Ryc. 164a). Poprzez takie działania: zabezpieczano nakłady finansowe na nowe drzewa, zwiększano ilość zieleni w przestrzeni publicznej, prowadzono walkę ze smogiem. Pierwsza akcja miała miejsce w listopadzie 2017 r. Przy Wzgórzu Gajowickim posadzono 18 drzew. Kolejne inicjatywy odbyły się w parku przy ul. Awicenny na osiedlu Oporów (200 drzew), w parku przy Ługowinie (200 drzew). Obecnie akcje odbywają się systematycznie w kolejnych obiektach. Akcja pn. „Przyjdź, posadź drzewo!” realizowana cyklicznie od 2014 r. w *Parku Milenijnym-Tysiąclecia na Nowym Dworze. Dzięki pracy i zaangażowaniu mieszkańców od października 2014 r. w Alei ESK – The World Games udało się posadzić już ponad 1000 drzew. Dla uczestników organizowano atrakcje i zajęcia sportowo-rekreacyjne. Organizatorami byli: ZZM, Lasy Państwowe i UMW (Sprawozdanie Prezydenta Wrocławia z 2014 r.). Efekty tych projektów, nie doczekały się analiz, jednak obserwacje dowodzą, że po kilku latach od realizacji, nie wytwarzają się lokalne grupy liderów, którzy byłiby w stanie ożywić tereny. Pomimo procedur partycypacyjnych następuje pewne rozminięcie pomiędzy faktycznymi potrzebami mieszkańców, a wizjami projektowymi, które nie uwzględniają aspektów eksploatacyjnych w dłuższej perspektywie czasowej (pielęgnacja). Nie dochodzi do wytworzenia grup zainteresowań. Część przedstawionych akcji to wydarzenia, których nikt nie śledzi, a entuzjazm użytkowników stopniowo słabnie. Słabością UMW jest brak wypracowanych zasad. Krótkotrwałe efekty są częścią procesu uczenia się i budowania pewnej kultury partycypacyjnej. Brak wymagań stawianych uczestnikom tych działań, sprawia, że efekty inicjatyw nie są wiążące. Inicjatywy grup lokalnych mają większe znaczenie niż działania o charakterze instytucjonalnym. Obserwacje pokazują, że obecnie trwa okres przyzwyczajania ludzi do takich akcji, jak sadzenie drzew, ale trzeba się zastanowić, jak zobowiązać mieszkańców do późniejszego doglądania efektów wspólnych prac.

Ryc. 164 (a-b). Społeczne akcje sadzenia drzew w założeniach zieleni miejskiej. Na zdjęciach „WROśnij we Wrocław” przy Wzgórzu Gajowickim w 2017 r. oraz nasadzenia wokół polany profesorów w Parku Mamuta w 2015 r.
Fot. mat. arch. UMW 2017, D. Chmielowiec-Tyszko 2015.

Edukację proekologiczną oraz kształtowanie troski o przyrodę realizowano w ramach **akcji „Schronisko dla roślin”** polegającej na stworzeniu punktów, w których mieszkańcy mogą wymieniać się roślinami. Było to szansą na zwiększenie bioróżnorodności na prywatnych terenach zieleni, jak również sposobem umacniania więzi społecznych, wymiany cennych doświadczeń oraz wiedzy. Akcja odbywa się systematycznie od 2017 r. (źródło: <https://www.wroclaw.pl/srodowisko/schronisko-dla-roslin-edycja-wiosna-2018>, dostęp: 17.06.2019).

Przedstawione akcje mają charakter popularyzatorski. Niewiele z nich łączy się z rzeczywistą edukacją dla społeczeństwa i późniejszą pielęgnacją zieleni przez mieszkańców. Dobry przykład zbiórki środków i późniejszej opieki nad realizacją założeń zieleni prezentują różnego rodzaju fundacje. W wyniku takich prac powstał m.in. High Line Park w Nowym Jorku. Doświadczenia wrocławskie dowodzą, że zbyt populistyczne akcje angażowały duże środki, a nie angażowali się ludzie. Ten proces był dla miasta czasem wyciągania wniosków i uczenia się. Obecnie zmienia się polityka, poprzez angażowanie sponsorów i tworzenie pewnej mody na wspieranie zieleni w realny sposób.

Obserwowano zdecydowany wzrost częstotliwości **konsultacji społecznych** dla projektów „wrażliwych” dla opinii publicznej lub obarczonych ryzykiem realizacyjnym. Wśród inwestycji poddanych konsultacjom znalazły się m.in. Park Grabiszyński, park przy ul. Kolejowej, skwer przy ul. Bernardyńskiej, Zielony Klin Południowy, Promenada Krzycka. Konsultacje przeprowadzono wieloetapowo i zakończono raportem publikowanym na stronie portalu UMW.

W ostatnich latach „łącznikiem” między mieszkańcami, a władzami Wrocławia, miały być powoływane przez Prezydenta **Rady społeczne**. W 2016 r. było ich we Wrocławiu 24. Reprezentowały różne środowiska miejskich aktywistów. Skupiały przedstawicieli organizacji pozarządowych, specjalistów danych dziedzin, urzędników, radnych i osoby wskazane przez Prezydenta miasta. W ich gremiach znaleźli się również znani wrocławianie, którzy już od lat działali non-profit na rzecz innych. Niektóre z rad miały charakter wewnętrzny, branżowy, jak rady działające przy muzeach czy ośrodku "Pamięć i Przyszłość." Inne były bardziej radami programowymi (Głowicka-Wolska 2015). W 2015 r. powołano sześć nowych rad społecznych, w tym „Radę ds. Ekologii i Zieleni”, która pełniła funkcję organu opiniodawczo-doradczego Prezydenta Wrocławia w sprawach dotyczących współuczestnictwa mieszkańców w zarządzaniu miastem w zakresie kierunków rozwoju, kształtowania i utrzymania terenów zielonych oraz wprowadzania rozwiązań proekologicznych w funkcjonowaniu miasta (Zarządzenie nr 320/15 Prezydenta Wrocławia z dnia 22.01.2015 r.).

Od 2013 r. rozwiązaniem praktykowanym we Wrocławiu były również **Grupy Dialogu Społecznego**, jako forma dialogu, kontaktu i współpracy z wrocławskimi organizacjami pozarządowymi. Zadanie zainicjowano i prowadzono w UMW. W 2014 r. powołana została **GDS ds. Zieleni Miejskiej** - z inicjatywy ówczesnego Biura ds. Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi i Fundacji EkoRozwoju, przy udziale BRW, ZZM, Wydziału Ochrony Środowiska UMW. Wśród podejmowanych zagadnień pojawiły się m.in.: ochrona zieleni miejskiej, pielęgnacja, monitoring wycinki drzew, plany nasadzeń. Spotkania otwarte poświęcane były diagnozie sytuacji, kwerendzie problemów i wytypowaniu obszarów współpracy. Miasto stara się rozszerzyć ofertę skierowaną do ludzi oraz poszukuje różnych możliwości dialogu, tym sposobem ucząc się stopniowo na swoich błędach. Działania partycypacyjne wzorowane są na krajach, które mają dłuższe tradycje obywatelskie w tym zakresie niż Polska, dlatego też z jednej strony, należy mieć na uwadze, że proces edukacji będzie trwał i trzeba w niego zainwestować, a z drugiej, należy obserwować jakie są rzeczywiste potrzeby ludzi. Należy jak najbardziej wspierać autentyczne działania oddolne.

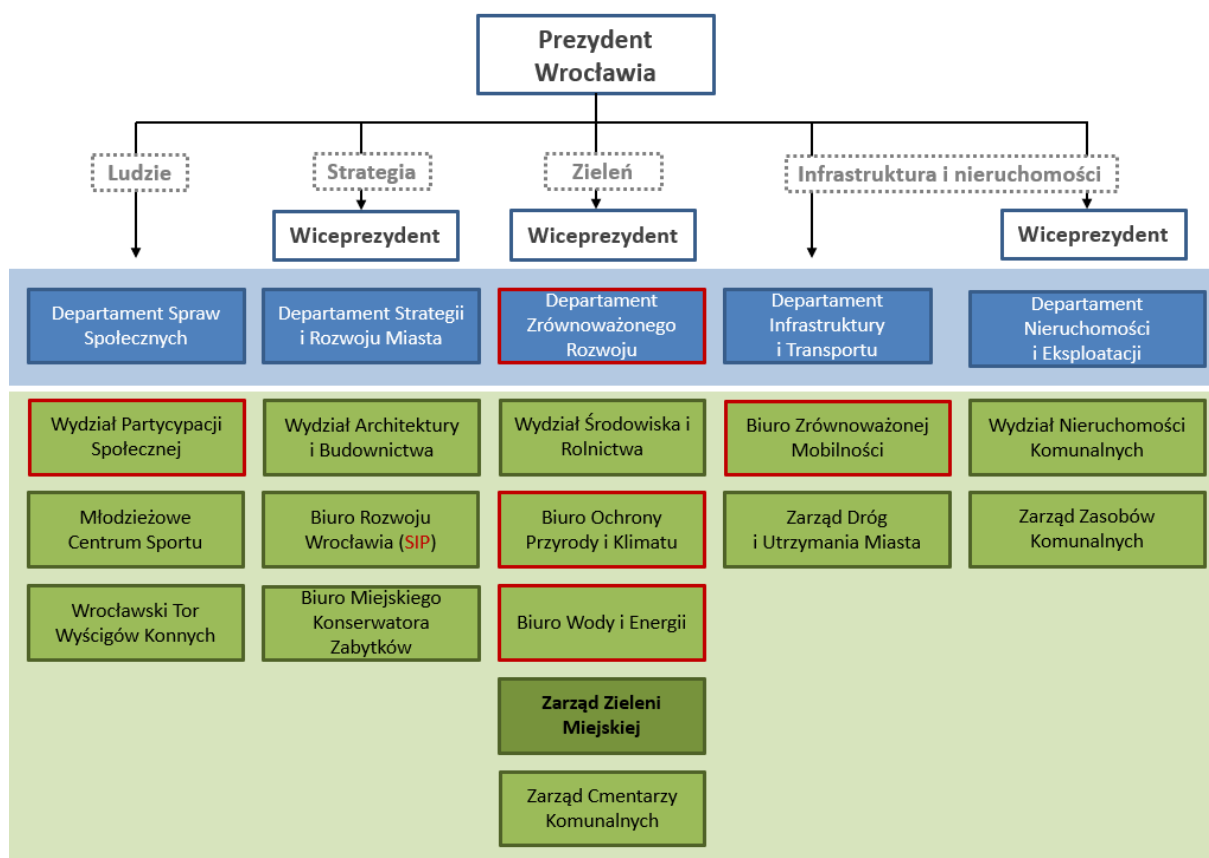
8.2. Zmiany organizacyjno-formalne

Na poziomie miasta nastąpiły **zmiany organizacyjne** w strukturze urzędu i jednostek samorządowych (Ryc. 165). Powołano Departament Zrównoważonego Rozwoju (2017) oraz stanowiska: Oficera Rowerowego (2007), Oficera Pieszego (2015), Oficera Wodnego (2015), Ogrodnika Miejskiego (2017-2018), następnie dzielnicowych Ogrodników Miejskich oraz Miejskiego Architekta Krajobrazu w ZZM (2018). W zestawieniu z okresem 2000-2010 można zauważyć nowe wyspecjalizowane komórki odpowiedzialne za zielenią miejską, co spowodowało rozproszenie w obrębie Urzędu Miejskiego dotychczasowych obowiązków (por. 6.2.5.). Miało to pomóc w realizacji, innowacyjnych zadań w odpowiedzi na oczekiwania mieszkańców oraz potrzeby miasta związane z adaptacją do zmian klimatu. Pojawiły się bardziej złożone projekty, które łączyły prace na pograniczu różnych jednostek administracyjnych miasta. Bardziej intensywnie włączali się w te zagadnienia również naukowcy i mieszkańcy (Projekt Grow Green Horizon 2020).

Departament Zrównoważonego Rozwoju (2017), tzw. zielony departament, został powołany w celu koordynacji pracy UMW w zakresie ochrony środowiska i ekologii³⁰⁹. Jego rolą miało być

³⁰⁹ W skład Departamentu Zrównoważonego Rozwoju weszły: Biuro Ochrony Przyrody i Klimatu (ochrona jakości powietrza, klimatu i przyrody; edukacja ekologiczna; utrzymanie zieleni miejskiej) oraz Biuro Zrównoważonej Mobilności (rozwój transportu publicznego i zrównoważonej mobilności). W 2018 r. w wyniku reorganizacji Urzędu Miejskiego

wspomaganie miasta w staraniach o tytuł Zielonej Stolicy Europy. Prezydent złożył deklarację, że w ciągu kilku lat zlikwidowane zostaną podstawowe źródła smogu, wprowadzone nowe standardy gospodarki wodnej w celu oszczędzania wody i odzyskiwania deszczówki.

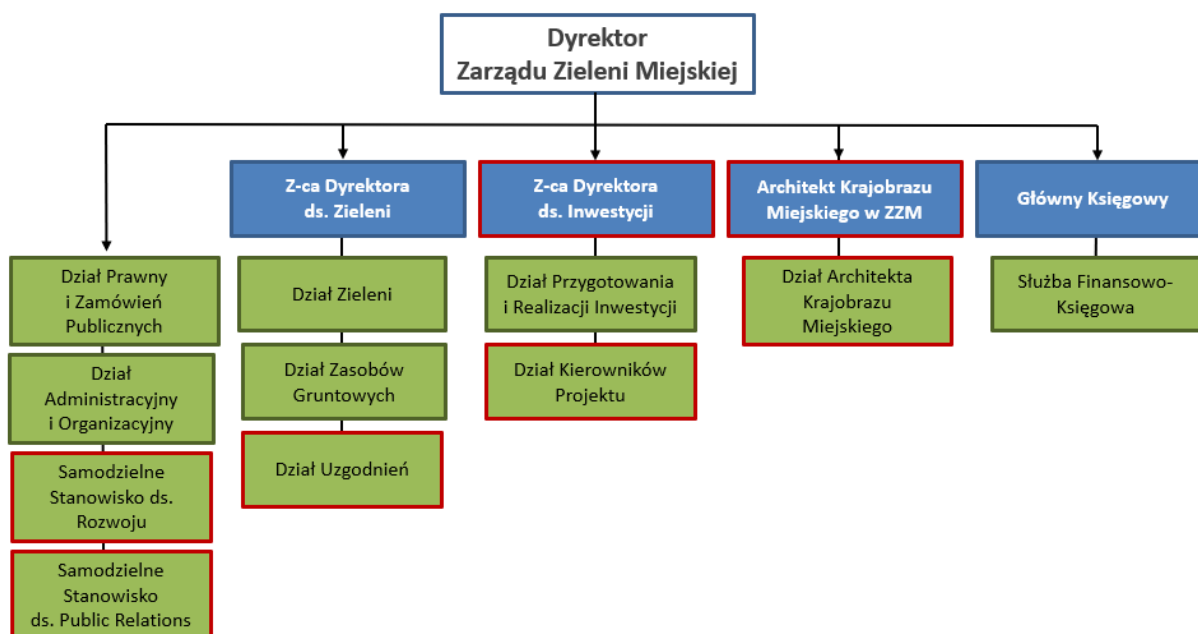
Ryc. 165. Wybrani zarządcy i komórki odpowiedzialne za zielen w strukturze organizacyjnej UMW w 2019 r. Legenda: czerwoną ramką oznaczono nowe elementy w strukturze w stosunku do okresu 2000-2010. Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie: BIP, internetowego serwisu UMW.

W tym samym roku powołano stanowisko **Ogrodnika Miejskiego**, którego zadaniem było wyznaczanie priorytetów dla rozwoju architektury krajobrazu. Ogrodnik z założenia miał być organem zarządczym, koordynującym i wskazującym jednostkom odpowiedzialnym za zielen w mieście (21 jednostek) kierunki jej rozwoju, obszary czy nieruchomości, które można zagospodarować na nowe tereny zieleni oraz wypracowanie wspólnej wizji rozwoju. Służbę opierano również na pracy w terenie, przede wszystkim z mieszkańcami i organizacjami pozarządowymi. Podobne rozwiązania zastosowano również w innych miastach (np. Gdynia, Warszawa). W 2018 r. w związku z reorganizacją ZZM i nowym spojrzeniem na zarządzanie oraz nadzór nad wrocławskimi terenami zieleni, zmieniono koncepcję lokalizacji tej funkcji w strukturze Urzędu, zastępując ogrodnika miejskiego, **pięcioma ogrodnikami dzielnicowymi** usytuowanymi w ZZM (w rozumieniu dawnych dzielnic Wrocławia: Stare Miasto, Śródmieście, Fabryczna, Krzyki, Psie Pole). Pieczę nad wszystkimi ogrodnikami powierzono **Miejskiemu Architektowi Krajobrazu**, który poza koordynacją ich pracy, będzie wyznaczał trendy, a przede wszystkim odpowiadał na głos społeczeństwa (źródło: <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,jeden-ogrodnik-miejski-to-za-malo-wroclaw-bedzie-mial-pieciu,wia5-3266-42944.html>, dostęp: 03.08.2018)³¹⁰.

powstało dodatkowo Biuro Wody i Energii, z kolei Biuro Zrównoważonej Mobilności trafiło do Departamentu Infrastruktury i Transportu (źródło: BIP, dostęp: 15.06.2019).

³¹⁰ Na podobne rozwiązania decydowały się również inne ośrodki miejskie. Pozytywny przykład integracji zarządzania w obszarze zieleni miejskiej prezentowała Warszawa, która w 2015 r. powołała funkcję tzw. pełnomocnika ratusza ds.

Po 2019 r. nastąpiła częściowa **reorganizacja struktury ZM** (Ryc. 166). W zestawieniu z okresem sprzed 2010 r. widoczny był bardziej rozbudowany poziom decyzyjny w podziale na obszary (Zarządzanie Zielenią, Przygotowanie i Realizacja Inwestycji). Utworzono nowe, specjalistyczne działy (Miejskiego Architekta Krajobrazu, Kierowników Projektu³¹¹) komórki organizacyjne (stanowisko ds. Public Relations oraz stanowisko ds. Rozwoju), jak również stanowiska Ogrodników Miejskich. Godna uwagi była ilość etatów, która **wzrosła z 47 (2007) do 74 osób (2019)** z tendencją rosnącą. Zmiany w zarządzaniu zielenią miały na celu wzmocnienie kompleksowości działań, poprawę współpracy z osiedlami oraz spełnienie oczekiwań mieszkańców. Ogrodnikom miejskim przypisano zespoły z podziałem na pracowników uzgadniających dokumentację, planujących zieleni oraz inspektorów nadzorujących pracę w terenie. Nad całością spraw zieleni ma czuwać Miejski Architekt Krajobrazu. Postępuje proces informatyzacji ZM, jak również jego aktywność w mediach społecznościowych.

Ryc. 166. Schemat organizacyjny ZM we Wrocławiu w 2019 r.

Objaśnienie: czerwoną ramką oznaczone nowe elementy w strukturze w stosunku do okresu 2000-2010. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. *Regulaminu Organizacyjnego Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu z 15.05.2019*, mat. arch. ZM.

Analiza zmienionej struktury UMW wykazała, że pojawiły się nowe specjalistyczne jednostki w zakresie zieleni, jednak samo umocowanie Miejskiego Architekta Krajobrazu wyłącznie w ZM wydaje się niewystraszające pod względem możliwości koordynacji międzysektorowej w UMW. Zasadnym rozwiązaniem mogłoby być umiejscowienie stanowiska Miejskiego Architekta Krajobrazu w pionie Departamentu Strategii i Rozwoju Miasta, podobnie jak stanowiska: Architekta Miasta, Plastyka Miejskiego czy Miejskiego Konserwatora Zabytków. Takie rozwiązania zapewniają możliwość koordynacji tematów w UMW oraz sprawczość w działaniu.

Zwrócenia uwagi wymaga również obsługa inwestycji realizowanych w ramach WBO. Praktyka pokazała, że projekty przydzielane były jednostkom takich jak ZM, jako dodatkowe, niezaplanowane zadania, które obok statutowych obowiązków, coraz bardziej obciążały personel.

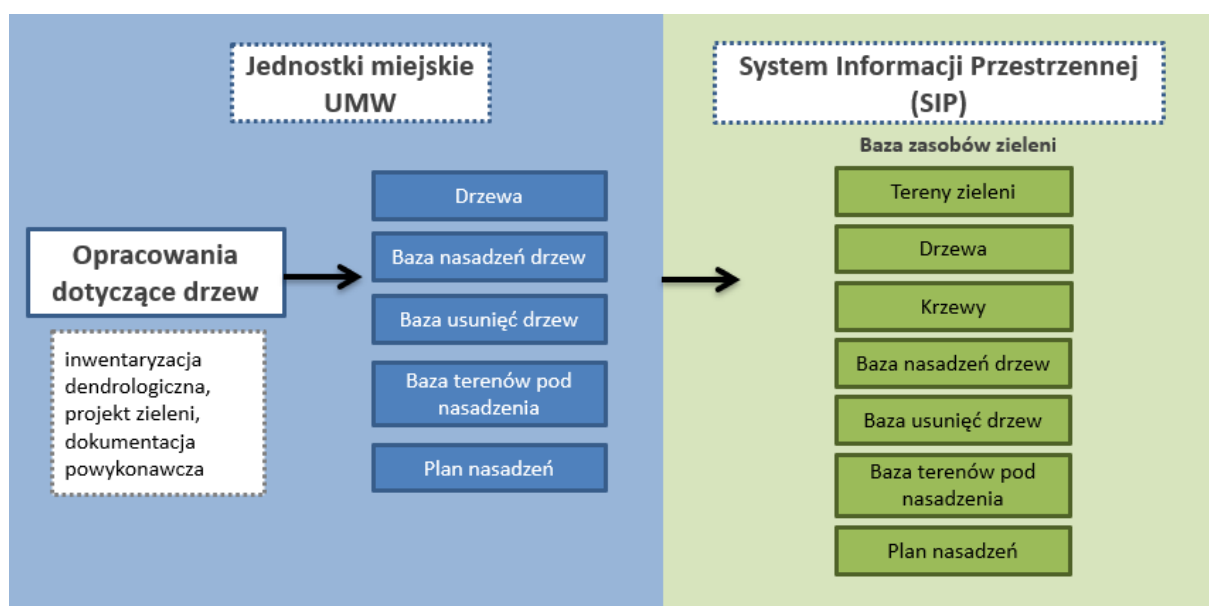
zieleni. Jego zadaniem była koordynacja pracy różnych jednostek zajmujących się zielenią w mieście. To wydziały ochrony środowiska we wszystkich dzielnicach, ale też m.in. Zarząd Oczyszczania Miasta, Lasy Miejskie, Zarząd Terenów Publicznych. Pełnomocnikiem ratusza ds. zieleni w Warszawie koordynującym pracę różnych jednostek zajmujących się zielenią została absolwentka kierunku architektura krajobrazu SGGW w Warszawie, która uzyskała doktorat na Wydziale Ogrodnictwa, Biotechnologii i Architektury Krajobrazu. Od 2010 r. była członkiem zarządu Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego (Chełmiński 2015).

³¹¹ Kierownik projektu w ZM odpowiada m.in. za złożone, wieloetapowe, wieloletnie zadania inwestycyjne w zakresie założeń zieleni miejskiej.

W strukturze UMW brakowało wydzielenia zespołów dedykowanych do realizacji zadań WBO, jak również tymczasowego oddelegowania pracowników w jednostkach organizacyjnych skoncentrowanych wyłącznie na tych zadaniach. Rozwiązaniem mogłoby być powołanie oddzielnego zespołu realizacyjnego w strukturze UMW z odpowiednią ilością etatów.

Problematyką, która wymagałaby dopracowania w jednostkach takich jak ZZM, jest kwestia zielono-niebieskiej infrastruktury. Pomimo wzrostu tej specjalizacji w agendach UMW, zagadnienia wody, energii i zmian klimatu wymagają zatrudnienia specjalistów (zabezpieczenia odpowiedniego kapitału ludzkiego) na poziomie operacyjnym, jak również dostarczenia im potrzebnych narzędzi.

Równolegle postępuje rozbudowa **Systemu Informacji Przestrzennej (SIP)** na potrzeby zarządzania miastem (Brzuchowska 2017; ryc. 167)³¹². Właściwe rozpoznanie i zbadanie posiadanych zasobów może być punktem wyjścia dla procesu planowania w strategiach rozwoju Wrocławia (Rozalski 2013c). Dobrze przygotowane materiały wyjściowe, w postaci baz danych, są pomocne w organizowaniu działania podmiotów (jednostek) w taki sposób, aby realizowały zadania w sposób efektywny przy optymalnym wykorzystaniu (zużyciu) zasobów (Szopińska 2014, s. 80). SIP rozwijany jest przez Biuro Rozwoju Wrocławia w Departamencie Strategii i Rozwoju Miasta i obsługuje całość UMW (poszczególne jednostki organizacyjne oraz spółki gminne), jak również podmioty zewnętrzne (wspólnoty, spółdzielnie, inne). W SIP brakuje z kolei opisu realizacji poszczególnych prac w założeniach zieleni. Takie rozwiązanie wprowadzone w postaci np. metryczek lub kart założeń zieleni, mogłoby ułatwić podejście do kolejnych działań inwestycyjno-remontowych. Jednocześnie byłoby dokumentacją współczesnych dokonań w zakresie architektury krajobrazu Wrocławia. W odniesieniu do okresu 2000-2010 lukę wypełniają karty założeń zawarte w niniejszej pracy (*Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*).

Ryc. 167. Schemat organizacji i przepływu danych dla Systemu Informacji Przestrzennej (SIP) w zakresie ochrony drzew i rozwoju terenów zieleni.

Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. Brzuchowska 2017.

Do SIP Wrocławia wprowadzone są ponadto dane **Systemu Monitoringu Inwestycji Miejskich (SMP)**, który jest narzędziem nadzorowania i koordynacji inwestycji realizowanych przez Gminę Wrocław³¹³.

³¹² Wyniki opracowań zamawianych przez UMW są wprowadzane do SIP i udostępniane lokalnie m.in. inwentaryzacja i waloryzacja zasobów przyrodniczych, uproszczony plan urządzania lasu, zasięgi powodzi, zgody rolno-leśne czy sprawy drzew i krzewów podlegających usunięciu oraz nasadzeń zastępczych.

³¹³ W ramach wrocławskiego Systemu Monitoringu Inwestycji Miejskich (SMP) prezentowane są wyłącznie inwestycje, które posiadają reprezentację przestrzenną tzn. są integralnie związane z konkretną lokalizacją (źródło: <http://geoportal.wroclaw.pl/mapy/inwestycje/>). Do roku 2010 informacje na temat inwestycji w zakresie zieleni miejskiej

Narzędzie zawiera m.in. dane o innych inwestycjach prowadzonych na terenach zieleni miejskiej zapisanych w Wieloletnim Planie Inwestycyjnym (np. zadania WBO, programy oświetlenia). Systemy są wzajemnie zintegrowane i dostępne z poziomu wyszukiwarki oraz interaktywnej mapy Wrocławia. Rozwiązania takie, jak **bazy danych**, nie tylko ułatwiają dostęp i porządkują informacje, ale też służą pomocą w ich analizie, pod kątem potencjalnych zmian, monitoringu, osiągania celów i in. (Zachariasz 2008, s. 157).

W wymiarze **miejskich dokumentów strategicznych** (*Strategia 2030*), **przestrzennych** (SUiKZP 2018), jak również **polityki społeczno-gospodarczej** (*Założenia polityki...* 2018), zmieniło się podejście władz lokalnych w stosunku do znaczenia zieleni dla rozwoju miasta i jego mieszkańców. „Zielony Wrocław” zaliczono do najważniejszych celów polityki miejskiej, poświęcając dużo uwagi problematyce zieleni i ochrony przyrody.

Samorząd Wrocławia koncentrował uwagę na poprawie jakości życia w mieście. Opracowano **regulacje wewnętrzne** - Zarządzenie w sprawie ochrony drzew i rozwoju terenów zieleni (2016, 2019)³¹⁴, gospodarowania wodami opadowymi (2017), zachęty finansowe celem zwiększenia wykorzystania zielonych dachów i ścian (2015) oraz Miejski Plan Adaptacji Do Zmian Klimatu (2019). Estetyki ścisłego centrum miasta mają chronić granice uchwalone dla Parku Kulturowego „Stare Miasto”(2015). Podjęto analizy i określono **wytyczne planistyczne** dla wybranych osiedli, rzek oraz parków ujętych w formie masterplanów dla: Nadodrza (2011), Przedmieścia Oławskiego (2013), nabrzeża rz. Oławy (2015), Parku Grabiszyńskiego (2017)³¹⁵. Dla Hali Stulecia będącej obiektem dziedzictwa kulturowego przygotowano Plan Zarządzania obszarem Unesco (2014).

W latach 2012-2013 wszczęto prace nad „**Strategią rozwoju zieleni miasta Wrocławia dla Zarządu Zieleni Miejskiej na lata 2014-2017**”. Opracowanie miało na celu identyfikację potrzeb i możliwości realizacyjnych ZZM (źródło: mat. arch. ZZM)³¹⁶. Wprawdzie dyskusje prowadzone na ten temat, nie doprowadziły do oficjalnego wdrożenia dokumentu, jednak służył on jako materiał pomocniczy w realizacji wielu działań statutowych ZZM.

W 2014 r. na zlecenie BRW powstało „**Studium inwentaryzacyjno-analityczne zieleni miejskiej we Wrocławiu na potrzeby Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia**” (Szopińska 2014). Stało się ono „próbą przedstawienia metody klasyfikacji terenów zieleni miejskiej, a także wskazania zakresu podstawowych informacji o obiektach niezbędnych w procesie planowania. Przygotowany materiał stanowił jedną z warstw tematycznych, które mogły być wykorzystywane do różnorodnych analiz przestrzennych i środowiskowych (w tym klimatycznych), przeprowadzanych w odniesieniu do planowania rozwoju całego miasta” (Szopińska 2014, s. 4).

Okres 2011-2018 cechuje wzrost znaczenia systemu zieleni zarówno w dokumentach miejskich, jak i strukturze organizacyjnej UMW. Zmiana następowała przez kolejne lata, a punktem zwrotnym stało się uchwalenie nowego SUiKZP w 2018 r. Utrzymano w nim dotychczasowy zarys systemu zieleni miejskiej, akcentując znaczenie zieleni rozproszonej. W założeniach zatarto wówczas

zbierane były za pomocą Kart Monitoringu Inwestycji. W następnych latach wprowadzono platformę SMP, która miała na celu integrowanie informacji pomiędzy komórkami.

³¹⁴ W wyniku Zarządzeń Prezydenta Wrocławia w sprawie ochrony drzew i rozwoju terenów zieleni (2016, 2019) jednostki organizacyjne UMW, jak również projektanci i wykonawcy terenów zieleni zostali zobowiązani do określenia usytuowania drzew w przestrzeni wraz z odnoszącymi się do nich informacjami w sposób umożliwiający bezpośrednie wprowadzenie tych danych do Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia (SIP). Regulacje dotyczą wszystkich opracowań odnoszących się do zieleni m.in. inwentaryzacja dendrologiczna, projekt zieleni, dokumentacja powykonawcza.

³¹⁵ Masterplan jest strategicznym dokumentem planistycznym, który określa sposób postępowania na danym obszarze. Określa cele operacyjne, jak również koncepcje przyszłych działań w założonej perspektywie czasowej i możliwych środkach. Jest narzędziem porządkowania i koordynacji zadań z różnych dziedzin. Sprawdza się jako instrument sterowania długofalowych projektów transformacji obarczonych wieloma niewiadomymi (*Masterplan Nadodrza 2011, 2012*).

³¹⁶ Wskazano potrzeby m.in. przejścia z analogowej do cyfrowej bazy danych (ewidencję i digitalizację zasobów), proekologiczne standardy utrzymania terenów, założenia do modelu terenu leśnego (proekologiczny i prorekreacyjny, zarazem spełniający funkcję edukacyjną), realizację kolejnych zalesień, nasadzeń kompensacyjnych i uzupełniających, propozycje terenów do rewitalizacji i zagospodarowania oraz pozostałe dotychczasowe obowiązki statutowe ZZM. Wytypowano podstawowe tereny, dla założenia w przyszłości zieleńców, rozwoju nasadzeń leśnych oraz główne drogi do nasadzeń zieleni przyulicznej (źródło: mat. arch. ZZM).

tradycyjną granicę pomiędzy strukturą urbanistyczną, a przyrodniczym otoczeniem. Zieleń miała od teraz przenikać miasto³¹⁷. Ciągłe jednak brakowało całościowej strategii rozwoju dla założeń zieleni, jednak doświadczenia zdobyte w poprzednich latach ułatwiały i usprawniały działania służb administracyjnych.

Po 2010 r. ZMZ rozszerzył ponadto zakres wymagań w stosunku do zespołów projektowych biorących udział w przetargach i zamówieniach. Od tego czasu w skład każdego zespołu musi wchodzić **architekt krajobrazu** lub osoba posiadająca doświadczenie zawodowe w zakresie **ogrodnictwa**. Analogiczna sytuacja miała miejsce na etapie obsługi inwestycyjnej - nadzór nad wykonawstwem robót branżowych dla zieleni coraz częściej powierzano specjalistom: architektom krajobrazu, przyrodnikom, dendrologom i in.

Reasumując, w okresie 2011-2018 zmieniła się struktura zarządzania zarówno na poziomie UMW, jak i ZMZ w dostosowaniu do typów zadań. Zieleń staje się przedmiotem ambicji i definiowania tożsamości miasta. Następuje wzrost wymagań w stosunku do partnerów i baz danych. Powyższe jest próbą udoskonalenia struktury z uwzględnieniem potrzeb zieleni. Druga dekada to ponadto dalsza cyfryzacja UMW i ZMZ. Rozwijane są bazy drzew i rezerwy terenów pod przyszłe nasadzenia. Powyższe dowodzą o nowej wizji zarządzania miastem.

8.3. Najnowsze realizacje w założeniach zieleni

Dla prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu, okres po 2010 r., to z jednej strony kontynuacja i finalizacja **rewaloryzacji założeń zabytkowych**, z drugiej odpowiedź na rosnące **potrzeby społeczne w zakresie nowej zieleni osiedlowej**. Równolegle realizowane są **inwestycje w korytarzu rzek Odry i Oławy**, jak również **przedsięwzięcia o charakterze proekologicznym** związane z adaptacją miasta do zmian klimatu.

W **wymiarze konserwatorskim** w odniesieniu do lokalizacji najważniejsze prace dotyczyły:

- **w centrum miasta**: rewaloryzacji Promenady Staromiejskiej na odcinku ul. Krupnicza-Świdnicka przy NFM (2014-2015; ryc. 168) oraz fragmentu pomiędzy wejściem do Ogrodu Staromiejskiego a ul. P. Skargi wraz z placem z pomnikiem M. Kopernika (2015), uporządkowania i zagospodarowania Wzgórza Polskiego (d. Bastionu Ceglarskiego) przy ul. Purkyniego (2011-2012);
- **w osiedlach**: rewaloryzacji skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej (2012), parku im. S. Staszica (2012), zieleńca przy Pl. Westerplatte (2014-2015; ryc. 170), zagospodarowania skweru przy ul. Orlej -Powstańców Śląskich wraz z montażem pomnika W. Korfańskiego (2014), zagospodarowania terenu wokół barokowej Kolumny Maryjnej przy pl. Świętojańskim (2015). Kontynuowane były działania związane z zagospodarowaniem przestrzeni publicznych na historycznym osiedlu WUWA wraz z rewitalizacją towarzyszącej im zieleni (od 2010).

W zabytkowych parkach **kontynuowano prace konserwatorskie**, w tym remonty architektury ogrodowej oraz infrastruktury założeń zieleni. Wśród najważniejszych prac **w Parku Szczytnickim i rejonie UNESCO** wymienić można: całościową rewitalizację zabytkowego kościółka pw. św. Jana Nepomucena wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego (2014-2018; ryc. 169), remont Kolumny Wilhelma II wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego (2016), zagospodarowanie części parku w obszarze pomiędzy Pergolą, Pawilonem Czterech Kopuł, ul. Mickiewicza, a Ogrodem Japońskim oraz wzmocnienie walorów przyrodniczych i dostępu dla osób niepełnosprawnych (2017-2018) (Rozalski 2020). W związku z przygotowaniem do EURO 2012 Nowy wizerunek uzyskały reprezentacyjne części miasta m.in. przebudowany plac wejściowy przed Dworcem Głównym PKP od strony ul. Piłsudskiego wraz z nasadzeniami drzew. Ponadto wykonano szereg prac w pozostałych zabytkowych założeniach zieleni. Wykaz i klasyfikację najważniejszych przedstawiono w suplementie do części 2.

³¹⁷ W SUIKZP (2018) wyodrębniono 101 lokalnych jednostek urbanistycznych. Każda z nich otrzymała indywidualną kartę ze zbiorem danych, który stanowi kompendium uwarunkowań i wyzwań dla ich rozwoju. Karty zawierają ponadto polityki przestrzenne, w tym politykę dla zieleni.

Ryc. 168. Wybrane prace w Starym Mieście w latach po 2010 r. - rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku ul. Krupnicza-Świdnicka przy NFM (2014-2015).
Fot. mat. arch. UMW.

Ryc. 169. Wybrane prace w Parku Szczytnickim we Wrocławiu w latach 2011-2018 - rewaloryzacja fragmentu w obszarze Pergoli i Pawilonu Czterech Kopuł (2017-2018).
Fot. S. Rozalski 2019.

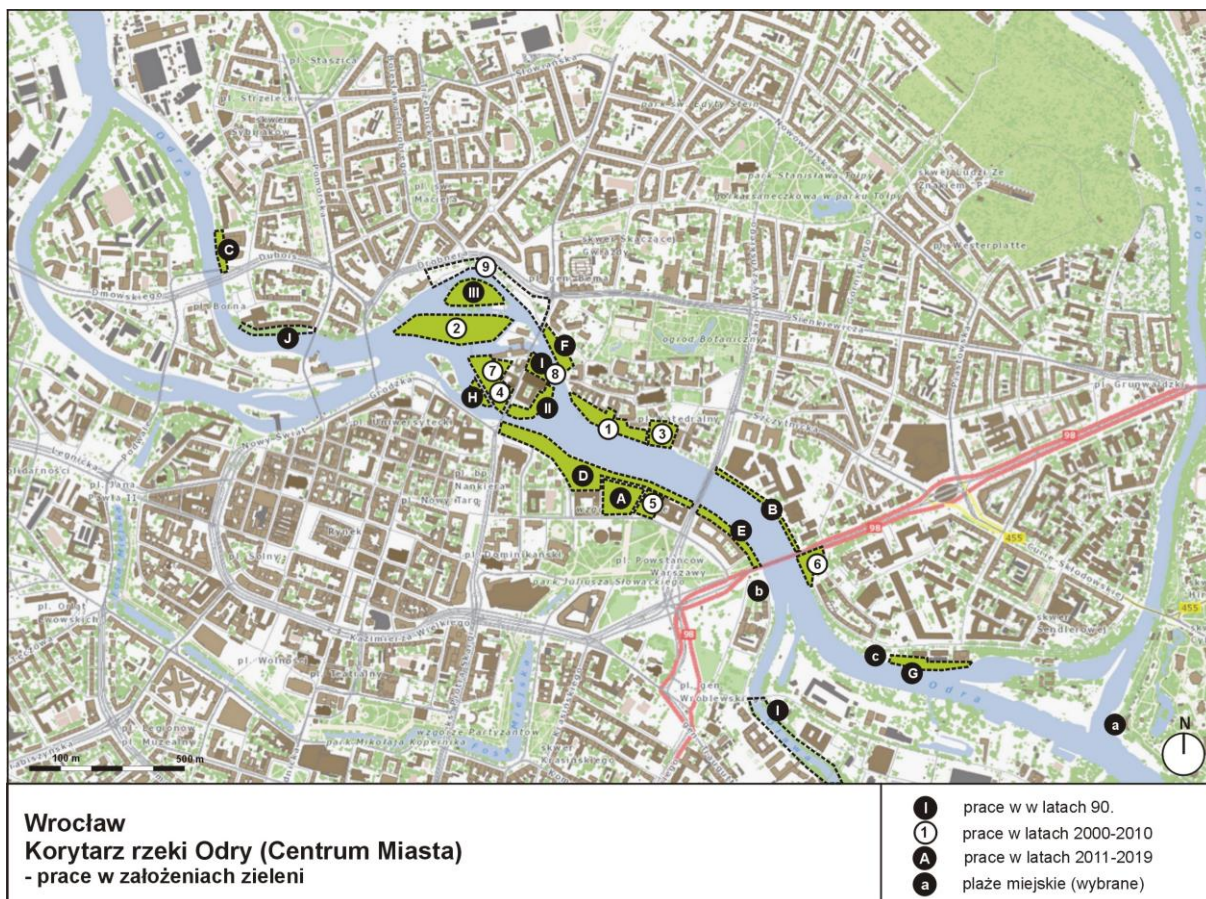
Ryc. 170. Wybrane prace w zabytkowych założeniach zieleni w osiedlach Wrocławia po 2010 r. - rewitalizacja Skweru Skaczącej Gwiazdy przy ul. Prusa (2019).
Fot. mat. arch. UMW 2019.

Miasto **mocniej zwraca się frontem w kierunku Odry**, na co niewątpliwie wpływ miała realizowana przez RZGW, wielka modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego (2012-2016). W tym czasie przeprowadzono szereg inwestycji upiększających wybrane nabrzeża, czyniąc je także dostępnymi miejscami rekreacji. Rewitalizacja kolejnych terenów zieleni usytuowanych w korytarzu Odry objęła bulwary i tereny rekreacyjne. Wykaz najważniejszych realizacji przedstawiono w Tabeli 47, mapie ryc. 171 oraz zdjęciach ryc. 172-174. Popularne stały się **plaże miejskie na terenach zieleni przy rzece**, wśród których wymienić można lokalizacje: Bulwar Zwierzyniecki (od 2012 r.), Bulwar J. Słowackiego (od 2014 r.), teren przy Moście Milenijnym (od 2017 r.) i wiele innych powstałych w kolejnych latach.

Tabela 47. Prace w założeniach zieleni w korytarzu rzeki Odry (odcinek centrum Wrocławia) w latach 1997-2019.

Źródło: oprac. S. Rozalski.

Oznaczenie na mapie	Rok	Prace w założeniach zieleni w korytarzu rzeki Odry (centrum Wrocławia)
Prace w założeniach zieleni w korytarzu Odry (centrum Wrocławia) w latach 1997-1998		
I	1997	Bulwar im. Kardynała S. Wyszyńskiego na Wyspie Piaskowej (cz. płn. wsch.)
II	1998	Bulwar spacerowo-wypoczynkowy im. P. Włostowica na Wyspie Piaskowej (cz. pld. wsch.)
III	1997-1998	Zagospodarowanie Wyspy Bielarskiej z placem zabaw
Prace w założeniach zieleni w korytarzu rzeki Odry (centrum Wrocławia) w latach 2000-2010		
1	2000-2005	Ogrody Ostrowa Tumskiego (Ogrody Biskupie)
2	2005-2006	Zagospodarowanie Wyspy Słodowej
3	2002-2003, 2006	Teren zieleni za nieistniejącym już ZOZ-em przy ul. Katedralnej 5-8 (2002-2003, 2006)
4	2008-2009	Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej
5	2006-2007	Budowa Przystani w Zatoce Gondoli przy Bulwarze Dunikowskiego (2006-2007)
6	2008	Zespół trzech fontann przy Moście Grunwaldzkim (Oś Grunwaldzka - cz. pld.-zach.)
7	2010	Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej
8	2005	Zagospodarowanie skweru im. kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej
9	2010	Koncepcja zagospodarowania Bulwaru Słonecznego (faza koncepcji)
Prace w założeniach zieleni w korytarzu rzeki Odry (centrum Wrocławia) w latach 2011-2019		
A	2011-2012	Uporządkowanie i zagospodarowanie Wzgórza Polskiego (Bastion Ceglarski) przy ul. Purkyniego
B	2015	Bulwar im. Fryderyka Joliot-Curie - zagospodarowania pasa zieleni
C	2015	Bulwary Odry Śródmiejskiej przy nowych budynkach ul. Kurkowej-Dubois
D	2015-2016	Bulwar im. Xawerego Dunikowskiego
E	2015-2016	Bulwar im. Marii i Lecha Kaczyńskich
F	2015-2019	Bulwar im. ks. A. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina
G	2016	Bulwar Politechniki Wrocławskiej im. Rektora S. Kulczyńskiego przy Wybrzeżu S. Wyspiańskiego
H	2017	Zagospodarowanie Wyspy Daliowej z rzeźbą „Nawa”
I	2018-2019	Zagospodarowanie nabrzeży rzeki Oławy między mostami Oławskim i Rakowieckim
J	2019	Bulwar im. prof. J. Zwierzyckiego – wprowadzenie funkcji naukowego placu zabaw
Wybrane plaże miejskie w korytarzu rzeki Odry		
a	od 2012	plaża miejska na Bulwarze Zwierzynieckim
b	od 2014	plaża miejska na Bulwarze J. Słowackiego
c	od 2017	plaża miejska na Wybrzeżu S. Wyspiańskiego

Ryc. 171 Prace w założeniach zieleni w korytarzu Odry (odcinek centrum Wrocławia) w okresie 1997-2019.

Oprac. S. Rozalski na podst. podkładu: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl.

Ryc. 172. Wybrane prace w korytarzu Odry we Wrocławiu po 2010 r.: Bulwar im. X. Dunikowskiego (2015-2016).
 Fot. S. Rozalski 2019.

Ryc. 173. Wybrane prace w korytarzu Odry we Wrocławiu po 2010 r.: bulwar im. ks. A. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina (2015-2019).

Fot. S. Rozalski 2019.

Ryc. 174. Zagospodarowanie nabrzeży rzeki Oławy na odc. pomiędzy mostami Oławskim i Rakowieckim (2018-2019).

Fot. mat. arch. UMW 2019.

Powrócono do wykorzystania potencjału wrocławskich **wzgórz poprzez ich rewitalizację oraz zagospodarowanie sąsiedztwa**: Wzgórze Słowiańskie (2013-2015), Wzgórze Gajowickie przy ul. Kruczej (2015-2018), przedpole Wzgórza Gajowego (2016 r.), uporządkowanie i zagospodarowanie Wzgórza Polskiego „Bastion Ceglarski” (2011-2012), Wzgórze Andersa (wybrane place rekreacyjne: parkour w 2013 r., pumtruck w 2017 r.) (Ryc. 175 a-b).

Ryc. 175 (a-b). Wybrane prace w obszarze wrocławskich wzgórz po 2010 r.: zagospodarowanie sąsiedztwa Wzgórza Słowiańskiego (2013-2015), plac rekreacyjny typu parkour na Wzgórzcu Andersa (2014-2017).
Fot. S. Rozalski 2017, 2015.

Planowana jest rewaloryzacja Wzgórza Partyzantów (prace przygotowawcze od 2018 r.). Kontynuowano **zagospodarowanie kolejnych obszarów *Parku Milenijnego-Tysiąclecia**, który jest efektem współpracy mieszkańców, środowisk naukowych oraz jednostek miejskich (por. 7.4. Chronologia zakładania nowego *Parku Milenijnego-Tysiąclecia od lat 70. do 2018). Park rozwijany jest na wielu płaszczyznach poprzez: nasadzenia drzew w ramach akcji z mieszkańcami, kolejne prace realizowane przez ZZM, infrastrukturę budowaną na potrzeby imprez (The World Games 2017, ESK 2016, Światowe Dni Młodzieży 2017)³¹⁸. Zakładane są **nowe parki osiedlowe** wśród których wymienić można: Słoneczny Park na Ołtaszynie przy ul. Ułańskiej (2014-2017), Park Jedności przy ul. Królewskiej w dzielnicy Psie Pole (2014-2017), Park Mamuta na osiedlu Oporów (od 2014 r.), które są wynikiem projektów WBO. Miasto sięga po realizację parków na **terenach przemysłowych** takich, jak Park Migdałowy-Cukrowy na terenie dawnej Cukrowni Klecina (realizacja od 2019 r.), czy **terenach po dawnych wyrobiskach i cegielniach** takich, jak Bio Park Doliny Ślęzy i Stawu Pilczyckiego (Etap I 2018), Żernicki Park Sportu i Rekreacji (2019). Niemniej brakuje realizacji na terenach powojennych i pokolejowych, pomimo, że coraz więcej inicjatyw mieszkańców dotyczyło właśnie takich obiektów (przykładowo projekt WBO dotyczący schronu przy ul. Skarbowców).

Zagospodarowaniu poddawane są tereny zieleni na osiedlach (Międzypokoleniowe Centrum Rekreacji – ul. Tymiankowa, teren rekreacyjno-sportowy ul. Wełniana, oraz inne realizacje). Powstają niewielkie założenia tzw. **parki kieszonkowe** (projekt Grow Green Horizon 2020 – zielone podwórza i ul. Daszyńskiego, skwer Ptasi Zagajnik, zieleniec przy ul. Reja). Mieszkańcom udostępnione zostają założenia w **stylu naturalistycznym** (park „Nowa Cegielnia Stabłowicka” przy ul. Głównej w latach 2015-2016), a coraz częściej stosowane są **rozwiązania proekologiczne** (zagospodarowanie skweru przy zbiegu ulicy Mińskiej i Tyrmanda na Muchoborze Wielkim³¹⁹). Systematycznie budowane są **nowe place zabaw** (plac zabaw przy pl. Pereca, w Parku Klecińskim, na Wzgórzcu Słowiańskim, przy ul. Pałuckiej), a stare urządzenia modernizowane i uzupełniane. Place zabaw stają się coraz bardziej edukacyjne i ekologiczne, a montowane zabawki projektowane indywidualnie i wykonane z materiałów jak najbardziej naturalnych (robinia akacjowa) i bezpiecznych (nawierzchnie poliuretanowe). Zapotrzebowanie na nowe, specjalistyczne formy rekreacji dla młodzieży owocuje realizacją tzw. **placów sportów miejskich** (parkour i pumptrack na Wzgórzcu Andersa) i nowych form zabawy, niespotykanych dotychczas we wrocławskich parkach (ścianki wspinaczkowej „bouldering” w Parku Zachodnim). Rekreacja **dla seniorów** i nie tylko w założeniach zieleni wypełniana jest placami

³¹⁸ W ramach The World Games 2017 w *Parku Milenijnym-Tysiąclecia wykonano infrastrukturę sportową, w tym tory do wrotkarstwa szybkiego i ulicznego wraz z oświetleniem, jak również zaplecze przygotowane na potrzeby zawodów (koszt ok. 6 mln zł, w tym 1,5 mln zł to dotacja z Ministerstwa Sportu). Dodatkową inwestycją była przebudowa ul. Sukielickiej - koszt 3,8 mln zł w ramach, której zrealizowano dojazd i parking do obiektu.

³¹⁹ Skwer przy ul. Mińskiej i Tyrmanda na osiedlu Muchobór Wielki (2016) – ekologiczne założenia projektu przewidywały stworzenie małej retencji wody opadowej, która zamiast być odprowadzana do kanalizacji deszczowej będzie gromadzona w suchym zbiorniku retencyjnym, tworzącym główną atrakcję projektowanego zieleńca, a następnie przesączyć się w głąb profilu glebowego. Aby obniżyć koszty realizacji inwestycji, a zarazem nie zatruwać środowiska poprzez wywożenie nadmiaru ziemi z budowy, przewidziano utworzenie niewielkiego pagórka w celu wyłumienia hałasu. Oświetlenie skweru wykonano w technologii LED. Koszt: ok. 600 tys. zł. (Matejuk 2016)

do gier boule, stołami do gier w szachy i warcaby. Stałej rozbudowie, uzupełnieniu i remontom podlega **infrastruktura techniczna** w parkach (oświetlenie, punkty poboru wody, energii dla imprez plenerowych, przyłącza energetyczne i wod.-kan., kontenery sanitarne, sceny plenerowe, remonty mostków i in.). Na terenach parków miejskich tworzone są „**polany rekreacyjne**” oraz wprowadzane i egzekwowane zasady użytkowania przez mieszkańców posiadających zwierzęta (**wybieg i strefy dla psów**). Coraz częściej pojawiały się rozwiązania przyjazne dla osób z niepełnosprawnościami: likwidacja barier architektonicznych, dostosowanie obiektów dla osób niewidomych oraz innych wykluczonych społecznie. Rozwiązania dotyczyły również placów zabaw dla dzieci. Rozszerzany jest zasięg wyposażenia w infrastrukturę służącą **poprawie bezpieczeństwa** (monitoring wizyjny). Konserwacji, renowacji i rekonstrukcji poddawano istniejącą architekturę ogrodową, rzeźby i pomniki (rekonstrukcja rzeźby Diany, pomnika Knorra i in.). Przygotowano i zrealizowano szereg **dokumentacji projektowych** dla rewaloryzacji kolejnych założeń zieleni³²⁰. Zlecane są koncepcje większych systemów zieleni (Promenada Krzycka wzdłuż nasypu kolejowego, Południowy Klin Wojszycki) oraz nowych parków (Park Awicenny na osiedlu Oporów, park u zbiegu ulic Żmigrodzkiej i Pakosławskiej na osiedlu Polanowice-Poświętne-Ligota).

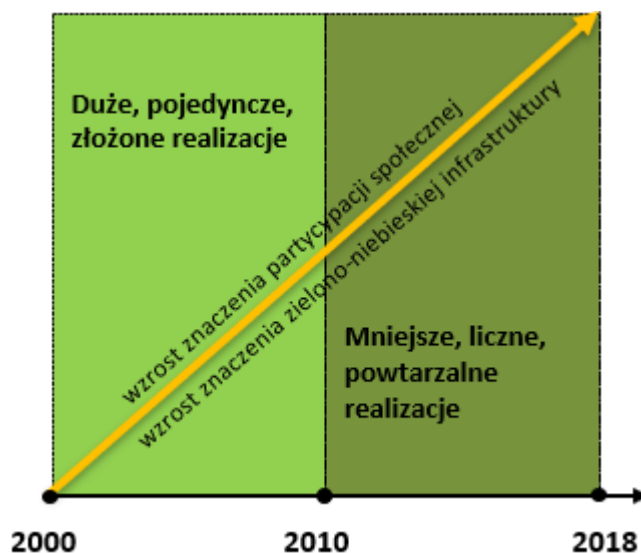
Kontynuowano wdrażanie „Powiatowego Programu **Zwiększania Lesistości** Miasta Wrocławia” (od 2006 r.). W latach 2011-2019 zalesienia zrealizowane przez ZZM objęły ok. **116 ha** upraw leśnych, w tym lokalizacje m.in. Opatowice (70 ha), Świniary (37,50 ha) i Osobowice (8,50 ha) (mat. arch. ZZM). Prace realizowano zazwyczaj na terenie gruntów porolnych i często dotyczyły kompensat przyrodniczych (przykładowo rejon ul. Opatowickiej).

Reasumując, w okresie 2011-2018 pod względem ilościowym nastąpił znaczny **wzrost zrealizowanych prac** w stosunku do dekady 2000-2010. Duże dysproporcje wynikały po części z wprowadzenia formuły WBO, w ramach której zrealizowano wiele rozproszonych w mieście, niedużych powierzchniowo i kosztowo zadań. Okres 2000-2010 charakteryzowały większe i droższe jednostkowo zadania, ponadto z analizy tego okresu wyłączono pojedyncze place zabaw oraz siłownie, ponieważ takie zadania realizowano w ramach statutowych programów Gminy. Duża ilość zrealizowanych zadań rzutowała w dalszej kolejności na większe wymagania eksploatacyjne i wzrost kosztów późniejszego utrzymania. Każde, nawet najmniejsze zadania inwestycyjne, wymagały pielęgnacji, utrzymania, przeglądów oraz nakładu prac, które obciążają jednostki takie, jak ZZM. Zestawienie najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2011-2018 przedstawiono w **suplemencie do części 2** rozprawy. Porównanie dwóch okresów 2010-2010 oraz 2011-2018 uwidacznia główne kierunki działań UMW. W pierwszej kolejności rewaloryzowane były zabytkowe założenia zieleni w centrum miasta, gdyż z uwagi na wartość historyczną wymagały ochrony i szybkiej interwencji. Wraz z biegiem czasu działania w założeniach wychodziły coraz bardziej poza centrum w kierunku osiedli, co było tożsame z rosnącą partycypacją społeczną i możliwościami zgłaszania potrzeb przez mieszkańców w WBO. Do głosu doszły również ambicje osiedli. Rady osiedli szukały własnego wyrazu głosami w WBO, jak również w mikrograntach.

Pod względem kierunku działania dominowały zadania związane z gospodarowaniem istniejącymi założeniami zieleni, przede wszystkim różnego rodzaju interwencje (remonty, przebudowy, adaptacje), jak również kontynuacje dotychczasowych prac. Ochrona i konserwacja założeń zieleni wyrażane były poprzez kolejne rewaloryzacje, restauracje, jak również rekonstrukcje wybranych obiektów i architektury założeń zieleni. Stałą konserwacją objęte były zabytkowe parki Wrocławia. Pewną różnicą w stosunku do okresu 2000-2010 był wzrost ilości działań związanych z planowaniem nowych założeń zieleni oraz transformacją krajobrazu. Było to możliwe przede wszystkim dzięki budowie nowych parków osiedlowych zgłaszanych w ramach inicjatyw oddolnych WBO, przebudowie nabrzeży Odry i Oławy oraz realizacji kolejnych zalesień przez UMW.

³²⁰ Wśród zleczanych dokumentacji m.in. zagospodarowanie zieleńca na Placu Legionów (2016), zieleńca przy ul. Kiełczowskiej (2016), placu zabaw na osiedlu Kłokoczyce (2016), Skweru Skaczącej Gwiazdy przy ul.: Na Szańcach, Prusa, Świętokrzyskiej (2016), rewitalizacji skweru u zbiegu ulic Ołowiana-Kłosa (2017), doposażenie przestrzeni rekreacyjnej placu zabaw Sępólno (2017), plac zabaw dla dzieci i siłowni dla dorosłych na osiedlu Pracze Odrzańskie (2017), zagospodarowanie terenu zieleni na Osiedlu Świniary (2017).

Pod względem programu tematycznego prac realizowanych w założeniach zieleni dominujące były sport, rekreacja i wypoczynek. Jednakże coraz mocniej zaznaczał się wątek związany z ekologią i naturyzacją. Podobnie, jak miało to miejsce w okresie 2000-2010, utrzymywał się aspekt semantyczny wyrażany w tematyce wybranych założeń. Jednocześnie rosło zainteresowanie rozwiązaniami, które przybliżają naukę i technikę (tematyczne place zabaw, funkcje edukacyjne). Coraz częściej pojawiały się zadania związane z przekształcaniem krajobrazów zdegradowanych (poprzemysłowych, powyroboiskowych) i otoczeniem zbiorników wodnych.

Ryc. 176. Uproszczony schemat typu zadań inwestycyjnych realizowanych przez ZZM w latach 2000-2010 oraz 2011-2018.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

Pod kątem miejskich programów inwestycyjnych w okresie 2011-2018 odczuwalna była pewna dwutorowość w charakterze zadań realizowanych w terenach zieleni. Z jednej strony duże, zaplanowane wieloletnie zadania statutowe (Park Szczytnicki), a z drugiej małe, krótkookresowe niezaplanowane projekty WBO wybierane w drodze głosowania (Ryc. 176). O ile te pierwsze traktowane były zazwyczaj kompleksowo, to drugie wymagały etapowania ze względu na małe budżety projektów, a do prac w zieleni inwestor najczęściej dokładał środki z własnego budżetu. Programy statutowe zazwyczaj obejmowały zadania o charakterze głównie konserwatorskim oraz rewitalizacyjnym. Z kolei program WBO torował drogę do realizacji prac o charakterze tematycznym, proekologicznym i innowatorskim. W konkursie WBO często decydował trafny pomysł, dobrze ułożony program i skuteczna kampania promująca. Pierwsze edycje WBO zazwyczaj koncentrowały się na wyposażeniu terenów zieleni, podnoszeniu ich jakości użytkowej, rzadziej ekologicznej. Z biegiem lat, następowała zmiana trendów w pomysłach w kierunku: ekologicznym (budki dla ptaków, jeży, ekoparki, bioparki, łąki kwietne, pszczoły w mieście), edukacyjnym (urządzenia placów zabaw, ścieżki edukacyjne, tablice informacyjne). Zaczynały pojawiać się pomysły zakładania nowych parków. Systematycznie wzrastało zainteresowanie społeczne.

8.4. Ambicje i budowanie tożsamości krajobrazowej miasta

O nowej wizji planowania miasta w odniesieniu do założeń zieleni stanowiły zapisy ujęte w Strategii Rozwoju Wrocławia „Wrocław w perspektywie 2030 plus” oraz SUIKZP z 2018 r. Strategia wskazywała „politykę proekologiczną, w tym lepszą ochronę powietrza i zwiększenie powierzchni terenów zieleni” za najważniejszy priorytet działań władz miasta na najbliższe 10 lat. W SUIKZP (2018), hasłem przewodnim została „**polityka zieleni i środowiska bez granic**”, a „woda i rzeki Wrocławia stały się zielono-niebieskim szkieletem miasta organizującym wiele interakcji międzyludzkich” (ryc. 177 a-b, 178 a-d).

Ryc. 177 (a-b). Wybrane proekologiczne rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r. Na zdjęciach enklawy niekoszonych trawników w okolicy Opery Wrocławskiej oraz łąki kwietne na pl. Dominikańskim w centrum miasta. Fot. S. Rozalski.

W 2016 r. Wrocław rozpoczął starania o tytuł **Zielonej Stolicy Europy (ZSE)**³²¹. Działania odbywają się na wielu płaszczyznach, a kierunek stał się celem strategicznym miasta na kolejne dekady. Pierwszą aplikację do Komisji Europejskiej złożono jesienią 2016 r. i dotyczyła **tytułu ZSE w 2019 r.** Do konkursu przystąpiło 14 miast kandydatów. Niestety aplikacja Wrocławia nie zakwalifikowała się do finału. Wybrano wówczas norweskie Oslo. Wrocław zapowiedział ponowną aplikację do konkursu **ZSE 2020**³²². Niestety i tym razem stolica Dolnego Śląska nie znalazła się w gronie finalistów, spośród których zwyciężyła Lizbona. Jednym z pozytywnych efektów starań było to, że Wrocław przeprowadził autodiagnozę pod kątem kryteriów konkursu, a niektóre z prezentowanych rozwiązań, wybrano do raportu Komisji Europejskiej mówiącego o dobrych praktykach. Tytuł ZSE poza znaczeniem praktycznym posiada również korzystny wymiar

³²¹ Zielona Stolica Europy (ZSE) – nagroda zainicjowana w 2008 r. corocznie przez Komisję Europejską miastu wyróżniającemu się ze względu na kryteria: wzrostu gospodarczego, poprawy jakości życia mieszkańców i ochrony środowiska. Celem jest rozpoznanie, nagradzanie, a także zachęcenie miast do wdrożenia najlepszych praktyk inwestycyjnych. Tytuł przyznawany jest od 2010 r. Mogą ubiegać się o niego miasta powyżej 100 tys. mieszkańców. W rywalizacji uczestniczą miasta państw członkowskich Unii Europejskiej, państw ubiegających się o członkostwo oraz Islandii, Lichtensteinu, Norwegii i Szwajcarii. Do tej pory tytuł Zielonej Stolicy Europy otrzymało 10 miast: Sztokholm (2010), Hamburg (2011), Vitoria-Gasteiz (2012), Nantes (2013), Kopenhaga (2014), Bristol (2015), Lublana (2016), Essen (2017), Nijmegen (2018), Oslo (2019) oraz Lizbona (2020) (Drapella-Hermansdorfer 2013b, s. 76, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zielona_Stolica_Europy dostęp: 03.02.2018.). Kandydatury oceniane są na podstawie 12 wskaźników: lokalnego wkładu na rzecz zapobiegania globalnej zmiany klimatu, zarządzania transportem miejskim, terenami zieleni miejskiej, zwalczania hałasu, wytwarzania odpadów i zarządzania nimi, ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, jakości powietrza, zużycia wody, oczyszczania ścieków, eko-innowacji i trwałego zatrudnienia, zarządzania środowiskiem na poziomie władz lokalnych i sprawności energetycznej (źródło: <https://www.wroclaw.pl/portals/essen-zielona-stolica-europy-2017>, dostęp: 03.02.2018).

³²² Procedura konkursowa obejmuje okres 2 lat. Przykładowo harmonogram konkursu ZSE 2020 prezentował się następująco: X.2017 – złożenie aplikacji; XI-III.2018 – ocena ekspertów; IV.2018- ogłoszenie finalistów tzw. short list; V-VI.2018- prezentacje miast i wyniki.

niematerialny, czyli rozpoznawalność na arenie międzynarodowej, nowe kontakty i partnerstwa, nowe miejsca pracy czy przyciąganie wsparcia finansowego ze środków publicznych. Aplikowanie daje energię do kontynuacji „zielonych” przedsięwzięć. Według miast, które aplikowały, sam udział w procedurze konkursowej przynosi korzyści poprzez dokonanie oceny postępów oraz wytyczenie standardów w odniesieniu do innych miast. Sama nagroda pieniężna to kwota 350 tys. euro, którą miasto przeznacza na promocję wydarzenia i jej idei. ZSE w odróżnieniu do innych okazjonalnych akcji i wydarzeń, jest statusem trwałym, który **nakreśla politykę miasta na przyszłość**. W tym przypadku ma zwrotnie wzmacniać solidarność, kreatywność i jakość życia, a jednocześnie poprawiać pozycję miasta w sieciach globalnych. UMW w staraniach o tytuł ZSE podjął ponadto szereg działań, wśród których znalazły się:

- koncepcja stworzenia **zielonej, pieszo-rowerowej obwodnicy miasta wzdłuż korytarzy kolejowych tzw. Promenady Krzyckiej** (na wzór d. Traktu Hugo Richtera),
- **parki kieszonkowe** w ramach unijnego programu Horizon 2020 Grow Green, który polegał na wprowadzaniu do miasta zielonych stref,
- **zielone ściany** w lokalizacjach takich jak przy ul. Świdnickiej, wewnątrz Capitolu, pawilony na pl. Nowy Targ, Hotel Hilton, Afrykarium-Oceanarium,
- **parklety i woonyerfy** - przykładem mogła być ul. św. Antoniego, która w 2016 r. została przeorganizowana na rzecz zieleni i pieszych,
- **zielone projekty WBO**,
- program „**Zielone tętnice Wrocławia**” (2015)³²³,
- zrównoważona mobilność, rozwój alternatywnych środków transportu (rower miejski, elektryczne samochody i hulajnogi),
- mocniejsze zwrócenie się miasta w kierunku Odry – wielka modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego (2012-2016)³²⁴, która w następstwie pociągnęła za sobą zagospodarowanie wybranych bulwarów przede wszystkim w centrum miasta.

Adaptacja do zmian klimatu i szukanie oszczędności ukierunkowały działania miasta na rozwiązania pro-ekologiczne (łąki kwietne, pasy niekoszonej trawy, budowa niebiesko-zielonej infrastruktury, zielone dachy, zielone ściany, retencja wody) i przyjazne naturze (ule dla pszczoł, hotele dla owadów, domy i karmniki dla ptaków, wiewiórek, nietoperzy, zmniejszenie natężenia oświetlenia w parkach i in.) (Ryc.178 a-d). Ciekawych rozwiązań przestrzennych w zakresie zieleni poszukiwano poprzez **organizowanie konkursów** dla tak istotnych fragmentów miasta, jak: Wzgórze Andersa (SARP, 2016), plac św. Mikołaja (SARP 2017), rejon pomiędzy rzeką Oławą i ulicami Żabia Ścieżka, Traugutta, Szybka (2017).

W okresie po 2011 r. obserwowany był wzrost znaczenia **zielonej infrastruktury**³²⁵. Termin pojawił się w latach 90. XX w. i w szerokim ujęciu oznacza strategicznie zaplanowaną sieć terenów

³²³ Program „Zielone tętnice Wrocławia” – polegał na stworzeniu korytarzy zieleni wzdłuż największych arterii komunikacyjnych miasta (pięć tras wjazdowych: ul. Legnicka, Jana III Sobieskiego i B. Krzywoustego, Powstańców Śląskich i al. Karkonoska, Krakowska i Opolska oraz Żmigrodzka). W 2015 r. BRW ogłosiło konkurs na projekt nasadzeń I etapu, który obejmował odcinek ul. Legnickiej na długości 7,5 km. W 2017 r. na podstawie wygranej pracy konkursowej miał zostać opracowany Program Funkcjonalno-Użytkowy, który pozwoli na dalsze prace projektowe. Cały projekt zazielenienia ulicy miał być zakończony do końca 2018 r., a inwestycja współfinansowana ze środków unijnych (źródło: <https://www.wroclaw.pl/srodowisko/zielona-stolica-europy-zielone-tetnice-wroclawia>, dostęp: 03.02.2018). Dobrym przykładem tego, jak atrakcyjnie można zazielenić ważną arterię komunikacyjną w mieście jest ulica Passeig De St. Joan w Barcelonie.

³²⁴ Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego (WWW) – prace polegające na przebudowie m.in. infrastruktury wzdłuż Odry w Śródmieściu Wrocławia na odcinku od Mostu Grunwaldzkiego do Kępy Mieszczkańskiej. W wielu miejscach nabrzeże było w tak złym stanie, że odbudowano je praktycznie od nowa. Pogłębiono i poszerzono koryto Odry na odcinku 11 km, miejscami nawet o 30 m oraz koryto kanałów powodziowych od Opatowic do Mostów Warszawskich. Wyremontowano wiele obiektów hydrotechnicznych. Dzięki tym pracom znacznie poprawiła się przepustowość, żeglowność i zabezpieczenie przeciwpowodziowe Odry, a przy okazji rzeka stała się bardziej atrakcyjna dla mieszkańców. Wartością dodaną jest jednak to, że wzdłuż rzek i kanałów powstają nowe trasy rowerowe i piesze oraz nowe bulwary i bezkolizyjne przejścia oraz przejazdy rowerowe pod mostami. Poprawia się dostępność i ciągłość bulwarów, a Odra staje się przyjazna mieszkańcom. Szacunkowy koszt prac: 130 mln euro. (źródło: <https://doba.pl/wroclaw/artukul/dodajkomentarz/16161/23/>, dostęp: 03.02.2018).

zieleni miejskiej o różnym charakterze - parków, greenway, obszarów chronionych, otwartych, naturalnych, nieurządzonych, utrzymujących naturalne procesy ekologiczne. Komisja Europejska rozwija współczesne koncepcje nadając im rangę w dokumentach planistycznych tj. *Strategia Bioróżnorodności Unii Europejskiej* (2011). Zagadnienie wpisuje się w kontynuację spójnej sieci ekologicznej, od skali kontynentalnej (sieć Paneuropejska PEEN) do skali poszczególnych krajów (EcoNet Poland), regionów i obszarów miejskich³²⁶. Środowisko zostało uznane za jeden z elementów infrastruktury miasta, który zapewnia szeroką gamę usług ekosystemowych. Takie spojrzenie wskazuje na fakt, że ochrona środowiska ma silne uzasadnienie gospodarcze (G. Roman, Wrocławskie Forum Zieleni i Środowiska 2015).

Ryc. 178 (a-d). Wybrane proekologiczne i przyjazne naturze rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r.: skwer kieszonkowy Ptasi Zagajnik (2016) oraz hotele dla owadów przy Pergoli w Parku Szczytnickim (2018). Fot. S. Rozalski, mat. arch. ZZM, K. Głowacka-Wolf, źródło: www.wroclaw.wyborcza.pl, dostęp: 2020.

Na gruncie wrocławskim wzrost znaczenia zielonej infrastruktury wyraźniej zaobserwować można było w okresie po 2011 r. W odniesieniu systemowym były to zapisy w różnego rodzaju regulacjach i dokumentach miejskich:

- wprowadzono zarządzenie w sprawie **gospodarowania wodami opadowymi** (nr 6541/2017 z dn. 17.03.2017 r.). Idea polegała na pozostawieniu wód w miejscu ich opadu za pomocą: infiltracji, parowania czy wykorzystania „szarej” wody. Za takie działania określano również

³²⁵ Koncepcja „zielonej infrastruktury” wprowadza nowe spojrzenie na zieleni jako infrastrukturę, która równoległe z innymi komponentami pomaga lepiej formować elementy struktury miasta i zabezpiecza harmonijny rozwój środowiska miejskiego. Zielona infrastruktura szybko znalazła się w obszarze zainteresowań architektów krajobrazu. Nie tylko ze względów, że kosztuje mniej niż tradycyjne rozwiązania, ale działania z nią związane mogą obniżyć koszt oczyszczania dużych ilości wód opadowych oraz mogą pomóc gminom w redukcji wydatków na energię. Takie rozwiązania mogą też zmniejszać ryzyko zagrożenia powodziowego, poprawiają jakość zdrowia publicznego oraz redukują poziom zanieczyszczenia rzek i strumieni (Drapella-Hermansdorfer 2014a, *Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017-2030*, 2017).

³²⁶ *Unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.*

opóźnianie spływu wód, dla których nie ma możliwości lokalnego gromadzenia poprzez tworzenie przepuszczalnych lub zielonych nawierzchni i retencji;

- opracowano „*Katalog dobrych praktyk - zasady zrównoważonego gospodarowania wodami opadowymi pochodzącymi z nawierzchni pasów drogowych*” (2017). Było to narzędzie pomocnicze przy kształtowaniu optymalnego wykorzystania wód opadowych na każdym etapie procesu inwestycyjnego (od momentu planowania i projektowania zadania, poprzez jego realizację, do etapu eksploatacji). Przesłanką było upowszechnienie prostych i przyjaznych środowisku rozwiązań technicznych pozwalających na zatrzymanie deszczu w miejscu jego opadu.

Dobrym przykładem wprowadzania zielonej infrastruktury może być **projekt naukowo-badawczy Grow Green**, dofinansowany w ramach unijnego programu Horizon 2020. Inicjatywa polegała na łagodzeniu skutków ekstremalnych zjawisk pogodowych poprzez wprowadzanie mikro zieleni w postaci parków kieszonkowych, parkletów czy ogrodów deszczowych. W ramach prac zrealizowano siedem zielonych mikroobszarów oraz zieleń wzdłuż ulicy Daszyńskiego na osiedlu Ołbin (Ryc. 179)³²⁷. UMW wprowadził ponadto szereg rozwiązań technicznych stanowiących elementy zielonej infrastruktury, wśród których wymienić można: zielone ściany (w tym na budynku UMW przy ul. Bogusławskiego), na Stadionie Wrocław wykorzystanie szarej wody do obsługi toalet, przejmowanie nadmiaru wody z pl. Wolności i NFM-u do fosy miejskiej, ekobudynki UMW przy ul. Hubskiej, jak również zielone dachy i inne (<https://www.wroclaw.pl/gospodarowanie-wodami-opadowymi-we-wroclawiu>, dostęp: 05.02.2019).

Ryc. 179. Wybrane proekologiczne i przyjazne naturze rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r. - projekt GrowGreen na osiedlu Ołbin realizowany w ramach unijnego programu Horizon 2020. Fot. J. Krzeszowski, źródło: www.wroclaw.pl, dostęp: 2020.

8.5. Zmiany struktury terenów zieleni we Wrocławiu w latach 2001-2018

Na przestrzeni dwóch dekad (w latach 2000-2010 i 2011-2018) odnotowano pewne zmiany w strukturze terenów zieleni Wrocławia. Niestety, nie ma pełnej zgodności w kwestii

³²⁷ Park kieszonkowy (ang. pocket park) – niewielkich rozmiarów rozwiązanie polegające na zagospodarowaniu zieleni w przestrzeni pomiędzy budynkami, we wnętrzach kwartałów, nieużytków, pustych przestrzeni po wyburzeniach itp. Często związany jest z możliwością uprawy warzyw oraz stworzeniem miejsc rekreacyjnych (<https://www.wroclaw.pl/srodowisko/wroclaw-zielona-stolica-europy-parki-kieszonkowe-zielone-sciany-parklety-woonerfy>). We Wrocławiu przykładem mógł być skwer Ptaśi Zagajnik (0,18 ha) na osiedlu Gajowice wykonany w ramach WBO 2014. W ramach przebudowy miejsca wybudowano ścieżki, założono trawniki, małą architekturę, urządzenia do ćwiczeń i oświetlenie. Koszt prac: 330 tys. zł (Ryc. 178 a, c-d).

powierzchniowej i procentowej udziału zieleni w mieście przedstawianej przez różne źródła (Haladyn 2003 s. 16, Koniecka, Rozalski 2010 s. 43³²⁸, Kwaśniewski 2015, SUIKZP 2018, *Raport o stanie Miasta za rok 2018* s. 39³²⁹), dlatego też dla celów porównawczych powołano się głównie na dane z GUS (2001, 2010, 2018)³³⁰. Zmieniający się sposób zagospodarowania, funkcje wyznaczone w planach miejscowych, nowe zalesienia, straty zieleni pochłaniane przez inwestycje, czy wreszcie transformacje użytków rolnych, prowadzą do corocznych zmian statystycznych. Dane wymagają zatem częstej aktualizacji (Rozalski 2009). W Tabeli 48 zestawiono zmiany struktury terenów zieleni i terenów rolnych na przestrzeni lat 2001-2018. Analiza danych wykazała, że ilość terenów pozostawała na **stabilnym poziomie z odchyleniem sięgającym do 2%**. Tereny zieleni wykazały tendencję rosnącą, a tereny rolnicze malejącą. Z uwagi na rozbieżności prezentowane w różnych źródłach dane ograniczono do informacji zawartych przede wszystkim w GUS. Dane w zakresie terenów zieleni miejskiej dotyczyły wszystkich parków, zieleńców, zieleni osiedlowej - również terenów nie należących do Gminy Wrocław. Z wykazu wyłączono pozycje dotyczące: parków leśnych, terenów związanych z gospodarką leśną, zieleni cmentarną, zieleni tymczasową, zieleni nieurządzoną oraz ogrody działkowe.

Tabela 48. Struktura terenów zieleni i terenów rolnych we Wrocławiu w latach: 2001, 2010, 2018.

Objaśnienie: w kalkulacji przyjęto powierzchnię Wrocławia podawaną w GUS - 29 282 ha. Źródło: oprac. S. Rozalski na podstawie wskazanych źródeł.

Lp.	Rodzaj zieleni / Forma zieleni	Powierzchnia [ha]		
		2001 (GUS 2001)	2010 (Koniecka, Rozalski 2010 s. 43, GUS 2010)	2018 (Raport o stanie Miasta za rok 2018 s. 39, GUS 2018)
I.	Tereny zieleni miejskiej			
	Parki	781,3	818,2	803,33
	Zieleńce	122,9	129,7	133,19 (w gestii samorządów)
	Zieleń przyuliczna	469,4	506,8	557,72
	Zieleń osiedlowa	394,1	479,7	573,77
	Lasy komunalne	790,1	853,6	948,93
	Razem [ha]	2 557,8	2 788	3 016,94
	Udział zieleni w ogóle miasta	8,74%	9,52%	10,30%
II.	Tereny rolne			
	Tereny rolne w ogólnej strukturze przestrzennej miasta w tym:	42,8% 12 523 ha	44% (Kwaśniewski 2015) 12 884,08 ha (kalkulacja własna)	43% (SUIKZP 2018) 12 591,26 ha (kalkulacja własna)
III.	Razem wszystko [ha]:	15 080,80 kalkulacja własna	15 672,08 kalkulacja własna	15 608,20 kalkulacja własna
	Udział terenów zieleni i terenów rolnych w ogóle miasta	51,50%	53,52%	53,30%

W **2016 r.** UMW przeprowadził analizę zazielenienia miasta, do której wykorzystano zdjęcia lotnicze wykonywane w podczerwieni. W wyniku tej metody określono, że **51,53%** miasta pokryte jest zielenią. Jak wyliczali urzędnicy, za zieleni która złożyła się na ten wynik, rozumiano drzewa, krzewy, rośliny zielne i rośliny uprawne. Przyjęto wówczas definicję, że „zieleni Wrocławia to tereny pokryte roślinnością, o funkcjach ekologicznych, ochronnych, rekreacyjnych i estetycznych,

³²⁸ Publikacje oparte były o informacje zawarte w SUIKZP oraz dane uzyskane z ZGKiKM, jak również pozostałych jednostek miejskich, państwowych oraz organizacji społecznych.

³²⁹ W zestawieniu porównawczym przedstawiono dane za rok 2018 z uwagi na publikację nowego SUIKZP 2018.

³³⁰ Na przestrzeni lat 2001-2018, GUS zmienił system klasyfikacji danych dotyczących terenów zieleni miejskiej m.in. do wyliczeń włączono tereny zieleni cmentarnej.

biologicznie czynne, identyfikowane niezależnie od tego, jak są użytkowane oraz kto jest ich właścicielem” (*Nowe Studium Polityka Zieleni i Środowiska – Zieleń Bez Granic*, 2016). Ponad **50%** powierzchni miasta pokrywały różnorodne formy przestrzenne zieleni, pełniące funkcje ekologiczne ochronne, rekreacyjne i estetyczne. **39,3%** powierzchni miasta stanowiły tereny zieleni podstawowego systemu: nadrzeczne, leśne, rekreacyjne i wypoczynkowe oraz tereny rolniczo nieużytkowane. **18,74%** należało do terenów rolniczo użytkowanych. Z kolei **12,23%** miasta zajmowała zieleń na terenach komunikacyjnych i zabudowanych. Dane w takiej formie przedstawiono najpierw we wniosku aplikacyjnym do *Zielonej Stolicy Europy* (2016), a następnie w SUIKZP 2018. Na podstawie przytoczonych danych, można wnioskować, iż w taki sposób zmieniono metodologię wyliczeń i prezentacji danych dotyczących powierzchni terenów zieleni.

Odmienne dane dostarczał przeprowadzony w **2015 r.** „Ranking najbardziej zielonych miast Polski”, przygotowany przez MojaPolis i BIQdata. Autorzy sprawdzili udział powierzchni zajmowanej przez miejską zieleń, w tym: parki, zieleńce, zieleń osiedlową oraz obszary leśne. We Wrocławiu, udział terenów zieleni w powierzchni miasta wynosił zaledwie **12,2%** (w tym: parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej - 4,8%* oraz lasy - 7,4%) (*4,8% to udział zieleni miejskiej z wyłączeniem zieleni ulicznej, cmentarzy i lasów). Wniosków dostarczyło również porównanie zasobów zieleni różnych polskich miast będących na prawach powiatu na podstawie danych GUS (Tabela 49).

Tabela 49. Zieleń w polskich miastach na prawach powiatu w 2015 r. z wyłączeniem powierzchni lasów.

Objaśnienie: Zestawienie prezentuje łączną powierzchnię terenów zieleni w mieście, również obiekty nie będące własnością danej Gminy. Źródło: oprac. S. Rozalski na podst. danych GUS, dostęp 27.03.2018.

Lp.	I	II						
		Wrocław	Warszawa	Łódź	Kraków	Poznań	Gdańsk	Bydgoszcz
1.	Miasto							
2.	Powierzchnia [ha]	29 282	51 724	29 325	32 685	26 191	26 196	17 598
3.	Parki [ha]	819,47	929,15	588,87	394,53	347,3	210	879,4
4.	Zieleńce [ha]	129,64	198,39	105	310	90,4	146	71,6
5.	Zieleń uliczna [ha]	508,2	1 093,87	456	599,65	309	218	287
6.	Zieleń osiedlowa [ha]	452,9	1 894,28	907,57	854	609	404	535,6
7.	Cmentarze [ha]	141,17	372,11	224,5	138,05	252	92,8	98,9
8.	Udział zieleni w mieście (z wyłączeniem lasów)	7,0%	8,7%	7,8%	7,0%	6,13%	4,1%	10,6%

W przedstawionym zestawieniu pod względem udziału zieleni miejskiej w powierzchni miasta Wrocław plasował się w środku na tle innych ośrodków. Ważnym jest, że prezentowane statystyki nie uwzględniały lasów, które często zawyżają „zielony wynik”. GUS pod pojęciem „powierzchnia terenów zielonych” przyjmował formy zieleni takie, jak: parki spacerowo-wypoczynkowe, zieleńce, zieleń uliczną oraz tereny zieleni osiedlowej. W opracowanym przez autora zestawieniu uwzględniono dodatkowo powierzchnię cmentarzy, która również podnosi końcowy wynik. Wpływ na prezentowane dane miały uwarunkowania przestrzenne miast (powierzchnia, liczba mieszkańców). Przykładowo najwięcej parków było w największej powierzchniowo **Warszawie** (jak wynika z danych GUS na terenie stolicy znajdowało się 32 km² terenów zieleni). Pod względem ilości terenów zieleni stolica była bezkonkurencyjna. Innym kryterium mającym wpływ na statystyki była powierzchnia terenów chronionych w mieście (parki krajobrazowe, rezerwy, obszary chronionego krajobrazu). Przykładowo w **Kielcach** 81 km² (74% powierzchni miasta) stanowiły obszary chronionego krajobrazu. Ponad 60 km² obszarów chronionych można było znaleźć również w **Gdańsku** i **Bydgoszczy**. W Warszawie obszary prawnie chronione (m.in. rezerwy, parki krajobrazowe) zajmowały 122 km².

Rankingi budowane były także w oparciu o powierzchnię terenów zieleni (ha) w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (różna ilość mieszkańców i gęstość zaludnienia uwzględniana w rankingach). Przykładowo **Bydgoszcz** na 1000 mieszkańców posiadał aż 3,8 ha terenów zieleni. To prawie trzy razy wyższy wynik niż w Szczecinie i Zielonej Górze, gdzie na 1000 mieszkańców było po 1,4 ha. Bydgoszcz

zajmował również wysoką pozycję pod względem powierzchni obszarów chronionych. Na 1000 mieszkańców przypadało 16,9 ha takich terenów.

Inaczej dane prezentowały się, gdy w statystykach uwzględniane były lasy. Wówczas **Sopot**, **Zielona Góra** i **Katowice** byłyby najbardziej zielonymi miastami w Polsce. W **Sopocie**, aż 59% miasta zajmuje zieleń (same lasy rozciągają się na wzgórzach otaczających Operę Leśną, a ich łączna powierzchnia odpowiada ponad połowie powierzchni miasta), **Zielona Góra** 46% (miasto bardzo poszerzyło swoje granice biorąc w miejski obręb lasy tzw. Bory Zielonogórskie, poza lasami, tereny zieleni zajmowały tam niespełna 3% powierzchni miasta). **Jelenia Góra** w granicach miasta miała 38% zieleni. **Katowice** - stolica ciężkiego przemysłu - tereny zieleni stanowiły 40% powierzchni miasta (w południowej części znajduje się ponad 100 ha rezerwat przyrody - pozostałość Puszczy Śląskiej, czyli Las Murckowski). Z kolei gdybyśmy wzięli pod uwagę wyłącznie zieleń miejską (bez lasów), pierwsze miejsce zająłby **Chorzów**, w którym parki, zieleńce i inne tereny zieleni zajmują aż 22% powierzchni miasta (prawie 17% obszaru zajmują: Park Śląski, ogród zoologiczny oraz zespół przyrodniczo-krajobrazowy Żabie Doły położony na granicy z Bytomiem i Piekarami Śląskimi).

Podsumowując rozważania na temat zmian struktury terenów we Wrocławiu w latach **2011-2018** można zauważyć, że udział zieleni oscyluje na poziomie **8-10%** powierzchni miasta, co stanowiło ok. **2,5-3 tys. ha**. W wyliczeniach uwzględniono lasy komunalne. Największą formą terenu przez cały okres pozostawały tereny rolne, których powierzchnia utrzymywała pułap ok. **43%**, co stanowiło ok. **12,5 tys. ha**. Z przedstawionych danych wynika, że powierzchnia zajmowana przez zieleń miejską jest dość stabilna. Największą powierzchniowo formą zieleni były **lasy**, które uwzględniano w ogólnej statystyce udziału terenów zieleni w stosunku do całkowitej powierzchni miasta. W wyniku tego, udział terenów zieleni był zawyżany. **Tereny rolne** teoretycznie mogłyby stanowić rezerwę dla kształtowania nowych terenów zieleni. Zasoby zieleni są zasobem **dynamicznym**, będącym pod władaniem wielu administratorów, a ich wielkość i funkcja ulegają ciągłym przemianom, stąd wymagają częstej aktualizacji danych. Osobną kwestią jest udział terenów zieleni, z których wrocławianie naprawdę mogą korzystać. Część terenów zieleni to obszary **niedostępne** (chronione pola wodonośne, tereny prywatne), **dostępne za opłatą** (ogród zoologiczny, botaniczny) lub **dostępne czasowo** (ogródki działkowe, cmentarze, tereny rolnicze, zieleń hoteli i firm). Analizę zmian struktury terenów zieleni we Wrocławiu w latach 2011-2018, podobnie jak w okresie wcześniejszym utrudnia **brak dostępu do przejrzystych, pełnych i dokładnych publikacji danych**. Z drugiej strony problemów dostarcza **niejednoznaczna klasyfikacja danych** (różnorodny sposób prezentacji danych i stosowanej terminologii). Na przestrzeni lat zmianie poddaje się metodę wyliczeń statystycznych, co uniemożliwia szybką analizę, porównywanie zasobów pomiędzy latami i wyciąganie wniosków popartych liczbami. **Rankingi**, które porównują zieleń w miastach oparte są o różne kryteria. Różnorodne uwarunkowania przestrzenne i zasobowe miast, różną gęstość zaludnienia, ilość obszarów chronionych, kompleksów leśnych w granicach miast, itp. Takie specyfikacje dostarczają trudności w jednoznacznym porównaniu udziału terenów zieleni między miastami. Sytuacja wrocławaska jest odzwierciedleniem tendencji europejskich i potrzeb lokalnych. Jednocześnie coraz bardziej widoczne są tendencje zrównoważonego rozwoju (Natura 2000, zalesienia) i partycypacji społecznej – zmierzające do przyznania zieleni coraz większych praw.

8.6. Podsumowanie

Perspektywa czasowa po zakończeniu okresu badawczego to czas kontynuacji i finalizacji rozpoczętych wcześniej przedsięwzięć w założeniach zieleni ujętych w programach i strategiach miasta. To również rozpoczęcie nowych zamierzeń, często towarzyszących organizacji wielkich wydarzeń kulturalnych lub sportowych. Najważniejsza jednak wydaje się być zmiana optyki samorządu wobec znaczenia zieleni dla rozwoju miasta i jego mieszkańców. „**Zielony Wrocław**” staje się najważniejszym celem polityki miejskiej na najbliższe lata, a **zieleń i przyroda pełnoprawnym lub nawet dominującym elementem struktury przestrzennej miasta** (Priorytet pierwszy wg *Założeń polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia na 2018 rok*). Wzrasta znaczenie **zielonej infrastruktury**,

która docelowo ma stanowić „strategicznie zaplanowaną sieć przyrodniczą, składającą się z obszarów naturalnych i półnaturalnych, zaprojektowaną i zarządzaną w sposób mający zapewnić szeroką gamę **usług ekosystemowych**, będących podstawą wysokiej jakości życia mieszkańców” (*Założenia polityki...* 2018). Takie podejście określane jest mianem inwestowania w dobrobyt społeczeństw. Priorytetowe traktowanie zieleni wskazują najważniejsze dokumenty planistyczne (*Strategia 2030*), przestrzenne (SUiKZP 2018) i polityki społeczno-gospodarczej (*Założenia polityki...* 2018). Równolegle podejmowane są starania o tytuł **Zielonej Stolicy Europy** i mimo dwóch niewygranych aplikacji, proces samego przygotowania był dla miasta pewnego rodzaju **diagnozą**, która określiła braki i zaległości, ale też wyeksponowała wartościowe i godne uznania zamierzenia, zrealizowane w ostatnich dekadach. Aplikacja do konkursu z jednej strony była wyzwaniem, ponieważ stanowiła całościową inwentaryzację stanu obecnego, ale z drugiej rodzajem społecznego przyrzeczenia dotyczącego priorytetowego traktowania przedsięwzięć środowiskowych, w tym zieleni. **Narzędzia partycypacji społecznej**, takie jak WBO i coraz częstsze konsultacje społeczne dostarczały analiz i wniosków. Ujawniały braki związane z bazą wypoczynku, sportu oraz rekreacji, jak też pokazały, jak mała jest wiedza społeczna w temacie szacowania kosztów, znajomości barier formalno-prawnych czy innych uwarunkowań stojących na przeszkodzie inwestycji w założeniach zieleni.

Pod względem organizacyjnym pożądanym postulatem wydaje się przeniesienie stanowiska Miejskiego Architekta Krajobrazu na poziom Architekta Miasta w Departamencie Strategii i Rozwoju Miasta UMW. Ogrodnicy Miejscy odpowiedzialni za poszczególne dzielnice powinni pozostać w jednostce operacyjnej jaką jest ZZM. Wskazaniem byłoby wydzielenie pionu do obsługi zadań WBO i potrzeb społecznych, jako dodatkowej agendy, niezwiązanej z realizacją podstawowych i wieloletnich działań ZZM. Scalenia i koordynacji wymagałoby połączenie długofalowej polityki miasta z zadaniami bieżącymi jednostek operacyjnych. Wypracowania potrzebują również metody realizacji inwestycji liniowych w terenach zieleni, leżących w gestii wielu podmiotów (UMW, Skarb Państwa, właściciele prywatni). Obsługa dużych kosztowo i powierzchniowo zadań w założeniach zieleni powinna być przydzielona do jednostek specjalizujących się w złożonych inwestycjach miejskich, przy udziale inspektorów ZZM, którzy doradzą w kwestii późniejszej pielęgnacji zieleni.

Rozdział 9 – Podsumowanie pracy i wnioski końcowe

W momencie gdy autor rozpoczął badania wrocławskich założeń zieleni **nie było jeszcze wypracowanej odpowiedniej polityki gromadzenia, liczenia i kwalifikowania danych** na ten temat. W ZZM okres 2000-2010 był początkiem budowania procedur postępowania oraz **wstępnej cyfryzacji**. Autor zmierzył się z bardzo trudną materią, gdyż bazował na materiałach źródłowych, analogowych, papierowych, nigdzie niedostępnych poza jednostką ZZM. W ówczesnym czasie nie było powszechnej rejestracji problemów z jakimi zmagali się pracownicy administracji, ani też ogólnodostępnych baz danych. Brakowało kompletnia szczegółowych informacji o realizacjach w obiektach (koszty, zakres pracy). Dokumentacja w tym zakresie była nieuporządkowana i rozproszona, stąd pozyskanie wielu informacji wymagało od autora indywidualnych wywiadów z pracownikami. Obecnie trudno jest o dostęp do tamtych danych, gdyż **w Internecie nie publikowano materiałów** z początków dekady, ich digitalizacja w urzędach nie należała do obowiązkowej praktyki, a obecnie jest to praktycznie niemożliwe, ponieważ dokumenty z czasem uległy **zniszczeniu, rozproszeniu, archiwizacji i nie są już dostępne**. Kolejnym problematycznym obszarem był **brak kompletności, jednolitości i ciągłości** prezentowanych danych statystycznych na temat zieleni w poszczególnych źródłach. Dane zbierane zarówno przez GUS, jak i UMW były prezentowane w różny sposób, ponadto na przestrzeni lat zmieniał się sposób ich liczenia. Autor musiał korzystać jednocześnie z wielu źródeł, stąd przedstawiony materiał to jego własna aproksymacja.

W toku badań doktorant uzyskał zgodę ZZM na poszukiwania danych, dzięki czemu zostały odpowiednio zinwentaryzowane i uporządkowane, tym samym stały się wiarygodnym materiałem wyjściowym. Prezentowana rozprawa ma charakter źródłowy, historyczny i dokumentacyjny. W ujęciu **źródłowym** część danych opublikowano po raz pierwszy i wywodzą się od podmiotów oraz osób odpowiedzialnych za realizację prac. Rozprawa nie bazuje na innych opracowaniach, a głównie na danych pozyskanych przez autora w ZZM, którego jest pracownikiem. W wymiarze **historycznym** badania dotyczyły rejestracji okresu, który już minął. Autor dokonał kwerendy materiałów archiwalnych, które zostały zlikwidowane lub rozproszone i obecnie są trudne do zlokalizowania. Praca jest opracowaniem **dokumentacyjnym**, ponieważ zebrane dane mają wartość dowodową i informacyjną. Intencją autora była dokumentacja szczegółowych informacji, aby rozprawa stanowiła źródło danych dla jak najszerszej grupy zainteresowanych. Uzupełnia lukę wiedzy na temat współczesnych założeń zieleni miejskiej Wrocławia. Opracowanie może posłużyć każdemu, kto chciałby poznać działania instytucji odpowiedzialnych za zarządzanie tym obszarem. Pomimo, iż praca i zawarte w niej wnioski skoncentrowane były na Wrocławiu, to mogą być wykorzystane dla przemyśleń również w innych ośrodkach. Materiał może posłużyć jako podstawa dla wszystkich innych prac na temat zieleni Wrocławia. Poszczególne problemy zostały przedstawione przez autora zarówno z **perspektywy urzędnika**, jak i **mieszkańca**, co pozwoliło na transparentną prezentację informacji, działań i kulisów funkcjonowania ZZM. Takie podejście może przybliżyć wiedzę o innych podobnych jednostkach w Polsce oraz na całym świecie.

Najważniejszym osiągnięciem autora było **stworzenie katalogu prac** w obiektach z lat 2000-2010, który usystematyzował dane finansowe, liczbowe i merytoryczne. Dane w tak syntetycznej postaci zostały opublikowane po raz pierwszy i nie są dostępne w innych miejscach. Opracowanie może stanowić punkt wyjściowy dla kart założeń zieleni we Wrocławiu oraz innych miastach. Autor dokonał oceny skuteczności planowania, usystematyzował i uporządkował strukturę zarządców terenów zieleni we Wrocławiu, zidentyfikował bariery w etapach cyklu życia projektu, opracował kalendarium prac, które może stanowić zaczątek dla stworzenia kroniki dokonań w tym obszarze. Zaprezentowany materiał stanowi popularyzację dorobku w zakresie wrocławskich założeń zieleni.

9.1. Zmiany w podejściu do kształtowania zieleni 1990-2018

Autor analizując **prace we wrocławskich założeniach zieleni w latach 2000-2010** na podstawie wstępnego rozpoznania przyjął tezę, że działania z tego okresu miały **charakter głównie konserwatorsko-interwencyjny**. Aby zweryfikować to stwierdzenie przeprowadził szczegółową inwentaryzację **95 prac** wykonanych przez ZZM oraz inne podmioty, w tym analizy terenowe, bibliograficzne i ikonograficzne (Część 2 - Katalog)³³¹. Ponadto, aby nadać szerszego spojrzenia i zweryfikować czy okres 2000-2010 różnił się od okresu poprzedzającego i następującego po nim, autor wykroczył poza okres badawczy do **lat 90.**, w którym dokonał przeglądu **22 prac** w założeniach zieleni (por. 3.2.1.), jak również **lat 2011-2018**, gdzie zidentyfikował **130 prac** (Część 2 - Suplement)³³². Łącznie 10-letni okres badawczy został rozszerzony do analizy niemal 30 lat. Autor przeprowadził wizje lokalne na terenie kilkudziesięciu założeń zieleni w miastach Polski, Europy oraz Stanów Zjednoczonych dla celów porównawczych. W poszukiwaniu różnic pomiędzy poszczególnymi okresami pomogły **pytania badawcze** postawione przez autora, które dotyczyły charakteru prac w tamtych latach. Takie podejście pozwoliło na sprecyzowanie indywidualnej charakterystyki założeń zieleni w latach 2000-2010 i udowodnienie postawionej tezy, jak również pokazało, że zmieniły się oczekiwania miasta i potrzeby mieszkańców w tym obszarze. Wynikiem badań jest **katalog prac w założeniach zieleni** zawierający dane parametryczne, niespotykane w pracach naukowych, gdyż oparte na informacjach zebranych bezpośrednio w ZZM, dotychczas nigdzie niepublikowanych, pozyskanych w drodze indywidualnych wywiadów oraz kwerendy materiałów archiwalnych, rozproszonych lub zlikwidowanych. Zazwyczaj dostęp do tego typu dokumentacji posiadają wyłącznie pracownicy jednostek administracyjnych.

Punktem odniesienia dla badań **były dwie płaszczyzny**. Pierwsza związana była z funkcjonowaniem samorządu terytorialnego Wrocławia bazującego na przesłankach nowego ustroju i związanymi z tym ambicjami i rosnącą samoświadomością władz miasta, wynikiem której w 2000 r. został utworzony ZZM. Druga skorelowana była ze społecznością międzynarodową, odpowiedzialną za uchwalenie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (2000), która zaczęła porządkować pewne zagadnienia związane z tą problematyką. Na tle EKK autor oparł swoje analizy sposobu funkcjonowania ZZM zadając pytania czy nurty konwencji były reprezentowane w poszczególnych zadaniach i czy okres 2000-2010 można wydzielić jako charakterystyczny w stosunku do okresów obrzeżnych. Pomimo, że w latach 90. EKK jeszcze nie funkcjonowała to Wydział Rolnictwa, Leśnictwa, Zieleni Miejskiej i Ochrony Środowiska UMW (późniejszy Wydział Ochrony i Kształtowania Środowiska) antycypował działania związane z kierunkami określonymi później przez ten dokument. W sensie **metodycznym** autor wziął pod uwagę proporcje pomiędzy działaniami UMW a filarami EKK: ochroną, gospodarowaniem i planowaniem. Celem było ustalenie dominujących kierunków postępowania i znalezienie cech charakterystycznych dla pierwszego okresu działalności ZZM (Ryc. 180).

W roku **1989** w Polsce rozpoczęła się transformacja ustroju, która pociągnęła za sobą reformę administracji i pierwsze wolne wybory samorządowe w **1990 r.** Okres ten był związany z tworzeniem podstawowych struktur miejskich mających na celu uporządkowanie Wrocławia, a także utrzymanie i rewaloryzację istniejących zasobów zieleni. W latach 90. w wyniku Ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym powstało pierwsze SUIKZP (1998), które pod względem planistycznym zakładało pasmowe utrzymanie zieleni w stosunku do głównych rzek. Lata te charakteryzowała największa powierzchniowo ilość zalesień na tle kolejnych dekad. Wynikało to po części ze specyfiki ówczesnego Wydziału UMW, który w dużej mierze zajmował się problematyką ekologiczną, a w mniejszym

³³¹ Część 2 - Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010. Na potrzeby rozprawy autor zebrał i uporządkował szczegółowe dane na temat 77 reprezentatywnych prac w założeniach zieleni we Wrocławiu (w tym: 60 prac zrealizowanych przez Zarząd Zieleni Miejskiej, 11 prac zrealizowanych przez inne jednostki organizacyjne Urzędu Miejskiego Wrocławia, Województwa Dolnośląskiego, instytucje tj. szkoły wyższe, klasztory, Archidiecezję Wrocławską oraz inne podmioty, jak również 6 prac polegających na zakładaniu parków i upraw leśnych zrealizowanych przez ZZM we Wrocławiu).

³³² Część 2 suplement - Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018.

stopniu brał udział w typowych pracach w założeniach zieleni, chociaż podjęto kilka znaczących działań. Do przykładów należały rewaloryzacje wybranych wartościowych zasobów krajobrazowych w różnych lokalizacjach miasta, w tym prace w Parku Brochowskim, Leśnickim, Złotnickim i na Placu Kościuszki. Dużych trudności przysporzyła powódź w 1997 r., kiedy w wyniku działań ratunkowych trzeba było podjąć zabiegi renowacyjne w wielu parkach i sąsiedztwie Odry. Pewnym osiągnięciem było ustalenie granic Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego, co miało znaczenie dla rewaloryzacji Ogrodu Japońskiego i prac w Parku Szczytnickim, które pokazały klasę przestrzeni publicznej i zwróciły uwagę społeczną. Pod względem działań ochronnych rozpoczęto renowację Starego Miasta i przestrzeni w jego sąsiedztwie, w kierunku wyznaczonym przez ówczesnego Prezydenta B. Zdrojewskiego. Pod koniec lat 90. zaczyna się rodzić patriotyzm lokalny, a miasto szuka pomysłów poprzez konkursy (Centrum Edukacji Ekologicznej i Zielony Klin Wrocławia). Przeprowadzone działania uwidoczniły potrzebę profesjonalnego podejścia do kształtowania zieleni, czego efektem było późniejsze wyodrębnienie ZZM (Uchwała Rady Miejskiej w grudniu 1999 r.). Drugą przesłanką mówiącą za wydzieleniem ZZM ze struktury UMW była prawdopodobnie potrzeba uniknięcia konfliktu interesów i rozdzielenie organów nadzorujących od wykonawczych. Badania przeprowadzone przez autora wykazały, że lata 90. w pracach UMW charakteryzowała różnorodność działań z wyróżnieniem zagadnień ochronnych w odniesieniu do późniejszych nurtów EKK.

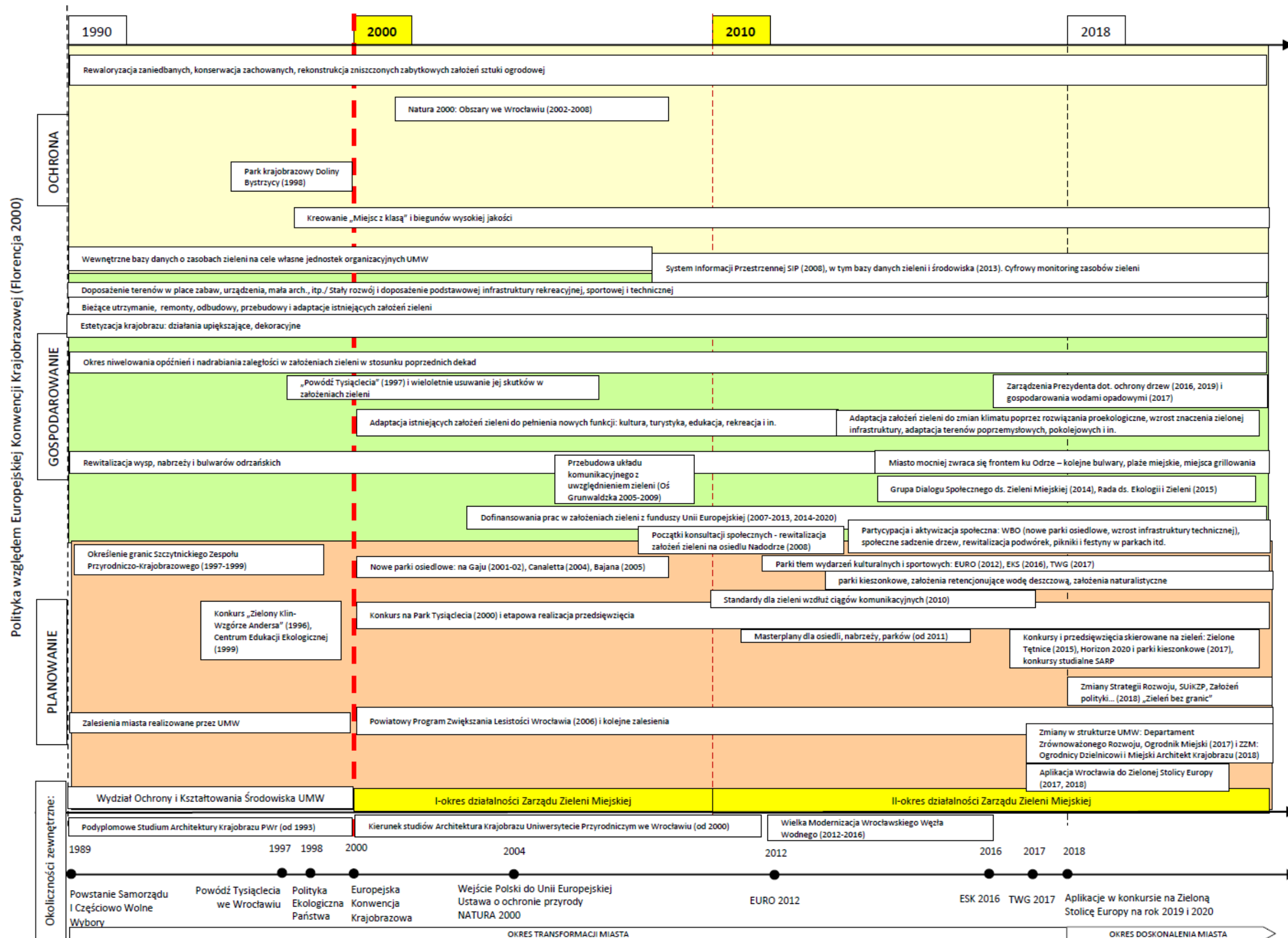
Drugi **okres 2000-2010**, obejmujący badania niniejszej pracy, dotyczył formowania ZZM i związanych z tym prac konserwatorsko-interwencyjnych założeń zieleni. Pod kątem ochrony działania UMW skoncentrowane były na kreowaniu „miejsc z klasą” i dążeniu do przywrócenia historycznej postaci wielu parków. Nurt konserwatorski wyrażono w realizacjach takich, jak Ogród Staromiejski, Park Południowy, Ogrody Biskupie, ogrody barokowe Ossolineum i dawny ogród Spätgenów. Prace w Parku Szczytnickim oraz rewaloryzacja Pergoli z fontanną pomogły we wpisaniu Hali Stulecia na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (2006), z kolei działania w rejonie Rynku przyczyniły się do utworzenia parku kulturowego „Stare Miasto” (2014). Gospodarowanie krajobrazem istniejących terenów zieleni wyrażono poprzez prace na wyspach odrzańskich (Wyspa Słodowa, Piaskowa, Opatowicka), w wyniku których założenia oddano młodzieży lub idei parku sportu. To czas inicjowania lokalnych programów rewitalizacji i reakcja na potrzeby społeczne, które coraz częściej uwzględniały osiedlowe założenia zieleni (założenia na osiedlu Nadodrże m.in skwer na pl. św. Macieja). Po wejściu Polski do Unii Europejskiej (2004) dofinansowania uzyskują wybrane prace w założeniach zieleni. Jest to również ratyfikowania przepisów unijnych, w tym postulatów EKK. Podejmowano pierwsze próby przebudowy większych części miasta z zachowaniem zieleni w pasie drogowym (przebudowa zieleni Osi Grunwaldzkiej). Utrzymano dotychczasowe uwarunkowania planistyczne w stosunku do zieleni. Planowanie nowych założeń odzwierciedlały zalesienia realizowane przez ZZM, jak również konkurs na Park Tysiąclecia-Milenijny. W poszczególnych rejonach zrealizowano niewielkie parki osiedlowe (Park Słoneczny na Gaju, przy ul. Bajana i ul. Canaletta), które powstały w wyniku kształtowania krajobrazu zdegradowanego na harmonijny. Przeważała ilość zrewaloryzowanych założeń zabytkowych w stosunku do nowych parków osiedlowych. O ile te pierwsze podnosiły wizerunek miasta, zwiększały ilość turystów, to drugie zapewniały podstawowe potrzeby rekreacji i wypoczynku większości mieszkańców. W działaniach UMW dominują prace konserwatorsko-interwencyjne, które wpisują się w nurty ochrony i gospodarowania krajobrazem EKK.

Trzeci okres **2011-2018**, już po zakończeniu badań, to widoczny wzrost znaczenia partycypacji społecznej, odpowiedź na zmiany klimatu, które dały wyraz planowaniu nowych założeń zieleni osiedlowej, zmiany zasad utrzymania i pielęgnacji zieleni oraz wzmocnienie infrastruktury istniejących parków. Następuje wyjście z działaniami poza centrum miasta w kierunku osiedlowych założeń zieleni, związane z tworzeniem lokalnych centrów aktywności. Nowa Strategia Rozwoju i SUIKZP (2018) otwierają politykę zieleni i środowiska z rozbiciem szczegółowym na konkretne osiedla, co jednocześnie zmienia podejście do działań w mieście. Kierunek planowanie nakreślają próby uzyskania tytułu Zielonej Stolicy Europy, jak również koncepcje większych obszarowo terenów zieleni (Południowy Klin Wojszycki). Następują zmiany w strukturze UMW: Departament Zrównoważonego Rozwoju, Ogrodnik Miejski (2017) i ZZM: Ogrodnicy Dzielnicy i Miejski Architekt

Krajobrazu (2018). Zieleń staje się elementem konkursów (Horizon 2020, Zielone tętnice). Duże imprezy sportowe i kulturalne były szansą na rozwój kolejnych założeń zieleni. Gospodarowanie istniejącymi założeniami zieleni można scharakteryzować głównie poprzez interwencje i projekty zgłaszane do WBO. Miasto mocniej zwraca się frontem ku rzekom Odrze i Oławie, dzięki czemu powstają kolejne bulwary (bulwar Dunikowskiego, Zienkiewicza, bulwar nad Oławą), plaże miejskie, miejsca do grillowania. Pojawiają się przedsięwzięcia o charakterze proekologicznym związane z zagospodarowaniem dawnych wyrobisk i terenów zdegradowanych (Cegielnia Stabłowicka, Biopark Doliny Ślęzy, zagospodarowanie przy Wzgórzu Gajowym). Nurt ochrony wyrażała kontynuacja i finalizacja rewaloryzacji założeń zabytkowych (Promenady Staromiejskiej przy Narodowym Forum Muzyki, Parku Szczytnickiego przy Pawilonie Czterech Kopuł oraz zieleni w historycznym osiedlu WUWA). Działania UMW w odniesieniu do EKK można scharakteryzować jak utrzymanie poprzednich kierunków ze skupieniem większej uwagi na planowaniu nowych założeń zieleni.

Podsumowując, Wrocław na przestrzeni ostatnich 30 lat przeszedł drogę **transformacji** w zakresie podejścia do założeń zieleni miejskiej. Od utrzymania i ochrony (1990-1999), poprzez rewaloryzację założeń istniejących (2000-2010), do doskonalenia i starań o tytuł „Zielonej Stolicy Europy”. Zmieniło się również podejście samych mieszkańców, którzy coraz bardziej interesują się miastem, swoim otoczeniem i aktywniej biorą udział w decydowaniu o przestrzeni. Trudno jest o jednoznaczną ocenę wartości przedsięwzięć podejmowanych przez UMW w latach 2000-2010, gdyż biorąc pod uwagę perspektywę władarzy, którym zależało na rozwoju Wrocławia na arenie międzynarodowej, priorytet miały duże i kosztowne inwestycje infrastrukturalne (komunikacja, lotniska, obiekty sportu i kultury), o znaczeniu strategicznym z punktu widzenia biznesu, nauki i gospodarki. Stąd przyrodniczy punkt widzenia był na dalszym planie. Zmiana optyki samorządu skierowana na środowisko i zielen nastąpiła w 2018 r. Efekty tych polityk będą możliwe do oceny dopiero w następnych latach. Z racji krótkiej perspektywy czasowej nie jesteśmy w stanie precyzyjnie oceniać konsekwencji działań podejmowanych w poszczególnych okresach. Przegląd prac z lat 90. i okresu 2011-2018 został przeprowadzony ogólnie, w stosunku do szczegółowych badań okresu 2000-2010, niemniej dał pogląd na temat zmian i kierunków, w których podążają wrocławskie założenia zieleni. Pełna i miarodajna ocena zjawisk wymagać będzie długoterminowej perspektywy czasowej. Przytoczone w pracy materiały dowodzą, że okresy różnią się między sobą. Przegląd prac w okresie niemal 30 lat pozwolił stwierdzić, że z biegiem czasu słabnie nurt ochrony założeń zieleni na rzecz planowania nowych obiektów. Zrewaloryzowane założenia przechodzą do bieżącego utrzymania, co wymaga gospodarowania nimi. Wspólnym mianownikiem jest interwencjonizm, który de facto pojawia się w każdym z okresów i działał zarówno na zasadzie reakcji wobec potrzeb miasta i mieszkańców, jak i działań ratunkowych związanych z usuwaniem skutków klęsk żywiołowych. Na przestrzeni 20 lat ZZM przeszedł ewolucję w charakterze realizowanych zadań oraz reagowania na potrzeby społeczne. Lata 2000-2010 wymagały specjalistycznej wiedzy w zakresie konserwatorskim, która z czasem wymagała poszerzenia o aspekty społeczne i proekologiczne. Największe zmiany organizacyjne w strukturze ZZM nastąpiły w 2018 r. i były związane z utworzeniem stanowiska Miejskiego Architekta Krajobrazu oraz dzielnicowych Ogrodników Miejskich, co było spowodowane nowym spojrzeniem na zarządzanie oraz nadzorem nad wrocławskimi terenami zieleni.

Synteza najważniejszych procesów w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 1990-2018 na tle Europejskiej Konwencji Krajobrazowej została przedstawiona na ryc. 180.

Ryc. 180. Synteza najważniejszych procesów w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 1990-2018 na tle Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Objasnienie: poszczególne działania mogą dotyczyć jednocześnie kilku celów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej i mogą się wzajemnie przenikać. Źródło: oprac. S. Rozalski.

9.2. Charakterystyka założeń zieleni w latach 2000-2010

Autor przeprowadził badania **95 reprezentatywnych prac** w założeniach zieleni miejskiej Wrocławia z lat 2000-2010, które wpisują się w poszczególne filary Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. W odniesieniu do jej celów, działania kształtowały się następująco: **ochrona (36 prac), gospodarowanie (45 prac), planowanie (14 prac)**. Analizy przeprowadzono zarówno pod kątem statystyki, jak i charakteru prac. Z badań wyłączono prace utrzymaniowe, porządkowe i przyuliczne (por. 1.2.).

Rezultatem badań była **charakterystyka wrocławskich założeń zieleni w latach 2000-2010**, którą autor uzyskał w wyniku usystematyzowania zebranych danych parametrycznych (wskaźniki ilościowe, powierzchniowe i finansowe) oraz istotnych informacji decydujących o podjęciu działań konserwatorsko-interwencyjnych.

Badania ilościowe dostarczyły **danych statystycznych**. W 2010 r. pod ZZM znajdowało się **6 959 ha** terenów zieleni i otwartych, co stanowiło **23,76% powierzchni miasta** (por. Rozdział 7). Szacunkowe koszty zagospodarowania założeń zieleni we Wrocławiu na przestrzeni lat 2000-2010 wynosiły średnio **1,69 mln zł/ha**, co stanowi **169 zł/m²**, natomiast koszt założenia wielkoobszarowych upraw leśnych wynosił średnio **27 tys. zł/ha** (por. 4.4.). Średnie koszty utrzymania terenów zieleni wynosiły następująco: parki i zieleńce **12 186,44 zł/ha** (1,22 zł/m²) oraz lasy i zalesienia **1 429,8 zł/ha** (0,14 zł/m²) (por. 6.1.6.). Budżet przeznaczany przez miasto na utrzymanie zieleni wynosił od **17,36 mln zł** w 2001 r. do **30,85 mln zł** w 2010 r., co stanowiło średnio **1% ogólnego budżetu Gminy Wrocław** (por. 5.1.3.). Zaprezentowane dane miały na celu uświadomienie z jakim rzędem kosztów i z jak dużym niedofinansowaniem zieleni mamy do czynienia.

Jako materiał dowodowy przedstawiono specyfikę współczesnych realizacji w miejskich założeniach zieleni, pod kątem rodzaju zadań, lokalizacji, zakresu prac, czasu, kosztów i struktury własności, na tle przeglądu współczesnych tendencji i nowych wyzwań. Kompleksowe podejście do tematu pozwoliło na wyeksponowanie charakterystyki najważniejszych działań w kontekście celów EKK:

- **Pod względem ochrony:**

- W ramach działań konserwatorskich dominowały prace związane z rewaloryzacją i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych (26 prac), rekonstrukcją (9 prac), zaś pod względem programu tematycznego prace najczęściej dotyczyły sportu, rekreacji i wypoczynku (18 prac) oraz działań upiększających (13 prac) (por. 2.3.1.);
- Prace koncentrowano w centralnej części miasta, w zespołach zabytkowych, nabrzeżach w śródmieściu, mniej w peryferyjnych częściach miasta i osiedlach;
- Dawało się zauważyć wielofunkcyjność programu założeń zieleni i przewagę względów konserwatorskich oraz praktycznych nad oryginalnością i nowoczesnością;
- Umiejętnie łączono historyczne wzorce estetyczne ze współczesnym zapotrzebowaniem na funkcje i normami w zakresie bezpieczeństwa użytkowników;
- Założenia zabytkowe chroniono poprzez wprowadzanie: ogrodzeń, wygrodzeń, strefowania - pod kątem bezpieczeństwa, trwałości, zapewnienia wegetacji roślinom;

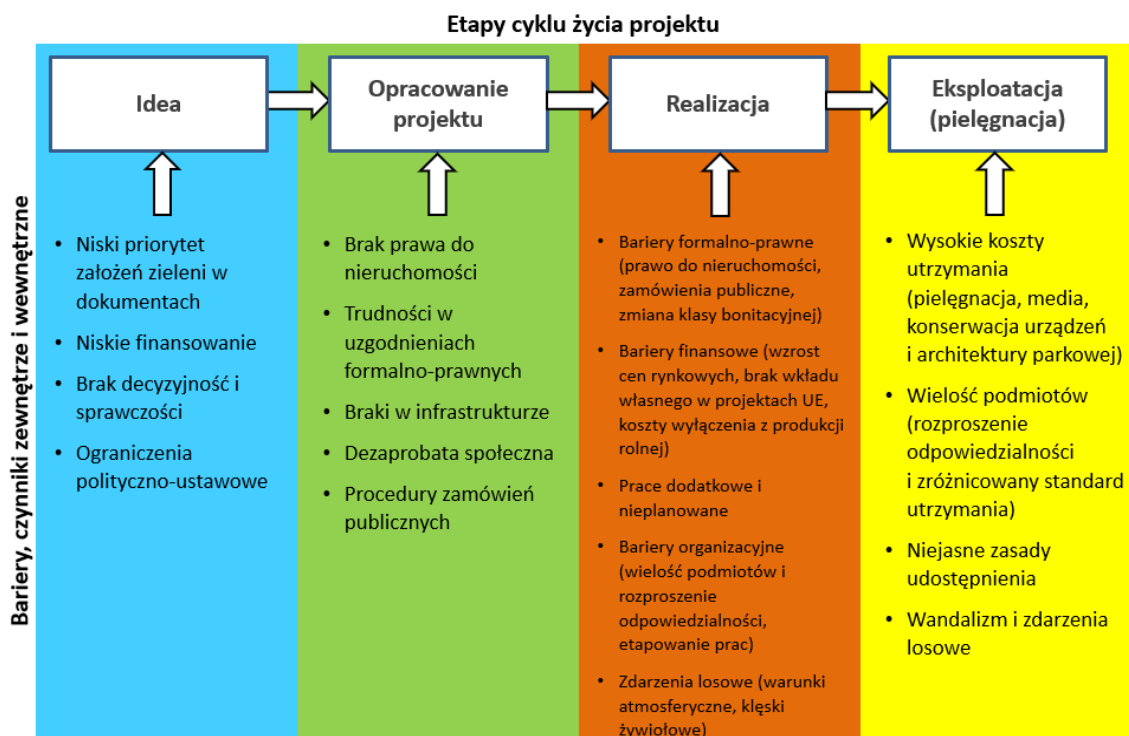
- **Pod względem gospodarowania:**

- Nurt kultury krajobrazu wyrażano w kontynuacji prac w założeniach istniejących (13 prac) oraz działaniach interwencyjnych (29 prac), gdzie wypełniano głównie potrzeby sportu, rekreacji i wypoczynku (24 prace), działania upiększające (13 prac) oraz względy semantyczne (9 prac);
- Prace adaptacyjne założeń istniejących dotyczyły nowej funkcji, modernizacji lub rozbudowy w zakresie bezpieczeństwa, doposażenia, uporządkowania;
- Następował systematyczny wzrost standardu, wyposażenia założeń zieleni i jakości wykonania prac z uwzględnieniem nowych technologii w celu oszczędności;

- o Stosowano rozwiązania oparte na materiałach trwałych jak: kamień, beton, stal, materiał roślinny odporny na warunki miejskie, a także materiałach bezpiecznych: nawierzchnie poliuretanowe, certyfikowane urządzenia, atesty jakości i in.;
- **Pod względem planowania:**
 - o W ramach transformacji krajobrazu spotykano głównie prace związane z naturyzacją poprzez nowe zalesienia (11 prac) oraz zagospodarowanie terenów zdegradowanych (3 prace), gdzie program był związany z ekologią (10 prac) oraz sportem, rekreacją i wypoczynkiem (3 prace);
 - o Nieliczne, nowe parki osiedlowe powstawały na terenach zniszczonych przez powódź, obszarach po budowlanych, zaniedbanych ogródkach działkowych;
 - o W małym stopniu wykorzystywano usługi ekosystemowe (woda opadowa, biomasa).

Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 bazowały przede wszystkim na zasadach odtwarzania kompozycji historycznej z nadaniem obiektom zieleni funkcji, form i standardów współczesnych. Zaległości z okresu powojennego były tak duże, że prawo pierwszeństwa w finansowaniu przysługiwało zabytkowym założeniom zieleni w centrum miasta i tym, które najbardziej potrzebowały działań interwencyjnych. Ówczesne potrzeby społeczeństwa i deficyty wyposażenia w infrastrukturę parkową w osiedlach wymuszały systematyczny wzrost urządzeń i małej architektury w istniejących założeniach zieleni. Zauważalna była też pewna dwubiegunowość pomiędzy formalnie kształtowanymi założeniami w zespołach zabytkowych z jednej, a pewną swobodą spotykaną w parkach osiedlowych z drugiej strony.

Przebadanie prac w założeniach zieleni z okresu 2000-2010 pozwoliło zebrać najważniejsze problemy, które stanęły na drodze ich realizacji (Ryc. 181). Działania spotykały się z trudnościami w postaci braku struktur, metod oraz narzędzi. Zrealizowane zadania mierzyły się z barierą wysokich kosztów utrzymania, niejasnych zasad udostępnienia oraz nadmiernej eksploatacji obiektów, co w efekcie doprowadziło do niszczenia i zaniedbania części z nich w stosunkowo szybkim czasie, a następnie konieczności podjęcia działań ratunkowych.

Ryc. 181. Wybrane problemy zidentyfikowane dla poszczególnych etapów w cyklu życia projektu dla założeń zieleni we Wrocławiu w latach 2000-2010.

Objaśnienie: poszczególne czynniki są ze sobą powiązane i pokrywają się wzajemnie w różnych etapach projektu.
Źródło: oprac. S. Rozalski.

9.3. Wnioski i postulaty

Wnioski końcowe przedstawiono w formie postulatów stanowiących kierunki dalszych działań w zakresie założeń zieleni miejskiej we Wrocławiu:

1. **Opracowanie strategii rozwoju, ochrony i utrzymania** całości terenów zieleni miejskiej. Dokument o charakterze planu krajobrazowego, powinien brać pełną odpowiedzialność za kompleksowe, konsekwentne i zrównoważone rozwijanie systemu powiązań przyrodniczych z uwzględnieniem uwarunkowań kulturowych, zmian klimatu i potrzeb społecznych. Polityka zieleni i środowiska zawarta w SUIKZP 2018 daje podstawy dla stworzenia planu krajobrazowego, natomiast strategia powinna zawierać konkretne zadania do realizacji. Regulacje prawne odnośnie władz samorządowych (4-letnia kadencyjność) sprawiają, że brakuje ciągłości działań w finalizacji. Długoletnia strategia może być narzędziem, które uporządkuje zadania w dłuższej perspektywie i pozwoli bardziej ofensywnie pozyskiwać fundusze unijne w zakresie zieleni (por. Rozdział 7);
2. **Umocnienie roli Miejskiego Architekta Krajobrazu**, który będzie odpowiadał za koordynację działań międzysektorowych. Stanowisko takie powinno być równorzędne z pozycją Architekta Miasta czy Miejskiego Konserwatora Zabytków (por. 8.2., 8.6.);
3. **Dopracowanie struktury UMW** pod kątem określenia zasad realizacji zadań w terenach zieleni oraz wydzielenie w pionie administracyjnym jednostek odpowiedzialnych za zadania złożone, wieloletnie (WPI), społeczne (WBO) i nieplanowane (klęski żywiołowe i inne) (por. 7.4., 8.2.). Powierzenie kierownikom projektu koordynacji strategicznych przedsięwzięć pomiędzy jednostkami UMW oraz ich partnerami zewnętrznymi tj. zarząd zlewni (por. 6.2.6.);
4. **Wzrost budżetu** dedykowanego na utrzymanie zieleni miejskiej i działania inwestycyjne (por. 5.1.3.);
5. **Wprowadzanie ekstensywnych strategii utrzymania** założeń zieleni oraz czerpanie środków w ramach **udostępniania infrastruktury** szansą na minimalizowanie nakładów na pielęgnację.
6. **Doinwestowanie założeń zieleni** w infrastrukturę techniczną (przyłącza wod.-kan., energetyczne, monitoring, parkingi, toalety), które poprzedzi działania estetyczne i pielęgnacyjne. Takie podejście w wielu przypadkach jest uzasadnione technologicznie (por. Rozdział 6);
7. **Rozbudowa cyfrowej bazy danych** dotyczących zasobów zieleni miejskiej, lasów oraz terenów otwartych, a następnie udostępnienie dostępu do tych informacji społeczeństwu, zgodnie z Dyrektywą INSPIRE (por. 7.2., 8.2.);
8. **Wypracowanie jasnych zasad użytkowania** zrewaloryzowanych i zrewitalizowanych założeń zieleni, wyrażone w długofalowej strategii działań, wizji gospodarzy lub analizie lokalnego kontekstu socjologicznego danego założenia (por. Rozdział 6);
9. **Zacieśnienie współpracy UMW ze środowiskiem naukowym;**
10. **Wypracowanie mechanizmów postępowania**, które pozwolą miastu na zagospodarowanie terenów skarbu państwa o kluczowym znaczeniu dla systemu zieleni miejskiej (grunty rolne, tereny przemysłowe) (por. 7.3.);
11. **Zwiększanie udziału terenów zieleni** i terenów rekreacyjnych przypadających na mieszkańca, zwiększanie ich dostępności, zapewnienie optymalnej strefy dojścia pieszego (por. 7.3.);
12. **Zwiększenie ilości konkursów architektonicznych** dla założeń zieleni miejskiej, które są szansą na twórcze, niekonwencjonalne wprowadzanie nowych wzorców artystycznych, kulturalnych, technicznych (por. 8.4.).

Wspomaganie wymaga również proces inwestycyjny w terenach zieleni. Na poziomie narzędzi potrzebne są tutaj bazy danych i zbiory informacji dla obiektów (istniejących i planowanych) pod kątem: uwarunkowań konserwatorskich, archeologicznych, ekologicznych, infrastruktury technicznej, potrzeb społecznych i in. Co prawda wszystkie te informacje są dostępne poprzez SIP Wrocławia (w postaci warstw tematycznych), dane ZGKiKM, system monitoringu projektów SMP,

czy zasoby innych jednostek i komórek organizacyjnych UMW, jednak dane o obiektach wymagają ciągłej aktualizacji i uzupełnienia wiedzy na temat zleczonych prac przygotowawczych, robót budowlano-montażowych, dostaw, zakupów i usług oraz obsługi inwestycyjnej. Potrzebna jest wiedza na temat chronologii wykonanych prac, infrastruktury, dostępnych mediów. Narzędzia wspomagające tego typu w znacznym stopniu przyspieszyłyby analizę danych i pozwoliły szacować wstępne koszty prac. Pomogłyby w optymalizacji i wzajemnej koordynacji robót. Stworzenie cyfrowej, kompleksowej bazy danych o założeniach zieleni, mogłoby w istotny sposób usprawnić proces zarządzania tym obszarem miasta. Informacje zawarte w opracowanych przez autora **kartach prac w założeniach zieleni z okresu 2000-2010** mogą posłużyć dla stworzenia metryk obiektów prezentowanych w SIP. Funkcjonujący obecnie system SMP nie posiada tych zasobów, a na pewno nie ma informacji z początku lat 2000., kiedy zasoby nie były digitalizowane.

Na polu wyżej wymienionych postulatów Urząd Miejski Wrocławia i jego agendy takie, jak ZZM w latach 2000-2010 zebrały pewne doświadczenia i wiedzę, którą wykorzystywano w realizacji zadań. Wśród **pozytywnych rozwiązań i dobrych praktyk** można wymienić:

- **Skupienie większości elementów systemu zieleni w rękach jednego podmiotu** (Zarząd Zieleni Miejskiej), co pozwoliło na zintegrowane zarządzanie zielenią na poziomie ZZM;
- **Wrocławska szkoła ochrony zabytkowych założen zieleni** (*Park Południowy, *Promenada Staromiejska na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej, *skwer na pl. św. Macieja, *ogrody biskupie na Ostrowie Tumskim, *dziedzińce Ossolineum);
- **Kompleksowość realizacji** (rewitalizacja osiedla Nadodrże);
- **Strefowanie i limitowanie chłonności** (*Ogród Japoński, *park im. M. Kopernika);
- **Zintegrowane przebudowy większych obszarów miejska z uwzględnieniem założen zieleni** (*przebudowa Osi Grunwaldzkiej);
- **Zasady udostępniania i reorganizacja założen zieleni** (*Wyspa Słodowa).

Wrocław obecnie wkroczył w **fazę doskonalenia miasta** rozumianą poprzez wdrażanie rozwiązań w nurcie zrównoważonym, włączenie do głosu mieszkańców i wprowadzanie rozwiązań doświadczalnych pod kątem zmian klimatu. Za wzór służą inne rozwinięte miasta. Efekty tych działań będą widoczne dopiero w perspektywie czasowej następnych lat. Widać, że wciąż jesteśmy w fazie transformacji gospodarczej. Dotychczas w pierwszej kolejności traktowane były podstawowe potrzeby człowieka i miasta, a infrastruktura techniczna przeważała nad zieloną. Mimo wszystko oceniając całokształt poprzedniej dekady, zmiany organizacyjne w UMW oraz zmianę optyki i światopoglądu wobec znaczenia zieleni dla rozwoju miasta i jego mieszkańców, działania takie budzą więcej odczuć pozytywnych niż negatywnych. Pozytywnym zjawiskiem są inicjatywy społeczne, takie jak miejskie fora zieleni, a także zainteresowanie zielenią mediów oraz samych mieszkańców, czemu przykład dają w obfitej liczbie głosów oddawanych na projekty w zakresie rekreacji, sportu i założen zieleni w kolejnych edycjach budżetów obywatelskich. To wszystko daje szansę na stopniową poprawę jakości i deficytu zieleni w poszczególnych osiedlach.

Autor ma nadzieję, że niniejsze opracowanie przyczyni się do popularyzacji dorobku wrocławskiego na gruncie polskim i europejskim, edukacji przyszłych pokoleń zgodnie z duchem zrównoważonego rozwoju, a co za tym idzie do pobudzenia inicjatyw oddolnych i odgórnych, które zainspirowane potencjałem założen zieleni Wrocławia, będą wdrażały w życie realizacje kolejnych, nowych parków w naszym mieście.

9.4. Kierunki dalszych badań

W niniejszej pracy szczególny nacisk położono na zagadnienia założeń zieleni miejskiej i procesy z nimi związane. Przedstawione problemy badawcze i przykłady rozwiązań pozwoliły wskazać **kierunki dalszych badań**, głębszych poszukiwań i potrzebę interdyscyplinarnych opracowań. Wrocław potrzebuje strategii rozwoju, ochrony i utrzymania całości terenów zieleni. Z pewnością nieoceniona w tym przypadku będzie **współpraca i konstruktywna krytyka** przyszłych użytkowników, mieszkańców oraz przedstawicieli **środków naukowych** oraz **grup eksperckich**: architektów krajobrazu, planistów, przyrodników, historyków nie biorących udziału w opracowaniu projektów. Aby to było możliwe, konieczne jest upowszechnienie materiałów pozwalających zapoznać się ze strategią już na etapie koncepcji. Obecnie służy temu cyfryzacja danych poprzez Internet oraz przeprowadzane na coraz większą skalę konsultacje społeczne. Wybór najlepszych rozwiązań w procesie wieloletnim warto wdrażać na kanwie konkursów architektonicznych, wystaw prezentujących warianty, jak również kampanii informacyjnych i zainteresowania prasy.

Punktem wyjścia do prac nad strategią powinna być **dokładna diagnoza stanu istniejącego** - właściwe rozpoznanie i zbadanie posiadanych zasobów, w tym dotychczas zrealizowanych prac. Biorąc pod uwagę, że strategia rozwoju założeń zieleni, to nie tylko i wyłącznie prace konserwatorskie w istniejących parkach i zieleńcach, ale także tworzenie sieci skwerów, zielonych podwórek, ogrodów działkowych, deszczowych i kieszonkowych, zielonych dachów, plaż miejskich oraz ścieżek rowerowych, które powinny przenikać całe miasto, wzbogacając jego klimat i wizerunek – należy uwzględnić rozwiązania przestrzenne prowadzące do wzajemnego powiązania poszczególnych jednostek zieleni, zarówno istniejących, jak i nowo projektowanych w całościowy system zieleni miejskiej.

Dalszego uzupełnienia i ciągłej aktualizacji wymagają **komputerowe bazy danych dla zieleni** zarówno na poziomie zasobów i inwentaryzacji dendrologicznych roślin wprowadzanych do *Systemu Informacji Przestrzennej*, jak i w warstwie samych procesów inwestycyjno-remontowych oraz zagadnień eksploatacji, utrzymania i konserwacji zachodzących w założeniach zieleni. To drugie zagadnienie wymaga szerszego spojrzenia, gdyż dotychczas brak kompleksowego narzędzia, które w sposób chronologiczny dopełniłoby wiedzę na temat prac zrealizowanych w założeniach zieleni, kroniki wydarzeń, dostępnej infrastruktury i potrzeb, jak również zasad udostępniania, programu czy standardu utrzymania założeń.

Diagnozy i wniosków dostarczają **narzędzia partycypacji społecznej** tj. Wrocławski Budżet Obywatelski i coraz częstsze konsultacje społeczne. Z jednej strony ujawniają braki związane z bazą wypoczynku, sportu oraz komunikacji, z drugiej pokazują, jak mała jest wiedza społeczna w temacie szacowania kosztów, znajomości barier formalno-prawnych czy innych uwarunkowań stojących na przeszkodzie inwestycji w założeniach zieleni.

Szerszych badań wymaga z kolei analiza tego, na ile projekty w obszarze zieleni, które obecnie ilościowo dominują wśród zgłaszanych inicjatyw, faktycznie zwiększają bioróżnorodność i powierzchnię terenów zieleni, a na ile dopełniają tylko istniejącą już zieleń w funkcje prospołeczne.

Poszukiwanie **optymalizacji procedur** powinno być poprzedzone interdyscyplinarnymi badaniami. Powszechne rozproszenie podmiotów administrujących i odpowiedzialnych, różne kompetencje nawet wewnątrz jednego administratora, różne standardy utrzymania zieleni, wyposażenia, wykończenia, udostępniania, systemu informacji – przysparzają problemów dla mieszkańca, klienta, a nawet samej administracji. Wskazaniem jest **stworzenie instrukcji zarządzania zielenią**, komunikacji w tym **księgi procedur** i **kompleksowych standardów**. Szczegółowych opracowań wymagają ponadto zieleń przyuliczna, cmentarna, lasy komunalne, obszary chronione, gospodarka wodna oraz energetyczna na terenach zieleni.

Zagadnienia badawcze i wyniki niniejszej rozprawy wymagają dalszej weryfikacji w kolejnych ramach czasowych. Niemniej, kontynuacja badań w tym układzie odniesienia istotnie ułatwi uzupełnianie wiedzy i syntezę danych dla znaczenie większej liczby zasobów. Może ona posłużyć jako

wstęp do prac nad **strategią rozwoju całości zieleni**, kierunkami i celami lokalnej polityki, jak również w staraniach miasta o tytuł **Zielonej Stolicy Europy**.

Obecnie rozpoczyna się **czwarta dekada** rozwoju Wrocławia od zmiany ustroju w 1990 r., gdzie na podstawie doświadczeń, można pokusić się o pewne prognozy na przyszłość, które będą związane z potrzebami mieszkańców, zmianami klimatu i sprawami zdrowotnymi. Plan działania powinien łączyć kwestie rekreacyjne ze zdrowotnymi. W 2020 r. sytuacja ogólnoswiatowa związana z pandemią **COVID-19** sprawiła, że wzmacnia się pozycja terenów zieleni, ponieważ są to miejsca, gdzie można zachować pewne bezpieczeństwo i pozwolić ludziom znaleźć miejsce do odreagowania od pracy i domu. Można domniemywać, że pandemia spowoduje pewną ewolucję podejścia do zieleni i przestrzeni miejskiej. Powyższe wskazuje, że funkcje ekosystemów wymagają dalszych badań w kontekście zdrowia. Podobnie jak pod koniec dekady 2011-2018 wzrosło znaczenie partycypacji społecznej i reakcji na zmiany klimatu, które spowodowały zmiany w strukturze UMW i ZZM, tak w kolejnych latach możliwa jest dalsza modyfikacja struktur miasta. Teoretycznie możliwe są dwie drogi postępowania w zakresie założeń zieleni. Pierwsza to tworzenie drobnych, kameralnych miejsc dla ludzi (ogródki, ogrody na dachu), gdzie będzie można kontrolować dostępność i bezpieczeństwo. Druga grupa rozwiązań to liniowe ciągi spacerowe w terenach zieleni, gdzie będzie można unikać imprez masowych i dużych ilości ludzi. Opisane zagadnienie wykracza poza granice niniejszej pracy, niemniej wskazuje ono perspektywy dalszych działań.

Bibliografia – literatura polska i zagraniczna

- [1] Badziak Ł. 2012, Park, który uczy, [w:] Zielen Miejska, Numer 9/2012, Wydawnictwo Abyrs, Poznań, s. 42-43.
- [2] Bandurska Z., 2013, *Park Mikołaja Kopernika*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 128
- [3] Bernacki K., 2009, *Idea parku miejskiego po 1982 roku*, praca doktorska pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Aliny Drapelli-Hermansdorfer, Politechnika Wrocławska Wydział Architektury, Wrocław.
- [4] Bieske-Matejak A., 2005, *Przekształcenia terenów przemysłowych w tereny zieleni na przykładzie aglomeracji Paryża*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, OL-PAN, Lublin, s. 83-94.
- [5] Bińkowska I., 2006, *Natura i miasto – publiczna zielen Miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław.
- [6] Bińkowska I., Szopińska E. (red.), 2013, *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław.
- [7] Bogdanowski J. 1996, *Style, kompozycja, rewaloryzacja w polskiej sztuce ogrodowej wybrane problemy*, Wyd. czwarte poszerzone, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, s. 39.
- [8] Borkowska E., Siedlicka B., 2013, *Postępująca degradacja zieleni w Warszawie*, [w:] Zielen Miejska, Numer 4/2013, Wydawnictwo Abyrs, Poznań, s. 38-39.
- [9] Böhm A., 2000, *Perspektywy zawodowy architektów krajobrazu w Polsce*, III Forum Architektury Krajobrazu w Polsce, Warszawa 2000, s. 334-337.
- [10] Bredy-Łaciak B., 2009, *Ekologiczna wyspa Paryża*, [w:] Zielen Miejska, Numer 8/2009, Wydawnictwo Abyrs, Poznań, s. 60-61.
- [11] Brodzka M., 2007, *Analiza krajobrazu. dokumentacja fotograficzna*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A., Ogielski P., Szopińska E., Brodzka M., Dworniczak Ł. (red.), Ocena wpływu planowanych przedsięwzięć strategicznych na terenach Parku Szczytnickiego w rejonie Hali Ludowej – Hali Stulecia. Propozycje koordynacji i charakteru działań towarzyszących, Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, Wrocław, http://www.innowacje.dolnyslask.pl/zalaczniki/131_DCSR.pdf
- [12] Brzewowski W., 2003, *Ogrody Barokowe Wrocławia*, [w:] Architectus Nr 1-2(13-14), Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [13] Brzewowski W., 2013, *Ślązacy a teoria sztuki ogrodniczej od XVI do XVIII w. w świetle zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, [w:] Architectus Nr 1(33), Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [14] Brzuchowska J., 2017, *Wykorzystanie GIS do wspomagania realizacji zadań związanych z zasobami przyrodniczymi miasta Wrocławia*, Biuro Rozwoju Wrocławia, [w:] materiały UMW.
- [15] Cieślak A. B., 2014, *Transformacje funkcjonalne i morfologiczne historycznych zespołów parkowych – szanse i zagrożenia w warunkach aktywizacji funkcji turystycznych na przykładzie „uzdrowskiej strefy turystycznej” regionu łódzkiego*, [w:] Kosmala M. (red.), Kierunki zmian terenów zieleni w miastach, Wydawca Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych Oddział Toruń, Toruń.
- [16] Ciótek G., 1954, *Ogrody polskie*. Edycja popr. i rozsz.: Bogdanowski J. (1978) Warszawa, Arkady.

- [17] Chudzyński L., 2001, *Park Milenijny we Wrocławiu*, [w:] Architektura Krajobrazu Nr 1/2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 34-37.
- [18] Chudzyński L., Łanowiecki M. (red.), 2005, *Ogród Japoński we Wrocławiu*, Stowarzyszenie „Ogrody Dolnośląskie”, Wrocław.
- [19] Chudzyński L., Wieczorek R. (red.), 2009, *Parki i ogrody Wrocławia*, Stowarzyszenie „Ogrody Dolnośląskie”, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław.
- [20] Chybalska M., 1998, *Prezentacja wrocławskich terenów rekreacyjnych*, [w:] Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta. Zeszyt 7 (25) 1998, Urząd Miejski Wrocławia, Wrocław, s. 69-77.
- [21] Chybalska M., 2005, *Ogrody biskupie na Ostrowie Tumskim* [w:] „Zielona Planeta” 2(59), Wydawnictwo APIS, Wrocław, s. 3-6.
- [22] Chybalska M., 2007, *Park Przygody*, [w:] Przegląd Komunalny, Numer 11/2007 (9), Wydawnictwo Abyrs, Poznań.
- [23] Chybalska M., 2010, *Promenada we Wrocławiu*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 5/2010 (38), Wydawnictwo Abyrs, Poznań.
- [24] Chybalska M., 2011, *Parki przygód – rozrywka w kontakcie z naturą*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 3/2011 (47), Wydawnictwo Abyrs, Poznań.
- [25] *Contemporary landscape architecture in Visegrad countries* (Współczesna architektura krajobrazu krajów Grupy Wyszehradzkiej), 2013, [w:] Katalog dokumentujący wystawę 40 zrealizowanych projektów architektury krajobrazu z krajów V4, Stowarzyszenie Architektury Krajobrazu (SAK), https://issuu.com/sak-zp/docs/katalog_sak_zmn2
- [26] Czarnecki W., 1961, *Planowanie Miast i Osiedli. Tereny Zielone, Tom III*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe - Oddział Poznań, Poznań.
- [27] Czerner O., 2003, *Zapomniany ogród opacki na Piasku we Wrocławiu*, [w:] Gospodarczyk F. (red.) „Ogrody przyświątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja”, materiały seminarium naukowego, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław.
- [28] Czerniawska B., 2014, *Innowacyjne miasta – wizje i realizacje*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 2/2014, Wydawnictwo Abyrs, Poznań.
- [29] Dąbrowska A., 2010, *Na marginesie architektury*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa
- [30] Drapella-Hermansdorfer A., Gospodarczyk F., Wojtyszyn B. (red.), 1997, *Sztuka ogrodów w krajobrazie miasta: miejskie przestrzenie publiczne i rekreacyjne, współczesne tendencje projektowe*, [w:] materiały z konferencji naukowej, VI Targi Zieleni Miejskiej i Ogrodnictwa, TARAGRA'97, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [31] Drapella-Hermansdorfer A., Masztalski R., Świerkosz K., Wojtyszyn B., 1997, *Szczytnicki Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy. Zasoby, granice, problemy planistyczne*, [w:] Architectus, Nr 1-2, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 132-148.
- [32] Drapella-Hermansdorfer A., Ogielski P., Szopińska E., Brodzka M., Dworniczak Ł., 2007, *Ocena wpływu planowanych przedsięwzięć strategicznych na terenach Parku Szczytnickiego w rejonie Hali Ludowej – Hali Stulecia. Propozycje koordynacji i charakteru działań towarzyszących*, [w:] Zalewska M. (red.), Od projektu do nowego podmiotu naukowo-badawczego, Wydawca Oficyna wydawniczo reklamowa Hanna Wolska na zlecenie Dolnośląskiego Centrum Studiów Regionalnych Politechnika Wrocławska, Wrocław, http://www.innowacje.dolnyslask.pl/zalaczniki/131_DCSR.pdf

- [33] Drapella-Hermansdorfer A., Szopińska E., Brodzka M., Dworniczak Ł., 2007, *Innowacyjne strategie użytkowania terenów zieleni. Nowe spojrzenie na tereny wystawowe przy Hali Ludowej – Hali Stulecia we Wrocławiu*, [w:] Zalewska M. (red.), *Od projektu do nowego podmiotu naukowo-badawczego*, Wydawca Oficyna wydawniczo reklamowa Hanna Wolska na zlecenie Dolnośląskiego Centrum Studiów Regionalnych Politechnika Wrocławska, Wrocław, http://www.innowacje.dolnyslask.pl/zalaczniki/131_DCSR.pdf
- [34] Drapella-Hermansdorfer A., Ogielski P., Brodzka M., Dworniczak Ł., 2007, *Strategia Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu. Etap I - Wstępny program funkcjonalno-przestrzenny zagospodarowania Parku Szczytnickiego*, Opracowanie na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Wrocław
- [35] Drapella-Hermansdorfer A., Brodzka M., Dworniczak Ł., 2008, *Strategia Rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu. Etap II- Program funkcjonalno-przestrzenny zagospodarowania Parku Szczytnickiego dla wybranego wariantu*, Opracowanie na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Wrocław, <http://www.krajobraz.wroc.pl/strategia-rewaloryzacji-parku-szczytnickiego-we-wroclawiu-etap-ii-program-funkcjonalno-przestrzenny-zagospodarowania-parku-szczytnickiego/#more-441>, dostęp: 04.2020
- [36] Drapella-Hermansdorfer A. (red.), 2003a, *Park Milenijny we Wrocławiu. Strategia Zarządzania Zasobami Krajobrazu*, Raport serii SPR nr I-1/S-516, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [37] Drapella-Hermansdorfer A. (red.), 2003b, *Wrocławskie Zielone Wyspy. Projekt zarządzania zasobami środowiska miejskiego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [38] Drapella-Hermansdorfer A., Ogielski P., 2004, *Zrównoważony Berlin. Różne spojrzenia na park miejski*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A. (red.), *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje. Część I. Saksonia, Brandenburgia, Berlin*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 87-90.
- [39] Drapella-Hermansdorfer A. (red.), 2004, *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje. Część I. Saksonia, Brandenburgia, Berlin*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [40] Drapella-Hermansdorfer A., 2006, *Współczesny park miejski w Europie*, [w:] *Wizja rozwoju Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętka*. Materiały konferencyjne. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, http://www.silesia-region.pl/wpkiw/pw_wpme_2.pdf, dostęp: 01.2016.
- [41] Drapella-Hermansdorfer A., 2007, *Ogrody świata we wrocławskim Parku Szczytnickim – nowa kultura czasu wolnego*, [w:] materiały z konferencji: *Parki i ogrody tematyczne jako miejsca spotkań między kulturami*, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [42] Drapella-Hermansdorfer A., 2009, *Strategia rewaloryzacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu*, [w:] prezentacja przedstawiona w ramach Zespołu opiniującego-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław
- [43] Drapella-Hermansdorfer A., 2011, *Madryt Rio*, [w:] *Zieleń Miejska Nr 4/2011*, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 28-30.
- [44] Drapella-Hermansdorfer A., 2012a, *Najnowsze trendy i materiały stosowane na terenach zieleni*, [w:] materiały konferencji „Zarządzanie Zielenią Miejską”, Dendros, Poznań.
- [45] Drapella-Hermansdorfer A., 2012b, *Parkowe trendy - produkt, który przyciąga*, [w:] *Zieleń Miejska Nr 3/2012*, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 58-60.

- [46] Drapella-Hermansdorfer A., 2013a, *Współczesne kierunki kształtowania krajobrazu miasta*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.), *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław, s. 25-27.
- [47] Drapella-Hermansdorfer A., 2013b, *Idea zrównoważonego rozwoju*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.), *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław, s. 76.
- [48] Drapella-Hermansdorfer A., 2014a, *Plany krajobrazowe i zarządzanie zieloną infrastrukturą miasta*, [w:] Pancewicz A. (red.) *Zielona infrastruktura miasta*, Politechnika Krakowska, Kraków.
- [49] Drapella-Hermansdorfer A., 2014b, *Plan krajobrazowy Parku Ślęzy we Wrocławiu: nowe rozwiązania organizacyjne i techniczne*, [w:] *Czasopismo techniczne. Architektura*, Tom R. 111, z. 8-A, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 11-18.
- [50] Drapella-Hermansdorfer A., 2016, *Nurt naturalistyczny w projektowaniu parków – 10 zasad wrocławskich*, [w:] Przesmycka E., Trocka-Leszczyńska E., *Europejskie Stolice Kultury: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza Wydawnicza ATUT - Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2016. s. 107-120.
- [51] Drozdek E. 2010, *Ogród Doświadczeń*, [w:] *Zieleń Miejska* Nr 3/2010, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań.
- [52] Drożdż I., 2013, *Kształtowanie systemu zieleni Wrocławia. Lata 1945-1989*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 68.
- [53] Dymalska K., 2001a, *Park Leśnicki*, [w:] *Zielona Planeta*, Nr 1-2 (34-35), Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, Wydawnictwo Apis, Wrocław.
- [54] Dymalska K., 2001b, *Park na Brochowie*, *Zielona Planeta*, Nr 6 (39), Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, Wydawnictwo Apis, Wrocław.
- [55] Dworniczak Ł., Solecka I., 2015, *Aspekty funkcjonalne i przestrzenne inicjatyw społecznych podejmowanych w ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego w latach 2013-2014*, skrót projektu badawczego, opracowanie na zlecenie Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, Wrocław, <https://www.wroclaw.pl/jakie-jest-wbo>, dostęp 04.05.2015.
- [56] Działa K., Koniecka-Pasierska J., Rozalski Sz., 2012, *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni działalności Zarządu Zieleni Miejskiej*, [w:] materiały konferencyjne V Konferencja „Zarządzanie Zielenią Miejską”, Dendros, Poznań, s. 65-72.
- [57] Działa K., Rozalski Sz., 2012, *Rewitalizacja zieleni Przedmieścia Odrzańskiego 2011-2012*, [w:] prezentacja w ramach konferencji „Masakrytycznie. Nadodrza: kultura zmiany”. Konferencja podsumowująca rewitalizację Nadodrza, Wrocław.
- [58] Ferenz K., 1999, *Place zabaw – bezpieczne i bliżej natury. Tradycja i nowoczesność. Materiały seminaryjne*, IV Ogólnopolskie Seminarium „Podwórka 99”, Urząd Miejski Wrocławia, s. 5-16.
- [59] Freino H., 2012, *Zieleń miejska w reurbanizacji miast europejskich*, [w:] *Zieleń Miejska*, Nr 9/2012, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 36-39.
- [60] Gawłowska A. 2013, *Natura i tajemniczość na placach zabaw*, [w:] *Zieleń Miejska*, Numer 9/2013, Wydawnictwo Abyrs, Poznań, s. 24-26.
- [61] Gospodarczyk F. (red.), 2003, *Ogrody przyświątynne i klasztorne, rekonstrukcja, rewitalizacja, pielęgnacja*, [w:] materiały z seminarium naukowego zorganizowanego przez Stowarzyszenie "Ogrody Dolnośląskie", Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Akademię Rolniczą we Wrocławiu, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław.

- [62] Górny A., 2013, *Przestrzeń dla zmysłów*, [w:] Zielen Miejska, Numer 6/2013, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 38-39.
- [63] Gubańska R., 2012, *Kultura w mieście - omówienie problemu na wybranym fragmencie osiedla mieszkaniowego Gądów Mały we Wrocławiu*, [w:] Architectus, Nr 2(32), Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 13-18.
- [64] Gubański J., Lis A., 2009, *Ocena efektywności użytkowej parków nadrzecznych na przykładzie Parku Biskupińskiego*, [w:] materiały konferencyjne "Krajobrazy Europy. Gospodarka planowa czy generowanie chaosu?", Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [65] Greinert A., 2010, *Zmiany w zarządzaniu zielenią miejską* [w:] Zielen Miejska, Numer 1/2010, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 32-34.
- [66] Haladyn K., 1997, *Możliwości rozwoju terenów zieleni w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A., Gospodarczyk F., Wojtyszyn B. (red.), *Sztuka ogrodów w krajobrazie miasta: miejskie przestrzenie publiczne i rekreacyjne, współczesne tendencje projektowe*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [67] Haladyn K., 2003, *System przyrodniczy Wrocławia*, [w:] Zielona Planeta 5(50), Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, Wydawnictwo Apis, Wrocław.
- [68] Haladyn K., 2009, *Zielen w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego*, [w:] prezentacja Biura Rozwoju Wrocławia przedstawiona w ramach Zespołu opiniująco-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.
- [69] Haladyn K., Wiśniewska E., 2000, *Zielen miejska Wrocławia – zarządzanie i kształtowanie*, [w:] materiały seminaryjne „Finansowanie i strategie zarządzania terenów zieleni w Berlinie i w dużych miastach polskich”, Seminarium Europejskiej Akademii Środowiska Miejskiego, Berlin, s. 156.
- [70] Hryniewicz A., 2013, *Trakt spacerowy wzdłuż kolejowej obwodnicy towarowej Wrocławia*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.), *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław, s. 599-600.
- [71] Jagiełło-Kończak M., 2000, *Wrocławskie établissements: Historia i architektura*. [w:] Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [72] Jagiełło-Kończak M., 2005, *Ogród Caspara Wilhelma Scultetusa (Scholza) na Przedmieściu Świdnickim we Wrocławiu i jego powiązania artystyczne*, [w:] Różycka-Rozpędowska E., Chorowska M. (red.), *Nie tylko zamki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 471-482.
- [73] Jagiełło-Kończak M. 2011, *Établissements Friebeberg*, [w:] Eysymontt R., Ilkosz J., Tomaszewicz A., Urbanik J. (red.), *Leksykon Architektury Wrocławia*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 620.
- [74] Jagiełło M., Brzezowski W., 2012, *Ogrody Przedmieścia Świdnickiego*, [w:] Okólska H., Górska H. (red.) *Przedmieście Świdnickie we Wrocławiu*, Muzeum Miejskie Wrocławia, Wydawnictwo GAJT, s. 33-40.
- [75] Jagiełło M. 2013, *Ogrody przy établissements Friebeberg*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 433.
- [76] Jagiełło M., Brzezowski W. (red.), 2014, *Ogrody na Śląsku Tom I. Od średniowiecza do XVII wieku, Tom II. Barok* 2017, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [77] Jakubowski K., 2013, *W obliczu wyzwań zrównoważonego rozwoju*, [w:] Zielen Miejska Nr 2/2013, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, źródło: <http://e-czytelnia.abrys.pl/zielen->

[miejska/2013-2-664/ksztaltowanie-przestrzeni-7687/w-obliczu-wyzwan-zrownowazonego-rozwoju-15798](https://www.wroclaw.pl/miejska/2013-2-664/ksztaltowanie-przestrzeni-7687/w-obliczu-wyzwan-zrownowazonego-rozwoju-15798), dostęp: 03.07.2014.

- [78] Jarczewska M., Zamorska A., Kubica-Hawrylak E., Lipska M., 1998, Wyspa Skarbów – plac zabaw dla dzieci na Wyspie Bielarskiej we Wrocławiu, w:] Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta. Zeszyt 7 (25) 1998, Urząd Miejski Wrocławia, Wrocław, s.100-102,
- [79] Jarczewska M., 2009, *Koncepcja wstępna rewaloryzacji Parku M. Kopernika oraz fragmentu Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Świdnickiej do ul. Piotra Skargi we Wrocławiu*, [w:] prezentacja przedstawiona w ramach Zespołu opiniująco-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław
- [80] Jarczewska M., Cichocki M., 2008, *Przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej od Mostu Grunwaldzkiego do Mostu Szczytnickiego*, [w:] prezentacja związana z zakończeniem realizacji inwestycji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
- [81] Jaworek J., 2013, *Park i Wzgórze generała Władysława Andersa*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 535-536.
- [82] Jeleński T., 2013, *Strategie zielonych miast w Europie*, [w:] *Zieleń Miejska*, Numer 3/2013, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 50-51
- [83] Karmienko, A. Chrząszczyk, M. Szymańska, 2014, *Plan Zarządzania Krajobrazem dla Torunia*, [w:] *Przegląd Komunalny*, Nr 8/2014, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 48-50.
- [84] Kaszewska I., 2002, *Park Południowy*, „Zielona Planeta” Nr 5 (44), Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, Wydawnictwo Apis, Wrocław.
- [85] Kępkowicz A., 2012, *Promocja miasta przez zielenią a wirtualny świat*, [w:] *Zieleń Miejska* Nr 3/2012, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 62-64.
- [86] Kimic K., 2011, *Wiodące trendy w projektowaniu terenów zieleni*, [w:] *Zieleń miejska. Zieleń w mieście przyjazna mieszkańcom*. V Ogólnopolska Konferencja Szkoleniowa, 19-20 maj 2011, Wydawnictwo Abrys, Gdynia.
- [87] *Klimaty Nadodrza. Rewitalizacja wrocławskiego osiedla - ludzie, miejsca, wydarzenia*, 2014, praca zbiorowa, koncepcja i koordynacja Adamczyk-Arns G. 2014, Wrocławska Rewitalizacja Sp. z o.o. na zlecenie Urzędu Miasta Wrocław, Wrocław.
- [88] Knaflowska J., 2013, *Niechciane dziedzictwo*, [w:] *Zieleń Miejska*, Numer 11/2013 (79), Wydawnictwo Abrys, Poznań.
- [89] Komorowska A., 2009, *Park zamiast obwodnicy Monachium*, [w:] *Zieleń Miejska*, Nr 5/2009, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 44-45.
- [90] Komorowska A. 2013a, *IGS w Hamburgu – bogate źródło inspiracji*, [w:] *Zieleń Miejska*, Nr 7-8/2013, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 18-20.
- [91] Komorowska A., 2013b, *Park po dawnym lotnisku*, [w:] *Zieleń Miejska*, Nr 10/2013, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 20-22.
- [92] Koniecka J., Rozalski Sz., 2010, *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni 10 lat działalności Zarządu Zieleni Miejskiej*, [w:] *Architektura Krajobrazu*, Nr 3/2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 42-49.
- [93] Kononowicz W., Ożóg M., 2000, *Miasto-Ogród Pawłowice we Wrocławiu. Problemy rewaloryzacji*, *Architectus*, Nr 2(8), Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [94] Kosmala M., 2009, *Rola zieleni w kształtowaniu przestrzeni publicznych*, [w:] *Przegląd komunalny*, Nr 10/2009(217), Poznań.

- [95] Kosmala M. (red.), 2014, *Kierunki zmian terenów zieleni w miastach*, Wydawca Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych Oddział Toruń, Toruń.
- [96] Kowalczyk J., 2010, *Projekt unijny „od kuchni”*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 11/2010, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 48-50.
- [97] Kowalewska A., 2012, *Zielona strategia dla miast*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 9/2012, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 52-53.
- [98] Kowalińska W., 2013, *Ogród Doświadczeń*, [w:] Bergier T., Kronenberg J. (red.), *Zrównoważony Rozwój - Zastosowania. Przyroda w mieście. Rozwiązania*, Wydawca Fundacja Sendzimira, nr 4, Kraków, s. 166
- [99] Kozłowska E., 2009, *Woda opadowa dla zieleni cz.1. Zrównoważone systemy drenażu*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 4/2009, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 40-42.
- [100] Kronenberg J., 2012, *Usługi ekosystemów w miastach*, [w:] Bergier T., Kronenberg J. (red.), *Zrównoważony Rozwój - Zastosowania. Przyroda w mieście*, Wydawca Fundacja Sendzimira, nr 3, Kraków.
- [101] Kwaśniewski A., 2015, prezentacja pt. *Uwagi o terenach rolniczych we Wrocławiu oraz o sensie rolnictwa w mieście*, *Wrocławskie Forum Zieleni i Środowiska*, Wrocław
- [102] Kwaśniewski A., Majewicz R., Drapella-Hermansdorfer A., 2003, *Katalog cennych obiektów kulturowych w rejonie Zielonych Wysp*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A. (red.), *Wrocławskie Zielone Wyspy. Projekt zarządzania zasobami środowiska miejskiego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 275-302.
- [103] Latkowska M., 2013, *Volkspark – niezwykle przyjazny użytkownikom*, [w:] Zieleń Miejska, Numer 7/2013, Wydawnictwo Abrys, Poznań, s. 23-25.
- [104] Lis A., Walter E., 2010, *Rekreacja w dolinie rzeki na przykładzie małych dolin rzecznych Wrocławia*, [w:] *Architektura Krajobrazu*, Nr 2/2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 24-33.
- [105] Lisiecki T., 2011, *Zielona przestrzeń rekreacyjno-sportowa Poznania*, [w:] Zieleń Miejska Nr 3/2011, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 28-29.
- [106] Liszewski M., Lipska M., 2010, *Przywrócone miastu*, [w:] *Architektura Krajobrazu*, Nr 4/2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 29-36.
- [107] Majdecki L., 1978, *Historia Ogrodów. Przemiany formy i konserwacja*. Warszawa, PWN
- [108] Małczyński K., Morelowski M., Ptaszycka A., 1956, *Wrocław. Rozwój urbanistyczny*, *Budownictwo i Architektura*, Warszawa, s. 294-325.
- [109] Malkowski T., 2010, *Ogród Doświadczeń w Krakowie*, [w:] *Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary*, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa, s. 68-71.
- [110] Małachowicz M., 2003, *Historyczne ogrody Ostrowa Tumskiego*, [w:] *Gospodarczyk F. (red.), „Ogrody przy świątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewitalizacja, pielęgnacja”*, materiały seminarium naukowego, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław, s. 20-24.
- [111] Małachowicz E., 2003, *Wprowadzenie*, [w:] *Gospodarczyk F. (red.), „Ogrody przyświątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewitalizacja, pielęgnacja”*, materiały seminarium naukowego, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław, s. 7-8.
- [112] Małachowicz E., 2007, *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, [w:] *Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej*, Wrocław.
- [113] Medeksza Ł., 2011, *Strategie dla Wyspy Sodowej. Wstęp do dyskusji*, źródło: <https://www.slideshare.net/625/wyspa-sodowa-strategia>, dostęp: 02.05.2019

- [114] Niedźwiecka-Filipiak I., Drabiński A. (red.), 2010, *10 lat kierunku studiów Architektura krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu: Wrocław 2000-2010*, praca zbiorowa, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław,
- [115] Okólska H., Burak M., 2007, *Cmentarze dawnego Wrocławia*, [w:] Muzeum Architektury we Wrocławiu, Via Nova, Wrocław.
- [116] Ossowicz T., 2009, *Kształtowanie kompozycji urbanistycznej w krajobrazie Wrocławia*, [w:] materiały konferencyjne "Krajobrazy Europy. Gospodarka planowa czy generowanie chaosu?", Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [117] Pałubska J., 2012, *Znaczenie opłat za wyłączenie gruntów z produkcji rolnej i leśnej w kształtowaniu cen nieruchomości*, [w:] Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, Nr 1/III/2012, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, PAN, Oddział w Krakowie, Kraków, s. 187–196,
- [118] Pawłowska K. 2012, *Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących przyrody w mieście*, [w:] Bergier T., Kronenberg J. (red.), *Zrównoważony Rozwój - Zastosowania. Przyroda w mieście*, Wydawca Fundacja Sendzimira, nr 3, Kraków, s. 51-70.
- [119] Piątek G., 2010, *Park Ocalałych w Łodzi*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa, s. 54-55.
- [120] *Place zabaw. Plusy i minusy*, 2000, materiały V Ogólnopolskiego Seminarium „Podwórka 2000”, Wrocław.
- [121] Pluta K., 2014, *Zieleń w kompozycjach współczesnych rozwiązań urbanistycznych*, [w:] Czasopismo techniczne. Architektura, Tom R. 111, z. 2-A, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 267-289.
- [122] Popławski M., Rozalski Sz., 2009, *Zadania realizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej*, [w:] prezentacja przedstawiona w ramach Zespołu opiniująco-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław
- [123] Popławski M., 2013, *Zarząd Zieleni Miejskiej*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 906-907.
- [124] *Poradnik TEEB dla miast: Usługi ekosystemów w gospodarce miejskiej*, 2011, Wydawnictwo Fundacja Sendzimira, Kraków.
- [125] *Postaw na zieleni, czyli zielona infrastruktura Wrocławia w świetle strategii unijnej na lata 2014-2020*, 2014, [w:] materiały z I Wrocławskiego Forum Zieleni w dniu 21.10.2014, Urząd Miejski Wrocław.
- [126] Ptaszycka A., 1950, *Przestrzenie zielone w miastach*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Poznań.
- [127] Rasmus-Zgorzelska A., 2010, *Rekonstrukcja barokowych ogrodów we Wrocławiu*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa, s. 42-49.
- [128] Reda P., 2002, *Zieleń wysoka (dendroflora)*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A. (red.) *Propozycje rozwiązań projektowych w zakresie zrównoważonego rozwoju i proekologicznej polityki przestrzennej na przykładzie Szczytnickiego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego we Wrocławiu* (Grant KBN nr: WWGrant KBN 07.019.2002/5297), Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, inwestor: Komitet Badań Naukowych w Warszawie, Wrocław.
- [129] Reda P., Szopińska E., 2003, *Katalog cennych obiektów przyrodniczych Zielonych Wysp*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A. (red.) *Wrocławskie Zielone Wyspy – projekt zarządzania*

- zasobami środowiska miejskiego, Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 253-274.
- [130] Reda P., 2013, *Wyspa Słodowa*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 190.
- [131] *Remont zbiornika C Fosy Miejskiej i Promenady Staromiejskiej na odcinku Narodowego Forum Muzyki we Wrocławiu*, 2012, [w:] prezentacja Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.
- [132] Rodak A., 2011, *Unia Europejska sponsoruje rewitalizację*, [w:] Forum Samorządowe, Wydawnictwo Eurosystem, Warszawa, s. 17-18.
- [133] Rozalski Sz., 2011, *Wrocławskie założenia zieleni*, [w:] Zieleń Miejska Nr 50 - 2011/6, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 13-15.
- [134] Rozalski Sz., 2012a, *Doświadczenia rewitalizacji Obszaru Wsparcia – propozycją rozwiązań dla strategii krajobrazowej Wrocławia*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A. (red.) Polska polityka krajobrazowa, Raporty Zakładu Kształtowania Środowiska Politechniki Wrocławskiej, Ser. SPR nr 17, Wrocław.
- [135] Rozalski Sz., 2012b, *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-008/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego), Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [136] Rozalski Sz., 2013a, *Karta oceny inwestycji i instrukcje postępowania przy realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych na przykładzie wrocławskich założeń zieleni wykonywanych po 2000 roku*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-016/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego), Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- [137] Rozalski Sz., 2013b, *Kompleksy i parki sportowe, Programy na rzecz zieleni miejskiej*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 753 i 784.
- [138] Rozalski Sz., 2013c, *Kształtowanie systemu zieleni Wrocławia. Zieleń w obecnym układzie przestrzennym miasta*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 61-71.
- [139] Rozalski Sz., 2013d, *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych*, [w:] Uchański O. (red.), zapis "II Wrocławskiej Konferencji Studentów Nauk Technicznych i Ścisłych Puzzel 2013", Wrocław.
- [140] Rozalski Sz., 2014, *Konsultacje społeczne w Programie Rewitalizacji Przedmieścia Odrzańskiego we Wrocławiu*, [w:] Wiszniowski J. (red.), Reintegracja osiedli z cyklu Krajobrazy XXI wieku, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 55-73.
- [141] Rozalski Sz., 2019a, *Sztuka interwencji czy zarządzanie krajobrazem Wrocławia*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A., Mycak O., Surma M. (red.) Krajobrazy Europy. Krajobraz Wrocławia jako dzieło, Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 67-74.
- [142] Rozalski Sz., Stanny P., 2019b, *Skwer Skaczącej Gwiazdy*, [w:] Zieleń Miejska, Nr 11 (147), Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 18-19.
- [143] Rozalski Sz., Szempliński M., 2020, *Rewaloryzacja części Parku Szczytnickiego*, [w:] Zieleń Miejska, Nr 9 (157), Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań.
- [144] Schäfer R., 2010, *Architektura krajobrazu a rozwój miasta*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa,

- [145] Sikora D., 2011, *Rewaloryzacja ogrodu Branickich w Białymstoku jako element budowy tożsamości miasta*, [w:] Architektura Krajobrazu, Nr 3/2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 60-66.
- [146] Sroczyńska A., 2009, *Zieleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego*, [w:] prezentacja Biura Rozwoju Wrocławia przedstawiona w ramach spotkania Zespołu opiniującego-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.
- [147] Stępniewska-Janowska B., 1996, *Tendencje kształtowania zieleni w wiekach XIX i XX w Europie*, [w:] Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [148] Stępniewska-Janowska B., 1997, *Sztuka ochrony zielonego zaplecza Europy*, [w:] Architectus, Nr 1-2, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 107-116.
- [149] Stiasny G., 2010, *Wyspy Odrzańskie we Wrocławiu*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa, s. 50-53.
- [150] Stojak M., 2014, *Nowe tendencje w kształtowaniu współczesnych parków miejskich – Park Tysiąclecia we Wrocławiu*, [w:] Kosmala M. (red.), Kierunki zmian terenów zieleni w miastach, Wydawca Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych Oddział Toruń, Toruń. s. 255-264.
- [151] Surma M., 2011, *Zieleń jako element kompozycji urbanistycznej Wrocław - Kopenhaga*, [w:] Architektura Krajobrazu, Nr 1/2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 59-68.
- [152] Sutkowska E., 2006, *Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta - przestrzeń dla rekreacji*, [w:] Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Tom 2, PAN Oddział w Lublinie, Lublin, s. 184-192.
- [153] Synowiec G., Doniec M., 2006, *Lasy w systemie zieleni miejskiej Wrocławia*, [w:] prezentacja Biura Rozwoju Wrocławia, Wrocław.
- [154] Szopińska E., 2014, *Studium inwentaryzacyjno-analityczne zieleni miejskiej we Wrocławiu na potrzeby Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, Opracowanie na zlecenie Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, Wrocław
- [155] Szopińska E., *System zieleni Wrocławia w ujęciu współczesnym i historycznym*, źródło: wrossystem.um.wroc.pl, dostęp: 23.02.2014.
- [156] Szopińska E., Mikoda I., 2002, *Park Wschodni we Wrocławiu*, Zielona Planeta, Nr 2(41), Okręg Dolnośląski Polskiego Klubu Ekologicznego, Wydawnictwo Apis, Wrocław.
- [157] Szopińska E., Popów-Nowicka A., 2009, *Walory krajobrazowe i przyrodnicze Parku Wschodniego we Wrocławiu*, [w:] Architektura Krajobrazu Nr 4/2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 70-73.
- [158] Szopińska E., Reda P., 2007, *Określenie przyrodniczej chłonności terenu – ocena wpływu planowanych przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze*, [w:] Drapella-Hermansdorfer A., Ogielski P., Szopińska E., Brodzka M., Dworniczak Ł. (red.), Ocena wpływu planowanych przedsięwzięć strategicznych na terenach Parku Szczytnickiego w rejonie Hali Ludowej – Hali Stulecia. Propozycje koordynacji i charakteru działań towarzyszących, Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, Wrocław,
http://www.innowacje.dolnyslask.pl/zalaczniki/131_DCSR.pdf
- [159] Szymańska E., 1999, *Wpływ powodzi w lipcu 1997 roku na szatę roślinną Parku Szczytnickiego*, [w:] Gospodarczyk F., Weber J., Siewniak M. (red.) Kształtowanie,

- pielęgnacja i ochrona zieleni miejskiej, Konferencja naukowa VIII Targi Zieleni Miejskiej i Ogrodnictwa Taragra '99, Wrocław, s. 53-60.
- [160] Tokarczuk T., Kowalski P., 2010, *Samorządowe inwestycje*, [w:] Zielen Miejska, Nr 9/2010 (41), 10/2010 (42), Numer 11/2010 (43), Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań.
- [161] Więclawska J., 2015, *Metamorfoza składowisk odpadów na parki*, [w:] Zielen Miejska, Nr 3/2015, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań.
- [162] Wilczkiewicz M., 2012, *Wprowadzenie zieleni komponowanej metodą na rewitalizację obszarów miejskich przemysłowych na przykładzie nowojorskich parków: High Line Park, Brooklyn Brigde Park i Freshkills Park*, [w:] Czasopismo techniczne, Zeszyt 19, 6-A/2012, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 223-233.
- [163] Wiśniewska E., 2005, *Wrocław – miastem zieleni. Kierunki rozwoju zieleni miejskiej we Wrocławiu*, [w:] Przegląd komunalny, Nr 12/2005(6), Poznań.
- [164] Wiśniewska E., 2008, *Zarządzanie zielenią*, [w:] Zielen Miejska, Nr 5/2008 (14), Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 12.
- [165] Wojtoń A., 2013, *Ogród Japoński*, [w:] Bińkowska I, Szopińska E. (red.), *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław, s. 297-298
- [166] Wojtyszyn B., 2002, *Gospodarka przestrzenna*, [w:] Smolnicki K., Szykasiuk M. (red.) *Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002*, Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, Wrocław, <http://eko.org.pl/wroclaw/pdf/raport2002.pdf>
- [167] Wojtyszyn B., 2003, *Gospodarka przestrzenna Wrocławia. Zagadnienia środowiskowe* (cz. 1), [w:] Zielona Planeta 5(50), Wydawnictwo APIS, Wrocław.
- [168] Wojtyszyn B., 2004, *Gospodarka przestrzenna Wrocławia. Zagadnienia środowiskowe* (cz. 2), [w:] Zielona Planeta 1(52), Wydawnictwo APIS, Wrocław.
- [169] Wojtyszyn B., 2013, *Cultuur Park na postindustrialnych terenach w amsterdamskiej dzielnicy Stadsdeel Westerpark*, [w:] Zielona Planeta 5(110), Wydawnictwo APIS, Wrocław.
- [170] Wolski P., 2006, *Współczesny park miejski w Europie*, [w:] *Wizja rozwoju Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętka*. Materiały konferencyjne. Katowice, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego (on-line: www.silesiaregion.pl/wpkiw/spec_pw.htm)
- [171] Zachariasz A., 2006, *Zielen jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, monografia, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków
- [172] Zachariasz A., 2007, *Nowoczesna architektura krajobrazu – współczesne parki i place*, [w:] *Czasopismo techniczne. Architektura*, Tom R. 104, z. 4-A, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 207-214.
- [173] Zachariasz A., 2008, *Zabytkowe ogrody - problem rewaloryzacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej*, [w:] *Zarządzanie krajobrazem kulturowym*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 10, Sosnowiec, s. 150-161.
- [174] Zachariasz A., 2009, *Współczesne kierunki i tendencje w projektowaniu parków publicznych*, [w:] *Nauka Przyroda Technologie*, Tom 3, Zeszyt 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, s. 1-10.
- [175] Zachariasz A., 2016, *O architekturze krajobrazu, kompozycji krajobrazu i specjalistycznej terminologii – rozważania wprowadzające*, [w:] *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, Nr 32, Sosnowiec, s. 11-29.

- [176] Zaworska-Błaszkiwicz M., 2012, „Zielona Strategia” Miasta na przykładzie Gdyni, [w:] materiały konferencyjne V Konferencja „Zarządzanie Zielenią Miejską”, Dendros, Poznań, s. 49-51.
- [177] *Znaczenie lasów dla jakości życia w mieście na przykładzie lasów miejskich Wrocławia*, 2012, [w:] prezentacja Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.

Bibliografia – dokumenty miejskie

- [1] *Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska na lata 2004-2015* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XLI/1276/09 z dnia 19.11.2009)
- [2] *Aplikacja Miasta Wrocław do Zielonej Stolicy Europy 2019*, 3.11.2016, Wrocław
- [3] Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Wrocławia (stan na: styczeń 2014)
- [4] *Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010–2013* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr L/1468 /10 z dnia 20 maja 2010)
- [5] *Katalog dobrych praktyk – zasady zrównoważonego gospodarowania wodami opadowymi pochodzącymi z nawierzchni pasów drogowych*, 2017, Opracowanie wykonane na zamówienie Gminy Wrocław, Wydział Inżynierii Miejskiej, praca zbiorowa: Lejcuś K. (kierownik projektu), <https://www.wroclaw.pl/srodowisko/katalog-dobrych-praktyk-deszcz-trzeba-zatrzymac1>, dostęp: 01.2020
- [6] *Lasy Wrocławia* (broшуra-informator), Wydział Środowiska i Rolnictwa Urzędu Miejskiego Wrocławia, 2010, Jęcz M.
- [7] *Lokalny Program Rewitalizacji Wrocławia na lata 2005-2006 i lata 2007-2013* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XLIV/2969/05 z dnia 8 grudnia 2005)
- [8] *Masterplan dla Przedmieścia Odrzańskiego*, opracowany przez Wrocławską Rewitalizację Sp. z o.o., na zlecenie Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, Wrocław (analizy, grudzień 2011) (koncepcja, grudzień 2012), praca zbiorowa: Adamczyk-Arns G. (red.), Bąkowski J., Dudek J., Górka P., Ruman H., Szewczyk G.
- [9] *Masterplan dla Przedmieścia Oławskiego*, opracowano przez Wrocławską Rewitalizację Sp. z o.o., na zlecenie Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, (analizy i koncepcja, listopad 2013)
- [10] *Masterplan nabrzeży rzeki Oławy Przedmieście Oławskie* (lipiec 2015)
- [11] *Plan Eksploatacji Miasta*, Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, listopad 2007
- [12] *Plan Zarządzania Krajobrazem dla miasta Torunia. LMP Landscape Management Plan*, Gringoo architektura krajobrazu, Chrzyszczuk M., Szymańska T., projekt realizowany w ramach Program Operacyjny Współpracy Międzyregionalnej - INTERREG IV C w okresie 2010-2013, źródło: https://www.torun.pl/sites/default/files/pliki/pzk_opisowa_calosc.pdf, dostęp: 05.2019
- [13] *Powiatowy Program Zwiększenia Lesistości Miasta Wrocławia* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LII/3183/06 z dnia 08.06.2006)
- [14] *Program dla Obszaru Wsparcia* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/1037/09 z dnia 19 lutego 2009)
- [15] *Program Ochrony Środowiska 2004-2015*, (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXIX/2220/04 z dnia 18 listopada 2004)
- [16] *Program poprawy estetyki i czystości Miasta* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/352/96 z dnia 23 listopada 1996)

- [17] *Program przedsięwzięć rewitalizacyjnych współfinansowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013*, załącznik do Uchwały Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/1037/09 z dnia 19 lutego 2009
- [18] *Propozycje standardów w zakresie kształtowania zieleni wysokiej miejskich tras komunikacyjnych*, 2010, Szopińska E., Zygmunt-Rubaszek J. (Zarządzenie Nr 9448/10 Prezydenta Wrocławia z dnia 20 maja 2010)
- [19] Protokoły zespołu opiniującego-doradczego ds. zieleni miejskiej przy Prezydencie Wrocławia (12 protokołów z 2009 roku)
- [20] *Raporty z pomiarów docelowej wartości wskaźnika rezultatu projektów*, 2013, opracowane przez Wrocławską Rewitalizację Sp. z o.o., na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, praca zbiorowa: G. Szewczyk(red.), G. Arns-Adamczyk (raporty dotyczyły zrewaloryzowanych założeń: zieleńca przy pl. Strzelecki, skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej, Parku Staszica)
- [21] *Raport z wykonania aktualizacji „Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004-2015” za okres lat 2008-2009*, Opole, 2011
- [22] *Raport z wykonania aktualizacji „Programu Ochrony Środowiska dla Miasta Wrocławia na lata 2004-2015” za okres lat 2010-2011*, Opole, 2012
- [23] Rejestr Zabytków Miasta Wrocław (stan: styczeń 2014)
- [24] *Sprawozdania Prezydenta Wrocławia za lata 2003-2010*
- [25] *Strategia rozwoju turystyki dla Wrocławia na lata 2008–2013*, Urząd Miejski Wrocławia, http://turystyka.dolnyslask.pl/pliki/Strategia_rozwoju_turystyki_dla_Wroclawia-bpm.doc. data dostępu: 01.03.2014.
- [26] *Strategia rozwoju Wrocławia „Strategia - Wrocław 2000 Plus* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LII/765/98 z dnia 4 czerwca 1998)
- [27] *Strategia rozwoju Wrocławia „Wrocław w perspektywie 2020 plus* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LIV/3250/06 z dnia 6 lipca 2006)
- [28] *Strategia "Wrocław w perspektywie 2030 plus"* (Uchwała Nr LI/1193/18 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 15.02.2018). (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LI/1193/18 z dnia 15.02.2018)
- [29] *Strategia wdrażania procesu rewitalizacji z 2006r.*
- [30] *Strategia Wrocławia w zakresie rekreacji z 2002* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr L/1738/02 z dnia 4 lipca 2002)
- [31] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 1998 r.* (Uchwała Rady Miejskiej Nr XLVIII/680/98 z dnia 30 stycznia 1998)
- [32] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 2006 r.* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LIV/3249/06 z dnia 6 lipca 2006)
- [33] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 2010 r.* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr L/1467/10 z dnia 20 maja 2010)
- [34] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 2018 r.* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr L/1177/18 z dnia 11 stycznia 2018)
- [35] *Środowisko Wrocławia – informator 2002*, red. K. Smolnicki, M. Szykasiuk, Wrocław 2002
- [36] *Środowisko Wrocławia – informator 2006*, red. Z. Cichocki, Wrocław 2006
- [37] *Środowisko Wrocławia – informator 2010*, red. Z. Lewicki, Wrocław 2010
- [38] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LXXI/454/93 Rady Miejskiej z dnia 9 października 1993 roku w sprawie nazw parków i terenów leśnych istniejących we Wrocławiu, Biuletyn

- Urządowy Rady Miejskiej Wrocławia z 15 października 1993 r. Nr 11, poz.101, 9 października 1993.
- [39] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr VII/98/11 z dnia 17 marca 2011 roku w sprawie nazw parków i terenów leśnych istniejących we Wrocławiu (Park Św. Edyty Stein)
- [40] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XLVI/1109/13 z dnia 27 czerwca 2013 roku w sprawie nadania nazwy parkowi we Wrocławiu (park w rejonie ulic: Bernarda Pretfcicza, Gajowickiej, Sztabowej i Wróblej – na park generała Mariana Langiewicza)
- [41] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XV/488/99 z dnia 9 grudnia 1999 w sprawie utworzenia jednostki budżetowej o nazwie Zarząd Zieleni Miejskiej, Biuletyn Rady Miejskiej Wrocławia Nr 11, poz. 449
- [42] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XX/537/04 z dnia 19 lutego 2004 roku w sprawie zmiany uchwały nr XV/488/99 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 9 grudnia 1999 r. w sprawie utworzenia jednostki budżetowej o nazwie Zarząd Zieleni Miejskiej
- [43] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LIII/3194/06 z dnia 26 czerwca 2006 roku sprawie zmiany uchwały Nr XV/488/99 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 9 grudnia 1999 r. w sprawie utworzenia jednostki budżetowej o nazwie Zarząd Zieleni Miejskiej
- [44] Uchwała w sprawie nazw parków i terenów leśnych istniejących we Wrocławiu (Park Stanisława Tołpy) (Uchwała Nr XL/2481/05 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 7 lipca 2005 r.)
- [45] *Wieloletni Plan Inwestycyjny z lat 2002-2006 oraz 2007-2013*
- [46] *Wrocławianie na polanie*, kampania społeczna, realizowana przez Wydział Zdrowia Urzędu Miejskiego Wrocławia
- [47] *Wrocławskie Forum Zieleni i Środowiska*, 2015, [w:] materiały z Konsultacji do Studium Wrocławia i Strategii Wrocław 2030 w dniu 10.10.2015, Urząd Miejski Wrocław
- [48] *Wrocławski Program Turystyczny z 1996* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr XXXI/351/96 z dnia 23 listopada 1996)
- [49] *Założenia polityki społeczno-gospodarczej* (na lata 2002-2013)
- [50] *Zasady polityki ekologicznej Wrocławia* (Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LII/813/98 z dnia 5 czerwca 1998)
- [51] Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia Nr LVI/1465/14 z dnia 10 kwietnia 2014 roku o utworzeniu Parku Kulturowego Stare Miasto.

Bibliografia – dokumenty europejskie i krajowe

- [1] Agenda 21 (Action Programme - Agenda 21) - Ochrona i zarządzanie zasobami naturalnymi w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju
- [2] *City and Biodiversity Outlook. Action and Policy. A Global Assesment of the Links between Action and Policy Urbanization, Biodiversity, and Ecosystem Services (CBO)*. Sekretariat Konwencji o różnorodności biologicznej. Stockholm Resilience Centre in the Stockholm University. ICLEI – Local Governments for Sustainability 2011. źródło: <https://www.cbd.int/en/%20subnational/partners-and-initiatives/cbo/cbo-action-and-policy-executive-summary>, dostęp: 07.03.2014
- [3] Dyrektywa INSPIRE (Dyrektywa 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej.
- [4] Europejska Konwencja Krajobrazowej, sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., Dz. U. z 2006 r. Nr 14 poz.98

- [5] *Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017-2030*, 2017, opracowanie wykonane przez Wydział Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa, praca zbiorowa,
- [6] Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro 5 czerwca 1992 r., ratyfikowana przez Polskę w 1995 r., Dz.U. 2002 nr 184 poz. 1532
- [7] Krajowa Polityka Miejska, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, uchwała Rady Ministrów z dnia 20 października 2015;
- [8] Podręcznik wnioskodawcy i beneficjenta programów polityki spójności 2014-2020 w zakresie informacji i promocji, aktualizacja z 14 czerwca 2016;
- [9] Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880 (z późniejszymi zmianami);
- [10] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568 (z późniejszymi zmianami);
- [11] Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r., Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627 (z późniejszymi zmianami);
- [12] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717 (z późniejszymi zmianami);
- [13] Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, Dz.U. 1995 Nr 11 poz. 79 (z późniejszymi zmianami);
- [14] Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz.U. 2008 nr 199 poz. 1227 (z późniejszymi zmianami);
- [15] Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414 (z późniejszymi zmianami).

Bibliografia – materiały prasowe

- [1] Chełmiński J., 2015, *Pełnomocnik ds. zieleni: "Sadźmy topole, zakładajmy kwietne łąki"*, (wywiad z pełnomocniczką ratusza ds. zieleni), źródło: http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34862,18011090,Pełnomocnik_ds_zieleni_Sadźmy_topole_zakładajmy.html, dostęp: 30.05.2015;
- [2] Gąsiorowski M., 2004, *Koszary do remontu*, źródło: <http://wroclaw.naszemiasto.pl/archiwum/koszary-do-remontu,724482,art,t,id,tm.html>, dostęp: 19.12.2004;
- [3] Głowicka E., 2009, *Premiera fontanny na pergoli: Dwie osoby są ranne*, źródło: <http://warszawa.naszemiasto.pl/archiwum/skandal-podczas-premiery-fontanny-dwie-osoby-ranne,1999490,art,t,id,tm.html>, dostęp: 06.06.2009;
- [4] Głowicka-Wolska E., 2015, *Nowe rady społeczne zaczynają działać*, źródło: <http://www.wroclaw.pl/nowe-rady-spoeczne-przy-prezydencie-wroclawia-zaczynaja-dzialac>, dostęp: 01.03.2016;
- [5] Hołubowicz M., 2013, *Wyspa Słodowa zamykana na noc. Zarząd Zieleni Miejskiej odpowiada na petycję*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclaw-wyspa-slodowa-zamykana-na-noc-zarzad-zieleni-miejskiej-odpowiada-na-petycje/ar/941517>, dostęp: 10.07.2013;

- [6] Hołubowicz M., 2014, *Zakonnicy zostali deweloperami. Zobacz Ogrody Bonifratrów*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclaw-zakonnicy-zostali-deweloperami-zobacz-ogrody-bonifratrow-zdjecia-wizualizacje/ar/3346667>, dostęp: 28.05.2019;
- [7] *Jeszcze bez nazwy, ale już lubiany. Nowy park przy ul. Canaletta*, 2005, źródło: Wrocławski Express Miejski;
- [8] Józefiak B., 2013, *Co dalej z Wyspą Słodową?*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclaw-nowe-pomysly-na-wyspe-slodowa-zostanie-ogrodzona/ar/740473#!>, dostęp: 13.01.2013;
- [9] Józefiak B., 2014, *Park Tysiąclecia, wreszcie się za niego wezmą! Tak będzie wyglądał*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/park-tysiaclecia-wreszcie-sie-za-niego-wezma-tak-bedzie-wygladal-wizualizacje/ar/3315918>, dostęp: 30.01.2014;
- [10] Kaczmar M., 2009, *Ogrody świata w parku Szczytnickim*, źródło: <http://dolnoslaskie.naszemiasto.pl/artukul/ogrody-swiata-w-parku-szczytnickim,238687,art,t,id,tm.html>, dostęp: 20.02.2009;
- [11] Knapik B., 2009, *Wrocław wycofuje się z opłat za wstęp do parków parku* (na temat opłat ze wejścia do parków, pergoli, ogrodu staromiejskiego), źródło: <https://gazetawroclawska.pl/trzy-zlote-za-spacer-po-parku/ar/127869>, dostęp: 18.10.2009;
- [12] Kokoszkiewicz M., 2014a, *Dlaczego Wrocław nie ma cierpliwości do miejskiej zieleni*, (fragment wywiadu z dr. I. Bińkowską), źródło: http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,15399889,Dlaczego_Wroclaw_nie_ma_cierpliwosci_do_miejskiej.html#ixzz44VYWR9NO, dostęp: 04.02.2014;
- [13] Kokoszkiewicz M., 2014b, *Park wyjdzie z lasu. Stary plan upadł, bonie ma 100 mln* (na temat zagospodarowania Parku Tysiąclecia), źródło: Gazeta Wyborcza Wrocław;
- [14] Krocza K., 2009, *Kraina dzieci rośnie obok Teatru Lalek* (na temat budowy ogrodzenia parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek), źródło: <https://gazetawroclawska.pl/kraina-dzieci-rośnie-obok-teatru-lalek/ar/106312>, dostęp: 18.10.2009;
- [15] Maciejewska B., *Ogród Ossolineum jak dla panny młodej* (artykuł nt. Ogrodu przy Ossolineum), <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,49744,4437483.html#ixzz10YbHj5as>, dostęp: 27.08.2007;
- [16] Maciejewska B., 2014, *Wraca pomysł na Ogród Chiński we Wrocławiu*, http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,95327,15699598,Wraca_pomysl_na_Chinski_Ogrod_we_Wroclawiu_WIZUALIZACJE_.html, dostęp: 28.03.2014;
- [17] Matejuk T., 2016, *Na Muchoborze Wielkim powstaje ekologiczny skwer. Będzie też pagórek*, źródło: <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,na-muchoborze-wielkim-powstaje-ekologiczny-skwer-bedzie-tez-pagorek-foto,wia5-3266-27976.html>, dostęp: 03.2016);
- [18] Nogaj M., 2011, *Ucywilizujemy Wyspę Słodową*, Gazeta Wyborcza, źródło: http://forum.gazeta.pl/forum/w,72,125402435,125402435,Ucywilizujemy_Wyspe_Slodowa_piwo_stamtad_nie_z_.html, dostęp: 21.05.2011;
- [19] Nogaj M., 2019, *Metamorfoza przy Odrze. Wyspa z dawną bazą ZOMO stanie się drugim wrocławskim Rynkiem*, Gazeta Wyborcza, źródło: <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,24548443,metamorfoza-przy-odrze-wyspa-z-dawna-baza-zomo-stanie-sie-drugim.html> dostęp: 25.04.2019;
- [20] *Park Staromiejski - klejnot Promenady*, źródło: www.wroclaw.pl, dostęp: 30.09.2010;
- [21] *Powstał specjalny zespół, który ma zazielenić Wrocław*, 2009, źródło: http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,90137,6336444,Powstal_specjalny_zespol_ktory_ma_zazielenic_Wroclaw.html#ixzz11rKfVxTv, dostęp: 02.03.2009;

- [22] *Powstanie park linearny Wrocław-Fabryczna*, 2018, artykuł opublikowany na łamach czasopisma Głos Uczni Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, źródło: http://www.glos.upwr.edu.pl/aktualnosci/47862/powstanie_park_linearny_wroclaw_fabryczna.html, dostęp: 22.03.2020;
- [23] *Płatne parki - to absurd*, 2009, wywiad z ówczesnym Dyrektorem Zarządu Zieleni Miejskiej, na łamach serwisu Polska Lokalna.pl, źródło: <https://fakty.interia.pl/dolnoslaskie/news-platne-parki-to-absurd,nld,1332221>, dostęp: 18.06.2019;
- [24] Ratajczak J., 2018, *Wzgórze Partyzantów idzie do remontu*, źródło: <https://www.wroclaw.pl/extra/wzgorze-partyzantow-liebichshhe-planowane-prace-remontowe>, dostęp: 19.04.2019;
- [25] Senderek B., 2018, *Jeden ogrodnik miejski to za mało, Wrocław będzie miał pięciu!*, źródło: <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,jeden-ogrodnik-miejski-to-za-malo-wroclaw-bedzie-mial-pieciu,wia5-3266-42944.html>, dostęp: 03.08.2018;
- [26] Skupin W., 2014, *Dlaczego Wzgórze Partyzantów niszczy? Czy jest szansa na uratowanie zabytków?*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclaw-dlaczego-wzgorze-partyzantow-niszczycze-czy-jest-szansa-na-uratowanie-zabytkow/ar/3422319>, dostęp: 02.05.2014;
- [27] Skupin W., 2015, *Wrocław planuje masową likwidację ogródków działkowych. Z 35000 zostanie 200*, źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclaw-planuje-masowa-likwidacje-ogrodkow-dzialkowych-z-35000-zostanie-200/ar/3842389>, dostęp: 15.06.2019;
- [28] *Staromiejski, a jednak nowoczesny*, 2010, źródło: <https://www.wroclaw.pl/528458>, dostęp: 09.09.2010;
- [29] Wójcik J., 2009a, *Park Staromiejski ogrodzą płotem* (na temat budowy ogrodzenia parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek), źródło: <https://gazetawroclawska.pl/park-staromiejski-ogrodza-plotem/ar/83169>, dostęp: 18.10.2009;
- [30] Wójcik J., 2009b, *Trzy złote za spacer po parku* (na temat opłat ze wejścia do parków, pergoli, ogrodu staromiejskiego), źródło: <https://gazetawroclawska.pl/trzy-zlote-za-spacer-po-parku/ar/127869>, dostęp: 18.10.2009;
- [31] Wójcik J., 2009c, *Wrocławska rewolucja w parkach* (na temat budowy nowego parku na Maślicach obok Stadionu oraz planach dla parku im. S. Staszica i parku im. S. Tołpy), źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wroclawska-rewolucja-w-parkach/ar/107313>, dostęp: 18.10.2009;
- [32] Wójcik J., 2009d, *Zamkną park Staromiejski* (na temat budowy ogrodzenia parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek), źródło: <http://warszawa.naszemiasto.pl/arttykul/wroclaw-zamkna-park-staromiejski,45237,art,t,id,tm.html>, dostęp: 18.10.2009;
- [33] *Wrocław się zazieleni*, 2006, (artykuł nt. Bajana, Ciepłej, Idzikowskiego), źródło: <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,3103037.html>, dostęp: 18.10.2009.

Spis rycin

Ryc. 1. Ostrów Tumski we Wrocławiu.....	8
Ryc. 2. Schemat metodologii badań.....	19
Ryc. 3. Przykład konserwacji krajobrazu: Park Mużakowski w Bad Muskau.....	31
Ryc. 4 (a-b). Przykłady konserwacji krajobrazu: Wyspa Muzeów w Berlinie i ogrody we włoskim Collodi.....	32
Ryc. 5 (a-b). Przykłady kultywacji krajobrazu: Sponge Park nad kanałem Gowanus w Nowym Jorku - nurt projektowania wrażliwego na wodę. Na zdjęciu proces oczyszczania wody za pomocą roślin.....	33

Ryc. 6 (a-b). Przykłady transformacji krajobrazu: park w dawnym korycie rzeki Turia w Walencji i Millenium Park założony na dachu parkingów w Chicago	34
Ryc. 7. Park Wschodni we Wrocławiu – przykład nurtu naturalistycznego. Na zdjęciu widoczne rozlewiska rzeki Oława.....	35
Ryc. 8. Zestawienie głównych form stylistycznych występujących w parkach i ogrodach polskich.	37
Ryc. 9. Plac Grzybowski w Warszawie - przykład nurtu postmodernistycznego w Polsce.....	40
Ryc. 10. Eco Park Millennium Village w Londynie - przykład nurtu zrównoważonego.....	41
Ryc. 11 (a-b). Park de Bercy w Paryżu i Cultuurpark Westergasfabriek w Amsterdamie – założenia zieleni na terenach przemysłowych.....	42
Ryc. 12 (a-b). Schöneberg Südgelände w Berlinie i High Line Park w Nowym Jorku - założenia zieleni na terenach pokolejowych.....	43
Ryc. 13 (a-b). Parc Blandan w Lyon - założenie zieleni z placem zabaw na terenach powojkowych. .	44
Ryc. 14 (a-b). Jubilee Park w Londynie i Brooklyn Bridge Park w Nowym Jorku – założenia zieleni na terenach po dawnych portach.....	44
Ryc. 15 (a-b). Fresh Kills Park i Central Park w Nowym Jorku – przykłady przekształcenia dawnych wysypisk śmieci w założenia zieleni.....	45
Ryc. 16 (a-b). Ogród Atlantycki na dachu dworca Montparnasse w Paryżu i Park Museumplein przed Muzeum van Gogha w Amsterdamie - założenia zieleni nad obiektami komunikacyjnymi..	46
Ryc. 17. Tempelhofer Feld w Berlinie – założenie zieleni na terenach po dawnych lotniskach.	47
Ryc. 18 (a-b). Musée du Quai Branly w Paryżu – przykład założenia zieleni towarzyszącego muzeum kultur pozaeuropejskich.....	48
Ryc. 19 (a-b). Rewaloryzacja ogrodów Branickich w Białymstoku i rewitalizacja parku miejskiego im. Marszałka J. Piłsudskiego w Zakopanem.	50
Ryc. 20. Park Ocalałych w Łodzi – przykład założenia zieleni opartego na wątku semantycznym.	51
Ryc. 21. Ogrody na dachu Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie – przykład założenia zieleni towarzyszącego obiektom nauki.	52
Ryc. 22 (a-b). Park Leśnicki i Park Brochowski we Wrocławiu.....	63
Ryc. 23 (a-b). Park Wschodni i Park Złotnicki we Wrocławiu.	63
Ryc. 24 (a-b). Ogród Japoński i wgłębnik w sektorze VII Parku Szczytnickiego we Wrocławiu.....	64
Ryc. 25 (a-b). Skwer na placu im. T. Kościuszki i bulwar im. P. Włostowica we Wrocławiu.....	65
Ryc. 26 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny w części leśnej i plac zabaw w tematyce żeglarskiej na Wyspie Bielarskiej we Wrocławiu.	65
Ryc. 27. Położenie ogrodów biskupich na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu.....	69
Ryc. 28. Ogrody Biskupie na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu.....	69
Ryc. 29. Ogród przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu.	70
Ryc. 30. Park Słoneczny na osiedlu Gaj we Wrocławiu.	71
Ryc. 31 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu.	72
Ryc. 32. Skwer przy ul. Z. Krasieńskiego we Wrocławiu.....	72
Ryc. 33 (a-b). Otoczenie i umiejscowienia pomnika F. Chopina w Parku Południowym we Wrocławiu inspirowane Parkiem Łazienki Królewskie w Warszawie (zdjęcie po prawej).	73
Ryc. 34. Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina we Wrocławiu.....	74
Ryc. 35. Skwer na placu św. Macieja we Wrocławiu.....	75
Ryc. 36. Park osiedlowy ul. Canaletta we Wrocławiu.	76
Ryc. 37. Wyspa Słodowa we Wrocławiu.....	77
Ryc. 38. Park Przygody Wyspa Opatowicka we Wrocławiu. Na zdjęciu widoczne nadrzeczne tory przeszkód.....	78
Ryc. 39. Ogród w stylu barokowym przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35 we Wrocławiu po rekonstrukcji.	79
Ryc. 40. Ogród przy Ossolineum we Wrocławiu.	81
Ryc. 41. Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej we Wrocławiu.....	83
Ryc. 42. Promenada Staromiejska na odc. od pl. im. Jana Pawła II do ul. Krupniczej we Wrocławiu...	83

Ryc. 43 (a-b). Fontanna Multimedialna przy Hali Stulecia we Wrocławiu.	85
Ryc. 44 (a-b). Fontanna u podnóża Wzgórza Montjuïc w Barcelonie, która stała się inspiracją dla fontanny we Wrocławiu.....	86
Ryc. 45 (a-b). Park im. M. Kopernika po rewaloryzacji.....	88
Ryc. 46. Ilość prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010 w odniesieniu do sposobu użytkowania.	90
Ryc. 47. Najważniejsze prace w założeniach zieleni zrealizowane w okresie 2000-2010 w granicach Pomnika Historii „Wrocław – Zespół historycznego centrum” (1994) oraz granicach Parku Kulturowego „Stare Miasto” we Wrocławiu (2015).	97
Ryc. 48. Najważniejsze obszary prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010 we Wrocławiu.....	98
Ryc. 49. Najważniejsze prace w sektorach Parku Szczytnickiego w latach 1995-2018.	99
Ryc. 50. Ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010 w odniesieniu do ich powierzchni.....	102
Ryc. 51. Ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia o powierzchni poniżej 1,0 ha w latach 2000-2010.....	103
Ryc. 52 (a-b). Lokalizacja prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010 w odniesieniu do dawnych 5 dzielnic (1950) i obecnych 48 osiedli (2016) Wrocławia. Na prawej rycinie osiedla Wrocławia (wykaz obowiązujący od 2016 r.) z największą ilością prac w założeniach zieleni w latach 2000-2010.....	107
Ryc. 53. Podział Wrocławia na 101 jednostek urbanistycznych wg SUiKZP (2018).....	109
Ryc. 54 (a-b). Skwer przed Teatrem Muzycznym Capitol przy ul. Świdnickiej. Na zdjęciach założenie zieleni po remoncie w 2000 r. oraz w 2013 r. po odtworzeniu terenu zieleni zdegradowanej przez prace budowlane.	114
Ryc. 55 (a-b). Teren zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 we Wrocławiu po zagospodarowaniu w 2010 r. (nasyp umocniony krzewami róż) oraz po budowie biblioteki archidiecezjalnej w 2020 r. (nasyp umocniony trawnikami).	114
Ryc. 56 (a-b). Kasztanowce przy Hali Stulecia w 2007 r. oraz po przesadzeniu do sektora V Parku Szczytnickiego.	115
Ryc. 57. Struktura własności gruntów dla badanych założeń zieleni w okresie 2000-2010.	116
Ryc. 58. Mozaika własności gruntów na terenie Parku Tysiąclecia-Milenijnego.	116
Ryc. 59. Lokalizacja nowych założeń zieleni we Wrocławiu zrealizowanych przez ZZM w latach w 2000-2010 z wyłączeniem upraw leśnych.....	118
Ryc. 60 (a-b). Kościółek w Parku Szczytnickim przed remontem w 2009 r. i po w 2018 r.	128
Ryc. 61 (a-b). Widok na park im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek w 2009 r. i po budowie ozdobnego ogrodzenia w 2010 r.	128
Ryc. 62 (a-b). Park im. gen. W. Andersa i Park Skowroni – założone w miejscach dawnych nekropolii.	129
Ryc. 63 (a-b). Park im. M. Kopernika w 2009 r. i po rewaloryzacji w 2010 r. Na zdjęciach widok w kierunku placu zabaw.....	130
Ryc. 64 (a-b). Fontanna w parku im. M. Kopernika w 2009 r. i po rewaloryzacji w 2012 r.....	130
Ryc. 65 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 13 w 2002 r. i w 2010 r.....	131
Ryc. 66 (a-b). Ogród przy ul. Katedralnej 11 w trakcie rekonstrukcji w 2002 r. oraz po w 2010 r.....	132
Ryc. 67. Teren na osiedlu Gądów w 2004 r. przeznaczony pod przyszły park przy ul. J. Bajana.....	132
Ryc. 68 (a-b). Park przy ul. J. Bajana na osiedlu Gądów. Na zdjęciach widoczny tor rowerowy oraz place rekreacyjne.	133
Ryc. 69. Kompleks obiektów Hali Stulecia wraz z Parkiem Szczytnickim jako jeden z biegunów atrakcyjności Wrocławia.	136
Ryc. 70. Wirydarz w Muzeum Architektury.....	137
Ryc. 71 (a-b). Zielieniec przy pl. Strzeleckim w 2009 r. i po rewitalizacji w 2012 r.	137
Ryc. 72. Dwanaście tematycznych obszarów rewitalizacji Wrocławia, określonych w <i>Lokalnym Programie Rewitalizacji na lata 2005-2006 i 2007-2013</i> , w tym parki i cmentarze.	138
Ryc. 73 (a-b). Skwer przy ul. Pomorskiej w 2009 r. i po rewitalizacji w 2012 r.	139

Ryc. 74. Granice <i>Programu dla Obszaru Wsparcia w latach 2010-2012</i>	140
Ryc. 75. Tereny zieleni typowane do rewitalizacji.....	140
Ryc. 76 (a-b). Park im. S. Staszica w 2009 r. i po rewitalizacji w 2013 r.	144
Ryc. 77. Udział kosztów rewaloryzacji założenia zieleni na przykładzie parku im. S. Staszica.	145
Ryc. 78 (a-b). Park im. S. Staszica w 2009 r. i po rewitalizacji w 2013 r.	145
Ryc. 79. Tereny wodonośne Wrocławia na Świątnikach, niedostępne i chronione przez MPWiK ze względów strategicznych.....	147
Ryc. 80. Tereny zieleni wzdłuż dolin rzecznych będące własnością Skarbu Państwa.	147
Ryc. 81. Ogród przy Papieskim Wydziale Teologicznym na pl. Katedralnym 1, otwarty dla publiczności w wybranych dniach.....	148
Ryc. 82 (a-b). Stan własności Wzgórza Partyzantów w 2016 i 2020r. obrazujący przyczyny problemów z zagospodarowaniem odcinka Promenady Staromiejskiej w centrum miasta. .	149
Ryc. 83 (a-b). Wzgórze Polskie (dawny Bastion Ceglarski) w 2010 r. i po rewaloryzacji w 2013 r.	149
Ryc. 84 (a-b). Promenada Staromiejska na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej w 2006 r. i po rewaloryzacji w 2009 r.	152
Ryc. 85. Rewaloryzacja <i>Promenady Staromiejskiej</i> we Wrocławiu w okresie 2000-2010 - etapy prac.	154
Ryc. 86 (a-b). Promenada Staromiejska na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej po rewaloryzacji w 2012 r.	154
Ryc. 87 (a-b). Wybrane prace w Parku Szczytnickim - Pergola przy fontannie multimedialnej (2007-2009).....	156
Ryc. 88 (a-d). Przykłady założeń zieleni we Wrocławiu, w których prace zrealizowano dzięki dotacjom zewnętrznym: a) wirydarz w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, b) Park w Pawłowicach, c) Ogród przy Muzeum Miejskim we Wrocławiu (dawnym Pałacu Królewskim), d) ścieżki spacerowo-konne na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych-Partynice.	158
Ryc. 89 (a-b). Przykłady założeń zieleni we Wrocławiu, w których prace zrealizowano dzięki dotacjom zewnętrznym: rewaloryzacja parku przy ul. Dworskiej 8, ogród klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame.	160
Ryc. 90. Udział dotacji na zieleni w ramach wydatków ponoszonych przez ZZM w latach 2000-2009.....	161
Ryc. 91 (a-b). Przykład założenia zieleni z biletowanym wejściem - Ogród Japoński.....	163
Ryc. 92. Przykłady rewaloryzacji założeń zieleni we Wrocławiu z okresu 2000-2010 - Park Południowy.	167
Ryc. 93. Uwarunkowania dotyczące wyboru typu gospodarowania zielenią miejską.	168
Ryc. 94. Wzgórze Gajowe przy ul. Bardzkiej i ul. Świeradowskiej - przykład braku jednolitego standardu utrzymania zieleni.....	171
Ryc. 95 (a-b). Teren zieleni przed Wzgórzem Gajowym od strony ul.Świeradowskiej w 2016 r. oraz po realizacji prac w 2017 r.	172
Ryc. 96 (a-b). Przykłady zachowania historycznego systemu wodno-melioracyjnego w Parku Wschodnim i Parku Leśnickim.	173
Ryc. 97. Ogrody deszczowe w Parku Tysiąclecia-Milenijnym w dawnym starorzeczu Ślęzy w 2015 r.	173
Ryc. 98. Ogród deszczowy przy ul. Mińskiej we Wrocławiu zrealizowany w 2016 r.	174
Ryc. 99 (a-b). Systemy automatycznego nawodnienia w Parku Szczytnickim w 2018 r. i sterowanie zmierzchowe oświetleniem zieleni parku im. M. Kopernika w 2011 r.	176
Ryc. 100. Wystawa sztuki współczesnej na terenie zieleni przy Wzgórzem Polskim w 2017 r. Na zdjęciu instalacja pt. „Ślady istnienia” autorstwa M. Abakanowicz.	177
Ryc. 101. Założenia zieleni jako tło dla wydarzeń kulturalnych. Na zdjęciu imprezy na Wyspie Słodowej, które regularnie przyciągają dużą widownię.	177
Ryc. 102 (a-c). Festiwal Dobrego Piwa w Parku Leśnickim w 2013 r.....	178
Ryc. 103. Imprezy na Wyspie Słodowej w 2011 r.....	180

Ryc. 104 (a-b). Imprezy na Wyspie Słodowej w 2012 r. – zaśmiecenie i zniszczenia terenu.	181
Ryc. 105. Podstawowe formy ochrony założenia zieleni. Patrol straży miejskiej w parku im. S. Staszica.	181
Ryc. 106 (a-b). Zasięg wody w Parku Szczytnickim podczas powodzi w lipcu 1997 r.	182
Ryc. 107 (a-b). Ostrów Tumski i Wyspy Odrzańskie w centrum miasta podczas powodzi w 1997 r. .	183
Ryc. 108 (a-b). Założenia zieleni poddane remontowi w latach 90. na skutek powodzi z 1997 r. Bulwar im. S. Wyszyńskiego oraz im. P. Włostowica na Wyspie Piaskowej.	183
Ryc. 109 (a-b). Wybrane założenia zieleni, w których prace podjęto w wyniku usuwania konsekwencji powodzi w 1997 r. - park osiedlowy przy ul. Canaletta, Park Wroni przy Wzgórzu Kilimandżaro.	184
Ryc. 110 (a-b). Zniszczenia w wyniku wichur w 2007 r. przy ul. H. Sienkiewicza i przy skwerze Ludzi ze Znakiem „P”	185
Ryc. 111 (a-b). Przykład intensywnej pielęgnacji zieleni w Ossolineum w 2007 r. oraz standardu leśnego (naturalistycznego, ekstensywnego) w Parku Tysiąclecia-Milenijnym w 2015 r...	186
Ryc. 112. Koncepcja rewitalizacji Parku Szczytnickiego we Wrocławiu (Drapella-Hermansdorfer, Brodzka, Dworniczak 2008, s. 6).	190
Ryc. 113 (a-b). Ozdobne ogrodzenie parku im. M. Kopernika przy Teatrze Lalek w 2009 r. oraz ogrodu przy Muzeum Miejskim przy ul. K. Wielkiego 35.	191
Ryc. 114 (a-b). Ogrodzenia skweru przy pl. św. Macieja oraz zabezpieczanie roślin w postaci niskich wygrodzeń skweru przy ul. Kaszubskiej.	191
Ryc. 115 (a-b). Przykłady kameralnych imprez w założeniach zieleni - pokaz w ramach ESK w Parku Południowym oraz koncert jazzowy przy Wzgórzu Polskim.	192
Ryc. 116 (a-b). Przykłady kameralnych imprez w założeniach zieleni – otwarte mistrzostwa Wrocławia w petanque w Parku Południowym oraz piknik osiedlowy w parku im. S. Staszica	192
Ryc. 117. Przykłady limitowania chłonności – kasa biletowa przed wejściem do Ogrodu Japońskiego w maju 2019 r.	193
Ryc. 118. Pola Marsowe w zespole w dawnego Parku Sportowego Zalesie (obecny rejon Stadionu Olimpijskiego we Wrocławiu) – przykład założenia zieleni przeznaczonych na imprezy masowe.	194
Ryc. 119 (a-b). Różnice standardu projektowania i utrzymania obiektów w zależności od natężenia eksploatacji: zieleń Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej oraz kameralny wirydarz w Muzeum Architektury.	194
Ryc. 120. Zamykany nocą ogród w dziedzińcu Ossolineum w 2007 r.	195
Ryc. 121 (a-b). Wrocławski Festiwal Dobrego Piwa przeniesiony na tereny zieleni przy Stadionie Wrocław przy al. Śląskiej.	196
Ryc. 122. Monitoring wizyjny zainstalowany w ramach rewitalizacji parku im. S. Staszica na osiedlu Nadodrże we Wrocławiu.	196
Ryc. 123. Wyspa Słodowa po reorganizacji zasad udostępniania po 2010 r. Na zdjęciu widoczne dzierzawy ogródków gastronomicznych.	198
Ryc. 124 (a-b). Wyspa Słodowa po reorganizacji zasad udostępniania po 2010 r. Na zdjęciach widoczne wybrane rozwiązania miękkie: kino plenerowe i kameralne zawody sportowe.	198
Ryc. 125. Park Tysiąclecia-Milenijny jako przykład kształtowania parku leśnego.	199
Ryc. 126 (a-b). Naturalistyczny, ekstensywny kierunek utrzymania terenów zieleni obserwowany po 2018 r. Na zdjęciach Park Szczytnicki w rejonie Pergoli i sektorze IV.	201
Ryc. 127 (a-b). Wybrane zadania realizowane w stylu naturalistycznym po 2010 r.: zagospodarowanie wokół zbiornika wodnego przy ul. Głównej pn. „Nowa Cegielnia Stabłowicka oraz BioPark Doliny Ślęzy w Lesie Pilczyckim.	201
Ryc. 128. Wybrani zarządcy i komórki odpowiedzialne za zieleń w strukturze organizacyjnej UMW w 2010 r.	202
Ryc. 129. Schemat organizacyjny Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu w 2007 r.	203
Ryc. 130 (a-b). Zespół opiniująco-doradczy ds. zieleni miejskiej (2009-2010) – wspólne sadzenie drzew w Parku Szczytnickim z wiceprezydentem Wrocławia A. Grehlem.	204

Ryc. 131. Przedsięwzięcia rewitalizacyjne w Obszarze Wsparcia - Przedmieście Odrzańskie uwzględniające założenia zieleni (Rozalski 2014, s. 61).....	205
Ryc. 132. Rewitalizacja założeń zieleni na osiedlu Nadodrże we Wrocławiu w latach 2003-2010 i później.....	206
Ryc. 133. Trudności i sposoby rozwiązania problemów w gospodarowaniu zielenią miejską - wybrane aspekty.....	210
Ryc. 134. Struktura użytkowania terenów w ogólnej powierzchni Wrocławia w 2010 r.....	212
Ryc. 135. Struktura terenów zieleni i terenów otwartych we Wrocławiu w 2010 r.	212
Ryc. 136. Stan własności terenów rolnych we Wrocławiu w 2010 r.....	212
Ryc. 137. Stan własności terenów leśnych we Wrocławiu w 2010 r.....	213
Ryc. 138. Stan własności terenów zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej/ parkowej we Wrocławiu w 2010 r.	213
Ryc. 139. Inne składowe systemu zieleni miejskiej we Wrocławiu w 2010 r.....	213
Ryc. 140. Wybrane dokumenty strategiczne, planistyczne i operacyjne poruszające kwestie założeń zieleni miejskiej Wrocławia w okresie 2000-2010.....	214
Ryc. 141. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (1998) – Rysunek 1.1-2 Pasma aktywności gospodarczej</i>	215
Ryc. 142. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (1998) – Rysunek 3.1.1-7 Problematyka ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego</i>	216
Ryc. 143. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (2018) – Rys. 9. Kierunki zagospodarowania przestrzennego - polityka zieleni i środowiska</i>	217
Ryc. 144. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (2018) – Struktura pasmowa Wrocławia – trzy typy pasm: mieszkaniowe, aktywności gospodarczej i zieleni</i>	217
Ryc. 145. Procesy przestrzenno-społeczne określone w SUIKZP 2018.....	218
Ryc. 146 (a-b). Obszary Natura 2000: Grądy w Dolinie Odry (Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk) i Grądy Odrzańskie (Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków).....	221
Ryc. 147 (a-b). Bulwar nad rzeką Oławą na osiedlu Przedmieście Oławskie zagospodarowany po 2010 r.	228
Ryc. 148 (a-b). Przykłady rekultywacji składowisk odpadów i terenów zdegradowanych we Wrocławiu: Wzgórze Maślickie (2003-2008), tereny przed Wzgórzem Gajowym przy ul. Świeradowskiej (2016-2017).....	229
Ryc. 149 a-c. Park Leśny Janówek i problem z kontynuacją zalesień z uwagi na brak własności gruntów miasta.....	230
Ryc. 150. Uprawy leśne przy ul. Koziej realizowane przez ZZM w okresie 2000-2010.	232
Ryc. 151 (a-b). Wrocławskie pola irygacyjne na Osobowicach oraz tereny wodonośne na Świątnikach.....	232
Ryc. 152. Przykład transformacji terenów przemysłowych - Centrum Wiedzy o Wodzie Hydropolis we Wrocławiu oddane do użytkowania w 2015 r.	235
Ryc. 153 (a-b). Przykłady transformacji terenów przemysłowych we Wrocławiu po 2010 r.: zagospodarowanie terenu wokół stawu na osiedlu Stabłowice tzw. Nowa Cegielnia na terenie dawnego wyrobiska gliny oraz I etap Parku Migdałowego (Cukrowego) na terenie dawnej cukrowni Klecina.	236
Ryc. 154. Przykłady wrocławskich założeń zieleni charakterze linearnym: tereny wzdłuż nabrzeży rzeki Oławy.....	237
Ryc. 155. Wizja zagospodarowania *Parku Tysiąclecia-Milenijnego w 2013 r.	238
Ryc. 156. Prace realizowane w *Parku Tysiąclecia-Milenijnym (plansza pochodzi z edukacyjnej gry terenowej).....	242
Ryc. 157 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny – wybrane prace po 2010 r. Na zdjęciach: urządzenie parku w kamienie dolnośląskie oraz stare pnie drzew.	243
Ryc. 158 (a-b). Park Tysiąclecia-Milenijny – wybrane prace po 2010 r. Na zdjęciach: akcje sadzenia drzew z mieszkańcami w 2015 r. oraz Światowe Dni Młodzieży 2016.	243

Ryc. 159. Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009.	245
Ryc. 160 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: zagospodarowanie skweru przy ul. Norwida (2008-2009) oraz nasadzenie platanów przy biurowcu Grunwaldzki Center (2009).	245
Ryc. 161 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura (2005-2007) oraz odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (2006-2007).	246
Ryc. 162 (a-b). Przebudowa terenów zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009. Na zdjęciach: odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (2006-2007).	246
Ryc. 163 (a-c). Wybrane założenia zieleni zrealizowane w ramach WBO po 2013 r.: Park Mamuta na osiedlu Oporów (od 2014 r.), Park Jedności w dzielnicy Psie Pole (2014-2017), Słoneczny Park na osiedlu Ołtaszyn (2014-2017).	250
Ryc. 164 (a-b). Społeczne akcje sadzenia drzew w założeniach zieleni miejskiej. Na zdjęciach „WROśnij we Wrocław” przy Wzgórzu Gajowickim w 2017 r. oraz nasadzenia wokół polany profesorów w Parku Mamuta w 2015 r.	251
Ryc. 165. Wybrani zarządcy i komórki odpowiedzialne za zielen w strukturze organizacyjnej UMW w 2019 r.	253
Ryc. 166. Schemat organizacyjny ZZM we Wrocławiu w 2019 r.	254
Ryc. 167. Schemat organizacji i przepływu danych dla Systemu Informacji Przestrzennej (SIP) w zakresie ochrony drzew i rozwoju terenów zieleni.	255
Ryc. 168. Wybrane prace w Starym Mieście w latach po 2010 r. - rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku ul. Krupnicza-Świdnicka przy NFM (2014-2015).	258
Ryc. 169. Wybrane prace w Parku Szczytnickim we Wrocławiu w latach 2011-2018 - rewaloryzacja fragmentu w obszarze Pergoli i Pawilonu Czterech Kopuł (2017-2018).	258
Ryc. 170. Wybrane prace w zabytkowych założeniach zieleni w osiedlach Wrocławia po 2010 r. - rewitalizacja Skweru Skaczącej Gwiazdy przy ul. Prusa (2019).	259
Ryc. 171. Prace w założeniach zieleni w korytarzu Odry (odcinek centrum Wrocławia) w okresie 1997-2019.	261
Ryc. 172. Wybrane prace w korytarzu Odry we Wrocławiu po 2010 r.: Bulwar im. X. Dunikowskiego (2015-2016).	261
Ryc. 173. Wybrane prace w korytarzu Odry we Wrocławiu po 2010 r.: bulwar im. ks. A. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina (2015-2019).	262
Ryc. 174. Zagospodarowanie nabrzeży rzeki Oławy na odc. pomiędzy mostami Oławskim i Rakowieckim (2018-2019).	262
Ryc. 175 (a-b). Wybrane prace w obszarze wrocławskich wzgórz po 2010 r.: zagospodarowanie sąsiedztwa Wzgórza Słowiańskiego (2013-2015), plac rekreacyjny typu parkour na Wzgórzu Andersa (2014-2017).	263
Ryc. 176. Uproszczony schemat typu zadań inwestycyjnych realizowanych przez ZZM w latach 2000-2010 oraz 2011-2018.	265
Ryc. 177 (a-b). Wybrane proekologiczne rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r. Na zdjęciach enklawy niekoszonych trawników w okolicy Opery Wrocławskiej oraz łąki kwietne na pl. Dominikańskim w centrum miasta.	266
Ryc. 178 (a-d). Wybrane proekologiczne i przyjazne naturze rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r.: skwer kieszonkowy Ptasi Zagajnik (2016) oraz hotele dla owadów przy Pergoli w Parku Szczytnickim (2018).	268
Ryc. 179. Wybrane proekologiczne i przyjazne naturze rozwiązania stosowane w założeniach zieleni Wrocławia po 2010 r. - projekt GrowGreen na osiedlu Ołbin realizowany w ramach unijnego programu Horizon 2020.	269
Ryc. 180. Synteza najważniejszych procesów w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 1990-2018 na tle Europejskiej Konwencji Krajobrazowej.	278

Ryc. 181. Wybrane problemy zidentyfikowane dla poszczególnych etapów w cyklu życia projektu dla założeń zieleni we Wrocławiu w latach 2000-2010.	280
---	-----

Spis tabel

Tabela 1. Schemat działań konserwatorskich w architekturze.	34
Tabela 2. Schemat działań w krajobrazie kulturowym.	34
Tabela 3. Ważniejsze lokalizacje prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 1992-2012 na tle współczesnych nurtów i konwencji kształtowania krajobrazu.	36
Tabela 4. Przegląd współczesnych nurtów, typów działania i strategii utrzymania w założeniach zieleni na tle celów <i>Europejskiej Konwencji Krajobrazowej</i>	38
Tabela 5. Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2000-2010.	57
Tabela 6. Struktura terenów zieleni we Wrocławiu w 2010 r.	61
Tabela 7. Tereny utrzymywane przez Zarząd Zieleni Miejskiej w 2012 r.	67
Tabela 8. Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej z lat 2000-2010 w odniesieniu do celu i sposobu użytkowania.	92
Tabela 9. Kalendarium najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej Wrocławia z lat 1990-2010 na tle zjawisk i uwarunkowań.	92
Tabela 10. Klasyfikacja terenów zieleni ze względu na wartość historyczną i kulturową.	95
Tabela 11. Ochrona założeń zieleni. Bilans prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.	96
Tabela 12. Prace w obszarach wysokiej wartości historycznej zrealizowane w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.	96
Tabela 13. Chronologia najważniejszych prac w *Parku Szczytnickiego w latach 1995-2018.	100
Tabela 14. Wykaz ważniejszych prac zrealizowanych w zabytkowych założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010.	101
Tabela 15. Szacunkowe koszty zagospodarowania 1 ha/m ² założenia zieleni we Wrocławiu z lat 2000-2012.	105
Tabela 16. Koszty wybranych zadań inwersyjnych w założeniach zieleni Wrocławia w latach 2000-2010.	106
Tabela 17. Ilość realizacji w założeniach zieleni w latach 2000-2010 w odniesieniu do dawnych dzielnic Wrocławia.	107
Tabela 18. Wykaz osiedli Wrocławia (obowiązujący od 2016 r.) w zestawieniu z ilością prac zrealizowanych w założeniach zieleni w latach 2000-2010.	108
Tabela 19. Wykaz największych pod względem powierzchni prac w założeniach w odniesieniu do dawnych dzielnic i współczesnych osiedli Wrocławia.	109
Tabela 20. Modyfikacja funkcji wiodących wybranych założeń zieleni w wyniku przeprowadzonych prac w okresie 2000-2010.	112
Tabela 21. Wykaz prac w założeniach zieleni Wrocławia z lat 2000-2010, które w późniejszym okresie zlikwidowano lub poddano modyfikacjom funkcjonalno-przestrzennym.	113
Tabela 22. Kategorie własności gruntów dla badanych założeń zieleni.	115
Tabela 23. Nowe założenia zieleni we Wrocławiu zrealizowane przez ZZM w latach w 2000-2010 z wyłączeniem upraw leśnych.	118
Tabela 24. Wykaz upraw leśnych założonych przez ZZM w latach 2000-2010.	119
Tabela 25. Wybrane niezrealizowane koncepcje i dokumentacje projektowe założeń zieleni we Wrocławiu w latach 1996-2010.	121
Tabela 26. Projekt pn. „Rewitalizacja terenów zielonych (parki i cmentarze)” przewidziany do realizacji przez Miasto Wrocław w <i>Lokalnym Programie Rewitalizacji na lata 2005-2006 i 2007-2013</i>	139

Tabela 27. Udział wydatków na zieleni we Wrocławiu ponoszonych przez ZZM w stosunku do całkowitego budżetu miasta.	143
Tabela 28. Udział kosztów rewaloryzacji założenia zieleni na przykładzie parku im. S. Staszica.	144
Tabela 29. Klasyfikacja terenów zieleni we Wrocławiu ze względu na stan własności.....	151
Tabela 30. Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej - prace realizowane w latach 2008-2018 i później.....	153
Tabela 31. Rewaloryzacja *parku im. M. Kopernika (Ogrodu Staromiejskiego) w latach 1999-2010.	155
Tabela 32. Poziom dofinansowania prac w wybranych założeniach zieleni miejskiej Wrocławia w ramach środków unijnych (programy: RPO, ZPORR).	159
Tabela 33. Poziom dofinansowania prac w wybranych założeniach zieleni miejskiej Wrocławia w ramach innych środków (programy: WFOŚiGW).	161
Tabela 34. Wykaz wybranych założeń zieleni Wrocławia, w których prace podjęto w wyniku usuwania konsekwencji wielkiej powodzi w 1997 r.	184
Tabela 35. Wyszczególnienie robót pn. pielęgnacja trawników w poszczególnych dzielnicach Wrocławia.	185
Tabela 36. Wyszczególnienie robót pn. wykaszanie parków leśnych w poszczególnych rejonach Wrocławia.	186
Tabela 37. Koszty pielęgnacji założenia zieleni po zakończeniu prac inwestycyjnych na przykładzie *przebudowy zieleńca przy pl. Strzeleckim.	187
Tabela 38. Wyszczególnienie ilości i kosztów zabiegów pielęgnacyjnych w czasie jednego roku utrzymania zieleni po zakończeniu prac inwestycyjnych w ramach zadania *przebudowa zieleńca przy pl. Strzeleckim.	187
Tabela 39. Koszt bieżącej konserwacji i utrzymania terenów podlegających pod ZZM w 2011 r.....	188
Tabela 40. Działania rewitalizacyjne zaplanowane w „Programie dla Obszaru Wsparcia”.	205
Tabela 41. Najważniejsze prace w założeniach zieleni osiedla Nadodrze oraz w sąsiedztwie w latach 2003-2010 i później.	206
Tabela 42. Rewitalizacja zieleni osiedla Nadodrze w latach 2010-2012 – zestawienie zrealizowanych prac.....	208
Tabela 43. Skuteczność planowania w odniesieniu do <i>Założeń polityki społeczno-gospodarczej Wrocławia</i> w zakresie założeń zieleni miejskiej w latach 1999-2010.....	221
Tabela 44. Zmiany wskaźnika terenów zieleni we Wrocławiu w latach 1965-2010.	226
Tabela 45. Chronologia zakładania *Parku Milenijnego-Tysiąclecia od lat 70. Do 2018 r. - wybrane i najważniejsze działania.	240
Tabela 46. Chronologia przebudowy założenia zieleni w ramach rewitalizacji *Osi Grunwaldzkiej w latach 2005-2009.....	244
Tabela 47. Prace w założeniach zieleni w korytarzu rzeki Odry (odcinek centrum Wrocławia) w latach 1997-2019.....	260
Tabela 48. Struktura terenów zieleni i terenów rolnych we Wrocławiu w latach: 2001, 2010, 2018.	270
Tabela 49. Zieleń w polskich miastach na prawach powiatu w 2015 r. z wyłączeniem powierzchni lasów.	271

Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010

Część 2

Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010

Suplement - Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018 i później

Spis treści

Wprowadzenie	6
Struktura	6
Kryteria klasyfikacji	9
Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010	12
S – Śródmieście.....	13
Zagospodarowanie dziedzińca budynku przychodni przy pl. św. Macieja 8 we Wrocławiu	17
Zagospodarowanie zielenią dziedzińca głównego budynku A1 Politechniki Wrocławskiej.....	18
Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7 we Wrocławiu	19
Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu	20
Zagospodarowanie zielenią skweru Obrońców Solidarności wokół Pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980	21
Rekultywacja terenów przylegających do „Wzgórza Kilimandżaro” we Wrocławiu (Park Wroni)	22
Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 we Wrocławiu	23
Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1 we Wrocławiu	24
Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J.B. Courtenay we Wrocławiu.....	25
Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie niezachowane).....	26
Rewaloryzacja skweru miejskiego na pl. św. Macieja we Wrocławiu	27
Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu	28
Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta we Wrocławiu na park osiedlowy.....	29
Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11 we Wrocławiu	30
Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej.....	31
Remont terenu zieleni z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza we Wrocławiu (Skwer im. I. Sendlerowej).....	32
Rewitalizacja Wyspy Słodowej	33

Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura (Etap I, część pód.-wsch.)	34
Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (część zachodnia Osi)	35
Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej we Wrocławiu (odc. od Domu Studenckiego „Dwudziestolatka” do Mostu Szczytnickiego, część pón.-wsch.)	36
Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie narożnika ulic Pl. Grunwaldzki i ul. Norwida	37
Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej we Wrocławiu - Etap I (Bulwar im. prof. S. Kulczyńskiego)	38
Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej we Wrocławiu	39
Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim we Wrocławiu	40
Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej we Wrocławiu	41
Przebudowa Parku im. Stanisława Staszica we Wrocławiu.....	42
Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame we Wrocławiu	43
Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego we Wrocławiu - najważniejsze prace zrealizowane w latach 1995-2018	44
SM - Stare Miasto	49
Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury oraz pasa zieleni przed elewacją frontową budynku przy ul. Bernardyńskiej 5 we Wrocławiu.....	53
Remont i zagospodarowanie skweru przy skrzyżowaniu ul. Piłsudskiego i ul. Świdnickiej we Wrocławiu	54
Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu	55
Rewaloryzacja zabytkowego wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu.....	56
Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przy we Wrocławiu	57
Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera we Wrocławiu.....	58
Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu	59
Rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy dawnym Pałacu Królewskim (dawniej Pałacu Spätgenów, obecnie Muzeum Miejskim we Wrocławiu)	60
Rewitalizacja zieleńca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego	61
Budowa przystani w Zatoce Gondoli w sąsiedztwie Bulwaru Dunikowskiego przy ul. J. E. Purkyniego	62
Zagospodarowanie dziedzińca pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja przy ul. Szewskiej we Wrocławiu.....	63

Rewaloryzacja i zagospodarowanie wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego	64
Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (Etap I)	65
Rewaloryzacja Parku im. Mikołaja Kopernika (Ogród Staromiejski, Park Staromiejski, Park przy Teatrze Lalek, dawniej Park H. Sawickiej)	66
Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego (d. Bastionu Ceglarskiego) przy ul. Purkyniego we Wrocławiu	67
Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja we Wrocławiu	68
K - Krzyki	69
Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego	72
Zagospodarowanie terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego „Księża Małe” we Wrocławiu	73
Zagospodarowanie terenu wnętrza międzyblokowego pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową na osiedlu Gaj Północ we Wrocławiu na park osiedlowy (Park Słoneczny)	74
Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B we Wrocławiu	75
Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej we Wrocławiu (założenie niezachowane)	76
Zagospodarowanie części Wzgórza Andersa we Wrocławiu	77
Budowa placów zabaw wraz z remontem najbliższego otoczenia w Parku Andersa we Wrocławiu	78
Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasińskiego we Wrocławiu	79
Remont skweru przy ul. Przestrzennej we Wrocławiu	80
Remont skweru przy ul. Dawida we Wrocławiu	81
Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem nowego wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina we Wrocławiu	82
Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. Ludwika Zamenhofa we Wrocławiu	83
Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym („Aquaparku”)	84
Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych – Partynice	85
F – Fabryczna	86
Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego	87
Park Tysiąclecia-Milenijny we Wrocławiu - prace realizowane etapami	88
Remont części pl. Wiślanego poprzez zagospodarowanie zbiornika przeciwpożarowego na wgłębnik rekreacyjny we Wrocławiu	89
Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim (Park Polana Popowicka)	90

Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina we Wrocławiu	91
Budowa placu rekreacyjnego i zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim we Wrocławiu	92
Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej i ul. Chociebuskiej we Wrocławiu	93
Rewaloryzacja zabytkowego założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej we Wrocławiu	94
Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej we Wrocławiu.....	95
Budowa parku osiedlowego przy ul. Jerzego Bajana we Wrocławiu na osiedlu Gądów Mały	96
Rewaloryzacja zabytkowego parku przy ul. Dworskiej 8 we Wrocławiu.....	97
P - Psie Pole	98
Zagospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45 (Park Polana Karłowicka).....	99
Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach we Wrocławiu	100
L - Lasy i uprawy leśne	101
Uprawy leśne w rejonie Opatowice we Wrocławiu	103
Budowa leśnego parku Janówek we Wrocławiu	104
Uprawy leśne przy ul. Koziej, ul. Potokowej i al. Śliwowej we Wrocławiu.....	105
Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej we Wrocławiu	106
Uprawy leśne przy ul. Granicznej we Wrocławiu	107
Uprawy leśne w Świniarach we Wrocławiu	108
Suplement - Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018 i później	109
Bibliografia.....	113
Spis rycin.....	115

Wprowadzenie

W niniejszym katalogu autor udokumentował **77 reprezentatywnych prac** w założeniach zieleni we Wrocławiu z lat 2000-2010, obrazujących charakter i zakres podejmowanych działań, główne nurty i tendencje typowe dla realizacji.

Na potrzeby rozprawy szczegółowo zbadano:

- 60 prac w założeniach zieleni zrealizowanych przez **Zarząd Zieleni Miejskiej** we Wrocławiu,
- 11 prac w założeniach zieleni zrealizowanych przez inne jednostki organizacyjne Urzędu Miejskiego Wrocławia (Gminy Wrocław), Województwa Dolnośląskiego, instytucje tj. szkoły wyższe, klasztory, Archidiecezję Wrocławską oraz inne podmioty,
- 6 prac polegających na zakładaniu parków i upraw leśnych zrealizowanych przez Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu.

Struktura

Katalogowanie prac w obiektach zieleni jest bardzo trudno powiązać z czytelnym opisem tych zadań w przestrzeni. Z uwagi, że mapy nie mają charakteru interaktywnego, który ułatwiałby wyszukiwanie haseł po indeksach, porządkowanie danych dostarcza problemów z zapisem. Skupienie się na mniejszych obszarach ułatwia wyszukiwanie poszczególnych numerów. Autor inspirował się podziałem z *Leksykonu Zieleni Wrocławia (2013)*, w którym napotkano na podobne problemy.

W *Katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010*, przyjęto strukturę prezentacji prac w układzie administracyjnym, w podziale na pięć dawnych dzielnic miasta (wg podziału, który obowiązywał od 1950 do 1991 r.) pomimo, iż obecnie obowiązuje podział administracyjny na 48 osiedli (1991, 2016). Podział na pięć dzielnic jest jednak nadal stosowany przez wiele urzędów i instytucji

łącznie z Zarządem Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, który wykorzystuje go w nazewnictwie zarządzanych rejonów oraz w odniesieniu do zamawiania prac konserwacyjnych i bieżącego utrzymania terenów zieleni.

Aby ukazać tendencje i występujące procesy zdecydowano się przedstawić kolejność układu kart wg dzielnic miasta w układzie malejącym w zależności od ilości wykonanych prac. W tym spojrzeniu katalog rozpoczyna się od dzielnicy Śródmieście, w której ilość wykonanych prac była największa, a kończy na dzielnicy Psie Pole, z najmniejszą ilością realizacji. Zadania wykonywane w poszczególnych obszarach ułożono w porządku chronologicznym wg daty ich realizacji rozpoczynając od prac najwcześniejszych po prace najnowsze. Intencją było ukazanie ewolucji i kierunku rozwoju wrocławskich założeń zieleni w poszczególnych dzielnicach i pośrednio udowodnienie założonej wstępnie tezy, iż dominowały prace konserwatorsko-interwencyjne.

Poszczególne prace w założeniach na danym terenie opisano w kartach katalogowych, na których podano najważniejsze dane lokalizacyjne, liczbowe, nazwiska autorów, lata realizacji, ogólne założenia projektowe, zakres i koszty prac, przedstawiono zdjęcia z realizacji, ewentualnie zdjęcia satelitarne.

Każde zestawienie dla danej dzielnicy, zostało poprzedzone mapą ze skróconą numeracją zawierającą tylko numer porządkowy danego zadania. Z uwagi, że katalog prezentowany jest w postaci papierowej, **numer katalogowy** zapisano wg klucza:

skrót nazwy dawnej dzielnicy/ numer kolejnego zadania w dzielnicy/ ostatnie cyfry daty zakończenia prac i oddania obiektu do użytkowania lub okres, w którym realizowano prace.

Skróty dawnych dzielnic oznaczono następująco: Śródmieście – S, Stare Miasto – SM, Krzyki – K, Fabryczna – F, Psie Pole – P. Indeksy prac w lasach komunalnych poprzedzono dodatkowo oznaczeniem „L”. Na przykład pierwsze zadanie zrealizowane w założeniu zieleni w dzielnicy Stare Miasto zakończone w 2000 r. będzie miało klucz - SM01/00, z kolei dziesiąte zadanie zrealizowane w dzielnicy Śródmieście, realizowane w okresie 2002-2006 będzie miało klucz S10/02-06. W przypadku lasów, budowa leśnego parku Janówek w dzielnicy Fabryczna realizowana w 2007 r. będzie miała klucz L/F/01/07.

Powyższy podział stanowi wstęp do porządkowania danych, które mogą być rozwijane w postaci interaktywnej mapy np. poprzez *System Informacji Przestrzennej* (SIP), który umożliwia wyszukiwanie danych po typach prac, autorach projektów, ulicach, działkach ewidencyjnych, słowach kluczowych oznaczających nazwę zadania i in. W momencie wprowadzenia niniejszych danych do systemu SIP, należałoby dodać indeksy dla wyszukiwania informacji np. dzielnica, osiedle, obręb katastralny, autorzy prac, lata realizacji i in.

Prace związane z zakładaniem lasów zamieszczono odrębnie na końcu katalogu, z uwagi na ich specyfikę, która wymagała zastosowania odmiennego podejścia. Zalesienia z reguły należą do zadań wieloletnich, a tereny w okresie wzrostu drzew są ogradzane i wyłączone

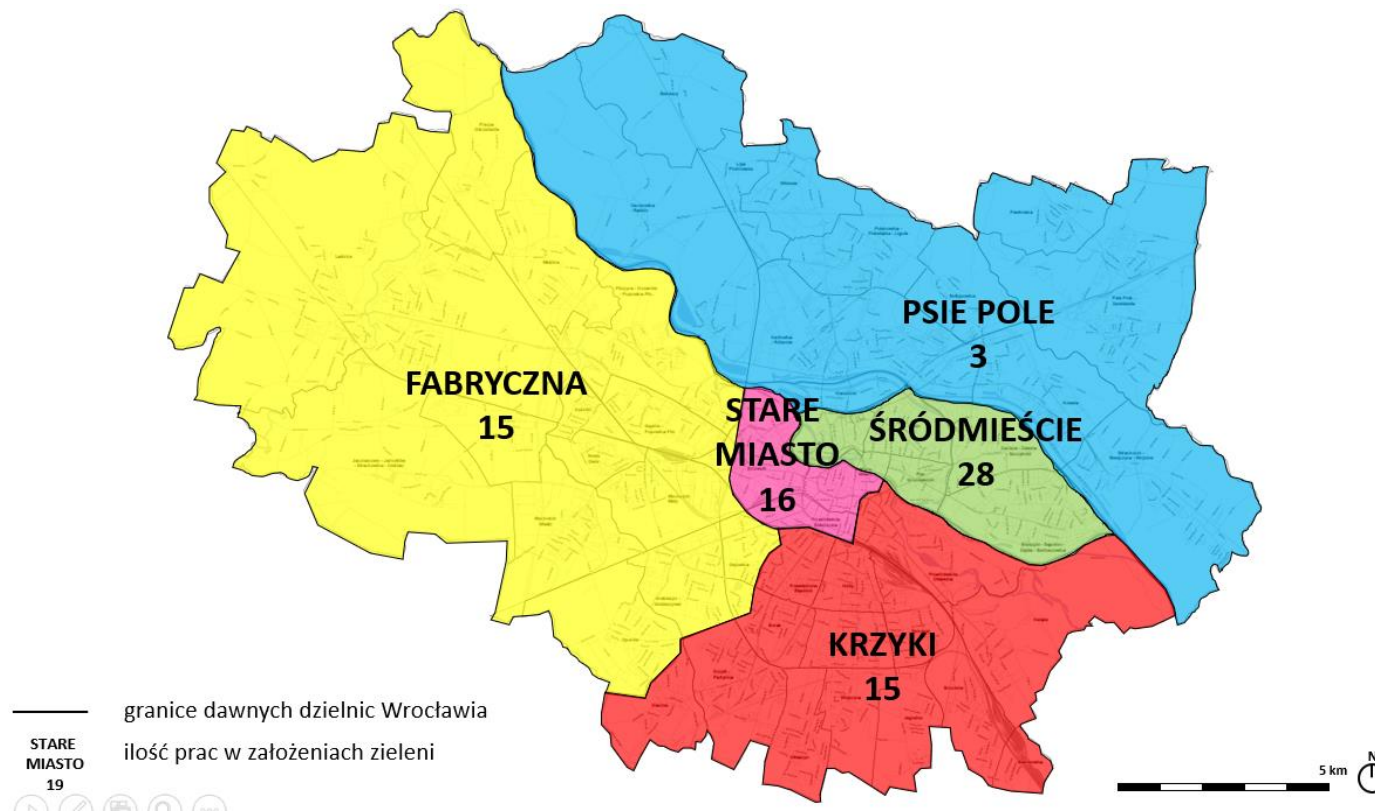
z publicznego użytkowania. Wybrane zalesienia zrealizowane przez ZZM przedstawiono, tak aby odczytać charakter większych prac, które stanowiły tło dla mniejszych zadań w komponowanych założeniach zieleni. Nie są to wszystkie prace w lasach Wrocławia z okresu 2000-2010, gdyż z badań wyłączono lasy Skarbu Państwa i lasy prywatne, pokazano natomiast prace ZZM, do których autorowi udało się dotrzeć (opracowano karty 6 założeń leśnych opisanych w rozprawie). Lasy przedstawiono jako wartość dodaną. Ze względu na małą ilość tych zadań, zostały zestawione w charakterze zbiorczym, ale z podziałem na dzielnice. Założenia leśne opatrzone osobnym indeksem (poprzedzonym oznaczeniem „L”), a ich lokalizację oznaczono na odrębnej mapie z podziałem na dzielnice.

Podział założeń zaprezentowany w katalogu może być dyskusyjny, ponieważ jak każda inna klasyfikacja ma swoje ograniczenia, jednak przy tej ilości obiektów, zachowuje czytelność.

Części drugą rozprawy zamyka suplement zawierający **klasyfikację najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018** i później, który stanowi uzupełnienie informacji przedstawionych w rozdziale 8 rozprawy. W celach porównawczych zastosowano kryteria analogiczne, jak dla okresu 2000-2010, gdzie płaszczyzną odniesienia klasyfikacji były cele Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (Florenca 2000), zmiany jakie zachodzą w krajobrazie (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 27), kierunki działań w krajobrazie kulturowym (Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463) oraz wątki inspirujące i budujące program współczesnych realizacji.

Ilość prac w poszczególnych dzielnicach:

- Śródmieście - 28 prac w założeniach zieleni,
 - Stare Miasto - 16 prac w założeniach zieleni,
 - Krzyki - 15 prac, w tym: 14 prac w założeniach zieleni i 1 praca w lasach komunalnych,
 - Fabryczna - 15 prac, w tym: 11 prac w założeniach zieleni i 4 prace w lasach komunalnych,
 - Psie Pole - 3 prac, w tym: 2 prace w założeniach zieleni i 1 praca w lasach komunalnych,
- łącznie: 77 prac**

Ryc. 1. Rozmieszczenie i ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia z okresu 2000-2010 w podziale na dawne dzielnice miasta.
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

Kryteria klasyfikacji

Za warunki konieczne dla zaklasyfikowania zadania do niniejszego katalogu przyjęto:

- **ogólną dostępność** terenu zieleni - z badań wyłączono tereny wodonośne na Świątnikach z uwagi na brak dostępu do obszaru chronionego przez MPWiK i funkcje strategiczne, podobnie jak rejon wrocławskiego lotniska oraz poligony wojskowe, ogrody firm i instytucji o ograniczonym dostępie tylko dla pracowników i klientów m.in. tereny rekreacyjne założone przez Volvo Truck Poland przy ul. Mydlanej czy ogrodzony teren parkowy dla klientów Hotelu Campanile przy ul. Borowskiej. Włączono natomiast obiekty o bezpłatnym, ale ograniczonym czasowo dostępie, jak zamykane porą nocną parki i ogrody publiczne (np. Ogród Staromiejski, wybrane ogrody katedralne) oraz obiekty ogólnodostępne o odpłatnym dostępie, jak Ogród Japoński,
- **szerokie spektrum powierzchni** – od prac w kameralnych założeniach poniżej 0,1 ha (najmniejszy powierzchniowo obiekt ma powierzchnię poniżej 0,01 ha), do rozległych zabytkowych parków i parków leśnych powyżej 10,0 ha - w niniejszej rozprawie przyjęto klasyfikację stosowaną w Zarządzie Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, rozróżniającą typy obiektów takich, jak parki i zieleńce, w odróżnieniu od zieleni przyulicznej. W literaturze przedmiotu spotyka się ograniczenie wskazujące, iż teren uznawany za park, to założenie o powierzchni minimum 2 ha (Haladyn 2003; Roczniki statystyczne; Szopińska 2015). Ze względu na stosunkowo dużą ilość założeń poniżej 1,0 ha - w pracy uwzględniono dodatkowo przykłady ogrodów o mniejszej powierzchni (0,01 ha) jako stanowiące element szerszego, rozproszonego systemu zieleni tak, jak kompleks ogrodów katedralnych, wirydarze przyklasztorne i in.
- **lokalizację założeń zieleni na działkach będących własnością Gminy Wrocław** - w kilku przypadkach udokumentowane zostały też przykłady prac w założeniach zieleni na działkach stanowiących własności innych podmiotów, jednakże zrealizowanych przez jednostki miejskie lub zrealizowanych przez podmioty zewnętrzne, w celach porównawczych i dla ukazania charakteru prac realizowanych we Wrocławiu,
- **prace w założeniach zieleni zrealizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej** - w badaniach nie brano pod uwagę prac zrealizowanych przez inne jednostki Urzędu Miejskiego Wrocławia (Gminy Wrocław) np. podwórek i wnętrz międzyblokowych zagospodarowanych przez Zarząd Zasobów Komunalnych, parków sportowych podlegających Młodzieżowemu Centrum Sportu, prac zrealizowanych przez Zarząd Inwestycji Miejskich, Wrocławskie Inwestycje sp. z o.o., pasów zieleni przyulicznej w administracji Zarządu Dróg i Utrzymania Miasta (również terenów przekazanych w utrzymanie ZZM), prac na terenach cmentarzy w Zarządzie Cmentarzy Komunalnych, na terenie wyścigów konnych należących do WTWK Partynice, terenów zieleni należących do Aquaparku Wrocław oraz innych spółek miejskich, terenów pól irygacyjnych przejętych przez MPWiK, terenów instytucji akademickich (np. Arboretum w Pawłowicach), prac na terenach zrealizowanych przez Województwo Dolnośląskie (UMWD), instytucje kościelne tj. Archidiecezja Wrocławska, klasztory czy prywatnych deweloperów, chociaż w celach porównawczych przykłady takich prac zasygnalizowano,
- ze względu na specyfikę **obszarów chronionych** na mocy ustawy o ochronie przyrody (Obszary Natura 2000, parki krajobrazowe, użytki ekologiczne, pomniki przyrody) również i one zostały wyłączone ze szczegółowego zakresu analiz, podobnie jak tereny niepubliczne i niestanowiące własności Gminy (ogródki działkowe, ogrody przydomowe i prywatne, tereny Skarbu Państwa

- i in., chociaż w celach porównawczych również i takie prace zasygnalizowano m.in. prace w obszarze Parku Szczytnickiego, który jest położony w granicach Zespołu przyrodniczo-krajobrazowego objętego ochroną prawną),
- z badań **wyłączono założenia zieleni przyulicznej** będące w zarządzie ZDiUM, przekazane w utrzymanie ZZM oraz rozmaite formy zieleni komponowanej w obrębie **pasa drogowego** (zieleni na rondach, inne), chociaż w celach porównawczych przykłady takich prac zasygnalizowano w części tekstowej rozprawy,
 - zakres badań **ogólnie traktował problematykę lasów miejskich** Wrocławia, z uwagi na ich odmienną specyfikę, w tym stan własności (duży udział własności Skarbu Państwa, Państwowych Gospodarstw Leśnych), strukturę organizacyjną oraz ograniczoną dostępność do nowych nasadzeń (tereny upraw leśnych rosną powoli, zwartym szykiem na terenach ogrodzonych, co sprawia, że dostępność do nich w okresie wzrostu drzew i wykorzystanie pod kątem rekreacji, spotykanej w parkach publicznych jest mocno ograniczona). Ponadto na terenie lasów miejskich nie rejestrowano prac inwestycyjnych i remontowych, charakterystycznych dla pozostałych założeń zorganizowanej zieleni Wrocławia. Niemniej jednak poszczególne założenia charakterze leśnym (zalesienia i uprawy leśne), które były w pracy dyskutowane, zaprezentowano dla potrzeb porównawczych oraz dla ukazania zachodzących procesów i trendów,
 - z badań **wyłączono place miejskie** stanowiące zasadniczo komunikacyjne węzły drogowe lub place przesiadkowe tj. pl. Powstańców Wielkopolskich. Uwzględniono natomiast place miejskie z dużym udziałem zieleni komponowanej, które podlegały procesom w zakresie założeń zieleni tj. pl. Grunwaldzki, pl. św. Macieja, pl. Strzelecki, pl. Bp. Nankiera i in.,

- w katalogu nie uwzględniano **zadań rutynowych** w terenach zieleni (coroczna, bieżąca pielęgnacja i konserwacja: zieleni, oświetlenia, fontann, małej architektury, przeglądy placów zabaw, dostawy materiału roślinnego itp.), zadań uzupełniających, dodatkowych, pomocniczych i okazjonalnych - czyli zadań, które nie miały strategicznego wpływu na całościowy charakter prac w założeniach zieleni Wrocławia w okresie 2000-2010,
- **nazwy prac** sformułowano w oparciu o nazwy zadań inwestycyjnych zlecanych przez Zarząd Zieleni Miejskiej, inne jednostki organizacyjne UMW oraz pozostałe podmioty i instytucje.
- **koszty inwestycji** ukazują ramowe kwoty zadań, zaokrąglone do pełnych kwot (mln, tys.) w górę ze względu na ułatwienie wyliczeń statystycznych i porównawczych,
- przy wskazaniu **autorów** dokumentacji projektowej przedstawiono nazwiska osób oraz nazwy pracowni wiodących dany temat w odniesieniu do architektury, architektury krajobrazu oraz autorów rzeźb. Z opisów wyłączono nazwiska autorów projektów branżowych (sanitarnych, elektrycznych, teletechnicznych, innych), ekspertyz technicznych, programów konserwatorskich, kwerend i studiów historycznych, inwentaryzacji dendrologicznych, autorów małej architektury, ogrodzeń oraz autorów innych materiałów przygotowawczych, jak również nazwy firm i podwykonawców odpowiedzialnych za roboty budowlane.
- **ramy czasowe** zgodnie z zakresem badań zostały ograniczone do lat **2000-2010**, niemniej dla wybranych prac w założeniach opisano również okres wcześniejszy, aby zaznaczyć, że proces został zainicjowany jeszcze w latach 90., jak również wybrane prace po 2010 r. dla ukazania ciągłości podejmowanych działań. W przypadku lasów i upraw leśnych, dla wybranych obiektów określono szersze ramy czasowe ponieważ prace w tych

założeniach wykonywano w różnych czasokresach, częstotliwościach i zakresach. Zazwyczaj były to procesy wieloletnie, wykonywane w sposób ciągły, gdzie obiekt nadal nie jest oddany do użytkowania z uwagi na wzrost drzew. Na przykład uprawy leśne w rejonie Opatowice wykonywano w okresach 2000-2010 i 2011-2019, w rejonie Świniary w okresie 2009-2019. Z kolei uprawy leśne przy ul. Granicznej, które bezpośrednio łączą się z Parkiem Tysiąclecia-Milenijnym zakładano w latach 90.

Uwagi:

- Aby uzyskać większą czytelność, autor składał ryciny z wielu fragmentów map w skali 1:10000. Taki sposób przygotowania map pozwolił na dokładniejszą prezentację założeń zieleni z ukazaniem m.in. układów kompozycyjnych, elementów wodnych czy pokrycia terenu szatą roślinną. W jednym przypadku wykorzystano zdjęcie z ortofotomapy z 2015 r. w skali 1:2000, aby zwiększyć czytelność obiektów oraz ukazać zachodzące zmiany. Źródła materiałów pochodziły z „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020).
- W Aneksie przedstawiono prace w założeniach zieleni Wrocławia, dla których udało się zebrać szczegółowe dane. W pozostałych przypadkach, informacje ujęto ogólnie w tekście rozprawy.

Objaśnienia do tabel:

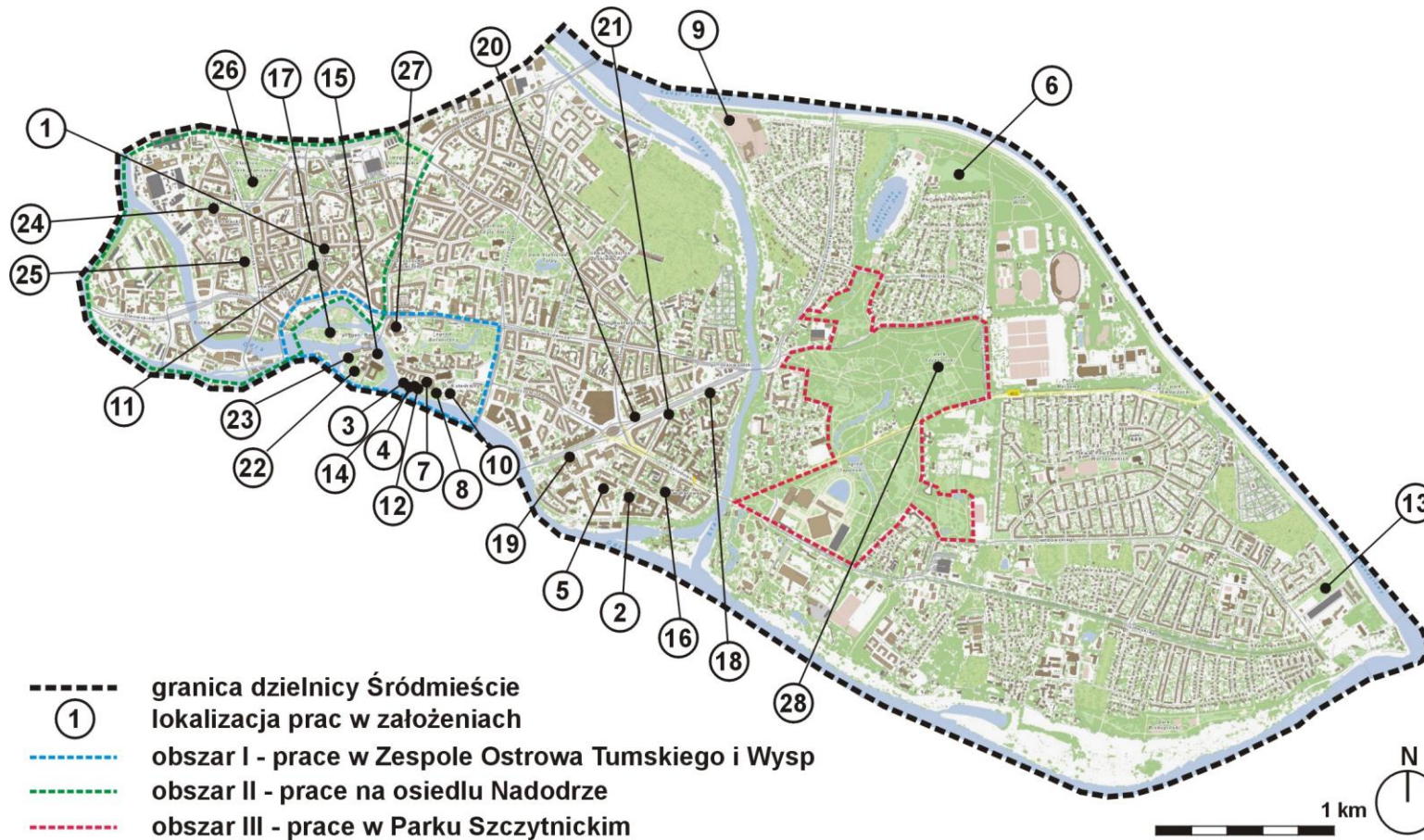
- **Symbol gwiazdki (*)** - oznacza, że wybrane dane parametryczne wymagają weryfikacji, ponieważ nie wynikają bezpośrednio z dokumentacji technicznej i sprawozdań UMW, a źródeł dostępnych poza literaturą przedmiotu i mogą wykazywać pewną rozbieżność w stosunku do stanu faktycznego. Podobna sytuacja

dotyczyła danych, do których autorowi nie udało się dotrzeć. Wówczas uwagę określono adnotacją „**brak danych**” lub „**bd**”.

- **Numer katalogowy** - przyjęto opis wg następującego klucza: skrót nazwy dawnej dzielnicy Wrocławia/ numer kolejnego zadania w dzielnicy/ ostatnie cyfry daty zakończenia prac i oddania obiektu do użytkowania lub okres, w którym realizowano prace.

Katalog prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010

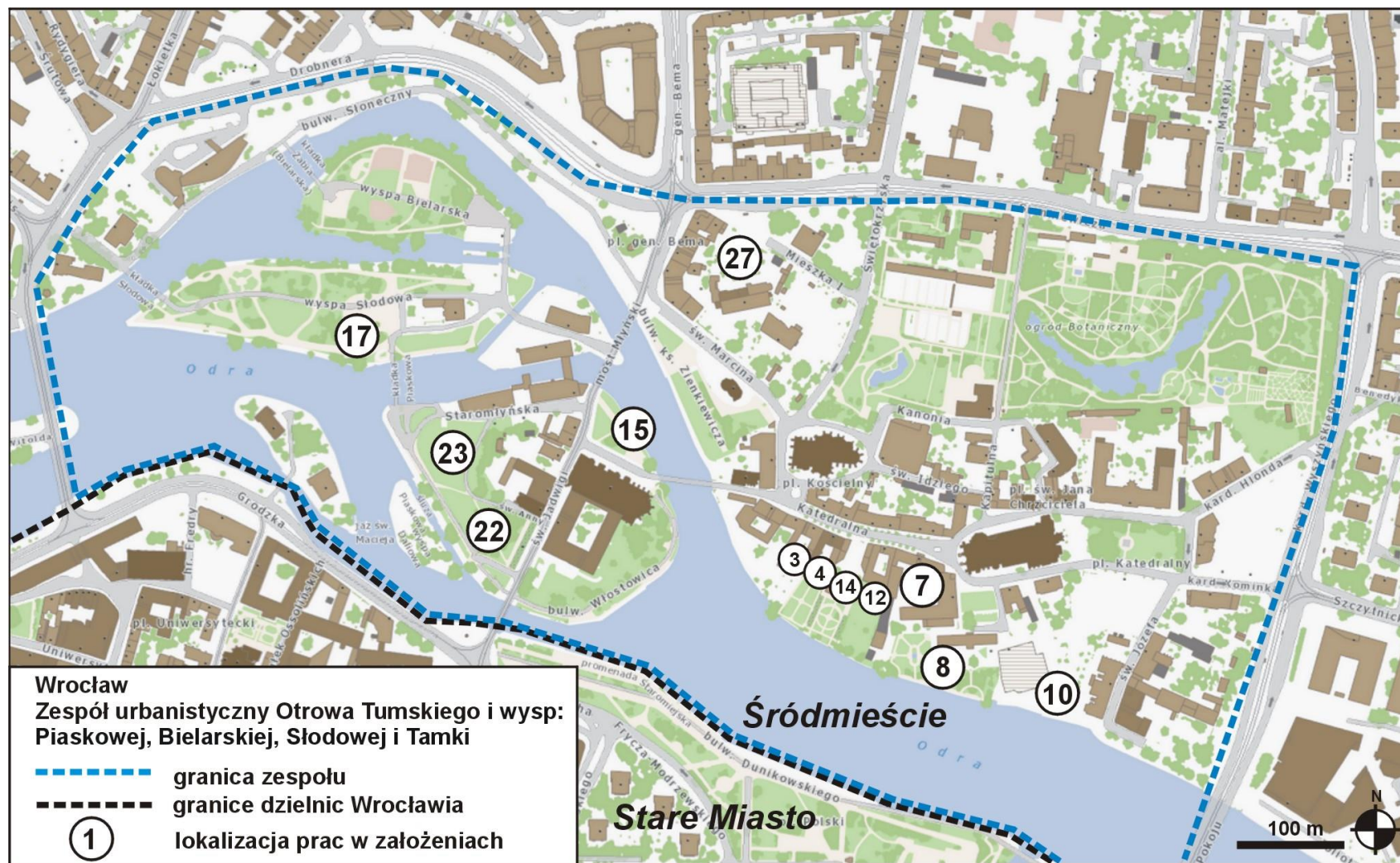
S – Śródmieście

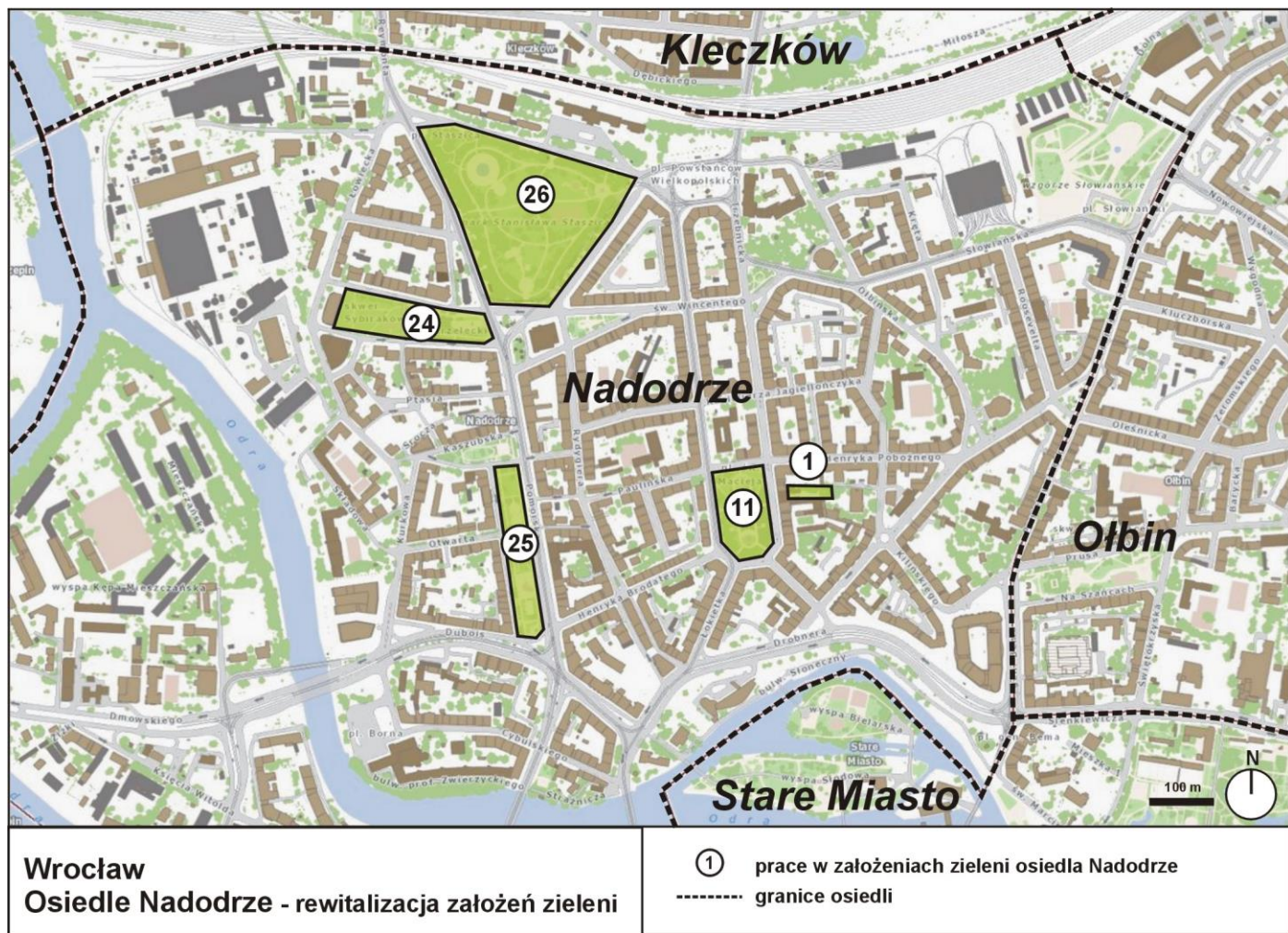
Ryc. 2. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Śródmieście.

Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

1. Zagospodarowanie dziedzińca budynku przychodni przy pl. św. Macieja 8 we Wrocławiu
2. Zagospodarowanie zielenią dziedzińca głównego budynku A1 Politechniki Wrocławskiej
3. Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7 we Wrocławiu
4. Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu
5. Zagospodarowanie zielenią skweru Obrońców Solidarności wokół Pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980
6. Rekultywacja terenów przylegających do „Wzgórza Kilimandżaro” we Wrocławiu (Park Wroni)
7. Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 we Wrocławiu
8. Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1 we Wrocławiu
9. Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J. B. Courtenay we Wrocławiu
10. Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie nieistniejące)
11. Rewaloryzacja skweru miejskiego na pl. św. Macieja we Wrocławiu
12. Rekonstrukcja ogrodu ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu
13. Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta we Wrocławiu na park osiedlowy
14. Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11 we Wrocławiu
15. Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej
16. Remont terenu z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza we Wrocławiu (Skwer I. Sendlerowej)
17. Rewitalizacja Wyspy Środowej
18. Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura (Etap I, część pld.-wsch.)
19. Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (Etap I, część zachodnia Osi)
20. Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej we Wrocławiu (odc. od Domu Studenckiego „Dwudziestolatka” do Mostu Szczytnickiego)
21. Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie narożnika ulic Pl. Grunwaldzki i ul. Norwida
22. Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej we Wrocławiu (Etap I)
23. Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej we Wrocławiu
24. Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim we Wrocławiu
25. Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i Kaszubskiej we Wrocławiu
26. Przebudowa Parku Stanisława Staszica we Wrocławiu
27. Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame we Wrocławiu
28. Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego we Wrocławiu - najważniejsze prace zrealizowane w latach 1995-2016

Ryc. 3. Obszar I - Prace w założeniach zieleni zrealizowane w granicach Zespołu urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp: Piaskowej, Bielarskiej, Słodowej i Tamki w okresie 2000-2010. Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

Ryc. 4. Obszar II - Prace w założeniach zieleni zrealizowane na osiedlu Nadodrze we Wrocławiu w okresie 2000-2010.
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Zagospodarowanie dziedzińca budynku przychodni przy pl. św. Macieja 8 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. św. Macieja 8	Nr działek ewidencyjnych	dz. 84, AM-17, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,1 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Nadodrze
Autorzy	„ARS Pracownia Konserwacji Zabytków. Architektura-Rzeźba-Sztukaterie” J. Szymański (zagospodarowanie i zieleni), A. Kamiński (kierownik pracowni), A. Wojtoń (inventaryzacja szaty roślinnej)		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2000		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	b.d.		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Zadanie polegało na zagospodarowaniu dziedzińca przychodni, który ze względu na zły stan techniczny architektury ogrodowej, nawierzchni betonowej, murów, szaty roślinnej wymagał remontu. W latach 70. część posesji została urządzona w charakterze ogrodu wypoczynkowego. Różnice wysokości terenu (sięgające 1m) pokonano trzema tarasami i schodami. Wewnątrz z uwagi na bezpośredni przebieg kanału ciepłowniczego, stworzono formy ceglane z jałowcami. Teren z trzech stron ogrodzony był wysokim murem i ze względu na silne zacienienie nie posiadał trawników. Najbardziej efektownym elementem szaty roślinnej był pnący się po ścianie bluszcz pospolity. Zagospodarowanie nawiązano do istniejącego wysokościowego ukształtowania terenu i jałowców rosnących na tarasach. Teren między oficynami oraz w rejonie bramy i ostony śmietnikowej miał stanowić podwórkę gospodarcze. Wschodnią część przeznaczono na cele rekreacyjne. Podstawą kompozycji tej części był układ trzech tarasów oraz dwóch alejek w układzie pętlowym okalających centralny zieleniec. W środkowej partii dziedzińca alejki tworzyły pochylnie o spadku możliwym do pokonania przez osoby na wózkach. Przy alejkach przewidziano 6 zatok dla ławek oraz koszy. W rejonie ławek zaprojektowano stylizowane latarnie. Zachowano jałowce na tarasach będące w dobrej kondycji. Tarasy miały być pokryte dywanem niskich krzewów i krzewinek. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu zagospodarowania wnętrza międzyblokowych”.				
Zakres prac	Rozebrano wszystkie pozostałości dotychczasowego zagospodarowania. Na całości terenu zieleni wierzchnią warstwę gleby (25 cm) wymieniono na ziemię urodzajną. Przy doborze roślin zastosowano gatunki cienioznośne lub ceniolubne. Zamiast trawników zastosowano rośliny zaliczane do runa: krzewy i krzewinki. Wyremontowano wewnętrzny mur ogrodzeniowy. Wykonano murki terenowe z cegły klinkierowej oraz stylizowaną metalową ostonę śmietnikową. Zastosowano dwa rodzaje nawierzchni z kostki granitowej: alejki (4x6 cm) i placów gospodarczych (8x10 cm). Murki i schody wykonano z kostki klinkierowej. Teren wyposażono w stylowe meble ogrodowe (żeliwne ławki, kosze, lampy stanowiące repliki dawnych lamp gazowych). Obszar dotychczasowej zieleni powiększono o fragment między wsch. i ptd. ścianą oficyny, a pierwszym tarasem. Z uwagi na pomnik przyrody - ponad 120-letni bluszcz pospolity porastający oficynowy budynek przychodni (w 2000 r.: wys. 20 m), prace prowadzono z zachowaniem szczególnej ostrożności.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S01(a-d). Dziedziniec przychodni przy pl. św. Macieja 8. Na zdjęciach widoczny pomnik przyrody, ponad 120-letni bluszcz pospolity oraz elementy małej architektury (a: [12], b-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b. d.				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław	Nr katalogowy	S01/bd

Nazwa zadania	Zagospodarowanie zielenią dziedzińca głównego budynku A1 Politechniki Wrocławskiej				
Lokalizacja adres	ul. Wybrzeże S.Wyspiańskiego, ul. Smoluchowskiego	Nr działek ewidencyjnych	dz.2, AM-33, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,21 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	E. Szymańska, A. Wojtoń (zieleni)		Własność	Politechnika Wrocławska	
Projekt (rok)	2000*		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	b.d.		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Dziedziniec zlokalizowany jest na Wybrzeżu S. Wyspiańskiego wewnątrz zabudowy akademickiej Politechniki Wrocławskiej. Historycznie wnętrze zespołu budynków było zamknięte i pełniło funkcje komunikacyjne, ozdobne i reprezentacyjne poprzez regularne założenie zieleni z kwaterami trawników, drzew i krzewów. Projekt zieleni zrealizowany po 2000 r. wprowadzał do dziedzińca współczesną kompozycję z elementami formowanych żywopłotów z bukszpanu oraz pojedyncze akcenty drzew.				
Zakres prac	Brak szczegółowych danych dotyczących zakresu wykonanych prac. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu zieleni rozproszonej”, którego celem było wprowadzenie różnych form zieleni przenikających miasto.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S02(a-d). Współczesna kompozycja zieleni w dziedzińcu głównego gmachu (A1) Politechniki Wrocławskiej (a: [12], b-c: S. Rozalski, d: E. Wiśniewska).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S02/bd

Nazwa zadania	Zagospodarowanie ogrodu przy ul. Katedralnej 7 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 7	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, AM-36, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,087 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Autorska Pracownia M. Małachowicza (rekonstrukcja ogrodu), D. Bock-Drozdowicz, M. Lipska (dobór zieleni)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	b.d. (w 2002 r. ogród już był zagospodarowany)		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych, stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych nad Odrą na Ostrowie Tumskim, które są wyjątkowym zjawiskiem urbanistycznym, od wieków pozostają własnością prywatną. Historycznie założenia pełniły funkcje użytkowe i reprezentacyjne. Były to niewielkie, geometrycznie rozplanowane założenia, usytuowane na ogół na dwóch poziomach opadających w kierunku rzeki, ozdobione małą architekturą. Na granicy poszczególnych działek stawiano mury. Założenie przy ul. Katedralnej 7 poddano renowacji wraz z niezbędną infrastrukturą.				
Zakres prac	Prace polegały na odtworzeniu pierwotnej formy założenia zieleni, jednak nie można było zastosować pełnej formuły rekonstrukcji, gdyż zachowały się jedynie nieliczne elementy dawnych układów ogrodowych. Zastosowano charakterystyczny podział na cztery regularne kwatery gazonowe z obwódkami bukszpanowymi. Odtworzono plan ogrodu kwaterowego, ale posadzono współczesne gatunki roślin.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. S03(a-e). Ogród przy ul. Katedralnej 7 we Wrocławiu (a: [12], b-c: [25], d-e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewitalizacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[2], [20], [22], [27], [28], [36], [12], [25], [23]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S03/bd

Nazwa zadania	Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 9	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, AM-36, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,1 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Autorska Pracownia M. Małachowicza (rekonstrukcja ogrodu), D. Bock-Drozdowicz, M. Lipska (zieleni)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	2000*		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2000*		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych (o. biskupich), stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych nad Odrą na Ostrowie Tumskim. Niniejsze założenie położone jest na zapleczu dawnego dworu kanonicznego. Zachował się obrys ogrodu z tarasowym ukształtowaniem terenu i relikwiami elementów małej architektury. Układ ogrodu odtworzono wg rysunków z 1811 r. i 1819 r. Mur oddzielający ogród od dziedzińca odtworzono w trakcie prac budowlanych przy budynku Katedralna 9. Taras ogrodu zachował swój układ i ceglany mur oporowy ze słupkami w narożnikach oraz schody. Prace wykonano w ramach przebudowy kompleksu ogrodów wg projektu nawiązującego do formy historycznej, zatwierdzonego przez Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz Wydziału Ochrony i Kształtowania Środowiska UMW.				
Zakres prac	Taras górny wykonano w nawierzchni mineralnej. U podstawy muru oporowego powstała skarpa ziemna. Przez taras pośredni prowadzą profilowane schody z piaskowca usytuowane w części centralnej. Ogród podzielono na 4 kwatery zieleni. Ścieżki o nawierzchni żwirowej w kolorze czerwonym z obrzeżem kamiennym. Odwodnienie tworzą spadki podłużne w kierunku Odry. W centralnej części ogrodu znajduje się figura bł. Edmunda Bojanowskiego. Konserwacji poddano ceglany mur od strony wschodniej. Szklarnię przesłonięto drewnianą, ażurową pergolą. Zieleń na tarasie górnym wyodrębniono jako dwa prostokątne trawniki, których kształt podkreślono obwódką z żywopłotu formowanego z bukszpanu, a w narożnikach z 4 form topiarycznych (strzyżone w kule) również z bukszpanu. Skarpę ziemną przy murze gęsto obsadzono krzewami iglastymi zimozielonymi i strzyżonymi. W centralnej cz. 4 kwatery z trawnikami dywanowymi i regularnymi nasadzeniami zimozielonego żywopłotu. Na pergolę wprowadzono winobluszcz trójklapowy, a na zakończeniach krzewy iglaste w formach topiarycznych (stożki). W pobliżu zejścia do wody trawnik dywanowy oraz dwurzędowy formowany żywopłot.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. S04(a-e). Ogród przy ul. Katedralnej 9 we Wrocławiu po rekonstrukcji (a: [12], b-c: S. Rozalski, d-e: [25]).				
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewaloryzacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[20], [22], [27], [28], [36], [12], [25], [23]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S04/00

Nazwa zadania	Zagospodarowanie zielenią skweru Obrońców Solidarności wokół Pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980				
Lokalizacja adres	ul. Norwida	Nr działek ewidencyjnych	dz. 20/1, AM-34, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,13 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	S. Wiatrzyk (zagospodarowanie), E. Szymańska, A. Wojtoń (zieleni), E. Get-Stankiewicz (autor pomnika)		Własność	Politechnika Wroclawska	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2001		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Skwer zlokalizowany jest na terenie kampusu akademickiego Politechniki Wroclawskiej. Kompozycja podporządkowana jest funkcji komunikacyjnej oraz ozdobnej. Celem prac było zagospodarowanie terenu zieleni w otoczeniu Pomnika Wydarzeń Sierpniowych 1980 - autorstwa E. Geta-Stankiewicza odsłoniętego w 2001 r. Pomnik stanowi graniastosłup z czerwonego granitu (wys. 7 m) o kwadratowej podstawie, złożony z 5 sześcianów zespolonych bolcami z mosiądzu. Pomnik symbolicznie przedstawia rozwój „Solidarności” od wielu małych organizacji do jednej dużej. Na trójkątnym skwerze krzyżują się otoczone zielenią ciągi piesze prowadzące do budynków uczelni.				
Zakres prac	Monument ustawiono na trawniku przy skarpie, na której posadzono m.in. krzewy irgi i tawuły, a wzdłuż chodnika żywopłot z cisu. Obok pomnika nasadzono różne odmiany jałowców i żywotniki, w tym kształtowane w formie kulistej. Pozostałe rośliny na skwerze to m.in. wiśnia piłkowana, pigwowiec japoński, pigwowiec okazały, śnieguliczka koralowa, ognik szkarłatny. Ze starszych nasadzeń zachowano modrzew europejski. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu zieleni rozproszonej”.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S05(a-d). Zagospodarowanie zielenią skweru Obrońców Solidarności przy ul. Norwida (a: [12], b-d S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S05/01

Nazwa zadania	Rekultywacja terenów przylegających do „Wzgórza Kilimandżaro” we Wrocławiu (Park Wroni)				
Lokalizacja adres	ul. Fryderyka Chopina	Nr działek ewidencyjnych	dz. 3/7, AM-1, Obręb: Zalesie		
Powierzchnia	2,60 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Zacisze-Zalesie-Szczytnicki
Autorzy	b.d.	Własność		Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków			-
Realizacja (rok)	2001-2002	Gminna ewidencja zabytków			Tak
Ogólne założenia	Zadanie polegało na uporządkowaniu terenów zdegradowanych po powodzi z 1997 r. i przywróceniu charakteru parkowo-łąkowego, który został im nadany podczas usypania sztucznego Wzgórza w 1916 r. w trakcie budowy kanału przeciwpowodziowego. Powódź stała się czynnikiem przyspieszającym działania rekultywacyjne.				
Zakres prac	Zadanie polegało na likwidacji dawnych ogrodów działkowych i terenów zdegradowanych po powodzi w 1997 r. wraz z usunięciem dzikich wysypisk śmieci. Ponadto rekultywacja obejmowała założenie łąki parkowej, wycinkę suchych drzew i uporządkowanie podszytu w drzewostanie.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S06(a-c). Rekultywacja terenów przyległych do Wzgórza Kilimandżaro we Wrocławiu – widok ortofotomapy z 1994 r. i 2006 r. (a-b: [12], c: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [10], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S06/01-02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie ogrodu na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 15	Nr działek ewidencyjnych	dz. 4 , AM-36, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,09 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	W. Brzezowski (zagospodarowanie), M. Lipska (zielen)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	2001*		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych (o. biskupich), stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych nad Odrą na Ostrowie Tumskim. Założenie na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 zagospodarowano w stylu barokowym. Ogród zlokalizowany jest przy dawnym Pałacu Arcybiskupim (obecnie Papieskim Wydziale Teologicznym), wewnątrz zespołu budynków w kształcie nieregularnego czworoboku. Do czasów współczesnych dziedziniec zachował się jako okólny podjazd otaczający gazon. Projekt rewaloryzacji został wykonany w nawiązaniu do zasad epoki, gdyż w materiałach źródłowych brak informacji na temat układu historycznego.				
Zakres prac	Przed wyjściowym portykiem wykonano kolisty plac o nawierzchni granitowej. Od zachodu ograniczono go słupkami i siedziskami kamiennymi. Trawnik otaczający plac wydzielony jest formowanym żywopłotem cisowym strzyżonym półokrągło. Na głównej osi pomiędzy dwiema alejkami, założono klinową, meandrującą rabatę bukszpanową. Do placu doprowadzono dwa symetryczne, ukośne dojścia, których początek akcentują krzewy cięte w formę kuli. Na pozostałych płaszczyznach trawnikowych posadzono nieregularne grupy krzewów i bylin. Wzdłuż pół. i zach. skrzydła budynku zaprojektowano układ formowanych żywopłotów i krzewów kolumnowych, których rytm nawiązuje do podziałów elewacyjnych. Na elewacji pół. zaproponowano montaż drewnianych trejaży dla podtrzymania róży pnącej.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S07(a-d). Ogród na dziedzińcu przy ul. Katedralnej 15 (a: [12], b-d: [25])				
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewaloryzacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[1], [2], [20], [22], [27], [28], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S07/02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie ogrodu przy Papieskim Wydziale Teologicznym przy pl. Katedralnym 1 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Katedralny 1	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, 5/2, AM-36, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,5 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	W. Brzezowski (koncepcja), M. Jarczewska (architektura), M. Lipska (architektura krajobrazu)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych, stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych na Ostrowie Tumskim. Założenie przy pl. Katedralnym 1 zagospodarowano w nurcie mieszanym (regularno-swobodnym). Kompozycja znajduje się na tyłach kompleksu dydaktycznego Papieskiego Wydziału Teologicznego. Na podstawie ryciny Geisslera zaplanowano ogród sprzyjający kontemplacji, inspirowany zgłębianą w ośrodku tematyką sakralną. Konwencjonalna, regularna kompozycja została stworzona tylko w zachodniej części. W partii wschodniej rosty okazałe drzewa. W projekcie uwzględniono dojazd do istniejących garaży. Na ścianach budynków gospodarczych poprowadzono pnącza. Założenie mimo lokalizacji na działkach Archidiecezji Wrocławskiej jest ogólnodostępne do zwiedzania w wybrane dni.				
Zakres prac	Od północy, wzdłuż drogi prowadzącej do garaży zaprojektowano nasadzenia nieformowanych krzewów, przysłaniających teren gospodarczy. W projekcie szaty roślinnej przyjęto koncepcję biało-zielonego ogrodu, nawiązującego do sakralnego charakteru otoczenia. Wokół kwater regularnego ogrodu oraz na obrzeżach trawników w partii nadbrzeżnej posadzono zimozielony żywopłot z cisa. Środkową kwaterę ogrodu przy fontannie z piaskowca otacza obwódka podwójnego żywopłotu. W obrębie kwater, na trawnikach posadzono zimozielone, topiaryczne formy krzewów iglastych cisa. W płd. części ogrodów kwaterowych wprowadzono nasadzenia drzew i krzewów w układzie swobodnym. Na zakończeniu alejki biegnącej wzdłuż wschodniej granicy ogrodu regularnego ustawiono rzeźbę świętej Katarzyny ze Sieny, a w jej otoczeniu posadzono krzewy i rośliny okrywowe. W części wschodniej ogrodu, wzdłuż nabrzeża Odry posadzono krzewy w swobodnym układzie kompozycyjnym. Wokół kolistego placu wykonano trejaż, który obsadzono pnączami. Nawierzchnię przeznaczoną do ruchu samochodowego wykonano z kostki granitowej, ze wzorem geometrycznym. Ciągi pieszce zrealizowano w nawierzchni żwirowej z obrzeżem z kostki granitowej. W ogrodzie zainstalowano stylizowane latarnie o charakterze parkowym oraz system nawadniający.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S08(a-d). Rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy pl. Katedralnym 1 (a: [12], b: S. Rozalski, c: M. Liszewski, d: [25]).				
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewitalizacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[2], [20], [22], [27], [28], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S08/02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J.B. Courtenay we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. J. B. Courtenay 16	Nr działek ewidencyjnych	dz. 14/1, AM-2, Obręb Zacisze		
Powierzchnia	0,20 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Zacisze-Zalesie-Szczytnicki
Autorzy	VENTA-design M. Cierlińska Pracownia Architektoniczna		Własność	Skarb Państwa, Klub Sportowy "AZS Wrocław" Akademicki Związek Sportowy we Wrocławiu	
Projekt (rok)	2002		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Założenie jest zlokalizowane na cyplu między kanałem powodziowym a Starą Odłą. W 1996 r. opracowano „Plan zagospodarowania terenu ośrodka AZS Wrocław ul. J. B. de Courtenay” autorstwa studia architektonicznego PRYMON. Założenie polegało na kontynuacji zagospodarowania zielenią obiektów sportowo-rekreacyjnych AZS, ogólnodostępnych dla mieszkańców. Na terenie znajdują się m.in.: hotel, boiska, kryty basen, korty tenisowe. Teren doposażono w urządzenia rekreacyjno-zabawowe tj. stół do tenisa, ławki młodzieżowe, bujaki, karuzelę, stojak na rowery, kosze i inne urządzenia.				
Zakres prac	Prace zrealizowano na terenie kompleksu sportowego i objęły strefę przy hotelu oraz pływalni przeznaczoną na zieleni ozdobną, jak również teren wokół miejsca do grilla z przeznaczeniem na rekreację. Na granicy działki przewidziano żywopłot liściasty formowany jako izolację od wiatru. Zwarty szpaler zimozielonej zieleni zastosowano jako osłonięcie parkingu przy nowym wjeździe. Nasadzenia wykonano jako uzupełnienie istniejących skupin krzewów, roślin okrywowych i drzew ozdobnych. Teren wokół grilla doposażono w kosze na śmieci i stojaki rowerowe. Wejścia do hotelu obsadzono roślinami ozdobnymi, wiaty przy parkingu pnączami, strefy zacienione pod drzewami – roślinami okrywowymi. Cypel pomiędzy korytem Starej Odry i kanałem powodziowym zadrzewiono, tworząc barierę dla silnych wiatrów. Na tyłach miejsca do grillowania utworzono osłoniętą polanę, jako dodatkowe miejsce imprez plenerowych. Wzdłuż linii nowego wjazdu zaprojektowano szpaler drzew oddzielających tereny zieleni od komunikacji.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S09(a-d). Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku AZS Wrocław przy ul. J. B. Courtenay (a: [12], b: [25], c-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Zarząd Środowiskowy ASZ	Nr katalogowy	S09/02

Nazwa zadania	Rewaloryzacja terenu zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 (założenie niezachowane)				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 5-8	Nr działek ewidencyjnych	dz. 26/3, AM-36, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,44 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	A. Zamorska, E. Hawrylak, M. Lipska		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2002, 2003, 2006		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Teren zlokalizowany jest w sąsiedztwie zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych, stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych nad Odrą na Ostrowie Tumskim. Rewaloryzacja założenia zieleni za dawnym ZOZ-em (nieistniejącym, obecnie w miejscu po wyburzeniu przychodni powstał Hotel Bridge) z przeznaczeniem dla Szkół Wyższych na Ostrowie Tumskim. Zieleniec był usytuowany na zapleczu posesji pomiędzy pl. Katedralnym a Odrą. Historycznie w tym miejscu istniał XVIII-w. alumnat zniszczony podczas działań wojennych w 1945 r. Po wojnie zachowała się jedynie część piwnic, które zasypano gruzem z Ostrowa Tumskiego, w wyniku czego powstało niewielkie, zielone wzgórze, odwiedzane przez wrocławian.				
Zakres prac	Prace realizowano etapami w kolejnych latach. W 2002 r. wykonano nawierzchnie ścieżek i placików, obrzeża granitowe, stylizowane ławki oraz kosze. Skarpy w kierunku Odry obsadzono roślinami i wykonano odwodnienie terenu. W 2003 r. zrealizowano oświetlenie i ogrodzenie terenu. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu Rewitalizacji Wysp Odrzańskich”. Następnie w 2006 r. przy ul. św. Józefa wybudowano oświetlenie parkowe wzdłuż nabrzeża Odry, w tym 14 szt. stylizowanych latarni gazowych. Po 2012 r. założenie zieleni zostało zlikwidowane w związku z budową alumnatu - biblioteki Archidiecezji Wrocławskiej. W wyniku tej sytuacji zdemontowane zostało oświetlenie przy ul. św. Józefa. W 2020 r. gmach biblioteki został oddany do użytkowania, natomiast teren w sąsiedztwie częściowo przywrócono w formie założenia zieleni.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S10(a-d). Założenie zieleni przy ul. Katedralnej 5-8 - widok ortofotomapy z 2006 r. ukazujący teren po rewitalizacji oraz zmiany w 2020 r. (a-b: [12], c: S. Rozalski, d: [8]). Na zdjęciach widoczny nasyp umocniony krzewami róż w 2010 r. (nieistniejący) oraz nasyp umocniony trawnikami przy bibliotece archidiecezjalnej w 2020 r.				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[20], [22], [27], [28], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S10/02-06

Nazwa zadania	Rewaloryzacja skweru miejskiego na pl. św. Macieja we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. św. Macieja	Nr działek ewidencyjnych	dz. 108/2, AM-18, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,98 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Nadodrze
Autorzy	ARCHEX Pracownia Usługowa Planowania i Architektury K. Wartenberg		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	2002		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2003-2004		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	<p>Historycznie skwer stanowił wewnętrzny zieleńiec dla mieszkańców osiedla, wydzielony ulicami ze zwartą 3 i 4-kondygnacyjną XIX-w. zabudową kwartalną, pozbawioną przedogródków. Na rzucie tworzył układ prostokątny ze ściętymi narożami, szerokimi ścieżkami w kształcie owalu. Łączył funkcje spacerowe z komunikacją pieszą. Kompozycję centralną stanowił okrągły basen z fontanną. Założenie zamknięto optycznie szpalerami drzew i roślinnością w grupach. Po 1930 r. w cz. pód. wzniesiono pomnik 6. Pułku Artylerii Polowej. Celem współczesnych prac była całościowa rewitalizacja przeprowadzona w ramach rewitalizacji osiedla Nadodrze. Ideą było przywrócenie miejscu wyglądu sprzed 100 lat, poprzez zrekonstruowanie układu alejek, dawnej fontanny i gloriety, a także dobór roślin zgodnie z historycznym przekazem i modą ogrodniczą z drugiej połowy XIX w. Zaprojektowano replikę pomnika. Miejsce otoczono murem arkadowym, a w centrum, zgodnie z ikonografią przedwojenną nasadzono pięć grabów. Forma zagospodarowania nawiązywała do modelu angielskiego rezydencjonalnego osiedla ze skwerem.</p>				
Zakres prac	<p>Odtworzono zabytkowy skwer miejski, w tym: układ kompozycyjny, alejki, fontannę, gloriety (pawilon ogrodowy), nowe elementy małej architektury (ławki, kosze, stoliki do gry w szachy), toalety dla psów oraz ażurowe ogrodzenie całego skweru. Wykonano stylizowane oświetlenie, przyłącze wod.-kan. i przyłącze energetyczne. W ramach zieleni nasadzono drzewa, krzewy, róże kwitnące, kwatery wypełniono trawnikami, które zabezpieczono niskimi taśmami stalowymi. Zlikwidowano dawny zbiornik przeciwpożarowy. Dodatkowo teren wyposażono w monitoring wizyjny.</p>				
Fotografia/ Rysunek					
	<p>Fot. S11(a-d). Skwer na pl. św. Macieja po rewitalizacji. Na zdjęciach zachowana kompozycja oraz estrada nawiązująca do formy dawnego pomnika (a: [12], b-d: S. Rozalski).</p>				
Koszt inwestycji	1 mln zł				
Bibliografia	[18], [27], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ZZM	Nr katalogowy	S11/03-04

Nazwa zadania	Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 13	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, AM-6, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,30 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	M. Jarczewska (architektura), M. Lipska (zieleni)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	2002		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2004		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych, stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych na Ostrowie Tumskim. Założenie poddano rekonstrukcji w stylu barokowym. Ogród został zaprojektowany zgodnie z planem Geisslera, jako tarasowo-osiowe założenie warzywno-ozdobne. Na górnym poziomie wyznaczono kwatery z ziołami i owocami, w części przylegającej do rzeki - część wypoczynkową, w której znalazły się woliery dla ptaków ozdobnych i rzeźba przedstawiająca św. Franciszka, ustawiona na przecięciu dwóch osi: ogrodu i komunikacyjnej, łączącej wejścia do poszczególnych założeń. Poziomy połączone zostały pochylkami, wzdłuż których rosną drzewa owocowe rozpięte na stelażach i formowane w palmetę prostą.				
Zakres prac	Na górnym poziomie, przylegającym do budynku Kurii, zaprojektowano ogród ziołowo-kwiatowy. Nasadzeniami nawiązano do ogrodów użytkowych średniowiecznych (herbarium) i renesansowych (giardino dei semplici). Na czterech symetrycznych rabatach, przewidziano miejsce dla wieloletnich ziół oraz kwiatów jednorocznych i bylin. Oś kompozycyjna wyznaczona przez okazały egzemplarz żywotnika podkreślona została dwoma prostokątnymi trawnikami dywanowymi ozdobionymi roślinami cebulowymi. Na tarasach wprowadzone zostały nasadzenia roślin użytkowych tj. krzewów owocowych, winorośli, kwiatów ozdobnych oraz warzyw. Na dolnym poziomie zaprojektowano ogród warzywno-owocowy. W środkowej jego części, na regularnych kwaterach wyznaczonych obwódkami z bukszpanu zaprojektowano nasadzenia drzew owocowych, rozpinanych na stelażach i formowanych w palmetę prostą. W drugiej części poziomu dolnego, przylegającej do rzeki, zaprojektowano część wypoczynkową ogrodu z woliarami dla ptaków ozdobnych oraz rabaty z krzewów kwitnących.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S12(a-d). Ogród przy ul. Katedralnej 13 we Wrocławiu po rekonstrukcji (a: [12], b: M. Liszewski, c-d: [25])					
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewaloryzacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[20], [22], [27], [28], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZM	Nr katalogowy	S12/04

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Canaletta we Wrocławiu na park osiedlowy				
Lokalizacja adres	ul. Canaletta	Nr działek ewidencyjnych	dz. 52/2; AM-1, dz.1/2, 2, 3/1, 3/3, 3/4, AM-2, Obręb: Bartoszewice		
Powierzchnia	3,75 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Biskupin-Sępolno-Dąbie-Bartoszewice
Autorzy	ESA Pracownia Architektoniczna E. Sałaban		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2004		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2004		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Założenie na rzucie w kształcie litery „L” zlokalizowane przy wałach przeciwpowodziowych Odry przy ul. Canaletta. Park osiedlowy wybudowano na terenie stanowiącym pozostałość po zlikwidowanych ogródkach działkowych zdegradowanych w trakcie powodzi 1997 r. Zadanie polegało na stworzeniu układu komunikacyjnego wygodnego dla mieszkańców i rowerzystów korzystających z wałów przeciwpowodziowych Odry, placu zabaw dla dzieci oraz małej siłowni dla młodzieży. Zaprojektowano zieleni izolacyjną od strony zakładu przemysłowego i targowiska oraz zieleni o charakterze parkowym. Założenie łączy się z systemem ścieżek pieszo-rowerowych po wałach odrzańskich wokół tzw. Wielkiej Wyspy.				
Zakres prac	Wykonano drogi i place o nawierzchni mineralnej utwardzonej - ścieżki pieszo-rowerowe łączące osiedle z trasą spacerowo-rowerową wałów nadodrzańskich, pozostawiono górkę krajobrazową (funkcja magazyn piasku), place wypoczynkowe (jeden wejściowy, dwa przy ścieżkach), plac zabaw dla dzieci 3-7 lat (piaskownica ze stolikiem, drewniana lokomotywa z wagonikami, zestaw zabawowy z pomostem, ławki, ogrodzenie stalowe), siłownia terenowa (4 urządzenia, stojaki na rower, ławki), mini-boisko sportowo-rekreacyjne do piłki nożnej (trawnik dywanowy), nasadzenia drzew (200 szt.) i krzewów (1043 szt.), wykonanie trawników.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S13(a-d). Park osiedlowy przy ul. Canaletta we Wrocławiu (a: [12], b-d: S. Rozalski)				
Koszt inwestycji	332 tys. zł				
Bibliografia	[1], [27], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S13/04

Nazwa zadania	Rekonstrukcja ogrodu przy ul. Katedralnej 11 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Katedralna 11	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, AM-6, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,25 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	M. Jarczewska (architektura), M. Lipska (zieleni)		Własność	Archidiecezja Wrocławska	
Projekt (rok)	2003		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2005		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogród jest częścią zespołu zabytkowych ogrodów katedralnych, stanowiących najbardziej efektowny, zwarty kompleks ogrodów barokowych położonych na Ostrowie Tumskim. Założenie przy obecnym Pałacu Biskupim poddano rekonstrukcji w stylu barokowym. Ogród należy do posesji zajmowanej przez pałac metropolity wrocławskiego. Ogród zaplanowano z centralną częścią w kształcie koła i dwoma flankującymi ją bindażami. W projekcie przewidziana była również szklarnia do hodowli roślin egzotycznych.				
Zakres prac	Centralnym elementem kompozycji ogrodu był kolisty trawnik z rabatą różaną, obramowaną niskim żywopłotem bukszpanowym. Dwie krzyżujące się ścieżki dzieliły go na cztery części. W środku wykonano okrągły placik wypoczynkowy. Dwie z czterech kwater, powstałych w narożnikach ogrodu, zostały obwiedzione bukszpanem, a ich naroża zaakcentowano przez cięcie ostatniego krzewu w formę kuli. Na pozostałych dwóch kwaterach, przylegających do tarasu, wykonano partery żywopłotowo-kwiatowo-mineralne. Wzdłuż murów granicznych zbudowano dwa symetryczne bindaże, które obsadzono glicynią. Na szerokim pasie zieleni położonym bezpośrednio przy brzegu, wokół kilkumetrowego cisa, wykonano swobodne nasadzenia krzewów ozdobnych. Okrywę stanowi bluszcz i barwinek.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S14(a-c). Ogród przy ul. Katedralnej 11 we Wrocławiu po rekonstrukcji (a: [12], b-c: [25])					
Koszt inwestycji	Łączny koszt rewaloryzacji zabytkowych ogrodów Ostrowa Tumskiego to ok. 1,2 mln zł.				
Bibliografia	[2], [20], [22], [27], [28], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S14/05

Nazwa zadania	Zagospodarowanie skweru wokół pomnika kard. Bolesława Kominka na Wyspie Piaskowej				
Lokalizacja adres	Wyspa Piaskowa, Bulwar kard. S. Wyszyńskiego	Nr działek ewidencyjnych	dz. 32, AM-26, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,17 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	BIGPROGEO Projekt sp. z o.o, J. Wojnarowicz, A. Roszczenko, A. Palczak (remont skweru, 1997), Studio TSB T. Sawa-Borysławski, M. Paczkowska (zagospodarowanie, 2005), S. Ostrowski (autor rzeźby)			Własność	Gmina Wrocław
Projekt (rok)	1997, 2005		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2001, 2005		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Skwer zlokalizowany jest w ptn.-wsch. części Wyspy Piaskowej obok kościoła NMP na Piasku. W 2001 r. zrealizowano bulwar spacerowo-widokowy wzdłuż brzegu wyspy. Kompozycja podporządkowana jest funkcji komunikacyjnej oraz kumulacji symboliki sakralnej. Zadanie polegało na przygotowaniu bulwaru oraz uporządkowaniu terenu wyspy, tak aby wyeksponować otaczającą go architekturę i wpisać w istniejący krajobraz. W 2005 r. na wyspie ustawiono, odlany w brązie, pomnik kard. Bolesława Kominka z okazji 40. rocznicy orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich. Zieleń wokół poddano zagospodarowaniu. Teren wpisany do rejestru zabytków pod nr 678/213.				
Zakres prac	W 2001 r. w ramach prac wykonanych przez ZDiUM przeprowadzono remont skweru kard. S. Wyszyńskiego wraz z remontem Mostów Młyńskich. Zrealizowano: nawierzchnie jezdni z kostki kamiennej wraz z chodnikiem z płyt kamiennych, schody z cegły klinkierowej, nasadzenia zieleni: drzewa (dąb szypułkowy odm. stożkowa), krzewy (różne gatunki), trawniki, oświetlenie uliczne (stylowe słupy z oprawą sodową), małą architekturę (ławki, kosze, murki betonowe przy rampach dla niepełnosprawnych, wykończenie murków cegłą klinkierową lub płytkami imitującymi cegłę). W 2005 r. w ramach prac wykonanych przez ZZM postawiono pomnik-rzeźbę, elementy małej architektury, schody, balustrady pochylni dla osób niepełnosprawnych, wykonano nawierzchnie z kostki kamiennej i granitu szlifowanego wokół pomnika, nawierzchnie z kostki granitowej poprzerastane trawą, oświetlenie, instalację opraw oświetlenia w poziomie posadzki, reflektory oświetlające rzeźbę, nasadzenia zieleni niskiej (jałowce płożące) oraz założono trawniki.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S15(a-e). Skwer wokół pomnika kard. B. Kominka na Wyspie Piaskowej (a: [12], b-e: S. Rozalski)					
Koszt inwestycji	995 tys. zł, w tym: 740 tys. zł (2001) - remont skweru z remontem mostów Młyńskich i 255 tys. zł (2005) – teren wokół pomnika*				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZDiUM, ZZM	Nr katalogowy	S15/01-05

Nazwa zadania	Remont terenu zieleni z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza we Wrocławiu (Skwer im. I. Sendlerowej)				
Lokalizacja adres	ul. M. Curie-Skłodowskiej, I. Łukasiewicza, M. Smoluchowskiego	Nr działek ewidencyjnych	cz. dz. 59, AM-32, Obręb Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,52 ha (cała działka), prace dotyczyły powierzchni 0,17 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	Zagospodarowanie na podstawie wytycznych opracowanych przez WOiKS UMW, remont terenu - wytyczne opracowane przez ZZM.	Własność	Gmina Wrocław - ZZM		
Projekt (rok)	1998, 2004	Rejestr zabytków			-
Realizacja (rok)	1998 - zagospodarowanie placu zabaw, 2005 - remont terenu z placem zabaw	Gminna ewidencja zabytków			Tak
Ogólne założenia	Skwer miejski przy pl. Grunwaldzkim ograniczony z trzech stron zabudową akademicką oraz mieszkalną. Na rzucie tworzy układ prostokątny. Funkcjonalnie podzielony na strefy rekreacji z ławkami oraz placem zabaw. Założenie zamknięte optycznie szpalerami drzew i krzewów, głównie strzyżonych żywopłotów. Zadanie polegało na remoncie placu zabaw ze względu na duże wyeksploatowanie materiałów. Prace zrealizowano w ramach „Programu poprawy estetyki i zagospodarowania rekreacyjnego miasta”.				
Zakres prac	Wykonano zestaw zabawowy składający się z kompleksu: wież, trapez, przeplotni, zjeżdżalni, domku dla dzieci, mostka, nawierzchnie: żwirowe mineralne, z płyt chodnikowych, syntetyczne ochronne, wykonano remont piaskownicy, istniejących urządzeń zabawowych, ogrodzenie metalowe z bramkami i „dog-stopami”, elementy małej architektury. W ramach zieleni nowe nasadzenia krzewów: róże okrywowe, cisy, rekultywacja trawników. Zamontowano nowe urządzenia zabawowe i elementy małej architektury: huśtawki, karuzelę, stolik w piaskownicy, ławki i kosze.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S16(a-d). Teren zieleni z placem zabaw przy ul. I. Łukasiewicza we Wrocławiu po remoncie (a: [12], b-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	49,6 tys. zł (1998); 234,4 tys. zł (2005, wg kosztorysu inwestorskiego)				
Bibliografia	[27], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S16/98-05

Nazwa zadania	Rewitalizacja Wyspy Słodowej			
Lokalizacja adres	Wyspa Słodowa	Nr działek ewidencyjnych	dz. 14/2, AM-26, Obręb: Plac Grunwaldzki	
Powierzchnia	1,92 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle Stare Miasto
Autorzy	ISBA Grupa Projektowa – J. Styrylska, T. Boniecki (zagospodarowanie), P. Reda, E. Szopińska (arch. krajobrazu)		Własność	Gmina Wrocław - ZZM
Projekt (rok)	2004		Rejestr zabytków	Tak
Realizacja (rok)	2005-2006		Gminna ewidencja zabytków	-
Ogólne założenia	Śródmiejska wyspa na Odrze, w obrębie Starego Miasta, należąca do tzw. archipelagu Wysp Odrzańskich. Zadanie polegało na zagospodarowaniu wyspy w kierunku parkowo-rekreacyjnym. Zgodnie z wytycznymi planów miejscowych teren zaprojektowano jako zieloną przestrzeń z szerokimi otwarciami widokowymi na zabytkową zabudowę śródmiejską. Przebudowano system alejek i placów wraz z oświetleniem, wyznaczając miejsce na masowe imprezy plenerowe. Wyspa w krótkim czasie stała się enklawą dla młodzieży w centrum miasta. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu Rewitalizacji Wysp Odrzańskich”. Założenie zieleni jest wpisane do rejestru zabytków pod nr 678/213.			
Zakres prac	Wyremontowano zabezpieczenia brzegowe, wzdłuż nabrzeży wybudowano tarasy widokowe z możliwością bezpośredniego zejścia do wody, wykonano podświetlane schody terenowe, siedziska, brukowane granitem alejki, nawierzchnie żwirowe, oświetlenie typu parkowego, zagospodarowanie elementami małej architektury, w tym kilkadziesiąt ławek drewnianych wg indywidualnego projektu, nasadzenia drzew liściastych (7 szt.), krzewów liściastych i pnączy ozdobnych (895 szt.), krzewów i pnączy dywanowych (1815 szt.), bylin (1815 szt.), założono trawniki, zachowano starodrzew.			
Fotografia/ Rysunek				
				
Fot. S17(a-d). Wyspa Słodowa po rewitalizacji. Na zdjęciach zmodernizowane nabrzeże Odry, stylizowane ławki i oświetlenie parkowe (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	2,7 mln zł			
Bibliografia	[20], [27], [28], [29], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy S17/05-06

Nazwa zadania	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura (Etap I, część pld.-wsch.)				
Lokalizacja adres	pl. Grunwaldzki	Nr działek ewidencyjnych	dz. 21, 1/2, AM-32, dz. 15,3, 38/1, 38/2, 3, 4/8, AM-30, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,8 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	„VERTIGO” M. Jarczewska, M. Lipska, M. Cichocki, K. Osińska		Własność	Gmina Wrocław - ZDiUM, Skarb Państwa, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu	
Projekt (rok)	2005		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2005-2007		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Plac Grunwaldzki jest jednym największych węzłów komunikacyjnych Wrocławia, głównym centrum akademickim i łącznikiem pomiędzy Starym Miastem a zespołem Hali Stulecia oraz terenami Wielkiej Wyspy. Przebudowa tej przestrzeni, obejmowała zarówno infrastrukturę drogową, usługową, ale też całościową i kompleksową przebudowę założenia zieleni, na które składały się trzy odrębne odcinki liniowe oraz mniejsze fragmenty zieleni. Ich rewitalizację rozłożono w latach. Na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura u podnóża skarpy zaprojektowano murki oporowe z siedziskami, a ciąg urozmaicono grupami kamieni naturalnych oraz gabionami porośniętymi roślinnością pnącą. Wymieniono istniejący drzewostan. Zastosowano ozdobne oświetlenie iluminujące.				
Zakres prac	Zagospodarowano teren pld.-wsch. ciągu pieszego Osi Grunwaldzkiej, w tym wykonano: murki oporowe, remonty schodów, pochylnie dla osób niepełnosprawnych, nowe nawierzchnie: terra-way, żwirowe, z kostki betonowej, płyt betonowych, kostki granitowej, podświetlenie murków, schodów oraz grup kamieni. Mała architektura: ławki-siedziska drewniane na murkach oporowych, balustrady, opaski trawnikowe, grupy kamieni naturalnych, gabiony z pnąciami i kraty ochronne dla drzew. Nasadzenia zieleni: drzewa (45 szt. w tym: platany - 29 szt., dęby – 16 szt.), krzewy (9 742 szt., w tym m.in. ligustry, berberysy i cisy), byliny (30 szt. - lawenda), trawy ozdobne (30 szt. - miskant chiński), pnąca (220 szt.) oraz założenie trawników.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S18(a-d). Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Norwida do ul. L. Pasteura po przebudowie (a: [12], b: S. Rozalski, c: P. Winiarski, d: D. Żelaźniewicz).				
Koszt inwestycji	800 tys. zł				
Bibliografia	[19], [20], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S18/05-07

Nazwa zadania	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana (część zachodnia Osi)				
Lokalizacja adres	Plac Grunwaldzki	Nr działek ewidencyjnych	dz. 24/4, 24/5, AM-34, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,3 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	„VERTIGO” M. Jarczewska, M. Lipska, M. Cichocki		Własność	Gmina Wrocław - ZDiUM	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2006-2007		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Oś Grunwaldzka wg koncepcji z lat 50. to założenie zieleni o długości ok 1,5 km o charakterze zielonej alei – łącznika między terenami zieleni Wielkiej Wyspy, a centrum miasta. Idea alei była kontynuowana we współczesnym zagospodarowaniu terenów prowadzonym od 2006 r. Wzdłuż ciągów komunikacyjnych i budynków zaplanowano nasadzenia drzew, rabaty z traw ozdobnych oraz krzewów, gabiony, małą architekturę, wyposażenie oraz rzeźby i fontanny. Indywidualnie zaprojektowano każdy odcinek zieleni Osi Grunwaldzkiej realizując prace kolejnymi etapami. Finalnie kompleksowo zrealizowano całość założenia.				
Zakres prac	Wprowadzono elementy małej architektury, przebudowano ciągi piesze i rowerowe, dodano element charakteryzujący to miejsce tzw. szachownicę (elementy dekoracyjne wykonano w technologii terra-way w 2007 r.), podniesiono atrakcyjność rejonu Mostu Grunwaldzkiego tworząc miejsca do siedzenia oraz ciekawą w formie fontannę (zainstalowaną w 2008 r., wg proj. A. Kościuk). Wprowadzono nawodnienie - system deszczowania trawników. Wykonano nasadzenia: drzewa - 87 szt. (płatany – 12 szt., klony, śliwy, robinie, lipy, buki, miłorzęby), krzewy - 25 254 szt. (m.in. cisy, berberysy, irgi, jałowce, ligustry), byliny - 54 szt. (żurawinki, bergenie), trawy ozdobne – 144 szt. (kostrzewy).				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S19(a-d).Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od Mostu Grunwaldzkiego do Ronda Reagana po przebudowie (a: [12], b: D. Żelaźniewicz, c-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [19], [20], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZDiUM, ZZM	Nr katalogowy	S19/06-07

Nazwa zadania	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. od ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej we Wrocławiu (odc. od Domu Studenckiego „Dwudziestolatka” do Mostu Szczytnickiego, część pfn.-wsch.)				
Lokalizacja adres	Pl. Grunwaldzki	Nr działek ewidencyjnych	dz. 1/2, AM-32 (ZDiUM), dz. 156, 153/1, 152/8, AM-29 (Uniwersytet Przyrodniczy), dz. 2/2, AM-30 (Uniwersytet Przyrodniczy), Obręb Plac Grunwaldzki i inne działki		
Powierzchnia	1,70 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	VERTIGO M. Jarczewska, M. Cichocki		Własność	Gmina Wrocław, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Uniwersytet Wrocławski	
Projekt (rok)	2007		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2007-2008		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Plac Grunwaldzki jest jednym największych węzłów komunikacyjnych Wrocławia, głównym centrum akademickim i łącznikiem pomiędzy Starym Miastem a zespołem Hali Stulecia oraz terenami Wielkiej Wyspy. Przebudowa przestrzeni obejmowała zarówno infrastrukturę drogową, usługową, ale też całościową i kompleksową przebudowę założenia zieleni, na które składały się trzy odrębne odcinki liniowe oraz mniejsze fragmenty zieleni. Ich rewitalizację rozłożono w latach. Celem przebudowy niniejszego fragmentu było stworzenie nowego pasaży spacerowego-rowerowego z pasem zieleni oraz nadanie osi akademickiej nowego wizerunku poprzez ocieplenie, wygodę komunikacji i poprawę bezpieczeństwa.				
Zakres prac	Zagospodarowano teren pfn.-wsch. ciągu pieszego Osi Grunwaldzkiej, w tym wykonano: nawierzchnie z płyt betonowych, kostki granitowej i w technologii terra-way, oświetlenie typu parkowego, iluminację, efektowną fontannę z wielobarwnym podświetleniem strug wody, nawodnienie zieleni, ozdobne formy przestrzenne („gabiony” i „ołówki” przy Domach Studenckich Kredka i Ołówek), siedziska, kosze na śmieci, nasadzenia dużych drzew (97 szt.: platany-34 szt., dęby-20 szt., brzozy, świdośliwy oraz głogi) i krzewów ozdobnych (20 593 szt.: tawuły, cisy, ligustr, berberys, wierzby, laurowiśnie), trawy ozdobne (4171 szt.: kostrzewy, rozplenice, miskanty), założono trawniki, zainstalowano zabezpieczenia dla drzew.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S20(a-d). Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej na odc. ul. Piastowskiej do ul. Grunwaldzkiej (a: [12], b: S. Rozalski, c: M. Kulczyński, d-e: P. Winiarski).					
Koszt inwestycji	7 mln zł				
Bibliografia	[6], [19], [20], [27], [29], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZDiUM, ZZM	Nr katalogowy	S20/07-08

Nazwa zadania	Przebudowa terenu zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie narożnika ulic Pl. Grunwaldzki i ul. Norwida				
Lokalizacja adres	Plac Grunwaldzki	Nr działek ewidencyjnych	dz. 21, 1/2, AM-32, dz. 15,3, 38/1, 38/2, 3, 4/8, AM-30, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,06 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Plac Grunwaldzki
Autorzy	VERTIGO M. Jarczewska, M. Lipska, M. Cichocki, K. Osińska*		Własność	Gmina Wrocław - ZDiUM	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2008, 2009		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Plac Grunwaldzki jest jednym największych węzłów komunikacyjnych Wrocławia, głównym centrum akademickim i łącznikiem pomiędzy Starym Miastem a zespołem Hali Stulecia i terenami Wielkiej Wyspy. Przebudowa przestrzeni obejmowała zarówno infrastrukturę drogową, usługową, ale też całościową i kompleksową przebudowę założenia zieleni, na które składały się trzy odrębne odcinki liniowe oraz mniejsze fragmenty zieleni. Ich rewitalizację rozłożono w latach. Celem niniejszego zadania była kontynuacja prac polegających na kompleksowej przebudowie terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej. Przeprowadzono prace uzupełniające i dodatkowe przy zbiegu ulic pl. Grunwaldzki i ul. Norwida.				
Zakres prac	Zagospodarowanie skweru u zbiegu ul. Norwida i Osi Grunwaldzkiej. Opracowanie projektu zieleni i systemu nawodnienia, wykonanie przyłączy wodociągowych oraz nasadzenia materiału roślinnego. W ostatnim etapie wykonano nasadzenia platanów przy biurowcu Grunwaldzki Center (13 szt. drzew).				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S21(a-c). Tereny zieleni Osi Grunwaldzkiej - zagospodarowanie zbiegu ulic pl. Grunwaldzki z ul. Norwida oraz nasadzenia platanów przed biurowcem Grunwaldzki Center (a: [12], b: M. Cichoński, c: P. Winiarski).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[19], [20], [27], [36], [12], [25], [35]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S21/08-09

Nazwa zadania	Remont terenu zieleni Wyspy Piaskowej we Wrocławiu - Etap I (Bulwar im. prof. S. Kulczyńskiego)				
Lokalizacja adres	Wyspa Piaskowa	Nr działek ewidencyjnych	dz. 30/12, AM-26, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,67 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	VACOR K. Klamińska, J. Klamiński		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2006		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2008-2009		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Bulwar zlokalizowany jest w pld.-zach. części Wyspy Piaskowej i stanowi otwarty teren spacerowy wzdłuż nabrzeży Odry. W ramach zadania remontowi poddano teren okalający zachodnią część Wyspy z uwzględnieniem istniejącej zieleni, instalacji przestrzennej „Żywy Pomnik”, istniejącej infrastruktury oraz mostków łączących Wyspę z W. Słodową i W. Daliową. Obecnie Bulwar im. prof. S. Kulczyńskiego, pełni funkcję spacerowo-widokową. Teren wpisany do rejestru zabytków pod nr 678/213.				
Zakres prac	Zagospodarowano teren zieleni, w tym: drogi - remont głównej alejki ze zmianą nawierzchni na kostkę kamienną i wykonaniem wjazdu od strony ul. św. Jadwigi, montaż oświetlenia typu parkowego, odwodnienie terenu – sieć i instalacja kanalizacji deszczowej, montaż elementów małej architektury (ławki i kosze), remont balustrad wzdłuż nabrzeża rz. Odry, renowacja trawników i założenie nowych, nasadzenia krzewów ozdobnych.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S22(a-d). Wyspa Piaskowa we Wrocławiu po remoncie. Na zdjęciach nowe nawierzchnie, oświetlenie i mała architektura (a: [12], b-d: J. Koniecka-Pasierska).					
Koszt inwestycji	1,50 mln zł				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S22/08-09

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	Wyspa Piaskowa	Nr działek ewidencyjnych	cz. dz. 30/12, cz. dz. 30/13, AM-26, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,04 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	LIG P. Seredyński (zagospodarowanie), P. Beres (autor instalacji i pierwotnego zagospodarowania, 1972 r.)		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2010		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2010		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Instalacja zlokalizowana jest w pód.-zach. części Wyspy Piaskowej, przy bulwarze spacerowym prof. S. Kulczyńskiego wzdłuż nabrzeży Odry. Zadanie polegało na rekonstrukcji instalacji plenerowej autorstwa Jerzego Beresia pn. „Arena” powstałej po sympozjum plastycznym „Wrocław ’70”. Rzeźba pt. „Żywy pomnik” w postaci drzewa osadzonego korzeniami do góry stała na Wyspie do 1983 r., następnie została usunięta na potrzeby lotniska dla helikoptera, którym przybył papież. Replika rzeźby wróciła w 1993 r. W 2010 r. dokończono projekt, wykonując krąg, sadząc dęby odm. kolumnowej i ustawiając ławki.				
Zakres prac	Lekko zmieniono lokalizację rzeźby „Żywy pomnik”. Zagospodarowano plac wokół instalacji: wewnętrzny plac w kształcie koła podzielono na dwie połowy o nawierzchniach z asfalto-betonu i trawiastej. Wokół wykonano ścieżki o nawierzchni żwirowej, zamontowano ławkę na granicy obu nawierzchni placu (wg pierwotnej koncepcji autora), nasadzono grupę drzew (gatunku grab w odm. <i>Carpinus betulus odm. Columnaris</i>). Całość placu po zewnętrznym obwodzie uzupełniono ławkami.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S23(a-d). Zagospodarowanie terenu instalacji plenerowej „Arena” na Wyspie Piaskowej we Wrocławiu (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	54 tys. zł				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S23/10

Nazwa zadania	Przebudowa zieleńca na pl. Strzeleckim we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Strzelecki	Nr działek ewidencyjnych	dz. 27/5, AM-19, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	1,20 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Nadodrze
Autorzy	E.M.M. - VISION E. Milejska-Mędrak, a+f projektowanie przestrzeni A. Kuśmierczyk-Jędrzak (arch. krajobrazu)		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2010-2011		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2011		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Zieleniec zlokalizowany na osiedlu Nadodrze, wydzielony ulicami ze zwartą wielokondygnacyjną XIX-w. zabudową kwartalną. Celem prac była całościowa rewaloryzacja założenia zieleni przeprowadzona w ramach rewitalizacji osiedla. W projekcie powrócono do historycznego podziału wnętrza na trzy sektory: wschodni z Pomnikiem Sybiraków – powiększono o plac z kostki granitowej poprzerastanej trawą; w cz. środkowej strefa wypoczynku i rekreacji dla osób starszych; natomiast w cz. wschodniej strefa rekreacji dla małych dzieci. Pozostawiono dużą polana trawnikową oraz strefę wybiegów dla psów. Przez teren poprowadzono ścieżkę rowerową. Inwestycję zrealizowano w ramach projektu unijnego pn.: <i>Remont i modernizacja infrastruktury przestrzeni publicznej służącej ogółowi mieszkańców Obszaru Wsparcia – przebudowa zieleńca przy pl. Strzeleckim, współfinansowanego w ramach RPO WD na lata 2007-2013 dla Województwa Dolnośląskiego.</i>				
Zakres prac	Wykonano remont ścieżek i placów, budowę nowej ścieżki rowerowej w nawierzchni przepuszczalnej eko-way, nowy plac zabaw dla dzieci z bezpieczną, kolorową nawierzchnią poliuretanową, z urządzeniami, ogrodzeniem, dog stopami i ławkami, plac dla seniorów ze stolikami do gier w szachy i warcaby. Powiększono plac z kostki granitowej przy Pomniku Sybiraków. Zainstalowano nowe oświetlenie typu parkowego oraz system nawadniający dla bylin. Wykonano strefę wybiegu dla psów. Cały teren ogrodzono niskim płotkiem. Przygotowano infrastrukturę dla monitoringu wizyjnego. Nowe nasadzenia: drzew, krzewów, bylin, trawniki. Wyposażenie w małą architekturę: ławki, kosze, stojaki na rowery, tablice informacyjne, pojemniki dla psów. Chodniki otaczające zieleniec poddano gruntownemu remontowi .				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. S24(a-e). Zieleniec na pl. Strzeleckim. Na zdjęciach nowy plac zabaw, rabaty przy Pomniku Sybiraków, ścieżka rowerowa, strefa seniora (a: [12], b-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	1,85 mln zł				
Bibliografia	[20], [27], [30], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM, ZDiUM	Nr katalogowy	S24/11

Nazwa zadania	Przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej i ul. Kaszubskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Pomorska, ul. Kaszubska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 63/3 (Pomorska), dz. 26, (Kaszubska), AM-23, Obręb Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	1,26 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Nadodrze
Autorzy	E.M.M. - VISION E. Milejska-Mędrek; a+f projektowanie przestrzeni A. Kuśmierczyk-Jędrzak (arch. krajobrazu)		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	2010-2011		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2011-2012		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	<p>Rewaloryzacja założenia zieleni przeprowadzona w ramach rewitalizacji osiedla Nadodrze. Teren pełniący funkcję miejskiego skweru o charakterze wypoczynkowo-rekreacyjnym, zapewniającego wypoczynek bierny i czynny. Założenie składało się z dwóch zieleńców rozdzielonych ul. Kaszubską. Część wzdłuż ul. Pomorskiej przebudowano w układzie liniowym, z dwoma głównymi alejkami pieszymi biegnącymi wzdłuż dłuższych boków zieleńca, na osi północ-południe. Poprzeczne łączniki dzielą cały teren prostokątnego zieleńca na 5 segmentów o różnym zagospodarowaniu i przeznaczeniu dla różnych grup wiekowych użytkowników tj.: rekreacji czynnej dzieci, młodzieży i osób starszych oraz rekreacji biernej dla wszystkich grup wiekowych. Część skweru w widelkach ul. Kaszubskiej zaplanowano jako miejsce spacerów osób posiadających psy - prostokątny plac wypoczynkowy oraz eliptyczną główną ścieżkę spacerową z wewnętrzną polanką, po której mogą biegać psy. Inwestycję zrealizowano w ramach projektu unijnego pn.: <i>Remont i modernizacja infrastruktury przestrzeni publicznej służącej ogółowi mieszkańców Obszaru Wsparcia – przebudowa skweru przy ul. Pomorskiej-Kaszubskiej</i>, współfinansowanego ze środków europejskich w ramach RPO WD na lata 2007-2013 dla Województwa Dolnośląskiego.</p>				
Zakres prac	<p>Wykonano remont ścieżek i placów. Wybudowano strefę dla seniorów z polem do gry w boule, stolikami do gier w szafy i warcaby, obsadzoną roślinnością, strefę dla młodzieży z urządzeniami siłowni terenowej, ławkami i platformami rekreacyjnymi, obsadzoną trawami ozdobnymi. Wyremontowano istniejący ekran akustyczny i wybudowano nowy ekran jako jego przedłużenie. Wyremontowano istniejący plac zabaw. Wyposażenie: nowe elementy małej architektury (ławki, kosze, stojaki na rowerowe, pojemniki dla psów). Zainstalowano system nawodnienia. Centralny plac rekreacyjny obsadzono zielenią. Teren przy ul. Kaszubskiej – wykonano plac z ławkami, nasadzenia drzew i krzewów, strefą wybiegów dla psów z toaletą i pojemnikami. Nowe nasadzenia: drzewa, krzewy, byliny, trawniki. Przygotowano infrastrukturę dla monitoringu wizyjnego. Dodatkowo wjazdy i obrzeża chodnikowe otaczające teren skweru poddano remontowi (ZDiUM).</p>				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S25(a-e). Skwer po przebudowie. Na zdjęciach strefa seniora, wyremontowane alejki, plac zabaw dla dzieci oraz strefa dla młodzieży (a: [12], b-e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	2,21 mln zł				
Bibliografia	[20], [27], [30], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM, ZDiUM	Nr katalogowy	S25/11-12

Nazwa zadania	Przebudowa Parku im. Stanisława Staszica we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	Pl. Stanisława Staszica	Nr działek ewidencyjnych	dz. 5, AM-19, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	4,40 ha	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Nadodrze
Autorzy	VERTIGO M. Jarczevska; a+f projektowanie przestrzeni A. Kuśmierczyk-Jędrzak (arch. krajobrazu)		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	2008, 2010-2011		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2008 - budowa nowego oświetlenia parkowego, 2011-2012 - rewaloryzacja całości parku		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Rewaloryzacja parku przeprowadzona w ramach rewitalizacji osiedla Nadodrze. Projekt przewidywał podział terenu na strefy funkcjonalne, przy maksymalnym zaakcentowaniu walorów krajobrazowych, likwidację nadmiernej ilości ścieżek z maksymalnym przywróceniem pierwotnego układu kompozycyjnego parku, przebudowę terenów rekreacyjnych tj. fontanny, placów zabaw, boisk, montaż nowych elementów małej architektury, rewaloryzację szaty roślinnej, w celu utrzymania modernistycznej kompozycji parku. Park podzielono na 5 stref funkcjonalnych: izolacyjną, dzieci młodszych i starszych, dzieci starszych i młodzieży, strefę wspólną - rodzinną, posiadaczy psów. Inwestycję zrealizowano w ramach projektu unijnego pn.: <i>Remont i modernizacja infrastruktury przestrzeni publicznej służącej ogółowi mieszkańców Obszaru Wsparcia – przebudowa Parku Staszica, współfinansowanego w ramach RPO WD na lata 2007-2013 dla Województwa Dolnośląskiego.</i>				
Zakres prac	Przebudowa układu komunikacyjnego, remont ścieżek i placzków, budowa nowej fontanny z torem do jazdy na rolkach i wrotkach oraz siedziskiem wokół. Budowa placu pod scenę, strefa dla ludzi starszych wyposażona w stoliki do gier planszowych z betonowymi donicami i kostką granitową na okrągłym placu, budowa placu zabaw dla dzieci – okrągłe place z urządzeniami, drewniana zadaszona altanka z piaskownicą, strefa dla dzieci starszych i młodzieży z polaną do gier zespołowych, linarium, urządzeniami siłowni terenowej oraz stołem do gry w piłkarzyki, strefa spacerów z psem z psią toaletą, infrastruktura dla monitoringu wizyjnego. Nowe nasadzenia: drzewa, krzewy, byliny, trawniki. Mała architektura: ławki, kosze, stojaki na rowery, tablice informacyjne, pojemniki dla psów, ogrodzenie ażurowe całego parku. Dodatkowo remont chodników przy przystanku tramwajowym oraz przy wejściach do parku.				
Fotografia/ Rysunek					
    					
Fot. S26(a-e). Park Staszica. Na zdjęciach nowy układ alejek, strefa wejściowa ze stolikami dla seniorów, fontanna, place zabaw, (a: [12], b-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	5,76 mln zł				
Bibliografia	[20], [27], [30], [36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	S26/10-12

Nazwa zadania	Rewitalizacja ogrodu klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. św. Marcina 12, Mieszka I, ul. Świętokrzyska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 10, AM-27, Obręb: Plac Grunwaldzki		
Powierzchnia	0,30 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	CreoProject B. Żmuda, G. Pawelec	Własność	Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame Prowincja Polska z siedzibą w Opolu		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	Tak		
Realizacja (rok)	2010-2012	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Ogród zlokalizowany jest w sąsiedztwie pl. J. Bema przy Domu Zakonnym Sióstr Szkolnych de Notre Dame we Wrocławiu. Podjęte prace miały na celu nową aranżację zieleni na ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej, w wyniku której odrestaurowano zabytkowe założenie. Zadanie było elementem większego przedsięwzięcia polegającego na przebudowie i rozbudowie budynku klasztornego. Przeprowadzone archeologiczne prace konserwatorskie wewnątrz obiektu oraz rewitalizacja ogrodu miały na celu kompleksowe przygotowanie Domu Zakonnego do pełnienia funkcji noclegowej dla turystów „klasztornych”, wystawienniczo-muzealniczej, a także zapewnienie gościom wypoczynku w ogrodzie. Założenie jest wpisane do rejestru zabytków pod numerem 93 z dnia 4.11.1968 r.				
Zakres prac	W wyniku prac powstał ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej, nawiązujący kompozycją do geometrycznych ogrodów nowożytnych - oparty na planie prostokąta z alejkami przecinającymi się pod kątem prostym. W centralnej części, na osi budynku, wykonano kolisty plac z umieszczonym pośrodku herbem zakonu, za nim umieszczono drewnianą altanę, która zamyka alejkę. Kompozycja geometryczna nawiązująca do XVII-w. parterów: symetryczny układ ścieżek, kwatery podkreślone obwódkami z bukszpanu, centralny kolisty plac z ławkami. Wzdłuż ogrodzenia żywotniki zachodnie.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. S27(a-d). Ogród Sióstr Szkolnych de Notre Dame we Wrocławiu po rewitalizacji (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	412 tys. zł. Prace zrealizowano w ramach zadania „Ogród edukacji i dydaktyki ekologicznej przy budynku klasztornym Sióstr Szkolnych De Notre Dame we Wrocławiu”. Środki w wysokości 200 tys. zł uzyskano w 2010 r. z WFOŚiGW we Wrocławiu				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [16]	Inwestor/Jednostka realizująca	Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame	Nr katalogowy	S27/10-12

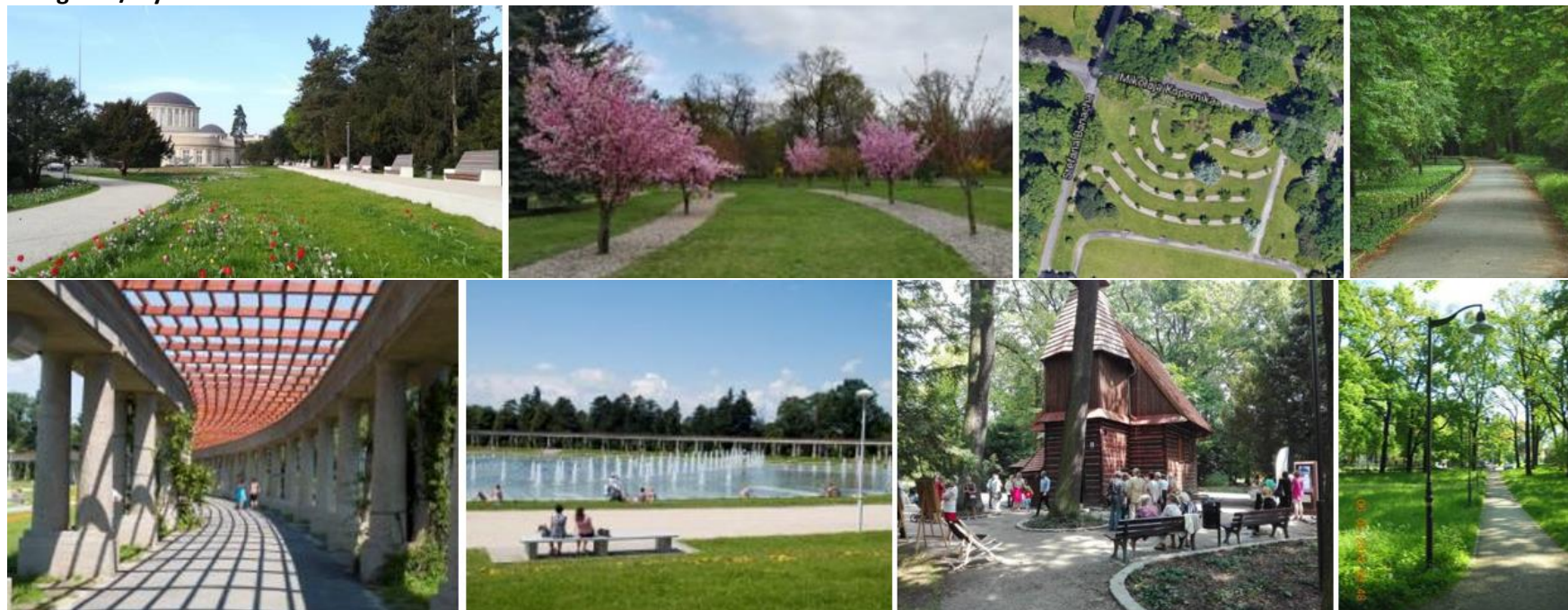
Nazwa zadania	Rewaloryzacja Parku Szczytnickiego we Wrocławiu - najważniejsze prace zrealizowane w latach 1995-2018				
Lokalizacja adres	ul. M. Kopernika, J. Heweliusza, A. Mickiewicza, al. J. Kochanowskiego, E. Dembowskiego, al. L. Różyckiego, Banacha, skwer Z. Cybulskiego, Wystawowa				
Powierzchnia	100 ha (całość założenia wraz z otuliną, Ogrodem Japońskim, terenami zieleni w otoczeniu Hali Stulecia)	Dawna dzielnica miasta	Śródmieście	Osiedle	Zacisze-Zalesie-Szczytnicki, Biskupin-Sępólno-Dąbie-Bartoszewice
Rejestr zabytków	Tak	Własność	Gmina Wrocław, WP Hala Ludowa, inne podmioty będące właścicielami działek, na których zlokalizowany jest Park Szczytnicki		
Gminna ewidencja zabytków	-				
Ogólne założenia	Największy i najstarszy park publiczny we Wrocławiu. Charakteryzuje się wieloczęściową, zróżnicowaną kompozycją wynikającą z wielofazowego, trwającego ponad 200 lat procesu przemian. Założenie szczegółowo opisane przez badaczy w licznych publikacjach naukowych tj. <i>Parki i ogrody Wrocławia</i> (2009), <i>Leksykon Zieleni Wrocławia</i> (2013) i in.				
Oznaczenie na mapie	Rok realizacji prac	Zakres prac			Sektor ¹
Wybrane ważniejsze prace w Parku Szczytnickim w latach 1995-1999					
A	1995	Rewaloryzacja różanki w sektorze VII			VII
B	1995	Odbudowa Pomnika Fryderyka von Schillera w sektorze V			V
C	1996-1997 1999	Rewaloryzacja Ogrodu Japońskiego w sektorze II (1996-1997); Ponowna renowacja Ogrodu Japońskiego zniszczonego po powodzi w lipcu 1997 r. (1999)			II
D	1996-1997	Rewaloryzacja i zagospodarowanie ozdobnego wgłębnika w sektorze VII zniszczonego po powodzi w lipcu 1997 r.			VII
E	1996-1997	Nowy zespół placów zabaw przy al. Różyckiego w sektorze VIII			VIII
F	1997	Rewitalizacja współczesnego ogrodu położonego przy ul. Mickiewicza (założenie znajduje się poza granicami sektorów parku, poza granicą Pomnika Historii, a w granicach strefy buforowej UNESCO)			-
G	1997	Budowa placu zabaw w sektorze VI			VI
H	1998	Rewaloryzacja szaty roślinnej parku po powodzi w 1997 r.			-

¹ Przyjęto terminologię podziału Parku Szczytnickiego na osiem sektorów, która jest zgodna z nomenklaturą stosowaną w publikacjach branżowych oraz nazewnictwie stosowanym przez zarządzającego obiektem - Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu. Każdy z sektorów jest nasycony założeniami i elementami sztuki ogrodowej.

Wybrane ważniejsze prace w Parku Szczytnickim w latach 2000-2018			
1	2001	Remont ścieżek w sektorze VII	VII
2	2002	Remont ścieżek w sektorze VI	VI
3	2003	Remont fragmentu Alei Dąbskiej z budową miejsc postojowych dla osób niepełnosprawnych (2003)	II
4	b.d.	Renowacja alejek parkowych w sektorze I (b.d.), rekonstrukcja Pomnika Diany w sektorze I (2015-2016)	I
5	2005, 2008-2009, 2008-2011, 2010, 2011	Remont oświetlenia parkowego wokół Pergoli przy Hali Stulecia (2005), remonty małej architektury w otoczeniu Pergoli (2005), remont konstrukcji Pergoli wraz z zabezpieczeniem roślinności porastającej Pergolę (2008-2011), budowa fontanny multimedialnej - Projekt pn. <i>Przebudowa niecki wodnej położonej przy Hali Stulecia we Wrocławiu na fontannę multimedialną</i> (2008-2009), budowa monitoringu wizyjnego Pergoli i najbliższego otoczenia (2010), remont nawierzchni, pełna renowacja trawników, dosadzenie kosodrzewiny w obrębie Pergoli i fontanny multimedialnej (2011)	II
6	2006, 2008-2009, 2011	Zabezpieczenie nasadzeń bluszczu przy Alei Dąbskiej (2006), konserwacja zbiornika wodnego pomiędzy ulicami: Kopernika i Mickiewicza w sektorze II (2008-2009), remont mostka położonego w sektorze II parku przy Ogrodzie Japońskim (2011), remont mostka na „Czarnej wodzie” przy ul. Czackiego (2011)	II
7	2008-2009	Remont alejek wraz budową oświetlenia i elementów małej architektury w sektorze VIII, przyłączy dla oświetlenia parkowego	VIII II
8	2008	Założenie sadu wiśniowego w sektorze V (2008)	V
9	2006, 2008, 2009, 2011, 2015-2016	Remonty mostków dotyczące regulacji stosunków wodnych, remonty cieków i zbiorników, modernizacja cieku wodnego w Ogrodzie Japońskim (2006), remont drewnianego mostka w Ogrodzie Japońskim (2009), remont zadaszeń pawilonów i altan, konserwacja małej architektury w Ogrodzie Japońskim (2011), remont drewnianej przystani w Ogrodzie Japońskim (2011), remont mostka łukowego Taiko Bashi (2015-2016) oraz architektury ogrodowej (altany, herbaciarni, drewnianych bram, ogrodzenia, tarasów i in. elementów małej architektury) w Ogrodzie Japońskim (2015-2016)	II
10	2010	Remont zabytkowego ogrodzenia przy ul. Różyckiego (2010)	-
11	2011	Przebudowa placu zabaw w sektorze VII parku przy ul. Chopina (2011)	VII
12	2013	Remont zabytkowego szaletu miejskiego przy ul. Różyckiego (2013)	VI
13	2014, 2015-2016, 2017-2018	Remont dachu kościołka pw. św. J. Nepomucena w Parku Szczytnickim (2014), remont ścian wieży kościołka (2015-2016), kompleksowa rewitalizacja pozostałej części kościołka wraz z zagospodarowaniem najbliższego otoczenia (2017-2018)	III
14	2014	Remont altany ogrodowej tzw. gloriety w sektorze VII oraz wykonanie dojścia do gloriety (2014)	VII
15	2015-2016	Remont Kolumny Fryderyka II w sektorze VII	VII
16	2011, 2017-2018	Budowa przyłącza energetycznego dla planowanego oświetlenia części parku pomiędzy ulicami: Mickiewicza, Kopernika	II

i Wystawową oraz zasilania Ogrodu Japońskiego (2011), zagospodarowanie części Parku Szczytnickiego w obszarze pomiędzy Pergolą, Ogrodem Japońskim, ul. Mickiewicza a Pawilonem Czterech Kopuł wraz z fragmentem ścieżek przy Ogrodzie Japońskim – Etap I (2017-2018)

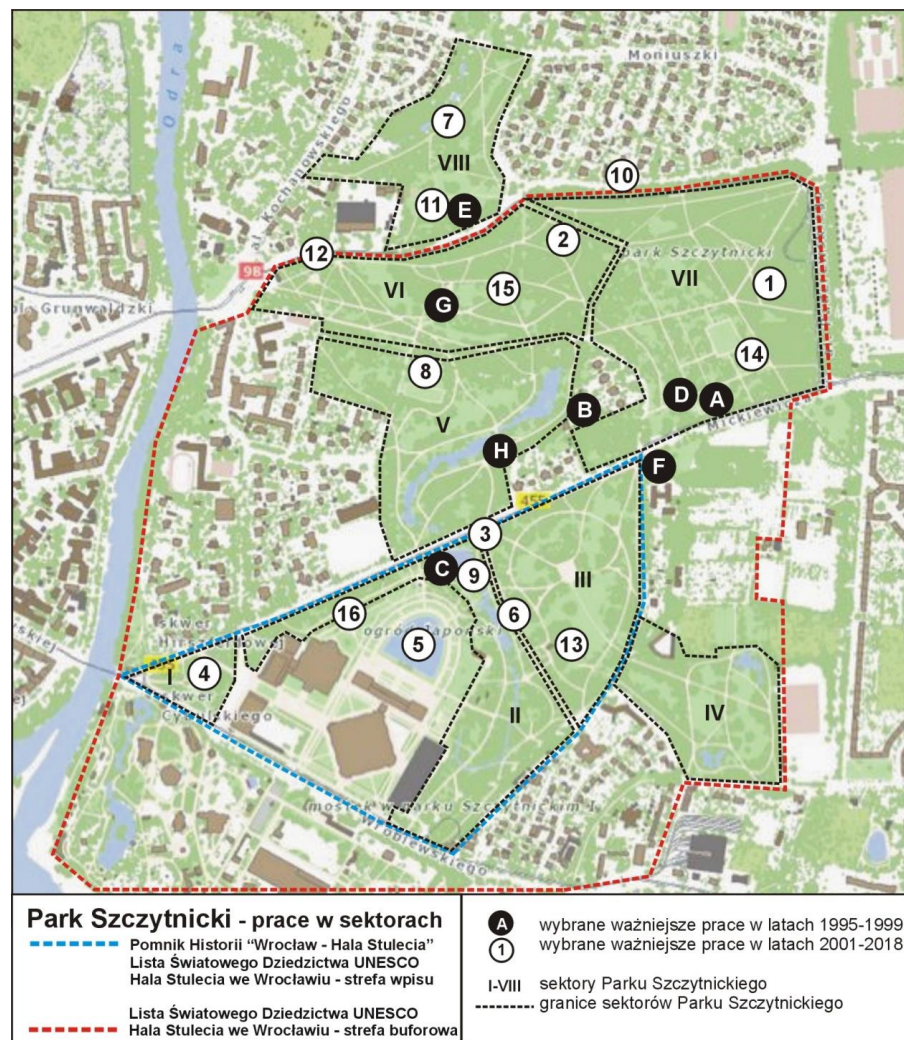
Fotografia/ Rysunek

Fot. S28(a-k). Wybrane prace w Parku Szczytnickim we Wrocławiu w latach 2000-2018: a) zagospodarowanie obszaru pomiędzy Pergolą, Ogrodem Japońskim, ul. Mickiewicza a Pawilonem Czterech Kopuł – Etap I w sektorze II; b i c) sad wiśniowy w sektorze V; d) zabezpieczenie nasadzeń bluszczu przy Alei Dąbskiej; e) konstrukcji Pergoli po remoncie; f) Fontanna multimedialna przy Hali Stulecia; g) kościółek pw. św. Jana Nepomucena po rewitalizacji; h) alejki wraz z oświetleniem w sektorze VIII; i) Kolumna Fryderyka II w sektorze VII po remoncie; j) remont alejek w sektorze VIII; k) remont alejek w sektorze VII (a-b, d-j: S. Rozalski, c: [12], k: [25])

Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [35], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ZZM	Nr katalogowy	S28/95-18
---------------------	---	---------------------------------------	-------------------	----------------------	-----------

Ryc. 5. Obszar III - najważniejsze prace w sektorach Parku Szczytnickiego w latach 1995-2018.

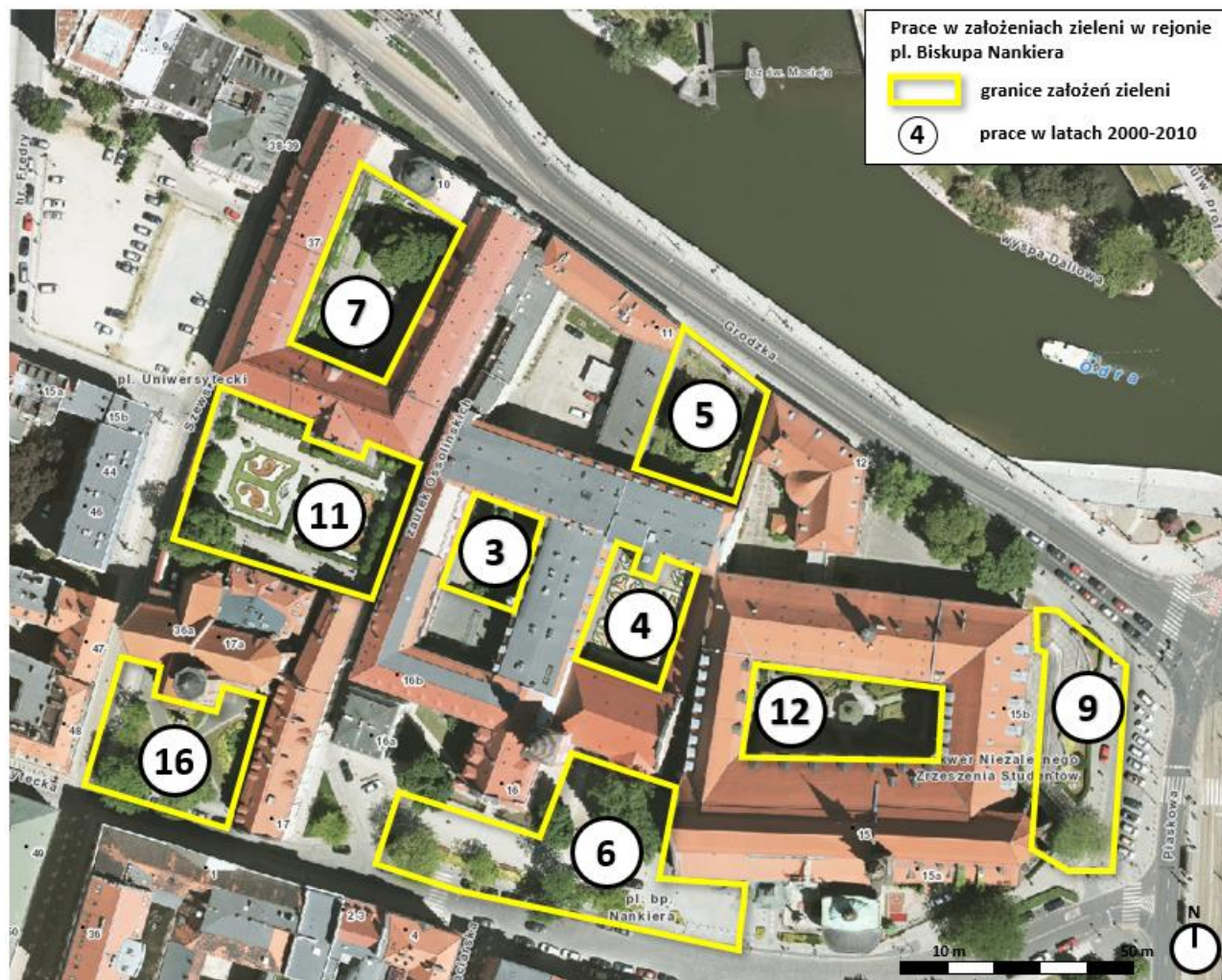
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

SM - Stare Miasto

Ryc. 6. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Stare Miasto.
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

1. Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury oraz pasa zieleni przed elewacją frontową budynku przy ul. Bernardyńskiej 5 we Wrocławiu
2. Remont i zagospodarowanie skweru przy ul. Piłsudskiego - ul. Świdnickiej we Wrocławiu (Skwer Młynarskiego)
3. Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu
4. Rewaloryzacja zabytkowego wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu
5. Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu
6. Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera we Wrocławiu
7. Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
8. Rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy dawnym Pałacu Królewskim (dawniej Pałacu Spätgenów, obecnie Muzeum Miejskim we Wrocławiu)
9. Rewitalizacja zielenca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego
10. Budowa przystani w Zatoce Gondoli w sąsiedztwie Bulwaru Dunikowskiego przy ul. Jana Ewangelisty Purkyniego
11. Zagospodarowanie dziedzińca pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja przy ul. Szewskiej we Wrocławiu
12. Rewaloryzacja i zagospodarowanie wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego
13. Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (Etap I)
14. Rewaloryzacja Parku im. Mikołaja Kopernika (Ogród Staromiejski, Park Staromiejski, Park przy Teatrze Lalek)
15. Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego (Bastionu Ceglarskiego) przy ul. Purkyniego we Wrocławiu
16. Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja we Wrocławiu

Ryc. 8. Obszar IVb - najważniejsze prace w założeniach zieleni Wrocławia zrealizowane w okresie 2000-2010 w rejonie pl. Biskupa Nankiera.
 Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 08.2015). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Rewaloryzacja wirydarza w Muzeum Architektury oraz pasa zieleni przed elewacją frontową budynku przy ul. Bernardyńskiej 5 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Bernardyńska 5	Nr działek ewidencyjnych	dz. 24/1 (wirydarz); dz. 20/5 (pas zieleni), AM-28, Obręb Stare Miasto		
Powierzchnia	wirydarz: 441 m ² , zewnętrzny pas zieleni: 328 m ²	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	„ARS Pracowania Konserwacji Zabytków. Architektura-Rzeźba-Sztukaterie” J. Szymański, A. Kamiński, A. Wojtoń (inventaryzacja szaty roślinnej)		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2000		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2000		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Pełna rewitalizacja i rekonstrukcja założenia ogrodowego wewnątrz zabytkowego obiektu Muzeum Architektury (dawny klasztor Bernardynów), które z biegiem lat zostało zdeformowane i zatraciło swoje pierwotne funkcje. Wcześniej po 1965 r. na dziedzińcu powstał ogród ozdobny wg proj. O. Czernera. Koncepcja renowacji wirydarza polegała na pozostawieniu podstawowego szkieletu zagospodarowania, który obejmował geometryczny podział na 4 kwatery z akcentem centralnym w postaci rzeźby figuralnej stojącej na kamiennym 6-bocznym cokole. Dokonano nieznacznych korekt placyków przy wejściach do budynku oraz kolistego placu w centrum. Architekturę ogrodową stanowią 4 drewniane pergole na ścieżkach wokół kolistego placu. Zaplanowano wymianę nawierzchni ścieżek i placyków oraz radykalną przebudowę szaty roślinnej. Przeprowadzono prace renowacyjne zieleni. Główną funkcją wirydarza miał być ogród ozdobny. Inwestorem był Urząd Miejski Wrocławia. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu Zieleni Rozproszonej”.				
Zakres prac	Wykonano: 1) rewitalizację wirydarza, w tym ścieżki i placyki o nawierzchni z odsiewek granitowych drobnych koloru czerwonego, krawężniki klinkierowe, place wejściowe o nawierzchni klinkierowej, pergole metalowe (4 szt.) ustawione poprzecznie w osi ścieżek przed centralnym placykiem, trzy warianty trejazy przyściennych: wysokie (4 szt.), narożne (1 szt.), niskie (5 szt.), pozostawiono cokół pod rzeźbę, wykonano nasadzenia roślin: powojniki, wawrzynek, suchodrzew, różę, cis, mahonie, winorośl, żywopłoty z bukszpanu, byliny we wnętrzach kwater i fragmentarycznie przy poboczach, byliny cebulowe; 2) pas przed frontem budynku - założono zieloną płaszczyznę terenu: nasadzono krzewy iglaste (cis) i liściaste (wiśni piłkowanej odm. zwisła), wykonano nawierzchnię żwirową pod lapidarium przykrytą geowłókniną i ponownie żwirem, ucztylniono kompozycję ozdobną kamieniarki w lapidarium, nasadzono rośliny: bluszcz, barwinek, cis pospolity, wprowadzono niskie ogrodzenie (wys. 37 cm) stalowe. Niemal całą elewację porasta winobluszcz trójklapowy. Zainstalowano system nawadniający i oświetleniowy.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM01(a-d). Wirydarz Muzeum Architektury przy ul. Bernardyńskiej 5 we Wrocławiu po rewitalizacji (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Urząd Miejski Wrocławia/ Muzeum Architektury	Nr katalogowy	SM01/00

Nazwa zadania	Remont i zagospodarowanie skweru przy skrzyżowaniu ul. Piłsudskiego i ul. Świdnickiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Piłsudskiego, ul. Świdnicka	Nr działek ewidencyjnych	nr dz. 56/18, 56/12, AM- 35, Obr. Stare Miasto		
Powierzchnia	0,47 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Przedmieście Świdnickie
Autorzy	ESA Pracowania Architektoniczna, E. Sałaban (2000), Autorska Pracowania Architektury „LINEA” A. Morasiewicz (2013)		Własność	Gmina Wrocław – ZZM	
Projekt (rok)	2000, 2013		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	realizacja projektu z 2000 r. – b.d., realizacja projektu z 2013 r. - 2013		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Skwer o charakterze komunikacyjnym i rekreacyjnym, od wsch. strony towarzyszył budynkowi ówczesnej Operetki Wrocławskiej (obecnie Teatr Muzyczny Capitol). Prace miały na celu uporządkowanie terenu poprzez wymianę nawierzchni istniejących ścieżek żwirowych, wprowadzenie nowej ścieżki funkcjonującej wcześniej jako „przedsept”, wymianę ławek, usunięcie dwóch kiosków handlowych, usunięcie chorych drzew oraz odmłodzenie krzewów. Teren zieleni miał pełnić charakter wyłącznie dekoracyjny, zagospodarowany głównie zielenią wysoką i niską, alejkami spacerowymi oraz elementami małej architektury. W 2013 r. w związku z rozbudową i modernizacją Teatru Muzycznego Capitol zrealizowano nowy projekt zagospodarowania terenu, w wyniku którego skwer częściowo pomniejszono od strony wschodniej (zieleni i układ ścieżek poddano częściowej modyfikacji).				
Zakres prac	W ramach projektu z 2000 r. wykonano trzy główne żwirowe alejki piesze o szer. 2.50 m, pozostawiono chodnik bitumiczny wzdłuż ul. Piłsudskiego, wprowadzono elementy małej architektury: ławki, kosze, ogrodzenie zieleni po obrzeżach sektorów (618 mb), opaski trawnikowe, usunięto trzy drzewa z uwagi na posusz, odmłodzono krzewy, wprowadzono nowe nasadzenia zieleni w postaci krzewów żywopłotowych.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM02(a-d). Zagospodarowanie skweru przy ul. Piłsudskiego i ul. Świdnickiej we Wrocławiu – widok ortofotomapy ukazujący projekt z 2000 r. oraz zmiany w 2013 r. (a-b: [12], c-d: D. Żelaźniewicz, e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM02/00

Nazwa zadania	Rewaloryzacja wirydarza "C" w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Bp. Nankiera 16	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/5, AM-27, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,042 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	„Zielony Ogród” T. Nowosad		Własność	Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2001		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Zwarty zespół budynków klasztoru Urszulanek przy pl. Bp. Nankiera tworzy cztery wewnętrzne dziedzińce, z których historycznie trzy urządzone jako ogrody. Zagospodarowanie wirydarza „C” miało na celu przystosowanie wnętrza ogrodowego do celów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz stworzenie funkcjonalnego połączenia budynku klasztoru z salą gimnastyczną. Kompozycję zieleni tworzą głównie pasy krzewów wzdłuż elewacji. Projekt został wykonany na zlecenie Stowarzyszenia „Ogrody Dolnośląskie”. Za materiał wyjściowy posłużyła ewidencja zabytkowych ogrodów klasztornych Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu (1992) opracowana przez I. Rybka-Ceglecką, A. Ornatek na zlecenie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu.				
Zakres prac	Wykonano prostokątny żwirowy plac, obramowany dekoracyjną opaską granitową ze stylizowanym kolistym ornamentem. Na niej ustawiono ławki z oparciami. Na środku placu usytuowano niedużą, dekoracyjną studnię-fontannę, wykonaną z piaskowca z kolistą opaską z kostki granitowej. Plac obsadzono średnią i niską roślinnością w celu wydzielenia wypoczynkowej części wirydarza od jego gospodarczej partii. Nawierzchnie ścieżek gospodarczych wykonano z kostki granitowej, bazaltowej oraz zastosowano krawężniki granitowe. Nasadzenia zieleni, które odegrały bardzo ważną rolę w kompozycji wirydarza stanowiły rośliny cieniożadne zastosowane ze względu na specyficzne warunki miejsca. Posadzono: cis pospolity, żywotnik zachodni, cyprysik Lawsona, bukszpan wiecznie zielony strzyżony, hortensję ogrodową, tawułę bumalda, różaneczniki, runiankę rozestaną.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM03(a-d). Zagospodarowanie wirydarza „C” w klasztorze Sióstr Urszulanek przy pl. Bp. Nankiera we Wrocławiu (a: [12], b-d: [16]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [2], [27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ Wydział Ochrony i Kształtowania Środowiska, Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu	Nr katalogowy	SM03/01

Nazwa zadania	Rewaloryzacja zabytkowego wirydarza „A” w klasztorze Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Bp. Nankiera 16	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/5, AM-27, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,12 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	J. Szymański, M. Chudzyńska		Własność	Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej	
Projekt (rok)	2002*		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Zwarty zespół budynków klasztoru Urszulanek przy pl. Bp. Nankiera tworzy cztery wewnętrzne dziedzińce, z których historycznie trzy urządzone jako ogrody. Wirydarz „A” (ogród kontemplacyjny) pochodzący z przeł. XVII i XVIII w. poddano rewaloryzacji w duchu baroku, w formie parteru z ornamentem żywopłotowym, z dużym udziałem kontrastowych nawierzchni mineralnych. Do 2002 r. wirydarz miał układ kwatery i był użytkowany jako ogród ozdobny oraz sad klasztorny. Część kwater była obsadzona żywopłotem z bukszpanu. Narożniki kwater bylin obsadzono lilakami, bukszpanami i różami. Rosły również drzewa owocowe: orzech włoski, morele, brzoskwinie. Na podstawie rysunku Wenera odtworzono geometryczny ogród ozdobny. Wirydarz ma kształt zbliżony do kwadratu (w średniowieczu symbolu czterech cnót głównych). Zaprojektowano barokowy układ krzyżowy ze studnią na przecięciu osi. Prace podjęto z inicjatywy Stowarzyszenia „Ogrody Dolnośląskie”.				
Zakres prac	Rewaloryzację najstarszego wirydarza Klasztoru Sióstr Urszulanek przeprowadzono w kierunku ogrodu kontemplacyjnego, nawiązującego do XVII-w. parterów żywopłotowo-kwiatowo-mineralnych. Centrum kompozycji stanowi kolisty plac z rozrzeżbioną krawężnią zewnętrzną i centralnie usytuowaną ozdobną studnią. Symetrycznie osiowo krzyżujące się drogi dzielą ogród na cztery lustrzane kwatery. Elementami wysokościowymi są kulisto i stożkowo formowane bukszpany flankujące łukowato uformowane narożniki parterów. Motywem dekoracyjnym parterów były ornamenty roślinne utworzone z nisko formowanych żywopłotów bukszpanowych skonstrastowane z białym tłem grysłu kamiennego. Oddzielnym elementem wysokościowym stał się formowany żywopłot z cisów usytuowany wzdłuż elewacji kościoła.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM04(a-d). Parter żywopłotowy w wirydarzu kontemplacyjnym „A” klasztoru Sióstr Urszulanek po rewaloryzacji (a: [12], b-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [2], [27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM04/02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie wirydarza „B” w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej przy we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Bp. Nankiera 16	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/2, AM-27, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,0765 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	A. Zamorska, E. Kubica-Hawrylak, M. Lipska		Własność	Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2003		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	<p>Zwarty zespół budynków klasztoru Urszulanek przy pl. Bp. Nankiera tworzy cztery wewnętrzne dziedzińce, z których historycznie trzy urządzone jako ogrody. Wirydarz „B” znajduje się w płn.-wsch. części zespołu klasztornego. Po wzniesieniu w XVII w. barokowego klasztoru Sióstr Klarysek, wirydarz ograniczono od wsch. i płn. murem, od strony zach. budynkiem gospodarczym, a od pód. skrzydłem klasztornym. Ze względu na czytelnie zachowany historyczny układ przestrzenny wirydarza w projekcie założono utrzymanie jego kompozycji ogrodowej podporządkowanej funkcji modlitwnej. Siostry Urszulanki postanowiły wyremontować zabytkową żeliwną altanę oraz rampę prowadzącą do kapliczki Matki Boskiej. Projekt zagospodarowania został wykonany na zlecenie Stowarzyszenia „Ogrody Dolnośląskie”. Zieleń w kompozycji wirydarza podporządkowano kultowi Matki Boskiej wybierając, jako rośliny dominujące róże w trzech odmianach: pienne, okrywowe i pnące, w kolorach białych i blad różowych oraz rośliny kwitnące w kolorach niebieskich i biało-niebieskich (hortensje, lawendę). Cieniolubne różanechniki zaprojektowano przy kapliczce św. Józefa w kolorze fioleto (kolor ducha). Dopelnieniem roślin w klombach były zimozielone żywopłoty obwódkowe z bukszanu, rośliny okrywowe zimozielone, rośliny z ciekawym ulistnieniem lub kwitnące w kolorze białym. Przy altance zaprojektowano wiciokrzewy, a od strony murku zimozielony bluszcz pospolity. Projekt powstał w oparciu o ewidencję zabytkowych ogrodów klasztornych Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu (1992) opracowaną przez I. Rybka-Ceglecką, A. Ornatka na zlecenie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu.</p>				
Zakres prac	Wykonano nawierzchnie żwirowe, rolki ograniczające z kostki granitowej 10x10 cm, placyk przed wejściem do wirydarza z kostki granitowej 6x6 cm, opaskę z płyt betonowych 30x30 cm. Zachowano istniejącą lipę rosnącą pośrodku wirydarza, winorośl na trejażu przy kapliczce oraz piękne okazy kaliny sztywnolistnej, trzmieliny pnącej i mahonii.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM05(a-d). Zagospodarowanie wirydarza „B” w Klasztorze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek przy pl. Bp. Nankiera we Wrocławiu (a: [12], b-d [16]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[2], [27], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM05/03

Nazwa zadania	Rewaloryzacja zieleni na pl. Biskupa Nankiera we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Bp. Nankiera	Nr działek ewidencyjnych	nr dz. 5/5, 2/4, 2/5, AM-27, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,15 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	ESA Pracownia Architektoniczna E. Sařaban		Własność	Gmina Wrocław - ZDiUM	
Projekt (rok)	2003		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2004		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Plac położony między ul. Szewską i Piaskową. Otoczony zabudową sakralną i akademicką. Na osi głównej wsch.-zach. szpaler drzew. Rewaloryzacja terenu w zakresie nawierzchni, zieleni i małej architektury. Podstawowym założeniem było przywrócenie otwartego charakteru placu z usunięciem parkujących na nim samochodów. Prace przewidywały odtworzenie metalowego ogrodzenia przy kościele św. Klary, renowację nawierzchni placu i ścieżek, wydzielenie miejsc postojowych dla potrzeb użytkowników obiektów klasztornych i kościelnych oraz wprowadzenie większej ilości zieleni. Od strony ulicy zaprojektowano niską zielen strzyżoną, jako oddzielenie od ruchu samochodowego. Teren objęty zespołem urbanistycznym Starego Miasta nr rejestru zabytków 212 z dnia 12.05.1967 r. oraz Pomnikiem Historii „Wrocław - zespół historycznego centrum”.				
Zakres prac	W części otwartej placu od strony jezdni do ogrodzenia klasztoru, w trójkątym zieleńcu przy Zaułku Ossolińskich, zastosowano niskie żeliwne wygradzenia ze słupów, niski żywopłot z strzyżonego ligustru, wykonano miejsca postojowe w tym dla osób niepełnosprawnych, renowację nawierzchni żwirowych, oddzielenie pasem z kostki granitowej, renowację ścieżki wschodniej. Przy k. św. Wincentego wykonano drogę wjazdową z kostki granitowej oraz miejsca postojowe. Pas zieleni szer. 3 m wygradzono obrzeżem z kostki granitowej oraz niskim ogrodzeniem żeliwnym. Nasadzono ligustr jajolistny strzyżony, uzupełniono szpaler drzew (trzy glediczie). W części zamkniętej od ogrodzenia do klasztoru, renowacji poddano ścieżki i nawierzchnie, odtworzono wysokie ogrodzenie na wzór istniejącego, dwa zieleńce przy budynkach klasztoru. Zielen: w części wsch. posadzono niski szpaler żywotnika, w części środkowej i wsch. płaszczyzny bluszczu pospolitego pod kasztanowcami. Uzupełniono nasadzenia hortensji i różanecznika. Po obu str. wejścia do klasztoru symetrycznie nasadzono irgę Dammera. W części wsch. wzdłuż odtworzonego ogrodzenia wykonano nowy kwietnik z roślin iglastych (jałowiec płożący, kolorowa kompozycja odm. różaneczników). Teren wyposażono w małą architekturę: ławki parkowe, kosze. W 2011 r. w chodniku wmontowano płyty „Ścieżki Historii Wrocławia” (proj. H. Jelonek), wykonane z brązu informujące o ważniejszych datach w dziejach miasta.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM06(a-d). Pl. Biskupa Nankiera we Wrocławiu po rewaloryzacji (a: [12], b-d: S. Rozalski)				
Koszt inwestycji	202 tys. zł (koszt robót budowlanych)				
Bibliografia	[1], [10], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM06/04

Nazwa zadania	Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Szewska 37, Zaulek Ossolińskich	Nr działek ewidencyjnych	dz. 9, AM-36, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,08 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	E. Kubica-Hawrylak, A. Zamorska, M. Lipska		Własność	Skarb Państwa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich	
Projekt (rok)	2003		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	b.d. (wg ortofotomapy realizacja prac nastąpiła przed 2006 r., prawdopodobnie w okresie 2003-2005)		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogrody Zakładu Narodowego im. Ossolińskich obejmują wewnętrzny wirydarz oraz dziedziniec. W wirydarzu założono współczesny ogród inspirowany barokiem. We wnętrzu znajduje się studnia w formie 6-bocznej, drewnianej, ażurowej gloriety, krytej łupkowym dachem namiotowym, obecnie nieczynna, powstała podczas budowy klasztoru Krzyżowców. Obiekt wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/3134/159 z 1962 r. (dawny Klasztor Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą, obecnie Biblioteka Ossolineum) oraz A/1580/212 z 1967 r. - Stare Miasto.				
Zakres prac	Pierwotnie dziedziniec otoczony był krużgankami (obecnie zamurowanymi). Współcześnie przeznaczony na funkcje rekreacyjną i komunikacyjną. Dominuje oś podłużna, na której znajdują się elementy ważne dla wnętrza. Wprowadzono nowy podział przestrzenny, polegający na usytuowaniu zieleni w pasach wzdłuż skrzydeł elewacji. Uzyskano plac powtarzający kształt dziedzińca, obramowany zielenią, która w formie żywopłotu stanowi tło dla nowych elementów wnętrza tj. pomnik J. M. Ossolińskiego, czy planowane ekspozycje rzeźby plenerowej. Zaakcentowano zielenią element centralny dziedzińca, zabytkową studnię w stylu neobarokowym. Na obrzeżu części między istniejącym drzewem i studnią zlokalizowano zatokę pełniącą funkcję sceny dla imprez okolicznościowych organizowanych w Ossolineum. Wykonano: stylizowane ławki, kosze, nawierzchnie z kostki granitowej, schody terenowe, rampę dla niepełnosprawnych, nasadzeni zieleni.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM07(a-d). Zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[2], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu	Nr katalogowy:	SM07/bd

Nazwa zadania	Rekonstrukcja ogrodu w stylu barokowym przy dawnym Pałacu Królewskim (dawniej Pałacu Spätgenów, obecnie Muzeum Miejskim we Wrocławiu)				
Lokalizacja adres	ul. Kazimierza Wielkiego 35	Nr działek ewidencyjnych	dz. 70/1, 72/1, AM-24, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,4 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Pracownia Projektowa W. Hryniewicz (koncepcja), „VERTIGO” M. Jarczewska (architektura), M. Lipska (arch. krajobrazu), W. Brzezowski		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2004		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2007-2008		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	W związku z adaptacją dawnego pałacu na siedzibę Muzeum Miejskiego, w płd. części odtworzono ogród barokowy wg XVIII-w. ryc. Friedricha Wenera. Zrekonstruowano osiową część główną oraz część dopełniającą od wschodu, z elementami małej architektury: fontanną, rzeźbami (alegoriami czterech pór roku), stylizowanymi kratami na pnącza, ławkami i schodami obłożonymi piaskowcem. Zachowano pierwotny układ dwóch wejść. Prace związane z ogrodem były elementem szerszego projektu polegającego na modernizacji budynku muzeum w nowoczesne centrum wystawiennicze. Dostępność założenia do zwiedzania jest uwarunkowana zakupem biletu do Muzeum Miejskiego. Teren objęty rejestrem zabytków nr: A/2629/534/Wm z 1994 r.				
Zakres prac	Wykonane zostały szpalery z formowanego cisa, w części wewnętrznej ogrodu szpalery z nisko formowanego bukszpanu o dekoracji ornamentowej, podkreślonej nawierzchnią mineralną z jasnego beżowego żwiru. Po środku ogrodu zaprojektowano fontannę, której basen otoczony jest cembrowiną wykonaną z piaskowca z opaska kamienną oddzielającą fontannę od żwirowej nawierzchni ścieżek i placyków. Część wsch. ogrodu została zaaranżowana niskim żywopłotem wykonanym z formowanego bukszpanu o wysokości 0,4 m tworząc obwódki z wypełnieniem w postaci nasadzeń bylin i kwiatów sezonowych oraz ustawieniem w narożnikach cisów formowanych w kształcie stożka wysokości ok. 1.5 m. Pozostałe nawierzchnie ogrodu wykonano jako trawiaste, natomiast ścieżki i placyki pokryto żwirem. Na osiach ogrodu ustawiono, po uprzedniej konserwacji, rzeźby, wazy i postumenty stanowiące depozyt Muzeum Miejskiego. Wykonano nowe ogrodzenia całego ogrodu zachowując istniejący układ wejść. Całość wydzielona jest ogrodzeniem nawiązującym stylistycznie do ogrodzeń barokowych na terenie Wrocławia. Obiekty małej architektury to: fontanna z cembrowiną wykonana z piaskowca, komora filtrów obsługująca fontannę, betonowe schody terenowe z okładziną z piaskowca, zabytkowe obeliski, ozdobne kraty na pnącza i ławki.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM08(a-e). Ogród w stylu barokowym przy dawnym Pałacu Królewskim (obecnie Muzeum Miejskim we Wrocławiu) po rekonstrukcji (a: [12], b-d: [24], e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	10,10 mln zł, w tym kwota dofinansowania: 5,56 mln zł (ok. 75% kwoty całkowitych wydatków kwalifikowanych) w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR, Priorytet I i III, bez działania 3.4) - Całkowita wartość projektu unijnego, w ramach którego ogród był elementem szerszego zakresu polegającego na dokończeniu remontu i modernizacji budynku Muzeum Miejskiego położonego przy ul. Kazimierza Wielkiego 35). Koszt rekonstrukcji ogrodu ok. 4 mln zł				
Bibliografia	[1], [27], [28], [36], [12], [25], [7]	Inwestor/Jednostka realizująca	Muzeum Miejskie we Wrocławiu/ZIM	Nr katalogowy	SM08/07-08

Nazwa zadania	Rewitalizacja zielenca przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego				
Powierzchnia	0,08 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Pracownia Projektowa CEL-ART –J. Cempa (projekt zagospodarowania) M. Lipska (zielen)		Własność	Uniwersytet Wrocławski	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2006		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Zagospodarowanie i rewitalizacja placu przy wschodniej elewacji Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego poprzez wprowadzenie zieleni i elementów małej architektury. Założenie pełni funkcje komunikacyjne, reprezentacyjne i rekreacyjne.				
Zakres prac	Wprowadzono zielen i elementy małej architektury. Różnicę wysokości terenu między posadzką pl. Biskupa Nankiera, a położonym niżej budynkiem zniwelowano za pomocą tarasu, schodów i rampy. Do ich budowy użyto kolorowej kostki granitowej, grubych płyt granitowych i cienkich płytek okładzinowych. Kształt placu powtarzają murki oporowe z podwieszonymi drewnianymi siedziskami, podtrzymujące dwa różnej wysokości trawniki obsadzone żywopłotem z ligustru okazałego. Na każdym trawniku posadzono grab pospolity. W większym znajduje się dodatkowo trzmielina i kasztan jadalny – pozostałość wcześniejszych nasadzeń. Między trawnikami poprowadzono schody i umieszczono okrągłą fontannę z niską cembrowiną z szarego granitu, z dużą kulą z żółtego granitu, przez którą tryska woda. Na murze oporowym ustawiono trzy latarnie w kształcie kandelabrow. W 2006 r. realizacja została nagrodzona w konkursie „Piękny Wrocław”. Założenie jest wpisane do rejestru zabytków pod nr A/1580/212 z 1967 r.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM09(a-e). Zieleniec przed gmachem Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego po rewitalizacji (a: [12], b-c: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [9], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Uniwersytet Wrocławski	Nr katalogowy	SM09/06

Nazwa zadania	Budowa przystani w Zatoce Gondoli w sąsiedztwie Bulwaru Dunikowskiego przy ul. J. E. Purkyniego				
Lokalizacja adres	ul. Jana Ewangelisty Purkyniego	Nr działek ewidencyjnych		dz. 9/2, AM-28, Obręb: Stare Miasto	
Powierzchnia	0,99 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	b.d.	Własność		Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków		Tak	
Realizacja (rok)	2006, 2006, 2007 (budowa przystani)		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Zatoka Gondoli przy ul. J. E. Purkyniego stanowi pozostałość po ujściu dawnej fosy miejskiej do Odry. Przystań położona jest w ścisłym centrum miasta, otoczona zielenią (Wzgórze Polskie, Park Słowackiego, Bulwar Dunikowskiego) i rzeką. Prace dotyczyły odbudowy po 60-ciu latach Zatoki Gondoli z przeznaczeniem na funkcję rekreacji rzecznej. Inicjatorem było „Stowarzyszenie Drzwi do Europy” oraz UMW. W wyniku działań utworzono przystań rekreacyjno-sportową, w której można m.in. wypożyczać niewielki sprzęt wodny do rejsów po Śródmiejskim Węźle Wodnym. Prace zrealizowano w ramach „Programu Rewitalizacji Nabrzeży Odry”.				
Zakres prac	W 2006 r. zlecono dokumentację projektową, która obejmowała koncepcję zagospodarowania oraz projekt budowy przystani. W tym samym roku zbiornik wodny oczyszczono z namulów. W 2007 r. wybudowano przystań w Zatoce Gondoli. Powstał drewniany pomost i domek na wodzie. 14 lipca 2007 r. odbyło się uroczyste otwarcie zatoki, w której udostępniano możliwość wypożyczenia kajaków, łodzi i motorówek. Wówczas była to pierwsza z czterech przystani na wrocławskim odcinku Odry oddanych na cele rekreacyjne.				
Fotografia/ Rysunek					
    					
Fot. SM10(a-i). Zatoka gondoli we Wrocławiu (a: [12], b-e: A. Bagien).					
Koszt inwestycji	250 tys. zł				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [5]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław	Nr katalogowy	SM10/06-07

Nazwa zadania	Zagospodarowanie dziedzińca pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja przy ul. Szewskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Szewska, Zaułek Ossolińskich	Nr działek ewidencyjnych	dz. 10/1, AM-26, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,14 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Autorska Pracowania Architektury „LINEA” A. Morasiewicz		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2006		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2007		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Ogrody Zakładu Narodowego im. Ossolińskich obejmują wewnętrzny wirydarz oraz dziedziniec. W dziedzińcu założono współczesny ogród inspirowany barokiem. Układem zieleni podkreślono przebieg murów wyburzonego w 1911 r. łącznika pomiędzy dawnym budynkiem klasztornym (obecnie budynek Ossolineum), a plebanią przy kościele św. Macieja. Styl ogrodu odnosi się do barokowej fasady Ossolineum. Założenie dla łatwiejszej identyfikacji podzielono na ogród wschodni i zachodni. Teren objęty zespołem urbanistycznym Starego Miasta wpisanym do rejestru zabytków 212 z dnia 12.05.1967 r. oraz Pomnikiem Historii „Wrocław - zespół historycznego centrum”.				
Zakres prac	Wykonano żywopłoty cisowe, partery bukszpanowo-mineralne uzupełnione obrzeżem z trawnika, fontannę z tryskiem wodnym i piaskowcowym obrzeżem, rzeźbę w formie przestrzennej uosabiającą postać Jana Schefflera – Angelusa Silesiusa, pomnik ofiar I wojny światowej (profesorów i uczniów dawnego gimnazjum św. Macieja), ciąg pieszo-jezdny wzdłuż Maciejówki o nawierzchni granitowej, pozostałe ścieżki żwirowe, wybito otwór w murze od str. ul. Szewskiej, wykonano iluminację elewacji budynku, popiersia Angelusa, oświetlenie (latarnie na słupach), małą architekturę (ławki kamienne, stalowe ławki kute, kosze na śmieci), nasadzenia zieleni: drzewa, krzewy, pnącza i krzewinki. Wzdłuż murów okalających ogród od wsch. i zach. posadzono graby pospolite. Wykonano system nawadniający oraz fontannę.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM11(a-d). Dziedziniec pomiędzy budynkiem Ossolineum a kościołem św. Macieja po zagospodarowaniu (a: [12], b-d: S. Rozalski)					
Koszt inwestycji	1 mln zł				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM11/07

Nazwa zadania	Rewaloryzacja i zagospodarowanie wirydarza w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego				
Lokalizacja adres	pl. bp. Nankiera 15	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/16, AM-27, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0,08 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	b.d.	Własność		Uniwersytet Wrocławski	
Projekt (rok)	2007*	Rejestr zabytków			Tak
Realizacja (rok)	2010-2011	Gminna ewidencja zabytków			-
Ogólne założenia	Głównym celem projektu było przekształcenie i zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego w miejsce dostępne i atrakcyjne dla turystów odwiedzających Wrocław. Dziedziniec znajduje się w centrum miasta i doskonale wpisuje się w szlak turystyczny obejmujący zabytkowe obiekty dziedzictwa kulturowego Wrocławia. Teren wpisany do rejestru zabytków pod nr: A/1580/212 z 1967 r.				
Zakres prac	Wykonano stylową altanę na 8-bocznym placu, z którego rozchodzą się promieniście ścieżki wyłożone kostką. Wydzielone w ten sposób różnej wielkości trawiaste kwatery podkreślono formowanym żywopłotem z ligustru pospolitego. Kompozycję dopełniają cyprysiki Lawsona o pokroju kolumnowym posadzone w narożnikach, między nimi żywotniki zachodnie o pokroju jajowatym. Wzdłuż ścian wsch. i zach. żywopłotowe nasadzenia obu gatunków. Elementem ozdobnym wzbogacającym jednorodne powierzchnie trawników są ostrokrzewy kolczate oraz okrywowe i wielokwiatowe odm. róż o zróżnicowanej barwie. Pod względem dostępności cała przestrzeń dziedzińca została dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych i osób o ograniczonej sprawności ruchowej.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. SM12(a-d). Wirydarz w gmachu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego po rewaloryzacji (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	2,687 mln zł (całkowita wartość projektu unijnego wraz z remontem konserwatorskim wszystkich elewacji budynku zamykających dziedziniec. Zadanie zrealizowano w ramach projektu współfinansowanego przez Unię Europejską, dofinansowanie: ok. 1,644 mln zł). Projekt pn: „Kompleksowa rewaloryzacja i zagospodarowanie na cele turystyczne terenu dziedzińca wewnętrznego Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego” w ramach RPO dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013 (Priorytet VI - Wykorzystanie i promocja potencjału turystycznego i kulturowego Dolnego Śląska, Działanie nr 6.4 - Turystyka kulturowa)				
Bibliografia	[1], [27], [36], [9], [13], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Uniwersytet Wrocławski	Nr katalogowy	SM12/10-11

Nazwa zadania	Rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odc. od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej (Etap I)				
Lokalizacja adres	Promenada Staromiejska, Bulwar T. Jasińskiego	Nr działek ewidencyjnych	2/8, AM-24, dz. 39/2, AM-23, dz. 50/9, AM-24, Obręb Stare Miasto i inne działki		
Powierzchnia	0,97 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Biuro Projektowe CM, „Autorska Pracownia” M. Małachowicza, „Zielony Ogród” T. Nowosad		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2007-2008		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2008-2009		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Promenada Staromiejska jest historycznym pierścieniem zieleni otaczającym Stare Miasto po wewnętrznej stronie fosy. Założenie stanowi wyjątkową przestrzeń publiczną na pograniczu urbanistyki i sztuki ogrodowej, która zachowała swoją pierwotną funkcję spacerowo-widokową w formie alei i szpalerów drzew połączonych z zespołami kompozycji parkowej. W latach 2008-2009 rewitalizacji poddano fragment na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej. Prace zrealizowano w ramach programu „Ścieżki Kulturowej Czterech Świątyń”. Teren objęty zespołem urbanistycznym Starego Miasta nr rejestru zabytków 212 z dnia 12.05.1967 r. oraz Pomnikiem Historii „Wrocław - zespół historycznego centrum”.				
Zakres prac	Prace rozpoczęto od remontu zbiornika „B” fosy miejskiej. Następnie zagospodarowano fragment promenady, w tym: nawierzchnie ścieżek i alejek pieszych z kostki granitowej, ścieżki rowerowe w technologii „terra-way”, ogrodzenia pomiędzy posesjami przy ul. Włodkowica a Promenadą, oświetlenie parkowe, nawodnienie, ogrodzenie przy skarpie zbiornika fosy, plac zabaw z nawierzchnią bezpieczną, wyposażenie w elementy małej architektury: ławki parkowe, kosze na śmieci, osłony drzew, tablice i znaki informacyjne, obrzeża trawnikowe, nasadzenia: drzew (67 szt.), krzewów (7 074 szt.), półkrzewów (633 szt.), trawników oraz wykonanie kwietników sezonowych.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM13(a-d). Promenada Staromiejska na odc. pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej po rewitalizacji (a: [12], b: I. Wąs, c: [4], d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	7,20 mln zł. Koszty refinansowano w ramach projektu unijnego pn. <i>Rozwój turystyki aktywnej i rekreacji poprzez zagospodarowanie terenu Promenady Staromiejskiej na odc. od ul. Krupniczej do pl. Jana Pawła II wraz z budową kładki pieszo-rowerowej w rejonie pl. Orłąt Lwowskich we Wrocławiu, w ramach Ścieżki Kulturowej Czterech Świątyń</i> . Całkowita wartość: 10,20 mln zł (łącznie koszt Promenada wraz kładką). Dofinansowanie do: 5, 69 mln zł. Wkład miasta 4,51 mln zł.				
Bibliografia	[1], [20], [28], [36], [12], [25], [34], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM13/09

Nazwa zadania	Rewaloryzacja Parku im. Mikołaja Kopernika (Ogród Staromiejski, Park Staromiejski, Park przy Teatrze Lalek, dawniej Park H. Sawickiej)				
Lokalizacja adres	ul. Teatralna	Nr działek ewidencyjnych	dz. 16, AM-33, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	1,47 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	„VERTIGO” M. Jarczewska (zagospodarowanie), „a+f projektowanie przestrzeni” A. Kuśmierczyk-Jędrzak (architektura krajobrazu); Pracownia Projektowa BB Studio Architektoniczno-Budowlane ZREMB S. Bigda (projekt ogrodzenia)		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	2008, 2009		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2009 (etap I – budowa ozdobnego ogrodzenia), 2010 (etap II - rewaloryzacja i kompleksowe zagospodarowanie parku)		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Park przy Teatrze Lalek (d. resursie kupieckiej) jest jednym z założeń zieleni towarzyszących Promenadzie Staromiejskiej. Celem rewaloryzacji było odtworzenie historycznego, XIX-w. układu kompozycyjnego parku z jednoczesnym wykreowaniem przestrzeni rekreacyjno-wypoczynkowej oraz strefy zabaw dla dzieci w stylu ogrodu bajek. Inspiracji szukano w zagranicznych parkach rozrywki takich, jak Tivoli (Kopenhaga). Z drugiej strony obiekt miał pełnić rolę eleganckiego ogrodu będącego zapleczem Teatru Lalek i rynku, co było nawiązaniem do założeń w stylu wrocławskiego etablissements zgodnego z historyczną funkcją obiektu.				
Zakres prac	W 2009 r. wybudowano ozdobne ogrodzenie z piaskowca (dł. 481 m) z elementami kutymi (przęsła i bramy), nawiązujące do neobarokowego rozwiązania z XIX w. W 2010 r. przeprowadzono kompleksową rewaloryzację parku. Wykonano nowy układ komunikacji pieszej i kołowej, fontannę z piaskowca z rzeźbą „chłopiec z fąbędziem” (proj. G. Łagowski), plac zabaw dla dzieci z poliuretanową, bezpieczną nawierzchnią, piaskownicą i ogrodzeniem, wolierę dla ptaków egzotycznych, zamontowano klasyczną francuską karuzelę stylizowaną na XIX-w., zainstalowano nowe oświetlenie (36 szt. lamp) oraz iluminację (39 punktów), elementy małej architektury, system automatycznego nawadniania, tablice informacyjne. Nasadzenia zieleni obejmowały: drzewa (68 szt.), krzewy (8 826 szt.), byliny (2 730 szt. bylin) oraz założenie nowych trawników. Nawierzchnia wokół fontanny została wykonana w technologii terra-way. Zainstalowano monitoring wizyjny oraz instalacje teletechniczne, które umożliwiły prowadzenie plenerowych widowisk przez Teatr Lalek.				
Fotografia/ Rysunek					
    					
Fot. SM14(a-e). Park im. M. Kopernika po rewaloryzacji. Na zdjęciach ozdobne ogrodzenie, karuzela, plac zabaw (a: [12], b: I. Wąs, c: J. Konięcka-Pasierska, d-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	8,50 mln zł, w tym: 6 mln zł (rewaloryzacja parku) oraz 2,50 mln zł (ozdobne ogrodzenie).				
Bibliografia	[1], [6], [20], [28], [29], [36], [12], [25], [34], [31]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM14/09-10

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni Wzgórza Polskiego (d. Bastionu Ceglarskiego) przy ul. Purkyniego we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Purkyniego, ul. Garncarska, Bulwar Dunikowskiego, Promenada Staromiejska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 9/1, AM-28, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	1,5 ha	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	TSB T. Sawa-Borysławski		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2010		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2011-2012		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Historycznie dawny bastion Ceglarski z XVI w., następnie wzgórze stanowiące element nowożytnych fortyfikacji. W XIX w. pozbawiony funkcji militarnych i przekształcony w wzgórze widokowe Promenady Staromiejskiej. Kompozycyjnie związane z pl. Polskim, stanowiące sąsiedztwo Muzeum Narodowego, ASP i Bulwaru X. Dunikowskiego. Wyjątkowy punkt widokowy oraz krajobrazowy w pejzażu miasta. Celem zadania było uporządkowanie, zabezpieczenie i zagospodarowanie terenu wzgórza, jak również odstonowanie przekroju zachowanych kazamat nowożytnych. Pl. Polski od strony ul. Purkyniego został zagospodarowany jako plac wypoczynkowy. Obecnie wykorzystywany jest jako miejsce wydarzeń kulturalnych tj. koncerty jazzowe i wernisaże. Szczyt wzgórza przeznaczono na punkt widokowy.				
Zakres prac	Prace obejmowały oczyszczenie terenu i ruin bastionu, plantowanie i wyrównanie terenu, uzupełnianie i naprawy ścian murów, wykonanie stalowych balustrad, bram, krat zabezpieczających teren, budowę placu wejściowego od str. ul. Purkyniego o nawierzchni żwirowej z zabezpieczonymi relikami dawnej Bramy Ceglarskiej, montaż małej architektury (betonowe ławki, kosze na śmieci, słupki zabezpieczające, tablice informacyjne), wykonanie systemu iluminacji ruin, prace w zieleni: uporządkowanie, oczyszczenie z samosiewów, założenie trawników oraz nasadzenia bluszczu. Dodatkowo w najbliższym otoczeniu inwestycji wykonano remont chodnika wzdłuż ul. Purkyniego oraz remont ścieżek i schodów na szczyt wzgórza.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. SM15(a-e). Wzgórze Polskie wraz z najbliższym otoczeniem po pracach porządkowych i zagospodarowaniu terenu (a: [12], b-d: P. Winiarski, e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	2,2 mln zł, w tym: 1,6 mln zł brutto (ZZM), 0,8 mln zł brutto (ZDiUM)				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [8]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM, ZDiUM	Nr katalogowy	SM15/11-12

Nazwa zadania	Zagospodarowanie skweru przed kościołem św. Macieja we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Szewska, pl. Bpa Nankiera	Nr działek ewidencyjnych	dz. 10/2, AM-26, Obręb: Stare Miasto		
Powierzchnia	0, 07 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Stare Miasto	Osiedle	Stare Miasto
Autorzy	Autorska Pracowania Architektury „LINEA” A. Morasiewicz		Własność	Kościół Rektoralny p.w. św. Macieja	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	b.d.		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	W miejscu obecnego skweru, który przylega do kościoła św. Macieja, dawniej znajdował się cmentarz zlikwidowany w XVIII w. Teren uzyskał formę zieleńca z figurą św. Jana Nepomucena ok. 1898 r. Współczesne prace miały na celu zagospodarowanie skweru. W trakcie prac wykopaliskowych odkryto fundamenty muru cmentarnego. Teren objęty wpisem do rejestru zabytków: 83, A/746, 212.				
Zakres prac	Rewaloryzacja zieleni w obszarze placu. Brak szczegółowych danych dotyczących zakresu zrealizowanych prac.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. SM16(a-d). Skwer przed kościołem św. Macieja we Wrocławiu po rewaloryzacji (a: [12], b-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	SM16/bd

K - Krzyki

Ryc. 9. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Krzyki.
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

1. Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego
2. Zagospodarowanie terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księża Małe we Wrocławiu
3. Zagospodarowanie terenu wnętrza międzyblokowego pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową na osiedlu Gaj Północ we Wrocławiu na park osiedlowy (Park Słoneczny)
4. Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B we Wrocławiu
5. Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej we Wrocławiu
6. Zagospodarowanie części Wzgórza Andersa we Wrocławiu
7. Budowa placów zabaw wraz z remontem najbliższego otoczenia w Parku Andersa we Wrocławiu
8. Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasieńskiego we Wrocławiu (Podwale)
9. Remont skweru przy ul. Przestrzennej we Wrocławiu
10. Remont skweru przy ul. Dawida we Wrocławiu
11. Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem wnętrza parkowego wokół pomnika Fryderyka Chopina we Wrocławiu
12. Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. Ludwika Zamenhofa we Wrocławiu
13. Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym („Aquaparku”)
14. Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych – Partynice

Ryc. 10. Obszar V - Prace w założeniach zieleni zrealizowane w okresie 2000-2010 na osiedlu Huby.

Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 02.2020). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Rewaloryzacja części Parku Brochowskiego				
Lokalizacja adres	ul. Konduktorska, ul. Centralna	Nr działek ewidencyjnych	dz. 3/2, 3/3, 3/1, AM-15, Obręb: Brochów		
Powierzchnia	8,18 ha (ogółem Park Brochowski); prace wykonywano dla fragmentów parku	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Brochów
Autorzy	L. Chudzyński (koncepcja), W. Paździor, „ARCHEX” P.U.P.i.A. K. Wartenberg, T. Nowosad (koncepcja zagospodarowania terenu parkowo-rekreacyjnego w Parku Brochowskim)	Własność	Gmina Wrocław - ZZM		
Projekt (rok)	1994, 1996, 1998, 1999	Rejestr zabytków	Tak		
Realizacja (rok)	1994-1997, 1998, 2001, 2006	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Historycznie park przy pałacu w zach. części osiedla Brochów, założony w XVIII w., przekształcany w późniejszym czasie. Charakterystyczny system hydrotechniczny z stawem. Prace miały na celu odtworzenie dawnej świetności parku wg koncepcji opracowanej przez L. Chudzyńskiego (praca dyplomowa z 1995 r.). Rewaloryzację przeprowadzono etapowo w latach 1994-1997 oraz 1998-2001. Przed przystąpieniem do prac odzyskano i włączono do parku tereny historycznie z nim związane. Odbudowano system wodny. Oczyszczono staw, rowy, przebudowano mostki. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków pod nr 196/588/Wm z 31.05.1950 r.				
Zakres prac	W pierwszej kolejności odtworzono układ wodno-melioracyjny z licznymi mostkami oraz poprzeczną oś założenia w postaci historycznej alei lipowej. Odbudowano system alejek parkowych, ustawiono stylowe ławki i kosze. Zachowano polany widokowe, duże skupiny krzewów oraz dzikie enklawy dla drobnej zwierzyny i ptaków. Do parku włączono tereny historycznie z nim związane - dawne ogrody użytkowe, gdzie założono w nawiązaniu do nowożytności - labirynt grabowy z głazem poświęconym L. Majdeckiemu. Labirynt o powierzchni 2 tys. m ² wykonano z skomplikowanej sieci korytarzy z żywopłotu o długości 1 km. W 2001 r. odbudowano oś podłużną parku z centralnym zarysem muru nieistniejącego pałacu, tarasem widokowym, fontanną i kamiennym mostkiem. Urządzono plac zabaw dla dzieci wraz z drewnianym ekranem akustycznym od str. torów kolejowych. Odtworzono część dawnego ogrodu różanego. W 2006 r. wykonano naprawy dwóch drewnianych mostków. Po 2010 r. wybudowano siłownię terenową oraz plac zabaw.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. K01(a-e). Park Brochowski po rewaloryzacji. Na zdjęciach: mostki parkowe, labirynt grabowy, układ wodny i siłownia plenerowa (a: [12], b-e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	103 tys. zł (koszt uwzględnia jedynie część wykonanych prac)				
Bibliografia	[1], [27], [36], [37], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K01/94-06

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenów przylegających do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księżę Małe we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Chorzowska	Nr działek ewidencyjnych	dz. nr 28/8, AM-7, Obręb: Księżę Małe		
Powierzchnia	0,6 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Księżę
Autorzy	„L'art. Des Jardins. Sztuka Ogrodów. Pracownia Projektowa Sp. z o.o.” H. Gołda-Krajewska, T. Nowosad		Własność	Gmina Wrocław, Spółdzielnia Mieszkaniowa „Księżę Małe”	
Projekt (rok)	1999-2000		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2000-2002, 2013		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Rewaloryzacja terenów zieleni modernistycznego osiedla mieszkaniowego na Księżu Małym budowanego w latach 1928-1930. Przestrzenie międzyblokowe funkcjonowały, jako wspólne zielone dziedzińce. Projekt miał na celu odtworzenie historycznej kompozycji szaty roślinnej przedstawionej na planie z 1930 r., w taki sposób, aby prace podjęte przez Spółdzielnię Mieszkaniową były uzupełnione na terenach przyległych, należących do Gminy Wrocław. Tym samym przewidywano kompleksową rewaloryzację obejmującą cały teren zabytkowego osiedla. Projekt rewaloryzacji terenu Spółdzielni Mieszkaniowej opracowano po powodzi w 1997 r. m.in. z uwagi na duże zniszczenia szaty roślinnej. Osiedle Księżę Małe jest wpisane do rejestru zabytków.				
Zakres prac	Projekt nigdy nie doczekał się kompleksowej realizacji. Wykonano jedynie zabiegi doraźne oraz wyposażenie w urządzenia zabawowo-rekreacyjne wewnątrz zabudowy przy ul. Chorzowskiej na powierzchni 0,6 ha. Zrealizowano plac zabaw dla najmłodszych, amfiteatr, wydzielono miejsce dla deskorolkowców, pole do gry w kręgle, miejsce na ognisko oraz pergolę. Plac zabaw na terenie spółdzielni zrealizowano w ramach „Programu wewnątrz międzyblokowych”. W 2013 r. na zieleńcu przy ul. Gliwickiej wybudowano siłownię terenową.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. K02(a-e). Tereny przylegające do zabytkowego osiedla mieszkaniowego Księżę Małe (a: [12], b: [24], c-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	600 tys. zł				
Bibliografia	[1], [3], [26], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K02/02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu wnętrza międzyblokowego pomiędzy ul. Żegiestowską, Krynicką, Orzechową na osiedlu Gaj Północ we Wrocławiu na park osiedlowy (Park Słoneczny)			
Lokalizacja adres	ul. Żegiestowska, Krynicka, Orzechowa	Nr działek ewidencyjnych	dz. 5/5, 8/8, 8/10, 6/18, AM- 4; dz. 1/12, 1/13, AM- 10, Obręb: Gaj	
Powierzchnia	5,70 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle Gaj
Autorzy	ESA Pracowania Architektoniczna E. Sałaban		Własność	Gmina Wrocław
Projekt (rok)	2000		Rejestr zabytków	-
Realizacja (rok)	2001-2002		Gminna ewidencja zabytków	-
Ogólne założenia	Osiedle Gaj z lat 1979-1994 to ciągi 11-kondygnacyjnych bloków o łamanym narysie i różnicowanych wnętrzach urbanistycznych. Wielka skala budynków tworzy wrażenie monumentalności. Głównym celem było uporządkowanie centralnego wnętrza międzyblokowego poprzez likwidację pozostałości po budowach i ogródkach działkowych oraz stworzenie miejsca wypoczynku i rekreacji wśród zieleni. Zagospodarowanie dedykowano do wszystkich grup wiekowych zamieszkujących osiedle. Z uwagi na zamknięcie obszaru wysokimi blokami nie zakładano organizacji we wnętrzu masowych imprez sportowych, ani rozgrywek ligowych, stąd urządzone place miały charakter jedynie rekreacyjny.			
Zakres prac	Zrealizowano plac zabaw dla dzieci w wieku 1-8 lat, mini-plac zabaw dla dzieci 1-6 lat, plac zabaw dla młodzieży, osiedlowy plac spotkań z deszczochronem (drewnianą altaną), plac do wyprowadzania psów i kotów, tor rowerowy (nawierzchnia żwirowa), tor deskorolkowy (nawierzchnia „terra-way”), ścieżkę zdrowia dla dorosłych (10 stanowisk), nasadzenia zieleni, w tym 306 szt. nowych drzew, 553 szt. krzewów ozdobnych oraz założenie 4,36 ha trawników. Ponadto powstały drogi pieszo-jezdne o nawierzchni „terra-way” i żwirowej, ścieżki pieszce o nawierzchni żwirowej, trawiaste boisko do piłki nożnej, boisko do siatkówki o nawierzchni żwirowej, place do koszykówki o nawierzchni syntetycznej. Wykonano oświetlenie terenu. Po realizacji park przekazano pod zarząd ZYM.			
Fotografia/ Rysunek				
    				
Fot. K03(a-e). Park osiedlowy we wnętrzu międzyblokowym na osiedlu Gaj (a: [12], b-e: P. Winiarski)				
Koszt inwestycji	b.d.			
Bibliografia	[3], [27], [36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ZIM	Nr katalogowy K03/01-02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni we wnętrzu przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym MOPS przy ul. Ciepłej 15B we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Ciepła 15B	Nr działek ewidencyjnych	cz. dz. 72/3, AM-17, Obręb: Południe		
Powierzchnia	0,22 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Huby
Autorzy	Pracownia Projektowa Okniańscy S.C.		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2004		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2005-2006		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	<p>Teren zieleni zlokalizowany na osiedlu Huby, wewnątrz zwartej historycznej i współczesnej zabudowy mieszkaniowej. Prace miały na celu remont zaplecza rekreacyjno-wypoczynkowego Ośrodka Opiekuńczo-Adaptacyjnego, który zapewnia opiekę, rehabilitację społeczną i zawodową, a także częściową opiekę medyczną osobom w wieku poprodukcyjnym, z niepełnosprawnościami. Koncepcja zagospodarowania podwórza przewidywała również budowę małej estrady, na której w przyszłości miały odbywać się przeglądy zespołów artystycznych. Boisko wielofunkcyjne z tartanową nawierzchnią miało umożliwić rozgrywki koszykówki, piłki ręcznej, nożnej i siatkowej. Obok placu zabaw zaplanowano wygradzoną toaletę dla psów oraz mały parking. Wytyczono alejki spacerowe z ławkami. Projekt zrealizowano w ramach „Programu zagospodarowania wnętrza międzyblokowych”.</p>				
Zakres prac	<p>Wykonano prace w podwórzu, w tym nawierzchnie ścieżek, chodników, boisk, dojsć, murki ceglane, urządzenia sportowo-rekreacyjne, urządzenia placu zabaw: bujaki, karuzelę, drabinki, piaskownicę i in., boisko do kosza i siatkówki wraz z ogrodzeniem-siatką zabezpieczającą, stół do tenisa stołowego, wyposażenie w małą architekturę: ławki, kosze, nasadzenia zieleni: drzewa, krzewy, trawniki.</p>				
Fotografia/ Rysunek					
Fot. K04(a-e). Zagospodarowanie terenu zieleni przy Ośrodku Opiekuńczo-Adaptacyjnym przy ul. Ciepłej 15b (a: [12], b-c: S. Rozalski, d-e: [25])					
Koszt inwestycji	400 tys. zł				
Bibliografia	[27], [4], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K04/05-06

Nazwa zadania	Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej we Wrocławiu (założenie niezachowane)				
Lokalizacja adres	Wyspa Opatowicka	Nr działek ewidencyjnych	część dz. 12, AM-1, Obręb: Opatowice		
Powierzchnia	4 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Księżę
Autorzy	CM Biuro Projektowe T. Chybalski, B. Świątkowska, W. Trytko, A. Mazij		Własność	Skarb Państwa, RZGW we Wrocławiu	
Projekt (rok)	2005		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2005-2007		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Historycznie Wyspa Opatowicka utworzona w latach 1913-1917 w wyniku przekopania kanału Opatowickiego i Boczego, funkcjonująca jako teren wypoczynkowy, związany ze sportami wodnymi i z amfiteatrem. We wnętrzu przestronna polana otoczona parkiem leśnym. W 2009 r. w części leśnej wyspy wybudowano park linowy, jako kompleks nadrzewnych atrakcji, który miał na celu podniesienie atrakcyjności miejsca i nowe miejsce rekreacji na mapie Wrocławia.				
Zakres prac	W ramach zadania zagospodarowano teren leśnego parku przygody. Wykonano pielęgnację drzewostanu oraz przeprowadzono ekspertyzę stanu zdrowotności i statyki drzew. Wykonano prace porządkowe, instalację nadrzewnych torów przeszkód z atrakcjami w postaci mostów, kładek, siatek, drewnianych platform i in. Urządzono zaplecze i ustawiono tablice informacyjne. Łączna długość tras wynosiła ok. 1 km. Na linach zamontowano blisko 100 różnych atrakcji, będących swoistym torem przeszkód na wysokości od 2 do 17 m ponad ziemią. Poprowadzono 7 tras o zróżnicowanym stopniu trudności. Przed montażem urządzeń, drzewa zostały poddane specjalistycznym badaniom w zakresie ich wytrzymałości mechanicznej metodą elasto-inc-lino, prowadzonym pod nadzorem arborysty J. Stolarczyka. Park został oddany do użytkowania w czerwcu 2007 r. W sezonie w 2007 r. park odwiedziło 17,3 tys osób. W 2019 r. obiekt zakończył działalność.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. K05(a-e). Leśny Park Przygody na Wyspie Opatowickiej (a: [12], b-e: S. Rozalski)				
Koszt inwestycji	ok. 1,5 mln zł				
Bibliografia	[1], [27], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K05/05-07

Nazwa zadania	Zagospodarowanie części Wzgórza Andersa we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Petruszewicza, Kamienna, Ślężna	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/5, AM-26, Obręb: Południe		
Powierzchnia	3,23 ha (całość Wzgórza Andersa); prace dotyczyły ok. 1,17 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Huby
Autorzy	H. Gołda-Krajewska, ISBA Grupa Projektowa J. Styrylska, BT Project		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	1996 (praca konkursowa - I nagroda); 1998-2001 - projekt budowlany; po 2010		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	1998-2001, 2005-2006, 2014; 2017		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Tereny rekreacyjno-sportowe Wzgórze Andrsa i Park Andersa, Park Skowroni, wraz ogrodami działkowymi i cmentarzami tworzą klin zieleni od Partynic do centrum miasta (zw. w latach 80. i 90. XX w. Zielonym Klinem). Wzgórze utworzono po 1945 r. z gruzów powojennych. Po 1990 r. zostało przeznaczone na teren rekreacyjny. W 1996 r. Rada Miejska Wrocławia przyjęła do realizacji projekt wrocławskich terenów rekreacyjnych, w tym tzw. „Trasę południową” łączącą Wzgórze z pasem parków i terenów zieleni na Grabiszynie i Partynicach. W 1996 r. w konkursie na zagospodarowanie wzgórza wraz z otoczeniem wygrał projekt, który zakładał utworzenie wielofunkcyjnego parku rozrywki w ciągu „Zielonego Klina” (proj. H. Gołda-Krajewska)				
Zakres prac	W latach 1998-2001 zrealizowano jedynie projekt umocnienia i obsadzenia roślinnością skarp przy ul. Ślężnej i Kamiennej. W okresie 2005-2006 w płn.-wsch. części wzgórza zbudowano zespół Wrocławskiego Parku Wodnego („Aquapark”) zakładając wokół obiektu: od zach. - zewnętrzne baseny rekreacyjne, tereny wypoczynkowe, plaże i plac zabaw, od płn. - ogród, od wsch. - parkingi i skwer przed głównym wejściem od ul. Borowskiej. Po 2013 r. za sprawą budżetu obywatelskiego Wzgórze Andersa stało się miejscem aktywności społecznej, w wyniku której zrealizowano kolejne inicjatywy: w 2014 r. na jednym z pośrednich poziomów wzgórza powstał plac sportów miejskich typu <i>parkur</i> , a w 2017 r. na najwyższym poziomie zbudowano dwa tory rowerowe typu „pumptrack”. Po 2019 r. teren aquapark rozbudowano o kolejne baseny i tereny rekreacyjne, zlokalizowane częściowo we wsch. cz. wzgórza.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. K06(a-e). Wzgórza Andersa – ortofotomapa z 1994 r. i 2015 r., umocnienie skarp roślinnością oraz plac parkour z 2014 r. (a-b: [12], c: [4], d-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	umocnienie wzgórza - b.d., plac sportów miejskich - 310 tys. zł (2014), tor rowerowy - 480 tys. zł (2018)				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K06/98-17

Nazwa zadania	Budowa placów zabaw wraz z remontem najbliższego otoczenia w Parku Andersa we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Kamienna	Nr działek ewidencyjnych		dz. 5/3, AM-26, Obręb: Południe	
Powierzchnia	0,02 ha (źródło: mat. arch. ZZM)	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Huby
Autorzy	b.d.	Własność		Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków			-
Realizacja (rok)	2002, 2003	Gminna ewidencja zabytków			Tak
Ogólne założenia	Tereny rekreacyjno-sportowe Wzgórze Andersa i Park Andersa, Park Skowroni, wraz ogrodami działkowymi i cmentarzami tworzą klin zieleni od Partynic do centrum miasta (zw. w latach 80. i 90. XX w. Zielonym Klinem). Tereny częściowo stanowią pozostałość dawnych nekropoli, zlikwidowanych w 1967 r. i przeznaczonych na park. W latach 90. podzielone na cz. półn. -Park Andersa i pód. -Park Skowroni. W układzie przestrzennym zachował się układ dawnych alei cmentarnych. W otoczeniu zlokalizowany jest ośr. sportowy z lodowiskiem, szkoła i zajezdnia tramwajowa. Zadanie polegało na budowie nowych placów zabaw w Parku Andersa wraz z remontem ścieżek w otoczeniu oraz doposażeniem w elementy małej architektury.				
Zakres prac	W 2002 r. wybudowano plac zabaw dla dzieci młodszych z nawierzchnią utwardzoną, ogrodzeniem, wyposażeniem w urządzenia zabawowe: piaskownica (30 m ²) wraz z stolikami (2 szt.), karuzela, huśtawka na sprężynie, tor przeszkód „okrągłak”, zestaw zabawowy, mała architektura: kosze na śmieci (2 szt.), ławki z oparciem (6 szt.), ławka bez oparcia. Wykonano nawierzchnie w technologii terra-way. Przeprowadzono remont nawierzchni wokół placu (nawierzchnie mineralne w obrzeżach betonowych), teren doposażono w elementy małej architektury: ławki, kosze na śmieci, wykonano nasadzenia zieleni: krzewy, trawniki. W 2003 r. zrealizowano plac zabaw dla dzieci starszych, w tym: nawierzchnię amortyzującą (124 m ²), zestaw zabawowy oraz inne urządzenia.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. K07(a-e). Park Andersa we Wrocławiu. Na zdjęciach plac dla dzieci młodszych i starszych (a: [12], b-d [25]).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [36], [4], [12], [25], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K07/02-03

Nazwa zadania	Rewaloryzacja skweru przy ul. Z. Krasińskiego we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Podwale, ul. Z. Krasińskiego	Nr działek ewidencyjnych	dz. 24, AM-5, Obręb: Południe		
Powierzchnia	1,27 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Przedmieście Oławskie
Autorzy	Biuro Projektowe CM, arch. T. Chybalski, W. Trytko, I. Szczurba, T. Nowosad		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków	Tak	
Ogólne założenia	Skwer zlokalizowany przy Podwalu, sąsiadujący z zwartą zabudową Przedmieścia Oławskiego. Teren dawnych cmentarzy, przekształcany od XIX w. w teren zieleni. Pierwotnie o funkcjach spacerowo-wypoczynkowych z placami zabaw dla dzieci. Kompozycja otwarta widokowo na Promenadę Staromiejską i Wzgórze Partyzantów. Prace miały na celu remont zieleńca poprzez uporządkowanie chaotycznego i przypadkowego układu istniejących elementów zagospodarowania terenu. W projekcie nawiązano do zasad i elementów kompozycji terenów zieleni charakterystycznych dla XIX w. Obecnie skwer otoczony niskim ażurowym ogrodzeniem i szpalerami drzew. Kompozycja geometryczna z centralnymi placami, ozdobną roślinnością oraz placami zabaw z trejażem.				
Zakres prac	Wykonano ogrodzenie terenu zieleńca wys. 1,2 m z furtkami i bramami, zmieniono lokalizację placu zabaw. Plac zabaw podzielono na trzy strefy: ogrodzony plac z piaskownicą i urządzeniami zabawowymi dla dzieci młodszych, plac z huśtawkami i urządzeniami dla dzieci starszych, plac z koszem do koszykówki. Skorygowano system komunikacji, wykonano nowe nawierzchnie (kostka kamienna i miał). Zamontowano małą architekturę: ławki parkowe, kosze, psią toaletę, kwietniki parkowe i trejaż. Uporządkowano zieleń, wprowadzono nowe nasadzenia drzew, drugi szpaler drzew od str. ul. Podwale, zieleń niską wzdłuż ścieżek, wolne przestrzenie trawników. Zamontowano niskie ogrodzenie wybranych trawników. Nawierzchnię placu z huśtawkami i urządzeniami wykonano w technologii terra-way.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. K08(a-e). Skwer przy ul. Z. Krasińskiego i ul. Podwale po zagospodarowaniu (a: [12], b-e: S. Rozalski)				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [31], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K08/02

Nazwa zadania	Remont skweru przy ul. Przestrzennej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Przestrzenna	Nr działek ewidencyjnych	nr dz. 11, AM-28, Obręb: Południe		
Powierzchnia	0,25 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Huby
Autorzy	ESA Pracowania Architektoniczna E. Sałaban		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Historycznie skwer z 1914 r. dla mieszkańców okolicznych kamienic czynszowych. Pełnił funkcje sanitarne, kompozycyjne, komunikacyjne i wypoczynkowe wewnątrz zwartej zabudowy. Wytyczony na rzucie czworoboku, wydłużonego na osi wsch.-zach. Kompozycja z formowanymi żywopłotami, szpalerem kasztanowców i fontanną. Współczesne prace miały na celu poprawę rozwiązań funkcjonalnych w zakresie nawierzchni, urządzeń, wyposażenia i zieleni. Zabezpieczono granitową fontannę przed zabrudzeniem, ujednolicono i skorygowano istniejące ścieżki do szerokości 2.0 m, przeprojektowano trawnik m.in. pod kasztanowcami (w miejscach pozbawionych trawy), wymieniono nawierzchnie i obrzeża, wygradzono terenu dla dzieci wokół istniejącej piaskownicy. Prace wymagały zabezpieczenia charakterystycznej kompozycji kasztanowców.				
Zakres prac	Wokół fontanny wykonano opaskę z nawierzchni terra-way, wytyczono nowe oraz skorygowano istniejące szerokości ścieżek, wymieniono i skorygowano obrzeża, skorygowano kształt płn. trawnika, wymieniono nawierzchnie wewnątrz placu i ścieżek z nawierzchni ziemnej na żwirową, zamontowano ogrodzenie systemowe istniejącej piaskownicy i drobne urządzenia zabawowe, zamontowano ławki drewniane o konstrukcji żeliwnej, kosze, nasadzono drzewa (kasztanowce białe 5 szt.) i krzewy (ligustry, tawuły, forsycje, pięciorniki), renowacji poddano istniejące trawniki, zamontowano płotki metalowe zabezpieczające zielen od strony miejsc parkingowych.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. K09(a-d). Skwer przy ul. Przestrzennej we Wrocławiu (a: [12], b-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K09/02

Nazwa zadania	Remont skweru przy ul. Dawida we Wrocławiu			
Lokalizacja adres	ul. Dawida, Dyrekcyjna, Joannitów	Nr działek ewidencyjnych	nr dz. 6/2, AM-18, Obręb: Południe	
Powierzchnia	0,23 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle Huby
Autorzy	ESA Pracownia Architektoniczna E. Sałaban		Własność	Gmina Wrocław
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków	-
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków	Tak
Ogólne założenia	Historycznie skwer wytyczony po z 1905 r. na rucie nieregularnego czworoboku, wydłużonego na osi pń.-płd. Pełnił funkcje estetyczne, sanitarne i kompozycyjne. Obecnie kompozycja z centralnym placykiem, ścieżkami i ławkami o funkcjach komunikacyjnych i wypoczynkowych. W sąsiedztwie siedziba Dyrekcji Kolei Dolnośląskich, Instytut Psychologii, zabudowa kamienicowa. Prace miały na celu gruntowny remont placu wewnętrznego i obrzeży poprzez ujednoczenie nawierzchni, korekty szerokości, bez zmiany ich przebiegu. Skorygowano istniejącą zielenią. Prace realizowane na podstawie kwerendy historycznej skwerów przy ul. Dawida i Przestrzennej we Wrocławiu. Pod nawierzchnią skweru na osi pń.-płd. przebiegały sieci (tj. woda, gaz, prąd).			
Zakres prac	Wykonano żwirowe nawierzchnie ścieżek, obrzeża z kostki granitowej, centralny plac żwirowy, wewnętrzny placyk 6x6 m ² z kostki granitowej, zamontowano ławki drewniane na konstrukcji żeliwnej (8 szt.), kosze (5 szt.), nasadzono drzewa i krzewy (berberysy, tawuły, magnolie), wykonano renowację trawników.			
Fotografia/ Rysunek				
	Fot. K10(a-d). Skwer przy ul. Dawida we Wrocławiu (a: [12], b: [25], c-d: S. Rozalski).			
Koszt inwestycji	b.d.			
Bibliografia	[36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy K10/02

Nazwa zadania	Rewaloryzacja części Parku Południowego wraz z zagospodarowaniem nowego wnętrza parkowego wokół pomnika F. Chopina we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Waligórskiego, Powstańców Śląskich, Sudecka, Kutnowska, Ślężna	Nr działek ewidencyjnych		dz. 14, AM-8, Obręb: Borek	
Powierzchnia	2,70 ha - obszar objęty pracami, 25,0 ha - całość parku (źródło: SIP).	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Borek
Autorzy	„Zieleń - Małgorzata Lipska”, A. Zamorska, E. Kubica-Hawrylak, M. Jarczeńska (projekt rewitalizacji parku i głównych wejść), VERTIGO M. Jarczeńska (projekt otoczenia pomnika)		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2002, 2003		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2002-2004, 2006		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Rewaloryzacja parku założonego w stylu krajobrazowym pod koniec XIX w. przez nadburmistrza miasta G. Bendera. Prace prowadzono sukcesywnie od 1993 r., a zintensyfikowano po 2000 r. Działaniami objęto zach. cz. parku. Odtworzono regularne wejścia i gł. oś, stosując kompozycje kwiatowe inspirowane XIX w. Ogród modernistyczny zastąpiono reg. kompozycją otoczoną pergolą z centralnym pomnikiem Fryderyka Chopina. Idea zagospodarowana nowego wnętrza wokół pomnika miała na celu stworzenie w parku plenerowego salonu muzycznego na wzór warszawskich Łazienek. W 2004 r. nastąpiło odsłonięcie pomnika. Park jest wpisany do rejestru zabytków pod nr 549/Wm/95. Ciekawostką historyczną było to, że Park Południowy, jako jedyny w mieście powstał od podstaw, jako element planowanego działania, przestrzennego rozwoju Wrocławia, miasta które dążyło do zjednoczenia się z naturą jako miasto-ogród.				
Zakres prac	W latach 2000-2003 wykonano remont stawu i urządzeń wodno-melioracyjnych wraz z montażem systemu napowietrzającego w stawie, rewitalizację gł. wejścia od str. ul. Sudeckiej. Okres 2002-2004 to remont ścieżek, alejek i placów, wyposażenie w małą architekturę (ławki i kosze), rewitalizacja zieleni głównych wejść do parku: od str. ul. Powstańców Śląskich przy wiadukcie, od str. Powstańców Śl. i ul. Kutnowskiej przy tarasie widokowym na stawie, remont zabytkowego mostka, rozbiórka muszli koncertowej, nowe oświetlenie, pielęgnacja drzewostanu, zabezpieczenie rewitalizowanej zieleni głównych wejść: od str. ul. Sudeckiej, ul. Waligórskiego, przy tarasie widokowym, założono nowe trawniki dywanowe, kwietniki sezonowe, nasadzono drzewa i krzewy ozdobne. W 2004 r. zagospodarowano polanę parkową na okolicznościowe pokazy hippiczne. W 2005 r. zrewitalizowano zielen w otoczeniu pomnika F. Chopina, wykonano fontannę z instalacjami, nawierzchnie, odwodnienie terenu, przyłącze wodociągowe, zasilanie energetyczne, nowe oświetlenie (słupy i naswietlacze), małą architekturę (ławki, kosze, stoliki rekreacyjne), zamontowano bariery trawnikowe, ogrodzenia, bramy i furtki. Nasadzono nowe drzewa, krzewy, pnącza, róże, trawniki i in. Wykonano fundament pod pomnik i zadaszenie sceny, renowację altany ogrodowej, tablice informacyjne, system nawodniania zieleni przy wejściach oraz małą architekturę.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. K11(a-e). Park Południowy we Wrocławiu po rewitalizacji (a: [12], b-d: S. Rozalski, e: [25])				
Koszt inwestycji	2,5 mln zł (szacunkowy koszt inwestycji z wyłączeniem kosztów budowy pomnika F. Chopina)				
Bibliografia	[27], [36], [37], [10], [12], [25], [31], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	K11/03-06

Nazwa zadania	Remont terenu „Miasteczka ruchu drogowego” na terenie zieleni przy pl. Ludwika Zamenhofa we Wrocławiu			
Lokalizacja adres	pl. Ludwika Zamenhofa	Nr działek ewidencyjnych	dz. nr 93, AM-27, Obr. Południe	
Powierzchnia	0,34 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle Huby
Autorzy	LIG Usługi projektowo-budowlane P. Seredyński	Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2010	Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2010-2011	Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Plac z terenem zieleni założony prawdopodobnie w latach 30. XX w. na terenie obecnego osiedla Huby. Na rzucie kształtem zbliżony do trójkąta, ograniczony ulicami, w sąsiedztwie zabudowy mieszkalnej i usługowej. Obecnie obszar placu zagospodarowany jako ogrodzony zieleniec, w ramach którego urządzono miasteczko ruchu drogowego. Prace miały na celu remont obiektu (jedyne go wówczas we Wrocławiu), który służy dzieciom i młodzieży do praktycznej edukacji w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego.			
Zakres prac	Wykonano niskie segmentowe ogrodzenie terenu wraz z furtkami, oznakowanie edukacyjne (znaki drogowe pionowe i poziome) poddano renowacji. Uzupełniono elementy małej architektury (stojaki na rowery, ławki, kosze). W całkowitym zakresie dokonano wymiany nawierzchni ścieżek asfaltowych oraz ich obrzeży. Zrealizowano nowe nasadzenia zieleni (krzewy irgi, berberysu).			

Fotografia/ Rysunek

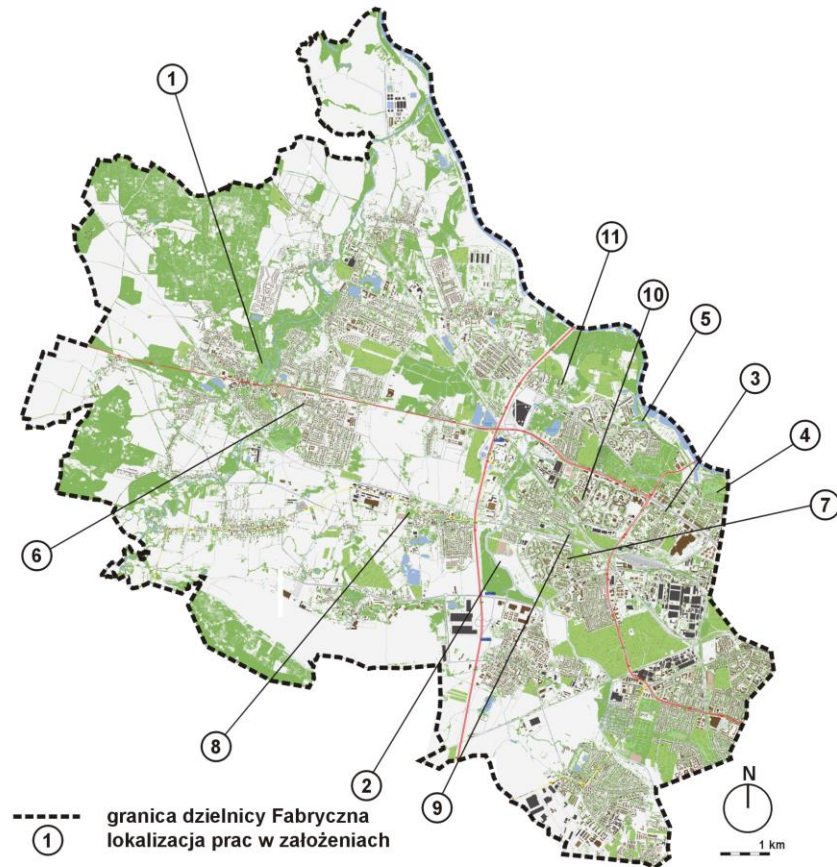
Fot. K12(a-d). Miasteczko ruchu drogowego na pl. Ludwika Zamenhofa we Wrocławiu po remoncie (a: [12], b-d: S. Rozalski).

Koszt inwestycji	500 tys. zł			
Bibliografia	[36], [11], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy K12/10-11

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni przy Wrocławskim Parku Wodnym („Aquaparku”)				
Lokalizacja adres	ul. Borowska, Kamienna, Petruszewicza	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/1, AM-26, Obręb: Południe		
Powierzchnia	0,8 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Huby
Autorzy	„a+f projektowanie przestrzeni” A. Kuśmierczyk-Jędrzak		Własność	Wrocławski Park Wodny S.A.	
Projekt (rok)	b.d.		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2009		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Wrocławski Park Wodny wzniesiono w latach 2005-2006 w pń.-wsch. części Wzgórza Andersa w obszarze terenów rekreacyjno-sportowych tzw. Zielonego Klina biegnącego od Partynic w kierunku centrum miasta. Prace dotyczyły stworzenia przy obiekcie Aquaparku nowego założenia zieleni o funkcjach dekoracyjnych i reprezentacyjnych, tak aby wyeksponować strefę wejściową oraz stworzyć barierę izolacyjną wokół parkingów. Oficjalne otwarcie obiektu nastąpiło w 2008 r.				
Zakres prac	W strefie wejściowej przed obiektem zrealizowano ozdobne rabaty z różami, sosną górską, jałowcem, wrzosem, trawami ozdobnymi, bylinami oraz pojedynczymi sosnami pospolitymi i dębami szypułkowymi. Wokół budynku na dużej powierzchni wykonano zwarte masywy krzewów róży pomarszczonej, jaśminowca, derenia białego, świdośliwy kłosowej i kaliny. Na parkingu posadzono szpalery drzew klonu pospolitego oraz okrywowe grupy krzewów z tawuły japońskiej i irgi.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. K13(a-e). Zagospodarowanie terenu zieleni przy wrocławskim Parku Wodnym (a: [12], b-e: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [17], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ Wrocławski Park Wodny S. A.	Nr katalogowy	K13/09

Nazwa zadania	Rozbudowa i modernizacja ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych – Partynice				
Lokalizacja adres	ul. Zwycięska, ul. Karkonoska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/19, AM-9, Obręb: Południe		
Powierzchnia	0,4 ha	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Krzyki-Partynice
Autorzy	Konsorcjum Wykonawców: Przedsiębiorstwo Usług Budowlano-Inżynierskich "ZEMAR" Sp. J. L. Król, ANKO-KONSULT Przedsiębiorstwo Projektowo-Usługowe A. Kokociński		Własność	Gmina Wrocław, Wrocławski Tor Wyścigów Konnych – Partynice	
Projekt (rok)	2010		Rejestr zabytków		-
Realizacja	2010-2011, 2019		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Prace dotyczyły terenu Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych – Partynice i polegały na stworzeniu ciągów pieszo-konnych umożliwiających bezpieczne uprawianie turystyki konnej i pieszej. Realizacja projektu przyczyniła się do poprawy bezpieczeństwa oraz płynności ruchu pieszego i konnego, podniesienia atrakcyjności turystycznej Wrocławia, a tym samym wzbogacenia oferty turystycznej i rekreacyjnej w regionie. Łączna powierzchnia WTWK to 48,7 ha.				
Zakres prac	Budowa ścieżki „rondo” przy okrągłaku, ścieżki z kostki granitowej z krawężnikami, oświetlenie (5 lamp), sieć elektryczna oraz odwodnienie. Budowa ścieżki wokół lasku lipowego, ścieżki z kostki granitowej dużej z krawężnikami, oświetleniem (6 lamp), odwodnieniem i siecią elektryczną. Budowa ścieżki łączącej ścieżkę wokół lasku lipowego z krytą ujeżdżalnią. Budowa ścieżki z kostki granitowej z krawężnikami, oświetleniem (2 lampy), odwodnieniem i siecią elektryczną. Budowa ścieżki „pętla” wzdłuż ul. Karkonoskiej – z mieszanki kruszyw naturalnych z krawężnikami z kostki granitowej. Budowa ścieżki łączącej ścieżkę „pętla” z drogą prowadzącą do Grodu Średniowiecznego. Budowa ścieżki przebiegającej wzdłuż rzeki Ślęzy, za Grodem Wczesnośredniowiecznym do drogi istniejącej z mieszanki kruszyw naturalnych (wym. 530 × 2m), z krawężnikami z kostki granitowej. W 2019 r. wokół toru wyścigów konnych zrealizowano park linearny wraz z przyrodniczą ścieżką edukacyjną oraz ścieżką pieszo-biegową dł. 3,5 km.				
Fotografia/ Rysunek					
    					
Fot. K14(a-e). Ścieżki spacerowo-konne po modernizacji z lat 2010-2011 oraz park linearny wokół toru z bezkolizyjnym przejściem dla koni z 2019 r. (a: [12], b-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	4,67 mln zł, w tym dofinansowanie: 3,25 mln zł. Zadanie zrealizowano w ramach projektu unijnego RPO 2007-2013 pn. <i>Rozwój turystyki aktywnej i rekreacji poprzez rozbudowę i modernizację ścieżek spacerowo-konnych na terenie Wrocławskiego Toru Wyścigów Konnych – Partynice.</i>				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [34]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław WTTK Partynice/ ZIM	Nr katalogowy	K14/11

F – Fabryczna

1. Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego
2. Park Tysiąclecia-Milenijny we Wrocławiu - prace realizowane etapami
3. Remont części pl. Wiślanego poprzez zagospodarowanie zbiornika przeciwpożarowego na wgłębnik rekreacyjny we Wrocławiu
4. Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim
5. Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina we Wrocławiu
6. Budowa placu rekreacyjnego i zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim we Wrocławiu
7. Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej i ul. Chociebuskiej we Wrocławiu
8. Rewaloryzacja zabytkowego założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej we Wrocławiu
9. Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej we Wrocławiu
10. Budowa parku osiedlowego przy ul. J. Bajana we Wrocławiu na osiedlu Gądów Mały
11. Rewaloryzacja zabytkowego parku przy ul. Dworskiej 8 we Wrocławiu

Ryc. 11. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Fabryczna.

Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Rewaloryzacja części Parku Leśnickiego				
Lokalizacja adres	pl. Świętojański, ul. Średzka	Nr działek ewidencyjnych	dz. 13/6, AM-9, Obręb: Leśnica		
Powierzchnia	21 ha (ogółem Park Leśnicki), prace wykonywano dla fragmentów parku	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Leśnica
Autorzy	„L’art. Des Jardins. Sztuka Ogrodów” H. Gołda-Krajewska z zespołem, H. Drozd, J. Majda, T. Nowosad		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	1993 (koncepcja rewaloryzacji parku), 1995 (szczegółowe inwentaryzacje dendrologiczne), 1998-1999 (projekt rewaloryzacji parku, projekty branżowe: drogi, ścieżki, murki, schody, ukształtowanie terenu, szata roślinna), 1999 (plac zabaw).		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	od 1995 r., lata 1996-2000		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Rewaloryzacja historycznego założenia parkowego realizowana etapowo. Przewidywano odtworzenie krajobrazowej kompozycji założenia z początku XIX w. wg planu Lenne. Prace rozpoczęto od odbudowy układu wodno-melioracyjnego, zachwianego wcześniejszą regulacją rzeki Bystrzycy. Przeprowadzono zabiegi w drzewostanie, polany parkowe oczyszczono z samosiewów oraz wyremontowano alejki parkowe i promenadę nad Bystrzycą. Sukcesywnie realizowany był projekt nowych nasadzeń drzew i krzewów. W trakcie prac wystąpiła konieczność przeprowadzenia badań archeologicznych, w wyniku których odtworzono historyczne wyspy w rejonie pałacu, odkrywając częściowo mury fortyfikacyjne i fragment bastionu. Odbudowano ozdobną bramę wjazdową do parku od strony ul. Marszowickiej. Urządzono plac zabaw dla dzieci. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków pod nr: ZU/4 z 29.01.1958 r. i nr 193 z 15.02.1962 r.				
Zakres prac	Od lat 90. trwa rewaloryzacja założenia pałacowo-parkowego zmierzająca do przywrócenia kompozycji wg projektu z 1836 r. Prace rozpoczęto w 1995 r. Park poszerzono o plac zabaw dla dzieci w części zachodniej. Drzewostan uporządkowano i uzupełniono o nowe nasadzenia. Odtworzono runo leśne. Regulacja systemu wodnego objęła trzy stawy połączone ze sobą kanałami i z rzeką oraz rów w części zachodniej. Plac zabaw (1800 m ²) z podziałem dla dzieci młodszych i starszych, wykonano w nawierzchni żwirowej w obrzeżach z klinkieru.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. F01(a-e). Park Leśnicki po rewaloryzacji. Na zdjęciach wyremontowane ciągi komunikacyjne, plac zabaw oraz obiekty hydrotechniczne (a: [12], b-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	130 tys. zł (koszt uwzględnia wykonanie jedynie części prac)				
Bibliografia	[1],[2],[27],[36],[37],[12],[25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ZZM	Nr katalogowy	F01/95-00

Nazwa zadania	Park Tysiąclecia-Milenijny we Wrocławiu - prace realizowane etapami				
Lokalizacja adres	ul. Żernicka (płn.), ul. Graniczna (płd.), wzdłuż AOW (zach.)	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/19, AM-2, dz. 6/5, AM-1, Obręb Muchobór Wielki i in. działki		
Powierzchnia	92 ha, w tym 45 ha zespół rekreacyjno-sportowy i 47 ha część leśna (wg SIP powierzchnia całości parku wraz z terenami leśnymi to 110 ha)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Muchobór Wielki, Nowy Dwór, Żerniki
Autorzy	A. Drapella-Hermansdorfer, T. Lorenz, R. Majewicz, P. Ogielski wraz z zespołem (koncepcja konkursowa, opracowania pokonkursowe, koncepcja zagospodarowania terenu sportowego pod „The World Games 2017”, Aleja ESK - wraz z R. Tarczewski, B. Teichert, M. Rinke, P. Latko, Z. Ćwik)			Własność	Gmina Wrocław i in.
Projekt (rok)	2000 (koncepcja konkursowa), 2001-2002 (opracowania pokonkursowe), 2012-2017 (Projekt Alei EURO 2012/ ESK 2016/ TWG 2017), 2014 (koncepcja zagospodarowania terenu sportowego pod „The World Games 2017”)		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	1998, 2001, 2005, 2006, 2008, 2013, 2014, późniejsze lata. Chronologię najważniejszych prac w <i>Parku Milenijnym-Tysiąclecia</i> od lat 70. do 2018 r. przedstawiono w części opisowej rozprawy.		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Planowany od lat 70. XX w. nowy, wielkoobszarowy park na obrzeżach osiedla Nowy Dwór. Po stronie lewobrzeżnej rzeki Ślęzy część leśna, po przeciwnej park miejski przeznaczony na założenie o charakterze rekreacyjno-wypoczynkowym, mający upamiętnić 1000-letnią historię miasta. Koncepcja zagospodarowania wyłoniona w ogólnopolskim konkursie SARP łączyła potrzeby zrównoważonego rozwoju oraz znaczenia semantyczne (zespół 10 pasów leśnych ułożono w kształcie orła w locie, co odpowiadało 10 wiekom Wrocławia). W koncepcji przewidziano akwen o pow. 4,5 ha z mariną i plażą, urządzenia do wypoczynku, polany parkowe, błonia na festyny, centralne forum. Pierwsza dekada XX w. to głównie prace projektowe i przygotowawcze. Zasadnicze roboty budowlane rozpoczęto po 2010 r., co było związane z imprezami EURO 2012, ESK 2016 i TWG 2017 we Wrocławiu.				
Zakres prac	Prace realizowano etapami. 1998: zalesienia po stronie lewobrzeżnej rz. Ślęzy w ramach programu FACE (48 ha). 2000: Koncepcja konkursowa. 2001: odbudowa gruntowej drogi technologicznej i placu postojowego na nawierzchnię utwardzoną (4 392,5 m ²). 2005: zagospodarowanie terenu polany plenerowo-sportowej w cz. parku od ul. Jaksonowickiej. 2006: nasadzenia drzew (110 szt.) i krzewów biocenotycznych (5 788 szt.), zabezpieczenie polany przed wjazdem samochodów, skorygowanie linii ściany lasu i dróg wewnętrznych. 2008: realizacja boiska do piłki przy ul. Jaksonowickiej (1,0 ha). 2009: przystąpienie do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. 2010: wydzierżawienie przez UKS Softball Wrocław fragmentu terenu od ul. Sukielskiej, wstępne zagospodarowanie i ogrodzenie boiska. 2012: uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego parku. 2012-2014: projekt Alei ESK w ramach inwestycji na The World Games 2017. 2013: posadzenie 330 szt. dębów w formie alei i 100 szt. drzew towarzyszących w ramach Alei ESK. 2014: posadzenie kolejnych 100 szt. drzew. Chronologię najważniejszych prac w Parku Milenijnym-Tysiąclecia od lat 70. do 2018 r. przedstawiono w części opisowej rozprawy.				
Fotografia/ Rysunek					
Koszt inwestycji	b.d.	Fot. F02(a-j). Park Milenijny-Tysiąclecia we Wrocławiu. Prace realizowane etapami w kolejnych latach (a: [12], b-e: [25], f-i: S. Rozalski, g-h: W. Trytko).			
Bibliografia	[1], [21], [27], [36], [38], [10], [25], [35]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM, WI	Nr katalogowy	F02/98-18

Nazwa zadania	Remont części pl. Wiślanego poprzez zagospodarowanie zbiornika przeciwpożarowego na wgtębnik rekreacyjny we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Legnicka, pl. Wiślany	Nr działek ewidencyjnych		dz. 5/9; AM-14, Obręb Popowice	
Powierzchnia	467,4 m ² - wgtębnik w granicach murka, 177,85 m ² - zieleń wewnątrz wgtębnika	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Gądów-Popowice Płd.
Autorzy	ESA Pracowania Architektoniczna E. Sałaban		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2001		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2002		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Historycznie skwer założony przed 1928 r. o funkcji reprezentacyjnej dla modernistycznego osiedla, podkreślający wejście na jego teren. Przekształcany w kolejnych latach. Kompozycja na rzucie prostokąta, otoczona szpalerami drzew. W części centralnej trawnik (od 1944 r. basen przeciwpożarowy), wokół formowane żywopłoty z wnekami na ławki. Obecnie funkcja rekreacyjno-wypoczynkowa i komunikacyjna. Prace polegały na zagospodarowaniu basenu p. pożarowego z lat 60. XX w. jako wgtębnika rekreacyjnego zlokalizowanego w centralnej części zadrzewionego skweru. Remont zakładał wykonanie w dnie basenu otworów odwadniających, zasypianie niecki gruzem betonowym i materiałem kamiennym, co stworzyło warunki dla przepuszczania wód opadowych i umożliwiło zagospodarowanie niecki jako „wgtębnika” rekreacyjnego. Dostęp dla korzystających zapewniono schodami lub rampą dla wózków dziecięcych i niepełnosprawnych. Teren adresowano gł. dla osób starszych. Realizacja zadania wymagała opinii KM Państwowej Straży Pożarnej.				
Zakres prac	Wykonano trzy zejścia schodami, klomb kwiatowy w centralnym miejscu otoczony murkiem, wyniesionym nad poziom wgtębnika. Na dwóch przeciwległych narożnikach wgtębnika zaprojektowano placzki: miejsce wypoczynku z ławkami parkowymi oraz miejsce ze stolikiem rekreacyjnym do gry w szachy i siedziskami. Oba placzki w kształcie ćwierci koła, o zróżnicowanej kolorystyce nawierzchni. Zaprojektowano nawierzchnie ścieżek w kolorze szarym z odsiewek granitowych, placzki rekreacyjne z odsiewki jasnych skał, obrzeża z listy stalowej, na dwóch pozostałych narożnikach dwa „zakątki” z krzewami. Zieleń niska stanowi zwarty izolacyjny pas żywopłotów z ognika szkarłatnego od str. ul. Legnickiej oraz sezonowe kompozycje kwiatowe w klombie i krzewy liściaste. Dodatkowo oprócz zagospodarowania wgtębnika w granicach murka, przeprowadzono renowację trawników i ścieżki żwirowe na zewnątrz wgtębnika, zabiegi pielęgnacyjne drzew (usunięcie jemioty, zabiegi korekcyjne), mulczowanie nawierzchni pod krzewami.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. F03(a-d). Zbiornik przeciwpożarowy na placu Wiślanym zagospodarowany na wgtębnik rekreacyjny (a-b: [12], c-d: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F03/02

Nazwa zadania	Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim (Park Polana Popowicka)				
Lokalizacja adres	ul. Popowicka, ul. Wejcherowska	Nr działek ewidencyjnych		dz. 3/5, AM-6, Obręb: Popowice	
Powierzchnia	8,00 ha - całość polany popowickiej (źródło: SIP), 0,07 ha (plac zabaw), 0,01 ha (siłownia terenowa)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Pilczyce-Kozanów- Popowice Płn.
Autorzy	„VERTIGO” M. Jarczewska, A. Zamorska, E. Hawrylak, M. Lipska		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	1999		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	1999; 2002; 2003; 2004; 2006; 2007		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Historycznie Park Popowicki powstał w XIX w. na terenach spacerowych i rozrywkowych wsi Popowice włączonej w granice miasta. Obecnie kompozycja złożona z cz. leśnej oraz rozległej polany z rozbudowanym układem ścieżek i placów zabaw. Od płn. ograniczony groblą nadodrzańską, od wsch. nasypem kolejowym, od pód. ul. Popowicką, zach. ul. Wejcherowską. W 1997 r. częściowo zniszczony w wyniku powodzi, poddawany konserwacji i rewaloryzacji. Efektem prac było m.in. zagospodarowanie części pod kątem rekreacyjnym poprzez stworzenie placu zabaw i siłowni terenowej.				
Zakres prac	Prace realizowano etapami w kolejnych latach. W 1999 r. zrealizowano plac zabaw, w tym zestaw zabawowy (wieża z trapezem i balkonem, zjeżdżalnia, domek dla dzieci z trapezem, mostek ozdobny wejściowy, domek wejściowy z wieżą), huśtawkę podwójną (2 szt.), ławki bez oparcia, urządzenia ważki (7 szt.), piaskownicę (12 m ²), palisadę (36,5 mb). W 2002 r. wykonano siłownię terenową, w tym urządzenia do ćwiczeń: twister, sztanga, stepper, wiosła, motyl, ławka do ćwiczeń mięśni uda, przyrząd do ćwiczeń klatki piersiowej, przyrząd do ćwiczenia brzucha, ławka uniwersalna. W 2003 r. wykonano nawierzchnię z luźnego żwiru (142 m ²). W 2004 r. plac zabaw zmodernizowano i rozbudowano, a w 2006 r. ponownie doposażono. W 2007 r. wykonano nawierzchnię syntetyczną (56 m ²). Po 2010 r. w parku zrealizowano kolejne inicjatywy, w tym: linowy plac zabaw, bulodrom, zintegrowane stanowiska odpoczynku oraz instalację artystyczną pn. Samotność (proj. B. Kozłowskiej zrealizowany w 2016 r. stanowi interpretację poezji strukturalnej S. Dróżdża z 1970 r.)				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. F04(a-d). Zagospodarowanie polany w Parku Popowickim. Na zdjęciach polana, plac zabaw, siłownia oraz instalacja artystyczna (a: [12], b-e: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F04/99-07

Nazwa zadania	Zagospodarowanie parku leśnego przy zbiorniku wodnym przy ul. gen. I. Połbina we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. gen I. Połbina, ul. Kozanowska	Nr działek ewidencyjnych	dz. nr 7/8, 6/2, 6/4, 13/3, 14/3, 7/7, AM-4, Obręb: Kozanów		
Powierzchnia	5,00 ha (całość założenia zieleni, źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Pilczyce-Kozanów-Popowice Płn.
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2002-2003	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Teren zieleni ze stawem zlokalizowany na osiedlu Kozanów od płn. ograniczony groblą i Odrą. Założenie o charakterze rekreacyjno-wypoczynkowym. Prace miały na celu remont ciągów komunikacyjnych wokół zbiornika wodnego, oczyszczenie i zabezpieczenie zbiornika, doposażenie terenu w małą architekturę, nasadzenia uzupełniające zieleni. Przeprowadzono rewitalizację przyrodniczo-rekreacyjną terenu wraz z odbudową małej retencji wodnej. W klasyfikacji stosowanej przez ZSM obiekt określono jako tzw. park leśny.				
Zakres prac	Wykonano remont alejek o nawierzchni żwirowej, w tym drogi techniczne i ścieżki piesze, zamontowano krawężniki granitowe, przygotowano skarpy nad stawem wraz z ułożeniem geowłókniny i założeniem trawników, przeprowadzono roboty porządkowe. W późniejszym etapie teren doposażono w elementy małej architektury (ławki i kosze), a także wykonano oczyszczenie i odmulanie zbiornika wodnego, wybudowano palisadę i fiszkę faszynową wzmacniającą brzegi stawu. W wyniku prac powstała wysepka dla ptactwa.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. F05(a-d). Teren zieleni wokół zbiornika wodnego przy ul. I. Połbina po pracach remontowych (a: [12], b-c: [25], d: [7]).					
Koszt inwestycji	205 tys. zł (w tym: dofinansowanie GFOŚ w wysokości 82 tys. zł)				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZSM	Nr katalogowy	F05/02-03

Nazwa zadania	Budowa placu rekreacyjnego i zagospodarowanie terenu zieleni przy pl. Kaliskim we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	pl. Kaliski, ul. Rajska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 120, AM-4, Obręb: Złotniki		
Powierzchnia	0,11 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Leśnica
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław - ZDiUM		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2003	Gminna ewidencja zabytków	Tak		
Ogólne założenia	Niewielki plac z centralnym terenem zieleni na zakończeniu ul. Rajskiej, ograniczony ulicami, otoczony zabudową mieszkalną jednorodziną i szeregową. Historycznie fragment przedwojennego osiedla "Goldschmieden" z lat 1919-1920 (później Złotniki). Zadanie miało na celu zagospodarowanie terenu zieleni pod kątem rekreacyjnym poprzez wyposażenie w urządzenia sportowo-rekreacyjne. Prace zrealizowano w ramach „Programu zagospodarowania wnętrz międzyblokowych”, realizowanego na terenie parków i zieleńców miejskich Wrocławia. Władającym terenem był Zarząd Dróg i Utrzymania Miasta.				
Zakres prac	Wybudowano plac rekreacyjny i zagospodarowano teren zieleni przy pl. Kaliskim. Plac wykonano z kostki betonowej i wyposażono urządzenia sportowe, w tym kosz do koszykówki wraz z piłkochwytem z siatką zabezpieczającą, stół do tenisa, małą architekturę: kosze i ławki.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. F06(a-d). Plac rekreacyjny na terenie zieleni przy pl. Kaliskim (a: [12], b-d: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F06/03

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej i ul. Chociebuskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Chociebuska, Nowodworska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 10/2, AM-6, Obręb: Kuźniki		
Powierzchnia	0,69 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Kuźniki
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2003	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Historycznie tereny zieleni (ogród i park), które towarzyszyły obiektom pałacu i gospody etablisements Müllera w dawnej wsi Nowy Dwór. Po 1945 r. zdewastowane, później otoczone zabudową osiedla spółdzielczego. W 1996 r. po wyburzeniu pałacu na terenie d. założeń zieleni urządzono mały park osiedlowy z placem zabaw i górką saneczkową. Obecnie teren stanowi sąsiedztwo Centrum Kultury Wrocław-Zachód. Celem prac była budowa placu zabaw i remont terenu zieleni. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu zagospodarowania wnętrza międzyblokowych”, prowadzonego na terenie parków i zieleńców miejskich Wrocławia.				
Zakres prac	Zagospodarowanie założenia zieleni obejmowało ukształtowanie terenu, wykonanie nowych alejek (mineralne żwirowe, obrzeża krawężniki betonowe), placów z kruszywa granitowego, placu zabaw, w tym urządzenia zabawowe (dwie wieże, mostek wiszący linowy, schody, zjeżdżalnia, balkonik, ścianki wspinaczkowe), huśtawka na sprężynie „rowerek” i „konik morski”, zagospodarowanie terenów zieleni w elementy małej architektury: ławki młodzieżowe (3 szt.), ławki z oparciem (10 sz.), kosze na śmieci (6 szt.). wyremontowano ogrodzenie otaczającego zieleńca.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. F07(a-d). Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Nowodworskiej i ul. Chociebuskiej (a: [12], b-d: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [10], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F07/03

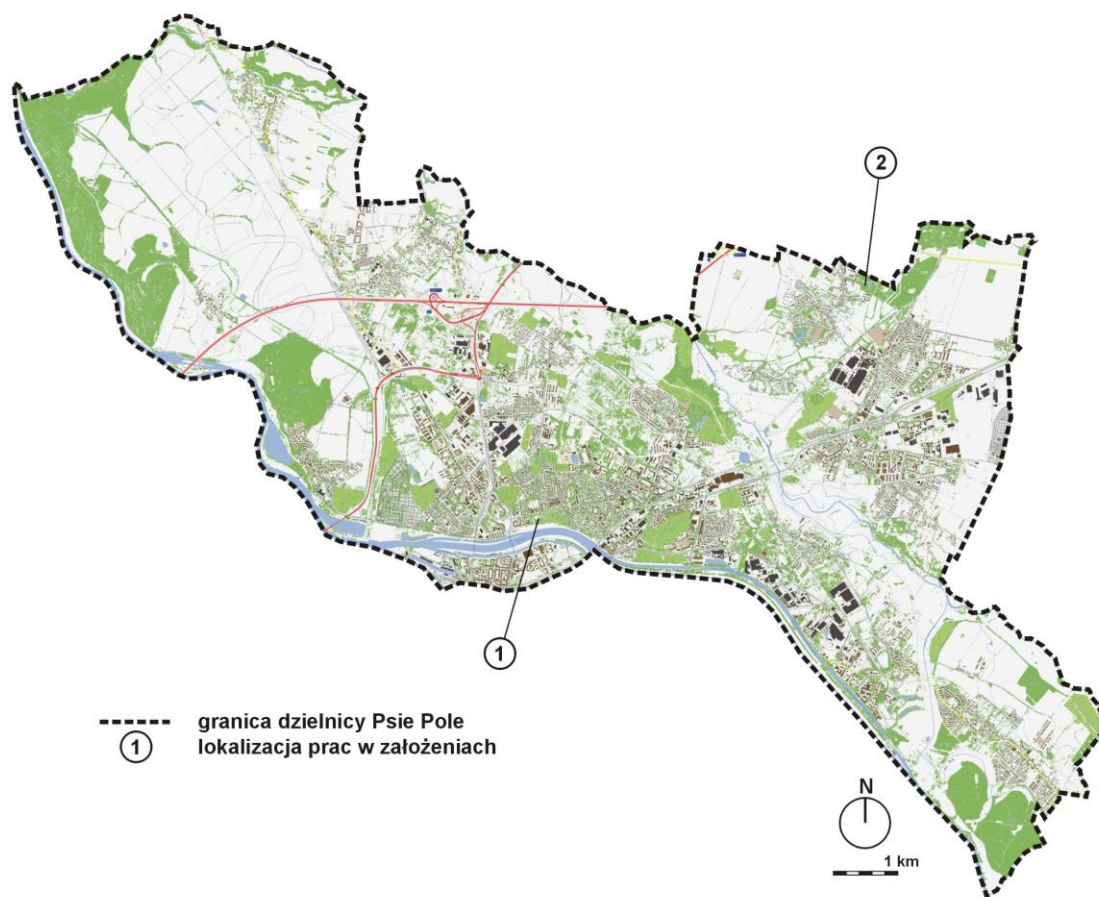
Nazwa zadania	Rewaloryzacja zabytkowego założenia parkowego „Ługowina” przy ul. Żernickiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Żernicka 288	Nr działek ewidencyjnych	dz. 22, AM-32, Obręb: Żerniki		
Powierzchnia	2,0 ha	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Żerniki
Autorzy	„Zielony Ogród” T. Nowosad		Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	2002		Rejestr zabytków	Tak	
Realizacja (rok)	2004		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Historycznie teren zieleni założony w XIX w. stanowił element dawnego założenia dworskiego z folwarkiem, zburzonego po 1945 r. Celem prac było zagospodarowanie parku w stylu krajobrazowym. Od płd.-wsch. założenie zieleni graniczy z rzeką Ługowiną. W parku występuje starodrzew liściasty. Intencją projektantów było odtworzenie rozwiniętej krajobrazowej kompozycji założenia wraz z jego powiązaniem wewnętrznymi i zewnętrznymi. Planowano wydobyć poszczególne wnętrza parkowych w układzie amfiladowym oraz ich adaptację na współczesne potrzeby rekreacyjne. W nomenklaturze ZMZ zadanie potocznie określano jako tzw. Park Ługowina, od nazwy sąsiadującego cieku wodnego.				
Zakres prac	Wykonano układ alejek spacerowych przechodzących przez główne punkty widokowe, nawierzchnie żwirowe utwardzone w miejscach przeznaczonych na ławki. Nawierzchnie zrealizowano w technologii bez obrzeży. Zrealizowano alejki i placyki żwirowe utwardzone, wyposażenie w małą architekturę: ławki z oparciem (10 szt.), kosze na śmieci (7 szt.), zagospodarowanie wzniesienia widokowego, w miejscu dawnej lokalizacji altany. Po linii zarysu dawnej altany posadzono żywopłoty oraz usytuowano ławki. Teren doposażono w małą architekturę: metalową pergolę w strefie wejściowej obsadzoną berberysami i ławki młodzieżowe. Przeprowadzono prace w zieleni: niewielką korektę drzewostanu, nasadzenia drzew i ścian żywopłotowych oraz inne nasadzenia.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. F08(a-d). Zagospodarowanie terenu zieleni przy ul. Żernickiej we Wrocławiu (a: [12], b-d: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	153 tys. zł				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25], [32]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZMZ	Nr katalogowy	F08/04

Nazwa zadania	Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Elbląska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 71/10, AM-6, Obręb: Kuźniki		
Powierzchnia	0,10 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Kuźniki
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2004	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Plac z terenem zieleni założony na terenie obecnego osiedla Kuźniki, ograniczony ulicami. W sąsiedztwie znajduje się dawna kolejowa wieża ciśnień oraz zabudowa mieszkalna. Obszar zagospodarowano jako zieleniec z wewnętrznym, ogrodzonym placem zabaw. Prace miały na celu budowę placu zabaw i remont terenu zieleni przy ul. Elbląskiej. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu zagospodarowania wnętrz międzyblokowych”, prowadzonego na terenie parków i zieleńców miejskich Wrocławia.				
Zakres prac	Wybudowano plac zabaw i wyremontowano teren zieleni, w tym wykonano: nawierzchnie bezpieczną utwardzoną, zamontowano huśtawki na sprężynie „motor” i „konik”, piaskownicę (13 m ²), stolik w piaskownicy, huśtawkę ważka, wieżę ze zjeżdżalnią, karuzelę, tablicę informacyjną, ogrodzenie placu zabaw z bramką (57 mb). Teren doposażono w małą architekturę: kosze na śmieci (2 szt.), ławka z oparciami (5 szt.).				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. F09(a-e). Remont terenu zieleni i budowa placu zabaw przy ul. Elbląskiej we Wrocławiu (a-b: [12], 1x [7], c: [5], d-e: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F09/04

Nazwa zadania	Budowa parku osiedlowego przy ul. Jerzego Bajana we Wrocławiu na osiedlu Gądów Mały				
Lokalizacja adres	ul. Jerzego Bajana	Nr działek ewidencyjnych	dz. nr 26/15, 26/6, 5/288, 5/287, 26/49, AM-3, Obręb: Gądów Mały		
Powierzchnia	2 ha	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Gądów-Popowice Płd.
Autorzy	ISBA Grupa Projektowa T. Boniecki, J. Styrylska, K. Pawlak, P. Reda (zieleni)		Własność	Gmina Wrocław - ZZM	
Projekt (rok)	2005, 2007 (projekt odwodnienia terenu)		Rejestr zabytków	-	
Realizacja (rok)	2005-2006		Gminna ewidencja zabytków	-	
Ogólne założenia	Budowa nowego parku osiedlowego z bogatym programem użytkowym na osiedlu Gądów Mały w miejscu niezagospodarowanych terenów zieleni. Głównie funkcja rekreacyjno-ekologiczna dla mieszkańców sąsiednich osiedli mieszkaniowych o intensywnej zabudowie wielorodzinnej. Zaprojektowano nowy układ ciągów pieszych, placów rekreacyjnych i sportowych, nowy układ zieleni oraz sieć oświetlenia terenu. Zadanie zrealizowano w ramach „Programu Rewitalizacji Zieleni Miejskiej”.				
Zakres prac	Prace obejmowały budowę ciągów pieszych i pieszo-rowerowych, placów rekreacyjnych, toru rowerowego z przeszkodami, boiska do koszykówki, placu zabaw dla dzieci młodszych, placu zabaw dla dzieci starszych z urządzeniami rekreacyjnymi i sprawnościowymi, placu do tenisa stołowego, trybun terenowych z prefabrykatów betonowych, siłowni terenowej z urządzeniami do ćwiczeń, elementów małej architektury (ławki parkowe, młodzieżowe, kosze, stojaki rowerowe, ogrodzenia), oświetlenia parkowego oraz nasadzenia drzew (122 szt.) i krzewów (2619 szt.), założenie trawników z wraz z pielęgnacją zieleni. W 2009 r. wybudowano przyłącze kanalizacji deszczowej celem odwodnienia części parku.				
Fotografia/ Rysunek	 				
	Fot. F10(a-e). Park osiedlowy przy ul. Bajana. Na zdjęciach tor rowerowy z przeszkodami, droga na plac zabaw oraz boisko do kosza (a: [12], b-e: S. Rozalski)				
Koszt inwestycji	1,5 mln zł (roboty budowlane) oraz 32 tys. zł (dokumentacja projektowa)				
Bibliografia	[27], [11], [25], [32], [33]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	F10/05-06

Nazwa zadania	Rewaloryzacja zabytkowego parku przy ul. Dworskiej 8 we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Dworska 8	Nr działek ewidencyjnych	dz. 3/22, AM-11, Obręb: Pilczyce		
Powierzchnia	4,10 ha	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Małlice
Autorzy	Pracownia Architektury Krajobrazu iKropka D. Krop-Andrzejczuk, KUBIT A. Kubit,		Własność	Województwo Dolnośląskie, Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Dzieci Nieślyszących im. Marii Grzegorzewskiej we Wrocławiu	
Projekt (rok)	2010		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2010-2012		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	Historycznie teren z ogrodem i parkiem krajobrazowym otaczał dwór dawnej wsi Pilczyce (obecnie Ośrodek szkolno-wychowawczy dzieci nieślyszących). Współczesne prace miały na celu rewaloryzację założenia na podstawie projektu uzgodnionego przez Miejskiego Konserwatora Zabytków, Wydział Środowiska i Rolnictwa UMW i Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu. W ramach zadania przeprowadzono całościową modernizację nawiązującą do historycznego parku krajobrazowego, ale z uwzględnieniem współczesnych funkcji. Prace zrealizowano w ramach zadania pn.: Rozbudowa Ośrodka Szkolno-Wychowawczego Dzieci Nieślyszących przy ul. Dworskiej 8.				
Zakres prac	Zrealizowano prace związane z ukształtowaniem terenu - nasypy, przygotowano grunt pod trawniki. Wykonano ścieżki, drogi, chodniki i plac. Nasadzono drzewa przy ul. Szczecińskiej (100 szt. lipy drobnolistnej) i przy ul. Koziej (15 szt. lipy drobnolistnej, 133 szt. klonu pospolitego). Zamontowano małą architekturę (ławki, kosze), tablice edukacyjne. IV etap realizacji projektu przewidywał wykonanie: nasadzeń drzew i krzewów na terenie parku przy ul. Dworskiej. Drzewa i krzewy na terenie parku oraz na terenach miejskich objęto pielęgnacją. Na terenie parku wykonano renowacje trawników.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. F11(a-e). Rewaloryzacja zabytkowego parku przy ul. Dworskiej 8 (a: [12], b-d: [14])					
Koszt inwestycji	1,66 mln zł. Projekt był dofinansowany z budżetu Województwa Dolnośląskiego w kwocie: 1,40 mln zł oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu w kwocie: 243 tys. zł.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [14]	Inwestor/Jednostka realizująca	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego	Nr katalogowy	F11/10-12

P - Psie Pole

1. Zagospodarowanie terenu zieleni przy al. Kasprowicza 45 (Park Polana Karłowicka)
2. Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach we Wrocławiu

Ryc. 12. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Psie Pole.
Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Zagospodarowanie terenu zieleni przy al. J. Kasprowicza 45 (Park Polana Karłowicka)				
Lokalizacja adres	al. J. Kasprowicza 45	Nr działek ewidencyjnych		część dz. 97, AM-7, obręb: Karłowice	
Powierzchnia	0,11 ha (plac zabaw wraz z ścieżkami), 3,74 ha (całość terenu), prace wykonywano dla fragmentów parku	Dawna dzielnica miasta	Psie Pole	Osiedle	Karłowice-Różanka
Autorzy	M. Macalik (2003), ISBA grupa projektowa J. Styrylska (2015)		Własność		Gmina Wrocław - ZZM
Projekt (rok)	2003 (projekt placu zabaw i małej architektury), 2004 (projekt remontu ogrodzenia), 2015 (zagospodarowanie terenu w urzędzenia sportowo-rekreacyjne)		Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2002-2003, 2007, 2015, kolejne lata		Gminna ewidencja zabytków		Tak
Ogólne założenia	<p>Teren zieleni zlokalizowany jest na osiedlu Karłowice pomiędzy al. J. Kasprowicza 45, a groblą Karłowicko-Rzędzińską przy Odrze. Jest miejscem festynów i imprez lokalnej społeczności. Celem działań było zagospodarowanie rekreacyjno-sportowe wraz z budową nowego placu zabaw. Prace realizowano etapami. W latach 2002-2007 przeprowadzono remont ścieżek, placów oraz wybudowano duży plac zabaw. Wyremontowano ceglane ogrodzenie od strony al. Kasprowicza, które funkcjonalnie tworzy barierę izolacyjną od chodnika i jezdnii. Murowana konstrukcja wymagała remontu z uwagi na wiek i postępującą korozję. Po 2013 r. na skutek inicjatyw Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego przystąpiono do realizacji kolejnych elementów zagospodarowania, w wyniku których powstały boiska, place rekreacyjne oraz oświetlenie. W 2016 r. na polanie usytuowany został jeden z tymczasowych pawilonów kultury w ramach ESK 2016. W 2018 r. uchwałą RMW administracyjną nazwę terenu zmieniono na Park Polana Karłowicka.</p>				
Zakres prac	<p>W latach 2002-2003 wybudowano nowy plac zabaw dla dzieci, ciągi komunikacji na osi płn.-płd. utwardzone ścieżki mineralne, w obrzeżach z krawężników betonowych i granitowych, podjazdy z kostki granitowej, teren wyposażono w elementy małej architektury: ławki i kosze na śmieci, słupki zabezpieczające, wykonano nasadzenia zieleni przy placu zabaw dla dzieci. W 2007 r. przeprowadzono remont murowanego ogrodzenia terenu oraz renowację starej bramy. W 2015 r. w ramach zadań WBO na terenie powstał kompleks placów sportowo-rekreacyjnych złożony z wielofunkcyjnego boiska o nawierzchni poliuretanowej, siłowni terenowej, placu street workout. Teren doposażono w elementy małej architektury, wyremontowano fragmenty alejek, nasadzono drzewa oraz krzewy.</p>				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. P01(a-f). Park Polana Karłowicka. Na zdjęciach plac zabaw, układ komunikacji, stylizowane ogrodzenie, boiska wielofunkcyjne oraz place rekreacyjne (a: [12], b-d: [25], e-f: S. Rozalski).				
Koszt inwestycji	Koszty prac z lat 2002-2003 i 2007 - b.d., koszty prac z 2015 r. - 500 tys. zł				
Bibliografia	[27], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	P01/02-15

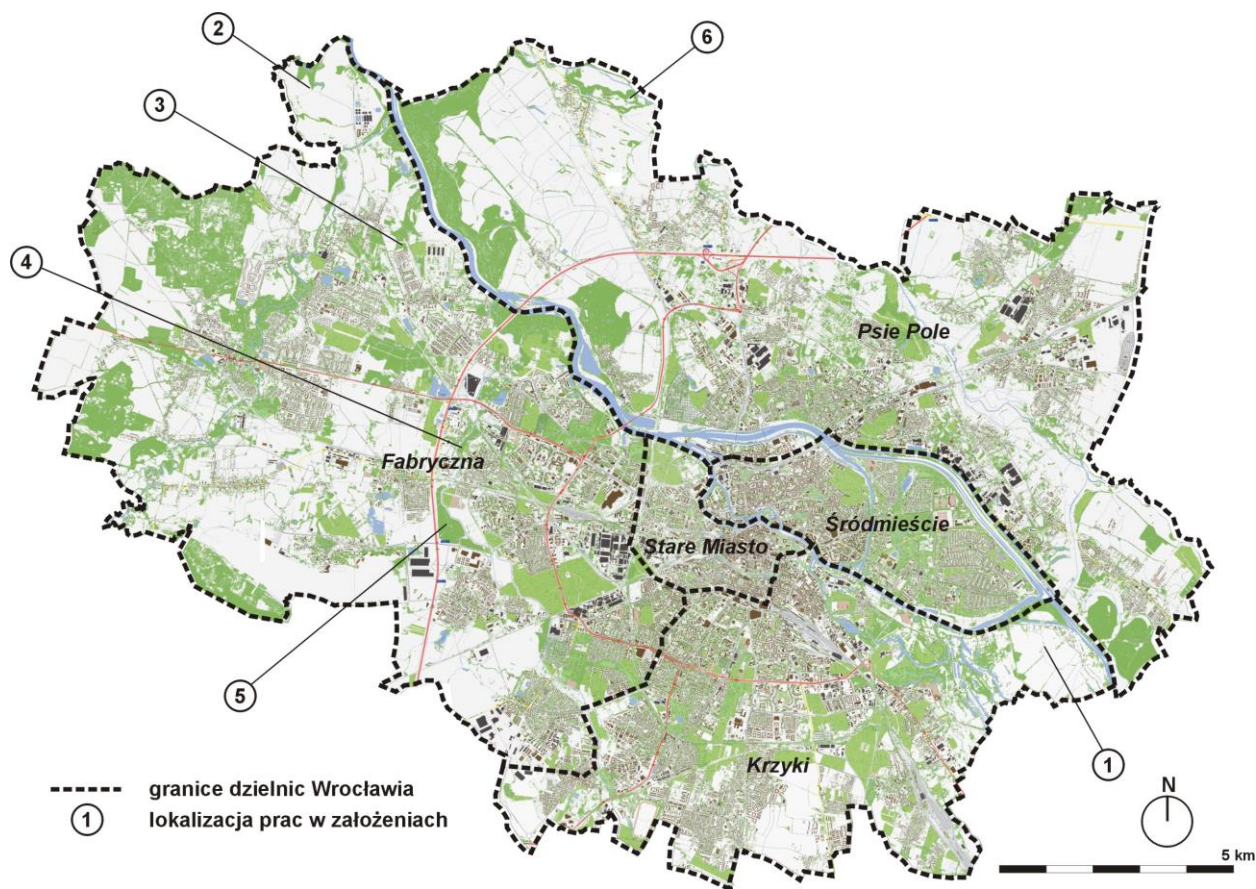
Nazwa zadania	Rewaloryzacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Pawłowicka, Widawska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 6/5, AM-6, Obręb: Pawłowice		
Powierzchnia	5,6 ha (źródło: SIP)	Dawna dzielnica miasta	Psie Pole	Osiedle	Pawłowice
Autorzy	T. Szulc, P. Reda (Założenia programowo-przestrzenne dla Arboretum Uniwersytetu Przyrodniczego), praca zbiorowa pod red. P. Redy (<i>Koncepcja programowo-przestrzenna zagospodarowania terenu Arboretum Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu</i> będąca fuzją rozwiązań wygranych prac konkursowych: Grupa Projektowa Virdis (M. Budny, P. Rymarowicz, M. Śliwińska), Zespół Zieleni d. MPZ (M. Lipska, T. Nowosad, D. Stacherzak), Zespół H5N1 (M. Niemczyk, M. Krakowski, M. Motas, S. Rozalski, Ł. Dworniczak) oraz zespół A. Zarucka, M. Sikora, A. Seidel, D. Jaszczyńska), PPHU „Zieleń dawne MPZ” Sp. z o.o. zespół: M. Lipska, T. Nowosad, M. Jarczewska (projekt rewitalizacji zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pawłowicach), E. Szopińska, A. Gizowska, A. Popów-Nowicka (projekt ścieżek edukacyjnych).			Własność	Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Projekt (rok)	2007 (założenia programowo-przestrzenne, koncepcja programowo-przestrzenna arboretum), 2010 (projekt rewitalizacji zabytkowego Zespołu Pałacowo-Parkowego w Pawłowicach)		Rejestr zabytków		Tak
Realizacja (rok)	2007-2012		Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Dawny park w majątku ziemskim, najstarsza część z XIX w., obecnie własność Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Składa się z parku przy pałacu i parku leśnego o łącznej pow. 72,5 ha. Prace miały na celu rewitalizację części zespołu pałacowo-parkowo-folwarcznego przy ul. Pawłowickiej i Widawskiej w dawnej wsi Pawłowice. Działania podporządkowano koncepcji arboretum oraz funkcjom dydaktycznym i komercyjnym. W ramach projektu unijnego powstały m.in. ścieżki przyrodniczo-edukacyjne wraz z nasadzeniami roślinności rodzimej w części parku. Pałac wraz z parkiem został wpisany do rejestru zabytków w 1996 r.				
Zakres prac	W latach 2011-2012 zrewitalizowano ciągi piesze (nawierzchnie mineralne, obrzeża kostka granitowa) i elementy architektury ogrodowej (glorieta i mostek), wprowadzono oświetlenie (44 szt. lamp parkowych i 8 szt. iluminacji gloriety i mostka), wykonano liczne nasadzenia drzew i krzewów oraz bylin, utworzono ścieżkę przyrodniczo-dydaktyczną z tablicami, teren wyposażono w małą architektura: ławki (25 szt.) i kosze (8 szt.).				
Fotografia/ Rysunek					
    					
Fot. P01(a-e). Rewaloryzacja części Parku w Pawłowicach. Na zdjęciach monopter, ścieżka edukacyjna, widok na elewację pałacu oraz staw parkowy (a: [12], b-c: [15], d-e: S. Rozalski).					
Koszt inwestycji	2,26 mln zł. Prace realizowane etapami z wykorzystaniem środków unijnych w ramach projektów: 1) „Modernizacja zespołu pałacowo-folwarcznego na potrzeby Ponadregionalnego Rolniczego Centrum Kongresowego w Pawłowicach” (2009-2012, całkowita wartość: 6,19 mln zł, Program RPO WD 2007-2013), Priorytet 6 - Turystyka i kultura, Działanie 6.3 „Turystyka biznesowa”; 2) „Przystosowanie zespołu parkowego Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu do celów edukacji ekologicznej społeczeństwa” (2010-2012, wartość: 2,26 mln zł, Program RPO WD 2007-2013), Działanie 4.7. Ochrona Bioróżnorodności i edukacja ekologiczna.				
Bibliografia	[1], [27], [36], [12], [25], [36]	Inwestor/Jednostka realizująca	Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu	Nr katalogowy	P02/07-12

L - Lasy i uprawy leśne

Za **warunki konieczne dla zaklasyfikowania** zadania w lasach komunalnych do katalogu prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 przyjęto:

- prace polegające na zakładaniu parków leśnych, upraw leśnych oraz zalesieniach zrealizowane przez **Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu**. Z uwagi na strukturę własności lasy w granicach Wrocławia można podzielić na: lasy państwowe (Skarb Państwa, Skarb Państwa PGL Lasy Państwowe) oraz lasy komunalne i prywatne. W niniejszych badaniach uwagę skoncentrowano wyłącznie na pracach w lasach komunalnych z lat 2000-2010,
- do powierzchni kompleksów wliczono niektóre grunty nieleśne stanowiące ich integralną część (m.in. łąki śródleśne, wody, nieużytki, użytki ekologiczne),
- w trakcie redakcji niniejszego katalogu, szczegółowym opracowaniem w zakresie zalesień Wrocławia był „**Powiatowy Program Zwiększania Lesistości Miasta Wrocławia**” (2006), opracowany na zlecenie Wydziału Środowiska i Rolnictwa Urzędu Miejskiego Wrocławia, przyjęty do realizacji uchwałą Rady Miasta Wrocławia w 2006 r. Zapisy programu uwzględniono w *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego*. Zakładał etapowe zwiększanie lesistości miasta z ok. 7% do ok. 11% (Etap I - z ok. 7% do ok. 9% w 2015 r. - zalesienie 486 ha gruntów zgodnie z obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, Etap II – z ok. 9% do ok. 11% po 2015 r. - zalesienie 620 ha gruntów przeznaczonych do zalesienia w sporządzanych sukcesywnie mpzp).

Działania te wynikały z założenia, że zwiększanie zasobów leśnych miasta oprócz wymiernych korzyści ekologicznych (np. ograniczanie efektu cieplarnianego poprzez absorpcję CO₂) znacznie przyczynia się do poprawy jakości życia w mieście (m.in. poprzez zwiększanie przestrzeni rekreacyjnej). W ramach UMW jednostką realizującą program zwiększania lesistości jest m.in. Zarząd Zieleni Miejskiej pod nadzorem Wydziału Środowiska i Rolnictwa UMW. Lesistość Wrocławia w 2009 r. wynosiła 2 194 ha, co stanowiło ok. 7,5 % powierzchni miasta. Planowana powierzchnia lasów w 2015 r. miała wynosić 2 680 ha (lesistość 9%), z kolei docelowa 3 281 ha (lesistość 11%), przy założeniu że rocznie zalesiane będą grunty na powierzchni minimum 50 ha (źródło: *Lasy Wrocławia* 2010).

1. Uprawy leśne w rejonie Opatowice we Wrocławiu
2. Budowa leśnego parku Janówek we Wrocławiu.
3. Uprawy leśne przy ul. Koziej, ul. Potokowej i al. Śliwowej we Wrocławiu
4. Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej we Wrocławiu
5. Uprawy leśne przy ul. Granicznej we Wrocławiu
6. Uprawy leśne w Świniarach we Wrocławiu

Ryc. 13. Wybrane prace w lasach komunalnych z lat 2000-2010 w odniesieniu do dawnych dzielnic Wrocławia.

Źródło mapy: „Mapy Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia - www.geoportal.wroclaw.pl” (dostęp: 10.2020). Oprac. S. Rozalski.

Nazwa zadania	Uprawy leśne w rejonie Opatowice we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Opatowicka, ul. Międzyrzecka	Nr działek ewidencyjnych	dz. 11/1, AM-11, dz. 9/1, AM-12, dz. 5/1, AM-13, Obręb: Opatowice*		
Powierzchnia	2,84 ha (2000-2010, ul. Opatowicka i ul. Międzyrzecka), 70 ha (2011-2019), 11 ha (istniejący Lasek Opatowicki).	Dawna dzielnica miasta	Krzyki	Osiedle	Księża
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2000-2010 i 2011-2019	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Zalesienia wykonywane przez ZZM stanowią realizację założeń <i>Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia</i> z 2006 r.				
Zakres prac	Uprawy leśne są w trakcie realizacji. Prace wykonywane były w różnych czasokresach, częstotliwościach i zakresach. Poniżej przedstawiono działania w okresie objętym badaniami oraz najważniejsze prace w późniejszym okresie. W latach 2010-2014 posadzono 320 tys. szt. sadzonek leśnych. W 2012 r. w ramach kompensat przyrodniczych zalesiono 30,21 ha gruntów porolnych w rejonie ul. Opatowickiej (190 tys. szt. sadzonek). W 2013 r. wykonano 1,5 ha zalesień (8,5 tys. szt.), a w 2016 r. zalesiono 10 ha w obrębie Opatowice. Łącznie w okresie 2011-2019 w rejonie Opatowice zalesiono 70 ha terenu.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. L/K/01(a-d). Uprawy leśne w rejonie Opatowice (a: [12], b-d: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[21], [27], [38], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	L/K/01/00-19

Nazwa zadania	Budowa leśnego parku Janówek we Wrocławiu					
Lokalizacja adres	ul. Janowska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 1/2, 2/3, 3/6, AM-1, Obręb: Pracze Odrzańskie			
Powierzchnia	36 ha (2007 r.), w tym 16 ha uprawy leśne, pozostała część łąki śródleśne	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Pracze Odrzańskie	
Autorzy	b.d.			Własność	Gmina Wrocław	
Projekt (rok)	b.d.			Rejestr zabytków		-
Realizacja (rok)	2007			Gminna ewidencja zabytków		-
Ogólne założenia	Budowa nowego kompleksu leśnego o docelowej powierzchni 153 ha w pñ.-zach. części Wrocławia. Całość planowanych upraw oraz istniejące już lasy będą tworzyły pierścień izolacyjny wokół oczyszczalni ścieków Janówek. Kompleks upraw leśnych założony przez ZZM w 2007 r. w ramach realizacji I etapu <i>Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia</i> z 2006 r.					
Zakres prac	W 2007 r. rozpoczęto pierwszy etap realizacji zagospodarowania terenu pod kątem budowy leśnego parku. Zalesiono 36 ha gruntów porolnych. Realizacja parku była uzależniona od procedury przekazania miastu gruntów z Agencji Nieruchomości Rolnych. Tereny porolne, częściowo zagospodarowane – uprawy leśne oraz łąki śródleśne kośne i niekośne na powierzchni ok. 36 ha (16 ha uprawy leśne, pozostała część łąki śródleśne) założono w 2007 r. Planowano dalsze zalesienie ok. 60 ha, co miało być ciekawym doświadczeniem, gdyż na terenie przeznaczonym do zalesienia miała zostać złożona ziemia pozyskana z pogłębienia i regulacji Odry. Powierzchnia terenu podniosłaby się wówczas o ok. 3 m. Powstałby atrakcyjny teren dla spacerowiczów – wzniesienie poprzecinane rowami z wysokimi skarpami, których sieć i rzędne wysokościowe pozostaną bez zmian. Teren jest stosunkowo mocno oddalony od dużych osiedli mieszkaniowych. Dojazd jest możliwy własnym samochodem, ewentualnie rowerem. Uprawy są ogrodzone. Wewnątrz na okolicznych łąkach można spotkać bażanty i sarny. Od strony północnej, w starorzeczu stwierdzone ślady żerowania bobrów. Posadzono: 130 000 szt. sadzonek leśnych, 16 920 szt. krzewów i 735 szt. drzew alejowych.					
Fotografia/ Rysunek	 					
	Fot. L/F/01(a-d). Uprawy leśne Janówek (a: [12], b-d: [25])					
Koszt inwestycji	b.d.					
Bibliografia	[21], [27], [38], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	L/F/01/07	

Nazwa zadania	Uprawy leśne przy ul. Koziej, ul. Potokowej i al. Śliwowej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Kozia, ul. Potokowa, al. Śliwowa	Nr działek ewidencyjnych	dz. 12/2, 2/5, AM-3, Obręb: Maślice*		
Powierzchnia	15 ha (2000-2010, ul. Kozia), 2,53 ha (2000-2010, al. Śliwowa i ul. Potokowa)	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Maślice
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2000-2010	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Zalesienia wykonywane przez ZZM stanowią realizację założeń <i>Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia</i> z 2006 r. Całość o powierzchni ok. 47 ha tworzy otulinę wokół dawnego wysypiska śmieci Maślice. Teren o złej sławie, ze względu na ogromne wysypisko odpadów komunalnych ze wszystkimi jego konsekwencjami (tj. wypalanie kabli, dzikie wysypiska, domki zbieraczy itp.). Wysypisko zostało zrehabilitowane, a teren przyległy oddany do użytkowania ludzi. W okolicy powstaje dużo nowych osiedli mieszkaniowych. Teren znajduje się w drugiej strefie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej.				
Zakres prac	W latach 2000-2010 zalesiono 15 ha gruntów porolnych w rejonie ul. Koziej oraz 2,53 ha terenu przy ul. Potokowej i al. Śliwowej.				
Fotografia/ Rysunek					
					
Fot. L/F/02(a-c). Las i uprawy leśne przy ul. Koziej (a: [12], b-c: [25])					
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[21], [27], [36], [38], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	L/F/02/00-10

Nazwa zadania	Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Szczecińska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 1/1, 28, 31/2, 30/1, AM-1, Obręb: Kuźniki*		
Powierzchnia	2,5 ha (2009 r.), 12,5 ha (razem z Lasem Kuźnickim - 10 ha)*	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Leśnica*
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2009	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Las miejski Wrocławia w zarządzie ZZM położony w zach. części miasta. Wąski pas drzewostanu rozciągnięty wzdłuż rzeki Ślęzy stanowi ważny element korytarza ekologicznego. Dotyczy to zwłaszcza migrujących lub zasiedlających okoliczne łąki ssaków. Uprawa leśna o powierzchni 2,5 ha została założona w 2009 r. po drugiej stronie rzeki Ślęza. Razem z Lasem Kuźnickim (pow. 10 ha) tworzy pas izolacyjny pomiędzy sortownią śmieci komunalnych ALBA (fetor), Autostradą Obwodnicą Wrocławia (hałas), a osiedlem mieszkaniowym Kuźniki. Zalesienia na terenach porolnych z 2009 r. przeprowadzone w ramach obchodów Światowego Dnia Ziemi. Wielogatunkowe uprawy leśne w przyszłości mają pełnić rolę pasa zieleni izolacyjnej oddzielającej sortownię odpadów od osiedla Kuźniki. Na granicy lasu od strony południowej znajduje się zbiornik wodny z terenem rekreacyjnym, licznie odwiedzany przez mieszkańców. Las Kuźnicki znajduje się w pierwszej strefie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej. W lesie utwardzone aleje spacerowe oraz ścieżka rowerowa				
Zakres prac	W 2009 r. ZZM zalesił teren o powierzchni 2,5 ha. Posadzono: ok. 20 tys. szt. sadzonek leśnych i 230 szt. drzew alejowych.				
Fotografia/ Rysunek	 <p>The figure consists of three parts: 1. An aerial photograph on the left showing the urban layout and the location of the forest area marked with a yellow dashed line. 2. A map in the center with a legend. The legend includes: 'Tereny' (Areas) with 'Uprawa leśna w zarządzie ZZM' (Forest management area) in green, 'Rzeka' (River) in blue, 'Zbiornik wodny' (Water reservoir) in light blue, 'Miejsca wypoczynku' (Recreation spots) in green circles, 'Ścieżka rowerowa' (Bicycle path) in red, and 'WPO ALBA' (Waste sorting plant) in orange. The map shows the 'Rz. Ślęza' (Ślęza River) and labels for 'Las Kuźnicki', 'Kuźniki', and 'Uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej'. 3. A ground-level photograph on the right showing a lush green meadow and forest area under a clear blue sky.</p>				
	Fot. L/F/03(a-c). Las i uprawy leśne przy ul. Szczecińskiej (a: [12], b-c: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[1], [21], [27], [38], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	L/F/03/09

Nazwa zadania	Uprawy leśne przy ul. Granicznej we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Graniczna	Nr działek ewidencyjnych	dz. 2/19, AM-2, dz. 6/5, AM-1, Obręb: Muchobór Wielki, dz. 16/4, AM-43, 4/3, 10/7, 16/3, 19/8, AM-44, Obręb: Żerniki i in.*		
Powierzchnia	47 ha	Dawna dzielnica miasta	Fabryczna	Osiedle	Muchobór Wielki, Nowy Dwór, Żerniki
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	1998	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Zalesienia wykonywane przez ZZM stanowią realizację założeń <i>Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia</i> z 2006 r. Uprawy leśne przy ul. Granicznej (tzw. Las 1000-lecia), to kompleks założony w połowie lat 90. Podobnie, jak uprawy przy ul. Kosmonautów powstał w ramach współpracy miasta Wrocław i holenderskiej fundacji FACE. Różnorodny skład gatunkowy upraw, gęsta sieć dróg leśnych i alejek oraz sąsiedztwo dużych osiedli (Nowy Dwór, Muchobór Mały) sprawiają, iż obiekt stanowi jedno z ulubionych miejsc spacerów wielu wrocławian. Pierwsza strefa atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej. Kompozycyjnie część leśna projektowanego Parku Tysiąclecia-Milenijnego. Kompleks upraw bardzo intensywnie odwiedzany, szczególnie przez mieszkańców położonego nieopodal dużego osiedla mieszkaniowego Nowy Dwór. Stanowi naturalną barierę oddzielającą Autostradową Obwodnicę Wrocławia od Nowego Dworu. Całość poprzecinana ścieżkami spacerowymi gruntowymi, utwardzonymi trasami pieszo-jezdnyymi, miejscami wypoczynku i rekreacji.				
Zakres prac	Uprawy leśne przy ul. Granicznej są w trakcie wzrostu zwartym szykiem. Prace wykonano w latach 90., w okresie poprzedzającym okres badawczy, niemniej zostały przedstawione ponieważ łączą się bezpośrednio z założeniem Parku Tysiąclecia-Milenijnego po wschodniej stronie Ślęzy. Kompleks upraw leśnych obejmuje pow. 44 ha. Chronologię najważniejszych prac w Parku Milenijnym-Tysiąclecia od lat 70. do 2018 r. przedstawiono w części opisowej rozprawy.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. L/F/04(a-c). Las i uprawy leśne przy ul. Granicznej (a: [12], b-c: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[21], [27], [36], [38], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ ZZM	Nr katalogowy	L/F/04/98

Nazwa zadania	Uprawy leśne w Świniarach we Wrocławiu				
Lokalizacja adres	ul. Pęgowska	Nr działek ewidencyjnych	dz. 7/3, AM-23, Obręb: Świniary*		
Powierzchnia	37,50 ha (2009-2019), 29 ha (Las w Świniarach), 10 ha*	Dawna dzielnica miasta	Psie Pole	Osiedle	Świniary
Autorzy	b.d.	Własność	Gmina Wrocław		
Projekt (rok)	b.d.	Rejestr zabytków	-		
Realizacja (rok)	2009-2019	Gminna ewidencja zabytków	-		
Ogólne założenia	Zalesienia wykonywane przez ZZM stanowią realizację założeń <i>Powiatowego Programu Zwiększania Lesistości Wrocławia z 2006 r.</i>				
Zakres prac	Uprawy leśne są w trakcie realizacji. Prace wykonywane były w różnych czasokresach, częstotliwościach i zakresach. Poniżej przedstawiono działania w okresie objętym badaniami oraz najważniejsze prace w późniejszym okresie. W latach 2009-2012 posadzono ok. 70 tys. sadzonek leśnych. W 2012 r. zalesiono ok. 2,40 ha gruntów porolnych w rejonie Świniar (ok. 19,2 tys. sadzonek). W 2015 r. w ramach zalesiania gruntów porolnych zalesiono teren o pow. 5,47 ha (ok. 36 tys. sadzonek). W 2016 r. wykonano zalesienia na powierzchni ok. 9 ha. Łącznie w okresie 2011-2019 w rejonie Świniary zalesiono 37,50 ha terenu.				
Fotografia/ Rysunek					
	Fot. L/P/01(a-d). Las i uprawy leśne Świniary (a: [12], b-d: [25]).				
Koszt inwestycji	b.d.				
Bibliografia	[21], [27], [38], [36], [12], [25]	Inwestor/Jednostka realizująca	Gmina Wrocław/ZZM	Nr katalogowy	L/P/01/09-19

**Suplement - Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej
we Wrocławiu w latach 2011-2018 i później**

	EKK (Florencja 2000)	Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 25-27		Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463		Przykłady				
Klasyfikacja (cel, typ działania):	Pod względem polityki krajobrazowej	Pod względem zmian, jakie zachodzą w krajobrazie		Kierunki działań w krajobrazie kulturowym		Program tematyczny: wątek inspirujący i budujący				
	Cel działania:	Nurt:	Typ działania:	Rodzaj działań:	Typ działań:	semantyczny	nauka, technika, innowacja	ekologia	sport, rekreacja, wypoczynek	upiększający
Kierunek działania:	Ochrona krajobrazu	Nurt konserwacji krajobrazu	kultywacja restrykcyjna	Działania konserwatorskie	konserwacja właściwa				10a,b,c,d,e,f,	
			Restauracja		restauracja (rewaloryzacja), zabezpieczenie	16,51,52,53,54, 119,			1,5,6,7,8,9,15,55,	49,
			Restytucja		rekompozycja (reintegracja)					
			interpretacja oparta na przesłankach naukowych		restytucja					
					rekonstrukcja				2,3,4,	
	Gospodarowanie krajobrazem	Nurt kultywacji krajobrazu	twórcza kontynuacja	Działania użytkowe:	remont, odbudowa, budowa, przebudowa, adaptacja	117,121,122,123	48,		19,26,27,87,94,	17,18,
			adaptacja (rurbanizacja)						11a,b,c,d,12a,b,c,43,	
			Interwencja			118,120,	97,		28,29,30,31,32,33,34,35,36,37,39,40,41,42,46,47,57,58,59,60,61,62,63,64,65,66,67,68,69,70,71,72,73,74,75,76,77,78,79,80,81,82,83,84,85,86,88,89,90,91,92,93,95,96,97,98,99,100,101,103,114,129,130	38,
	Planowanie krajobrazu	Nurt transformacji krajobrazu	urbanizacja krajobrazowa - zagospodarowanie, wykreowanie	Działania użytkowe:	twórczość - nowe formy architektury i zieleni	10g,			20,21,22,23,24,25,108,	
			Naturyzacja				125,126, 127,128	125,126, 127,128	44,45,50,102, 104,106,116	
			restrukturyzacja (recykling) krajobrazów zdegradowanych						105,107,109,110,111,113, 115,	

Tabela 1. Klasyfikacja najważniejszych prac w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu w latach 2011-2018 i później.

Objaśnienie: Płaszczyzną odniesienia klasyfikacji były cele Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (Florenca 2000), zmiany jakie zachodzą w krajobrazie (Drapella-Hermansdorfer 2013, s. 27), kierunki działań w krajobrazie kulturowym (Małachowicz E. 2007, s. 93, 415, 463) oraz wątki inspirujące i budujące program współczesnych realizacji. Oprac. S. Rozalski.

Legenda: 1) Zagospodarowanie Wzgórza Polskiego przy ul. Purkyniego (2011-2012); 2) Odbudowa zabytkowego szaletu przy ul. L. Różyckiego (2013); 3) Rekonstrukcja pomnika J. F. Knorra w Parku Słowackiego (2017); 4) Zagospodarowanie terenu wokół zrekonstruowanej rzeźby Diany (2015); 5) rewaloryzacja Promenady Staromiejskiej na odcinku ul. Krupnicza-Świdnicka (NFM) (2014-2015); 6) rewaloryzacja pl. M. Kopernika przy ul. P. Skargi wraz z fragmentem Promenady Staromiejskiej (2015); 7) rewaloryzacja terenu wokół pomnika Kolumny Maryjnej przy pl. Świętojańskim (2015); 8) Zagospodarowanie skweru przy ul. Powstańców Śląskich wraz z wykonaniem cokołu pod pomnik W. Korfa (2014); 9) Rewaloryzacja części Parku Szczytnickiego w obszarze pomiędzy Pergolą, Pawilonem Czterech Kopuł, a Ogrodem Japońskim (2017-2018); 10a) Fragmentaryczne prace w obszarze założeń: Park Szczytnicki; 10b) Park Leśnicki; 10c) Park Zachodni; 10d) Park Słowackiego; 10e) Park Brochowski; 10f) Park Strachowicki, 10g) Park Milenijny; 11a) Plaże miejskie w założeniach zieleni: Bulwar Zwierzyniecki (2012-2013); 11b) Bulwar Słowackiego (2014); 11c) przy Moście Milenijnym (2017); 11d) na Wybrzeżu S. Wyspiańskiego; 12a) stanowiska do grillowania w założeniach zieleni: przy ul. Królewieckiej (2015-2016); 12b) przy ul. Jeziorowej (2016); 12c) na terenie Parku Wschodniego (2016); 15) zagospodarowanie zieleńca przy Placu Westerplatte (2014-2015); 16) Zagospodarowanie przestrzeni publicznych na historycznym osiedlu WUWA wraz rewitalizacją założenia zieleni (od 2010); 17) zagospodarowanie strefy wejściowej Parku Zachodniego od strony ul. Lotniczej (2014); 18) zagospodarowanie wejścia do Parku Zachodniego przy skrzyżowaniu ul. Milenijnej i Lotniczej (2012); 19) przebudowa terenu rekreacyjnego z placem zabaw przy ul. Pałuckiej (2017); 20) Zagospodarowanie bulwaru im. X. Dunikowskiego (2015-2016); 21) Zagospodarowanie bulwaru im. L. M. Kaczyńskich (2015-2016); 22) Zagospodarowanie bulwaru Politechniki Wrocławskiej im. Rektora S. Kulczyńskiego (2016); 23) Zagospodarowanie bulwaru ks. Zienkiewicza przy ul. św. Marcina (2015-2016); 24) Zagospodarowanie bulwaru im. F. Joliot-Curie (2015); 25) Bulwary Odry Śródmiejskiej przy ul. Kurkowej 14 (2015); 26) Zagospodarowanie Wyspy Daliowej z rzeźbą „Nawa” (2017); 27) Zagospodarowanie Wzgórza Słowiańskiego (2013-2015); 28) Zagospodarowanie terenu na Stabłowicach przy ul. Wełnianej (2015); 29) Zagospodarowanie zieleńca przy ul. Sycowskiej (2015); 30) zieleńca przy ul. Reja (2016); 31) Zagospodarowanie skweru przy zbiegu ulicy Mińskiej i Tyrmanda na Muchoborze Wielkim (2016); 32) przebudowa placu zabaw przy pl. Pereca (2015); 33) Przebudowa placu zabaw w parku przy ul. Przedwiośnie; 34) Przebudowa placu zabaw na Wzgórzu Słowiańskim (2013); 35) przebudowa placu zabaw na terenie zieleńca między ulicami Kosynierów Gdyńskich i Partyzantów (2013); 36) plac zabaw przy ul. Róży Wiatrów (2012); 37) przebudowa placu zabaw w Parku Szczytnickim przy ul. Chopina (2011); 38) Zagospodarowanie terenu przy kościele przy ul. Żernickiej (2014); 39) Skwer Ptasi Zagajnik (2015); 40) Zagospodarowanie parku przy ul. Strachocińskiej (2015-2017); 41) Zagospodarowanie terenu Wzgórza Gajowickiego przy ul. Kruczej (2015-2018); 42) Zagospodarowanie Międzypokoleniowego Centrum Rekreacji – Tymiankowa (2015-2018); 43) Park Tarnogajski przy ul. Bogedaina (2015-2017); 44) Swojczycki Park Czarna Woda (2019); 45) Bio Park Doliny Ślęzy i Stawu Pilczyckiego Etap I (2018); 46) Rewitalizacja terenu zieleni przy dawnej siedzibie Domu Kultury na Ołtaszynie Etap I (2017-2018, ZIM); 47) Budowa ławek i alejek parkowych na skwerze między ulicami Krynicka, Bardzka, Zaruskiego (2017); 48) Bulwar fizyków - zwierciadła akustyczne (2018-2019); 49) Rewitalizacja skweru A. M. Bocheńskiego (2017-2019); 50) Żernicki Park Sportu i Rekreacji – Etap I i II (2018-2019); 51) Remont Kolumny F. Wilhelma II wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego (2016); 52) remont pawilonu ogrodowego „gloriety” w Parku Szczytnickim (2014); 53) Remont mostka łukowego „Taiko Bashi” w Ogrodzie Japońskim (2015); 54) całościowa rewitalizacja kościoła pw. św. Jana Nepomucena wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego (2014-2018); 55) remont drewnianej przystani w Ogrodzie Japońskim (2011); 57) remont mostka w Parku Leśnickim (2012); 58) remont mostka w Parku Brochowskim (2011); 59) remont mostka w Parku Strachowickim (2013); 60) rewitalizacja boiska sportowego przy ul. Ziemniaczanej na Bieńkowicach (2014); 61) Budowa oświetlenia w Parku Leśnickim (2017-2018); 62) Budowa oświetlenia Parku Słowackiego (2011); 63) modernizacja ścieżek i małej architektury w obrębie Pergoli (2011); 64) Budowa placu zabaw przy ul. Wędkarzy (2015); 65) Budowa placu zabaw przy ul. Kiełczowskiej (2014); 66) Budowa placu zabaw w Parku Klecińskim (2013); 67) Budowa siłowni zewnętrznych w wielu lokalizacjach w założeniach zieleni m.in. w Parku Zachodnim (2013), na Wzgórzu Słowiańskim (2013), przy ul. Wróbla, w Parku Złotnickim (2013), przy ul. Mrągowskiej (2013), na zieleńcu przy ul. Gliwickiej (2013), w Parku Brochowskim (2014), w Parku Strachocińskim (2014), w Parku Langiewicza (2014), w Parku Tysiąclecia (2015), na Kuźnikach przy ul. Hermanowskiej (2015), na Wyspie Bielarskiej (2015), w Park Leśnickim (2015), w Parku Zachodnim przy ul. Pałuckiej (2015), przy ul. Pawiej (2016), na skwerze św. Damiana de Veuster (2017), w Parku Grabiszyńskim (2018), w Parku Klecińskim i na Oporowie (2018), w parku osiedlowym przy ul. Żernickiej (2018), w Parku Południowym (2019), na osiedlu Kowale; street workout w: Parku Biskupińskim (2014), na osiedlu Brochów (2015), zieleńcu przy ul. Kasprowicza 45 (2015), w Parku Tysiąclecia (2017); 68) Budowa wybiegów dla psów w wielu lokalizacjach w założeniach zieleni m.in. na Wzgórzu Słowiańskim (2014), w Parku Grabiszyńskim (2014), w Parku Tołpy (2017), na zieleńcu przy ul. Sztabowej (2017);

69) monitoring wizyjny: Wyspy Słodowej i Bielarskiej (2013), Parku Staszica, skweru Pomorska-Kaszubska, zieleńca pl. Strzelecki (2012), Pergoli i fontanny multimedialnej (2010); 70) Budowa oświetlenia w Parku Langiewicza (2014); 71) Budowa oświetlenia części Parku im. S. Tołpy (2011); 72) Budowa oświetlenia na terenie zieleni w obszarze ulic: Pretficza, Gajowicka, Sztabowa, Wróbla (2014); 73) Budowa oświetlenia terenu zieleni przy ul. Mrągowskiej (2011); 74) rozbudowa oświetlenia w Parku Staszica (2014); 75) montaż kontenerów sanitarnych na Wyspie Słodowej (2011); 76) scena plenerowa dla imprez na Wyspie Słodowej (2013-2017); 77) budowa niskiego ogrodzenia w Parku Słowackiego (2011); 78) Budowa oświetlenia w Parku Zachodnim (2017); 79) Budowa placu zabaw i placu rekreacyjnego przy ul. Stanisławowskiej na Muchoborze Wielkim (2014); 80) Budowa plac sportów miejskich „parkour” na Wzgórzu Andersa (2014); 81) Budowa obiektów sportowo-rekreacyjnych na terenie zieleni przy al. Kasprowicza 45(2015-2019); 82) budowa ścianki wspinaczkowej w Parku Zachodnim (2015); 83) Budowa boiska do gry w siatkówkę plażową w Parku Skowronim (2016); 84) rozbudowa placu zabaw w parku M. Dąbrowskiej (2015); 85) Uporządkowanie i zabezpieczenie terenu do rekreacyjnych sportów strzeleckich w Lesie Osobowickim (2015); 86) Linowy plac zabaw w Parku Popowickim (2016); 87) Budowa parku dla psów na Niskich Łąkach (2016-2017); 88) tor rowerowy typu „pumptrack” na Wzgórzu Andersa (2017); 89) Plac zabaw dla dzieci młodszych w Parku Grabiszyńskim (2016); 90) Strefa relaksu w Lesie Sołtysowickim (2016); 91) Oznaczenie tras biegowych na orientację: w Parku Wschodni, w Lesie Rędzińskim (2015); 92) Plac zabaw na Gądownie Małym (2017); 93) Strefa Turystyki, Sportu i Rekreacji Osobowice-Rędzin (2019); 94) rozbudowa placu zabaw w Parku Brochowskim (2018) oraz wyznaczanie tras biegowych w Parku Wschodnim (2012), Parku Grabiszyńskim, Parku Skowronim, na Klecinie; 95) Plac zabaw dla starszaków w Parku Grabiszyńskim (2017); 96) Polana integracyjna na Gądownie Małym (2018); 97) Kosmiczny plac zabaw dla najmłodszych na Gądownie Małym (2017); 97) Toalety publiczne we wrocławskich parkach i na terenach rekreacyjnych: Park Wschodni, Park Kleciński (2019), Polana Karłowicka (2019); 98) Oświetlenie Parku Klecińskiego (2019); 99) Plac zabaw dla dzieci na Szczepinie (2018); 100) Mokrzański Plac zabaw (2018); 101) Renowacja boiska leśnego przy Lesie Osobowickim (2017-2018); 102) Teren zieleni „Oaza Buczacka” nad Kasiną (2019); 103) Hubosfera - Centrum sportu i rekreacji - Etap I (2019); 103) ścianka wspinaczkowa na placu zabaw i rozbudowa siłowni w Parku Grabiszyńskim; 104) projekt pn. „Zieleń dla Wrocławia – parki kieszonkowe, nasadzenia, enklawy zieleni w całym mieście” (w realizacji od 2019); 105) Uporządkowanie i zagospodarowanie terenu zieleni na przedpolu Wzgórza Gajowego (2016); 106) Park naturalistyczny „Nowa Cegielnia Stabłowicka” przy ul. Głównej (2015-2016); 107) uporządkowanie terenu w Parku Wronim (2014); 108) Park Mamuta na osiedlu Oporów – Etap I (2019); 109) Uporządkowanie terenu "Parku Władawskiego", 110) Słoneczny Park na Ołtaszynie przy ul. Ułańskiej Etap I (2014-2017); 111) Park Jedności przy ul. Królewskiej na Psim Polu (2014-2018); 113) Park Maśliski - zagospodarowanie terenu położonego wzdłuż ul. Królewskiej (2019); 114) plac zabaw „Kuźnia Piratów” przy ul. Hermanowskiej (2018); 115) Park Wojszyce - Etap I (w realizacji od 2019); 116) Zielona strefa dla mieszkańców na Stabłowicach przy ul. Głównej - Etap I (2019); 117) pomnik rotmistrza W. Pileckiego wraz z otoczeniem (2011); 118) renowacja Pomnika Ofiar Katynia w Parku J. Słowackiego (2011); 119) restauracja Krzyża Pokutnego Żerniki (2016); 120) naprawy rzeźb: w Parku Słowackiego, Wyspie Bielarskiej, rzeźb Herkulesa na Ostrowie Tumskim (2012) i in. 121) Aranżacja wejścia do Parku Zachodniego przy skrzyżowaniu ul. Milenijnej i Lotniczej z instalacją formy przestrzennej symbolizującej piłkę Euro (2012); 122) Forma plastyczna „Integracja” wraz z iluminacją w Parku Tołpy (2012); 123) rzeźba Adam i Ewa w Parku Tołpy (2016); 124) rzeźba „Samotność” wg S. Drózdza i B. Kozłowskiej w Parku Popowickim (2016); 125) Zalesienia gruntów w rejonie ul. Koziej (2011); 126) Zalesienia w rejonie Opatowic (2011-2019); 127) Zalesienia w rejonie Świniary (2011-2019); 128) Zalesienia w rejonie Osobowice (2011-2019); 129) remont zbiornika C Fosa Miejskiej na odcinku od ul. Krupniczej do ul. Świdnickiej (2012-2013); 130) instalacja systemu automatycznych bramek do Ogrodu Japońskiego (2018).

Bibliografia

- [1] Bińkowska I., Szopińska E. (red.), 2013, *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Via Nova, Wrocław.
- [2] Chudzyński L., Wieczorek R. (red.), 2009, *Parki i ogrody Wrocławia*, Stowarzyszenie „Ogrody Dolnośląskie”, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław.
- [3] Chybalska M., 2003, *Modernizacja wnętrza międzyblokowych szansą dla codziennej rekreacji na wolnym powietrzu*, [w:] Kształtowanie, pielęgnacja i ochrona miejskich terenów rekreacyjnych, materiały z ogólnopolskiej konferencji z cyklu Nauka-Praktyce Wrocław, s. 36-46.
- [4] Dane na podst. strony internetowej firmy ERBIS Krajewski-Wieczorek sp. j., źródło: www.erbis.pl/realizacje.html, dostęp: 2016.
- [5] Dane na podst. strony internetowej <https://www.google.pl/maps>, dostęp: 2020.
- [6] Dane na podst. strony internetowej firmy Park-M, źródło: <https://www.park-m.pl/>, dostęp: 2016.
- [7] Dane na podst. strony internetowej Polska-org.pl <https://polska-org.pl>, dostęp: 2020.
- [8] Dane na podst. strony internetowej Radia Rodzina <https://www.radiorodzina.pl/2020/10/13/oficjalne-otwarcie-biblioteki-archidiecezji-wroclawskiej/>, dostęp: 2020.
- [9] Dane na podst. strony internetowej Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2007-2013, źródło: http://mapa.rpo.dolnyslask.pl/projekt?pri_id=54578, dostęp: 2016.
- [10] Dane na podst. strony internetowej firmy Remat Sp. z o.o., źródło: <http://www.remat.wroclaw.pl/referencjepl.html#mzdps>, dostęp: 2016.
- [11] Dane na podst. strony internetowej Spółdzielni Pracy AGROBUD we Wrocławiu, źródło: http://agrobud.com.pl/referencje_zielen.php, dostęp: 2016.
- [12] Dane na podstawie *Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia*, źródło: <https://gis.um.wroc.pl>
- [13] Dane na podst. strony internetowej Uniwersytetu Wrocławskiego, źródło: <http://www.uni.wroc.pl/node/4245>, dostęp: 2016.
- [14] Dane na podst. strony internetowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego <http://www.umwd.dolnyslask.pl/inwestycje/rozbudowa-osrodka-szkolno-wychowawczego-dzieci-nieslyszacych/>, dostęp: 2020.
- [15] Dane na podst. strony internetowej www.youtube.com/watch?v=CTJhf4WGXmg, dostęp: 2016.
- [16] Dane na podst. strony internetowej Zgromadzenia Sióstr Urszulank Nii Rzymskiej we Wrocławiu www.urszulanki.archidiecezja.wroc.pl, dostęp: 2020.
- [17] Eysymontt R., Ilkosz J., Tomaszewicz A., Urbanik J. (red.), 2011, *Leksykon Architektury Wrocławia*, Via Nova, Wrocław, s.461.
- [18] *Gminny program ochrony zabytków na lata 2010-2013*.
- [19] Jarczewska M., Cichocki M., 2008, *Przebudowa terenów zieleni Osi Grunwaldzkiej od Mostu Grunwaldzkiego do Mostu Szczytnickiego*, [w:] prezentacja związana z zakończeniem realizacji inwestycji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
- [20] Koniecka J., Rozalski Sz., 2010, *Kształtowanie terenów zieleni miasta Wrocławia na przestrzeni 10 lat działalności Zarządu Zieleni Miejskiej*, [w:] Architektura Krajobrazu, Nr 3/2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 42-49.
- [21] *Lasy Wrocławia*, broszura-informator wykonana na zlecenie Wydział Środowiska i Rolnictwa Urzędu Miejskiego Wrocławia, 2010, autor opracowania M. Jęcz.
- [22] Liszewski M., Lipska M., 2010, *Przywrócone miastu*, [w:] Architektura Krajobrazu, Nr 4/2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 29-36.
- [23] Małachowicz M., 2003, *Historyczne ogrody Ostrowa Tumskiego*, [w:] Gospodarczyk F. (red.), *Ogrody przy świątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja*, materiały seminarium naukowego, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław, s. 20-24.
- [24] Materiały arch. Zarządu Inwestycji Miejskich we Wrocławiu.
- [25] Materiały arch. Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu.
- [26] *Place zabaw. Plusy i minusy*, 2000, materiały V Ogólnopolskiego Seminarium „Podwórka 2000”, Urząd Miejski Wrocławia, Wrocław.

- [27] Popławski M., Rozalski Sz., 2009, *Zadania realizowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej*, [w:] prezentacja przedstawiona w ramach spotkania Zespołu opiniującego-doradczego ds. zieleni miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.
- [28] Rasmus-Zgorzelska A., 2010, *Rekonstrukcja barokowych ogrodów we Wrocławiu*, [w:] Architektura Murator. Kwitnące miasto, parki, place, bulwary, Nr 06(189), Wydawca Murator S.A., Warszawa, s.42-49.
- [29] Rozalski Sz., 2011, *Wrocławskie założenia zieleni*, [w:] Zielen Miejska Nr 50 - 2011/6, Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań, s. 13-15.
- [30] Rozalski Sz., 2012a, *Doświadczenia rewitalizacji Obszaru Wsparcia – propozycją rozwiązań dla strategii krajobrazowej Wrocławia*, [w:] materiały pokonferencyjne "Polska Polityka Krajobrazowa", Politechnika Wroclawska, Wrocław (maszynopis).
- [31] Rozalski Sz., 2012b, *Wrocławskie założenia zieleni w latach 2000-2010 - analiza narzędzi koordynowania przedsięwzięć inwestycyjnych*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-008/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego), Politechnika Wroclawska, Wrocław.
- [32] Rozalski Sz., 2013a, *Karta oceny inwestycji i instrukcje postępowania przy realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych na przykładzie wrocławskich założeń zieleni wykonywanych po 2000 roku*, [w:] Raport serii SPR: I01/S-016/13 (sprawozdanie z realizacji projektu badawczego), Politechnika Wroclawska, Wrocław.
- [33] Rozalski Sz., 2013b, *Kompleksy i parki sportowe, Programy na rzecz zieleni miejskiej*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 753 i 784.
- [34] Rozalski Sz., 2013c, *Kształtowanie systemu zieleni Wrocławia. Zielen w obecnym układzie przestrzennym miasta*, [w:] Bińkowska I., Szopińska E. (red.) Leksykon Zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 61-71.
- [35] Rozalski Sz., Szempliński M., 2020, *Rewaloryzacja części Parku Szczytnickiego*, [w:] Zielen Miejska, Nr 9 (157), Abrys Wydawnictwa Komunalne, Poznań.
- [36] *Sprawozdania Prezydenta Wrocławia za lata: 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010.*
- [37] Wiśniewska E., 2003, *Rewaloryzacja zieleni zabytkowej we Wrocławiu na przykładzie parków: Brochowskiego, Południowego i Leśnickiego*, [w:] Kształtowanie, pielęgnacja i ochrona miejskich terenów rekreacyjnych, materiały z ogólnopolskiej konferencji z cyklu Nauka-Praktyce Wrocław, s. 12-20.
- [38] *Znaczenie lasów dla jakości życia w mieście na przykładzie lasów miejskich Wrocławia*, 2012, [w:] prezentacja Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu, Wrocław.

Spis rycin

Ryc. 1. Rozmieszczenie i ilość prac w założeniach zieleni Wrocławia z okresu 2000-2010 w podziale na dawne dzielnice miasta.....	8
Ryc. 2. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Śródmieście.	13
Ryc. 3. Obszar I - Prace w założeniach zieleni zrealizowane w granicach <i>Zespołu urbanistycznego Ostrowa Tumskiego i wysp: Piaskowej, Bielarskiej, Słodowej i Tamki</i> w okresie 2000-2010.	15
Ryc. 4. Obszar II - Prace w założeniach zieleni zrealizowane na osiedlu Nadodrze we Wrocławiu w okresie 2000-2010.....	16
Ryc. 5. Obszar III - najważniejsze prace w sektorach Parku Szczytnickiego w latach 1995-2018.	48
Ryc. 6. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Stare Miasto.	49
Ryc. 7. Obszar IVa - najważniejsze prace w założeniach zieleni zrealizowane w okresie 2000-2010 w granicach Pomnika Historii „Wrocław – Zespół historycznego centrum” (1994) oraz granicach Parku Kulturowego „Stare Miasto” we Wrocławiu (2015).	51
Ryc. 8. Obszar IVb - najważniejsze prace w założeniach zieleni Wrocławia zrealizowane w okresie 2000-2010 w rejonie pl. Biskupa Nankiera.....	52
Ryc. 9. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Krzyki.	69
Ryc. 10. Obszar V - Prace w założeniach zieleni zrealizowane w okresie 2000-2010 na osiedlu Huby.....	71
Ryc. 11. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Fabryczna.....	86
Ryc. 12. Prace w założeniach zieleni miejskiej we Wrocławiu z lat 2000-2010 zrealizowane w dzielnicy Psie Pole.	98
Ryc. 13. Wybrane prace w lasach komunalnych z lat 2000-2010 w odniesieniu do dawnych dzielnic Wrocławia.	102